



AKDENİZ İİBF DERGİSİ

Akdeniz İİBF Journal
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aiiibfd>



e-ISSN 2667-7229

Yıl/Year: Mayıs 2022

Cilt/Volume: 22

Sayı/Number: 1

Sosyal bilimler alanında, toplumsal oluşumları, gelişmeleri ve sorunları irdeleyen bilimsel çalışmaları yayımlar.

Publishes social formations, developments and subjects in the field of social sciences.

Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi yayınıdır.

It is the publication of Akdeniz University Faculty of Economics and Administrative Sciences.

Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir.

It is a peer-reviewed journal published twice a year, in May and November.

Akdeniz İİBF Dergisi

- TÜBİTAK ULAKBİM/TRDizin Sosyal Bilimler veri tabanına dâhildir.
- International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
- EBSCO
- EconLit

AKDENİZ İİBF Dergisi, genel anlamda sosyal bilimler, daha özelinde iktisat ve yönetim bilimleri alanında, özgün araştırmaya dayanan makaleler başta olmak üzere her sayıya ayrılacak belli bir bölümde rapor, derleme, konferans notları, örnek olay, kitap tanıtımı v.b. makale dışı yazılara da yer verir. Bu kapsamda dergi, iktisat, işletme, kamu yönetimi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, maliye ve ekonometri bilim alanlarından yazılara açıktır. Yazarlar, Akdeniz İİBF Dergisi yazım kurallarına uygun hazırlanmış, Türkçe veya İngilizce dillerinde çalışmalarını Dergi'ye katkıda bulunabilirler.

Akdeniz İİBF Dergisi yılda iki kez yayımlanır.

Dergide yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yazarlara aittir; Akdeniz İİBF Dergisi'ni bağlamaz.

Akdeniz İİBF Dergisi'nde yer alan yazılardan kaynak gösterilerek aktarma ve alıntı yapılabilir.

SAHİBİ/OWNER

Akdeniz Üniversitesi İİBF adına
Dekan Prof. Dr. Gökhan AKYÜZ

BAŞ EDITÖR/EDITOR-IN-CHIEF

Prof. Dr. Mehmet Mert
Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü

EDITÖR YARDIMCILARI/ASSISTANT EDITORS

Dr. İlyas ÖZKÖK - Arş. Gör. Yağmur ÖZ

YAYIN KURULU/ALAN EDITÖRLERİ/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Hale BALSEVEN (Maliye)
Prof. Dr. Serkan AKINCI (İşletme)
Doç. Dr. Janset ÖZEN AYTEMUR (İşletme)
Doç. Dr. Mustafa Koray ÇETİN (İşletme)
Doç. Dr. Nuray ATSAN (İşletme)
Doç. Dr. Gülden BÖLÜK (İktisat)
Doç. Dr. Ceren KALFA ATAAY (Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi)
Doç. Dr. Emre İPEKÇİ ÇETİN (Ekonometri)
Doç. Dr. Pınar KAYA SAMUT (Ekonometri)
Dr. Öğr. Üyesi Zafer Barış GÜL (İktisat)
Dr. Öğr. Üyesi Serkan DORU (Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi)
Dr. Öğr. Üyesi Şerife DURMAZ (Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri)
Dr. Öğr. Üyesi Fulya ÖZKAN (Uluslararası İlişkiler)
Dr. Öğr. Üyesi Senem ATVUR (Uluslararası İlişkiler)

YABANCI DİL EDITÖRÜ/LANGUAGE EDITOR

Prof. Dr. Sibel AYKIN

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Yener ALTUNBAŞ	Bangor Üniversitesi, İngiltere
Prof. Ronald BURKE	York Üniversitesi, Kanada
Prof. Jose Maria Garcia Alvarez COQUE	Politecnica De Valencia Üniversitesi, İspanya
Prof. Alpaslan ÖZERDEM	Coventry Üniversitesi, İngiltere
Prof. Caroline SAUNDERS	Lincoln Üniversitesi, Yeni Zelanda
Prof. João Carlos Correia LEITÃO	Beira Interior Üniversitesi, Portekiz
Prof. Eyüp DOĞAN	Sharjah Üniversitesi, Dubai
Prof. Şaban NAZLIOĞLU	Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi, Türkiye
Prof. Can Tansel TUĞCU	Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Cem KADILAR	Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Tahir ALBAYRAK	Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Erol TAYMAZ	ODTÜ, Türkiye
Doç. Dr. Alanur ÇAVLİN	Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Erkan ERDOĞDU	EPDK, Türkiye

İLETİŞİM/CONTACT

Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Dumlupınar Bulvarı, Kampus, 07058 Antalya-TÜRKİYE

Tel: +90 242 310 18 33 – Faks: +90 242 310 18 03

<http://dergipark.gov.tr/auibfd>

iibfdergi@akdeniz.edu.tr

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

e-ISSN 2667-7229

Yıl/Year: Mayıs 2022

Cilt/Volume: 22

Sayı/Number: 1

1215 Magna Carta'dan 1381 Köylü İsyanına İngiltere'de Vergiler ve Vergileme Yetkisi
Taxes and the Power of Tax From 1215 Magna Carta to 1381 Peasant Revolt in England
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar: 1-12
Zeynep AĞDEMİR

Avrupa Parlamentosunda İltica Tartışmaları: Siyasi İdeolojilerin Etkisi
Asylum Discussions in the European Parliament: The Impact of Political Ideologies
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar: 13-25
Nermin AYDEMİR

Sürdürülebilir Finans Mekanizmaları, Araçları ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi
The Relation Between Sustainable Finance Mechanisms, Instruments and Sustainable Development
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar: 26-39
Seda CANIKLI

Politik İktisattan Matematiksel İktisada Yöntem Farklılaşması: Okçuların Yerini Topçular mı Alıyor?
Method Differentiation From Political Economics to Mathematical Economics: Are Archers Being Replaced by Gunners?
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar: 40-56
Kadriye GÜL YÜCEL

Sermaye Yapısı Teorileri ve Türk Bankacılık Sisteminin Sermaye Yapısı Belirleyicileri
Capital Structure Theories and Determinants of Capital Structure of the Turkish Banking System
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar: 57-68
Bilal AKKAYNAK

İskandinav Kurumsalcılığında Çeviri Araştırmaları
Translation Studies in Scandinavian Institutionalism
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar: 69-83
Fettah KAYRA, Deniz TAŞCI,
Akansel YALÇINKAYA, Umut KOÇ

Sağlık İşletmeciliğinde Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Sisteminin Oluşturulması: Bir Hastane Uygulaması
Building Cost and Management Accounting System for Health Industry: A Hospital Application
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar: 84-101
Zeynep GİZER, Caner ATIŞ

Sosyal Paylaşım Sitelerinde Bilgi Paylaşma Niyeti ve Cinsiyetin Rolü
Intention to Share Information on Social Sharing Sites and the Role of Gender
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar: 102-116
Büşra KUTLU KARABIYIK, Mustafa ÇETİN

Küresel İklim Değişikliğinin Arktik Okyanusu'na Jeopolitik Etkisi
Geopolitical Impact of Global Climate Change on the Arctic Ocean
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar: 117-131
Tolga ÖZTÜRK, Furkan GÜRSOY

Yazarlara Duyuru
Author Guidelines



1215 Magna Carta'dan 1381 Köylü İsyanına İngiltere'de Vergiler¹ ve Vergileme Yetkisi *Taxes and the Power of Tax From 1215 Magna Carta to 1381 Peasant Revolt in England*

Zeynep AĞDEMİR^a

MAKALE BİLGİSİ

<i>Makale Geçmişi</i>	
Başvuru	31 Mayıs 2021
Kabul	25 Ağustos 2021
Yayın	27 Ekim 2021
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

1215 Magna Carta,
1297 Confirmatio Cartum,
1381 Köylü İsyanı,
Vergi,
Vergileme yetkisi,
Vergilerin meşruiyeti.

ARTICLE INFO

<i>Article History</i>	
Received	31 May 2021
Accepted	25 August 2021
Available Online	27 October 2021
Article Type	Research Article

Keywords

1215 Magna Carta,
1297 Confirmatio Cartum,
1381 Peasant Revolt,
Tax,
The power of tax,
The legitimacy of taxes.

ÖZ

1215 Magna Carta pek çok açıdan olduğu gibi mali açıdan da sıklıkla referans verilen bir metin olmuştur. 1215 Magna Carta, kendisinden önce ve sonraki mali gelişmeler ile birlikte incelediğinde, vergilerin emrionik olarak nasıl geliştiği, vergileme yetkisi konusunda verilen mücadelenin nasıl seyrettiği, vergilerin meşruiyeti gibi konuları anlamak için oldukça zengin tarihsel malzemeye olanak verir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, 1215 Magna Carta'nın etrafında cereyan eden tarihsel süreci vergilerin kökenini anlamak, vergileme yetkisi ve vergilerin meşruiyetinin tarihsel olarak nasıl değiştiğini incelemektir. Bu bağlamda, mali açıdan önemli tarihsel uğraklar olduğu düşünülen 1215 Magna Carta, 1297 Confirmatio Cartum ve 1381 Köylü İsyanını kapsayan tarihsel süreç mali gelişmeler odağa alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma öncelikle 1215 Magna Carta'yı mali açıdan kapsamlı bir biçimde değerlendirmiş, 1297 Confirmatio Cartum ile Magna Carta ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. 1297 yılında 1381 yılına geçen süreçteki mali gelişmeler ele alınmıştır. Sonuç olarak vergilerin, vergileme yetkisinin ve vergilerin meşruluğunun anlaşılmasının kavramların değişen toplumsal süreçler içerisinde incelenmesi ile mümkün olduğu vurgulanmıştır.

ABSTRACT

1215 Magna Carta has been frequently referenced in many public finance studies. When viewed in conjunction with previous and subsequent fiscal developments, the 1215 Magna Carta gives a wealth of historical information on topics such as how taxes evolved, the conflict for the power of tax, and the legitimacy of taxes. In this context, the study's purpose is to comprehend the historical process that occurred around the 1215 Magna Carta, to comprehend the origins of taxes, and to investigate how the power of tax and legitimacy have changed over time. Historical events such as the Magna Carta of 1215, the Confirmatio Cartum of 1297, and the Peasant Revolt of 1381 are regarded as fiscal in this regard. The study began by evaluating 1215 Magna Carta from a fiscal standpoint, and then attempted to link 1297 Confirmatio Cartum to Magna Carta. The fiscal developments between the years 1297 and 1381 are examined. As a result, it has been emphasized that the understanding of taxes, the power of tax and the legitimacy of taxes is possible by examining these concepts in changing social processes.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The aim of this research is to look at the 1215 Magna Carta, not the year 1215, but the processes that led to it and the fiscal and social historical patterns that followed, in order to better understand the power of tax, the legitimacy of tax and some anecdotes about tax development.

Methodology

Focusing on the fiscal side of Magna Carta in the study, Huges J.F. and L. Oats's work has played an important role. Brayson, A, and Holmes G. complement this study, and it has been evaluated together with other studies on medieval finances and evaluated on financial developments before and after Magna Carta.

¹ Bu dönemde günümüzde zorunluluk ve süreklilik özellikleri olan vergilerden bahsetmek mümkün değildir. Kralın gelirleri zorunluluk ve süreklilik içermeyen etimolojik olarak da bunu gözlemleyebileceğimiz çeşitli unsurlardan oluşur. Çalışma bu farkı ayrıntılı olarak incelemektedir. Ancak buna rağmen yazı boyunca vergi benzeri gelirleri vergi olarak adlandırıyoruz. Bu tercihin sebebi vergi benzeri gelirler kavramının kullanımında yaşanacak zorlukla ilgilidir. Bu yüzden kullandığımız vergi kavramının günümüzdeki anlamından oldukça olduğunu ayrıca vurgulamak oldukça önemlidir.

^a Dr.Öğr.Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Kırşehir, **E-Posta:** zeynepagdemir@ahievran.edu.tr, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-8569-2672>

▲ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Akdeniz İİBF Dergisi sorumlu değildir.

Findings

The revenues the king receives from his feudal privileges contain embryonic types of taxes. England, the country where the monarchy developed early, is an important area of study to understand the development of taxes. The king's desire to expand his feudal rights led to the use of taxes in ways similar to its modern meaning.

Taxes have been tried to be made permanent. The king's desire to use his feudal rights as taxes brought along discussions on issues such as the power of tax and the legitimacy of taxes. The taxation power of the king was limited to 1215 Magna Carta. However, kings appear to violate the 1215 Magna Carta frequently. This is why Magna Carta has often been a text that reminded the king. Although the legitimacy of taxes is based on canon law, the legitimacy of the king's tax claim has always been controversial. It has been said that it may be legitimate for the king to ask for taxes to ensure peace during the war period. There is a close relationship between the church and taxes. This relationship that the church established with taxes seems to be related to the fact that it filled the gap created after the collapse of the Roman Empire. The church has sometimes been the king's best adviser on taxes, formulating how the king can earn income. Sometimes he was the worst enemy of the taxes the king wanted to impose.

Despite canon law, the increased cost of wars and borrowing resulted in almost permitted taxes in peacetime. Besides, wars and the limitation of the right to taxation paved the way for the kingdom's finances to calculate their income and expenses. The increase in the taxation power of the Parliament caused the social segments outside the Parliament to be ignored. The 1381 Peasant Revolt is important in terms of showing that the legitimacy of taxation does not belong to the Parliament. Taxes and their legitimacy and the power of tax have changed continuously over the historical process.

Conclusion and Discussion

The origin of taxes has been the money sought in the form of non-compulsory and non-continuous assistance. The attempts of kings to expand their power through taxes raised, among other things, the question of who will have the power in taxation. The King's pushing the Parliament financially resulted in agreements such as 1215 Magna Carta and 1297 Confirmatio Cartum.

Another issue raised by the 1297 Confirmatio Cartum is the legitimacy of taxes. The power of tax should be in Parliament, but in what cases will the king's tax claim be considered legitimate? The legitimacy of taxes was based on Roman Church Law. In order to keep the peace, the king may demand taxes in case of war, but the king can also abuse this right and sustain the taxes on the pretext of war. 1297 Confirmatio Cartum states that the king must receive taxes in accordance with the common interest so that the king does not exploit the state of war, but both the unidentifiable common interest and the increasing weight of the costs of war in the next century brought taxes that were sustained in peacetime. After 1297, the king tried to find

various ways to persuade the Parliament about taxation. Increasing expenditures due to wars, limitations on the taxation power of the king, and borrowing led to the development of the registry system of the kingdom's finances, thus the kingdom's finance began to be structured. At the end of the 14th century, the increasing costs of war brought forth continuous and peacetime taxation. Among many other reasons the Parliament's request for the chief tax from the poor led to the Peasant Revolt of 1381, the revolt showed that the approval of taxes by the Church and the lords was not sufficient to ensure the legitimacy of the tax. It seems that taxes, the power of tax and the legitimacy of taxes take different forms according to the social balance of power, not by various agreements.

1. Giriş

Modern mali yapı içerisinde vergiler, zora dayalı ve kamu hizmetlerinin karşılığı olarak alınan, kanuna dayanması gereken ve süreklilik içeren devlet geliridir. Vergilerin modern halini alması kadim mücadelelerin ürünü olmuştur. Bu mücadelenin biçimi her coğrafyada farklılıklar gösterse de vergilerin kanuniliğine veyahut kralın vergileme yetkisinin sınırlanmasına ilişkin ilk vurgu 1215 Magna Carta'da görülür. 1215 Magna Carta'nın 12. Maddesinde "vergiye rıza ilkesi" ve "temsilsiz vergi olmaz" ilkesi bulunmaktadır (Gözler, 2009: 367). Bu bağlamda, William Shakespeare'in *Kral John'un Yaşamı ve Ölümü* eserinde yaptığı tersine², 1215 Magna Carta metni maliye disiplini sıklıkla atf verilen bir konu haline gelmiştir. Bu tarihi belge, demokrasi ile bütçe hakkı³ arasında ilişkiyi gösteren (Uluatam, 2014: 135) ve vergi isyanları devrini açan bir metin (Gök, 2007: 151) olarak değerlendirilmiştir. Diğer yandan, mali yazında sıklıkla bahsedilen bu metin, öncesi ve sonrasında gerçekleşen tarihsel olaylar ile birlikte alınrsa vergileme yetkisi, vergilerin meşruiyeti ve vergilerin embriyonik biçimlerini anlamak açısından oldukça zengin bir kaynak olarak da değerlendirilebilecektir. Diğer yandan, 1215 Magna Carta'yı biraz daha geniş bir tarihsel süreç içerisinde ele almak bize mali kavramların zaman içinde değişen ve dönüşen halleri olduğunu kavramak için de faydalı bir perspektif sunacaktır. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı 1215 Magna Carta metnini, 1215 yılı ile değil, kendisine neden olacak süreçler ve sonrasında gerçekleşen mali ve toplumsal tarihsel örgülerle birlikte ele almak, böylelikle vergileme yetkisi, vergilerin meşruiyeti ve vergilerin gelişimine dair bazı anekdotları daha belirgin hale getirmektir. Dolayısıyla çalışma, öncelikle 1215 öncesinde İngiltere'de toplumsal ilişkilerin genel hattına dair daha çok devletin biçimlenişini üzerinden bir anlatı ile başlamıştır. Ardından, vergilerin günümüzdekinden oldukça farklı bir anlam ifade ettiği bu dönemde, vergi yerine kullanılan kavramların anlamları ve içerikleri, kral ve vergi ödeyiciler arasındaki ilişkiler Magna Carta'dan 1297 *Confirmatio Cartum*'a ve 1381 Köylü İsyanına kadar serimlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak ise verginin embriyonik gelişimi, verginin meşruiyetini aldığı kaynakların ve vergileme yetkisinin değişen biçimleri değerlendirilmiştir.

² Bu konuda oldukça ufuk açıcı bir yazı için bkznz. Yerli (2018).

³ Bütçe hakkı "devletin nerelere ne kadar harcama yapacağı ve bu harcamalar için halka ne gibi yükümlülükler yükleyeceği konusunda,

halkın ya da onun adına karar vermeye yetkili organların söz sahibi olmaları" tanımlanmaktadır (Yılmaz ve Biçer, 2010: 206).

2. 1215 Magna Carta'ya Giden Süreç: Onaysız Vergi Olmaz

Almanya, Fransa ve İtalya'da monarşi, feodal tehlike altında iken, İngiliz monarşisi feodal tehlikeler karşısında daha güçlü durmuştu. I. William (William The Conqueror-1066-1087), Henry Beauclerk (I. Henry, 1100-35) ve Plantagenet Henry (II. Henry, 1154-1189) İngiliz monarşisinin kurulmasına en fazla katkı koymuş krallardı. Yaptıkları uygulamalar benzerdi: Feodal anarşinin etkilerine karşı merkezi bir otorite inşa etmek. I. William, Anglo-saksonlar ve Norman unsurlar arasında bir denge kurmaya, toprak mülkiyetine bağlı olarak gelişen feodalizmin İngiltere'de kök salmasına, ancak bunu yaparken yerel güçlerin ve yerel yargının kontrolsüz bir biçimde gelişmesini engellemeye çalışmıştır (McKechnie, 1914: 6-7). I. William tarafından başlatılan monarşi inşa süreci diğer krallar tarafından da devam ettirilmiştir (McKechnie, 1914: 9).

Normanların kurmaya çalıştığı feodal yapı, Anglo-sakson kurallara ve uygulamalara dayanarak yapılandırılmıştır. Ancak William'ın denge politikasına uygun olarak, büyük *earldom*⁴'lar bölünmüş ve Anglo-sakson *earl*'leri de dikkate alınarak yeni *earldom*'lar oluşturulmuştur. Kara Avrupası ile karşılaştırıldığında İngiltere'de feodal beylerin geniş yetkileri yoktur. Kara Avrupası'nda kontun toprakları üzerindeki egemenliği güçlü iken, *earl shire*⁵'in üzerindeki egemenliği parçalıdır. Kıta Avrupası'nda feodal beylerin kale inşa ettirme, savaşa girme, para bastırma ve belli sınırlılıklarda da olsa yargılama hakları bulunmakta iken İngiltere'de feodal bey yargılama konusunda üst lordun yetkisinin dışında karar alamamaktadır. Üstelik davaların daha çok *Curia Regis*'te (*King's Court*- Kralın Mahkemesi) görülmesi teşvik edilmiştir (McKechnie, 1914: 8). Norman ve ardından gelen Angevin krallarının monarşiyi inşa etmek için üç temel ilkeyi izledikleri söylenebilir. Öncelikle krallar feodal haklarını sonuna kadar kullanarak savaşlar için finansal kaynak yaratmak, politik desteklerini arttırmak ve isyanları bastırmak için çabalamışlardır. İkinci olarak ilkel biçimde yapılandırılmış idari yapıyı feodal ilişkileri içine alacak biçimde yapılandırmışlardır. Son olarak güçlerini sağlamlaştıracak yapılar olan *Curia*'lar (kral mahkemeleri) kurmuşlardır (Holt, 2015: 52).

Kraliyet maliyesi ise kralın egemenliğini pekiştirmesinin önemli bir aracı olmuştur. Öyle ki I. Henry etkisini İngiltere'nin her bölgesinde hissettirebilmek için kraliyet gelirlerinin kaynağı olan Hazineyi (*Exchequer*) etkin bir biçimde kullanarak, bugüne kadar ulaştığı 1130 *Pipe Roll*⁶'de ile kraliyet gelirlerini kayıt⁷ altına almıştır. Aynı zamanda, I. Henry önceden baronlardan oluşan *Curia Regis*'i kendi isteğine göre yeniden yapılandırmış, (McKechnie, 1914: 9), burayı maliye bürosu olarak

kullanmıştır. Böylelikle *Curia Regis*, krallığın idari, adli ve mali merkezi halini almıştır. *Pipe Roll*'lar revize edilmiş, kraliyet yargı organları daha düzenli bir biçimde kontrol edilmiş, *sheriff*'ler de yer yer cezalandırılarak denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Yerel mahkemeleri kontrol altında almak için buradaki davalarının kral mahkemelerine (*Curia*) çağırılması veya bu profesyonel yargıçlardan önce *Curia*'nın komitelerinden oluşan *King's Bench and Common Pelas*'e havale edilmesi istenmiştir. Yine benzer saiklerle, Henry döneminde tüm davaların kral mahkemesindeki kararlara referansla alınması, daha sonraki süreçte davalara göre kraliyet kararları çıkarılması (*the writ system*) uygulamasına gidilmiştir. Böylelikle hazine sadece para cezaları ve mahkeme ücretleri ile dolmakla kalmamış, böylelikle büyük baronların gücü yerel mahkemelerin kraliyet yargısına çekmek yoluyla baskılanmıştır (McKechnie, 1914: 11-12). Diğer yandan, II. Henry *scutage*⁸'i yeniden değerlendirmeye almış, feodal para cezalarını yükseltmiş veya değiştirmiş, feodal vergileri profesyonel ordu düzenleyecek şekilde kullanmaya çalışmıştır. Hubert Walter'in⁹ fikriyle feodal ayrıcalıklardan elde edilen iltizam gelirlerini artırmayı denemiş, kraliyet ormanlarının sınırlarını genişleterek, orman kanunları ihlallerinden gelir elde etmek için ormanları sıkça denetlemiştir (Holt, 2015: 63-64).

II. Henry bu çerçevede monarşinin yapılanmasında bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Ancak bu durum II. Henry'nin hanesi için hem bir şans hem de bir şanssızlığı beraberinde getirmiş, Magna Carta'nın hedeflerinden biri oğlu John (1166-1216) ile kendisi olmuştur (Holt, 2015: 62). II. Henry'nin bahsi geçen politikalarına feodal tepki 1173 isyanı ile verilmiştir. Her ne kadar bu isyan bastırılmış olsa da monarşiye karşı özgürlük mücadelesinin fitili ateşlenmiştir. Magna Carta da kral ve feodal güçler arasında süregiden mücadelenin bir uğrağı olmuştur. Ancak şunu eklemek gerekir ki John'un babasının aksine hem Kilise hem de tebaası ile arasındaki uzlaşmazlığı gittikçe sertleştiren bir politik hat izlemesi, feodal güçlerin 1173 yılında olduğu gibi başarısız olmasını engellemiştir. Tüccarlar ve köylüler John'un ağır vergileri altında ezilirken, Papa ile her çekişmede, her aforoz durumunda John'un İngiliz Kilisesi'nin mallarına el koyması Kilise ilişkileri de kötü etkilemiştir. 1213 yılından sonra Papa ile yaşanan gerginlik hem İngiltere'yi hem de İngiliz Kilisesini büyük tehlike altına sokup, 1214 yılında John'un Fransa ile girdiği savaşı kaybetmesi ve popülerliğini yitirmesi John'a yönelen tepkilerin açığa çıkması için uygun bir zemin yaratmıştır (McKechnie, 1914: 49-51). Brayson'a göre (2013: 26) ise Magna Carta'yı tetikleyen süreç önemli ölçüde İngiltere'de süregiden savaşlar olmuştur.

⁴ Earl, İngiltere'de en üst lord'a verilen addır. Earldom ise earl'ün feodal hakları çerçevesinde hükmettiği bölgeye verilen addır.

⁵ *Shire*, I. William döneminde oluşturulan temel idari birimdir. *Parish* ise en küçük dini idari birimdir. *Shire*'i yönetenler *sheriff* ismi verilmiş, *sheriff*ler kral adına atanmaktadır ve genellikle soylulardan oluşmaktadır (Loades, 1997: 111-113).

⁶ *Pipe Roll*, finansal ve idari kayıtların tutulduğu en eski belgedir. İsmi tahminen rulo kâğıt olarak kullanılan koyun postunun (*sheepskin*) rulo halinde ve depolandığı yerin biçiminden (*resemble a stack of pipes*) gelmektedir (Britannica, 2021a). "*Pipe*" boru ve "*roll*" rulo olarak çevirmemiz hatalı olmayacaktır.

⁷ İngiltere'de 12. Yüzyıl vergilerine dair kayıtlara internet aracılığıyla bile ulaşmak mümkündür. ([https://www.nationalarchives.gov.uk/help-with-](https://www.nationalarchives.gov.uk/help-with-your-research/research-guides/taxation-before-1689/#2-taxes-in-the-medieval-and-early-modern-periods)

[your-research/research-guides/taxation-before-1689/#2-taxes-in-the-medieval-and-early-modern-periods](https://www.nationalarchives.gov.uk/help-with-your-research/research-guides/taxation-before-1689/#2-taxes-in-the-medieval-and-early-modern-periods)). İngiltere'de monarşinin görece erken tarihlerde kurulmaya başlaması ve Hazinesin kralın gücünün bir aracı olarak kullanılması, İngiltere'de mali kayıtların bu kadar eski tarihlere gitmesinin ve mali kayıtçılığı anlamamızı sağlar.

⁸ Şövalyelik bedeli için alınan bir yardıma (*aid*) verilen isim *scutage*'dir (Hughes ve Oats, 2007: 82). İlerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecektir.

⁹ Hubert Walter'in Catenbury Başpiskopsu olduğunu burada söylememiz gerekiyor. Kilise ile vergiler arasında oldukça sıkı bir ilişki olduğunu ilerleyen bölümlerde de göreceğiz.

Normady'nin tekrar fethi sırasında John ve baronlar arasındaki çatışma iyice kızışmıştır (Brayson, 2013: 26).

Peki John, neden ağır vergiler koymak zorunda kalmıştır? John'u finansal olarak zorlayan üç gelişmeden bahsedilebilir. Birincisi 1204 yılında Normandy'nin kaybedilmesidir. Bu toprak kaybı krallığın bu bölgeden elde ettiği gelirlerin de kaybedilmesine neden olmuştur. İkinci sebep, II. Henry'den 14. yüzyıla kadar sürekli bir biçimde devlet mekanizmasının gelişmesi, artan bürokrasinin (*paid officials*) beraberinde önemli bir maliyet getirmiş olmasıdır (Hughes ve Oats, 2007: 77). Başka bir deyişle McKechnie'nin (1914) İngiltere'de kralın monarşinin yapılanması olarak anlattığı süreç beraberinde belirli maliyetler de getirmişti. Diğer yandan, John, kardeşi Richard ve öncülleri gibi kale korumalarının güçlendirilmesi gibi yüksek maliyetli politikalara devam etmişti. Richard'ın öncülüğünde 3. Haçlı Seferinin olağanüstü ek maliyetleri de düşünüldüğünde, John'a tahmin edildiğinden daha az kaynak kalmıştır. Böyle olunca John gelir elde etmek için vergileri sonuna kadar kullanmaya ve yeni vergileme yoluna gitme durumunda kalmıştır (Hughes ve Oats, 2007: 77). John'un bu yolları seçmesinin sebeplerinden birinin hem kendisinin hem de abisinin döneminde devlet maliyesinin temel figürlerinden olan hem de gelir yaratma konusunda yenilikçi yöntemlerde ustalaşmış Hubert Walter'ın hayatını kaybetmesi ile ilgili olduğu da iddia edilmiştir (Hughes ve Oats, 2007: 77-78). Hughes ve Oats'a göre (2007: 78) bu koşullar çerçevesinde John'un peşinden koştuğu mali amaçların kızgınlık yaratacağı ve bu şikayetlerin Magna Carta ile kendini göstermesi hiç şaşırtıcı görünmemektedir. Hem McKechnie'nin (1914) hem de Holt'un (2015) söylediği gibi kral ve feodal güçler arasındaki çatışmanın kıyıya vurduğu yer John'un iktidar dönemi olmuş gibi görünmektedir.

Peki John'un gelirleri neydi ve John hangi vergilerin sınırını zorlamıştı? Bu çerçevede kraliyet gelirlerini incelemek Magna Carta'yı anlamak için oldukça faydalı olacaktır. 12. yüzyılda krallık gelirleri genellikle olağan ve olağan üstü gelirler olarak ikiye ayrılmaktadır. Olağan gelirler:

-*Sheriff*'lerin kralın topraklarını işleme ve yerel mahkeme cezalarını tahsil etme hakkı dolayısıyla ödedikleri sabit miktarlı iltizam gelirleri¹⁰ (*the country farm*) başka bir deyişle kralın kendi topraklarından ve yargılama hakkından elde ettiği gelirler,

-Krala kanunlara aykırılık nedeniyle ödenen para cezaları (*finer/amerements*),

-Kent gelirlerinin toplanma hakkının verilmesi yani kent iltizamı aracılığıyla alınan gelirler (*firma burgi*) (Hughes ve Oats, 2007: 81),

-Feodal ayrıcalıklardan yani, feodal toprakların el değiştirmesinden (*relief*), evliliklerden (*marriage*), bazı

feodal toprakların koruyuculuğundan (*wardship*) ve feodal ihlaller nedeniyle krala geri dönen topraklardan (*escheat*) elde edilen gelirler,

-Kralın mahkemesinde yargılanma, davanın ertelenmesi vb. ayrıcalıklardan yararlanmak için krala verilen paralar,

- Kraliyet ormanları gelirleri olarak sıralanabilir (Hughes ve Oats, 2007: 82).

Kraliyet ormanları kralın önemli bir gelir kaynağıydı, krala bir yandan yiyecek tedarik ederken, bir yandan da orman kanunlarının işletilmesi krala para ceza gelirleri sağlamaktaydı (Meredith, 1939: 70-71). Kral, toprakların bağış, miras veya başka nedenlerle el değiştirmesi durumunda bu işlemler üzerinden gelir elde etmekteydi (*relief*). Toprak sahibi bir kadın veya erkeğin kralın düşmanı olan biri ile evlenmesi onu kralın vassalı yapacağından, evlilik kralın izni ile gerçekleşiyor evlilik izni karşılığında krala ödeme (*marriage*) yapılıyordu. Toprak sahibinin yaşından dolayı topraklarını işletememesi, gerekli koşullar sağlanana kadar toprağın kralın koruyuculuğunda kalmasına, dolayısıyla krala gelir sağlıyordu (*wardship*). Diğer yandan topraklar feodal hukuka aykırı olarak işletilirse, topraklar kral devrediliyordu (*escheat*) bu da kral için bir gelir unsuruymuştu (McKechie, 1914: 59-63). *Firma burgi* kentlerden elde edilen iltizam geliri için kullanılmaktaydı. Kentlerden (*borough*) elde edilen geçiş ücretleri, rant, krala dönen topraklardan elde edilen gelirler (*escheat*), yargı gelirleri, feodal haklar, kral ve *earl* arasında bölüşülmekteydi. Kral bu gelirlerden üçte birini *earl* ile paylaşmaktaydı (Tait, 1968: 141). 1066 yılında Huntingdon'da, yargı gelirleri, değirmen gelirleri¹¹, geçiş ücretleri ve diğer gelirler toplam 45 pound'tur, bu miktarın 30 pound'u krala bırakılmıştır. Bu gelirlerin toplanmasında *firma burgi* ifadesi kullanılmıştır (Tait, 1968: 144).

Olağan dışı gelirler, her yıl tahsil edilmeyen ve olağan gelirlerin harcamaları karşılamadığında başvuru alan gelirlerdir. Bunlar:

-kralın, askerlik hizmeti vermek zorunda olanlardan aldığı şövalyelik bedeli (*scutage*¹²),

-*carucate*¹³ adı verilen, saban ile sürülen topraklar üzerinden alınan *carucage* isminde toprak vergisi

-kentlerden ve kral topraklarından alınan *tallage*¹⁴ adında bir toprak vergisi,

-*dona*¹⁵ veya *auxilia*¹⁶ olarak adlandırılan Yahudi veya diğer tefecilerden, piskopos ve din adamlarından alınan paralar,

-durağan olmayan mallardan alınan vergiler,

¹⁰ Bu durum bize kralın otoritesinin idari ve hukuki olarak genişlemesinin maliye ile ilgisini de anlatmaktadır.

¹¹ Köylüler, ürünlerini işlemek için lordun değirmenini kullanmakta ve bu hizmet karşılığında ödeme yapmaktaydılar.

¹² Orta Çağ İngilizcesi, Latince *scutum scutagium*'dan gelen zırh (*shield*) anlamındadır (Merriam-Webster, 2021a).

¹³ Osmanlı'daki çiftte benzerdir. Çift, reaya ailesinin bir çift öküz ile sürebildiği toprak parçasıydı. Çift-resmi bu toprak üzerinden alınan vergiydi.

Latince *carruca* saban sürmek (*plow*) anlamına gelmektedir (Merriam-Webster, 2021b).

¹⁴ Anlamı kesmek olan Anglo- Fransız kelime *tailer*'dan gelmektedir (Merriam-Webster, 2021c). Fransa'da toprak verginin ismi de *taille*'dir. *Tailor* (terzi), yine aynı kökten türemiştir (Merriam-Webster, 2021c).

¹⁵ Latince gelen *domina*'dan türemiş Anglo-Fransız bir kelime, kadın efendi (*master*) anlamındadır, ev anlamına gelen Latince *domus*'a benzerlik göstermektedir (Merriam-Webster, 2021d).

¹⁶ Latince *auxiliaris*, *auxilium*'dan gelmekte ve yardım (*help*) anlamındadır yine Latince *augere* yükseliş (*increase*) anlamına yakındır (Merriam-Webster, 2021e).

-1208-1214 yılları arasında John'un kiliseden aldığı paralar (Hughes ve Oats, 2007: 82; Hughes, 2010: 95-97; Meredith, 1939: 70-73),

- Gümrük vergileri- Her ne kadar gümrük vergileri organize bir biçimde 1275 yılından sonra toplanıyor olsa da John döneminde de (1199-1216) tüccarlardan gümrük vergisi alındığı bilinmektedir- (Barrat, 1996: 838),

- Kralın gezileri sırasında maiyeti ve kendinin ihtiyaçları için çeşitli malları düşük fiyat ödeyerek veya hiç ödeme yapmadan alması biçiminde uygulanan *purveyance*¹⁷(Meredith, 1939: 70) olarak sıralanabilir.

Norman işgali öncesinde Sakson döneminde toprak ve servet üzerinden alınan *The Danegeld*¹⁸, Norman işgali sonrasında *tallage* olarak kullanılmıştır (Meredith, 1939: 70-71). *Purveyance* ise kralın, tebaasının mülkiyetine çeşitli biçimlerde el koyabilme yetkisi olması bakımından vergilerin embriyonik hali olmuştur (Meredith, 1939: 70-71). Keza kralın tebaasından istediği dolaylı ve dolaysız vergilere benzer paraların vergilerin bugünkü anlamından çok uzak olduğunu, zora dayalı olmadığını ve süreklilik içermediğini söyleyebiliriz (Dietz, 1964: 11). Gümrük vergilerine gelince yarı ulusal düzeyde bir uygulamasının olduğu görülmektedir. Gemilerin limandan ayrıldığında alınan oranı spesifik olarak belirtilen *lastage*¹⁹'ın 1130,1155-56, 1157-58, 1158-1159, 1171-72 *Pipe Roll*'larda ve 13. Yüzyılda uygulandığı bilinmektedir. Tahsil edildiği kentler ise deniz kıyısında olan Exeter, Hasting, Bosham ve Sandwich gibi bölgelerdir (Gras, 1912: 129-130). İthal edilen ticaret mallarından alınan *scavage*²⁰ ise William'ın İngiltere'yi işgalinden beri görülen bir vergi olmuştur. *Scavage* dış ticaret düzenlemeleri ile alınmakta ve krala ödenmektedir. *Lastage*'in tersine genel olarak uygulanmamakta, Londra ile sınırlı bir alanda tahsil edilmiştir (Gras, 1912: 133-134). Krallık gelirleri özet olarak krallık demesne gelirleri, (b) feodal ayrıcalıklar, (c) dolaylı ve dolaysız vergilere benzer çeşitli paralardan oluşmaktadır (Meredith, 1939: 70-71). Kralın olağan ve olağan olmayan gelirlerini Tablo 1'den izleyebiliriz, böylelikle vergi benzeri gelirlerin kralın feodal haklarının dışında aldığı gelirler olduğunu görebiliriz. Ayrıca vergilerin gümrük vergilerini dışarıda bırakırsak neredeyse hepsinin dolaysız vergiler olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır.

John gelirlerini yükseltmek için üç farklı yola başvurmuştur. Öncelikle *scutage* ve krallık çiftlik gelirlerini yeniden değerlendirme yoluyla artırarak, *scutage* ve *tallage*'in oranını yükselterek ve kilisenin gelirlerine el

koyarak (Hughes ve Oats, 2007: 83). Peki John, *scutage*'ı nasıl kullanmıştır? Bu çerçevede *scutage*'in John öncesi izlediği gelişime bakmak faydalı olacaktır.

Tablo 1. John Döneminde Olağan ve Olağan Olmayan Gelirler

Olağan Gelir	Olağan Olmayan Gelir
Krallık çiftlik gelirleri	<i>Scutage</i>
Para cezaları	<i>Carrucage</i>
Feodal ayrıcalıklar (<i>relief, marriage, wardship, eschact</i>)	<i>Tallage</i>
Kraliyet orman gelirleri	Yarı ulusal gümrük vergisi
Firma burgi	<i>dona /auxilia</i>
Kraliyet ayrıcalıkları için alınan gelirler	<i>Purveyance</i>
	Kiliseden alınan gelirler

Kaynak: Hughes ve Oats, 2007: 81-83; Meredith, 1939: 70-73; Barrat, 1996: 838.

Mitchell, *scutage*'in üç aşamadan geçtiğini söylemektedir. Birinci aşama II. Henry (1133-1189) dönemine kadar olan süreçtir. Burada kral *scutage*'ı kendi vassallarından (*chief in tenant*) şövalyelik hizmeti olarak veya kralın tespit ettiği *scutage* miktarı olarak talep etmiştir²¹. *Scutage*'e dair ikinci aşama I. Richard dönemine (1157-1199) denk gelmiştir. Önceki yüzyılın yarısında tam teşkilatlı bir şövalyenin maliyetleri artmaya başlamış, 20s.²² ve 40s. *scutage* krallığın masrafını karşılayamaz olmuştur. Böyle olunca hazine şövalyelik hizmeti vermeyen vassallardan *scutage* miktarından daha yüksek bir miktar para cezası (*fine*) alma yoluna gitmiştir. Para cezası, *scutage*'in yerine geçmemiş, vassallar için üçüncü bir alternatif olmuştur (Chew, 1922: 322). Yani böylelikle askeri yükümlülükler hizmet olarak yani *servitium debitum* biçiminde, *scutage* olarak veya para cezası olarak ödenebilecektir. II. Henry ve I. Richard *scutage*'i krallık üzerinden alınan feodal bir vergi haline getirmiş, John döneminde ise *scutage* zaman zaman düzenli bir hal almıştır (Chew, 1922: 323). *Scutage* miktarı, genel olarak şövalyenin günlük ücretine ve geleneksel olarak yıllık şövalyelik hizmetine denk gelen miktarla ilişkili olarak belirlenmiştir. 12. yüzyılda 40 günlük şövalyelik hizmeti için günlük 8d. ödenmektedir (Hooliste, 1960: 577). II. Henry'nin son dönemlerinde Richard ve John dönemlerinde günlük 1, 2, ve 3s. olarak belirlenmiştir (Hooliste, 1960: 578). 12. yüzyıl boyunca hem şövalyelik ücreti hem de şövalyelik hizmetinin uzunluğu oldukça değişken olmuştur (Hooliste, 1960: 579). II. Henry döneminde günlük 6p. altmış gün askerlik hizmeti standart dolarak 30s olarak belirlenmiştir (Hooliste, 1960: 585) John ise *scutage*'i 40s.'ye kadar yükseltmeye çalışmıştır (Hooliste, 1960: 586). Tablo 2'de John'un *scutage*'i

¹⁷ *Purveyance*'in 14. Yüzyıldaki anlamı tedarik (procuring) (Merriam-Webster, 2021f).

¹⁸ Norman işgali sonrasında topraktan alınan vergi için *The Danegeld* yerine neden *tallage* kullanıldığını *Danegeld* kelimesinin kökeni bize anlatabilir. *Danegeld* kelimesinde, "*Dane*" *Danish*'ten türemekte, "geld" ise eski İngilizce "ödeme" (*payment*) veya "haraç" (*tribute*) anlamına gelmektedir, yani kelime Danimarka'lılara verilen ödeme veya haracı ifade etmektedir. II. Ethelred (978-1016), Danimarka'lı istilacılara karşı krallığı korumak için istilacılara ödeme yapmayı düşünmüştür, kelime bu döneme aittir (Merriam- Webster, 2021g). *Danegeld* yerine *tallage* kelimesine geçiş ise muhtemelen Normanlaşma süreci ile ilgili olabilir, diğer yandan artık verginin Danimarkalıları için değil de kral için alınması da sebeplerden biri olarak düşünülebilir. *Tallage* olarak kullanılmasının muhtemel sebebi ise toprak veya servetin bir kısmı krala verilmesi bir şekilde "kesilmeye" benzetilmesi kaynaklı olabilir.

¹⁹ Orta Çağ Fransızcasında *lastage, lestage*, bir geminin denge düzenleyicisi anlamındadır (*ballast of a ship*), eski Friz *hlesta* yüklemek

(*load*) ve Orta Çağ Flemekçesinde *lasten* yüklemek (*load*) kökeninden gelir (Merriam- Webster, 2021h).

²⁰ Orta Çağ İngilizcesinde *skawage*, Eski Kuzey Fransızcası *escauwage*'den -yani denetleme, teftiş'ten (*inspection*)- türemiştir bu kelimenin kökeni de Almanca *escauwer*'tan gelir- denetlemek-teftiş (*inspect*) (Merriam- Webster, 2021i).

²¹ Kralın savaş zamanında iki biçimde asker toplama hakkı vardı, birincisi kralın verdiği topraklar karşılığında şövalyelerin yılda 40 gün şövalyelerin savaşa katılma zorunluluğu, ikincisi feodal bir hak olarak askere gidebilecek durumda olanların çağırılmasıydı. Bu iki durum ordu için yeterli olmuyordu (Holmes, 1962: 74).

²² s şilin, d pense, m mark, bir markın üçte ikisi 20 şilin, bir pound 240 pense.

yükseltmesinin sebebi savaşlar olarak görülmektedir (Hughes ve Oats, 2007: 89).

John'un gelirini artırmak için izlediği diğer bir yol, krallık çiftlik gelirlerini (*country farm- firma burgi'*ye benzer) artırmaya çalışmak olmuştur. Krallık çiftlik gelirleri olağan gelirlerin temelini oluşturmaktadır, her *sheriff'e shire'*da bulunan toprakların rantını toplama hakkı belli bir ödeme karşılığında verilmektedir²³. 1189 yılından bu yana Richard ile birlikte krallık çiftlikleri en yüksek bedeli ödeyen *sheriff'e* verilmiştir. Kralların krallık çiftliklerinden daha fazla gelir elde etme yolu, II. Henry döneminde görüldüğü gibi iltizam bedellerini artırmalarıdır. John ise 1204 yılında krallık çiftlik gelirlerini yükseltmek için iltizamdan ek ödemeler istemiştir (Hughes ve Oats, 2007: 83-84).

Tablo 2. John Döneminde Şövalyelik Bedelleri (*scutage*)

Yıl	Miktar	Sebep
1204	20s	Philip Augustus ile savaş
1205	20s	Poitou ve Gascony işgali
1206	20s	Fransa işgali
1209	20s	İskoçya
1210	2m (26s 8d)	İrlanda
1211	3m (40s)	Galler
1214	3m (40s)	Potiou

Kaynak: Hughes ve Oats, 2007: 89.

John, krallık iltizamlarını çeyreğini ellerinde bulunduran önemli soyluları görevlerinden almış, yerlerine *bailivi* adı verilen krallık için çeşitli görevler yapmış kişileri getirmiştir. *Bailivi* adı verilen görevlilerden, eski sistemden farklı olarak *escheat* ve kralın elinde bulunan geçici topraklardan elde edilen gelirler ve yapılan masrafların tek tek hesaplanması istenmiştir. Başka bir deyişle, iltizamdan elde edilen kâr hesabını görmek talep edilmiştir. Ancak kraliyet bu hesabı tekrar değerlendirmeyi denememiştir. Bunun yerine *sheriff*, geleneksel iltizam miktarını, harcamalarını hesaplamakta ve buradan kârını bulmaktadır. John'un yeni iltizam sisteminin nasıl çalıştığına dair net bilgiler olmasa da artık iltizam sahiplerinin sadece gerekli ödemeyi yapıp krala karşı sorumlulukları biten finansörler olmak yerine, paraları kral tarafından ödenen harcama hesaplarını bildiren kişiler haline geldiği söylenebilir. Ancak John'un bu sistemle ek gelir elde etmiş olması oldukça şüpheli görünmektedir (Hariss, 1964: 534-536). Çünkü iltizam sisteminde kârlılığın düşmesi de nadir görülen bir durum değildir, çoğunlukla *sheriff*'ler enflasyon nedeniyle topladıkları paradan daha çok harcamak zorunda kalmışlardır. Muhtemelen Hubert Walter tarafından atılan bu fikir, krallık iltizam sahiplerinin vergilendirilmemiş kârlarını vergilendirme amacını taşımıştır (Hughes ve Oats, 2007: 85-86).

Tallage ise kralın kendi topraklarından ve kentlerden aldığı düzenli olmayan bir vergidir²⁴. Başka bir deyişle kralın kendi topraklarından elde ettiği geliri artırmanın bir yoludur. *Tallege*, *gracious aid'*e (makul nedene dayalı yardım veya "gereklilik" *-necessity-*) dayanarak ve *auxilium'*a paralel olarak vasallardan ve özgür kiracılar üzerinden alınabilmektedir (Hughes ve Oats, 2007: 91).

Kralın vergi isteyebilmesi Roma Kilise hukukuna dayalıdır. Roma Kilisesi ile vergileme arasında oldukça sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir. Keza "*Catholic*" kelimesi Roma İmparatorluğu Hıristiyanlığı kabul etmeden önce İmparatorluğun çeşitli bölgelerindeki vergi görevlilerine verilen "*Katholikos*"tan türemiştir²⁵. Roma İmparatorluğu çöktüğünde kilise vergi toplamaya devam etmiştir. St. Augustine²⁶ "*City of God*" eserinde yağmacılar (*robberies*) ile adil krallıklar arasında ayırım yapmaktadır. Her ikisi de üretken unsurlardan gelir almaktadır. Ancak yağmacılar topluma düşmanca davranırken, kralın gelir alması için kamusal bir hizmete ve bir meşruiyete ihtiyaç duyar. Yağmacıların kanunlara uyması gerekmezken, kralın uyması gerekecektir. Thomas Aquinas da Augustine'e atıfta bulunarak adil vergileme ile yasal yağma ²⁷(*legal plunder*) arasında farkı açıklamaya çalışmıştır. Aquinas, Augustin'in "hırsızlık" tanımını alır, hırsızlık bir insanın özel mülkünü adil olmayan bir biçimde zora dayalı ve şiddet uygulayarak almak iken, kralın zora dayalı olsa bile bunu adalet ve genel çıkar dayalı olarak yapması yağma olmayacaktır. Özel mülkiyeti adalet sınırları dışında zora dayalı olarak gasp etmek yağmadır. Vergiler eğer genel çıkar için ve devlet hizmetleri için alınırsa hırsızlık değildir. Aquinas'a göre kral adaletinin koruyucusudur ve bunun karşılığını almalıdır. Vergiler kralın bakanlarının ücretlerinin bir toplamıdır. Prens bakanları, barışı sağlamak ve sürdürmek karşılığında vergiden pay alırlar. Vergiler, savunma, suç engelleme, iç barışı ve düzeni sağlamak için alındığında yasal olacaktır. Vergilerin kapsamı ise prens ve tebaası arasındaki sözleşmeye bağlı olacaktır, eğer bu amaçlar ve kapsam göz ardı edilirse o zaman vergiler bir yağma biçimini alır (Alt, 2019: 8-9). Görüldüğü gibi kralın feodal haklarının dışında gelir istemesi ancak savunma, suç engelleme iç barışı ve düzeni sağlama durumunda meşru görülmektedir. Kralın vergi talebinin ne zaman meşru olacağı ilerleyen bölümlerde görüleceği gibi çekişmenin odak noktası olacak, Thomist düşünce içinde de çeşitli ayrımlar doğacaktır.

Tallage de bu çerçevede yardım (*aid*) ile benzeşmektedir, tutarı anlaşmaya dayalı olarak belirlenmekte kralın acil bir sebeple para ihtiyacı olduğunda istenebilmektedir (Hughes ve Oats, 2007: 91). *Tallage* John döneminde oldukça sıkça uygulanmaya başlanmıştır. 1199-1200 yılında genel olarak, 1201 yılında ise belli bölgelerden tahsil edilmiştir. 1204 yılından sonra hem daha sık uygulanmış hem de kapsamı genişlemiştir. 1210 yılında kentlerden, kralın topraklarından, kırlardan toplanmaya başlanmıştır. Yahudilere 66,000 mark *tallage* konulmuştur. Hatta kroniklerde kralın Yahudileri hapsediği ve servetlerine el koymak için işkenceye maruz kaldıkları anlatılmaktadır. John dönemindeki son *tallege* 1214 yılında manorlara ve kentlere, papanın yasağından vazgeçmesi için ödenmesi gereken tazminat için 100,000 mark olarak istenmiştir (Hughes ve Oats, 2007: 91).

Taşınabilir mallar üzerine vergiler 12. Yüzyılda kadar pek kullanılmamıştır. Taşınabilir mallar, altın, gümüş tabak, takı ve hayvanlar olarak belirlenmiştir. 1201 yılında papa Kutsal

²³ İltizam olarak adlandırılabilir.

²⁴ Burada verginin konusu hakkında bir bilgi verilmemiştir.

²⁵ Burada Hubert Walter'ın bu dönem için önemli bir mali figür olduğunu hatırlamak oldukça önemlidir.

²⁶ Antik Çağda ve Orta Çağda özellikle günah, erdem ve özgürlük gibi konularda Batı Hıristiyan düşüncesini oldukça etkilemiş Katolik bir filozoftur (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021).

²⁷ Burada yasal yağma ile anlatılmak istenen kralın yağmayı, kraliyet gücüne dayanarak yasal gibi göstermesi olabilir. Metinde *legal plunder* ifadesi kullanılmıştır.

topraklar için yıllık gelirin kırkta birini yardım olarak istemiştir. Papa'nın yardım isteği piskoposluklar tarafından toplanmış, yardım ödemesine kral da gelirlerinin kırkta birini vermiştir. Yardım parası için her kişi esasında belirlenen formal bir hesaplama yöntemi olmamıştır. Yardım ödemesi kişi başına ve tahsil edilen yer üzerinden kaydedilmiştir. Bu vergi John döneminde 1204 yılında tüccarların mülkleri üzerinden alınan on beşte bir vergisinin (*fifteenth*) öncülü olmuştur. Daha sonra bu vergi gümrük vergisinin bir formu olarak uygulanmıştır (Hughes ve Oats, 2007: 93). Gras'a göre John'un 1203 yılında on beşte bir oranında vergi ile yaptığı şey eski gümrük vergilerinden farklı olarak *advalorem* esaslı dış ticaret üzerinden alınacak yeni bir vergi denemesidir. Bu verginin yeniliği eski gümrük vergilerinin tersine İngiltere'nin genelinden tahsil edilecek olmasıdır. Başka bir deyişle John, Fransa yüzünden gerçekleşen kaynak kaybını telafi etmek için düzensiz olan gelir kaynaklarını düzenlemekle kalmamış, ulusal ölçekli gümrük vergisi denemesi de yapmıştır (Gras, 1912: 143-144). 1203 yılında kiliseden ve baronlardan çeşitli oranlarda on beşte bir oranında vergiye benzer vergiler alınmıştır. John'un vergisinin buradaki yeniliği dönemin en yüksek aynı vergisinin 1207 yılında taşınabilir mallar üzerinden alınan on üçte bir vergisi (*thirteenth*) ile tahsil edilmesidir. John, *thirteenth* vergisini "gereklilik" söylemine uygun bir biçimde istemiştir. Ancak, John bu vergiyi ani bir finansman gereksinimi nedeniyle değil, gelecekte Fransa ile doğabilecek çatışmanın muhtemel finansman gereksinimine istinaden talep etmiştir. John baronları vergi için ikna etmiş, ancak konseyde piskoposlar vergilerin din adamları üzerinden alınmasına karşı çıksa da sonra vergiyi ödemeyi kabul etmiştir. Vergi 1188 yılındaki gibi toplanmış, ancak kentlere özel hakimler (*special teams*) gönderilmiş, 60,000 pound tutarında vergi tahsilatı yapılmıştır.

On üçte bir vergisi için ayrıca bir Hazine (*Exchequer*) oluşturulmuştur. Vergiye karşı çıkanların taşınır mallarına el konulmuş veya hapis cezası ile cezalandırılmışlardır. York başpiskoposunun vergiye karşı çıkması sonucunda hapsedilmeye zorlanmış ve topraklarına el konmuştur. "1207 yılında alınan vergiler feodal vergilemeden ulusal vergilemeye doğru önemli bir adımdır"²⁸. Çünkü bu vergi toprak üzerinden değil, mülk üzerinden alınmış, önceden olanın aksine spesifik bir ihtiyaç için talep edilmemiş ve vergi bazı din adamları dışında tüm sınıflardan istenmiştir. Verginin tahsilatını kral yargıçları kendi değerlendirmelerini esas alarak yapmıştır (Hughes ve Oats, 2007: 93-94). *Scutage*, *tallage* ve diğer feodal ödemeler tek sefer için istenip, tahsilatı uzun bir süreye yayılırken, 1207 yılında taşınır mallar üzerinden alınan bu verginin ivedilikle ve tamamıyla tahsil edilmesi talep edilmiştir (Hughes ve Oats, 2007: 94-95). Bu verginin istenme biçimi, feodal bir içerikten ziyade daha ulusal bir ton içerirken, miktarı oldukça ağır olmuştur. Sürekli biçimde talep edilen *scutage* ile birleşince kralın mali ve toplumsal ağırlığını artırmış ve bu durum Magna Carta'nın 14. Maddesinin kökenini oluşturmuştur (Hughes ve Oats, 2007: 95).

John, feodal ayrıcalıkları finansal bir amaçla oldukça keyfi olarak ve sonuna kadar kullanmış, bu ayrıcalıkları baronlar üzerinde kraliyetin egemenliğini pekiştirmenin bir yolu da olarak da değerlendirmiştir. Bu ayrıcalıklar, kralın kiracılarını kendine borçlu kılmak yoluyla kontrol edebilmesini sağlamıştır. Örneğin, eğer kralın izni olmadan nehirden balık tutulduysa, hukuksuz bir biçimde topraktan ayrılma söz konusuysa, kişi kusurlu sayılmaktadır. Genellikle verilen ceza oranları kral mahkemesindeki soylular tarafından kararlaştırılsa da John bu oranı kendi istediği oranlarda yükseltme yoluna gitmiştir. Roger Cressi'nin kralın izni olmadan evlenmesi, kralın topraklarına el koymasına neden olurken, Roger topraklarını geri alabilmek için 1,200 mark ve 12 at ödemek zorunda kalmıştır (Hughes ve Oats, 2007: 95).

John, Pope III. Innocent'in İngiltere için Hubert Walter'ın ölümü ile yerine atadığı Stephen Langton'ı tanımamıştır. Böyle olunca 1208-1214 yılları arasında papa İngiltere'ye verilen cezaya tabi olmuştur. Katolik Kilisenin Avrupa üzerindeki etkisi düşünüldüğünde bu ceza ihmal edilebilir değildir. Papanın verdiği ceza üzerine John Kilise mallarına el koymaya başlamıştır. John'un Kilise üzerine bu kadar gitmesi Magna Carta'nın 43. Maddesine sebebiyet vermiştir (Hughes ve Oats, 2007: 97).

1213 yılına gelindiğinde krala karşı huzursuzluk gittikçe artmıştır, John'un Fransa'dan başarısızlıkla dönmesi baronlara, krala muhalefet etmeleri için önemli bir fırsat vermiştir. Kral, Fransa'dan döndüğü 15 Ekim 1214 tarihinde kendisini tarihe geçecek olayların içinde bulmuştur. 4 Kasım 1214 tarihinde baronlar din adamları ile Bury St. Edmunds'ta²⁹ görüşerek, krala karşı ortak hareket etme kararı almış, orduları toplamak için harekete geçmiştir. İsyancılar, 6 Ocak 1215 yılında Londra'da John ile karşı karşıya gelmiş ve ateşkesin yapılması Paskalya Yortusuna kadar uzamıştır. Nisan ayında baronlar bir araya gelerek Article of the Baron (Baronların Hükümleri) olarak bilinen taleplerini hazırlarken, John'un bu taleplere "neden baronlar krallığının tümünü istemiyorlar?" diyerek tepki göstermiştir. Ancak John ordu toplayamayacak boş bir Hazine ile desteksiz kaldığında baronlar ile görüşmeyi kabul etmiştir. Haziran ayında sekiz gün süren görüşmeler sonucunda kral Magna Carta'yı onaylamıştır (McKechnie, 1917: 3-5).

Hughes ve Oats'a göre, Magna Carta genellikle anayasal çerçevede değerlendirilse de daha öncelikli olarak mali meselelerinin ele alındığı bir metindir, temelde kralın finansal gücünü sınırlamaya çalışmıştır (Hughes ve Oats, 2007: 98). Magna Carta'nın 25. Maddesi John tarafından yapılan krallık çiftlik gelirlerindeki ek ödemelerden vazgeçilmesini içerir. Diğer yandan John'un kraliyet ormanlarını sömürmesi meselesine ilişkin Magna Carta'da 44, 47, 48 ve 53 maddeleri bulunmaktadır. Burada istenen John'un Henry'nin taç törenindeki orman sınırlarına dönmesidir. *Scutage* Magna Carta'da doğrudan yer almaktadır. Magna Carta anlaşmasının 12. maddesine göre "kralın danışmadan toplayabileceği para, geleneksel feodal hukuka göre, kralın fidyeye parası, en büyük oğlunun şövalye yapılması, en büyük kızının evlendirilmesiyle ilgili

²⁸ Vurgular bize aittir.

²⁹ 869 yılında Danimarkalılar Doğu Anglia'yı işgale geldiklerinde Kral Edmund onlarla savaşırken ölmüştür. Kral Edmund anısına Bury St Edmunds anısına yapılan bir tapınaktır. Canute 1016 yılında kral olunca,

masraflarla sınırlı olacaktır”, bunun dışında istenecek *scutage* ve *aid* savaş amacıyla istenebilecek; *scutage* ve *aid* için 14. Maddeye göre piskopos, başpiskopos, *earl*, büyük baronlara önceden haber verilmesi ve onaylarının alınması gerekecektir (Hughes ve Oats, 2007: 99). Magna Carta'nın 16. Maddesi *scutage*'in çifte ödenmesiyle ilgilidir. Çünkü baronlar hem savaşlara katılıp hem de *scutage* ödemesi yapabilmektedir. Bu maddeye göre hiç kimse toprak ölçüsünden fazla *scutage* ödemeye zorlanamaz (Hughes ve Oats, 2007: 99-100). Magna Carta'da feodal ayrıcalıklara dair çok sayıda referans vardır. 55. Maddede kralın hukuka aykırı biçimde aldığı para cezalarını ele alınmıştır. Kraliyet mahkemesinin keyfi bir biçimde verdiği kararların yerine 17. Maddede genel ayrıcalıklara dair sabit para cezası hükmü yer almaktadır. 18, 19, 24, 32, 34, 36, 38, 39 ve 54. maddeler ise kralın onayına gerek olmayan mahkeme kararları ve yasal prosedürleri ele alır. 40. Maddede kralın adaleti geri çeviremeyeceği ve geciktiremeyeceğinden aslında, adaletin satılmaması gerektiğine dair vurgu yapılmaktadır (Hughes ve Oats, 2007: 100). Diğer yandan Magna Carta'nın 2. ve 3. maddeleri *relief* ödemesini sabitlemiş, reşit olmayan miras sahibinin, mirası elde ettiğinde ceza veya *relief* ödememesi gerektiğini belirtmiştir (Hughes ve Oats, 2007: 101). Görüldüğü gibi Magna Carta kralın vergilerin keyfi bir biçimde kullanmasının önüne geçmeye çalışılmıştır. Kralın onay almaksızın toplayacağı paraları net bir biçimde tanımlamıştır. Kralın feodal haklarının sömürmesinin önüne geçmiş, kralın vergi taleplerini belli kurallara bağlamaya çalışmıştır.

3. 1215 Magna Carta'dan 1297 *Confirmatio Cartarum*'a: Vergi Meşruiyetinin Sorgulanması

Magna Carta sonrasında III. Henry (1216-1272) döneminde sadece altı vergi kabul edilmiştir (Brayson, 2003: 26-27). 1240'lı ve 1250'li yıllarda Parlamento kralın tekliflerini sürekli reddederek kralı sınırlamış, bu durum kral açısından önemli idari ve mali sorunlara sebebiyet vermiştir. Böyle olunca I. Edward (1272-1307), savaşları finanse etmek ve düzenli vergi geliri elde etmek amacıyla yeni politik anlaşmalar yaratma yoluna gitmiştir. Parlamento ile kral arasında geçen fikir ayrılıklarını yatıştıracak bir çözüm, Parlamentaoya katılımları sürekli olmayan Avamların Parlametodaki yerlerinin süreklileşmesi sayesinde gerçekleşmiştir. Baronların politik gücünü artırmak için çok nadir biçimde Parlametoya çağrılan Avamlar, 1270-1290 yılları arasında daha düzenli bir biçimde Parlametoya katılır olmuşlardır. Kral, Avamlar ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış, bu durum daha uzlaşmacı bir Parlamenter yapıya, böylelikle en azından Parlametodanın kralın vergi isteklerini sürekli reddeden bir yer olmaktan çıkmasını sağlamıştır (Brayson, 2013: 27). I. Edward'ın 19 yıllık iktidarı (1272-1307) içinde 1290 yılı dahil sadece üç vergi düzenlemesi kabul edilmiştir. Bu üç ödeneğin iki tanesi hem baronlar hem de avamlar tarafından uygun görülmüştür. Bu da kralın yardımların kabul edilmesi için Henry döneminde olduğu gibi sadece baronların onayının yeterli olmadığını göstermektedir. Kabul edilen vergiler, meşruiyetini Roma Kilise hukukuna dayandırmıştır. Bu çerçevede üç vergi de savunma savaşları için kullanılacağı için kabul görmüştür (Brayson, 2013: 28). 1275 yılında parlamento krala basit haliyle ve sorgulanmadan kalan ve sonrasında *ancient custom* adlandırılacak yün ihracatı üzerine vergileme hakkı vermiştir (Holmes, 1962: 77-78).

Her ne kadar Parlamento yapısındaki gelişmeler kral için olumlu sonuçlar yaratsa da hâlâ “rızasız vergi olmaz” ilkesi geçerlidir. Böyle olunca I. Edward (1272-1307) ve III. Edward (1327-1377) zengin tebaasından artı değeri çekmek için vergileme biçimini geliştirmek durumunda kalmıştır. Eşzamanlı olarak üç vergi uygulanmıştır: Din adamlarından alınan vergiler, din adamı dışındakilerden alınan mülk vergileri ve ithalat-ihracattan alınan vergiler (Holmes, 1962: 76). Ancak I. Edward'ın İskoçya ve Fransa karşısında güttüğü politika, John'un Fransa politikasının Magna Carta'ya neden olmasına benzer bir biçimde 1290'ların sonunda yeni bir politik krize neden olmuştur. I. Edward'ın İskoçya ve Fransa'ya yönelik çatışmacı tutumu, savaş beklentisini arttırmış, I. Edward'ı yetkisinin sınırlarını aşacak finansman olanaklarını zorlamasına sebebiyet vermiştir. 1294-7 yılları arasında Edward *maltolt* adında yün ihracatından tüccarlardan alınan ağır bir vergi talebinde bulunmuştur. Vergi her ne kadar tüccarlardan alınacak olsa da daha çok koyun sahiplerine yansıtılmıştır, çünkü tüccarların koyun sahiplerine ödediği yün fiyatında düşüş gerçekleşmiştir (Holmes, 1962: 107). I. Edward iktidarının ilk dönemine kıyasla son döneminde artık vergiler daha önemli hale gelmiş, hatta vergiler parlamentoyu şekillendiren bir unsur haline dönmüştür. 1294, 1295 ve 1296 yıllarında savaş için alınan vergiler tepki yaratmış, Gloucester ve diğer baronlar 1294 yılındaki vergiye muhalefet etmiş ama yine de verginin tahsilatı 1295 yılında yapılmıştır. Vergilere yönelen tepkilere rağmen, vergi tahsilatının yapılabilmesinin iki sebebi vardır. Birincisi Fransa ile yapılan savaşta İngiltere'nin savunma halinde olması, yani kralın kilise hukukuna uyarak vergi istemesi, kralın vergi talebinin meşru olmasıdır. Diğer neden ise vergilerde önemli yükün kilise üzerinde kalması olmuştur. Ancak eğer I. Edward kilise kaynaklarına kolaylıkla ulaşabiliyorsa, kralın din adamı olmayanların varlıklarına müdahale etmesi çok da zor olmayacaktır. Dolayısıyla I. Edward'ın kilise üzerine gitmesi baronların da tepkisini çekmiştir (Maddicott, 2004: 301-303). I. Edward'ın 1294-1297 yılları arasında istediği vergilerin sıralı bir listesi aşağıdaki gibidir:

-Mayıs 1294 tarihinde tüm yün, post ve benzeri ürünlere ağır vergi konulmuştur. Verginin ağırlığından dolayı yün ve ürünlere el konulması olarak değerlendirilmiştir.

-Temmuz 1294 tarihinde katedral ve manastırların hazinesinde bulunan tüm madeni para ve diğer değerlere vergi borcu karşılığında el konulmuştur.

-Temmuz 1294 yün üzerinden 5 mark tutarında tüccarlar üzerinden alınacak vergi istenmiştir.

-Eylül 1294 Kilisenin toprak gelirleri (*benefices*) ve mallarının yarısının verilmesi istenmiştir.

-Kasım 1294, din adamları dışındakilerden onda bir ve altıda bir vergisi (*tenth and sixth*) istenmiştir. Onda bir vergisi *borough*'ların değil *shire* yönetsel bölgeleri tarafından kabul edilmiştir (Edward, 1943: 158).

-Aralık 1295, din adamları dışındakiler için uygulanacak on birde bir ve yedide bir vergisi (*eleventh and seventh*) yürürlüğe girmiştir. Hem *borough* hem de *shire* tarafından kabul edilmiştir.

-Aralık 1295, din adamları kilise mallarından bir yıllığına, savaşın devam etmesi durumunda ise ikinci yıl devam edecek bir biçimde *tenth* alınması istenmiştir.

-Aralık 1296 yılında din adamları dışındakilere on ikide bir ve sekizde bir vergisi (*twelfth and eighth*) uygulanmıştır.

-Mart 1297 yılında yün üzerinden zorunlu bir borç uygulanmıştır.

-Mart 1297 yılında din adamları *Clericis Laicos*'a uymadığı gerekçesiyle Burry St Edmunds'da kabul edilen vergi kararına karşı çıkmıştır.

-Temmuz 1297 yılında kral meclisi (*king's chamber*) sekizde bir ve on beşte bir vergisinin (*eighteenth and fifteenth*) kararını almıştır, ancak bu karar uygulanamamıştır (Edward, 1943: 158).

Edward'ın, 1297 yılında sekizde bir ve on beşte bir vergisi kararı alınmasına tepki doğmasının iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi Kilisenin Papanın desteği nedeniyle krala daha net bir tavır alabilmesidir. Kilisenin bağımsızlığının tutkulu savunucu yeni İngiliz Kilisesi Başpiskoposu Robert Winchelsea, Papanın rızası olmadan kralın vergileme yapamayacağına dair *Clericis Laicos*'ı referans alarak I.Edward'ın 1297 yılının ortasında istediği vergilere karşı çıkmıştır. 1297 yılındaki karşıtlığı tetikleyen diğer bir husus, iki önemli lord olan Norfolk ve Hereford *earl*'ünün Gascony'ye girmeyi kabul etmemesine rağmen, kralın askeri yükümlülükler için herkesten toprak üzerinden alınmak üzere yıllık 20 pounda varan bir vergi istemesi olmuştur (Holmes, 1962: 108).

Norfolk Earl'ü krala Gascony için hizmet etmeyeceğini Şubat ayında dile getirmiş, Mayıs'ta ordunun Londra'da toplanmasına ilişkin bir karar alınıp, Parlamantonun onayı olmadan kral vergileri kabul ettirince, Hereford ve Norfolk dukleri hazineye gelerek vergilemeyi durdurmak istemiş, Kilise de onlara katılmıştır (Maddicott, 2004: 301-303). Baronlar, kralın kilise hukukundaki "gerekli durumlar" söylemini esas alarak vergi yükünü arttırdığını, bunun da geniş bir yoksulluk yarattığını dile getirirken, I. Edward ise "yoksulluğun" devletin yabancı düşmanlar elinde yıkımın engellemek için katlanılması gereken bir durum olduğunu söylemiştir. Bu farklılıklar skolastik düşünce de de kendine yer bulmuştur. *Thomas Aquinas* tebaanın tehlike durumlarında finansal yardım etmesini ama bu yardımın yoksullukla sonuçlanmaması gerektiğini dile getirirken, diğer Thomist yorumlar ne tür zorluk yaratacağına bakmaksızın tebaanın tehlike durumunda verginin istenebileceğini söylemiştir Brayson, 2013: 29).

Sonuç olarak 1297 *Confirmatio Cartarum* ile başka bir deyişle Magna Carta'nın tekrar edilmesi ile Edward, *maltot* önerisini geri çekmiş ve onaysız vergi istemeyeceğini kabul etmiştir. 1297 yılının bir diğer önemi "gereklilik" konusunda ilk defa kral ile çatışma yaşanmış olmasıdır. 1297 *Confirmatio Cartarum* ile düzenlenen "gereklilik" söyleminin kötüye kullanılmaması, "gerekliliğin" ortak çıkara (*common profit*) uygun olması³⁰, onaysız vergi istenmemesi ve "gereklilik" söylemine dayanan vergilerin sıklıkla talep edilmemesi olmuştur. Ancak metin vergilerin sürekli biçimde tekrar etmesini engellemek için bir çözüm

geliştirmemiştir. Eğer "gereklilik" söylemiyle istenen vergiler kötü yönetim kaynaklı ise, yoksulluk yaratıyorsa, özgürlüklere müdahale ediliyorsa sorgulanıp reddedebilecektir (Harriss, 1975: 69-70). Görüldüğü gibi burada vergilerin gerekliliği bir anlamda vergilerin meşruiyetini göstermektedir. Bu anlamda, 1215 Magna Carta kralın Parlamento onayı olmadan vergi istemesini engellerken, 1297 *Confirmatio Cartarum* kralın hangi durumlarda vergi istemesinin meşru olacağını düzenleyerek farklılaşmıştır.

4. 1297 *Confirmatio Cartarum*'dan 1381 Vergi İsyanına: Barış Zamanında Sürekli Vergiler

Holmes'a göre (1962: 108) 1297 Ekim'inde *Confirmatio Cartarum* çeşitli hükümler getirirse de bu vergiler üzerindeki çatışmayı bitirmemiştir. Kral kendi önceliklerinde ısrar etmiş, kralın bu tutumuna dair tepkiler kralın ormanları kullanma biçime kadar genişlemiş, 1299 yılında *Charter of the Forest* ile kralın ormanları nasıl kullanacağı düzenlenmiştir. 1300 yılında 20 yeni hükümle kralın *purveyance* kullanımı da kısıtlamıştır (Holmes, 1962: 108). *Purveyance*'in sınırlanmasının nedeni bu hakkın kralın, kraliyet görevlilerinin ve büyük soyluların kişisel kullanımı için gerekli malları önceden alma hakkı iken, özellikle 1294-1306 yıllarında I. Edward'ın İskoçya ve Fransa savaşları için ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya dönük bir mekanizma haline gelmiş olmasıdır. Kralın *purveyance* ile özel mülkiyet hakkını ihlal etmesi engellenmeye çalışılmıştır (Jones, 1975: 300-302). 1303 yılında *Carta Mercatoria* ile Parlamento onayına ihtiyaç duyulmadan ihracat ve ithalat üzerinden kral ve yabancı tüccarlar arasında kararlaştırılarak alınacak yeni bir gümrük vergisi konulmuştur (Braddick, 1996: 51). I.Edward yabancı tüccarlar ile sadece yün değil tüm giren çıkan mallar üzerine vergiler almak üzere anlaşmıştır. Ancak bu uygulama direnç ile karşılaşmış, 1311 Yılı Kararı (*The Ordinance of 1311*) ile kaldırılmış ve 1322 yılında tepkilere rağmen yeniden uygulanmıştır (Holmes, 1962: 77-78). 1297 ile 1360 yıllarında "gereklilik" söylemine dayanılarak yün üzerinden 11 *maltot*³¹ kabul edilmiştir. 14. Yüzyılın başında İskoçya ile olan savaşlarda ve 1337-1360 yılları arasında Fransa ile girilen savaşlarda 20 vergi kabul edilmiş, bu vergilerden 10'u ve 9 *maltot* 100 Yıl Savaşları sırasında alınmıştır. Savaş döneminde parlamento vergilerin meşruiyetini sorgulayamazken, 1300'lü ve 1310'lu yıllarda kralın keyfi davranışları üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır (Brayson, 2013: 30).

I.Edward döneminde mali yönetimde sorunlar da kendini göstermiştir. Örneğin I. Edward'ın *wardrobe*³² masrafları için hazinenin böyle bir yetkisinin olup olmadığı bilinmeden tahvil çıkarılmış, böyle olunca bu masraflar ödenmemiş, 200 bin pound kadar bir borç birikmiştir (Brayson, 2013: 30). II. Edward (1307-1327) hazineyi maliyenin temeli haline getirerek, gelir ve gideri izlemek böylelikle 1290'larda ve 1300'lerde devlet maliyesinde yaşanan sorunları gidermek istemiştir. 1311 yılı Kararı ile (*The Ordinance of 1311*) hazinenin tüm gelir ve giderlerin tutulduğu yer olmuş, 1319, 1323, 1326 yıllarında *Ordinances* ile gelir gider tahmini yapılmaya çalışılmıştır. Hazinenin gözlemlene prosedürlerinin gelişmesi gelir ve

³⁰ Burada Roma Kilise Hukukuna dayanan tartışmaları hatırlamak faydalı olacaktır.

³¹ Maltot'un etimolojisine dair bilgiye ulaşılamamıştır.

³² *Wardrobe*, 12. Yüzyılda kraliyetin bir departmanı olmuştur. Kralın kendi parasının olduğu, kişisel harcamalarını yaptığı, bazen borç verdiği veya ordu için de ödeme yapılan bir yer haline gelmiştir (Britannica, 2021b).

gideri denkleştirme girişimlerine yardımcı olmuştur. Çeşitli tahsilat evrakları ve günlük ve haftalık dengeyi gösteren belgeler (*jornalia rolls*) gelir ve gider hesabı kaydını basitleştirmek için kullanılmıştır. Hazine, kaynaktan tahsis kaydı sağlayacak tahsil cetveli (*tally of assignment*) ile kayıt tutma sistemine başlamıştır (Brayson, 2013: 31). Bu gelişmeler gelir ve gideri takip etmek, “gereklilik” üzerine alınan vergiler ile ilgili harcamalara yapmak, olağan giderleri olağan gelirlerde karşılamayı sağlamaya yaramıştır (Brayson, 2013: 32-33).

III. Edward döneminde (1327-1377) gümrük vergileri yabancılar yanında krallık içindekilere de yayılmış, parlamenter kontrole girmiştir. 1350 yılında ise tüm ihracat-ithal edilen mallardan vergi alınmış, ancak hacim ve gelir olarak yün en çok gelir elde edilen vergi kalemi olmuştur. Tüm bu çabalara rağmen, her verginin onay gerektirmesi ve tahsilatının gecikmesi kral gelirlerini hâlâ istikrarsız ve belirsiz kılmıştır. Kral hazinesinin genellikle boş olması kralları borç alma yoluna itmişti (Holmes, 1962: 78). III. Edward kendi *wardrobe* harcamalarını finanse etmek için İtalyan bankerlere borçlanmış, borç özelliikle 1338-1340 yıllarında yükselmiştir (Brayson, 2013: 34). Orta Çağ boyunca krallar yün ticaretinden büyük pay alan İtalyan tüccarlara bağlı olmuştur. III. Edward, İtalyanlar finansörleri batınca, 100 Yıl Savaşının finansmanı için yün ihracatçıların kaynaklarını kullanmıştır. 1350 yılı sonrasında kralların finansman kaynağı iç kaynaklara dayalı hale gelmiş, bundan sonraki süreçte hiçbir kral, I.ve III. Edward gibi dış finansörlerden gelir elde edememiştir (Holmes, 1962: 79). 100 Yıl Savaşlarının başlarında İskoçya ile yapılan savaş, yüksek askeri harcamaları karşılamak için sabit oranlı vergileme gibi kolay bir finansman yolunu beraberinde getirmiştir. Parlamento, durağan olmayan malların sürekli yeniden değerlendirilmesini yapmak yerine, on beşte bir ve onda bir oranlı vergi için kota vergi miktarı belirleyen bir yöntem geliştirmiştir. On beşte bir ve onda bir oranında vergi aracılığıyla elde edilecek gelir 38 bin pound tutarında, çeşitli bölgelerden tahsil edilecek sabit bir miktar olarak belirlenmiştir. Bu gelişmelere rağmen maliyedeki istikrar sağlanamamıştır (Brayson, 2013: 34; Waugh, 1991: 181-182).

1350’lerde İngiltere Calais başarılı askeri işgali ile olağan harcamalar gittikçe artmaya başlamış, olağan gelirler ve olağan giderler arasında açık artmış, bu dengesizlik hazinenin kısa dönemli borçlanması yoluyla kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak finansman için borçlanmaya devam edilmesi sürdürülebilir sınırı aşmıştır. Bu durum III. Edward’ı 1362,1365 ve 1368 yıllarında *sürekli ve barış zamanında vergi* istemeye zorlamıştır. 1360’lı yıllarda gelir ihtiyacı büyük ölçüde parlamenter vergiler aracılığıyla sağlanmıştır. Kralın isteklerinin hiçbiri “gereklilik” çerçevesinde değerlendirilecek türden değildir, bu durum geç Orta Çağ maliyesi için önemli bir değişikliktir. Hazinenin yapısal açıkları nedeniyle 14. Yüzyılın son dönemleri ve 15. Yüzyılın başlarında Avamlar *malto*’u neredeyse sürekli bir vergiye benzer biçimde yenilemek durumunda kalmışlardır (Brayson, 2013: 35-37). Avamlar 100 Yıl Savaşlarının yeniden başladığı 1369 yılı ile 1389 Leulingham Ateşkesi yılları arasında olağandışı

harcamaları karşılamak için kralın “gereklilik” talebiyle istediği on dört tane vergiye onay vermiştir. Bu gelirden dördü, hükümetin kota sisteminde farklı olarak denediği on beşte bir ve onda bir oranında vergiden (*fifteenth and tenth*) oluşmuştur. 1371 yılında bir sübvansiyon (*subsidy*) II. Richard döneminde (1377-1399) 1377, 1379 ve 1380 yıllarında ise baş vergisi (*poll tax*)³³ uygulanmıştır (Brayson, 2013: 37-38). II. Richard’ın bu hamlesi belki John’a benzer bir biçimde Orta Çağ İngilteresi için önemli bir olaya sebebiyet vermiştir.

1380 yılında Buckingham *earl*’ünün başarısız Fransa seferi, hazineyi bakanların beklediğinden daha çok etkilemiş, hazinenin boşalması nedeniyle bakanlar Parlamentonun toplanmasını talep etmişlerdir. Sudbury Başpiskoposu İngiltere’nin savaş politikasının tam bir başarısızlık olduğunu, on beşte bir ve onda bir vergisi ile artık gelir elde etmenin sonuna yaklaşıldığını, Flanders’da yaşanan karmaşanın yün üretimini etkilediğini böylelikle de gümrük vergilerini düşürdüğünü dile getirmiştir. Kralın ihtiyaçları için 160,000 pound gerektiği söylendiğinde ise üç öneri tartışılmıştır: baş vergisi (*poll tax*), *poundage* ve on beşte bir ve onda bir vergisi. Avamlar, bu öneriler içerisinde en az tepki çekecek olanın baş vergisi olduğunu ve toplumun en alt kesiminin İngiltere’yi savunmak için gerekli katkıyı sunmadığını dile getirmiştir. Avamlar’a göre İngiltere’nin zenginliği çalışanlarıdır (*workers/laborers*), ancak *poundage* tüccarlara, on beşte bir ve onda bir vergisi ise toprak sahipleri ve *borough*’lardaki insanlara kalmaktadır. Avamlar, yoksulluğa rağmen 100,000 pound tutarında baş vergisi önerisini savunmuşlardır. 1380 yılında, 15 yaş üzerinde herkesin en yoksullar da dahil olmak üzere kendileri ve eşleri için 3 *groat*’tan (1 *groat*=4 peni) ve zenginlerin 6 *groat*’tan (1 pound) daha az olamamak üzere baş vergisi ödemesi istenmiştir. Ancak 1380 baş vergisi uygulaması, 1377 yılındaki uygulamadan oldukça farklıdır. 1377 yılında uygulanan baş vergisinin miktarı 1 *groat* (1/6 pound) iken, 1379’da uygulanan 6 pound 13s. 4d.’ye kadar yükselmiştir. 1377 yılında yoksullardan dört peni’den fazla alınmaması kararlaştırılmış iken 1380 yılında en yoksullardan bir şilin alınmıştır (Oman, 1989: 22-25). Bu adaletsizliğe karşı bulanan yol, tahsildarları kandırmak ve hile yapmak yoluyla vergi ödememek olmuştur. Vergilerin eski baş vergisine göre daha az kişiden toplanmış olduğu tespit edilmiştir. 1377 yılında 14 yaş üstünde olan herkesten istenen vergi 1,355, 201 kişiden alınmışken, 1377 sonrasında veba, kıtlık veya bir işgal olmamasına karşı vergi kayıtlarında 896, 481 kişi tespit edilmiş, sonuç olarak erkek sayısının kadın sayısından oldukça fazla olduğu anlaşılınca, evli olmayan kadınların kayıtlardan saklandığı görülmüştür. 1381 yılında istenen vergilerin 3’te 2’sinin toplandığı tespit edilmiştir. Kayıtlardaki eksiklik fark edildiğinde 1381 yılında kralın emri ile tahsildarların hileye, rüşvete karıştığı, ödenmeyen vergilerin tekrar toplanması gerektiği, vergi ödemeyenlerin ise hapis ile cezalandırması gerektiği ilan edilmiştir (Oman, 1989: 27-29). 1370’lerden beri vergilerin adaletsiz biçimde artması, İngiltere’nin Fransa seferlerindeki ve kıyılarını korumak konusundaki başarısızlığının toprak sahiplerini baskılaması, köylülerin yasal ve ekonomik açıdan sıkıştırılmaları, baş vergisi tahsilatı için köylülerin zorlanması ile birleşince 1381 yılı

³³ 14. Yüzyılda kullanılan biçimi ile “*tax*” “*a charge*” yani bir vazife/yük anlamındadır, bu bağlamda 14. Yüzyılda kullanılan haliyle zorunluluğa yaklaştığını görüyoruz.

yazında Orta Çağda kraliyetin karşılaştığı en ciddi ayaklanma patlak vermiştir (Ormrod, 1990). İsyân sonrasında mali bağlamda önemli gelişmelerden biri,³⁴ II. Richard'ın 1350'lerde düzensiz olarak yürürlüğe giren, *tonnage* ve *poundage* isimli verginin yenilenerek sürekli hale gelmesi konusunda Parlamento'yu ikna etmesi olmuştur. Dolaylı vergilerin artışı ve olağan gelirler ile Leulighmhan Ateşkesi sonrası toplam harcamaları finanse edebilmiştir (Brayson, 2013: 39-40).

5. Sonuç

13. Yüzyılın başlarında kralın gelirlerinin temeli feodal haklardan elde edilen gelirler olmuş, bunlar kralın olağan gelirleri olarak adlandırılmıştır. Ancak kral hem kendi harcamaları hem de savaş harcamaları için olağan gelirleri yetmediğinde feodal hakları dışında da bazı gelirler isteyebilmiştir. Kralın feodal hakları dışında isteyebileceği gelirler, vergilerin embriyonik biçimi olmuş, vergiye verilen isimler, verginin konusundan veya konusunu çağrıştıran kelimelerden (*scutage/zırh*, *carucage/saban*, *lastage/yüklemek*, *skawage/denetlemek*) verginin oranından (*fifteenth and tenth/ on beşte bir ve onda bir*) verginin amacından (*purveyance/tedarik*) türeyen biçimler alırken, zorunluluk biçiminde değil yardım biçiminde (*aid/ subsidy/ auxilium/yardım*) ifade edilip istenmiş ve sürekli bir hâl almamıştır. Dolaysız vergiler gelirlerin çoğunluğunu oluştururken, dolaylı vergilerin en eskisi olan gümrük vergileri yarı ulusal ve kısmi düzeyde uygulanabilmiştir. Krallar diğer feodal unsurlar (Parlamento) karşısında güç kazanmak için hem feodal haklarını hem de feodal hakların dışındaki yetkilerini yer yer keyfi bir biçimde kullanmışlardır. Parlamento ise kralın çeşitli sınırları aşan olağan ve olağan üstü gelir taleplerini 1215 Magna Carta ile sınırlamıştır. Magna Carta vergilendirme yetkisinin din adamları ve lordlardan oluşan Parlamento'ya sorulmadan kral tarafından keyfi bir biçimde kullanılmayacağını, kralın feodal haklarının sınırlarını detaylı bir biçimde ilan etmiştir. Uzun bir süre vergileme yetkisi Parlamento'nun denetiminde kalır ve az sayıda vergileme yapılabilirken, 13. Yüzyılın sonunda kralın rızasız vergi tahsil etmeye çalışması (özellikle olağan üstü gelirler içerisinde yer alan gelir kalemlerini) Parlamento'nun 1297 *Confirmatio Cartum* ile kralın vergi talebinin geri çekilmesine ve 1214 Magna Carta'nın hatırlatılmasına neden olmuştur.

1297 *Confirmatio Cartum*'un tartışmaya açtığı bir başka konu vergilerin meşruluğu olmuştur. Vergileme yetkisi Parlamento'da olmalıdır, ama hangi durumlarda kralın vergi talebi meşru görülecektir? Vergilerin meşruiyeti Roma Kilise Hukukuna dayandırılmıştır. Kilise hukukuna göre kral barışı korumak için savaş durumunda vergi isteyebilecektir. Ancak kral bu hakkı da kötüye kullanabilmekte, savaş bahanesiyle vergileri süreklileştirmektedir. Bu noktada kilise ve vergiler arasındaki sıkı ilişki dikkat çekmektedir. Kilise bazen kralın vergiler konusunda en iyi danışmanı bazen ise kralın koymak istediği vergilerin en sıkı düşmanı olmuştur. 1297 *Confirmatio Cartum* kralın savaş durumunu istismar etmemesi için kralın ortak çıkara (*common profit*) uygun olarak vergi alması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak hem ortak çıkarın tanımlanamaz olması hem de savaş maliyetlerinin sonraki yüzyılda artan ağırlığı barış

döneminde yer yer süreklileşen vergileri beraberinde getirmiştir.

1297 sonrasında ortaya çıkan mali çelişki, krallık giderlerinin savaş masrafları nedeniyle artarken kralın vergileme yetkisinin kısıtlı olmasıdır. Parlamento gelir-gider dengesini gümrük vergilerini onaylayarak yer yer onaysız kral yetkisinde bırakarak çözmeye çalışsa da başarılı olamamış, böylelikle krallık sürdürülemez biçimde borçlanmıştır. Giderlerin artışı, kralların olağandışı gelirlerini olağan dışı giderler için kullanmak zorunluluğu ve borçlanma kayıt sisteminin geliştirilmesine vesile olmuş krallık maliyesi yapılanmaya başlamıştır. *Maltot*, *tonnage* ve *pountage* gibi gümrük vergileri neredeyse sürekli hale gelmiş, 1297 *Confirmatio Cartum* ile kabul edilenin tersine vergiler barış zamanında da onaylanmıştır. Parlatmentonun farklı finansal kaynak arayışları, 14. Yüzyılın sonunda yoksullar da dahil olmak üzere herkesten istenen baş vergisinin (*poll tax*) önerilmesine ve yüzyılın en büyük isyanı olarak bilinen 1381 Köylü İsyânına neden olmuştur. Krallığın gelir ihtiyacı ancak gümrük vergilerinin süreklileşmesi yoluyla giderilebilmiştir. 14. Yüzyılda *poll tax* uygulamasında "tax" "vazife/yük" anlamında kullanılmış, yani yardıma *görece* daha cebri bir biçim almıştır.

İngiltere'de 13. Yüzyılın başından 14. Yüzyılın sonuna vergilerin cebri tonu artmış, gümrük vergileri kısmen uygulanan bir vergi iken süreklileşmiştir. 1214 Magna Carta vergilendirme yetkisinin Parlamento onayı olmaksızın kullanılmayacağını söylerken, 1297 *Confirmatio Cartum* göstermektedir ki krallar Magna Carta'yı ihlal edebilmektedir ya da 1381 İsyânında olduğu gibi vergilendirme yetkisinin belirleyeni tek başına Parlamento değil aynı zamanda köylülerdir. 1381 yılında köylüler vergiye direnç göstererek Parlamento'nun vergi yetkisinin bir parçası olmuşlardır. Vergilerin meşruiyetin belirleyeni de bu bağlamda tek başına 1297 *Confirmatio Cartum* değildir. Dolayısıyla mali kavramlar ve mali olaylar ancak değişen toplumsal ilişkiler ile birlikte incelendiğinde daha anlaşılabilir hale geleceklerdir.

Kaynakça

- Alt, J. (2019). Ethics V: The Church and Taxation, https://www.taxjustice-and-poverty.org/fileadmin/Dateien/Taxjustice_and_Poverty/Ethics_and_Religion/General/05_The_Church_and_Taxation.pdf (erişim tarihi: 15.02.2021).
- Barratt, N. (1996). The Revenue of King John. *English Historical Review*, 3(443), 835-855.
- Bury St Edmunds Town Council (2021). The journey of Bury St Edmunds Town Council. <https://www.burystedmunds-tc.gov.uk/home/town-history/> (erişim adresi: 5.02.2021).
- Brayson, A. (2013). *The Fiscal Constitution of Later Medieval England: The Reign of Henry VI*. Yayınlanmamış Tez. University of York Department of History, York.
- Britannica (2021). Pipe Roll. <https://www.britannica.com/topic/Pipe-Rolls> (erişim tarihi: 10.02.2021).
- Britannica (2021a). Wardrobe. <https://www.britannica.com/topic/Wardrobe-English-government> (erişim tarihi: 05.01.2021)
- Chew, H. M. (1920). Scutage under Edward I. *The English Historical Review*, 37(147), 321-336.

³⁴ Buradaki değerlendirme bize aittir.

- Clanchy, M.T. (1998). *England and its Rulers 1066-1272*, Blackwell Publishing., Oxford.
- Dietz, F. C. (1964). *English Government Finance 1485-1558*, Thomas Nelson, Londra.
- Edwards, J.G. (1943). Confirmatio Cartarum and Baronial Grievances in 1297. *The English Historical Review*, c.56, s.230, ss. 147-171.
- Freknall, J.H. (2010). Fiscal grievances underpinning the Magna Carta: some first thoughts. J. Tiley (Ed.), *Studies in the history of tax law V*. Hart Publishing, Oxford, 89-106.
- Gözler, K (2009). İngiltere’de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Malî Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiği Üzerine Bir Deneme. www.anayasa.gen.tr/mali-hukuk.htm (erişim tarihi: 22.01. 2021).
- Gras, N.S.B. (1912). The Origin of the National Custom-Revenue of England. *The Quarterly Journal of Economics*, 21(1), 107-149.
- Harris, B. E. (1964). King John and the Sheriff’s Farms. *The English Historical Review*, 79(312), 532-542.
- Harriss, G.L. (1975). *King, Parliament and Public finance in Medieval England to 1369*, Clarendon Press , Oxford.
- Hollister, C.W. (1960). The Significance of Scutage Rates in Eleventh and Twelfth- Century England. *The English Historical Review*, 75(297), 577-588.
- Holmes, G. (1962). *The Later Middle Ages 1272-1485*, W.W. Norton Company Inc, New York.
- Holt, J. (2015). *Magna Carta*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Huges J.F. ve L. Oats (2007). King John’s Tax Innovations-Exortion, Resistance and the Establishment of the principle of Taxation by Consent. *The Accounting Historians Journal*, 34(2), 75-107.
- Jones, W.R. (1975). Purveyance for War and the Community of the Realm in the Late Medieval England. *Quarterly Journal Concerned with British Studies*, 7(1), 300-316.
- Loades, D. (1997). *Tudor Government*, Blackwell Publishers, Oxford.
- McKechnie, W.S. (1914). *Magna Carta*, James MacLehose and Sons, Glasgow.
- McKechnie, W.S. (1917). Magna Carta 1215-1915. H.E. Maden (Ed.), *Magna Carta Commemoration Essays*. Royal Historical Society, Londra, 1-25.
- Meredith, O. H. (1939). *Economic History of England: a Study in Social Development*, Pitnam, Londra.
- Merriam- Webster (2021a). Scutage. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/scutage> (erişim adresi: 02.07.2021).
- Merriam- Webster (2021b). Carucage. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/carucage> (erişim adresi: 02.07.2021).
- Merriam- Webster (2021c). Tallage. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/tallage> (erişim adresi: 02.07.2021).
- Merriam- Webster (2021d). Dame. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/dame#etymology> (erişim adresi: 02.07.2021).
- Merriam- Webster (2021e). Auxiliary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/auxiliary> (erişim adresi: 02.07.2021).
- Merriam- Webster (2021f). Purveyance. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/purveyance#h1> (erişim adresi: 02.07.2021).
- Merriam- Webster (2021g). Danegeld. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/danegeld> (erişim adresi: 02.07.2021).
- Merriam- Webster (2021h). Lastage. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/lastage> (erişim adresi: 02.07.2021).
- Merriam- Webster (2021i). Scavage. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/scavage> (erişim adresi: 02.07.2021).
- Merriam- Webster (2021j). Tax. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/tax#h1>
- Mitchell, S. K. (1914). *Studies In Taxation Under John And Henry III*, Yale University Press, Londra.
- Ormrod, W. (1990). The Peasants' Revolt and the Government of England. *Journal of British Studies*, 29(1), 1-30.
- Oman, C.S. (1989). *The Great Revolt of 1381*, Greenhill Books, Londra.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy (2020). Saint Augustine, <https://plato.stanford.edu/entries/augustine/#:~:text=Augustine%20was%20perhaps%20the%20greatest,deepest%20and%20most%20lasting%20in%20fluency.&text=Throughout%20his%20work%20he%20engages,which%20he%20knew%20from%20firsthand> (erişim adresi: 22.01. 2021).
- Tait, J. (1968). *The medieval English borough; studies on its origins and constitutional history*, Manchester University Press, New York.
- Turner, R.V. (2003). *Magna Carta*, Routledge, Londra.
- Uluatam, Ö. (2014). *Kamu Maliyesi*, İmaj Yayınları, Ankara.
- Warren, W.L. (1987). *The Governance of Norman and Angevin England*, Edward Arnold, Londra.
- Waugh, S. (1991). *England in the reign of Edward III*, Cambridge University Press, New York.
- Yerli, K. (2018). Shakespeare’ın Kral John İsimli Oyunu ve Magna Carta’yı Yeni Tarihselcilik Işığında Anlamak. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 241-259.
- Yılmaz H.H. VE M. Biçer (2010). Parlametonun Bütçe Hakkını Etkin Kullanımının Yeni Bütçe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, (158), 201-225.



Avrupa Parlamentosunda İltica Tartışmaları: Siyasi İdeolojilerin Etkisi

Asylum Discussions in the European Parliament: The Impact of Political Ideologies

Nermin AYDEMİR^a

MAKALE BİLGİSİ

<i>Makale Geçmişi</i>	
Başvuru	23 Aralık 2021
Kabul	10 Şubat 2022
Yayın	17 Mart 2022
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Avrupa Parlamentosu,
Sığınma Göçü,
Siyasi İdeoloji,
Nitel İçerik Analizi.

ÖZ

İltica konusu, özellikle 2015'teki göç krizinden bu yana Avrupa kamuoyunun en tartışılan konuları arasındadır. Sığınmacıların savunmasızlığı, kamuoyundaki tartışmalar, ilgili yasal düzenlemeler, Avrupa Birliği (AB) içinde ve dışında sorumluluk paylaşımı gibi konular son dönem akademik literatürünün önemli gündem maddeleri arasındadır. Bununla birlikte, AB içinde farklı ideolojilerin konuya nasıl yaklaştığı halen çokça tartışılmamış bir sorun alanı olarak karşımızda durmaktadır. Özellikle Birlik dâhilindeki farklı siyasi ideolojilerin iltica göçüne nasıl yaklaştıklarına dair belirsizlik göze çarpmaktadır. Bu çalışmada, AB'nin siyasi temsil mekanizması olan Avrupa Parlamentosunda farklı ideolojilere sahip vekillerin sığınma göçünü hangi çerçevede ele aldıkları araştırılmaktadır. Bu amaçla, Avrupa Parlamentosu üyelerinin bireysel tercihlerini en özgürce ifade ettikleri parlamento aktivitesi olan soru önergeleri incelenmektedir. Makale, 2009 - 2021 yılları arasındaki 12 yıllık zaman dilimini kapsamaktadır. Üç farklı parlamento dönemini içeren bu geniş zaman dilimi, farklı parti gruplarından gelen görüşleri detaylı bir şekilde inceleme imkânı sunmaktadır. Araştırma sonuçları, sığınma göçüne dair söylemde Merkez Sağ ve Sosyal Demokratlar arasındaki benzerliklere işaret etmektedir. İdeolojiler arasındaki temel ayrım sağ popülist gruplar ile progresif parti grupları arasındadır. Bununla birlikte, progresif siyasilerin kısıtlayıcı göç rejimine prensipte bir alternatif getirmediği görülmektedir.

ARTICLE INFO

<i>Article History</i>	
Received	23 December 2021
Accepted	10 February 2022
Available Online	17 March 2022
Article Type	Research Article

Keywords

European Parliament,
Asylum Migration,
Political Ideology,
Qualitative Content Analysis.

ABSTRACT

Asylum has been among the most debated issues of the European public especially since the migration crisis in 2015. Vulnerabilities of asylum seekers and refugees, public opinion polls, legal regulations, responsibility-sharing within and outside the Union have emerged as important agenda items in the recent academic literature. However, we still know little about the role of different political ideologies in asylum governance in the European context. How different ideologies approach the subject matter remains understudied. This study focuses on the European Parliament as the representative of the popular will in the EU (European Union). The study is based on a qualitative content analysis on the parliamentary questions posed by Members of the European Parliament. Parliamentary questions are selected as they are the most individual activity opening space for individual interpretations. The study covers a 12-year period from 2009 to 2021, providing an opportunity to examine the views from different party groups on the events unfolding over three parliamentary periods. Findings illustrate similarities between the Center-Right and Social Democrats in asylum-related discourses. The main distinction between ideologies is between far-right populist groups and progressive party groups. Still, progressive politicians do not offer normative alternatives to restrictive immigration regimes.

EXTENDED SUMMARY

The EU has been shaped by very different migration movements since its establishment as the Coal and Steel Community. In fact, the free movement of people was one of the core values of European societies seeking economic development and lasting peace after the Second World War. However, since the 1980s, but especially after the Tampere Summit (1999), the EU has turned into a "Fortress Europe"

by closing its door against immigration from outside despite the emphasis of liberal policies of movement inside the Union. Immigration from outside is portrayed as one of the main security issues especially after the "Migration Crisis" in 2015. Member states had once laid down principles of a cosmopolitan world order after the Second World War. The EU, however, is now even denying the right to asylum, which is at the core of human rights.

^a Dr. Öğretim Üyesi, Antalya Bilim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bölümü, Antalya, **E-Posta:** nermin.aydemir@antalya.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0003-4342-2329

Asylum has been among the most debated issues of the European public. A lot of ink has been split on vulnerabilities of immigrants heading to the European Union (EU), public opinion polls, legal regulations, responsibility-sharing within and outside the Union. However, how the Union's policy is shaped in the context of asylum still stands as an understudied problem area. There is little knowledge about how the political choices of decision-makers from different ideologies approach forced immigration. This study focuses on the relevant content on asylum-related migration in the European Parliament, which stands out as the most representative institution of the EU. Framings of different Members of the European Parliament are analyzed in detail. The paper focuses on parliamentary questions as posting parliamentary questions are the most independent parliamentary activity when compared with other activities such as parliamentary debates, writing reports, and legislative decisions.

For collecting data, a preliminary analysis was made on the most frequently used words related to asylum migration. Thereafter, a keyword search was conducted to identify relevant questions through a selected set of search terms. A total of 256 questions were identified for the years 2009-2014, 322 for the years 2014-2019, and 134 for the years 2019-2023 with the help of these keywords. The number of documents to be analyzed was reduced by sampling as the high number of the parliamentary question made it impossible to conduct the qualitative analysis. A systematic random method was followed to avoid biases in this sample selection. Every third text was taken after the related texts were listed alphabetically according to their titles. The final numbers analyzed after sampling are 85, 107, and 45 for parliamentary terms, respectively. In total, the number of questions analyzed for this research is 237.

Findings of this research challenge straightforward associations of center-right parties with negative stances on asylum. Although restrictive approaches dominate the relevant content, pro-immigrant frameworks are also present in the data analyzed for this research. It is not unusual that center-right comes up with pro-immigrant humanitarian content. Members of the center-right European Peoples Party Group oftentimes draw attention to the fragility of asylum seekers and present pro-immigrant frameworks. In this context, there are similar contents between the Center-Right and Social Democrats. In fact, the main distinction between ideologies is between anti-immigrant populist groups and progressive party groups. The parliamentary questions from these party groups differ sharply from each other on the subject matter. As stated in the literature, populist parliamentarians show an anti-immigrant approach, while members of progressive party groups mostly advocate pro-immigrant policies. However, frameworks expressing human sensitivities do not offer a fundamentally different strategy. Progressive politics often sets the framework for the moderate implementation of a strict and restrictive immigration regime.

In this respect, this study reveals a more complicated picture than proposed by binary categories such as communitarian

– cosmopolitan (Balabanova and Balch, 2010), the victim – intruder (Van Gorp, 2005), or positive-negative (Aydemir and Vliegthart, 2018) framings. Communitarian and cosmopolitan, victim and intruder, or positive and negative messages are rather embedded in each other. Members of the European Parliament are not far from humanitarian policies, even if in most cases they take a position to send asylum seekers back to their countries.

In addition to populist parties in the right-conservative part of the political spectrum, the center-right also prioritizes border controls and sending asylum-related immigrants. Still, this does not mean that those stances completely rule out humanitarian approaches even in the most restrictive frameworks. Even far-right political parties are not completely indifferent to the sensitivities of asylum seekers. Far-rightist or conservative members of the European Union, however, only adopt humanitarian policies when such debate is about asylum seekers and refugees outside the EU. Framings of members of these party groups become restrictive and security-oriented when they are about asylum seekers and refugees in European territories. In this context, it would not be wrong to say that populist politicians use immigration as a tool in their competition with states they already have problems. Policy proposals on the subject matter are usually based on returning “illegal immigrants”. In other words, outsourcing asylum is the main policy tool on the subject matter. Policy proposals generally depart from the necessity of returning ‘illegal immigrants’ and work on ways to accelerate such departures.

1. Giriş

AB, 2. Dünya Savaşı sonrasında barış ve refah geliştirmek amacıyla kurulmuş normatif bir güçtür. Uluslararası göçe dair özgürlükçü yaklaşım, Birliğin kurulduğu yıllardan bu yana bu normatif duruşun temelleri arasında yerini almıştır. Bununla birlikte, 1980’lerden bu yana ancak özellikle de Tampere Zirvesi’nden (1999) sonra AB kendi içindeki dolaşımına yönelik liberal bir siyaset izlerken dışarıdan gelen göçlere karşı kapısını kapatarak bir Kale Avrupa’sına dönüşmüştür. Normatif güç olan AB’nin iltica göçü konusunda temel insan haklarını esas alan bir politika izlemesi beklenmektedir. Ancak son yıllarda bireysel çıkarları önceleyen yaklaşımlar, realist hesapların merkeze almakta ve uzun vadede Birliğin temel değerlerini ortadan kaldırmaktadır (Alkan, 2019; ayrıca bk. Ambrosetti ve Paparusso, 2015; Larive, 2015; Penev, 2017). Özellikle 2015 “Göç Krizi” ile birlikte iltica göçü Birliğin temel güvenlik meselesi olarak resmedilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kozmopolit bir dünya düzeni prensibi ile yola çıkan Avrupa ülkelerinin bugün artık iltica hakkını dahi sorguladıkları görülmektedir.

AB’nin uluslararası göçe dair yaklaşımları üzerindeki çalışmalar, göçmenlerle¹ ve/veya göçmen kökenli kişilerle gerçekleştirilmiş anketlere dayanmaktadır. İlgili içerik analizleri ise daha ziyade medyanın göçmen kökenli Müslümanları nasıl temsil ettiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Özel olarak sığınma göçü bağlamında yapılan çalışmalarda

¹ Bu çalışmada göçmen kavramı ile kastedilen herhangi bir sebepten ötürü bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye göç etmiş kişidir. Sığınmacı kavramı, zorunlu göçe dair insan hareketliliğini kast etmek için kullanılmaktadır. Mülteci kelimesi ise zorunlu nedenlerden dolayı bulunduğu ülkeden başka

bir ülkeye göç edip o ülkede iltica başvurusu resmi olarak kabul edilen kişileri tanımlamaktadır. Göçmenlerle ilgili farklı statüler için bakınız: <https://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcrviewpoint-refugee-migrant-right.html> (Erişim tarihi: 04.02.2022).

ise daha ziyade AB stratejilerinin ve uygulamalarının göçmenler veya ülkeler üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Konuya ilişkin olarak Türkiye üzerine kaleme alınmış literatürde Avrupalılaştırma sürecinin Türkiye'deki mevzuata ve idari yapılanmaya ilişkin etkilerine dair önemli katkılara dikkat çekilmektedir. Mevcut çalışmalar, AB üyeliğinin gerçekçi bir vizyon olduğu dönemde üyelik müzakerelerinin mevzuat ve idari yapılanma üzerindeki katkılarını ayrıntılı analizlerle gözler önüne sermektedir (İçduygu, 2007; Kirişçi, 2003; Özçürümez ve Şenses, 2011). 2000'li yılların ilk yarısından itibaren ise üyelik sürecindeki sorunlarla birlikte bu yöndeki reformlar sekteye uğradığı ifade edilmektedir (Aydın-Düzgüt, 2016).

Dünya genelindeki göçleri şekillendirmekte son derece önemli bir rol oynayan AB'nin resmi siyaseti ile ilgili oldukça zengin bir arşivin bulunmasına rağmen AB'nin göç siyasetine dair siyasi kararları hakkındaki analizlerin azlığı dikkati çekmektedir. Bu nedenle, AB'nin kendi iç mekanizmalarında karar alma süreçlerinde göç konusunun nasıl işlediğine dair bilgi birikiminin artırılması gerekmektedir. Bu çalışma Birlik içindeki farklı siyasi ideolojilerin konuya dair söylemlerini incelemektedir. Bu amaç doğrultusunda, 450 milyon nüfusu kapsayan 27 farklı ülke halkının görüşlerinin temsil edildiği Avrupa Parlamentosunda ilticaya dair sunulan çerçeveler ele alınmaktadır. Avrupa Parlamentosu üyelerinin iltica üzerindeki soru önermeleri üzerindeki içerik analizi, sol ve progresif ideolojilerin etkinliklerinin sınırlarını ortaya koymaktadır. Avrupa Parlamentosu Üyeleri, zorunlu göçe dair anlatılarında AB'nin kurucu değerlerinden ziyade kendi kısa vadeli güvenlik çıkarlarını önceleyen realist siyasetten yana tavır almaktadır. İlgili söylemde, insan hakları halen bir değer olarak kabul edilmekte ve yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte, normlar ve realist çıkarlar arasındaki tercihlerde, realist çıkarlar ağır basmaktadır.

Bu makalede, sığınma göçüne dair siyasi süreçlerde ideolojilerin rolüne değinildikten sonra hangi nedenlerden ötürü nitel içerik analizinin tercih edildiği ve bu analizin ne şekilde gerçekleştirildiği ele alınmaktadır. Ardından ise araştırma sonuçları iki temel başlık altında tartışılmaktadır. İlk olarak, Avrupa Parlamentosunda sığınma göçünün daha ziyade sağ/muhafazakâr ve popülist görüşler tarafından belirlenen bir ana çerçeve dâhilinde tartışıldığı işlenmektedir. Ardından ise merkez – sağ ideolojilerin yaklaşımları derinlemesine tartışılmaktadır.

2. Sığınma Göçüne dair Karar Alma Süreçlerinde Siyasi İdeolojinin Rolü

Sosyal yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi göç bağlamında da gerçekler mutlak değildir. Farklı konjonktürlerde, farklı aktörler tarafından aynı konular hakkında çok farklı gerçeklikler üretilmektedir (Hall, 1994: 67). Bu kapsamda, göç araştırmalarında olaylar ve olgulara yönelik anlamlandırmalar üzerine geniş çaplı bir literatür oluşmuştur (Diğerlerinin yanı sıra bakınız: Boomgarden ve Vliegenthart, 2007; D'Haenens ve Bink, 2007; Kosic ve Phalet, 2007; Poole, 2000). Bu çalışmaların büyük çoğunluğu, Batı Avrupa'daki göçmen nüfusun demografisine paralel olarak Müslüman göçmenler üzerindedir. Konuya dair medya analizleri, özellikle 2000'lerle birlikte göçmenlere karşı daha ziyade negatif bir içeriğin mevcudiyetine işaret etmektedir. Özellikle 9/11

olayları, Madrid ve Londra bombalamaları gibi terör saldırıları, karikatür krizleri ve siyasi cinayetler sonrasında göçmen karşıtı çerçeveler konuya dair tartışmaları çok ciddi anlamda şekillendirmiştir.

Göçe dair yaklaşımların şekillenmesindeki en temel belirleyicilerden biri siyasi ideolojidir (Aydemir, 2021; Ireland, 2004; Van Prooijen vd., 2017). Toplumsal yaşamın birçok boyutunda olduğu gibi göç yönetiminde de hangi değerler etrafında hareket edilmesi gerektiği başlı başına bir tartışma alanıdır. Bu bağlamda, günümüz dünyasındaki ideolojik tartışmalar ekonomik olduğu kadar kültürel temellere de dayanmaktadır. Toplumsal kırılmaların zeminleri incelendiğinde ise dönemler arasındaki farklılıklar dikkati çekmektedir. Batı Avrupa özelinde sanayi devrimi sonrasında demokrasinin yeniden bir yönetim şekli olarak ortaya çıktığı ilk dönemde ana toplumsal ayrışma iktisadi bir düzlemdeydi. İdeolojik tartışmalar mülk sahipleri ve işçi sınıfı arasında sağ-sol ekseninde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, toplumsal dönüşüm sonrasında ideolojilerin temel dayanakları olan sosyo-kültürel yapılar da önemli değişimler geçirmiştir. Bu durum ise bir dönemin siyasi kırılmalarını kapsayan sağ-sol ayrımını günümüz tartışmalarını anlamlandırmakta yetersiz bırakmaktadır (Enyedi, 2008; Lijphart, 1981; Listhaug, vd. 1994). Siyasi ayrışmalar sağ ve sol arasındaki farklılıklara indirgenemeyecek kadar karmaşıktır.

Esasen 1970'lerden itibaren Avrupa'da ideolojik sahanın belirlenmesinde ekonomiye dair konuların yanı sıra kültürel boyutun da dikkate alındığı çok boyutlu bir resim karşımıza çıkmaktadır (Kitschelt, 1994; Lijphart, 1981; Marks vd, 2006; Wheatley, 2016). Bugün Avrupa siyasetinde ideolojik kırılmaların ekonomik temelli sağ-sol tartışmalarından ziyade göç ve entegrasyon, çevre konuları, Türkiye'nin AB'ye üyeliği ve toplumsal cinsiyet tartışmaları gibi kültürel konular üzerinde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, bu çalışmada GAL-TAN indeksi (Bakker, vd. , 2015) temel alınmaktadır. Bir tarafa yeşil, alternatif ve özgürlükçü (*Green, Alternative, Liberal - GAL*) grupların olduğu progresif partiler diğer tarafa ise gelenekçi, otoriteden yana ve milliyetçi (*Traditional, Authoritarian, Nationalist - TAN*) duruşların ortaya konduğu muhafazakâr partiler olmak üzere ikili bir kategori mevcuttur (Hooghe, 2002).

Bu bağlamda, göçe dair farklı yaklaşımların belirlenmesinde bu kültürel ayrışmaların temel önem taşımaktadır. Örneğin, yeni gelen göçmenlere yönelik olarak kısıtlayıcı yaklaşımlar izlemek veya açık kapı yaklaşımını tercih etmek oldukça belirleyici bir göstergedir. Yenilikçi olarak nitelendirilen ideolojik duruşun yeni göçmenlere ve onların getirdiği farklı etnik, dini ve demografik özelliklere kapılarını açması beklenmektedir. Muhafazakâr ideoloji ise toplumsal hayatta mevcut kültürlerin, dinlerin ve etnik kompozisyonun korunmasına yönelik bir yaklaşım içindedir. Bu bağlamda, bu çalışmada sağ – sol ayrımının yanı sıra progresif – muhafazakâr ayrımına yer verilecektir. Bu çalışmada progresif ideolojinin mevcut Avrupa toplumunun haricinde yeni göçmenlerin girişini savunduğu varsayılmaktadır. Muhafazakar ideolojiden kasıt ise mevcut demografiyi muhafaza etmeyi tercih eden siyasi duruştur (Seth, vd., 2021). Elbette ki progresif – sol ideolojilerin veya muhafazakâr – sağ ideolojilerin kendi içinde pek çok

ayrışması bulunmaktadır. Bu makalede, ideolojik ayrışma ile uluslararası göçe ve ilticaya insan hakları temelinde yaklaşan siyasi görüş ile “Kale Avrupasının” ihtiyaçlarını önceleyen güvenlikçi siyasi görüş arasındaki ayrım kastedilmektedir. Esasen bu yöndeki literatürün önemli bir bölümü, beklendiği üzere sol – progresif aktörlerin, sağ – muhafazakâr aktörlere kıyasla daha göçmen yanlısı bir yaklaşım içinde olduğunu göstermektedir (Boomgarden ve Vliegthart, 2007; D’Haenens, L. ve S. Bink, 2007; Saggat ve Geddes, 2000; Van Gorp, 2005). Yerleşik göçmenler hakkındaki bu ayrım, iltica alanındaki çalışmalarda da doğrulanmıştır. Van Gorp’un (2005) Belçika medyası üzerinde gerçekleştirdiği içerik analizi sol ve/veya progresif gazetelerin sığınmacıları genellikle çatışmalardan kaçan kurbanlar olarak çerçevelerken sağ ve/veya muhafazakâr gazetelerin sığınmacıları genellikle işgalci olarak resmettiğini göstermektedir. Roman göçmenlere dair beş değişik Avrupa ülkesinin medya içeriğini inceleyen bir diğer içerik analizi de bu yöndeki ideolojik etkiyi ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında incelenen sol gazetelerin kapsayıcı çerçeveler kullanırken sağ gazetelerin daha dışlayıcı çerçevelerden yana olduğu görülmektedir (Kroon ve diğerleri, 2016). Gerçekten de iltica göçü, siyasi ideolojilerin farklılıklarını net bir şekilde ortaya koyduğu alanların başında gelmektedir. Toplumların kendi güvenliklerini, refahını ve geleneksel değerlerini önceleyen görüşler kapılarını sığınmacılara karşı kapatırken eşitlikçi ve özgürlükçü dünya görüşleri sığınmacılara karşı daha kapsayıcı politikaları beraberinde getirmektedir (Castles ve Mair, 1984; Hix ve Noury, 2007: 185-86; Ireland, 2004; Prooijen, vd, 2017).

İdeolojilerin sığınma göçü üzerindeki etkilerini çalışırken göz önünde bulundurulması gereken bir diğer boyut, yabancı düşmanlığı ile beslenen popülist hareketlerin söylemler üzerindeki gücüdür. Bu kapsamda, Türkçe literatürde de Batı Avrupa ülkelerinde yükselen aşırı sağ partilere yönelik bir ilgi söz konusudur (Diğerlerinin yanı sıra bakınız: Akarçay, 2021; Aknur ve Saylan, 2019; Çolakoğlu, 2019; Halhallı, 2020; Kaya 2020; Meç, 2018; Tauscher, S. ve B. Bezci; 2016; Tanrıku, 2020). Bu çalışmalarda zaten küreselleşme ile birlikte sosyal refah devletinden uzaklaşan ve içe kapanmacı bir hale gelen Avrupa halklarının sayıları giderek artan göçmenlere karşı oldukça katı politikaları destekledikleri vurgulanmaktadır. Küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin eski güçlerini kaybetmeleri refah kaybını ve kimlik kaygılarını beraberinde getirmiştir. Bu bağlam içinde merkezde yer alan milliyetçiliğin de içeriği değişmektedir. Modern devletlerin ilk kurulduğu dönemde liberalizm ve sosyal – demokrat hareketler ile ilişkilendirilen milliyetçilik, bugün artık yabancı düşmanlığına evirilmektedir (Tanrıku, 2020: 97). Bu ise göçmen karşıtlığını doğrudan önemli bir siyaset alanı haline dönüştürmektedir.

Sığınmacı/göçmen karşıtı popülist partiler Avrupa kimliğini ve değerlerini dışarıya kapalı olarak tanımlamakta oldukça başarılı olmuştur. Avrupa halklarının önemli bir kısmı, sığınmacıları ve diğer göçmenleri hem refahlarına hem de kimliklerine tehdit olarak görmektedir (Akarçay, 2021: 186-187). Bu görüşe göre, küreselleşmenin getirdiği ekonomik zorluklar ve kültürel değişimlerin suç öznesi ise doğrudan ülkelerde bulunan göçmenler ve özellikle de Müslüman ülkelerden gelen sığınmacılardır. Bu resim içinde ekonomik refahı, sosyal güvenliği ve toplumsal

uyumu korumanın yolu mülteci karşıtlığı ile özdeşleştirilmektedir (Kaya, 2020; Tanrıku, 2020). Göçmen karşıtlığının İslam karşıtlığı ile iç içe geçmesi nedeniyle bu durum en çok Müslüman göçmenler için geçerlidir. Avrupa’nın bu aşırı sağcı siyasetinin özellikle sığınma amacıyla gelen Müslüman göçmenlere tahammülü bulunmamaktadır (Tauscher ve Bezci, 2016). Bu bağlamda, Vliegthart ve Roggeband (2007), konuya dair söylemi şekillendirmek konusunda göçmen karşıtı popülist politikacıların avantajına dikkat çekmektedir. Popülist politikacılar sansasyonel ifadeleri ile sıklıkla gündemde öne çıkmakta ve özellikle medya kuruluşlarının alan açtığı aktörler olmaktadır. Aşırı sağın bir diğer önemli kozu, toplumdaki sorunların nedeni olarak göçmenleri ve özellikle de Müslümanları göstererek göçmenlerden arınmış bir Avrupa’nın sorunlarının çözüleceği beklentisini yaratmalarıdır. Bu ortak “düşman”, aşırı sağ partilerinin geniş kitleleri mobilize etmesinde son derece kullanışlı bir araç olmuştur (Meç, 2018; Müdde, 2004). Bu dışlayıcı dil ise AB’nin temel değerlerini ve kurumlarını aşındırarak zaten zor durumda olan sığınmacıların hayatlarını daha da zorlaştırmaktadır (Aknur ve Saylan, 2019).

Bu kapsamda, popülist politikacıların gerçek başarısı, bir zamanlar aşırılıkçı olarak kabul edilen görüşleri ana akım haline getirmeleri ve siyasi yelpazeyi kendi taraflarına yönlendirmeleridir (Akarçay, 2021; Çolakoğlu, 2019; Kitschelt, 1995; Müdde, 2013). Aşırı sağ hareketler, ana akım elitleri, göçmenleri geri göndermek gibi son derece basit çözüm reçetelerini uygulamayarak millete ihanet etmekle itham etmektedir. Avrupa insanlarının yegâne temsilcisi olduğunu öne süren sığınmacı karşıtı popülist politikacılar, bu yönde daha insani politikalar benimseyen progresif partileri ise Avrupa kimliğinin “yegâne sahiplerine” sırtını dönen yoz seçkinler olarak resmetmektedir (Çolakoğlu, 2019: 947, Kaya, 2020). Bu durum ise göç meselesini bir siyasi tabu haline getirmekte ve açık kapı politikasını savunan veya göçmen yanlısı siyaset belirleyen aktörlerin alternatif söylemler oluşturmasını engellemektedir. Seçmen karşısında alternatif söylemleri devam ettiremeyen diğer partiler zamanla aşırı sağ siyaseti izlemektedir. Bugün bakıldığında bir dönem aşırı olarak nitelenen göçmen karşıtı politikaların hemen hemen her kesimden siyasi partiler tarafından sahiplenildiği görülmektedir. Bu da aşırı sağdaki popülist partiler için verimli bir zemine yol açmıştır. Bu partiler, göç karşıtlığında yegâne söz sahibi olarak meseleyi istismar ettikçe bir taraftan seçmen desteğini güçlendirmekte diğer taraftan ise siyasi yelpazeyi kendilerine doğru çekmektedir.

Bütün bunlarla birlikte, sığınma siyasetinde ideolojilerin yanı sıra ülkeler arasındaki farklar da rol oynamaktadır. AB üye ülkeleri arasında göçmenler konusunda yekpare bir siyaset bulunmamaktadır Yunanistan ve İtalya gibi Birliğin çeperinde yer alan ülkeler diğer üyelerden daha fazla sayıda göçmen almakta, dolayısıyla daha büyük baskı altında kalarak daha katı politikalar benimsemektedir. Bu kapsamda, ülkelerin geçmişten beri gelen farklı vatandaşlık rejimleri bir diğer önemli belirleyicidir (Koopmans vd., 2005; Giugni ve Passy, 2004). Örneğin, Almanya, yakın tarihte diğer pek çok Avrupa ülkesinden daha fazla mülteci nüfusuna sahiptir ve Hristiyan Demokratların iktidarında dahi sığınmacılara karşı daha açık bir siyaset izlemektedir (Çolakoğlu, 2019: 934). Elbette ki ülkelerin her birinin iç dinamiklerini bütün detayları ile incelemek bu çalışmanın

ötesine geçmektedir ancak Birliğin her ülkesinin zorunlu göçe benzer kaygılar ve menfaatler doğrultusunda yaklaşması mümkün değildir. Ülkelerin kendi aralarındaki farklılıkların tıpkı diğer konularda olduğu gibi zorunlu göç bağlamında da farklılıkları beraberinde getirmesi muhtemeldir. Bu nedenlerle çalışmada, AB kapsamındaki ideolojik temeldeki genel değerlendirmelerin yanı sıra ülkelerin arasındaki farklı yaklaşımlara da dikkat çekilmektedir. Araştırma kapsamında Avrupa Parlamentosu milletvekillerinin ideolojilerinin yanı sıra ülkeleri de göz önünde bulundurulmuştur.

3. Avrupa Parlamentosu Tartışmalarını İncelemekte Nitel İçerik Analizi

Bu çalışmada, Avrupa Parlamentosu çatısı altında sığınma göçüne dair yaklaşımları incelemek üzere içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elit mülakatları veya yerinde gözlem gibi diğer araştırma metotları ile karşılaştırıldığında içerik analizi yöntemi, manipülasyonun etkisini en aza indirmektedir. Araştırma verisinin incelenen zaman dilimi boyunca standart bir format içinde sunulması sayesinde içerik analizi ile sistematik olarak ilerlemek mümkündür. .

Araştırma verisi olarak AB Parlamentolarının sundukları soru önermeleri seçilmiştir. Parlamento üyelerinin soru önermelerinin yanı sıra kurul tartışmalarına katılmak, komisyonlarda bulunmak, farklı platformlarda raporlar yazmak ve basın açıklamaları yapmak gibi diğer pek çok farklı faaliyet aracılığı ile görüşlerini dile getirmeleri mümkündür. Bu kapsamda, soru önermeleri diğer parlamento faaliyetleri ile kıyaslandığında daha sembolik önemi haizdir (Walgrae ve Van Aelst, 2006). Bununla birlikte soru önermeleri, diğer meclis aktiviteleri ile kıyaslandığında parlamento üyelerinin kendi görüşlerini en rahat ifade ettikleri ve bireysel tercihlerini yansıtabildikleri metinlerdir. Bu nedenle, Avrupa ülkelerinde parlamentoların temsil davranışlarını inceleyen çalışmaların genel olarak araştırma verisi olarak soru önermelerini seçtiği görülmektedir. Üstelik Avrupa Parlamentosunda ulusal parlamentolardan farklı olarak hükümet içinden partiler olmadığından ötürü daha eşit bir durum söz konusudur. Araştırma kapsamında 2009 – 2021 yılları arasında on iki yıllık geniş bir zaman dilimine yayılan üç farklı parlamento dönemi ele alınmış ve farklı ideolojik gruplara mensup vekillerin konuya dair yaklaşımlarını inceleme fırsatı yakalanmıştır.

Araştırma kapsamında GAL-TAN indeksini takiben Avrupa Liberaller ve Demokratlar İttifakı (*Alliance of Liberals and Democrats for Europe*, ALDE), Avrupa'yı Yenile (*Renew Europe Group*, Renew), İlerici Sosyal Demokrat İttifakı (*Progressive Alliance of Socialists and Democrats*, S&D), Sol Grup (*The Left Group*, GUE/NGL) ile Yeşiller – Avrupa Özgür İttifakı (*The Greens–European Free Alliance*, Verts/ALE) sol/ilerici olarak gruplandırılmıştır. Yine aynı indekseten hareketle Avrupa Halk Partisi Grubu (*European Peoples' Party*, EPP), Avrupa Milletler ve Özgürlük Grubu (*Europe of Nations and Freedom*, ENF), Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular Grubu (*European Conservatives and Reformists*, ECR) ile Kimlik ve Demokrasi Partisi (*Identity*

and Democracy, ID) grupları sağ/muhafazakar olarak gruplandırılmıştır (Bakker, vd. , 2015).²

Veri toplanırken iltica göçüne dair en sık kullanılan kelimeler üzerinde bir ön analiz yapılarak seçilen bir dizi arama terimi aracılığıyla ilgili soruları tespit etmek için bir anahtar kelime araması yapılmıştır. Bu anahtar kelimeler şunlardır: geri kabul, geri gönderme, iltica, sınır dışı, iade ve gönüllü geri dönüş.³ Bu kelimeler doğrultusunda yapılan taramada 2009-2014 yılları için toplam 256, 2014-2019 yılları için 322 ve 2019-2023 yılları için 134 adet soru önermesi saptanmıştır. Toplanan verinin nitel veri analizi için fazla olması nedeniyle örneklem seçimi yapılarak doküman sayısı azaltılmıştır. Bu örneklem seçiminde sistematik rastlantı yöntemi izlenmiştir. İlgili metinler başlıklarına göre alfabetik olarak sıralandıktan sonra üçüncü metin alınmıştır. Örneklem sonrasında analiz edilen son sayılar parlamento dönemleri için sırasıyla 85, 107 ve 45'tir. Bu araştırma için toplamda 237 soru önermesi analiz edilmiştir. Avrupa Hristiyan Demokrat Birliği olarak da bilinen Avrupa Halk Partisi Grubu (EPP) Uyeleri, 50 soru önermesi ile konu hakkında en fazla soru soran gruptur. Hristiyan Demokratları 46 soru ile Sol Grup (GUE/NGL) takip etmektedir. Sosyal Demokratlar, 38 soru ile ucuncu sırada yer almaktadır. Yeşiller – Avrupa Özgür İttifakı (Verts/ALE) 29, Avrupa Liberaller ve Demokratlar İttifakı (ALDE) 22, Avrupa'yı Yenile Grubu (Renew Europe) ise 9 soru yöneltmiştir. Göçmen Karşısı ID Grubu 16, Avrupa Muhafazakârları ve Reformcuları (ECR) 12, Avrupa Milletler ve Özgürlükler Grubu ise 7 soru yöneltmiştir. 8 soru ise bağımsız parlamentolar tarafından kaleme alınmıştır.

Verilerin toplanmasının ardından kodlama sürecine geçilmiştir. Bu noktada, kodlama ile kastedilen, ham verinin analiz edilebilmesi amacıyla standardize edilmesidir. Bu çalışmada AB'nin geri dönüş rejimi ile ilgili tartışmalarda örneklere saptamak amacıyla çerçeveleme yaklaşımından yararlanılmıştır. İnşacı teoriyi temel alan çerçeveleme yaklaşımına göre gerçekliğin oluşturulmasında çok farklı çerçeveler kullanarak birbirinden çok farklı alternatifler oluşturmak mümkündür. Bu çerçevelerin belirlenmesinde ise beş temel konu üzerinde durulmaktadır: öne çıkarılan konular, problem tanımlamaları, neden-sonuç ilişkileri, ahlaki değerlendirmeler ve politika önerileri (Entman, 1993). Bu makalede, çerçeve yaklaşımının sunduğu sistematik sorular bütünü izlenerek beş ana konu üzerinde durulmuştur. Öncelikle sığınma göçü kapsamında temel gündemlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Ardından, bu siyasetlerin sığınma göçü bağlamında ortaya koydukları sorunlar tespit edilmiş ve bu sorunların sebepleri olarak işaret edilen unsurlar araştırılmıştır. Avrupa Parlamentosu üyelerinin sığınma göçü üzerinde sahip oldukları ahlaki duruşlar ve konuyla ilgili olarak ortaya koydukları siyasi çözüm önerileri incelenen diğer önemli konu alanlarıdır.

4. Avrupa Parlamentosunda Sığınma Göçüne Yönelik Kısıtlayıcı Yaklaşımlar

Avrupa Parlamentosu çatısı altında sığınma göçü ile ilgili ana çerçeveyi oluşturan ideolojinin sağ – muhafazakâr ve

² Araştırma kapsamında incelenen parti grupları için bakınız: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/organisation-and-rules/organisation/political-groups> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

³ Bu anahtar kelimeler İngilizce olarak şu şekilde yazılmıştır: readmi*, refoulement, deport*, asylum, repatriat*, return AND migra*, voluntary AND return.

popülist görüşler olduğu görülmektedir. İlgili tartışmalara gelenekçilik, sınır güvenliği ve Avrupa'nın kendi ekonomik refahının korunması gibi konular başta olmak üzere realist dış politika ile uyumlu sağ-muhafazakâr değerlerin damgasını vurduğu görülmektedir. Bu gündem maddelerinden yola çıkılarak inşa edilen problem tanımlamaları sürekli olarak AB'nin kendi güvenliğini ve refahını incelemektedir. İncelenen metinlerin önemli bir kısmında sığınma göçünün kendisi veya bu sığınma göçünü doğuran çatışma ortamlarından çok sığınmacıların Birlik topraklarına girişleri sorunsallaştırılmaktadır. AB'ye yönelik sığınma göçü, savaştan ve çatışmadan kaçan kişilere karşı ahlaki veya hukuki bir sorumluluk olarak değil, Birliğin üzerinde fazladan bir maliyet olarak tanımlanmaktadır. Sığınma göçü ile ilgili söylemler, bireylerin hikâyelerinden çok devletleri ilgilendiren istatistiki tanımlamalardan hareketle inşa edilmektedir.⁴

Yukarıda da ifade edildiği üzere, araştırma kapsamında incelenen soru önergelerinin çoğunda temel problem sığınma göçünün AB topraklarına girmesidir. Ortaya konan çözüm önerisi de doğal olarak mevcut göçmenleri geri göndermek ve yenilerinin gelmesini engel olmaktır. Bu kapsamda, Avrupa Parlamentosu üyelerinin ilgilendiği meseleler; üçüncü güvenli ülkelere yapılan maddi harcamaların karşılığının alınması, geri kabul süreçlerinde etkin bir işbirliğinin olması, geri gönderme süreçlerinde yaşanan gecikmeler ve süreç dâhilindeki diğer prosedürler ile ilgili olarak yaşanan aksaklıklardır. Çatışma bölgelerindeki şiddetten kaçan kişilerin sorunları ise göz ardı edilmektedir. Sağ popülist parti grubu olan Halkların ve Özgürlüklerin Avrupası Parti Grubunun (*Europe of Nations and Freedom*, ENF) göçmenlerin AB'ye yerleştirildiği kötü koşulları ele aldığı tek olay, Fransız parlamenter D'ornano'nun 2015'teki soru önergesidir. Ancak bu soru önergesinde de kampın kendisindeki endişe verici koşullardan ziyade bu kadar kötü koşullarda bulunan sığınmacıların yerli halka zarar verme ihtimali sorunsallaştırılmaktadır:

*"...Kampların birçoğu insani yerleşim için uygun olmayan şekillerde kurulmuştur. Bu kamplar suç unsurlarını teşvik etmenin yanı sıra endişe verici sağlık sorunları da yaratmaktadır. Göçmenlere çok kötü yaşam koşulları sunulmaktadır. Özellikle su veya tuvalet gibi temel sanitasyon genellikle eksik olduğundan ve çöpler genellikle dışarı atıldığından ötürü bu kamplar yakınlardaki sakinlerin yaşam kalitesini baltalamaktadır..."*⁵

ENF grubu üyesi D'ornano, Komisyon'dan bu yasadışı kampların yol açtığı sağlık riskleri hakkında daha fazla bilgi isteyerek sorusunu devam ettirmektedir. D'ornano'ya göre 'yasadışı' göçmenler AB topraklarına ulaştığında derhal geri gönderilmelidir. Bu noktada, çok sıklıkta olmasa da sığınmacılar ile Birlik topraklarına girebilecek bulaşıcı hastalıklar konu edilmektedir. Bu kapsamda, Korona virüs salgını nedeniyle sığınma başvurularının durdurulması da ortaya konan çözüm önerileri arasındadır.⁶

Hastalıklar meselesinde Sosyal Demokrat İttifakının sessizliği dikkat çekmektedir. Progresif parti grubu üyeleri konuya dair az sayıdaki önermelerinde koşulların kötü olduğu kamplardaki sığınmacıların savunmasızlığının altını çizmektedir.⁷ Bununla birlikte, yenilikçi grupların bu yönde bir gündem oluşturabildiğini söylemek mümkün değildir. Sığınmacıların geri dönüşü, sağ – muhafazakâr parti grubu üyelerinin söylemlerinin merkezinde yer almaktadır. Liberal değerleri ile öne çıkan RENEW (Avrupa'yı Yenile Parti Grubu) üyesinin aşağıdaki ifadeleri, bu kalıpta hâkim olan anlayışa dair oldukça çarpıcı bir örnektir:

*"... AB'nin güvenilir ve etkin bir sığınma ve göçmenlik politikası olması için mutlaka bir geri dönüş politikası olmalıdır. Birlik topraklarında hukuka aykırı olarak bulunan veya sığınma başvurusu reddedilen kişilerin menşe ülkelerine geri dönmeleri amaçlanmalıdır. Bununla birlikte, AB'den ayrılmaları emredilen yaklaşık 500.000 kişiden sadece 188.000'i bunu gerçekten yapmıştır. Komisyon, üçüncü ülkelerle kaç tane geri kabul anlaşmasının imzalandığını veya sonuçlanma sürecinde olduğunu belirtebilir mi? İade sayısını artırmak için başka ne gibi önlemler öngörülmektedir?"*⁸

Göçmen karşıtlığı ile öne çıkan Kimlik ve Demokrasi (*Identity and Democracy*, ID) parti grubunun Afganistan'dan gelen sığınmacılar konusundaki söylemi özellikle dikkat çekicidir. Örneğin, ID parti grubuna mensup bir milletvekili, 2020'de yazdığı soru önergesinde muhtemel bütün güvenlik tehditlerini bir kenara bırakarak Afgan göçmenlerin ABD ile Taliban arasındaki barış anlaşmasının ardından kendi ülkelerine geri dönmeleri gerektiğini öne sürmektedir.⁹ 2020'de bir ID milletvekilinin aşağıdaki sorusu, bir yanda sığınma talep etme hakkının varlığı diğer yanda bu hakka erişimdeki aşırı zorluk ve sığınma konusunda keyfi kararlar arasındaki çelişkinin açık bir örneğidir: *"... Her mültecinin geçici giriş hakkı vardır ve iltica prosedürüne alınmalıdır. Bu yıl AB'deki sığınma başvurularının %69'undan fazlası reddedilmiştir. Önceki yıllarda ret oranı %50'nin üzerindedir. Bununla birlikte sığınmacıların çoğu hala AB'dedir..."*. Aynı milletvekili, soru önergesine siyaset önerisi olarak yasadışı girişleri engellemek için mali ve yasal düzenlemeler sunarak devam etmektedir.¹⁰

Kimlik ve Demokrasi Parti Grubu Üyesi De Man'ın 2021 yılında kaleme aldığı soru önergesi, sığınmacıları yalnızca sayılarla ifade eden ve onların yaşadıklarına gözlerini kapatan siyasi tercihin bir diğer açık bir örneğidir. De Man, AB Komisyonu İç İşleri Komiserini temel haklarla ilgili icraatları nedeniyle eleştirmektedir. Avrupa Parlamentosu Üyesi De Man, aynı önergede yasadışı olarak tanımladığı sığınma göçünü temel sorun olarak ortaya koymakta, bu iddiasını yükselen sayılarla desteklemekte ve bu sayıların düşürülmesini ise çözüm olarak sunmaktadır:

"...Komiser Ylva Johansson, AB'nin sınırlarını ve değerlerini korumak için AB'nin güçlü bir Frontex'e ihtiyacı"

⁴ Frank Vanhecke (NI). e-1453-1410. Yazılı Soru Önergesi. Deportations and Registered Asylum Applications in 2010.

⁵ Mireille D'Ornano (ENF). e- 010391/2015. Yazılı Soru Önergesi. Health Risks in Illegal Camps.

⁶ Mireille D'Ornano (ENF). 1066958.EN PE 564.176. Yazılı Soru Önergesi. E-010391/2015. Health Risks in Illegal Camps.

⁷ Ernest Urtasun (Verts/ALE). Yazılı Soru Önergesi. E-004918/2020. First COVID-19 case at Moria Refugee Camp.

⁸ Olivier Chastel (Renew). Yazılı Soru Önergesi. E-002369/2019. Return Policy as an Aspect of Asylum Policy.

⁹ Dominique Bilde (ID). Yazılı Soru Önergesi. E-003222/2020. Repatriation of Afghan Migrants from the European Union.

¹⁰ Harald Vilimsky (ID). Yazılı Soru Önergesi. E-006675/2020. Presence of Illegal Migrants in the EU and their Repatriation under EU Law.

olduğunu teyit etti. Oysaki kendisi 40 temel hak ile ilgili gözlemci istihdamı, üç genel müdür yardımcılığı atamaları ve FRONTEx'e karşı sivil toplum örgütleri tarafından ortaya konan iddialara yönelik araştırmalar konusunda daha ilgili görünmektedir. Şu anda AB'de 3,9 ila 4,8 milyon düzensiz göçmen bulunmaktadır (Pew Araştırma Merkezi, 2017). Bunların büyük çoğunluğu, reddedilen sığınma başvuruları ile sınır dışı edilme kararlarına rağmen hiçbir ayrılma belirtisi göstermeyen kişiler ile ilgilidir... Komisyon, Birliğe toplu göçmen akınına sona erdirmek ve şu anda topraklarında bulunan milyonlarca yasadışı kişiyi göndermek için ne gibi özel önlemler alacaktır?"¹¹

Bütün bunlarla birlikte, sığınma konusundaki sorumluluğu dışarıya havale etmek sadece sağ muhafazakâr parti grubu üyelerinin benimsediği bir çözüm değildir. Sol veya progresif parti gruplarından gelen milletvekilleri de sığınma yükünün ahlaki ve hukuki sorumluluğunu Birlik dışındaki ülkelere yüklemeye arayışındadır. Bu durum özellikle yüksek sayıda sığınmacı alan ülkelere gelen milletvekilleri için geçerlidir. Bu bağlamda, Yunan kökenli milletvekillerinin sol veya progresif parti gruplarına mensup olsalar da Yunanistan'daki 'meselenin' çözümünde sağ-muhafazakâr değerlere yöneldikleri görülmektedir.¹² Konuya dair tartışmalarda farklı parti ideolojilerinin ayrıştığı en temel konunun bu amaç doğrultusunda Avrupa Dış Hizmet Aksiyonu (*European External Service Action*) gibi silahlı bir gücün kullanılması noktasındadır. Sığınmacıların gelişlerini engellemek veya mevcut sığınmacıları geri göndermek kapsamında gerekirse silahlı güç kullanımını öneren metinlerin neredeyse tamamı sağ – muhafazakâr parti gruplarından gelmektedir. İlgili metinlerde terörün ön sıralarda yer alan bir gündem maddesi olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, sağ ve/veya muhafazakâr kanattan popülist partilerin zaman zaman terörizmi sığınma göçü ile ilişkilendirdikleri görülmektedir.¹³ Konuya dair tartışmalarda, sığınma göçü ile birlikte suçluların, radikallerin veya teröristlerin AB sınırlarına girme ihtimalinden bahsedilmektedir.¹⁴

Sığınma göçünün AB ülkelerine yönelmesinin temel bir tehdit olarak nitelendirildiği söylemin temel dayanak noktası, sığınmacıların yasal olarak Birlik topraklarında bulunmaya haklarının olmadığı iddiasıdır. İncelenen metinlerin büyük kısmında sığınma göçünün ancak Birlik toprakları içinde olması durumunda yasadışı olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Bu çerçevede içinde, Suriyelileri veya diğer göçmenleri zorunlu göç dâhilindeki ifadelerle tanımlamak yerine yasadışı göçmen ve/veya yabancı kavramları seçilmektedir. Özellikle sağ – popülist parti grubu mensupları Avrupa'ya yönelen veya AB toprakları içinde bulunan zorunlu göçmenleri tanımlarken iltica başvurusunda bulunan kişi (*asylum-seeker*), mülteci (*refugee*), zorunlu veya siyasi göçmen (*forced – political immigrant*) gibi sığınma hakkını çağrıştıracak ifadeleri kullanmamaktadır. Bu parti gruplarına mensup

milletvekilleri, sığınma ile ilgili ifadeleri ya kullanmamakta ya da kullandıkları takdirde bu ifadelerin önüne sözde sıfatını eklemektedir. Örneğin ECR örneğinde mülteci teriminin Birlik topraklarındaki vakaları tanımlamak için kullanıldığı tek bir örnek yoktur.

Birlik topraklarındaki bu yasadışılık vurgusuna karşılık, diğer ülkelerde bulunan göçmenler ile ilgili ifadelerde ilticaya dair ifadelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesine koyduğu coğrafi çekince nedeniyle doğu sınırlarından gelen sığınmacılara mültecilik statüsü vermemesine rağmen Türkiye'deki sığınmacıların mülteci olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Esasen, Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi sınırlaması, AB Parlamentelerinin oluşturdukları gerçeklikte sıklıkla dile getirilen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa Parlamentosu üyeleri sundukları soru önergelerinin hemen hemen tamamında yasadışı olarak tanımlanan bu göç hareketine sebep olan faktörler veyahut bu göç hareketinin kendisi üzerinde durmamaktadır. Problem olarak tanımlanan konu, bu göç hareketliliğinin AB topraklarına girişidir. Özellikle sağ ve muhafazakâr parti gruplarına mensup pek çok parlamenter, AB sınırını geçmesine izin verdiği için Türkiye'yi eleştirmektedir. Bu siyasi görüşün ortaya koyduğu çözüm önerisi ise yaptırımlar aracılığı ile Türkiye'nin bu 'yasadışı' göçü engellemesini sağlamaktır.

"...Göç krizinin çözümü bağlamında, Orta Akdeniz üzerinden göçmen akışını durdurmaya yönelik tedbirlerin işe yarayıp yaramadığına bakıyoruz... Burada öncelik, Türkiye ve AB-Türkiye anlaşmasında olduğu gibi göçmenlerin menşe ülkelerine veya ilk güvenli ülkeye geri kabulünün sağlanması olmalıdır. Ne yazık ki, geri kabulün işe yaramadığı ve AB'nin menşe ülkeleri kendi vatandaşlarını geri almaya teşvik edecek yeterli baskı aracının olmadığı görülmektedir..."¹⁵

Bu çerçevede, Birlik topraklarına zaten girmiş olan sığınmacıların geri dönüşü ise genel geçer olarak kabul edilen bir çözüm önerisidir. Yukarıda da ifade edildiği üzere konuya dair tartışmalarda sol parti grubu üyeleri genellikle sessiz kalmaktadır. Progresif partilerden gelen üyeler ise göçmenlerin kendilerini olmasa da sığınma göçünü yasadışı olarak tasvir etmekte sağ-muhafazakâr parti grupları üyeleri ile aynı ana çerçeveyi benimsemektedir.

Menşe ülkelerle ve/veya güvenli üçüncü ülkeler olarak tabir edilen diğer ülkelerle AB arasındaki Geri Kabul Antlaşmaları, parlamenterlerin ortaya koydukları temel çözüm önerisidir. Merkez sağda yer alan Avrupa Halk Partisi Grubu (*European People's Party*, EPP) veya diğer muhafazakâr ve/veya sağ parti grup üyelerinin sundukları önerilerde antlaşma yapılan ülkelerin kapasitesi veya AB normlarına uyumu bir gündem maddesi değildir.

Avrupa Parlamentosu üyelerinin birçok farklı ülke ile yapılan geri kabul antlaşmalarına değindikleri ancak

¹¹ Filip De Man (ID). Yazılı Soru Önergesi. E-000762/2021. Commissioner Johansson Calls Frontex to Account Regarding Push-Back Allegations.

¹² Bakınız: Konstantinos Arvanitis (GUE/NGL), Dimitrios Papadimoulis (GUE/NGL), Stelios Kouloglou (GUE/NGL), Elena Kountoura (GUE/NGL), Petros Kokkalis (GUE/NGL), Alexis Georgoulis (GUE/NGL). PE649.244v01-00. Yazılı Soru Önergesi. E-001213/2020. Increased Refugee and Migratory Flows at the Turkish-Greek Border.

¹³ Mara Bizzotto (NI). Yazılı Soru Önergesi. E-005502/2015. Terrorist Attack in Tunisia.

¹⁴ Dominique Martin (ENF). Yazılı Soru Önergesi. E-001722/2019. 30 000 Nigerian Kidnappers Could Claim Asylum in Europe.

¹⁵ Michaela Šojdrová (EPP). Yazılı Soru Önergesi. E-004737/2017. Limited Enforcement of Readmission Agreements by the EU.

özellikle Türkiye ile olan geri kabul anlaşmasına yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu tartışmalardaki gündem belirleyici aktörler, aşırı sağcı ID ve diğer popülist parti gruplarıdır. Aşırı sağ ve popülist siyasetlerin sığınmacı meselesini daha ziyade AB ile Türkiye arasında yaşanan genel gerginlik dâhilinde işledikleri görülmektedir. İlgili gerçeklik inşalarındaki temel odak, AB fonlarının Türkiye'ye ayrılmasına rağmen AB sınırlarından halen sığınmacıların geçmesidir. Özellikle 2020 yılında Türkiye üzerinden Yunanistan'a ve ardından AB'ye gerçekleştirilecek fazladan bir sığınma göçü öne çıkan gündem maddeleri arasındadır. Bu parti gruplarından özellikle Yunan kökenli milletvekilleri konuyu Yunanistan/AB ve Türkiye arasındaki daha büyük bir gerilim içinde resmetmektedir.¹⁶ Kritik metinlerin Türkiye'nin AB-Türkiye Anlaşması'nı uygulamaya istekliliği ve/veya taktik manevraları ile ilgili sorular etrafında döndüğü görülmektedir. Bu yaklaşım dâhilinde temel vurgunun sınırları korumak, ana aktörün ise Birliğin dış savunma gücü olan FRONTEX olması şaşırtıcı değildir:

*"... Komisyon, yasadışı göçle mücadele için FRONTEX operasyonlarını engelleyen Türk savaş uçakları hakkında ne düşünüyor? Komisyon, göçmenlerin Avrupa'ya geçişini kolaylaştırmak yerine, yasadışı göçmenlerin geri dönüşünü kabul etmesi için Türkiye'ye baskı uygulama niyetinde mi? Evetse bunu ne şekilde gerçekleştirecek?..."*¹⁷

Bu kapsamda, sol ve/veya progresif parti gruplarının sağ-muhafazakâr veya popülist parti gruplarından prensip olarak farklı siyasi perspektifler sunmaması dikkat çekicidir. Daha insancıl yaklaşımlarla özdeşleştirilen sol ve/veya progresif parti gruplarına mensup parlamenterler sığınmacıların geri gönderilmelerine temelde karşı çıkmamaktadır. Bu parti gruplarına mensup üyelerin güvenlikçi politikalarından ayrıldıkları temel husus, sınır koruma ve geri gönderme süreçlerinde insani hassasiyetlere dikkat edilmesine yönelik ifadeleridir. Sol ve/veya progresif parti grupları da tıpkı sağ-muhafazakâr veya popülist parlamenterler gibi göçmenlere kapıyı kapatmaktadır. Progresif partilere mensup milletvekilleri, göçmenlerin kırılma noktalarını ele almak için geniş bir alan açmaktadır: Ancak, insani yaklaşımları temel alan milletvekilleri bile göçmenlerin bulunduğu ülkedeki koşulları iyileştirmeye çalışmaktan öteye geçmemektedir. Bu kapsamda Yeşiller/Avrupa Özgür İttifakı Parti Grubunun yedi üyesi tarafından kaleme alınan soru önergesinde insani bir yaklaşımdan hareket edilmeyle birlikte temelde kısıtlayıcı politikaların izlendiği görülmektedir: "...Göçmenler, giderek kalabalıklaşan Libya'da nakledildikleri gözetli merkezlerinde çok endişe verici koşullarda yaşıyor. Yalnızca Trablus'taki Al-Mabani gözetli merkezine Şubat ayında 1 000'den fazla kişi alındı. Bu gözetli merkezinde faaliyet gösteren insani aktörler, aşırı kalabalık ve yetersiz altyapı, yiyecek ve su eksikliği, kötü muamele ve şiddeti işaret etti..."¹⁸ İlgili parlamenterler, göçmenlerin geri gönderme veya gözetli merkezlerinde

olmalarını değil, bu merkezlerdeki kötü koşulları sorun olarak tanımlamaktadır.

5. Avrupa Parlamentosunda Sığınma Göçüne Yönelik Kapsayıcı Yaklaşımlar

Literatür ile ilgili tartışmada da değinildiği üzere, mevcut çalışmaların önemli bir kısmında merkez – sağ ideolojilerin özellikle son dönemde göçmen karşıtı söylemler ile öne çıktığı yönünde yaygın bir görüş bulunmaktadır. Ancak bu araştırma için gerçekleştirilen içerik analizi, Avrupa Parlamentosu çatısı altında çok daha karmaşık bir resmi gözler önüne sermektedir. Öncelikle, merkez – sağda yer alan Avrupa Halk Partisi grubu üyelerinin iltica göçüne dair yoğun bir ilgisinin olduğu görülmektedir. Avrupa Parlamentosu üyelerinin sığınmacılar hakkındaki soru önergelerinin büyük çoğunluğu EPP üyeleri tarafından verilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, bu çalışma kapsamında incelenen 237 soru önergesinin 50'sini tek başına Avrupa Halk Partisi Grubu olarak tanımlanan Hristiyan Demokratlar kaleme almıştır. Avrupa Halk Partisi Grubu üyelerinin sığınmacılara karşı genellikle kısıtlayıcı bir çerçevede dâhilinde hareket ettiği doğrudur. Sınırların etkin korunması, kaçak göçmenlere karşı poliseye önlemlerin artırılması, topluluk dışından gelen kişilere yapılan harcamaların AB'ye fazladan bir maliyet olarak vurgulanması öne çıkan konu başlıklarıdır. Bu anlamda, ilticayı sınırlamaya yönelik bir içerik kurgulanmıştır. Bununla birlikte, aynı parti gurubundan insani bir duruşun sergilendiği de görülmektedir.

Avrupa Parlamentosu üyelerinin ortaya koydukları içerik incelendiğinde, merkez sağ partisi olan EPP'nin de daha çok progresif veya sol partilerle özdeşleştirilen sığınmacı yanlısı anlatıma uzak olmadıkları görülmektedir. EPP parti grubunun en azından bazı üyeleri de sığınma konusundaki hak ihlallerine karşı oldukça hassas bir tavır içindedir. Özellikle sığınmacıların temel insani ihtiyaçlarının karşılanması ve işkenceden muaf olmaları konularında yaşanan insan hakkı ihlalleri açık bir şekilde reddedilmektedir. Bu bağlamda, EPP parti grubu üyelerinin AB devletlerin polis güçlerini ve Birliğin sınırlarını korumakla yükümlü kolluk gücü olan FRONTEX'in uygulamalarına yönelik eleştirileri mevcuttur. Göçmen karşıtı politikalarla özdeşleştirilen Avrupa Halk Partisi temsilcilerinin sığınmacıların insani ihtiyaçlarına karşı duyarlılıkları, toptancı bir bakışın geçerliliğini sorgulatmaktadır. Örneğin, EPP üyesi Polonyalı bir parlamenterin aşağıdaki sözleri, insani bedeli ne olursa olsun sığınmacıların geri dönüşünü destekleyen yaklaşımları oldukça sert bir şekilde eleştirmektedir.

"... Danimarka makamları Suriye'nin bazı bölgelerini geri dönüş için yeniden güvenli olarak tanımladığından ötürü bu bölgelerden gelen yüzlerce Suriyelinin oturma izinleri ya iptal edildi ya da yenilenmedi. Geri dönenler ciddi saldırı ve zulüm riskiyle karşı karşıya. ... Geri göndermeme ilkesine uymayan bu politikaya ilişkin olarak Danimarka'da

¹⁶ Theodoros Zagorakis (EPP). Yazılı Soru Önergesi. E-001273/2020. Attempted Mass Breach of the Greek Border at the instigation of Turkey.

¹⁷ Athanasios Plevris (EFD). Yazılı Soru Önergesi. E-3968/09. Harassment of FRONTEX Aircraft by Turkey.

¹⁸ Mounir Satouri (Verts/ALE), Tineke Strik (Verts/ALE), Hannah Neumann (Verts/ALE), Damien Carême (Verts/ALE), Salima Yenbou

(Verts/ALE), Jordi Solé (Verts/ALE), Alviina Alametsä (Verts/ALE). Yazılı Soru Önergesi. E-001700/2021. The Increase in Returns of Migrants to Libya since the Start of 2021 and the Monitoring of Returned Migrants in Libyan Detention Centers by the EEAS.

*gözetilmesine alınan veya Suriye'ye sınır dışı edilen mültecilere destek vermek adına Komisyon ne tür adımlar atacaktır? ...*¹⁹

Bütün bunlarla birlikte, EPP üyelerinin insani yaklaşımları benimsediği durumlar daha ziyade AB toprakları dışındaki uygulamalar ile ilgilidir. Merkez – sağ milletvekilleri insan hakları ile ilgili problem tanımlarında daha ziyade AB dışındaki ülkeleri muhatap olarak göstermektedir. EPP milletvekilleri sığınmacıların hak ve özgürlüklerine karşı duyarlıdır ancak daha öncesinde de ifade edildiği üzere bu durum genellikle sığınmacılara dair sorumluluğun AB dışındaki ülkelere olduğu zaman söz konusudur. Bu ikili yaklaşım, EPP'nin haricinde merkezde yer alan diğer parti grubu olan RENEW ile sağ – muhafazakâr parti grupları için de geçerlidir. Örneğin, RENEW parti grubuna mensup milletvekilleri, sivil toplum raporlarından hareketle Afgan mültecilerin Pakistan tarafından ülkelere geri gönderilmesini sorgulamakta²⁰ ancak bu parti gruplarının hiçbir üyesi AB ülkeleri tarafından Afganların ülkelere geri gönderilmesine değinmemektedir. Sağ/muhafazakâr siyasiler, geri kabul dâhilinde ortak çalışılan ülkelerin AB normlarına ve göçmenlerle ilgili yasal gerekliliklere göre hareket etme iradelerine veya kabiliyetlerine ise sorgulamamaktadır. Bu konudaki tek istisna, ID Parti Grubundan milletvekilinin başörtü kullanma zorunluğuna karşı feminist bir İranlı insan hakları eylemcisini İran'a iade etmek üzereyken gösterdiği tepkidir.²¹

İçerik analizinin en çarpıcı bulgularından biri, Avrupa Milletler ve Özgürlük (ENF), Kimlik ve Demokrasi Partisi (ID) ve Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular (ECR) parti grupları gibi popülizmle özdeşleşen sağ – muhafazakâr parti gruplarının da zaman zaman sığınmacılara yönelik oldukça pozitif çerçeveler ortaya koymalarıdır. Bu parti gruplarına mensup milletvekillerinin devletleri sığınmacıların ihtiyaçlarına kayıtsız kalmaları nedeniyle eleştirdikleri örnekler bulunmaktadır. Ancak bu kapsamda eleştirilen devletlerin tamamı Cezayir, Çin, Kenya, Libya, Suriye ve Türkiye gibi AB dışındaki devletlerdir. Sığınmacıların AB topraklarına girmeleri veya zaten AB içinde olmaları durumunda çok farklı bir resim ortaya konmaktadır. Avrupa Milletler ve Özgürlük (ENF), Kimlik ve Demokrasi Partisi (ID) ve Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular (ECR) gruplarının üyeleri, konunun muhatabının AB veya üye ülkeler olması durumunda devletin ihtiyaçlarını incelemektedir. Bu kapsamda, ECR ve ID parti gruplarının AB dışındaki ülkelere karşı genel bir tavırdan ziyade belli ülkelere karşı bir söylem oluşturduğu ve özellikle de Türkiye'deki hak ihlallerini gündeme getirdikleri görülmektedir.

Avrupa Parlamentosunda iltica göçü ile ilgili olarak ortaya konan çerçevelerde genel olarak devletlerin güvenlik ihtiyaçlarını ve kendi vatandaşlarının refahını önceleyen dışlayıcı söylem hakimdir. Bununla birlikte, incelenen metinlerde sayıca daha az olsa da oldukça keskin eleştirilerin de olduğu görülmektedir. Bu bağlamda,

kısıtlayıcı söylemin baskınlığına rağmen yine de çoğulcu bir yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. İnsani yaklaşımlar çoğunlukla üye devletlerdeki ve üçüncü ülkelerdeki gözetilme merkezlerinin koşullarını, zorunlu geri göndermeleri, hukuka aykırı sınır dışı edilmeleri, sığınmacıların güvenli olmayan ülkelere geri gönderilmesini ve menşe ülkelerdeki açık şiddet ortamına rağmen bu ülkelerin güvenli olarak sınıflandırılmasını eleştirmektedir. Kısıtlayıcı çerçevelerinin devlet merkezli anlayışlarının aksine, daha kapsayıcı bu yaklaşımın merkezinde bireyler ve bu bireylerin hikâyeleri bulunmaktadır.

AB'ye yönelmiş olan iltica göçüne dair pozitif içeriğin oluşumunda ideolojinin oldukça net bir önemi bulunmaktadır. Sığınmacıları devlet egemenliğine saldıran işgalciler olarak tanımlamak yerine onları kendi hikâyeleri olan bireyler olarak resmeden soru önergelerinin neredeyse tamamı progresif ve/veya sol parti gruplarına mensup vekiller tarafından kaleme alınmıştır. Bu yöndeki mesajların sayıları sınırlı da olsa özellikle Yeşiller grubuna mensup bazı parlamenterler hâkim görüş olan göçmenleri geri göndermeye yönelik siyasete alternatif görüşler ortaya koymaktadır. Bu görüşlerde, üye devletlere Birliğin temel değerleri ihlal etmeleri nedeniyle son derece ciddi bir eleştiri söz konusudur. Bu kapsamda, özellikle de Akdeniz'de gerçekleşen ölümlere yer verilmektedir.

Progresif parti gruplarına mensup milletvekilleri iltica kapsamında Türkiye ile yapılan İş Birliği veya geri kabul anlaşması konularında genellikle sessiz kalmaktadır. Yine de, sınırlı da olsa, bazı metinlerde geri kabul antlaşmasına karşı oldukça eleştirel bir çerçeve ortaya konmaktadır. Örneğin VERTS /ALE grubundan bir milletvekili, Türkiye-AB anlaşmasının sorunlu olduğunu dile getirmektedir. Yeşiller üyesi parlamentere göre Türkiye, AB ile imzaladığı anlaşmanın ardından açık kapı politikasını bırakmıştır. İlgili soru önergesi, Türkiye'nin bu yöndeki politika değişikliğinin geri göndermeme ilkesini ihlal ederek sığınma talebinde bulunma hakkıyla ilgili önemli sorunları beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde, Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi bir sınırlama getirmesine karşın Türkiye'nin 'güvenli bir üçüncü ülke' olarak görülmesi sorgulanmaktadır.²² Hâkim söylemde mutlak olarak kabul edilen Türkiye-AB anlaşmasına dair istisnai bir başka eleştiri de yine Yeşil Sol gruba mensup bir başka parlamenterden gelmektedir. João Pimenta Lopes, 2016 yılında sunduğu önergede anlaşmanın uygulanmasından sonra Yunanistan'daki mülteci ve göçmenlerin kötüleşen koşullarının altını çizmektedir. Bu milletvekili, mülteci kamplarındaki kötü koşullara atıfta bulunarak, AB'nin geri göndermeme ilkesine ve 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne uygun hareket etmesi gerektiğini belirtmektedir. Aynı milletvekili, soru önergesinde insan haklarının gerekliliklerini yerine getirme çağrısında bulunmaktadır.²³

¹⁹ Janina Ochojska (EPP). Yazılı Soru Önergesi. PE692.235v02-00. Syrian refugees in Denmark.

²⁰ Urmas Paet (Renew). Yazılı Soru Önergesi. E-002714/2019VP/HR: Afghan Refugees in Pakistan.

²¹ Marco Campomenosi (ID), Anna Bonfrisco (ID), Simona Baldassarre (ID), Rosanna Conte (ID), Valentino Grant (ID), Marco Dreosto (ID), Gianna Gancia (ID), Alessandro Panza (ID), Susanna Ceccardi (ID), Luisa Regimenti (ID), Alessandra Basso (ID), Angelo Ciocca (ID), Antonio Maria Rinaldi (ID), Silvia Sardone (ID), Francesca Donato (ID), Lucia

Vuolo (ID), Isabella Tovaglieri (ID), Danilo Oscar Lancini (ID), Elena Lizzi (ID), Annalisa Tardino (ID), Matteo Adinolfi (ID). Yazılı Soru Önergesi. E-006307/2020: The Detention of Nasibe Semsai and Turkey's Migration Policies towards Totalitarian Regimes.

²² Ernest Maragall (Verts/ALE). Yazılı Soru Önergesi. E-002903/2016. Flaws in EU-Turkey Deal.

²³ João Pimenta Lopes (GUE/NGL). Yazılı Soru Önergesi. E-002649/2016. Worsening Conditions for Refugees in Greece.

AB yolundaki sığınmacıların kırılma noktalarına ilişkin çok az sorudan bir diğeri, Sosyal Demokrat İttifakı üyesi Marlene Mizzi tarafından sunulmuştur. Mizzi, AB üyesi olmayan ülkelerle işbirliğinin olası sorunlarına karşı önlemlerini şu sözlerle sorgulamaktadır:

“...Komisyon, mülteci haklarının korunmasını değerlendirmek, insan hakları kriterlerini tanımlamak ve operasyonel hesap verebilirliği artırmak için AB'nin Birlik dışındaki ülkeler ile işbirliğine ilişkin ne gibi önlemler aldığını açıklayabilir mi?” Komisyon, AB üyesi olmayan ülkelerle hangi işbirliği projelerinin şeffaf bir şekilde tasarlandığını, benimsendiğini ve uygulandığını ve bunların ortak projelere uluslararası ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı gibi kamu denetimini sağlayan mekanizmalarını içerip içermediğini belirtebilir mi? ...”²⁴

Yukarıda da tartışıldığı üzere, Akdeniz ülkelerinden gelen Avrupa Parlamentelerinin sığınmacılara yönelik son derece sert açıklamaları olsa da bu ülkelerden gelen progresif parti grupları üyelerinin alternatif söylemler de ortaya koyabildikleri görülmektedir. Örneğin, Yeşiller grubuna mensup Kıbrıslı bir parlamenter AB'nin Türkiye ile anlaşmasında ikircikli bir tavır içinde olduğunu dile getirmektedir. Yeşiller grubundan Georgiou'ya göre Türkiye'nin kadınlara yönelik şiddeti önlemek için tutarlı bir Avrupa yasal çerçeve hükümleri sunan İstanbul Sözleşmesi gibi temel anlaşmalardan geri çekilirken, sığınmayla ilgili konularda Türkiye ile işbirliği yapılması etik değildir.²⁵ Yine İspanya'dan progresif parti grubuna mensup bir başla parlamenter olan Jakovčić, Frontex'in Akdeniz Bölgesindeki uygulamalarını sadece göçmenlerin geldikleri ülkelere gönderilmesi ile sınırlandırılmasını eleştirmektedir. Jakovčić'e göre, Frontex aynı zamanda göçmenlerin insani ihtiyaçlarını karşılamak ile de yükümlüdür ve bu sorumluluğunu yerine getirmemektedir.

“...Geçen ay Akdeniz'de meydana gelen ve 750 kişinin boğulduğu en kötü göçmen gemi kazasının ardından AB'den kapsamlı bir göç politikası üzerinde anlaşmaya varılması istendi. Avrupa Ombudsman Ofisine göre, AB sınır kontrol kurumu Frontex, 2006 ve 2015 yılları arasında 267 uçuşla 13.000 kişiyi anavatanlarına geri gönderdi. Bugüne kadar, güç kullanımı da dâhil olmak üzere üç kritik durum rapor edilmiştir. Avrupa Ombudsmanı'na göre Frontex, sınır dışı edilen binlerce göçmenin haklarını korumak ve geri gönderilen bireylerin insanlık onuruna saygı gösterilmesini sağlamak için daha fazlasını yapmalıdır. Frontex, zamanında tıbbi muayenelerin yapılmasını sağlamak ve engelli kişileri, hamile kadınları ve çocukları daha iyi korumak için geliştirilmelidir...”²⁶

Sol parti gruplarına mensup milletvekilleri, sığınmacıların 'güvenli üçüncü ülkelerde' karşı karşıya kaldıkları insani

sorunlara karşı ortaya konan kayıtsızlığı eleştirmektedir. Bu kapsamda, hâkim çerçeve sağcı/muhafazakâr milletvekillerinin sunduğu çerçeve olsa da az sayıdaki bu öneriler alternatif görüşler ortaya koymaları açısından önem taşımaktadır. Konuya dair en ağır sorumluluğu taşıyan kıyı ülkelerinden gelen milletvekilleri dahi bu sığınmacılara yönelik oldukça kapsayıcı bir yaklaşım sergileyebilmektedir. Örneğin, sosyal demokrat gruptan Yunan parlamenter Kaili, mültecilerin geri dönüşüne ilişkin AB-Türkiye anlaşmasının uygulanmasını, bu anlaşma Yunanistan'ın üzerindeki yükü kaldırsa da bu ülkede içinde buldukları kötü koşulların altını çizerek eleştirmektedir:

“... Reuters'e göre, Türkiye'nin geri dönenler için güvenli bir ülke olup olmadığı konusunda BM ve insani yardım kuruluşları tarafından endişe dile getirilmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği şu anda barındıkları Kırklareli kampına erişim sağlayamamaktadır. BM Dünya Gıda Programı, Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin durumuyla ilgili endişelerini dile getirerek, bunların %90'ının resmi kampların dışında yaşadığını belirtti. Birçoğu işsiz ve zaman zaman kaynak enfeksiyon ve salgın olmasından korkulan derme çatma barınaklarda hayatta kalıyor...”²⁷

Önerge, komisyonun sorumluluklarını hatırlatarak şu sözlerle sonlanmaktadır: “...Komisyon, gıda ve hijyenle ilgili anlaşmanın hükümlerine Türkiye'nin uyumunu nasıl sağladığını söyleyebilir mi? Kırklareli kampındaki koşullardan haberdar mı? Türkiye'ye dönenlerin mülteci kamplarında mı yoksa derme çatma barınaklarda mı yaşadığını biliyor mu?”²⁸

Kadınlar ve çocuklar ile ilgili meseleler, AB Parlamentelerinin sığınma göçü ile ilgili olarak en olumlu mesajlar verdikleri örneklerdir. Yeşiller, İlericiler ve Sosyal Demokratlar kadın ve çocukların savunmasızlığı bağlamında mevcut uygulamaları daha sert bir şekilde eleştirmekte ve bu uygulamalarının AB normları ve değerleriyle uyumunu sorgulamaktadır.²⁹ Bazı metinlerde ise ciddi insan hakları sorunları olan devletlere karşı ekstra yaptırımlarda ısrar edilmektedir. Örneğin, Eritreli sığınmacıların Libya'da karşılaştığı sınır dışı etme ve tutuklamaları ele alan Sosyal Demokrat milletvekilleri, bu ülkeye karşı adımlar atılması gerektiğini ifade etmektedir.³⁰ Merkez sağda konuşulanan Avrupa Halkları Partisi Grubu üyeleri, özellikle cinsiyetle ilgili sorunlar veya çocukların ihtiyaçları söz konusu olduğunda sığınmacılardan yana tavır almaktadır.

Afganlar, Eritreli, Pakistanlılar, Suriyelilerin yanı sıra Romanlar da sığınma konusunda öne çıkan bir diğer gruptur. İlerici milletvekillerinin diğer etnik ve / veya dini kökenli sığınmacılar için de zaman zaman duyarlılık gösterdikleri ancak özellikle Roman kökenli sığınmacıların

²⁴ Marlene Mizzi (S&D). Yazılı Soru Önergesi. E-003225/2016. Subject: EU cooperation with non-EU countries on migration

²⁵ Giorgos Georgiou (GUE/NGL). P-003911/2019. Ratification and Implementation of the Istanbul Convention.

²⁶ Ivan Jakovčić (ALDE). 1062019.EN PE 558.537. Yazılı Soru Önergesi. E-007962/2015. Rights of Deported Migrants.

²⁷ Eva Kaili (S&D). 1093990.EN PE 581.796. Yazılı Soru Önergesi. E-003565/2016. Implementation by Turkey of Agreement Concerning the Return of Refugees and their Living Conditions with regard to Food and Hygiene.

²⁸ Eva Kaili (S&D). 1093990.EN PE 581.796. Yazılı Soru Önergesi. E-003565/2016. Implementation by Turkey of Agreement Concerning the

Return of Refugees and their Living Conditions with regard to Food and Hygiene.

²⁹ Diğerlerinin yanı sıra bakınız: Maria Eleni Koppa (S-D) and Stavros Lambrinidis (S-D). Yazılı Soru Önergesi. E-4764/09. International Protection of Immigrant Minors in Greece; Willy Meyer (GUE/NGL). Yazılı Soru Önergesi. E-8642/2010, Deportation of Unaccompanied Afghan Minors.

³⁰ Patrizia Toia (S&D), Rita Borsellino (S&D) and Roberto Gualtieri (S&D). Yazılı Soru Önergesi. E-5580/2010. Deportation and Arrest of 250 Eritrean Refugees.

güvenlik ve güvenlik endişeleri nedeniyle geri gönderilmelerine karşı çıktığı görülmektedir. Roman göçmenlerle ilgili tartışmalarda göçmen karşıtı, sağcı muhafazakâr partilerin eksikliği göze çarpmaktadır. Bu göçmenlerin hak ve özgürlüklerini savunmada pro-aktif bir yaklaşım benimsemedikleri gibi, daha kucaklayıcı politika yaklaşımlarına yönelik çağrılara da aktif olarak karşı çıkmamaktadırlar. Bu durum ise milletvekillerinin ideolojilerine ve ülkelerine sığınmacıların dini kimliklerinin de sığınma konusundaki çerçevelerin şekillendirilmesinde kimlikle ilgili direktifler getirmektedir.

Bütün bunlarla birlikte, bu kapsayıcı yaklaşım, sınırlayıcı yaklaşımdan farklı olarak net bir çözümden yoksundur. Her ne kadar tartışmalı da olsa göçmen karşıtı çerçeve, nihai politika seçenekleri olarak geri dönüş ve kısıtlamayı somut bir öneri olarak dile getirmektedir. Diğer yandan en insani çerçeveler bile, durumu etkisiz uluslararası örgütlere yönlendirmekten başka bir çözümden yoksundur. Göçmenlerin savunmasızlığına ilişkin gözlemler genellikle Komisyon'a ne yapacaklarını soran açık uçlu sorularla sona ermektedir. GUE/NGL grubunun altı farklı üyesi tarafından ortaklaşa sorulan bir soru, progresif partilerin sığınmayla ilgili sorunlara ilişkin net bir duruş geliştirmelerine rağmen somut çözümler geliştirmek konusunda eksik kalmalarına dair bir örnektir. Yukarıda ü bahsi geçen altı milletvekili, şu sözlerle sorunun cevabını bulmayı komisyona bırakmaktadır:

“... AB-Türkiye Ortak Bildirisi'nin sadık bir şekilde uygulanması ve Türkiye'den Yunanistan'a mülteci ve göçmen akışının askıya alınması için Türkiye ile işbirliği içinde ne gibi önlemler alacaktır? Yunan adalarında mahsur kalan mültecileri rahatlatmak için ne gibi önlemler alacak? AB'nin şu anda, Suriye'deki çatışmanın trmanması ve Türkiye'nin konumu göz önüne alındığında, Yunanistan'a giden mülteci ve göçmenlerin sayısındaki keskin artış ve bunların Üye Devletler arasında adil dağılımı ile başa çıkmak için bir planı var mı?”³¹

Güvenlik odaklı çerçeveler ise net politika formülasyonları ile öne çıkmaktadır. Yasadışı olarak tanımlanan göçmenlerin girişleri ve/veya kalışları sorunsallaştırılmaktadır. Sorunun çözümü ise AB'ye yönelik bu tür 'akışları' çözmek için menşe ülkelerle veya üçüncü güvenli ülkelerle işbirliği yapmaktır. Bu kapsamdaki temel politika araçları ise siyasi ve diplomatik baskı uygulamak ve işbirliği yapılacak ülkelere fon açmak olarak sunulmaktadır.³² Bir başka ifade ile, popülist yaklaşımın karmaşık sorunlara sığ ancak kolay anlaşılabilir ve net çözümler üretme eğilimi ile paralel olarak göçmen karşıtı siyasetin politika önerileri nettir. Aşırı sağ popülist parti gruplarının da dâhil oldukları güvenlik merkezli siyasi öneriler insani değerleri öne çıkartan görüşlere kıyasla çok daha somut çözümler sunmaktadır. Bu durum ise sığınma göçünde özgürlükçü siyasetin en temel çıkmazlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

6. Sonuç

Bu çalışma, Avrupa Parlamentosu üyelerinin sığınmacıların geri dönüşleri konusunda nasıl bir gerçeklik inşa ettiklerini incelemek amacıyla 2009 – 2021 yılları arasındaki üç farklı parlamento döneminde sundukları soru önermeleri üzerinde bir içerik analizine dayanmaktadır. Araştırma sonrasında elde edilen bulgular, ilgili söylemde kısıtlayıcı yaklaşımların ağırlığını ortaya koyarken aynı zamanda – merkez sağ partilerin de insani yaklaşımlara uzak olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda, sığınmacı göçü bağlamında merkez sağ/muhafazakâr partilerin doğrudan göçmen karşıtı siyaset ile özdeşleştirilmelerini sorgulayan bulgular mevcuttur. Avrupa Parlamentosu dâhilinde merkez sağ olarak konumlanan Avrupa Halkları Parti Grubu milletvekillerinin sığınmacıların kırılabilirliklerine dikkat ettikleri ve göçmen yanlısı çerçeveler sundukları örnekler istisnai değildir. Araştırma verileri, Merkez Sağ ve Sosyal Demokratlar arasında benzerliklere işaret etmektedir. İdeolojiler arasındaki temel ayrım göçmen karşıtı popülist gruplar ile progresif parti gruplarının sahip oldukları ahlaki duruşlardır. Bu parti gruplarından gelen parlamenterlerin referans aldıkları değerler birbirinden çoğu zaman oldukça keskin şekillerde ayrılmaktadır. Literatürde de ifade edildiği üzere aşırı sağcı parlamenterler göçmen karşıtı bir yaklaşım gösterirken progresif parti grupları mensupları göçmen yanlısı politikaları savunmaktadır. Bununla birlikte, insani hassasiyetleri dile getiren çerçeveler, temelde farklı politika önerileri sunmamaktadır. Progresif siyaset çoğu zaman katı ve kısıtlayıcı göç rejiminin ılımlı bir şekilde uygulanması yönünde bir çerçeve çizmekten öteye gitmemektedir.

Zorunlu göçmenlerin sorunlarına empati ile yaklaşan milletvekilleri, aynı zamanda, AB'nin dünyanın farklı yerlerinden gelen büyük ölçekli göçe ev sahipliği yapma kapasitesinin de sınırlarına vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan, sığınma göçü konusunda birbirine zıt olarak konumlandırılan komüniteryen – kozmopolit (Balabanova ve Balch, 2010), kurban – işgalci (Van Gorp, 2005) veya pozitif – negatif (Aydemir ve Vleigenthart, 2018) gibi birbirine zıt ikili kategorilerden daha karmaşık ve iç içe bir söylem mevcuttur. Avrupa Parlamentosu üyeleri, çoğu durumda sığınmacıları ülkelere geri gönderme yönünde tavır alsalar dahi insani politikalara uzak değildir.

Siyasi yelpazenin sağ-muhafazakâr kesiminde yer alan popülist partilerin yanı sıra merkez sağ da olası göçmenlerin girişini durdurmayı ve geri dönüşü incelemektedir. Ancak bu, kısıtlayıcı çerçevelerde insani yaklaşımın tamamen devre dışı bırakıldığı anlamına gelmemektedir. Göçmen karşıtı siyasi partiler dahi sığınmacıların hassasiyetlerine tamamen kayıtsız değildir. Bu kapsamda, en dikkat çekici konulardan biri, bu partilerin özellikle sığınmacıların AB dışındaki diğer ülke topraklarında olmaları durumunda göçmen yanlısı bir söylem geliştirmeleridir. Bu bağlamda popülist/sağcı politikacılar diğer otoriter liderlere karşı mücadelelerinde göçü araçsallaştırmaktadır. AB'ye yönelik 'yasadışı akışı' çözmek üzere ortaya konulan politika önerisi ise göç ile ilgili meselelerin Türkiye gibi dış ülkelerin sorumluluğuna

³¹Konstantinos Arvanitis (GUE/NGL), Dimitrios Papadimoulis (GUE/NGL), Stelios Kouloglou (GUE/NGL), Elena Kountoura (GUE/NGL), Petros Kokkalis (GUE/NGL), Alexis Georgoulis (GUE/NGL). Yazılı Soru Önergesi. E-001213/2020. Increased Refugee and Migratory Flows at the Turkish-Greek Border.

³²Elissavet Vozemberg-Vrionidi (EPP). Yazılı Soru Önergesi. E-016092/2015. EU-Africa Cooperation on Refugees.

birakılmasıdır (*outsourcing*). Bu yöndeki siyaset önerilerinde, 'yasadışı göçmenlerin' geri dönüşü üzerinde uzlaşma sağlanmış bir karar olarak sunulmakta ve bu geri dönüşü hızlandırmanın yolları üzerinde durulmaktadır.

Bu bağlamda, sığınma göçüne dair dikkat çekici bir diğer konu, farklı konu başlıklarının farklı parti grupları tarafından sahiplenilmesidir. Geri kabul anlaşmaları, çoğunlukla sağ ve/veya muhafazakâr partilerin ilgilendiği bir konu başlığıdır. Progresif veya sol partiler nadiren geri kabul anlaşmalarına değinmektedir. İkinci grup milletvekilleri daha insani bir anlayış içinde olmalarına rağmen, birkaç istisnai durum dışında Türkiye-AB anlaşmasının veya diğer geri kabul anlaşmalarının meşruiyetini sorgulamamaktadır. Esasen progresif ve/veya sol ideolojiler konuya dair alternatif gerçeklikler üretmekten yoksundur. Bu parti gruplarına mensup üyelerin ortaya koydukları tek farklı vurgu, göçmenleri ülkelerine geri gönderirken insan hakları ilkelere bağlı kalınmaları yönündeki ısrarlarıdır. İnsan odaklı çerçeveler, güvenlik odaklı çerçevelerle karşılaştırıldığında politika önerilerinin de çok daha muğlak olduğu görülmektedir. Göçmen yanlısı anlatıları benimseyen pek çok soru önergesinde Komisyonun belirli olaylar hakkında ne yapmayı planladığını soran ucu açık bir tutum sergilenmektedir. Bir diğer ifade ile insan odaklı yaklaşımlar, gerçek hayatta karşılık bulan çözüm önerilerini sunmak konusunda güvenlik odaklı yaklaşımlardan daha zayıftır.

Sığınma göçüne dair söylemde diğer bir önemli faktör, milletvekillerinin geldikleri ülkelerin konu üzerindeki genel politikasıdır. Bu bakımdan özellikle sığınma göçünden en fazla etkilenen ülke olan Yunanistan'dan gelen milletvekillerinin diğer milletvekillerinden daha kısıtlayıcı çerçeveler benimsedikleri görülmektedir. Sığınmacıların etnik ve/veya dini kimlikleri de bir diğer belirleyici etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhafazakâr ve/veya sağ parti grubu mensupları, Roman göçmenlere karşı Afrika, Doğu Asya ve Orta Doğu ülkelerinden gelen göçmenlerle kıyasla daha az eleştirel bir dil kullanmaktadır. Bu durumun oluşmasında ise, milletvekilinin ideolojisine ve ülkesine ek olarak sığınmacıların kimliğinin de önemli olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, Avrupa Parlamentosunda sığınma kökenli göçmenlere dair nitel sol-progresif partiler ile sağ-muhafazakar partilerin sunduğu içeriği karşılaştıran bir çalışmadır. İkili ideolojik ayrımın yanı sıra liberal, neoliberal, muhafazakâr, yeni muhafazakâr, sosyal demokrat, sol, Marxist, neo-marxist, çevreci, feminist, radikal ve liberal feminist, agonistik demokrat gibi onlarca farklı ideolojik ayrışmanın zorunlu göçe dair söylemini inceleyen çalışmalar daha detaylı analizler sunabilecektir. Benzer veri setleri üzerinden yapılacak nicel araştırmalar ise bu sonuçların ne derece genellenebilir olduğuna dair fikir verecektir. Nicel araştırmalar sayesinde Avrupa Parlamentosu Üyelerinin – özellikle uzun vadede - ideolojik yaklaşımlarının ve ülkelerinin yanı sıra pragmatist motivasyonlarla ve konjonktürel nedenlerle hareket edip etmediğini saptamak mümkün olacaktır. AB'nin diğer farklı kurumlarının yanı sıra AB Parlamenterlerinin farklı faaliyetleri üzerine yapılacak içerik analizleri ise araştırma bulgularının farklı platformlardaki geçerliliğini saptamak konusunda yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Alkan, Y. S. (2019). AB'nin Normatif Güç Kimliği ve Suriye Mülteci Krizi Arasındaki İlişki Üzerine Ian Manners'ın Teorik Yaklaşımı Çerçevesinde Politik Bir Analiz, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (37), 545-581.
- Akarçay, P. (2021). İşveç'te Göçmen Politikaları Kapsamında Aşırı Sağ Partinin Yükselişi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76 (1), 165 – 190.
- Aknur, M. (2020). Almanya'da Radikal Sağın Yükselişi: Almanya için Alternatif Partisi, Popülizm ve Demokrasi, *International Journal of Social Inquiry*, 13 (2), 415-446.
- Aknur, M. ve Saylan, İ. (2019). Avrupa Demokrasisine Yönelik Güncel Bir Tehdit: Popülist Radikal Sağın Yükselişi, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18 (2), 289-324.
- Ambrosetti, E. ve Paparusso, A. (2015). Immigration Policies in the EU: Failure or Success? Evidences from Italy". Der: Strangio, Donatella ve Giuseppe Sancetta. Italy in a European Context: Research in Business, Economics, and the Environment. Hampshire: Palgrave Macmillan, s. 28-49.
- Aydemir, N. (2021). Framing Syrian Refugees in Turkish Politics: A Qualitative Analysis on Party Group Speeches, Territory, Politics and Governance, 10.1080/21622671.2021.2012247.
- Aydemir, N. ve Vliegthart, R. (2018). Public Discourse on Minorities: How Discursive Opportunities Shape Representative Patterns in the Netherlands and the UK, *Nationalities Papers*, 46 (2), 237-251.
- Aydın-Düzgüt, S. (2016). De-Europeanisation Through Discourse: A Critical Discourse Analysis of AKP's Election Speeches, *South European Society and Politics*, 21 (1), 45-58.
- Bakker, R. de Vries, C., Edwards, E., Hooghe, L., Jolly, S., Marks, G., Polk, J., Rovny, J., Steenbergen, M. ve Vachudova, M. A. (2015). Measuring Party Positions in Europe: The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999-2010, *Party Politics* 21(1), 143-152.
- Balabanova, E., ve Balch, A. (2010). Sending and Receiving: The Ethical Framing of Intra-EU Migration in the European Press, *European Journal of Communication*, 25(4), 382-397.
- Berg, B.L. ve Lune, H. (2004). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*, Pearson, Boston.
- Boomgaarden, H. G. ve Vliegthart, R. (2007). Real-World Indicators and the Coverage of Immigration and the Integration of Minorities in Dutch Newspapers, *European Journal of Communication*, 22, 293-314.
- Castles, F. G. ve Mair, P. (1984). Left-Right Political Scales: Some 'Expert' Judgments, *European Journal of Political Research* 12, 73-88.
- Çolakoglu, E. (2019). Avrupa'da Mülteciler, Yükselen Aşırı Sağ ve Seçim Süreçleri, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33 (3), 9333-961.
- D'Haenens, L. ve Bink, S. (2007). Islam in the Dutch Press: With Special Attention to the Algemeen Dagblad, *Media Culture Society*, 29, 135-149.
- Enyedi, Z. (2008). The Social and Attitudinal Basis of Political Parties: Cleavage Politics, *European Review*, 16 (3), 287-304.
- Entman, R.M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm, *Journal of Communication* 43 (4), 51-58.
- Giugni, M. ve Passy, F. (2004). Migrant Mobilization between Political Institutions and Citizenship Regimes: A Comparison of France and Switzerland, *European Journal of Political Research*, 43, 51-82.
- Halhallı, B. (2020). *Batı Avrupa'da Popülist Radikal Sağın Öteki İnşası ve Söylemsel Stratejileri: Hollanda, Avusturya ve Fransa Örnekleri*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Hall, S. (1994). *İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmuş Geri Dönüşü, Medya İktidar İdeolojisi içinde*, der. ve çev. Mehmet Küçük. Ark Yayınları, Ankara.
- Hix, S. ve Noury, A. (2007). Politics of Economic Interests: Determinants of Migration Policies in the European Union, *International Migration Review*, 41 (1), 182-205.
- Hooghe, L., Marks, G. ve Wilson, C.J. (2002). Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration?, *Comparative Political Studies*, 35(8), 965-989.
- Hsieh, H. F. ve Shanon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis, *Qualitative Health Research*, 15, 1277-1288.

- İçduygu, A. (2007). EU-ization Matters: Changes in Immigration and Asylum Practices in Turkey. Faist T. ve A. Ette A. (eds), *The Europeanization of National Policies and Politics of Immigration, Migration, Minorities and Citizenship*, Palgrave Macmillan, Londra, 201-222.
- Ireland, P. (2004) *Becoming European: Immigration, Integration, and the Welfare State*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, PA.
- Kaya, A. (2020). Avrupa’da Popülist Sağın Yükselişi: Çeşitlilik ve Birlik İçerisinde Kaybolanlar, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 18 (69), 128-155.
- Larive, M. H. A. (2015). A Crisis for the Ages: The European Union and the Migration Crisis. The Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series, s. 1-17. Kitschelt, H. (1994). *The Transformation of European Social Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kitschelt, H. (1995). *The Radical Right in Western Europe*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Kirişçi, K. (2003). Turkey: A Transformation From Emigration to Immigration. Migration Policy Institute. <https://www.migrationpolicy.org/article/turkey-transformationemigration-immigration> Erişim Tarihi 27.09.2021.
- Koopmans, R., Statham, P., Giugni, M. ve Passy, F. (2005). *Contested Citizenship: Immigration and Cultural Diversity in Europe*, Minnesota University Press, Minneapolis.
- Kosic, A. ve Phalet, K. (2007). Ethnic Categorization of Immigrants: The Role of Prejudice, Perceived Acculturation Strategies and Group Size, *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 769-782.
- Kroon, A. C., Kluknavska, A., Vliegthart, R. ve Boomgarden, H. (2016). Victims or Perpetrators? Explaining Media Framing of Roma across Europe, *European Journal of Communication* 31 (4), 375-392.
- Lijphart, A. (1981). Political Parties: Ideologies and Programs. Butler, D., Penniman, H. R. ve Ranney, A. (Eds). *Democracy at the Polls: A Comparative Study of Competitive National Elections*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington, D.C., 26-51.
- Listhaug, O., MacDonald, S.E., Rabinowitz, G. (1994). Ideology and Party Support in Comparative Perspective, *European Journal of Political Research*, 25(2), 111-49.
- Marks, G., L. Hooghe, M. Nelson, and E. Edwards. (2006). Party Competition and European Integration in the East and West Different Structure, Same Causality, *Comparative Political Studies*, 39 (2), 155-75.
- Meç, S. N. (2018). *Göçün Güvenleştirilmesi: Almanya’da AfD’nin Yükselişi ve Suriyeli Mülteci Krizi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Müdde, C. (2013). Three Decades of Populist Radical Right Parties in Western Europe: So What?, *European Journal of Political Research* 52 (1), 1-19.
- Ozçürümez, S. ve Şenses, N. (2011). Europeanization and Turkey: Studying Irregular Migration Policy, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 13 (2), 233-248.
- Penev, D. (2017). Normative Power Europe and Migration: A ‘Refugee Crisis’ or a ‘Normative Crisis’?. Yüksek Lisans Tezi, Budapest: Central European University. Poole, E. (2000). Framing Islam: An Analysis of Newspaper Coverage of Islam in the British Press. Hafez, K. (Eds). *Islam and the West in the Mass Media: Fragmented Images in a Globalizing World*, Hampton Press, New Jersey, 157-179.
- Seth, vd. (2021). Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999-2019, *Electoral Studies*. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102420>
- Tanrıkulu, F. (2020). Avusturya’da Aşırı Sağın Yükselişinin Ana Akım Siyasete ve Göçmenlerin Hayatlarına Etkileri, *Amme İdaresi Dergisi*, 53 (1), 93-118.
- Tauscher, S. ve Bezci, B. (2016). Son Dönem Almanya’ında Yabancı Hakları Tartışmaları, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 74-89.
- Van Gorp (2005). Where is the Frame? Victims and Intruders in the Belgian Press Coverage of the Asylum Issue, *European Journal of Communication* 20 (4), 484-507.
- Van Prooijen, J. W. ve Krouwel, A. P. M. (2017). Extreme Political Beliefs Predict Dogmatic Intolerance, *Social Psychological and Personality Science*, 8 (3), 292-300.
- Vliegthart, R. ve Roggeband, C. (2007). Framing Immigration and Integration: Relationships between Press and Parliament in the Netherlands, *International Communication Gazette*, 69, 295-319.
- Walgrave, S. ve Aelst, P. (2006). The Contingency of the Mass Media’s Political Agenda Setting Power: Toward a Preliminary Theory. *Journal of Communication*, 56, 88-109.
- Wheatley, J. (2016). Cleavage Structures and Dimensions of Ideology in English Politics: Evidence from Voting Advice Application Data, *Policy and Internet*, 8 (4), 457-477.



Sürdürülebilir Finans Mekanizmaları, Araçları ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi

The Relation Between Sustainable Finance Mechanisms, Instruments and Sustainable Development

Seda CANIKLI^a

MAKALE BİLGİSİ

<i>Makale Geçmişi</i>	
Başvuru	25 Mart 2021
Kabul	22 Aralık 2021
Yayın	17 Mart 2022
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

İklim Değişikliği,
Sürdürülebilir Kalkınma,
Sürdürülebilir Finans
Covid-19.

ARTICLE INFO

<i>Article History</i>	
Received	25 March 2021
Accepted	22 December 2021
Available Online	17 March 2022
Article Type	Research Article

Keywords

Climate Change,
Sustainable Development,
Sustainable Finance,
Covid-19.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, sürdürülebilir finansın, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için belirlenen süreçlerdeki fonksiyonunu, araçlarını ve etkilerini tanımlamaktır. Sürdürülebilir finans, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyen ve iklim değişikliğini azaltmayı ya da iklim değişikliğine uyum sağlamayı amaçlayan yatırımların yerli ya da küresel olarak finanse edilmesi ile ilgili bir kavramdır. Geleneksel finansın risk ve getiri kavramlarının aksine, sürdürülebilir finansın amacı çevresel, sosyal ve yönetim (ÇSY) alanlarında ön plana çıkan yatırımlara kaynak sağlamaktır. Finansal mekanizmaların sürdürülebilir kalkınmaya neden ve nasıl katkı sağlaması gerektiğini tartışmak önemlidir. Son dönemde yaşanan Covid 19 pandemisinin birçok alanda olduğu gibi sürdürülebilir finans alanındaki olumsuz etkileri de çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

The purpose of this research is to determine the function, instruments and the effects of sustainable finance in the outlined procedures for achieving sustainable development goals. Sustainable Finance is a phenomena of local or global funding of investments that promote sustainable development goals and aim to mitigate or adapt to climate change. Despite traditional finance's risk and return ideas, the goal of sustainable finance is to fund investments that are concerned with environmental, social, and governance (ESG) challenges. It is critical to debate whether and how financial structures should contribute to long-term development. The study looked into the detrimental impacts of the current Covid 19 pandemic in the field of sustainable finance, as well as many other areas.

EXTENDED SUMMARY

Background: In its natural state, our planet's surface temperature is around 13°C. However, scientists reported that in 2018, the average temperature of the Earth's surface rose to 15°C. When compared to the overall picture, these two degrees of rise may appear to be minor. Nonetheless, 2°C is critical for "Blue Planet" to maintain its current ecosystem. By collecting excessively in the atmosphere, greenhouse gas emissions have the largest impact on this catastrophic rise. These gases only stay in the atmosphere for four to five days in order to keep the ground warm in a natural equilibrium, and then they are absorbed by the oceans. Since the Industrial Revolution began in the 1750s in Britain, however, extensive emissions caused by humans through the burning of fossil fuels have disrupted this natural equilibrium and raised the temperature of the earth's surface. As a result, humanity now lives in previously

unimagined climatic circumstances, called *Climate Change*. Apart from climate change, humanity faces several challenges such as extreme poverty, primary school-aged children who do not attend school, people who are unable to receive life-saving treatment, hunger, deforestation, acidic oceans, illiterate adults, biodiversity, and so on. To address these issues, governments, institutions, businesses, and individuals have backed three pillars of sustainable development: social progress, economic growth, and environmental protection.

Research Problem: The topic of climate change has been the most pressing concern of the twenty-first century. Extreme symptoms of climate change include increased earth surface heat, diminished water supplies and agricultural fields, rising sea levels, and flooding. As a result of rising greenhouse gas emissions or other aspects of climate change, some deadly diseases have emerged on the

^a Arş.Gör.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, İstanbul, **E-Posta:** scanikli@yildiz.edu.tr, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7523-5822>

△ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Akdeniz İİBF Dergisi sorumlu değildir.

planet. These diseases have forced all members of society to take on various forms of sustainability responsibility. Around 2030, the United Nations Development Programme (UNDP) believes that everyone will have enough of what they require to live in a sustainable world. Furthermore, in order to mitigate the effects of climate change and achieve the Sustainable Development Goals, all of these motivations must be funded. Traditional finance often focuses on risk and return and gives solutions to these notions due to its core purpose of allocating funds to an appropriate use. However, these alternatives do not adequately address the climate crisis' finance issues for essential adaptation and mitigation expenditures. Sustainable finance, on the other hand, combines environmental, social, and governance concerns. The function of green finance has framed a shift from shareholder to stakeholder value strategy with this new combination. This study aims to assess the function of sustainable finance in accomplishing long-term sustainable economic development goals from this perspective.

Literature Review: Sustainable financing is a sort of funding that supports three pillars of sustainable development: environmental protection, social improvement, and economic growth on a local and global scale. In order to reduce greenhouse gas emissions and shift the global economy from high-carbon to low-carbon and even zero-carbon, various participants in the economy - such as businesses, governments, and families - must engage these investments. In 2015, United Nations Member States adopted the 2030 Agenda for Sustainable Development with 17 goals which calls all countries into an important partnership. The importance of sustainable finance in achieving these sustainable development goals has widely been attracting the attention of both academicians and practitioners who have interest in the subject. Many researchers concern with the relationship between sustainable finance, green finance and sustainable development goals (Volz, 2018; Clark et.al, 2018; Liu et.al, 2020; Feng, 2021) but less of them gather and systematize the available knowledge. According to the authors of a recent study, green finance reduces CO2 emissions and aids in the achievement of sustainable development goals across Asia's twenty-six economies (Khan et.al, 2021:7). Similarly, Zhang and Wang (2021) analyzed different regions of China between 2004 and 2017, their findings show that sustainable energy development is significantly linked to sustainable finance development. Furthermore, because the Covid-19 epidemic is a relatively new issue, there are few research that look into it. Indeed, studies issued by institutions such as the World Bank, the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), and the United Nations are more extensive and provide useful statistical data on sustainable finance. The goal of this research is to propose a conceptual framework for sustainable finance, its development, and the impact of the Covid-19 epidemic on sustainable efforts in this context.

Results and Conclusions: The role and contribution of sustainable finance, particularly green finance, in the transition to a resilient, low-carbon, and sustainable economy are examined in this study. Aside from the challenges of meeting sustainable development goals in many nations, particularly in the least developed, the Covid-19 outbreak has brought new financial challenges to the Kyoto and Paris Protocols. Because of the increased health

and educational concerns around the world, data results suggest that interest in green bonds has shifted to social and sustainable bonds during the pandemic. According to estimates from around the world, during the outbreak, social and sustainable relationships increased by roughly 170 percent. Sustainable development goals are critical for a clean, prosperous, and more equal world, and as a result, sustainable finance is becoming more vital than ever before.

1. Giriş

Birçoğumuzun bildiği, kitaplarda, dergilerde okuduğu ya da sosyal medyada mutlaka rastladığı, Kızılderili Şef Seattle'ın 1853 yılında dile getirdiği şiir, içinde bulunduğumuz durumu çok açık bir şekilde ifade etmektedir: “*Son ırmak kurduğunda son ağaç yok olduğunda, son balık öldüğünde beyaz adam paranın yenmeyen bir şey olduğunu anlayacak*”. Büyük Şef Seattle'ın ünlü şiirinin ilk cümlesi, bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır: “*Beyaz adam, Annesi toprağa ve Kardeşi olan gökyüzüne, alınıp satılacak, yağmalanacak bir şey gözüyle bakar*”. Yüzyıllardır doğaya verilen zararın sorumlusu olan insanoğlunun, çeşitli uygulama ve düzeltmelerle bu zararı bertaraf etmesi gerekmektedir. Çevreye verilen zararların azaltılması amacı ile hayata geçirilen çeşitli finansal uygulamaların söz konusu zararları azaltmada ne kadar etkili olabileceği bu çalışmada irdelenmeye çalışılmıştır.

Büyük umutlarla ve heyecanla girilen 2020 yılı ne yazık ki umulduğu gibi geçmemiştir. Hem ülkemizde hem de dünyada yaşanan yangınlar, depremler, seller ve en beklenmeyi Covid-19 pandemisi, 2020 yılının oldukça zorlu geçtiğinin en büyük kanıtlarıdır. Kimse Covid-19'un Çin'in Wuhan şehrinde başlayıp tüm dünyayı kasıp kavuracağını, milyarlarca insanı evlere kapatacağını tahmin edememiştir. Neredeyse durma noktasına gelen sosyal ve ekonomik yaşam, şimdiye kadar hiç deneyimlenmemiş bir şey olmakla birlikte, siyasiler, sağlık çalışanları, akademisyenler, iş insanları, resmi kurumlar ve toplumun diğer kesimleri oldukça zor bir durumda kalmışlardır. Bir yandan herkes virüs nedeniyle hayatlarını kaybedenlerin ve vaka sayılarının son bulmasını beklerken, diğer yandan Türkiye genelinde etkili olan yoğun sağanaklar hayatı felç etmiştir. Evleri ve işyerlerini basan, yolları ve sokakları esir alan yağmur suları ciddi anlamda maddi zararlara yol açmıştır. Haziran ayında, hafif yaz yağmurlarının serinletici ve ferahlatıcı etkisi normal bir durumken, hayatı alt üst eden yıkıcı sağanaklar ve hortumlar da bir o kadar anormaldir. Dünya'nın en soğuk bölgesi olan Yakutsk'ta bile hava sıcaklığı 38 dereceyi bulmuş olmakla birlikte, bu durum yapıları eksi 40 derecelere adapte olan canlıların hayatta kalmalarını güçleştirmektedir (Safronov, 2016:1267). Tüm bu yaşananlar, yeryüzünün kendisini insanlığa anlattığı ya da ifade ediş biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu yaşananların, iklimdeki meydana gelen bu değişimlerin nedenini anlayabilmek için tarihte biraz geriye gitmek gerekmektedir. 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de ortaya çıkarak kısa sürede tüm dünyaya yayılan pratik, köklü ve hızlı bir değişim süreci olan Sanayi Devrimi ile birlikte dünya çok ciddi bir farklılaşmanın içine girmiştir. Hem ekonomik, hem politik, hem de sosyal alanda pek çok sonuç ortaya çıkmıştır ki bizler bu sonuçların sonuçlarını yaşamaktayız. Fabrikalaşma, kitlesel üretim ve üretim faktörlerindeki hızlı değişim, hız kazanan insan faaliyetleri artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını bir işareti

olmuştur. Çoğu ülke bu hızlı değişime ayak uydurabilmek için ciddi girişimlerde bulunarak kendini yoğun kömür tüketiminin içinde bulmuştur. Kömür, görece ulaşması ve kullanıma hazır hale getirilmesi kolay, yoğun teknoloji istemeyen bir kaynak olduğu için zamanla elektrik üretiminde, demiryollarında, ısınmada, en önemlisi demir eritmede ve çimento üretiminde vazgeçilmezler arasına girmiştir. Birçok altyapı inşası, yenilenemeyen ve daha uygun maliyetli alternatifleri o dönemde bilinmeyen bu sınırlı kaynak ile tamamlanmaya çalışılmıştır (2041 Foundation, 2021).

Kömürün yanında petrol ve doğalgazın da yakılarak toplum için enerji üretilmesi beraberinde ciddi bir sorun getirmiştir; atmosfere gönderilen karbon dioksit (CO₂) ve diğer sera gazları salımları (emisyonları). Günümüzde hepimizin aşına olduğu, bildiği, kabul ettiği bir gerçek haline gelmekle birlikte, daha o zamanlarda bu tehlikenin farkına vararak dile getiren çalışmalar da olmuştur. Örneğin Prof. Svante Arrhenius'un bundan neredeyse 125 yıl önce The London, Edinburgh, and Dublin Philosophical Magazine and Journal of Science'da yayınladığı "Havadaki Karbonik Asidin Yeryüzü Sıcaklığına Etkisi Üzerine" isimli makalesine şimdi bilimin cevabını çok iyi bildiği bir soruyu sorarak başlamaktadır. "Yeryüzünün ortalama sıcaklığı, atmosferde ısıyı tutan gazların varlığından bir şekilde etkileniyor olabilir mi?". Yapmış olduğu ölçümler ve hesaplamalar ile yazarın o yıllarda elde etmiş olduğu bulgular ve ulaştığı bazı yargılar günümüzün en büyük problemlerinden birisini dile getirmektedir. Yazara göre, eğer atmosferdeki karbonik asit miktarı o dönemdeki değerinin 2,5-3 kat üzerine çıkarsa, kutup bölgelerindeki genel sıcaklık 8 ila 9°C artacak ve bu da ciddi yaşamsal problemleri beraberinde getirecektir (Arrhenius, 1896:254).

Sanayileşmenin yanında, CO₂ seviyesindeki artışın, dolayısıyla küresel iklimdeki değişimin altında yatan diğer sebepleri de irdelemekte yarar vardır. Çokuluslu şirketlerin politikalarıyla birlikte gelişen ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları yoluyla artan ticari büyüme sonucu yükselen refah düzeyi, insanları daha çok tüketmeye, hatta artan gelirleriyle tüketebileceklerinden çok daha fazlasını almaya teşvik etmiştir. Çokuluslu şirketlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yapmış oldukları bu yatırımlar ile artan gelir düzeyi ve aşırı tüketim, beraberinde biz dizi problemi getirmiştir. Öncelikle refah düzeyi artan insanların yaşadıkları kırsal kesimleri terk ederek tüketim yoğun şehirlerle göç etmeleri, böylelikle şehirlerde nüfusun giderek artması ya da kırsal kesimlerin zamanla şehirleşmeye başlaması ile kirlenen hava, daha fazla sera gazı salımı ve altyapı eksiklikleri gibi temel sorunlar baş göstermiştir. Artan üretim ihtiyacı için çok fazla hammaddenin tüketimi, sentetik ürünlerin ve kimyasalların aşırı kullanımıyla ortaya çıkan başta hava, toprak ve su kirliliği olmak üzere, biyoçeşitliliğin azalması, insan haklarındaki gerileme, bazı bölgelerde artan yoksulluk gibi sosyal ve çevresel sorunları baş göstermiştir (Barkemeyer vd., 2014:3). Aşırı tüketimin artan gelir düzeyinden başka tetikleyici unsurlarından biri olarak aşırı nüfus artışı karşımıza çıkmaktadır. Dünya'nın bazı bölgelerinde nüfus, çevresel kaynakların kaldıramayacağı kadar hızlı artmakta ve bu da söz konusu bölgelerin barınma, sağlık hizmetlerine ve temel eğitime erişim, gıda güvenliği ve enerji arzı gibi konularda sorun yaşamalarına sebep olmaktadır. Artan nüfus, beraberinde yeteri kadar gıdaya erişimi olmayan insan sayısındaki artışı

getirmiştir. Küresel tarım yeterli gıdayı üretebilmek için çoğu zaman gelişmiş ülkelerde devlet tarafından sübvansede edilmekte, bu da toprağın ve kimyasalların aşırı kullanımını tetikleyerek zehirli kimyasallarla toprak ve suyun aşırı kirlenmesine yol açmaktadır. Bu da biyoçeşitliliğe zarar vererek ciddi anlamda çevresel problemlere yol açmaktadır (World Commission on Environment and Development (WCED), 1987).

Ülkelerin bir kısmı artan gelir artışı ile başlayan bir tüketim patlaması yaşarken, bir kısım ülkeler ise bunun tam tersi olarak yoksulluk problemi ile savaşılmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramı ile yoksulluk problemini birbirinden ayrı düşünmek imkânsızdır. Çünkü yoksulluk, sürdürülebilirliğin önünde bir engel olarak karşımıza çıkarken, aynı zamanda sürdürülebilir olamamanın yarattığı bir sorun olarak var olmaktadır. Bu paradoksu çözebilmek günümüzde de hala mümkün olamamıştır (Özgenç, 2015). İhtiyaç ve kısıt kavramları çerçevesinde düşünülecek olursa, büyüme için olmazsa olmaz olan tüketimi karşılayabilmek için artan üretim ihtiyaçlarının giderilmesi ancak fırsatların da herkes için adil olarak sağlanması gerekmektedir. Söz konusu ihtiyaçların giderilmesi için kullanılacak kaynakların da kısıtlı olması, kimi bölgelerin bu kaynaklara erişimini engellemekte, bu da ciddi yaşamsal problemlere yol açmaktadır (WCED, 1987). Örneğin Avrupalı şirketlerin Güney Afrika'daki arazileri biyoyakıt elde edebilmek için kitlesel olarak ele geçirmesi ile birlikte bölge halkının kendi kaynaklarına erişiminin imkânsız hale gelmesi, tarım arazilerini kullanamamaları, bölgenin ekosistemine zarar vererek halkı yoksulluğa sürüklemiştir (Afionis ve Stringer, 2012:117). Yoksulluk da beraberinde yetersiz eğitimi getirerek olayı kısır bir döngü haline sokmaktadır.

Tüm bu gelişmelerle birlikte kontrolden çıkma noktasına gelen iklim değişikliği probleminin etkilerini azaltmak, bu etkilere uyum sağlamak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini yerine getirebilmek için ciddi fonlamaya ihtiyaç duyulduğu da ortadadır. Söz konusu iyileştirmeleri yapabilmek için katlanılması gereken maliyetlerin fonlanması adına önemli kaynak arayışları hem şirketleri hem de devletleri ilgilendirmektedir. Bu çalışmanın amacı, çevreye ve sosyal hayata verilen zararı ortadan kaldırmak için gerekli olan fon ihtiyacını karşılayacak olan sorumlu finans mekanizmaları açıklamak ve kullanılacak finansal araçların etkilerini araştırarak mevcut durumu ortaya koymaktır. Ayrıca tüm dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisinin, bu finansal mekanizmalar üzerinde nasıl bir etkisi olduğu da çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu bağlamda bu çalışma, sürdürülebilir finans kavramını küresel Covid-19 salgını ile birlikte değerlendirmesi bakımından önem taşımaktadır.

Çalışmanın ilk kısmında konunun hayati önemine ilişkin olarak kurumlar, ülkeler ve birliklerce ortaya konan bazı düzeltme çabaları, Avrupa Birliği Taksonomisi ve etkileri açıklanmaya çalışılacak, ikinci kısımda sürdürülebilir finans mekanizması ve kullanılan finansal araçlar irdelenerek konunun Türkiye'deki durumuna değinilecektir. Üçüncü kısımda Covid-19 pandemisinin sürdürülebilir finans uygulamalarına ve gidişatına olan etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Sonuç kısmında ise sürdürülebilir finans kavramının gelişerek yaygınlaşabilmesi için uygulanabilir politika önerileri ve

benimsenmesi gereken finansman mekanizmaları sunulacaktır.

2. Düzeltici Çabalar ve Finansın Rolü

Arrhenius'un zamanından günümüze kadar yapılmış ve günümüzde hala yapılmakta olan çalışmalar, atmosferdeki CO₂ miktarı ile yeryüzü sıcaklığı arasındaki ilişkiyi açık ve net bir şekilde ortaya koymaktadırlar. Bu çalışmaların ilklerinden olan, hatta sürdürülebilirlik kavramını hayatımıza koyan ve 1987 yılında Birleşmiş Milletler (UN-World Commission on Environment and Development) tarafından "*Ortak Geleceğimiz*" başlığı ile yayınlanan *Brundlant Raporu* büyük önem taşımaktadır. Yükselen CO₂ seviyesi ile tarım alanlarında meydana gelecek olan değişime, sıcaklıkla birlikte yükselecek deniz seviyesi ve sular altında kalacak olan şehirlere, olumsuz etkilenecek ülke ekonomilere vurgu yapan söz konusu rapor, sürdürülebilir kalkınma kavramını ortaya koymuş ve bu kavrama bir açıklama getirmiştir. Raporun öncelikle vurgulamış olduğu görüş, "yaşadığımız" çevre ile "yaşadığımız bu çevredeki payımızı genişletmek için yaptığımız her şey" olan kalkınma kavramlarının birbirinden ayrı düşünülmeeyeceğidir. Endüstriyel anlamda gelişmiş ülkelerin kalkınma faaliyetleri ne yazık ki sürdürülebilir değildir ve bu ülkelerin kalkınma kararları da ekonomik ve politik güçlerinin büyüklüğü sebebiyle gelecek kuşakların yaşanılan bu çevrede hayatta kalma koşullarını derinden etkileyecek niteliktedir. Bu kapsamda Brundlant Raporu sürdürülebilir kalkınmayı, *bugünün ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek nesillerin ihtiyaçlarından ödün vermeyen kalkınma* olarak tanımlanmaktadır (WCED, 1987: 15).

Bu gibi çalışmaların yanında bazı kuruluşların varlık nedeni de her şekilde ispat edilmiş zararlarına istinaden CO₂ ve diğer sera gazı salımlarının bir sonucu olan iklim değişikliğinin etkilerini tespit etmek, uyum sağlanmasına destek olmak ve de azaltmak için toplumsal bilinç oluşturmaktır. Birleşmiş Milletler bünyesinde 1988 yılında faaliyete geçen *Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli* (IPCC) de bu kuruluşlardan birisidir. IPCC tarafından yıllardır kullanılan modellere göre iklim değişikliğinin etkileri, salımlara ilişkin bazı senaryolar kapsamında 21.yüzyılda da yaşanmaya devam edecektir. Sera gazı salımları bu şekilde devam ederse ve acil önlemler hemen hayata geçirilmezse insanlığı çok daha ciddi sorunların beklediği konusunda uyarın kuruluşu göre yeryüzü sıcaklığının önümüzdeki yüzyılda 2,6 ila 4,8°C artması kaçınılmazdır (IPCC, AR5, 2013). Bunu engelleyecek önlemlerin de uluslararası düzeyde ve topyekûn bir şekilde olması gerektiği su götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

1997 yılında kabul edilen ancak 2005 yılında yürürlüğe giren *Kyoto Protokolü*, uluslararası düzeyde alınacak önlemlerin ilk adımlarındandır. Protokol bir dizi sorumluluğu taraf ülkelere deklere ederek bu sorumlulukların yerine getirilmesi hususunda küresel bir yükümlülük ortaya koymaktadır. Atmosferdeki sera gazı salımlarının sorumlusunun büyük oranda sanayileşmiş ülkeler olduğu vurgusunu yapan Protokol, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC)'ni işlevsel hale getirerek bu ülkelerin emisyonlarını sınırlamaları ve azaltmalarına ilişkin hedeflerine ulaşmalarının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Gelişmiş ülkelere ağır sorumluluklar yükleyen protokol, ilk mutabakat sürecinde 2008 ve 2012 yıllarını kapsayan 5 yıllık süreçte 1990 seviyelerine kıyasla emisyonlarda %5'lik bir azalma hedefini benimsemiştir (UNFCCC,2021). Kyoto Protokolünün önemli bir diğer unsuru da emisyon haklarının ticaretine dayanan bazı mekanizmalarının kurulmasıdır. Gelişmiş ülkelere ağır hedefler yüklense de, bu hedefleri yerine getirebilmeleri için bazı esnek piyasa mekanizmalarına yer verilmiştir; *uluslararası emisyon ticareti (IET)*, *temiz kalkınma mekanizmaları (CDM)* ve *ortak uygulama (JI)*. Bu mekanizmalar ile önemli olanın sera gazı azalımının nerede yapıldığının değil, bir bütün olarak atmosferdeki miktarın azalması olduğu vurgulanmakta ve bu hedefe gelişmiş ülkelerin uygun maliyetlerle ulaşması kolaylaştırılmaktadır.

UNFCCC'ne taraf olan ülkeler, Sanayi Devrimi öncesi koşullara göre küresel sıcaklıktaki artışın 2°C'nin altında, yakın gelecekte ise en fazla 1,5°C dolaylarında tutulması hedefini benimsemişlerdir. 2015 yılında 196 ülkenin taraf olmasıyla ve en az 55 taraf ülkenin imzası koşulunu sağlayarak kabul edilen *Paris Sözleşmesi* 4 Kasım 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Hali hazırda atmosferde var olan sera gazları nedeniyle, tüm salımlar hemen durdurulsa dahi çok uzun yıllar boyunca küresel sıcaklığın azalmayacağı gerçeğinden yola çıkarak sözleşme, sera gazlarının devamlı olarak ve önemli ölçüde azaltılması gerektiği vurgusu yapmaktadır.

Birleşmiş Milletler üyesi 193 ülke tarafından imzalanarak 2016 yılının Ocak ayında yürürlüğe giren, dünya genelinde yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegeni korumak ve insanların barış ve refah içerisinde yaşamasını sağlamak amaçları ile 2030 yılına kadar çözülmesi hedeflenen 17 başlıklı odaklanan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH-SDG) oldukça önemlidir. Cinsiyet eşitliği ve eğitim gibi sosyal hedeflerin de olduğu 17 başlıkta doğrudan ya da dolaylı olarak çevre ile ilgili olan 7 adet hedef bulunmaktadır (United Nations (UN), 2019). Hedeflerden bir tanesi de ortak hareket etmek ve işbirliği yapmak üzerine olmakla birlikte, 2030 yılına kadar söz konusu amaçlara ulaşabilmek için toplumun her kesiminin ortak ve kararlı bir şekilde hareket etmesi büyük önem taşımaktadır. Bu noktada düşük karbon ekonomisine geçiş yapmak adına özellikle iş dünyasına büyük görevlerin düştüğü konusunda toplumun geniş bir kesimi hemfikirdir. Bu sorumlulukları yerine getirirken önemli düzeyde yatırıma ihtiyaç duyulmakta ve bu yatırımların gerçekleştirilebilmesi için ciddi finansal kaynağa ulaşılması gerekmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tahminlerine göre sürdürülebilir kalkınma amaçlarını yerine getirebilmek için 5 ile 7 trilyon Dolar düzeyinde bir yatırıma ihtiyaç olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin durumu göz önüne alındığında yaklaşık olarak 2,5 trilyon Dolar düzeyinde bir finansman açığı olduğu belirtilmiştir (UNDP, 2017). OECD'nin hazırladığı rapora göre de Covid-19 öncesi dönemde 2,5 trilyon Dolar olan söz konusu finansman açığının, Covid-19 sonrası dönem için yaklaşık 4,2 trilyon Dolar olacağı tahmin edilmektedir (OECD, 2020). Bu noktada sorulması gereken bir soru gündeme gelmektedir: Bu finansman açığını kim, nasıl kapatacak?

2019 yılı Aralık ayında, Avrupa Birliği üyesi ülkeler, AB İklim Yasası ile yasal zemine oturttukları ve 2050 yılı için

hedefledikleri sıfır emisyon ya da diğer adıyla iklim nötr hedefleri ile AB'yi sıfır emisyonun anakarısı yapma yolunda adım atmışlardır. Bu çerçevede 2050 iklim nötr hedefine ulaşmanın, etkin maliyetli olmasının yanında sosyal anlamda adil ve dengeli olması gereken Avrupa ekonomisinin dönüşümüne bağlı olduğu vurgulanmıştır (Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi, 2019). Bu anlamda *Avrupa Komisyonu Yeşil Mutabakatı* (European Green Deal), modern, kaynaklarını etkin şekilde kullanan ve rekabetçi bir ekonominin beraberinde iklim nötr, adil ve refah içinde bir topluluğa dönüşmesi için, bunu gerçekleştirirken hiç kimsenin ve hiçbir yerin arka planda kalmaması mantığı ile Birlik adına yeni bir büyüme stratejisi olarak sunulmuştur. Böylelikle Avrupa Birliği ekonomisini sürdürülebilir bir hale getirmek ve iklim değişikliğini fırsata dönüştürmek hedeflenmiştir. Yeşil Mutabakatın dayanak noktalarından ilki temiz ve dögüsel ekonomiye geçerek kaynakların etkin kullanımını sağlamak, ikincisi ise biyoçeşitliliği eski durumuna getirmek ve kirliliği azaltmaktır. Mutabakat aksiyon planı, adil ve kapsayıcı bir geçiş için ihtiyaç duyulan yatırımların ve bunları gerçekleştirmek için kullanılacak ulaşılabilir finansal araçların ana hatlarını belirlemiştir. Ekonomideki tüm sektörlerin çevre dostu teknolojilere yatırım, inovatif faaliyetleri destekleme, ulaşımın temiz, ucuz ve sağlıklı formlarını yaygınlaştırma, özellikle enerji sektörünün sıfır karbona geçişini sağlama, binaları düşük enerjili hale getirme, küresel enerji standartlarını geliştirebilmek adına uluslararası ortaklarla çalışma gibi konularda eyleme geçmesinin gerekliliği vurgusu yapılmıştır. Bu nedenle Birlik, adil geçiş mekanizması ile söz yeşil ekonomiye geçişten ve iklim değişikliğinden en fazla etkilenen bölgelere, geçişin sosyo-ekonomik etkisini kısmen gidermek amacıyla, 2021-2027 yılları arasında en az 150 milyar Euro'luk bütçenin harekete geçirilmesi konusunda yardımcı olacağını garanti etmiştir (European Union (EU), 2020). Bu yardımın ise üç önemli finansman ayağı ile yapılması planlanmaktadır: *Adil Geçiş Fonu*, *Invest EU Adil Geçiş Projesi* ve *Avrupa Yatırım Bankası Kamu Sektörü Kredileri*.

2.1 Yeşil Taksonomi

Avrupa Birliği'nin Yeşil Mutabakatta belirlediği hedefleri gerçekleştirebilmek için yatırımların sürdürülebilir projelere yönlendirilmesi çok önemlidir. Covid-19 pandemisinden sonra artık sağlık sisteminin de beklenmedik iklimsel ve çevresel şoklara hazır hale gelmesi adına söz konusu sermaye akışlarının çevre dostu projelerin hayata geçirilmesi için bu kanala yönlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir büyümenin finansmanı için ortak bir dil ve ortak bir sınıflandırma sistemi oluşturma üzerine ortaya çıkan yatırım planı ya da kısaca *Avrupa Birliği Taksonomisi*, sürdürülebilir ekonomik faaliyetlere ilişkin bir liste ve bir sınıflandırma ortaya koymaktadır. Böylece şirketlere, yatırımcılara ve kanun koyuculara hangi ekonomik faaliyetlerin çevresel anlamda sürdürülebilir sayılacağı konusunda gereken tanımlamaları sağlamak amaçlanmıştır. AB Taksonomisi ile yatırımcılar şirketlerin yeşil göz boyamalarına¹ karşı güvende olacaklar, bunun yanında şirketler çevresel dönüşümlerini planlayabilmek

adına yardım ve destek almış olacaklar ve piyasaların ayrışması da azaltılmış olacaktır.

2020 Temmuz ayında yürürlüğe giren taksonomi düzenlemesine göre bir ekonomik faaliyetin çevresel anlamda sürdürülebilir sayılması için karşılaması gereken bazı ölçütler belirlenmiş ve 6 adet çevresel amaç ortaya konmuştur. Bu amaçlar (European Union (EU), 2020/852-9)

- İklim değişikliğinin azaltılması
- İklim değişikliğine uyum
- Denizlerin ve diğer su kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde kullanımı ve korunması
- Dögüsel bir ekonomiye geçilmesi
- Hava kirliliğinin önlenmesi ve kontrolü,
- Biyoçeşitliliğin ve ekosistemin iyileştirilmesi ve korunması şeklindedir.

Birlik, aynı zamanda bir taksonomiye neden ihtiyaç duyulduğunu, yayınladığı düzenlemenin giriş kısmında açıkça belirtmiştir. İlk olarak çevresel hedeflerin hayata geçirilmesine katkı sağlayan operasyonları tanımlayan açık bir rehberin yayınlanması, yatırımcıların sürdürülebilir ekonomik faaliyetleri fonlayan yatırımlar ile ilgili bilgilendirilmelerine yardımcı olacaktır (EU, 2020/852/6). Sürdürülebilirlik kavramına sistematik ve ileri görüşlü bir yaklaşımın getirilmesi; iklim değişikliği, biyoçeşitliliğin azalması, kaynakların aşırı kullanımı, gıda kıtlığı, ozon tabakasının delinmesi, okyanusların asitlenmesi, temiz içme su kaynaklarının bozulması ve zararlı kimyasallarla toprak yapısının değişimi gibi giderek artan negatif eğilimleri açıkça belirleyebilmek için oldukça önemlidir (EU, 2020/852/7). Taksonomi, Avrupa Birliği'nin kendi içerisinde sürdürülebilir yatırımlara yönelecek sermayenin etkin akışı için engelleri kaldırmak ve oluşabilecek engelleri uzak tutmak adına gereklidir. Şayet finansal piyasa katılımcıları, kamuya açıklanan çevresel bilgiler için ortak bir değerlendirme sistemini kullanabilirlerse, yatırımcılar sınırlar ötesindeki yatırımları karşılayabilecek ve bu da yatırım bekleyen şirketlerin kendi iş modellerini daha sürdürülebilir hale getirme konusunda teşvik edecektir. Ayrıca yatırımcılar, Birlik sınırları içerisindeki yeşil yatırım ürünlerine daha güvenli bir şekilde yatırım yaparak piyasanın fonksiyonelliğini artıracaklardır (EU, 2020/852/13).

Avrupa Birliği Taksonomisinin yürürlüğe girmesi ile aynı zamanlarda *Dünya Bankası* da finansal sistemini sürdürülebilir hale getirmek isteyen gelişmekte olan ülkeler için yol gösterici bir rehber yayınlayarak konuya dâhil olmuştur. Kuruluş yeşil taksonomiye, sermayenin gerçek anlamda çevresel sürdürülebilir projelere daha etkin ve doğru bir şekilde yönelmesini kolaylaştıracak bir sistem olarak tanımlamaktadır (World Bank, 2020:14). Hazırlanan rehber, bankalara ve diğer finansal kurumlara "yeşil" bankacılık ürünleri geliştirmeleri konusunda yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Dünya Bankası'nın hazırladığı taksonomi, herkese uyacak standart bir kalıp olmaktan biraz daha uzakta olup, daha çok her bir ülkenin çevresel

¹ Greenwashing: İşletmelerin çevresel konulara dikkat ediyormuş, faaliyetlerinde bunu göz önünde bulunduruyormuş gibi yaparak dış çevreye karşı oluşturduğu yanlış imaj.

sürdürülebilirlik konusundaki kendi öncelikleri ve hedeflerine göre çeşitli yollar sunmaktadır. Bankanın Ekonomi ve İklim Komisyonunun tahminine göre önümüzdeki 15 yıl boyunca sürdürülebilir altyapı yatırımları için yaklaşık 90 trilyon Dolar kaynak gerekecektir. Sadece altyapı değil, sürdürülebilir tarım, çölleşme ve diğer öncelikli konularda da ek finansal kaynağa ihtiyaç duyulacaktır.

Uluslararası Sermaye Piyasası Birliği (ICMA)'ne göre yeşil taksonomi, bir ülkenin öncelikli çevresel konularda belirlediği özel hedeflere ulaşabilmesi için gereken yatırımları ve faaliyetleri tanımlamak adına geliştirilmiş bir sınıflandırma sistemidir (ICMA,2018). İyi tanımlanmış ve yapılandırılmış bir taksonomi, daha etkin, kapsamlı bilgi içeren bir karar alma sürecini destekleyebilir, ulusal çevre hedeflerini yerine getirmeye yardımcı olacak yatırım fırsatlarına cevap verebilir. Resmi olarak üzerinde

mutabakata varılmış tanımlamaların olmadığı durumlarda, piyasa aktörleri kendi tanımlamalarını sunacaklardır. Bu durum ise kıyaslanabilir, güvenilir, hesap verebilir olma düzeylerinde azalma ve işlem maliyetlerinde artma ile sonuçlanabilir (World Bank, 2020). Daha önce de değinildiği gibi, taksonomi tanımlamaları öncelikle düzenleyici ülkenin var olan çevresel hedefleri, hukuki düzeni, standartları ile uyumlu olmalı ve "yeşil" olarak tanımlanacak faaliyet ve yatırımlara yönelik bilimsel yaklaşım çerçevesinde adil bir uygulama imkânı sunmak amaçlanmalıdır. AB Taksonomisinin ve ICMA tarafından yayınlanan Yeşil Tahvil İlkelerinin (GBP) temelinde de bu anlayış yatmaktadır.

Dünya Bankası, hangi aktörlerin, taksonomiye nasıl kullanabileceği ve bundan nasıl faydalanabileceği ile ilgili bir örnek bir yol haritası sunmuştur (Bkz. Tablo.1).

Tablo 1. Taksonominin Kullanıcılarına Sağlayabileceği Faydalar

İlgili Taraf	Potansiyel Fayda
Bankalar ve Finansal Kurumlar	Yeşil bankacılık ürünlerini (borçlanma araçları, krediler, teminatlar) daha kolay ve devamlı olarak yapılandırabilirler.
	Yeşil krediler ve yeşil fonlama operasyonlarının etkinliğini artırabilirler
	Düşük işlem maliyetleri ile nitelikli varlıklara yönelik işlemlerin daha hızlı gerçekleştirilmesi sağlayabilirler.
	Belirsizliği ve itibar riskini azaltabilirler
Finansal Düzenleyiciler	Kanun koyucular tarafından istenen şekilde sürdürülebilir yatırımları anlayabilir ve açıklayabilirler.
	Bankaları, nitelikli "yeşil" şirketlere kredi vermeleri konusunda cesaretlendirecek yasal araçları destekleyebilirler.
	Finansal piyasa aktörleri için yeni iklim/sürdürülebilirlik raporlamasını ve açıklamaları kolaylaştırabilir ya da mevcut sayının artmasını sağlayabilirler.
	Sürdürülebilir kalkınma önceliklerine yönelik fon akışlarını varlık, portföy, kurum ve ulusal düzeylerde ölçebilirler.
Yatırımcılar	Yeşil göz boyamayı engelleyerek, bu suretle itibar riskinin ortaya çıkmasını önleyebilirler
	Etkin yatırımlar için sürdürülebilirlik kriterleri ile uyumlu fırsatları tanımlayabilirler.
	Sürdürülebilir yatırımları, düzenleyicilerin istedikleri şekilde kamuya açıklayabilirler.
	Yeşil portföy yatırımlarına olan aşırı ilgiyi anlayabilir ve müşterilerin/yararlanıcıların tercihleri ile aynı doğrultuda yatırım stratejileri geliştirebilirler.
Yeşil/Sürdürülebilir Tahvil İhraç Edenler ve İlişkili Tarafları	İş modelleri ve geçiş planları ile ilgili olarak "yatırım yapan" ile "yatırım yapılan" işbirliğini destekleyebilirler.
	Tematik tahvillerle uyumlu, daha kolay finanse edilebilecek nitelikli faaliyetleri tanımlayabilirler.
Kanun Koyucular	Yetersiz yatırım alan alanları belirleyebilir ve söz konusu fon açığını kapatabilirler.
	Sürdürülebilir kalkınmayla alakalı ve ulusal önceliklerle uyumlu "yeşil" projelere ilişkin bilgi akışını kolaylaştırabilirler.
Diğer Aktörler	Ulusal sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmeleri için kurumlara dayanak sağlayabilir ve fon akışlarını izleyip ölçmek için bütünlük sitemler geliştirebilirler.
	Ürün geliştiriciler için talep anlamında tutarlı bir başlama noktası sağlayabilirler.

Kaynak: World Bank, Developing a National Green Taxonomy: A World Bank Guide, 2020;15.

Tablo.1'de de görüldüğü üzere yeşil taksonomi, sürdürülebilir finansman araçlarının hayata geçirilmesi ve uygulama alanlarının genişletilmesi hususunda başta bankalar ve finansal kurumlar olmak üzere ekonomideki tüm aktörlere çeşitli yol göstermeler ile faydalar sunmaktadır.

3. Sürdürülebilir Finans Mekanizmaları ve Araçları

Geleneksel finans, sadece finansal risk ve getiri üzerinde dururken, sorumlu ya da sürdürülebilir finans, bu odağın tam tersine, finansal, sosyal ve çevresel getirilerin kombinasyonunu dikkate alarak bildiğimiz dar anlamdaki ortaklık modelinden, daha geniş anlamli paydaşlık

modeline geçişin anahtarıdır (Schoemaker, 2017:8). Sürdürülebilir finans, hem borç alanlar, hem borç verenler ve hem de yatırımcılar için giderek artan bir öneme sahip olan çevresel, sosyal ve yönetim (ESG-ÇSY) ilkelerini karar alma süreçlerine, iktisadi kalkınmaya ve yatırım stratejilerine dâhil etmektir. Şirketlerin iş modellerine ESG faktörlerini entegre etmeleri, iklim değişikliği nedeniyle maruz kalınan ve bankalar ile sigorta kurumlarınca da müşterilerine yansıtılabilen finansal riskleri azaltarak kendilerini koruma altına almalarını sağlayacaktır. Şirket operasyonlarında ESG kriterlerine dikkat eden, kurumsal anlamda sürdürülebilir davranmaya gayret eden ve bilgilerini kamuya açıklayan işletmelerin bazı ek

maliyetlere (kamuya açıklama ve bazı operasyonel maliyetleri) katlanmalarına rağmen çok daha fazla yarar sağladıklarını ispat eden çalışmalar literatürde geniş yer tutmaktadır. Düşük sermaye maliyeti, yüksek kurumsal itibar, yüksek karlılık oranı, yüksek firma değeri, karbon emisyonu kaynaklı finansal risk düzeyinde azalma ve yüksek çalışan motivasyonu bu yararlardan sadece bir kısmıdır (Lins vd, 2017; Friede vd, 2015; Zhao vd, 2018; Giese vd, 2019; Chouaibi vd, 2021; Sherwood ve Pollard, 2018; Velte, 2017; Akbas ve Canikli, 2019). Her ne kadar yatırımcılar açısından, şirketlerin ESG ilkelerine ne düzeyde adapte oldukları önemli hale geliyor olsa da, bu düzey hala şirketlerin iklim değişikliği anlamında etkin bir dönüşüm yaşamaları için yeterli düzeyde değildir. Bu noktada politik anlamda şirketleri motive edecek ve bu konuda cesaretlendirecek adımlara ihtiyaç duyulmaktadır (IMF, 2019). Söz konusu adımların sayısı giderek artmakla beraber, bunlardan birisi de 2016 yılında Hangzhou'da toplanan G20 zirvesinde alınan karardır. Dünya liderleri, yerel yeşil tahvil piyasalarını desteklemek ve bu alanda uluslararası işbirliklerini teşvik etmek konusunda ortak paydaya varmışlardır (G20, 2016). Bu politik isteklendirme ile birlikte yatırımcılar, sürdürülebilir finansman konusunda daha girişken hareket etmeye başlamışlardır.

Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkılar (NDCs) kapsamında yaklaşık olarak 200 ülke, sera gazı azaltma hedeflerini ve niyetlerini açıkça ifade etmiştir. Ancak çoğu gelişmekte olan ülke için söz konusu azaltma ve uyum hedeflerini gerçekleştirmek, gelişmiş ülkelerin yapacakları yıllık 150 milyar Dolarlık bağışa bağlıdır. Bununla birlikte, şu anki ekonomik koşullar göz önüne alındığında, azaltım ve uyum finansmanı konusunda ortak bir anlayış henüz tam olarak gelişemediği için, gelişmekte olan ülkelerin bu bağış ile hedeflerine ulaşması pek olası görünmemektedir. Buna ek olarak söz konusu ülkelerin kendi finansal mekanizmalarını iklim değişikliğine uyumlu hale getirmeleri ve hatta yeni sürdürülebilir finansman mekanizmaları kurmaları süreci kolaylaştırıcı etki yapacaktır (Banga, 2019:18). Sürdürülebilir yatırımlara yönelik bilgi ve bilinç artıyor olsa bile düşük karbon projelerinde kamu kaynaklarının kapatamayacağı şekilde hala ciddi bir fon açığı bulunmaktadır (World Bank, 2015). Bu kanaat ile birlikte, düşük karbon ekonomisine geçiş için özel fonlamanın önemi ortaya çıkmaktadır. Bu fonların türleri ve en çok kullanılanları da çalışmanın bu kısmında açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. Yeşil Krediler

Finansal regülatörler, özel fonlama türlerinin artması ve böylece çevre dostu projelerin hayata geçirilebilmesi için bankaları motive etmektedirler. Bu anlamda ortaya çıkan *yeşil krediler*, enerji verimliliği, karbon emisyonunun azaltılması gibi başlıklar altında yapılması düşünülen projelere fonlama sağlamak için düşünülmüş bir mekanizmadır. Dünya bankası başta olmak üzere çeşitli finansal kurumların geliştirmiş oldukları yeşil krediler ile kredi veren kuruluş, kredi talep eden kuruluştan, söz konusu fonu çeşitli çevresel ve sosyal bozulmaların azaltılmasına karşı geliştirilecek olan projelerde kullanılmasını talep etmektedirler (Turguttopbaş, 2020: 273). Dolayısıyla, bir projenin yeşil kredi ile fonlanmaya değer bulunabilmesi için mutlaka çevresel ve sosyal bir bozulmaya çare geliştirmesi gerekmektedir. Kredi maliyetlerini şirketlerin çevresel

çabalarının belirlediği kredilerde, faiz oranlarının sürdürülebilir hedeflerine ulaşma başarısı belirlemektedir. Çevresel sürdürülebilirlik anlamında gözle görülür başarı elde eden projeler çok daha uygun maliyetlerle fona kavuşabilmektedirler (Krushelnyska, 2017:5). Bu kapsamda, Dünya Bankası 212,5 milyon Dolar tutarındaki ilk yeşil kredisini hava kirliliği problemi ile savaşılan Vietnam'da faaliyet gösteren VPBank'a tahsis etmiştir.

3.2 Yeşil Borsalar

Bazı yatırımcılar, pay senedi yatırımlarında önceliklerini belirlerken şirketlerin çevre dostu olma karakterlerini dikkate alıyor olabilmektedirler. Bu durumda yatırımlarını sadece yeşil şirketlerin hisselerine yönlendirmeyi tercih edebilmektedirler. Ancak bu da yalnızca belirli ve az sayıda şirketin hisselerini talep etmeye, portföy çeşitlendirmesi noktasında yatırımcıları tek tip kıymetlere mahkum ederek çeşitlendirme imkanında azalmaya yol açabilmektedir (Turguttopbaş, 2020:272). Özellikle kurumsal yatırımcılar bunu tercih etmeyeceği için, yatırımları daha kapsamlı alana yayabilmek adına, menkul kıymet borsalarının bu tarz yatırımların önünü açmaları gerekmektedir. Bununla ilişkili olarak Climate Bonds Initiative (CBI); dünyanın ilk yeşil borsası olan Lüksemburg Yeşil Borsası, Londra, Nijerya ve Johannesburg Borsaları ile ortak bir rapor sunmuş ve menkul kıymet borsalarının yapabilecekleri katkılardan bahsetmişlerdir. Bu katkıları da; yeşil tahvil rehberleri geliştirme, yeşil tahvil ya da emisyon ticaret endeksleri oluşturma, şeffaflığı artırma, piyasada iletişimi ve işbirliğini teşvik etme, yeşil tahvil listeleri ve bölümleri oluşturma, piyasanın eğitimini sağlama olarak belirlemişlerdir (Sustainable Stock Exchanges (SSE), 2017). Sürdürülebilir Borsalar İnisiyatifi (SSE) üyesi ülke borsaları arasında ESG raporlamasının bir kotasyon şartı olduğu ve Borsa İstanbul'un içlerinde yer almadığı 24 borsa bulunmaktadır. Sürdürülebilirlik Endeksi'nin olduğu borsa sayısı da 45'tir ve 2014'te kurulan endekste hâlihazırda 58 şirketin yer aldığı Borsa İstanbul da bu borsalardan biridir.

3.3. Yeşil Tahviller

İklim değişikliğine karşı açılan bu savaşta, finans sektörü iklimsel risklerin azaltılmasını destekleyen bir rol üstlendiği için oldukça önemli bir aktördür. Bunun yanında sürdürülebilir finansmana yönelik giderek artan ilgi ve talep, finansal kurumları rekabetçi pozisyonlarını korumak adına devamlı yenilikçi finansal ürünler geliştirmek konusunda da teşvik etmektedir. Afet tahvilleri ve endeks sigortaları gibi hedge enstrümanları artan doğal afet risklerine karşı koruma sağlarken, yeşil pay senedi endeksleri ve yeşil tahviller gibi diğer finansal enstrümanlar da yatırımların yeşil sektörlere tahsisini kolaylaştırabilmektedir (IMF, 2019). Uluslararası Sermaye Piyasası Birliği'nin koordinasyonluğunda 2018 yayınlanan *Yeşil Tahvil İlkeleri* (GBP)'ne göre yeşil tahvil, kazancının bir kısmı ya da tamamı, yeni geliştirilen ya da hâlihazırda var olan yeşil projelerin finansmanına aktarılan tahvillerdir. Buradan yola çıkarak yeşil tahvillerin, sürdürülebilir projelerin fonlanmasında önemli rol oynayan borçlanma piyasalarının gelişimine katkı sunmayı amaçladığı söylenebilir (ICMA, 2018). Hem kanun koyucular hem de çevre dostu projelere yatırım yapmak isteyenler için yeşil tahviller büyük önem taşımaktadır. Bir yandan hükümetler 2015 Paris Sözleşmesi kapsamında sanayi öncesi döneme kıyasla yeryüzü sıcaklığındaki artışı 2°C'nin altında tutma

hedeflerine ulaşmada düşük bütçeli ve güvenilir finansal kaynağa ulaşırlarken, diğer yandan yatırımcılar sadece finansal değer yaratan değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel değer yaratan iş modelleri geliştirme konusunda teşvik edilmiş olacaktırlar (Schoenmaker, 2017:10).

GBP, geniş çapta kullanım için tasarlanan, yeşil tahvil için ihraççılara yol göstermeyi amaçlayan, yeşil tahvillerin fonlamakta olduğu projelerin çevresel etkilerini değerlendiren, yatırımcılara gerekli bilgileri temin eden ve bu bilginin paylaşımı ile garantörlere destek olan bir rehberdir (Baysan, 2019:21). GBP, dört gereklilikten bahsetmektedir. İlki; bir tahvilin yeşil olarak tanımlanabilmesi (etiketlenebilmesi) için, kazancının alternatif enerji, enerji verimliliği, kirliliği önleme/kontrol, temiz ulaşım, sürdürülebilir su kaynakları ve yeşil bina yatırımları gibi çevre dostu sermaye artırımlarına aktarılması gerekmektedir. İkincisi; tahvilin dokümantasyonu nitelikli proje ya da yatırımların tanımlanabilmesi için gereken özel kriterleri ve süreçleri içermelidir. Üçüncüsü; net kazancın kullanımını düzenleyen resmi süreç ve işlemler, tahvilin izahnamesinde ve destekleyici dokümanda açıklanmalıdır. Son olarak; yeşil tahvil ihraççıları en az yılda bir kez tahvil kazancı ile yapılan nitelikli yatırımları ve bunların çevresel etkilerini kamuya açıklamalıdır (Pham, 2016:287). Yeşil tahvil piyasası gönüllülük esasına dayalı bir piyasa olarak ortaya çıkmış olmasına rağmen son yıllarda büyüklüğü giderek artmıştır. Bunda düzenleyicilerin, borsaların, piyasa birliklerinin veya sivil toplum kuruluşlarının yeşil tahvil ihracı konusunda katılımcıları bilgilendirmelerinin etkisi büyüktür.

Avrupa Yatırım Bankası (EIB), sürdürülebilir tahvil ihraç eden ilk çok yönlü kalkınma kuruluşudur. 2007 yılında, 1 milyar dolar tutarında gerçekleştirdiği ihraçtan 1 yıl sonra da Dünya Bankası iklim değişikliği azaltma ve uyum projelerini finanse etmek için ikinci yeşil tahvili ihraç etmiştir. Bunu izleyen dönemlerde de diğer kuruluşlar (devletler, bankalar, belediyeler, bazı büyük şirketler) yeşil tahvil ihraç etmeye başlamışlardır. Öyle ki ilk ihraç edildiği 2007 yılında ihraç tutarı toplam 1 milyar dolar civarında iken 2020 yılında bu tutar artık 1 trilyon doları aşmıştır (CBI, 2021). Söz konusu tahvillerin bir kısmı sertifikalı (certified green bond) iken diğer kısmı ihraççının kendi yargılarıyla yeşil olduğuna karar verdiği, bağımsız bir kuruluş tarafından herhangi bir sertifikasyon sürecinden geçerek etiketlenmemiş olan yeşil tahvillerdir (Banga, 2019:20). Yeşil tahvillere ait bölgesel anlamda 2019 yılına ilişkin bazı veriler Tablo 2.de verilmiştir.

Tablo 2. Toplam Yeşil Tahvil İhracı (Bölgesel-2019)

Bölge	Yeşil Tahvil Piyasası	İhraççı Sayısı	İhraç Tutarı (Milyar Dolar)	2018 - 2019 Fark
Avrupa	25	269	307.4	+74%
Kuzey Amerika	2	167	190.4	+46%
Asya-Pasifik	18	345	183.6	+29%
Uluslararası	-	11	79.4	+9%
Latin Amerika	11	47	12.9	+216%
Afrika	6	16	2.7	+495%

Kaynak: Climate Bond Initiative (CBI) Green Bonds Global State of the Market 2019

Tablodan da anlaşılacağı üzere 2019 yılında, bir önceki yıla kıyasla tahvil ihracında önemli bir artış meydana gelmiştir. CBI'nın yaptığı araştırmaya göre 2019 yılında en fazla ihraç yapılan ülke 51,3 milyar dolarla Amerika Birleşik Devletleri. Hemen arkasından gelen Çin'de ise 31,3 milyar dolarlık ihraç göze çarpmaktadır. Ancak ABD'deki ihraçlar bir önceki yıla göre %44 oranında artarken, Çin'de bu artış sadece %1 seviyelerindedir. 2019 yılında yeşil tahvil ihracını en çok artıran ülke ise %144 ile Almanya'dır. Hollanda'da artış %105, Fransa'da %113 oranlarında gerçekleşmiş olmasına rağmen bir diğer Avrupa Birliği ülkesi İspanya'da artış sadece %3 olmuştur (CBI, 2019). Söz konusu veriler de yeşil tahvilin giderek daha yaygın bir şekilde yatırım aracı olma durumuna geldiğini göstermektedir. Tahvillerden elde edilen kazançların finanse ettiği projelerde de ilk sırayı yenilenebilir enerji ve enerji etkinliği almaktadır. Dünya Bankası'nın hazırlanmış olduğu rapor da, kazançların hangi projelere aktarıldığına ilişkin veriler sunmaktadır. Bu dağılım, Tablo.3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Yeşil Tahvil Kazançlarının Aktarıldıkları Proje Türleri (Milyar Dolar - Toplam*)

Proje Türü	Azaltım	Uyum	Toplam
Yenilenebilir Enerji & Enerji Etkinliği	6,1	0,1	6,2
Temiz Ulaşım	5,0	0,2	5,2
Su & Atık Su	0,1	1,3	1,4
Katı Atık Yönetimi	0,1	0,0	0,1
Tarım, Arazi, Orman & Ekolojik Kaynaklar	0,5	2,4	2,9
Dayanıklı Altyapı, İnşaat & Diğer	1,0	0,4	1,4
Toplam	12,8	4,3	17,1
Yüzde	%75	%25	%100

Kaynak: World Bank, Green Bond Impact Report 2019, *Haziran 2019 itibarıyla desteklenen toplam tutarlardır.

Tablodan da görüleceği üzere yeşil tahvil kazançlarının büyük bir kısmı yenilenebilir enerji ve enerji etkinliği projelerine aktarılmakla birlikte, bunun da büyük kısmı küresel iklim değişikliğinin etkilerini azaltma amacı taşıyan projelerdir. Bu projeleri de ikinci olarak temiz ulaşım projeleri izlemektedir. Dünya Bankası verilerine göre 2019 yılına kadar toplam sayısı 106 olan yeşil tahvillerle finanse edilen projelere, 2019 yılında da 16 tanesi katılmıştır.

Bazı kuruluşların verilerine göre yeşil tahvillerin kazancı ile finanse edilen kurum projelerinden sağlanan bazı çevresel kazanımlar şu şekildedir (World Bank, 2020; CPP,2020):

- 37 milyon ton CO₂ ve benzeri sera gazlarının salımı engellenmiştir. Bu da yaklaşık 7,6 milyon aracın salımını gerçekleştirdikleri bir miktardır.
- Yenilenebilir kaynaklardan 1 yılda 1,5 milyon evin kullandığı elektrik enerjisine denk enerji üretilmiştir.
- Güneş, rüzgâr ve su enerjisi ile 866 ton kömür tüketimiyle açığa çıkacak CO₂ miktarına eşdeğer salım önlenmiştir.
- Çin, Meksika ve Tunus'ta tam 1 milyon futbol sahası büyüklüğünde orman ıslah edilmiştir.
- Sadece Meksika'da tekrar ormanlaştırma faaliyetleri ile birlikte 3,2 milyon aracın salımına eşdeğer düzeyde CO₂ salımı azaltılmıştır.
- Çin'de 6,6 milyon insan sel baskınlarından korunmuştur.

Yukarıda sayılan faydaları yeşil tahvili çevre dostu finansal yatırım kategorisinde üst sıralara çıkarmaktadır. Ancak, söz konusu kıymetin bu kadar çok talep görmesinde ve giderek artan bir şekilde yatırımcıların bu alana yönelmesinde farklı ama bir o kadar da tanıdık sebepler olduğu da bir gerçektir. Öncelikle birkaç istisnası olmakla beraber, yeşil tahviller yapısal olarak daha önce yatırımcıların aşına olduğu geleneksel tahvile benzemektedir. Sözleşmeler, geleneksel tahvil piyasasındaki risk ve getiri kavramlarını aynen içermektedir. Yatırımcı böylece çevresel duyarlılığının yanında, tanıdık bir yatırım aracına yöneldiğinin de farkındadır. Vade sonu getirilerini karşılaştırdığımız zaman ise geleneksel tahvil ile yeşil tahvilin hep paralel bir seyir izlediği gözlemlenmektedir. Bu durumda yatırımcı, yeşil tahvillere yatırım yaparak, yatırım karlılığının tehlikeye atılmadığının da bilincindedir (Banga, 2019:21). Başka bir görüş de, 2008 küresel finans krizinden sonra emeklilik fonları ve sigorta şirketleri gibi finans kurumlarının üzerlerindeki yoğun baskı sebebiyle genel olarak gelişen düşük faiz oranları ve düşük kazançlar sonrasında, özellikle kurumsal yatırımcıların daha farklı kazançlar elde etme konusunda arayışa girmelerine sebep olduğudur (King, 2017:182).

İfade edilen fayda ve kolaylıklarının yanında, yeşil tahvil ihracı konusunda çekimsizliğe neden olan bir takım zorluklar da bulunmaktadır. Yeşil tahvil ihracı, geleneksel tahvillere göre biraz daha karmaşık ve meşakkatli bir süreçtir. Bu süreçte en az üç piyasa katılımcısı yer almak durumundadır. Yeşil tahvil ihraç etmek isteyen yatırımcı, projenin tüm ayrıntılarını, olası kazanımları ve riskleri açık bir şekilde izahnamede belirtmelidir. Finanse edilmesi istenen projenin çevreye olan katkısının izahnamede belirtildiği gibi olması, herhangi bir abartılmış ya da azımsanmış çevresel kazancın olmaması için bağımsız bir çevresel etki değerlendirme uzmanının projeyi ve etkilerinin Yeşil Tahvil İlkeleri (GBP) ile uyumluluğunu onaylaması gerekmektedir. İhraççının sermaye piyasalarından fon elde edebilmesi içinse sertifika etiketli yeşil tahvil ihraç etmesi durumu ortaya çıkmaktadır. Burada da aracı kurumlar devreye girerek proje sahibine sabit bir faiz oranı üzerinden sermaye sağlarlar. Bu üçlü yapı bazı ciddi işlem maliyetlerine yol açtığı için proje sahiplerini yeşil tahvil konusunda çekimsiz bırakabilmektedir (Banga, 2019:21). Bu çekimsizlikler de yeşil tahvil piyasasının, geleneksel tahvillerin hala oldukça gerisinde seyretmesine neden olmaktadır. Tablo.4'te bu farkın büyüklüğü ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. Uluslararası Tahvil Piyasası Hacimleri

	Sözleşme Büyüklüğü (Milyar Dolar)		Sözleşme Sayısı (Adet)	
	Geleneksel Tahvil	Yeşil Tahvil	Geleneksel Tahvil	Yeşil Tahvil
2015	7.890	41	1.454	298
2016	8.220	78	1.684	233
2017	9.970	144	1.983	402
2018	7.420	158	1.524	510
2019	9.510	282	1.961	865
2020	10.810	286	1.891	1.057

Kaynak: Dealogic, Thomson Reuters Datastream, 2021

Tablo.4'ün ifade ettiği gibi, her ne kadar yeşil tahvil ihracı yıllara göre sürekli yükselme eğiliminde olsa, hatta 2020 yılında ihraç sayısı olarak geleneksel tahvillere oldukça

yaklaşmış olsa da, büyüklük olarak hala geleneksel tahvillerin çok gerisindedir. 2020 yılı için yeşil tahviller ile geleneksel tahviller arasında sadece 834 adet sözleşme farkı olsa da, büyüklük olarak arada yaklaşık 11 trilyon Dolar gibi önemli bir fark bulunmaktadır.

Yeşil tahvillerin geleneksel tahvilin çok gerilerinde kalmasının arkasında yatan sebepler sadece işlem maliyeti ile sınırlı değildir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde konuya ilişkin bilgi düzeyinin hala eksik olması da bir diğer nedendir. OECD'ye göre, yeşil tahviller kanun koyucuların ilgisini henüz tam olarak çekebilmiş değildir ve bu da uygulama ilgili belirli bir standart olmamasını tetiklemektedir (OECD, 2017). Ancak geniş çapta uygulanacak olan taksonomiler sebebiyle bu engel büyük ölçüde aşılabilecektir.

3.4. Sosyal Tahviller

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için her ne kadar daha çok yeşil kavramı ile ortaya çıkan finansal enstrümanlar kabul görse de, büyük sosyal etkiler yaratmak amacıyla hayata geçirilmesi hedeflenen projelere kaynak sağlanmasında sosyal tahviller ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle çıkış noktası insan haklarının korunması olan sosyal tahvillerle ortaya konacak yatırımlara etki yatırımları adı da verilmektedir (Park, 2018:234). Hızla artan dünya nüfusu ve küresel iklim değişikliğinin neden olduğu bazı sosyal ve insani problemlere çözüm üretme potansiyeli olan projeleri hayata geçirmek toplumun tüm birimlerinin ortak sorumluluğundadır. 2018 yılında yayınlanan Sosyal Tahvil İlkeleri (STİ)'ne göre düşük maliyetli altyapı, uygun fiyatlı konut, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlara erişim, istihdam yaratma, gıda güvenliği, sosyoekonomik ilerleme ve güçlenme gibi alt başlıklar, bu projelerin hedefleri olmalıdır (ICMA(b), 2018:2).

Her ne kadar sosyal tahviller de sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi için ortaya çıkmış olsalar ve görece daha esnek, daha yalın, daha kolay uyum sağlayan yapıda olsalar da hala yeşil tahvillerin çok gerisindedirler. Ancak bu durum Covid-19 pandemisinin hayatımıza girmesi ile birlikte önemli değişim sinyalleri vermeye başlamıştır. Sosyal tahvil ihraç eden ancak sayıları çok da fazla olmayan şirketler arasında 2016 yılında ihraç yaparak çiftçilere destek sağlayan Starbucks, 2018 yılında 300 milyon Euro'luk ihraç yapan Danone ve 2015 yılında 250 milyon Pound'luk ihraçla yoksulların sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştıran Birleşik Krallığın en büyük bankalarından Llyods Bank ön plana çıkmaktadırlar (Park,2018:240). Birleşmiş Milletler'in yayınladığı rapora göre 2030 yılına kadar yoksulluğun ve açlığın giderilmesi, ülkelerarası ve ülkelerin kendi içlerindeki eşitsizliklerle mücadele edilmesi, barışçıl, adil ve kapsayıcı toplumların yaratılması, cinsiyet eşitsizliklerinin giderilerek kadınların ve kız çocuklarının hem istihdama hem de toplumsal hayata daha çok entegre olmalarının sağlanması hedeflenmektedir (United Nations (UN), 2015:6). Anılan hedeflere ulaşabilmek için gereken finansal kaynakların arasında da sosyal tahviller önemli görev alma ve kaynak yaratma potansiyeline sahiptirler.

Sürdürülebilir finansman araçlarına yönelik olarak yukarıda değinilen nedenlerle giderek artan ancak hala mevcut potansiyelinin gerisinde kalan ilginin tam olarak anlaşılabilmesi için, söz konusu araçları çekici hale getiren

avantajlar ile kaçınılmasına neden olan dezavantajların genel bir çerçeve halinde ortaya konulması önemlidir (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Sürdürülebilir Finansal Araçların Avantaj ve Dezavantajları

Avantajları	Dezavantajları
Yatırımcıların iklim değişikliği ile ilgili olarak sözlerini yerine getirmelerine yardımcı olmaktadır.	Sürdürülebilir finans uygulamalarına dair bilgi ve fikir birliği eksikliği ile net ortaya konamamış standartlar belirsizliği artırmaktadır.
Fon kullanımlarının raporlanması gerekliliği, diğer finansal araçlara kıyasla risk ölçümünü daha şeffaf hale getirmektedir.	Raporlama gönüllülük esasına dayalı olduğu için şeffaflık konusunda sıkıntı yaratabilir
Gelecek güçlü bir talep ile birlikte daha düşük maliyetle geleneksel finansman araçlarından daha büyük miktarda, daha uzun vadeli ve daha esnek koşullarda fon sağlamaktadır.	Sürdürülebilir finansman araçlarının ana fonlara entegrasyonu tam olarak sağlanamadığı için bazı işlem maliyetleri geleneksel uygulamalara göre oldukça yüksektir.
Sürdürülebilir finans sayesinde şirketler ve diğer kuruluşlar, yenilikçi olarak markalaşarak itibarlarını artırmaktadırlar.	Projelerin takip edilebilmesi adına uygulanan etiketleme, raporlama ve izleme süreçleri ek maliyete sebep olabilir.
Yeşil yatırımın hızı ve özel-kamu sektörü işbirlikleri artmaktadır.	Yeşil göz boyama ile sürdürülebilir finansal araçların ve kuruluşların itibarı azalabilir.
Yeşil şirketlere yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için bir fırsat yaratılmaktadır.	Diğer finansal piyasalara nazaran daha küçük ve daha az likittir.
Yatırımcılar, riskli finansal getirileri çevresel kazanımlar ile dengeleyebilirler	Yasal zemini, geleneksel finansman araçlarına kıyasla daha zayıftır.
Çevresel, sosyal ve yönetim (ÇSY) yatırımlarına yönelmenin verdiği manevi tatmin paydaşlara olumlu yansımaktadır.	
Portföydeki çeşitlendirmeyi artırmaktadır.	
Yeşil projelerin hayata geçirilerek taahhütlerin yerine getirilme çabası, kurum içi iletişimi artırarak kurumsal yapıyı güçlendirmektedir.	
Bilinçli ve uzun dönemli tüketicilere daha çevre dostu ürünler sunulmasına katkı sağlamaktadır.	

Kaynak: Baysan, 2019:44; Kandır ve Yakar, 2017: 163; Duru ve Nyong, 2016 :4; Kaminker, 2015:11; Jun vd., 2016:6.

Sürdürülebilir finansın Tablo.5'te bahsedilen avantaj ve dezavantajları dikkate alındığında, olumsuz yönlere odaklanarak birçok potansiyel faydadan vazgeçmek iklim değişikliğinin etkilerini gidermek adına rasyonel bir seçim olmayacaktır. Bu nedenle yatırımcılar, sürdürülebilir finansal araçların yeryüzünün geleceğine katkı sağlayacak yararlarına odaklanarak geleneksel finansman araçlarına kıyasla daha farklı alternatifler geliştirebilirler.

3.5. Sürdürülebilir Finans Uygulamaları ve Türkiye

Dünya sürdürülebilir finans uygulamalarına uzun zamandır uyum sağlamaya çalışırken, ülkemizde ise yeşil finansman hala tam anlamıyla yaygınlaşmamıştır. Her ne kadar 1983 yılında Çevre Kanunu yürürlüğe girmiş olsa da, biyoçeşitliliğin ve sulak arazilerin korunması, çevre tazminatı ve yönetimi gibi konular 2006 yılında kabul edilen “Çevre Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile düzenlenmiştir (Kuşat, 2013:4901). Bu önemli değişikliklerin 2006 yılında kabul edilmesine ve ciddi bir yatırım potansiyeli getirmiş olmasına rağmen, Türkiye’deki bankalar sürdürülebilir finansman yarışına ancak 2012 yılında dahil olabilmişlerdir (Kuloğlu ve Öncel, 2015:12). Türkiye’deki şirketlerin büyük çoğunluğunu finansmana ulaşmaları zor olan KOBİ’lerin oluşturduğu ve ekonomik kalkınmada bu şirketlerin lokomotif oldukları düşünüldüğünde, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini sağlayabilmek için ciddi finansmana ihtiyaç duyacakları ve bu noktada desteklenmeleri gerektiği de açıktır (Türkmen ve Çağıl, 2017:17).

Türkiye, Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı (UYEEP) çerçevesinde 2023 yılına kadar yaklaşık 61.000 MW (megawatt)’lık enerjiyi yenilenebilir kaynaklardan elde

etmeyi hedeflemektedir (Aydın, 2019:153). Güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, hidroelektrik enerji santralleri gibi tesis yatırımlarının yapılabilmesi için ciddi finansman kaynağı ihtiyacının olacağı da gayet açıktır. Bu bağlamda, söz konusu hedeflere ulaşabilmek için yeşil finansman araçlarına başvurulması ve finans sektörünün lokomotif durumundaki bankaların da bu konuda daha aktif olabilmesi büyük önem taşımaktadır.

Sürdürülebilir finansal araçların, düşük karbon ekonomisine geçiş, iklim değişikliği etkilerini azaltım ve etkilere uyum yatırımlarında hayati değere sahip olduğu ortadadır, ancak ülkemizde bu noktada atılan adımlar 2016 sonrasına rastlamaktadır. Aktif büyüklüğü sektörün %42’sini oluşturan ve Birleşmiş Milletler Global Compact üyesi 7 banka 2017 yılında Global Compact Türkiye Sürdürülebilir Bankacılık ve Finans Çalışma Grubunca hazırlanan Global Compact Türkiye Sürdürülebilir Finansman Bildirgesini imzalayarak bu konudaki ilk önemli adımı atmışlardır. Bu konuda ilk yeşil tahvil ihracını gerçekleştiren kurum Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) olmuştur. Banka, 2016 yılında 300 milyon dolarlık bir ihraç için neredeyse 14 katı kadar taleple karşılaşmıştır. Yine TSKB’nin 2017 yılında ihraç ettiği “sermaye benzeri sürdürülebilir tahvil” den sağlanan fonla yenilenebilir enerji yatırımlarının yanında toplumsal fayda sağlayan sağlık ve eğitim alanlarındaki projeler hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Baysan,2019:58). Daha sonra farklı şirketler de yeşil ve sosyal tahvil ihraç ederek bu konuda var olduklarını göstermişlerdir. YDA Yeşil/Sürdürülebilir Tahvil, Rönesans Yeşil Proje Tahvili, Garanti Cinsiyet Tahvili, Garanti Yeşil Bono, Zorlu Enerji Sürdürülebilir Sukuk,

Yapı Kredi Yeşil Tahvil, Vestel Elektronik Yeşil Tahvil ülkemizde ihraç edilen sürdürülebilir tahvillerdir.

Sürdürülebilir finansman mekanizmalarını Türkiye’de daha da yaygınlaştırmak için atılan somut adımlar da bulunmaktadır. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)’nın 2021 yılında yayınladığı “Yeşil Borçlanma Aracı ve Yeşil Kira Sertifikası Rehberi” taslağı, yeşil borçlanma araçlarının kullanımını teşvik ederek sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayan projelere yatırım imkânlarının çeşitlendirilmesini hedeflemektedir. Söz konusu taslak metinde kendisine yer bulan ve hayata geçtiğinde gayet olumlu sonuçlar doğuracak olan “Mavi Borçlanma Araçları” ile deniz ve okyanuslardaki çevresel bozulmalara karşı hayata geçirilmesi planlanan projelerin finansmanının sağlanması amaçlanmaktadır (SPK, 2021:1). Türk Ticaret Bakanlığı’nın yayınladığı 2021 Yeşil Mutabakat Eylem Planında da 9 ana başlık altında belirlenen hedeflerin hayata geçirilmesi için ortaya konacak olan eylemler belirlenmiştir. Bu 9 ana başlık; sınırda karbon düzenlemeleri, yeşil ve dögüsel bir ekonomi, yeşil finansman, temiz, ekonomik ve güvenli enerji arzı, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir akıllı ulaşım, iklim değişikliği ile mücadele, diplomasi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri olarak belirlenmiştir. Eylem planına göre hem, Avrupa Yeşil Mutabakatı hem de Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda var olan finansman olanaklarından en fazla ve en iyi şekilde fayda sağlanması amacıyla bilgilendirme ve teşvik faaliyetlerinin yürütülmesi planlanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021: 24).

4. Covid-19 Pandemisinin Sürdürülebilir Finans Uygulamalarına Etkisi

Pandemi öncesi dönemde ülkeler 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerini (SDG) yerinde getirebilmek için zaten

büyük zorluklarla yüzleşirken, Covid-19 bu zorluklara yenilerini eklemiştir. Örneğin, kamu harcamalarının ve sürdürülebilir finansmanın en büyük kaynağı olan vergi gelirleri, 2000’li yılların başından bu yana ciddi bir yükselişe geçmişken, pandemi döneminde çoğu ülkede sert düşüşler yaşamıştır. Özellikle yoksul ülkelerde giderek artan kamu borçları ve borçlanma maliyetleri, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin finansman düzeylerine ulaşmayı imkânsız hale getirmiştir. Covid-19 öncesi dönemde yıllık 2,5 trilyon Dolarlık SDG finansman açığının yaklaşık 500 milyar dolarlık kısmı düşük gelirli ülkelere ait olup, bu da gayri safi hasıllarının %15’ine denk gelmekteydi ve bu da karşılanmasının ne kadar zor olacağı tahmin edilebilecek bir durumdur (Gaspar vd, 2019:5).

Tüm bu zorlukların yanında, pandeminin ülkelerin gayrisafî yurtiçi hasıllarının %5 gibi tarihi bir düzeyde düşüreceği beklenmektedir. Dünya Bankası’na göre bu oran 2008 küresel finans krizi sonrasında %2 ve daha önce yaşanan dört küresel durgunluk sonrasında ise %1 civarında gerçekleşmiştir (World Bank, 2020). OECD öngörüsüne göre, düşük gelirli ülkelerin demografik anlamda daha az savunmasız olması ve geçmişte yaşadıkları salgın hastalık tecrübeleri nedeniyle, Covid-19’un ekonomik anlamda gelişmiş ülkeleri daha çok sarsmış olacağı beklenmektedir. Özellikle turizm gelirlerinin 2020 yılında %80’e varan oranlarda, üretim gelirlerinin %18,5 civarında azaldığı göz önüne alındığında, pandeminin ekonomik çevreyi nasıl etkilediği açıkça kendini belli etmektedir (OECD, 2020).

Covid-19’un doğrudan sağlık etkilerinin yanı sıra, kısıtlamalar nedeni ile hem ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda birçok etkisi olmuştur ve hala olmaktadır. Bu etkilerin bir kısmı da sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile doğrudan ilişkilidir ve bu etkiler Tablo.6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Covid-19’un Ekonomik, Sosyal ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Yönelik Etkileri

	Kısa Dönem (Yangın söndürme)	Orta Dönem (Serbestleşme aşamasında talep destekleme)	Uzun Dönem (Daha iyinin inşası için yatırım yapma)
Ekonomik ve Sosyal Etkiler	Finansman ve talep şoklarının şirketleri tehdit etmesi ve iş kayıpları, gelirlerdeki düşüşler, kamu hizmetleri ve özel hizmetlerin faaliyetlerde düşüşe yol açması	Şirket iflasları, azalan ekonomik faaliyetlerden ötürü geciken gelirlerin, kırılan sistemleri risk altına alması	Yüksek borçlanma düzeylerinin yeni yatırımların önüne engel olarak çıkması. Baskı altına alınmış talebin tüm sektörlerde kalıcı büyüme düşüşlerine neden olması
Etkilenen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	<ul style="list-style-type: none"> • Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı • Sağlıklı Bireyler • Açlığa Son • Toplumsal Cinsiyet Eşitliği 	<ul style="list-style-type: none"> • Yoksulluğa Son • Nitelikli Eğitim • İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme • Eşitsizliklerin Azaltılması • Sorumlu Tüketim ve Üretim 	<ul style="list-style-type: none"> • Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı • Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları • Erişilebilir ve Temiz Enerji • Temiz Su ve Sıhhi Koşullar • İklim Eylemi • Sudaki Yaşam • Karasal Yaşam • Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar

Kaynak: OECD (2020), Global Outlook on Financing for Sustainable Development 2021

Covid-19’un etkileri, kısa dönemli şoklar yaratarak 2030 hedeflerine ulaşma noktasında 2020 öncesindeki finansal zorlukları şiddetlendirmiştir. 800 milyar Dolar ile 1 trilyon Dolar arasında değişen finansman ihtiyacına ulaşmak 2021 yılı için hiç de olası görünmemektedir. Yoksulluk düzeyi, uzun bir aradan sonra ilk kez yükselişe geçmiştir. Dünya Bankası 2020 yılı için yoksulluk beklentilerini revize ederek dünya genelinde yaklaşık 100 milyon insanın aşırı

yoksulluk seviyesinde (günlük satın alma gücü 1,90 Doların altında) olacağını tahmin etmektedir. Aynı şekilde gıda güvenliği konusunda da ciddi gerilemeler yaşanmaktadır. 2018 yılında yaklaşık 135 milyon kişiyi etkileyen gıda güvensizliği sorununun pandemi döneminde, 2020 yılı için ikiye katlanacağından bahsedilmektedir (Food Security Information Network, 2020). Bir yandan bu gelişmeler ve öngörüler varken, diğer yanda da kapanan fabrikalar ve

yaşanan ekonomik şoklarla birlikte CO₂ salımında kısa vadede belirgin bir azalma yaşanmıştır. Şubat ayındaki kısıtlamalar ile birlikte Çin'deki karbon salımının %25 oranında düştüğü ve toplam sera gazı salımlarının da 2020 yılında %8 oranında azalmış olabileceği kayıt altına alınmıştır (IEA, 2020). Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için 2030 yılına kadar her yıl %8 oranında azalma olması gerekmektedir.

Öte yandan, uluslararası kurumların yayınlamış oldukları çeşitli raporlarda, sağlık ve eğitim alanlarında meydana gelen gelişmeler nedeniyle finansal ihtiyaçların %8 ila %10 oranında arttığı belirtilmektedir. Bu ek finansman açığının da 2020-2030 yılları arasında düşük gelirli ülkeler için her yıl 30 milyar Dolar, orta gelirli ülkeler içinse her yıl yaklaşık 100 milyar Dolar olacağı tahmin edilmektedir. (OECD, 2020; UNESCO, 2021; The Global Fund, 2020). 2020 yılı için öngörülen dış finansman akışlarının 2015 yılında meydana gelen düşüşü, hatta 2008 küresel finans krizindeki düşüşleri dahi aratacağı düşünülmektedir. Mart 2020'de, gelişmekte olan piyasalar, portföy yatırımlarında 83 milyar Dolar büyüklüğünde ani bir düşüş yaşamışlardır. Toplama bakıldığında ise 2020 yılında, 2019'a kıyasla sermaye girişlerinde yaklaşık 699 milyar Dolar büyüklüğünde bir azalma meydana gelmiş ve bu da küresel finans krizinde yaşananlardan %60 daha fazla olduğunu göstermektedir (OECD, 2020).

Piyasaların belirsizliği ve volatilitesi, varlıkların uzun dönemdeki değerlerini düşürmektedir. 2015 Paris İklim Değişikliği Sözleşmesi'ni izleyen dönemde ve Covid-19'dan önce yeşil finansman, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kabul görmüştür. Pandemiden sonra sadece iklim ilişkili risklerin değil, küresel sağlık konularının ve insan hakları ihlallerinin de finansmana entegre edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çevresel, sosyal ve yönetişime ilişkin risklerin üstesinden gelmek için oluşturulan portföylerin, pandemi döneminde kayıplarının çok da fazla olmadığı ortaya çıkmıştır. ESG (ÇSY) fonlarının, diğer fonlara göre daha iyi performans gösterdikleri ve volatilitelerinin daha düşük olduğu gözlemlenmiştir (Freyman, 2020). 15 ülkeden 3750 yatırımcının katıldığı bir anketin sonucuna göre, katılımcıların %81'i Covid -19'u piyasalar için bir risk unsuru olarak görürken, ayrıca %79'u da pandeminin sosyal tahvil piyasalarında Covid-19 ilişkili tahviller ihraç ederek yeni fırsatlar doğuracağını düşünmektedir (UBS, 2020).

Yeşil tahvil piyasası 2020 yılında nispeten daha düşük tutarlarda büyümüştür ancak toplam ihraca baktığımız zaman sosyal ve sürdürülebilir tahviller Covid-19 pandemisine bir karşı duruş olarak düşünülürse, piyasa hızlı büyümüş neredeyse ikiye katlanmıştır. Başka bir deyişle, pandemi döneminde yeşil tahvillerdeki artış daha sınırlı olurken, sosyal ve sürdürülebilir tahviller önemli ölçüde artmıştır. Buna getirilebilecek yorumlardan birisi de, insanların iklim değişikliği, hava kirliliği gibi çevresel konularla ilgili duyarlılığı azalarak artarken, yerel doğal kaynakların korunumu, biyoçeşitlilik, artan yoksulluk ve eğitim eşitliği gibi konulara olan ilgilerinin artan bir seyir izlemesidir (Gusheva ve Gooyert, 2021:4). Covid-19 pandemisi bizlere ilk ihracının 2018 yılında gıda güvenliği konusunda yapmak istediği yatırımı finanse edebilmek için Danone tarafından yapıldığı sosyal tahvillerin giderek artan bir şekilde yeşil tahvillerin tahtını sarsabileceğini

göstermiştir (Peeters vd, 2020:5). Bunu onaylayan bir diğer veriye, Bloomberg verilerine göre 2020'nin ilk zamanlarına kıyasla, yılsonunda sosyal tahvil ihracı %170 artmıştır. Bu gelişmeler önümüzdeki zamanlarda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için gereken finansmanın daha farklı ve çeşitli sürdürülebilir finansman araçlarıyla gerçekleştirilebileceğinin sinyallerini vermektedir.

5. Sonuç

Brundtland Raporu ile 1987 yılında hayatımıza "bugünün ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek nesillerin ihtiyaçlarından ödün vermeyen kalkınma" olarak giren sürdürülebilir kalkınma kavramı, endüstriyel anlamda gelişmiş ülkelerin kalkınma kararlarının, ekonomik ve politik olarak güçlü olmaları sebebiyle, gelecek kuşakların hayatta kalma koşullarını derinden etkileyeceğini öngörmektedir. Gelecek kuşakların hayatta kalma koşulları, birlikte yaşadıkları çevre ve toplum ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın, içerisinde yaşanan söz konusu çevreye ve topluma geri dönülemeyecek zararlar vermesi düşünülemez. Sanayi devrimi ile birlikte gerçekleşen gelir artışı ve bunun sonuçlarından olan aşırı tüketim eğilimi, hızla artan üretim ihtiyacı, kırsal kesimlerden şehirlere kayan nüfusla artan şehirleşme, hızla çoğalan dünya nüfusu, ormanların yok edilmesi de dahil olmak üzere yeryüzünün sınırlı olan kaynaklarının yoğun bir şekilde tüketilmesine, artan hava ve toprak kirliliğine neden olmuştur. Öte yandan tarım arazilerinin yanlış ve kontrolsüz kullanımı ile ortaya çıkan gıda krizleri, bununla birlikte gelen aşırı yoksulluk insanlığın ve yeryüzünün geleceğini tehdit etmektedir.

Bu gerçekle başa çıkmak için ortaya konan bir takım çabalar, gelecek nesillere daha yaşanılabilir bir dünya bırakma konusunda ortak bir amaca sahiptir. 2015 Paris Sözleşmesi ile hedeflenen yeryüzü sıcaklığının artışı endüstrileşme öncesi döneme göre 1,5°-2° arasında tutma hedefi, 2030 yılına kadar gerçekleşmesi planlanan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2050 yılı için öngörülen iklim nötr hedeflerine ulaşabilmek için hızla harekete geçmeye ihtiyaç vardır. Bunun yanında cinsiyet eşitliği, özellikle küresel iklim değişikliğinin neden olduğu gıda kıtlığı, yoksulluk, temel ihtiyaçlara erişim gibi sosyal ve hayati konularda da adil bir şekilde düzenlemelerin ve iyileştirmelerin yapılarak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması gerekmektedir.

Bu çalışma, belirlenen tüm bu hedeflere ulaşabilmek için gereken yatırımları hayata geçirecek, geleneksel finansın risk ve getiri algısı dışında, çevresel, sosyal ve yönetişim (ÇSY) konularını desteklemek amacıyla ortaya konan farklı bir finansman kaynağına değinmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu hedeflere ulaşma sürecinde sürdürülebilir finansal mekanizmaların fonksiyonları, sistemde kullanılan araçları, etkileri, dünyadaki ve ülkemizdeki mevcut durumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun yanında Covid-19 pandemisinin sürdürülebilir finansal mekanizmalar üzerinde nasıl bir etkisinin olduğuna, hedeflere ulaşmak için gösterilen çabaları ne yönde değiştirdiğine de değinilmiştir.

Sürdürülebilir finans mekanizmalarının içerisinde yeşil krediler, yeşil endeksler, sosyal ve sürdürülebilir tahviller ve en yaygın olarak da yeşil tahvillerin önemli rol oynadığı görülmüştür. Giderek artan bir ilgi ile varlığını büyüten yeşil tahviller hala geleneksel tahvillerin gerisinde kalsalar da, yapılan yeni düzenlemeler ile tahvil piyasalarındaki

payının artması hedeflenmektedir. Uluslararası Standartlar Teşkilatı da ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi'nin sonraki nesli olan ve yeşil tahvilleri kapsayan ISO 14030 *Çevresel Performans Standardını* 2020 yılında taslak halinde sunarak ihraççılara belirli kurallar ve sorumluluklar yükleyeceğinin ve böylece daha güvenilir ve şeffaf bir piyasa geleceğinin sinyalini vermiştir. Bu da yeşil tahvillerin, dolayısıyla sürdürülebilir finans uygulamalarının teşvik edilmesi konusunda atılan olumlu bir adımdır.

Dünya genelinde sürdürülebilir finans sistemine ilgi artarken, ülkemizde de bu konuda hala yeterli olmamakla birlikte ortaya konan bir takım çabalar mevcuttur. Özellikle finans sektörünün lokomotif konumunda olan bankalar ve bazı özel şirketler de sürdürülebilir finansal araçlar ihraç ederek küresel iklim değişikliğinin etkilerini azaltmada ya da bu değişikliklere uyum sağlamada üzerlerine düşen gayreti ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Sermaye Piyasası Kurulunun taslak halinde sunduğu *Yeşil Borçlanma Aracı ve Yeşil Kira Sertifikası Rehberi* ile birlikte söz konusu çabaların özellikle kotasyondaki şirketler arasında da yaygınlaşacağı düşünülmektedir. Sürdürülebilir finans mekanizmalarının ülkemizde daha da yaygınlaşması için bir takım teşvik ve uygulamaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Öncelikle kanun koyucuların yeşil finans ve yeşil ekonomiyi, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile olan ilişkisini çok iyi benimseyerek toplumun genelinde bu konuda bir bilinç oluşturulmasına katkı sağlaması gerekmektedir. Bunun yanında yeşil endüstrilerin teşvik edilmesi, sürdürülebilir projelere ve kredilere vergi avantajı uygulanması konusunda politik destek sağlanması, şeffaflık açısından paylaşılan bilgi potansiyelinin artırılması ve bu noktada finansal olmayan raporlamanın teşvik edilmesi, Ar-Ge yatırımlarının teşviki, toplumsal farkındalığın yaygınlaştırılması için gereken eğitimin verilmesi gerekmektedir. Finansal kurumların yeşil kredi sağlama noktasında yatırımcılara daha fazla kolaylık sağlaması ve erişim kolaylığı sağlaması gerekmektedir. Bunların yanı sıra sermaye piyasalarında da yeşil finans uygulamalarının yaygınlaştırılması adına, SPK tarafından yapılan bilgilendirmelerin artırılması, Borsa İstanbul bünyesinde bir yeşil tahvil endeksi oluşturulması sürdürülebilir finansın gelişmesini sağlayabilecektir. Yatırımcıların da yeşil göz boyama aldatmacasına düşmemeleri için etkin bir denetim mekanizması kurulması daha güvenilir bir piyasanın oluşmasına katkıda bulunabilecektir.

Finansal uygulamaların ötesinde de ülkemizdeki yenilenebilir enerji potansiyeli çok iyi değerlendirilmelidir. Enerji üretiminde kömüre olan bağımlılığın artık rüzgâr ve güneş gibi yenilenebilir kaynaklara yönlendirilmesi gerekmektedir. Avrupa Birliği'ne aday bir ülke olarak Türkiye, birliğin ortaya koyduğu yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam enerji kaynakları içerisindeki payının %20'si olması hedefine ulaşmak durumundadır. Bu noktada karşısına çıkan en büyük engellerden olan yüksek maliyetle mücadele ve kaynak yaratma konusu, sürdürülebilir finans mekanizmaları ile değerlendirmek, hedefe ulaşma noktasında büyük kolaylık sağlayacaktır.

Dünya bu şekilde alarm halindeyken eski alışkanlıkların bir kenara bırakılarak, ekonominin tüm unsurlarının farklı şekillerde konuya destek olmaları ve bu destekleri hızlandırmaları gerekmektedir. Al-kullan-at mantığına dayalı doğrusal ekonomiden, yeniden kullan-onar-dönüştür

mantığına dayalı döngüsel ekonomiye geçiş ve fosil yakıttan bağımsız bir ekonomik dönüşüm için farkındalıkların artırılması gerekmektedir. Küresel iklim değişikliğinin belli kesimleri değil, toplumun tüm kesimlerini, tüm ülkeleri, tüm insanlığı etkileyen bir konu olduğunun bilinci ile hareket etmek ve dünyayı var olan çıkmazından kurtarmaya çalışmak herkesin görevidir. İklim değişikliğinin sadece çevresel zararları değil, bununla birlikte çok ciddi sosyal zararları olduğu da düşünülerek hareket edilmelidir. Dünya Bankasının öngörüsüne göre Covid-19 pandemisi sonunda yaklaşık 100 milyon insanın aşırı yoksulluk seviyesinde olacağı düşünülmektedir. Aşırı yoksullukla birlikte açlık sınırının çok altında yaşayan, güvenli gıdaya, en temel ihtiyaçlara, sağlık hizmetlerine, eğitime erişimlerinde bile problem yaşayan insanlık için toplumun tüm kesimleri, üzerlerine düşen sorumlulukları adil bir şekilde yerine getirmelidirler. Bu noktada da sürdürülebilir finansın çok önemli bir görev ve sorumluluk taşıdığı ortadadır.

Kaynakça

- Afonis, S., & Stringer, L. C. (2012). European Union leadership in biofuels regulation: Europe as a normative power?. *Journal of Cleaner Production*, 32, 114-123.
- Akbaş, H. E., & Canikli, S. (2019). Determinants of voluntary greenhouse gas emission disclosure: An empirical investigation on Turkish firms. *Sustainability*, 11(1), 107.
- Arrhenius, S. (1896). XXXI. On the influence of carbonic acid in the air upon the temperature of the ground. *The London, Edinburgh, and Dublin Philosophical Magazine and Journal of Science*, 41(251), 237-276.
- Aydın, U. (2019). Green Finance and Renewable Energy Sector Relationship in Turkey: SWOT Analysis. *Yeni Nesil Girişimcilik ve Ekonomi*, Ekin Yayınevi, Bursa, 147.
- Banga, J. (2019). The green bond market: a potential source of climate finance for developing countries. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 9(1), 17-32.
- Barkemeyer, R., Holt, D., Preuss, L. and Tsang, (2014). What happened to the development in 'sustainable development'? *Sustainable Development*, 22(1): 15-32
- Baysan, Y. (2019). "Yeşil tahviller ve iklim finansmanı". Marmara Üniversitesi Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Clark, R., Reed, J., & Sunderland, T. (2018). Bridging funding gaps for climate and sustainable development: Pitfalls, progress and potential of private finance. *Land Use Policy*, 71, 335-346.
- Climate Bond Initiative, Data Base, 2021.
- Climate Bond Initiative (2019), Global Green Bond Report
- CPP Investments (2020), Green Bond Impact Report 2020, Toronto
- Duru, U., & Nyong, A. (2016). Why Africa needs green bonds. *Africa Economic Brief*, 7(2), 8.
- EU, Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088, Official Journal of the European Union, L198, Vol.63, 2020.
- Feng, S. (2021). Analysis on the Effect of Green Finance on Sustainable Development, *International Journal of Science* Vol.8 No.9.
- Food Security Information Network, (2020), Global Report on Food Crisis: Joint Analysis for Better Decisions, World Food Programme, Rome.
- Freyman M. (2020), Covid-19 elevates the value of responsible investing, <https://www.mercer.com/our-thinking/wealth/covid-19-elevates-the-value-of-responsible-investing.html>
- Friede, G., Busch, T., & Bassen, A. (2015). ESG and financial performance: aggregated evidence from more than 2000 empirical studies. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 5(4), 210-233.

- G20. (2016). G20 Leaders' Communique Hangzhou Summit. http://www.consilium.europa.eu/media/23621/leaders_communiquehangzhousummit-final.pdf.
- Gaspar, V., Amaglobeli, M. D., Garcia-Escribano, M. M., Prady, D., & Soto, M. (2019). *Fiscal policy and development: Human, social, and physical investments for the SDGs*. International Monetary Fund.
- Giese, G., Lee, L. E., Melas, D., Nagy, Z., & Nishikawa, L. (2019). Foundations of ESG investing: How ESG affects equity valuation, risk, and performance. *The Journal of Portfolio Management*, 45(5), 69-83.
- Gusheva, E., & de Gooyert, V. (2021). Can We Have Our Cake and Eat It? A Review of the Debate on Green Recovery from the COVID-19 Crisis. *Sustainability*, 13(2), 874.
- Hussain, Farah Imrana; Tlaiye, Laura E.; Jordan Arce, Rolando Marcelo. 2020. *Developing a National Green Taxonomy : A World Bank Guide (English)*. Washington, D.C. : World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/953011593410423487/Developing-a-National-Green-Taxonomy-A-World-Bank-Guide>
- ICMA (2018) Green Bond Principles Voluntary Process Guidelines for Issuing Green Bonds June 2018
- ICMA (b) (2018) Social Bond Principles Voluntary Process Guidelines for Issuing Social Bonds June 2018
- IEA (2020), Global Energy Review 2020, IEA, Paris <https://www.iea.org/reports/global-energy-review-2020>
- International Monetary Fund (IMF). 2019. *Global Financial Stability Report: Lower for Longer*. Washington, DC, October.
- IPCC (2013) Summary for policymakers. In: Stocker TF, Qin D, Plattner GK, Tignor M, Allen SK, Boschung J, Nauels A, Xia Y, Bex V, Midgley PM (eds) Climate change 2013: the physical science basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press, Cambridge, pp 3–29
- Jun, M., Kaminker, C., Kidney, S., & Pfaff, N. (2016). Green bonds: Country experiences, barriers and options. *Input Paper In support of the G20 Green Finance Study Group*.
- Kaminker, C. (2015). Green Bonds. Mobilising the Debt Capital Markets for a Low-Carbon Transition. *OECD Policy Perspectives*.
- Kandır, S. Y., & Yakar, S. (2017). Yeşil Tahvil Piyasaları: Türkiye’de Yeşil Tahvil Piyasasının Geliştirilebilmesi İçin Öneriler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 159-175.
- Khan, M. A., Riaz, H., Ahmed, M., & Saeed, A. (2021). Does green finance really deliver what is expected? An empirical perspective. *Borsa Istanbul Review*.
- King, M. (2017). *The End of Alchemy: Money, Banking, and the Future of the Global Economy*. 2nd ed. New York: W. W. Norton & Company.
- Krushelnyska, O. (2017). *Introduction to green finance (English)*. Global Environment Facility (GEF) Washington, D.C. : World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/405891487108066678/Introduction-to-green-finance>
- Kuloğlu, E., & Öncel, M. (2015). Yeşil Finans Uygulaması ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2).
- Kuşat, N. (2013). Yeşil Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Ekonomi: Avantaj Ve Dezavantajları-Türkiye İncelemesi. *Journal of Yaşar University*, 8(29), 4896-4916.
- Lins, K. V., Servaes, H., & Tamayo, A. (2017). Social capital, trust, and firm performance: The value of corporate social responsibility during the financial crisis. *the Journal of Finance*, 72(4), 1785-1824.
- Liu, N., Liu, C., Xia, Y., Ren, Y., & Liang, J. (2020). Examining the coordination between green finance and green economy aiming for sustainable development: a case study of China. *Sustainability*, 12(9), 3717.
- OECD (2020), Global Outlook on Financing for Sustainable Development 2021: A New Way to Invest for People and Planet, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/e3c30a9a-en>.
- OECD. (2017). Mobilising Bond Markets for a Low-Carbon Transition, Green Finance and Investment. Paris: OECD Publishing. <http://doi.org/10.1787/9789264272323-en>.
- Özgenç, N. (2015). Sürdürülebilirlik Temelinde Yoksulluk Kavramının Yeniden Yorumlanması: Yoksulluk Düşümü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (35), 101-136.
- Park, S. K. (2018). Social Bonds for Sustainable Development: A Human Rights Perspective on Impact Investing. *Business and Human Rights Journal*, 3(2), 233-255.
- Peeters, S., Schmitt, M., & Volk, A. (2020). Social Bonds Can Help Mitigate the Economic and Social Effects of the COVID-19 Crisis. IFC Publications
- Pham, L. (2016). Is it risky to go green? A volatility analysis of the green bond market. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 6(4), 263-291.
- Sachs, J., Schmidt-Traub, G., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G., Woelm, F. 2020. The Sustainable Development Goals and COVID-19. Sustainable Development Report 2020. Cambridge: Cambridge University Press.
- Safronov, V.M. (2016). Climate change and mammals of Yakutia. *Biol Bull Russ Acad Sci* 43, 1256–1270 <https://doi.org/10.1134/S1062359016110121>
- Schoenmaker, D. (2017). Investing for the common good: A sustainable finance framework. *Brussels: Bruegel*, 80.
- Sermaye Piyasası Kurulu, (2021). Yeşil Borçlanma Aracı ve Yeşil Kira Sertifikası Rehberi Taslak Metini, <https://www.spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/1350>
- Sherwood, M. W., & Pollard, J. L. (2018). The risk-adjusted return potential of integrating ESG strategies into emerging market equities. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 8(1), 26-44.
- SSE (2017). “How Stock Exchanges Can Grow Green Finance A Voluntary Action Plan”. Sustainable Stock Exchanges Initiative.
- The Global Fund, 2020. The Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria, https://www.theglobalfund.org/media/9819/covid19_mitigatingimpact_report_en.pdf
- Turguttopbaş, N. (2020). Sürdürülebilirlik, Yeşil Finans Ve İlk Türk Yeşil Tahvil İhracı. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), 267-283.
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2021). Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021, Ankara, <https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YEŞİL.pdf>
- Türkmen, S. Y., & Çağıl, G. (2017). Sustainable and Inclusive Finance in Turkey. In *Risk Management, Strategic Thinking and Leadership in the Financial Services Industry* (pp. 11-23). Springer, Cham.
- UBS, Wealth Management (2020). “UBS Investor’s Watch” <https://www.ubs.com/global/en/wealth-management/our-approach/investor-watch/2020/setting-a-new-course.html>
- UNESCO, (2021), COVID-19 Impact on Education, Unesco Database
- United Nations (UN), (2015). Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development, A/RES/70/1, <https://sdgs.un.org/sites/default/files/publications/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
- WCED (ed). 1987. *Our Common Future: The World Commission on Environment and Development*. Oxford: Oxford University Press.: Oxford.
- World Bank. 2015a. “Green Bond Impact Report.” Technical Report. Washington, DC: World Bank Treasury Department. Accessed 1 July 2016. <http://treasury.worldbank.org/cmd/pdf/WorldBankGreenBondImpactReport.pdf>
- World Bank. 2020. “Climate Finance Joint Report on Multilateral Development Banks, 2019”
- Zhang, B., & Wang, Y. (2021). The effect of green finance on energy sustainable development: a case study in China. *Emerging Markets Finance and Trade*, 57(12), 3435-3454.
- Zhao, C., Guo, Y., Yuan, J., Wu, M., Li, D., Zhou, Y., & Kang, J. (2018). ESG and corporate financial performance: Empirical evidence from China’s listed power generation companies. *Sustainability*, 10(8), 2607.



Politik İktisattan Matematiksel İktisada Yöntem Farklılaşması: Okçuların Yerini Topçular mı Alıyor?

Method Differentiation From Political Economics to Mathematical Economics: Are Archers Being Replaced by Gunners?

Kadriye GÜL YÜCEL^a

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	15 Kasım 2021
Kabul	3 Ocak 2022
Yayın	17 Mart 2022
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

İktisat,
Matematik,
Politik İktisat,
Tarih,
Yöntem.

ARTICLE INFO

Article History	
Received	15 November 2021
Accepted	3 January 2022
Available Online	17 March 2022
Article Type	Research Article

Keywords

Economics,
Mathematics,
Political Economics,
History,
Method.

ÖZ

İktisadın bir doğa bilimi olma yolunda ilerleme serüveninin ele alındığı bu çalışmada, politik iktisattan matematiksel iktisada evrilme süreci, iktisadın hâkim paradigmasının değişimine yön veren felsefi, politik ve iktisadi gelişmeler ışığında ele alınmıştır. Bu minvalde öncelikle klasik politik iktisada genel bir bakışın ardından, matematiğin ve istatistiğin sosyal bir bilim olan iktisat biliminde kendine nasıl yer bulduğu ve konumunu hangi tezlerle ve enstümanlarla güçlendirdiğinin tarihsel süreci incelenmiştir. Son dönemde iktisat biliminin daha gerçekçi sonuçlar ortaya koymasını hedefleyen ajan tabanlı modelleme, kompleksite iktisadı gibi kavramlardan hareketle güncel tartışmalara yer verilmiştir. Çalışmada iktisatta yöntem tartışmasının odak noktasında yer aldığı üzere matematiksel modellerin, iktisadı toplumsal gerçeklerden koparacak düzeyde aşırı kullanılmasının riskli ve tehlikeli bir duruma işaret ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Esas olan ekonomik analizde kullanılan matematiksel yöntemin türü veya ağırlığı/bileşimi değil, matematiğin araç olmaktan çıkıp bir amaca dönüşmesi problemidir. Kuramsal tartışmaların karşılaştırmalı olarak ele alındığı bu çalışmada iktisat biliminin matematik, tarih, felsefe ve sosyoloji gibi farklı disiplinler ile aralarında güçlü bir iş birliği ve etkileşim kurulmak suretiyle daha derinlikli bir yapıya kavuşacağı sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

The adventure of advancing economics toward becoming a natural science is discussed in this study, as is the process of evolution from political economy to mathematical economy in light of the philosophical, political, and economic developments that resulted in the shift of economics' dominant paradigm. Following an overview of classical political economy, the historical process by which mathematics and statistics find their place in economics, a social science, is examined, as well as the theses and instruments that bolster their position. Recent discussions have included concepts such as agent-based modeling and complexity economics, which aim to improve the science of economics' results. As the study's focus on economic methods, it concluded that an excessive reliance on mathematical models to the point where economics is divorced from social realities indicates a risky and dangerous situation. The central issue is not the type or weight/composition of the mathematical method used in economic analysis, but rather the issue of mathematics becoming a goal rather than a tool. The study concludes that by establishing a strong collaboration and interaction with diverse disciplines such as mathematics, history, philosophy, and sociology, the science of economics will gain a more detailed structure.

EXTENDED SUMMARY

Discussions over economic methodology began in the early years of the marginal revolution, 1870-1890, and peaked in the post-1945 period. Discussions of methodology in the evolution of political economy both point to the methods to be employed when performing economic analyses and

highlight the importance of taking a larger view of the discipline of economics as a whole.

The technique of economics is a broad field that encompasses all subjects that can be classified as 'economics' knowledge. In this context, solutions will be sought to the following questions: what role assumptions

^a Arş. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Çorum, E-Posta: kadriyegul@hitit.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8014-8846

Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Akdeniz İİBF Dergisi sorumlu değildir.

play in theories, how information is accessed (inductive or deductive), and what role value judgments play in theories.

The study's objective is to address the arguments against the mathematization of economics and to determine whether, as stated, this approach fundamentally corrupts the science of economics by severing its ties to social reality.

In this context, the study's major research issues can be described as follows: How did mathematics and statistics establish a foothold in the social science of economics? Through what theses and instruments has mathematics historically consolidated its position in economic science? Is economics fully divorced from social structures, institutions, classes, and people as a result of the transition of political economy into mathematical economy? Is it possible that mathematical economics has moved economics too far away from being a social science by virtue of its ideological independence?

The new understanding of economics that has arisen as a result of the increased use of mathematics and econometrics in economics is addressed in this paper. From the inception of political economy through the end of the nineteenth century, economics has been integrated into the historical process and social reality. However, with the increased use of mathematics in economics, economics has shifted away from its social and historical roots and toward more quantitative underpinnings. Economic theory, which is a social science, has been attempted to be changed into a natural science akin to physics by methodological changes.

There are two critical dividing lines in the literature when it comes to the move from political economics to mathematical economy. The first is the distinction between abstract/deconstructive and inductive/historical techniques. The second discontinuity is the transition from classical political economy to neoclassical economics, both methodologically and substantively, facilitated by the marginalist revolution. Two methods stand out in these literature conversations. The first of these approaches pushes for the mathematization of economics on the grounds that mathematics, as the most consistent reasoning methodology, is the only way to ensure economics' internal consistency and scientific excellence. The opposing school of thought maintains that economics is a captive of quantitative approaches as a result of an over reliance on mathematical models. According to this view, economics founded on abstract, axiomatic principles is 'scientific,' but divorced from its essence and disconnected from reality.

A third window has been opened, which represents the synthesis of the study's two distinct theoretical approaches. As a result, neither an economic science devoid of mathematics nor one divorced from its historical-social context are admissible. Because economic science is a social science that is inextricably linked to society and philosophical depth. However, it is vital to lay the groundwork for thinking and knowledge generation through econometrics and mathematics, and so the relevance of mathematical economics should not be overlooked.

The study use qualitative analysis as its methodology. On the basis of theoretical considerations, this paper discusses the transformation of political economics into mathematical economics. The various approaches that have arisen as a result of this process include perspectives on both

economics methodology and the debate of economics' function in practice.

When the effects of mathematics' application in economics are considered, a two-pronged conclusion emerges. If theoretical problems are obfuscated in order to focus exclusively on mathematics, and attention is paid to details in order to divert attention away from fundamental issues, or if policies are attempted to be produced using mathematical models that are not based on realistic assumptions, then the use of mathematics in economics will be questioned, and economics will be accused of being a prisoner of quantitative techniques. On the other hand, mathematics is an unavoidable reality that lays the groundwork for consistent thinking and serves as a critical instrument for reasoning and knowledge generation. The fact that mathematics is a universal language, that it contains a large number of theorems, that it serves as a filter for ideological influences, that it is abstract and deductive in nature, and that it is capable of succinct and straightforward expression even when explaining the most complex analyses are all cited as reasons why mathematics should have a prominent place in economics. In this setting, an economics discipline devoid of mathematical foundations is impossible.

Recently, new approaches have gained prominence, demonstrating that models built on the implausible assumptions of traditional economics do not solve real-world economic problems, but rather exacerbate them. Through new concepts such as agent-based modeling, complexity economics, and clinical economics, the relationship between economics and other sciences has been reopened for discussion. The evolutionist perspective, which maintains that economics is inextricably linked to biology, necessitates that economics be viewed historically. In this new approach, economics considers both living things (agents) and their inanimate environment, which is accepted as a component of the ecosystem, and it is assumed that these living things interact both with one another and with their environment. Additionally, it is accepted that the independent agents in question possess beliefs and value judgments that influence their economic behaviors. The simulations based on these assumptions are applied to areas such as fiscal policy, monetary policy, macroprudential policy, labor market policy, and climate change policy, with the goal of achieving more realistic results.

The study concluded that it is perilous for mathematics to become a goal in economics rather than a tool. Purification of economics from ideology and value judgments by abstract and axiomatic analyses will elevate economics from a social science to a natural science comparable to physics. Economic science, as an interdisciplinary science, should exhibit a holistic structure in conjunction with psychology, philosophy, sociology, law, political science, and philosophy of thinking. With the neoclassical break, however, pure, abstract, mathematical economics was accepted, and subjects such as artificial intelligence, algorithmic economics, multivariate analysis, linear algebra, and mathematical statistics began to be stressed in economics education. To avoid the devastation produced by this evolution, economics should be given a more detailed structure through close collaboration and interaction with

other disciplines such as mathematics, history, philosophy, and sociology.

1. Giriş

Tarihsel süreçte iktisat biliminin metodolojisine yönelik geniş spektrumlu yaklaşım farklılıkları görülmüştür. Kimileri, matematik ile iktisat disiplininin birbiri ile ilişkilendirilmesini bilimden çok bir sanat olarak tanımlarken, kimileri ise matematiği, iktisat bilimi içerisinde yayılan virüs metaforu ile açıklamaktadırlar.¹

İktisat tarihinde *political economics*'ten, *economics*'e geçiş sürecinin özündeki mantık, soyut ve aksiyomatik düzeyde yapılan analizler yoluyla iktisadı ideolojiden ve değer yargılarından arındırmak olarak özetlenebilir. Matematiğin dilinin kısa ve net oluşu, mantık üzerine inşa edilen (hata olasılığını asgari düzeye çektiği varsayımı ile birlikte) soyut ve tümdengelimci bakış açısı ile en karmaşık argümanları dahi açıklarken oldukça sade ve basit bir ifade gücüne sahip oluşu matematiğin dile üstünlükleri olarak kabul edilmekte ve matematiğin iktisadın ana yöntemi olması gerektiği savunulmaktadır. Öte yandan klasik okulun iktisat öğretisinde insanın insanla ilişkisini inceleyen bir toplumsal bilim olan iktisadın, neoklasik iktisat anlayışıyla birlikte insanın eşya ile ilişkisinin inceleyen bir bilim haline indirildiği ve bunun da iktisadın gerçekçi özünden koparılması pahasına gerçekleştirildiği tezleri öne sürülmektedir. İktisatta politik iktisadın yerini alan matematiksel iktisada kaygı ile yaklaşan bu düşünce biçimine göre 'öğretilerden bağımsız' iktisat anlayışı evrensel geçerliğe sahiptir ancak ideolojiden bağımsız olması nedeniyle toplumsal bilim olmaktan çok uzağa savrulmuştur (Kazgan, 2012: 383).

Tarihsel kökeni ahlak felsefesine dayanan iktisadın, klasik politik ekonomi döneminde adil bir toplum yaratma ideali vardı. Ancak marjinalist devrim (1870-1890'lı yıllar) ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde pür, soyut, matematiksel iktisada geçişle birlikte yaşanan 'eksen kayması' sonucunda iktisat disiplininde adalet ve eşitlik perspektifinden uzaklaşmış; etkinlik, denge ve optimizasyon sorunlarına odaklanılmıştır. Politik iktisadın evrim sürecinde yaşanan yöntem tartışmaları, hem iktisadi analizler yapılırken başvurulacak yöntemlere işaret etmekte hem de bir bütün olarak iktisat disiplininde yaşanan dönüşümü daha geniş bir perspektifte ele almayı gerekli kılmaktadır.

İktisatta yöntem tartışması denildiğinde akla ilk olarak araştırmacıların başvurdukları teknikler bütünü gelmekle birlikte aslında yöntem tartışmasının kapsamı çok daha geniştir. Bu bağlamda tartışılacak diğer önemli konular, iktisat bilgisinin niteliği, nasıl elde edildiği ve ne şekilde kullanıldığı ile ilgili tüm sorunları da kapsamaktadır. Sonuç olarak iktisadın yöntemi, 'bilme yolları' ve 'iktisat' bilgisi adı altında ele alınabilecek tüm konuları kapsayan bir alandır (Buğra, 2011: 10-11). Varsayımların kuramlar içindeki yeri, bilgiye ulaşmak için tümevarım mı yoksa tümdengelim yönteminin mi kullanılacağı, değer yargılarının kuramlar içindeki yeri gibi pek çok önemli konu, yöntem tartışmasının kapsamına girmektedir. Bu

düşünceden hareketle çalışmanın konusu olan politik iktisattan matematiksel iktisada geçiş sürecinde yaşanan dönüşümün, varsayımlar, değer yargıları ve metod tartışmaları temelinde ele alınması hedeflenmiştir.

2. Politik İktisadın Evrimi- Tarihsel Süreç

19. yüzyılın sosyal düşünce geleneğine hâkim olan klasik politik iktisat, modern sosyoloji veya Marksizm tartışmaları için başlangıç noktası kabul edilir. Klasik politik iktisat terimi, toplumun ekonomik temelini anlaşılmaması amacıyla toplumun yapısını kavramsallaştırmaya çalışan 17. ve 19. yüzyıllar arasında geliştirilen teorileri ifade eder. Bu teorilerin başlangıç noktası liberal siyaset teorisinin, bireysel mülkiyet düşüncesidir. Toplumu sınıflar bağlamında ele alan bu öğretilerde farklı sosyal sınıfların çıkarları, niteliksel olarak farklı mülkiyet biçimleriyle tanımlanmıştır. Toprak, emek ve sermayeden oluşan üretim faktörlerinin ekonomik işlevleri ve üretimden aldıkları paylar yasalar çerçevesinde ele alınmıştır. Böylece sivil toplumun soyut hukuki ilişkilerine, ekonomik çıkarlar tarafından tanımlanan önemli bir içerik kazandırılmıştır (Clarke, 1991: 12).

"Klasik politik iktisat, toplumun, farklı ekonomik işlevler temelinde tanımlanan ve sosyal ve politik etkileşimi ekonomik çıkarları tarafından yönlendirilen ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesiyle yapılandırılmış sosyal sınıflardan oluştuğunu gördü. Petty'den J. S. Mill'e kadar klasik politik iktisadın temelleri, toplumu oluşturan sosyal sınıfları tanımlamak, bu sınıflar arasındaki ekonomik ilişkileri tanımlamak ve bu ilişkilerin gelişimini yöneten yasaları keşfetmekti. Tam anlamıyla klasik politik iktisat, görevini bir toplum biliminin inşası olarak gördü. Ancak ekonomi toplumdan bağımsız bir bölge olarak görülmedi. Klasik politik iktisat için ekonomi 'sivil toplumun' kalbi ve ruhuydu" (Clarke, 1991: 12-13).

Başlangıçta politik iktisat olarak adlandırılan iktisat bilimi, ahlak felsefesinin bir dalı olarak kabul edilmekte iken, politik iktisadı uygulayanlar, ahlaki sezgileri yerine akıl ve kanıt dayalı argümanlar inşa etmeye yöneldiler. Boettke'ye göre politik iktisat sanatı kamu politikasının pratik sorunlarını ele almak için teorisinin uygulanmasıydı ve bu nedenle disiplin, devlet adamları için bir rehber olarak algılandı. Ancak iktidardakiler, kendi otoritelerini sınırlayan tavsiyeleri almaya nadiren istekli oldukları için politik iktisadın ahlaki boyutu zamanla terk edildi (Boettke, 2006: 15). Politik iktisadın öğretilerinin göz ardı edilmesini, Jean Baptiste Say *Politik Ekonomi Üzerine İnceleme* (1971[1820]) adlı eserinde hükümetin onayladığı tekellerin neden olduğu siyasi güç ve ekonomik verimlilik sorunu bağlamında ciddi bir şekilde tartışmıştır; Say'e göre: *"Kamu çıkarı onların savunmasıdır, ancak kişisel çıkar besebelli onların amacıdır* (Boettke, 2006: 15)."

Klasik politik iktisatta, ekonomik analizler, tarihsel ve toplumsal bağlamda yapılmıyordu. Klasik politik ekonomi Adam Smith ile başlar, John Stuart Mill, Bentham, Ricardo, Mill, Malthus ve Karl Marx ile devam eder. Adam Smith'in tohumlarını ektiği, Ricardo'nun geliştirdiği ve Marx'ın bağlamda ele aldığı klasik politik iktisatta, kapitalizmin

¹ Samuelson, iktisadın matematikleşmesini eleştiren M.Quddus ve S.Rashid gibi iktisatçıların, kendisinin kırk yıldan fazla süre önceki öngörülerini gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. Bu öngörü; "matematik virüsünün ekonomide yayılmasından ötürü bazı çevrelerde ciddi

psikolojik rahatsızlığın ortaya çıkacağı"dır (Samuelson, 1994: 267). Matematik ile iktisadın birlikteliğinin "sanatsal" olarak değerlendirildiği yaklaşım için bkz. Shone, 2008: 1.

işleme mekanizmasının temel unsurları ve bu unsurların birbirleriyle olan ilişkileri ele alınmıştır (Akyüz, 2009: 3). Teorik kavramların ilişkilerinin sistematik bir bütün halinde incelendiği bu üç yaklaşımın birleştirici unsuru emek-değer teorisi olmuştur. Buna göre mübadele değerini belirleyen tek etken emektir: “Emek, her şeyin ilk pahası, yani asıl satın alma bedeli olarak ödenmiş akçesidir. Kökeninde bütün dünya zenginlikleri, altın veya gümüşle değil, emekle satın alınmıştır” (Smith, 2006: 32). Smith’e göre bir malın değeri onu üretmek için gereken görelî emek miktarı ile belirlenir. Smith ile başlayan emek-değer teorisinin, Ricardo’nun formel yapısı içinde birleştirici bir unsur olarak belirmesi ile birlikte, bir bütün olarak ekonomik sistemin işleyişi hakkında genellemeler yapılmaya başlanmıştır. Marx’ın emek değer teorisine göre bir metanın değeri, kendi üretimi için gerekli olan toplumsal emek zamanla belirlenir (Marx, 2011: 189). “Metalardan ortak bir ölçüye sahip olmaları, paranın eseri değildir. Tersine geçerlidir. Bütün metalar, değer olarak nesnelleşmiş insan emeği olduklarından... Değer ölçüsü olarak para, metalarda içkin değer ölçüsünün, yani emek zamanının zorunlu görünüş biçimidir” (Marx, 2011: 102). Marx’ın yönteminde tarihsel kategorilerin ön plana çıktığı görülmektedir. Marx’ın tarihsel kategorileri, her toplumun kendi özgül koşulları içinde beliren toplumsal ilişkiler tarafından belirlenen toplumsal kategorilere işaret etmektedir.

Smith ve Malthus, politik iktisatı, ‘servetin niteliğinin ve kaynağının araştırılması’, Ricardo ise ‘ürünün yaratılmasına katılan sınıflar arasında bölüşüm kanunlarının araştırılması’ olarak tanımlamışlardır. Politik iktisadın konusu, millî gelirin yaratılması, toplumsal sınıflar arasında bölüşümü ve değişmez bir değer ölçüsü ile ölçülmesi olarak ifade edilebilir. “Klasikler, teorilerini kurarken, iktisadi liberalizmin akılcı, soyutlayıcı, tümdengelimci yöntemini izlemişlerdir” (Kazgan, 2012: 71).

Politik iktisat, ortaya çıkış koşulları gereği bir politik felsefe ve sosyal teori olarak değerlendirilmektedir (Boettke, 2006: 15; Levent, 2019: 251). Politik ekonominin ilgilendiği sorular; *Ne oluyor? Neden? Kim kazanıyor? Kim kaybediyor? Önemli mi? Eğer öyleyse bu konuda kim tarafından, ne yapılabilir?* Politik iktisadi analiz, bu sorulara sistematik olarak yanıtlar aramaktadır (Stilwell, 2002: 4). İktisadi sorunlar, toplumsal yapılar ve politik süreçleri kapsayan gerçek hayatla, gerçek ekonomik problemlerle ilişkili sorunlar politik iktisadın inceleme alanını oluşturmaktadır.

Her ekonomik düşünce, belirli bir felsefî, tarihsel geleneğin ürünüdür. Politik iktisat geleneğini doğuran toplumsal ve tarihsel arka planda ise İskoç Aydınlanması yatar. Adam Smith ile başlayan klasik ekonomi politik biliminin entelektüel ortamı İskoç Aydınlanmasıdır (Dow vd. 1997: 371). Tümdengelimci yaklaşımın gerçeğin tanımlanmasında yetersiz kalacağı görüşü, bu yaklaşımın temel argümanlarından biridir. Dow, klasik politik iktisat geleneğinin felsefî, sosyolojik ve tarihsel bir arka planı olduğunu, pratik sorunlarla ilgilendiğini ve doğrudan gözleme dayandığını belirtmektedir (Dow vd. 1997: 373).

Politik iktisat söyleminin normatif anlayışı 20. yüzyılın akademik pratiğine egemen olmuş ve ciddi bir muhalefetle karşılaşmamıştır. Soyut modellerin matematiksel hâkimiyeti ideali, matematik ve mantıktaki ilerleme ile

birlikte ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Rubin, 1979: 389). 1830’lu yıllarda politik iktisadın yöntemi üzerine tartışmalar *tümdengelimci Oxford ile tümevarımcı Cambridge* ekseninde yürütülmekte iken aradan geçen yaklaşık yüz yıllık süre sonunda benzer şekilde soyut, tümdengelimci ve matematiğin hâkim olduğu iktisat yapma biçimi eleştirilerının hedefi haline gelmiştir. İktisatta yöntem tartışmasının açılış salvosunun Menger tarafından yapıldığı ve marjinalistlerle birlikte matematiğin iktisattaki öneminin arttığı bilinmektedir (Milonakis ve Fine, 2009; Kurmuş, 2009: 152).

Politik iktisattan matematiksel iktisada geçiş sürecinde iktisadi düşüncede iki önemli kırılma noktası vardır; birincisi soyut/tümdengelim yöntemleri ile tümevarım/tarihsel yöntemler arasındaki bölünmedir. İktisadi teorisinin matematiksel formalizasyonu, tümdengelim, tümevarım ve diğer metodolojik ilkeler karşısındaki zaferi ile başlamıştır. İlk çatışmalar klasik ekonomi politikte Ricardo ve Malthus arasında başlamış, 1880’lerde ünlü *Methodenstreit* tartışması ile marjinalist Carl Menger ile Alman Tarihçi Okul lideri Gustav Schmoller arasında doruğa ulaşmıştır. Bu çatışmada Anglosakson iktisatçıların, Jevon-Walras-Marshall karışımı bir bütünü benimsemesi nedeniyle Alman kökenli tarihsel-kurumsal okul tam bir yenilgiye uğramıştır (Keyder, 1979: 1).

İkinci kopuş ise, marjinalist devrim yoluyla hem metodolojik hem de içerik bağlamında klasik politik iktisattan neoklasik iktisada evrilmedir (Milonakis ve Fine, 2009: 1). “Özellikle birey aksiyonlarında, farklılaşmamış malların üretim ve tüketimine dair farklılaşmamış birey(ler) optimizasyonunun tamamen formalist analizleri dikkate alınarak toplumsal ve tarihsel boyutlar dışlanmıştır” (Fine ve Milonakis, 2014: 241). İki savaş arası dönemde çok fazla kabul görmeyen marjinalizmin, Büyük Bunalım sırasında ortaya çıkan ampirik gerçekleri, analitik çıkmazları ve politik sorunları ele almak için uygun olmadığı eleştirileri sıklıkla gündeme gelmiştir. Ancak savaş sonrası dönemde marjinalizm, genel dengenin analitik zirvesine erişmiş ve gözden düşen Keynesyen yaklaşım, paradoksal biçimde, makro iktisadın kapsamını, toplulaştırılmış arz ve talebin aksiyomatik hesabı şeklinde daraltmıştır.

Matematiksel iktisadın tarihi üç geniş dönemde ele alınmaktadır; *kalkülüs temelli marjinalist dönem* (1838-1947), *küme teorisi/doğrusal modeller dönemi* (1948-1960) ve *1960 sonrası dönemdir* (Arrow ve Intriligator, 1987: 1). İlk matematiksel iktisatçı olarak L. Walras kabul edilmekle birlikte, iktisatta matematik kullanımı çok daha eskilere dayanmaktadır: D. Bernoulli (1738), A. Isnard (1781), N. – F. Canard (1801), J.H. Von Thünen (1826), Cournot (1838), Walras (1874), Edgeworth (1881), Pareto (1896), J. Von Neumann ve O. Morgenstern (1944), Leontieff, Samuelson (1947), Koopmans (1951) (Mirowski, 1991: 145; Eren, 1989: 16). Matematiksel iktisadın erken dönemi, hesaplamaya dayalı resmi bir teori geliştirmek için iktisadın fizik bilimi ve matematiğin araçlarını ödünç aldığı bir döneme tekabül etmektedir. Bu dönemde fayda ve üretim fonksiyonları ve mikroekonomik ajanların davranışları kullanılarak genel denge teorisi geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde temel matematiksel araç olarak kalkülüs kullanılmış ve modern tüketici, üretici, oligopol ve genel

denge teorilerinin matematiksel temelleri bu dönemde geliştirilmiştir (Arrow ve Intriligator, 1987: 1-2).

Augustin Cournot'un 1838 yılında yayınladığı *Servet Teorisinin Matematiksel İlkeleri Üzerine Araştırmaları* (*Researches on the Mathematical Principles of the Theory of Wealth*) matematiksel iktisadın başlangıcı kabul edilmektedir. 1844 yılında Dupuit'in 'azalan marjinal fayda' ilkesi üzerine yaptığı matematiksel çalışmalar da iktisadın formelleşmesine katkı sağlamıştır. 'Marjinalist devrim dönemi' olarak adlandırılan 1871-1920 döneminde William Stanley Jevons (1835-1882) tarafından ortaya konan *Politik Ekonomi Teorisi*, Carl Menger (1840-1925) tarafından yazılan *İktisadın İlkeleri* ve Leon Walras (1834-1910) tarafından kaleme alınan *Ekonomi Politikinin Unsurları veya Toplumsal Zenginlik Teorisi* adlı çalışmalarda yer bulan marjinal fayda ilkesi, matematiksel iktisada geçişin ilk sinyalleri olarak okunabilir. Bu çalışmalardan evvel, üretim, büyüme, gelir dağılımı üzerinde durulurken, yeni dönemde görülen paradigma değişiminin ardından 'birey' davranışları ile 'piyasa' mekanizmasının işleyişine yönelik konular önem kazanmıştır (Kaleci ve Buluş, 2016: 245).

1870'lerin başlarında Jevons, Menger ve Walras'ın öncülük ettiği faydacılık anlayışı yükselişe geçmiş, klasik politik ekonomideki emek değer teorisi perspektifi, yerini faydacı, bireyci perspektife bırakmıştır. Walras'ın genel ekonomik denge kavramı, iktisadi düşünce tarihindeki kavramsal ve analitik gelişmeler arasında en önemlilerinden biri kabul edilir.

"İktisadi teoriye bu üç düşünür aracılığıyla giren "marjinalizm" in önemi, tarihçinin çağımızdaki iktisadi teori hakkında sahip olduğu görüşe bağlı görünmektedir. Mesleki akademik iktisadın bir bölümünün, içeriğinden veya sonuçlarının pratik öneminden epey bağımsız bir şekilde, bir teorinin mantıksal ve matematiksel kusursuzluğuna büyük bir vurguda bulunma yönünde evrildiği görülmektedir. Bu eğilimdeki iktisatçılar arasında, bir teoriyene, teorisini içrek, karmaşık ve kusursuz matematiksel biçimde şekillendirebildiği ölçüde hayranlık duyulmaktadır" (Hunt ve Latzenheiser, 2019: 370).

Marjinalizmin klasik politik iktisattan farklılaşan veçhelerinden ilki metodolojik bireyciliğe dayanmasıdır; ekonomik ajanlar artık Smith, Ricardo ve Marx'ın teorisinde olduğu gibi rantiyerler, işçiler, kapitalistlerin oluşturduğu sosyal sınıflar değil, tüketiciler ve firmalar yani birey/birey topluluklarıdır. İkinci farklılık katı öznelciliğidir; marjinal değer teorisi üretim maliyetine (Smith) veya tek emeğe (Ricardo-Marx) dayanmaz, bireysel faydaya dayanır. Marjinalizmde ekonomik teorinin nihai amacı ulusun zenginliğinin araştırılması değil, genel ekonomik dengedir. Marjinalizmde genel ekonomik denge, ekonomik ajanlar tercihlerini sıralayabilen ve mevcut araçların kıtlığı altında optimal bir seçim yapabilen rasyonel ajanlar olarak öne çıktıklarında mümkün olur. Marjinalizmde, piyasa fiyatı nihai genel ekonomik dengeyi elde edebilen tek mekanizma olarak görülür (Becchio ve Leghissa, 2017: 79-80). Marjinalizmin teknik aygıtlarında meydana gelen kayda değer gelişme, esas içerik karşısında soyut, yani matematiksel formalizmin öncelik kazanmasıyla birlikte disiplinin simgesi haline gelmiştir. Bundan böyle iktisat teorisi, ekonomi politikinin veya diğer sosyal bilimlerin katkılarını da göz ardı etmesi sonucunda köklü

indirgemecilik şeklinde karakterize edilmiştir (Fine ve Milonakis, 2014: 245-246).

John von Neumann ve Oscar Morgenstern'in *Oyunlar ve İktisadi Davranış Teorisi* (1944), çağdaş dönemin sembolik başlangıcı kabul edilmektedir (Yay, 2005: 19). İktisat bilimindeki formalist zafer, Samuelson'un *Ekonomik Analizin Temelleri* (1947) adlı eseri ile güvence altına alınmış, K. Arrow, G. Debreu ve F. Hahn'ın genel rekabetçi denge teorisinin aksiyomatik sunumları ile ön plana çıkmıştır (Boettke, 2006: 20). Hayek, Von Mises ve Boulding gibi iktisatçılar, matematiksel yöntemin, bilginin elde edilmesi ve yayılmasına engel olabileceği, kurumsal ve toplumsal bağlamın ekonomik analizden dışlanmasına yol açabileceği, insan seçiminin kısıtlı bir optimizasyona indirgenmesinin bazı riskler taşıdığı konusunda uyarılarda bulunsalar da bu endişeler, bilimsel olmayan bir çağın kalıntıları olarak göz ardı edilmiştir (Boettke, 2006: 20).

İktisadın matematikleştirilmesine ivme kazandıran önemli çalışmalar ardı ardına yayınlarken, söz konusu dönüşümün felsefi arka planında da ciddi gelişmeler yaşanmakta idi. 20. yüzyılın başlarında toplanan Viyana Çevresi'nde (*Vienna Circle*) mantık, matematik, felsefe ve toplumbilim ile fen bilimlerine dayanak oluşturacak tartışmalar yürütülmüş ve iktisadın formelleşmesine ilişkin argümanlar öne sürülmüştür. İktisadın formelleşmesi matematik gibi katı, kesin bir bilime dönüşmesi, iktisadın soyutlaşması anlamına gelmektedir. Genellikle felsefe toplantıları temelinde sürdürülen Viyana Çevresi'nin üyesi olan, marjinalist devrimin öncülerinden Avusturya İktisat Okulu'nun kurucusu Carl Menger'in oğlu matematikçi Karl Menger tarafından düzenli olarak matematik konferansları düzenlenmekte idi. Bu dönemde matematiksel mantığın Mekke'si kabul edilen Viyana'da dönemin ünlü matematikçileri ve mantıkçıları yaptıkları toplantılarda iktisat yapma biçiminde formalizmi ön plana çıkararak iktisadın matematikleştirilmesine katkıda bulunmuşlardır (Yay, 2005: 15).

Matematiksel iktisadın ikinci dönemi kabul edilen küme teorisi/ lineer modeller döneminde başta genel denge teorisi olmak üzere, rekabet, büyüme ve tüketici teorisi üzerine lineer modeller geliştirilmiştir. Genel denge teorisinin gelişiminde iki önemli çalışma Wald (1933) ve Arrow ve Debreu (1954)'ya aittir (Arrow ve Intriligator, 1987: 4). Lineer modellerin analize dayanan bu dönemde oyun teorisi gelişim göstermiştir. Kökenleri von Neumann'e (1928) kadar uzanan oyun teorisi, bu dönemde von Neumann ve Morgenstern (1947) ile Nash (1950) tarafından geliştirilmiştir (Arrow ve Intriligator, 1987: 6).

Matematiksel iktisadın üçüncü döneminde kalkülüs, küme teorisi ve lineer modellerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemi matematiksel fikirlerini ekonominin tüm alanlarına yayıldığı bir dönemdir. 1961'den 1970'lerin sonlarına kadarki dönemde geliştirilen teoriler şöyle sıralanabilir; *belirsizlik ve bilgi ekonomisi, küresel analiz, dualite teorisi, toplam talep fonksiyonları, ekonominin çekirdeği ve piyasaalar, geçici denge, denge fiyatlarının hesaplanması, toplumsal tercih kuramı, optimal vergilendirme, optimal büyüme teorisi ve organizasyon teorisidir* (Arrow ve Intriligator, 1987: 7-8).

Kısmi denge analizinden genel denge analizine yönelme, büyüme kuramları, teknolojik ilerleme ve diğer iktisadi

dinamiklere artan ilgi, uygulanan iktisat tekniklerindeki hızlı ilerleme (iktisadi istatistik, ekonometri, input-output analizi, planlama vb.) iktisatta matematik kullanımının yoğunlaşmasının nedenleri olarak sıralanabilir (Eren, 1989: 16). Matematiğin, iktisat biliminde hâkim olmaya başlaması ile oluşan nicel iktisat, iktisat teorisinin aksine ideolojik içeriği olmayan ve farklı durumlarda değiştirilerek kullanılabilen tahlil tekniklerini kapsar (Clark, 1940).

20. yüzyılda entelektüel ve politik düzeyde iki kritik gelişme yaşanmıştır. İlk olarak Avrupa ve ABD'ye yayılan Alman modeli araştırma üniversiteleri, politika ve araştırma konusunda yükseköğretim kurumlarına önemli bir rol yükliyordu. Bu gelişmeye, akademik disiplinlerin profesyonelleşmeye başlaması eşlik etmiştir. Bu dönemde fizik bilimindeki büyük başarı, gelişmiş ölçüm teknolojilerine atfedilmiş ve bilimin ölçüm olduğu fikri hızla önem kazanmıştır. Artık bilim statüsü isteyen her disiplinin ölçüm gerektirmesi bir zorunluluk haline gelmiş ve iktisat bilimi de bundan nasibini almıştır. İktisat disiplini bilimsel bir girişim haline getirmeye çalışan neoklasik iktisatçılar, iktisadın formelleştirilmesinde bir beis görmemişlerdir. Bundan böyle iktisat *bir felsefe dalı veya tarihin hizmetçisi* değil, bir sosyal fizik dalı haline getirilmiş ve sosyal düzenin analizi için daha yüksek matematik kullanılmaya başlanmıştır (Boettke, 2006: 19).

Öte yandan İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da siyaset biliminin kurumsal gelişimi 'Amerikanlaşma' süreci olarak tasvir edilmektedir. Bunun nedeni; savaş sonrası ABD'nin askeri yükselişi ve yeni uluslararası örgütler kurması (UNESCO gibi) ile Avrupa'nın yeniden inşasına yaptığı yardımlardır. 1940'lı yıllarda ABD'nin savaşa harcadığı cabada iktisadın seferberlik ve kaynak tahsisi ile stratejik karar alma alanlarına önemli katkıları olmuştur. Savaş döneminde imalat ve lojistik alanında çeşitli tekniklerin geliştirilerek hedeflere ulaşılması için lineer programlama modellerine başvurulmasını gerekli kılmakta idi. Bu gereklilik matematiksel iktisadın gelişiminde önemli rol oynamıştır. Öte yandan Neumann ve Morgenstern öncülüğünde oyun teorisinin geliştirilmesi, stratejik analiz ve ulusal savunma planlamasında kritik öneme sahip olmuştur. Dolayısıyla matematiksel iktisadi yöntemlerle geliştirilen oyun teorisi ve lineer programlama gibi modeller, ABD Savunma Bakanlığı, ABD Donanma Araştırma Bürosu, ABD Hava Kuvvetleri Uzay Araştırma Bürosu gibi kurumlar tarafından finansal ve lojistik destek görmüştür (Bernstein, 2004: 157). 19. yüzyılın ikinci yarısından, marjinalist devrim olarak bilinen kırılmadan günümüze dek ABD'li iktisatçılar, bilimdeki bu dönüşümün bir parçası olmuşlardır. Bernstein (2004), iktisat disiplini politik iktisadın terk edilerek, neoklasik düşüncenin egemenliğinin güvence altına alınma sürecini şöyle özetlemektedir:

"Artık ne ulusların zenginliğinin doğası ve nedenleri (Adam Smith ve diğer klasik kuramcılarının iddia ettiği gibi) ne de kapitalist üretimin eleştirel bir analizi (Karl Marx'ın gösterdiği gibi) üzerine çalışmalar vardı. 20. yüzyılda iktisat disiplini Lionel Robbins'in 1932 tarihli 'Essay on the Nature and Significance of Economic Science'da ustaca isimlendirdiği gibi 'kıt araçların verili amaçlara adaptasyonu' haline geldi" (Bernstein, 2004).

Öte yandan Amerikanlaşmanın siyaset biliminde sadece kurumsal düzlemde değil, entelektüel yörüngeleri de

karakterize ettiği yönünde bir tartışma gündemi oluşmuştur. Özellikle İngiltere ile ABD arasında kullanılan ortak dil ve diğer bağlar göz önünde bulundurulduğunda İngiltere'nin entelektüel etkilere karşı daha geçirgen olduğu iddia edilmektedir (Adcock ve Bevir, 2010: 73-74). Savaş sonrası dönemi izleyen çeyrek yüzyılda Amerika'nın elde ettiği önemli ekonomik avantaj, sosyal bilimsel faaliyetlerin Amerikan kurumlarının liderliğinde yürütülmesine olanak sağlamış ve bu gelişme sosyal bilimcilerin önceliklerini hangi dinamiklere göre belirledikleri üzerinde etkili olmuştur (Gulbenkian Komisyonu, 2011: 38).

İktisat kanunlarının ağırlıklı olarak matematiksel denklemler biçiminde düşünülmesi İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme tekabül etmektedir. Bu dönemde bir yandan ölçme ve nicel tahlil yöntemleri iktisada girerken, öte yandan bu yöntemlere dayalı olarak ideolojiden ve yapısal farklılıklardan bağımsız evrensel uygulama alanı bulan modeller kurulmuştur (Kazgan, 2012: 383). Savaş sonrası dönemde iktisat, sosyoloji ve siyaset biliminin kısmen doğa bilimlerinin kazandığı zaferlerin gölgesine sığınarak önemli atılımlar yaptıkları öne sürülmüştür. *"Bu üç disiplin de kantitatif tekniklere, hatta matematiksel modellere olan sarsılmaz güvenlerini savaş sonrası dönemde daha da pekiştirdiler. Böylece metodolojik yaklaşımlarının özgüllüğü kaybolmaya yüz tuttu"* (Gulbenkian Komisyonu, 2011: 48).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktisadın, fiziğe benzeyen bir sosyal bilim olma yoluna girmesi durumunu Blaug, *"matematikselleşmeye, matematiksel modellemeye ve sonuçta tekniğe ve biçimsel zarafete tapınmaya yol açmıştır"* ifadesi ile eleştirmektedir (Blaug, 2004: 166). Ancak Blaug, fiziğin bile bu halde olmadığını, çoğu fizik teorisinin karmakarışık olduğunu ve hiçbir şekilde zarif olmadığını belirtmektedir. Bu düşünceye göre iktisatçıların asıl taklit ettikleri şey matematiktir; iktisat, 'piyasa', 'ürün', 'fiyat' gibi kelimeleri kullanan bir çeşit sosyal matematiğe benzemiştir.

Politik iktisattan matematiksel iktisada doğru gerçekleşen paradigma değişimi, akademik yazın alanında da kendini göstermiştir. 1887-1955 döneminde ekonomi alanında yayınlanan dergileri kapsayan bir inceleme, matematiksel söylemin ekonomik teoriye yerleştiği dönemsel olarak göstermektedir (Mirowski, 1991: 149-150). *Revue D'Economie Politique* [RDP], *the Economic Journal* [EJ], *the Quarterly Journal of Economics* [QJE], ve *Journal of Political Economy* [JPE], dergileri tarandığında iktisatta matematiksel söylemin sığrama yaptığı periyodun, 1925-1935 dönemi ile İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme tekabül ettiği görülmektedir. Araştırma sonucunda, entelektüel ağırlık merkezinin matematiksel bir 'model' etrafında inşa edilmiş bir dergi makalesine kaydığı gözlenmiştir. Dergilerin yayımlandığı üç ülke arasında (Fransa, Britanya ve ABD), sonuçlar açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Mirowski'ye göre *"yeni, geliştirilmiş neoklasik programın kartviziti, 1935'te fizik eğitimi almış birinin matematiği idi; eğer matematik gerçekten bir dil olsaydı, o zaman neoklasik iktisat yerel bir lehçe kabul edilirdi"* (Mirowski, 1991: 153)". Debreu (1991), matematiksel iktisadın son yarım yüzyıldaki gelişiminin, her yıl alanında önde gelen süreli yayınların yayınladığı toplam sayfa sayısından okunabileceğini ve bu anlamda 1944 yılının matematiksel ekonomi tarihinde keskin bir

dönüm noktası olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. 1960'lardan sonra *Journal of Academic History*'de basılan makalelerde giderek artan oranda nicel teknikler kullanıldığı göze çarpmaktadır. *Journal of Academic History* ve diğer bazı dergilerde çıkmaya başlayan makalelerin 1960 öncesi dönem ile kıyaslandığında sistematik ve bilinçli olarak istatistik yöntemlerine başvurduğu görülmektedir (Kurmuş, 1979: 74).

Günümüzde matematiğin iktisada hâkim olma eğilimi giderek derinleşmektedir. En çok takip edilen ekonomi dergilerinden *Quarterly Journal of Economics*, *Review of Economic Studies* ve *Journal of International Economics* dergilerinde 1955-1957 dönemi ile 2015-2017 döneminde yayınlanan makalelerden küme örnekleme yolu ile seçilen 100 yayın karşılaştırıldığında birinci dönemde ileri düzeyde matematik içeren makalelerin oranı %11 iken, ikinci dönemde bu oranın %46'ya yükseldiği görülmektedir. 2015-2017 döneminde matematiksel yöntemlerin çok az veya hiç kullanılmadığı yayınların oranı ise %12 düzeyindedir (Laera, 2018: 9). Dönemsel olarak görülen yükseliş, matematiksel yöntemin akademik yayınlara hâkim olmaya devam edeceğine dair düşünceleri güçlendirmektedir. Geçmiş ile günümüzün iktisat metodolojisi birlikte düşünüldüğünde Adam Smith'in eğer günümüzde yaşasaydı, hiçbir prestijli ekonomi dergisinde yazılarını yayınlamayacağı ihtimali üzerinde duruluyor (Laera, 2018: 14). Günümüzde hipotezinizi açıklamak için istatistiksel veya matematiksel araçları kullanmadığınızda, bilim dünyasında sesinizi duyurmanın güç olduğu gerçeği ile karşı karşıyayız.

Rosenberg, iktisat metodolojisindeki dönüşüm sonrasında, neoklasik mikroekonomik teorisinin, saf ve uygulamalı bir aksiyomatik sistemin keşiştiği bir yerde, bir matematik dalı olarak görüldüğü sonucuna varmıştır (Rosenberg, 1986: 128). Rosenberg genel denge teorisini sadece matematikten ibaret olduğu gerekçesi ile küçümsemediğini, ancak teorilerin bütünlüğünü tehdit etmesi nedeniyle böyle bir itirazda bulunduğunu da eklemektedir.

20. yüzyılın başından itibaren fizikte kesin sonuçların yerini, olasılığın almasıyla birlikte gelişen istatistik yönteminin, iktisattaki yansıması ekonometri olmuştur. Her önemli değişimde fizikteki değişimleri izleyen iktisat biliminde de artık hayattaki belirsizliklerin yol açtığı arzi değişimler ve ölçme hataları nedeniyle, kesin sonuçlara ulaşmanın imkânsız olduğu, sonuçların ancak olasılıkla tahmin edilebileceği kabul edildi (Kazgan, 2012: 390). Ekonometri bir yandan kesinliğin yerine ihtimali koyarken, öte yandan iktisadi ortodoksinin, metodolojik ve teorik zafiyetlerini ve bilgi ve nedenselliğin tahmini katsayıların istatistiksel anlamlılığına indirgenmesindeki ek sorunlarını gizlemekle suçlandı (Fine ve Milonakis, 2014: 246). Bu bağlamda Blaug (1992), soyut, matematiksel olarak formüle edilmiş bir ekonomiden ne kadar zevk alsak da ekonominin gerçekte nasıl çalıştığını merak etmekten kendimizi alamadığımızı ve katı - saf teorisinin ön savlarının çoğunun ekonomik dünyada gerçekleşen olayları anlama arzusunun tatmin etmediğini belirtmektedir.

3. Neden Matematiksel Ekonomi?

İktisatta nicel tekniklerin yaygın olarak kullanılmasının geleneksel gerekçesi, iktisadi pozitif bir bilim haline getirme çabasıdır. Matematik, bilimsel bulguları açık, net ve

yalın bir biçimde ifade etmek için ideal bir dil olarak görüldüğü için 1950'li yıllardan sonra matematik, iktisatta kendine prestijli bir yer edinmiştir.

Matematiksel akıl yürütme, 1940'lı ve 1950'li yıllara kadar iktisadi analize hâkim olmamıştır, ancak bunun temel gerekçesi 19. yüzyıl sonlarında entelektüel dünyada ortaya çıkmıştır. Sözel akıl yürütmedeki sorun, aynı kelimelerle farklı şeyler ifade edilebilmesi veya aynı şeyi ifade edebilmek için farklı kelimeler kullanılabilmesinin yaratacağı belirsizlik olarak sunulmuştur. Argümanların matematiksel bir forma konularak bunun önlenebileceği, tüm varsayımların açıkça ve tanımların kesin olarak yapılması ile bu belirsizliğin ortadan kaldırılacağı öne sürülmüştür (Boettke, 2006: 19). Neoklasik iktisadın önemli temsilcilerinden W.S. Jevons, *The Theory of Political Economy (1871)* isimli eserinde iktisadın eğer bir bilim olmak istiyorsa, matematiksel bir bilim olması gerektiğini öne sürmektedir. Birçok kişinin matematiksel yöntemleri, ahlaki bilimlere uygulamaya karşı anlam veremediği bir önyargısı olduğunu, ancak kendisinin iktisat teorisinin tamamen matematiksel nitelikli olduğunu vurgulamaktadır. Jevons'a göre: "Teori, diferansiyel hesaba, servet, fayda, değer, talep, arz, sermaye, faiz, emek ve endüstrinin günlük işlemlerine ait diğer tüm nicel kavramlara uygulamaktan ibarettir. Hemen hemen her diğer bilimin tam teorisini bu hesabın kullanımını içerdiğinden, onun (matematiğin) yardımı olmadan gerçek bir ekonomi teorisine sahip olamayız" (Jevons, 1888: 26).

Jevons, tümdengelimci iktisat biliminin, tamamen ampirik istatistik bilimi tarafından doğrulanması ve yararlı hale getirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu birleşmenin zorlukları ne kadar büyük olsa da teorisinin, gerçek yaşamla ilişkilendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Jevons, 1888: 33).

Marjinalizmin savunucularından Walras ise, iktisadi, pür iktisat, uygulamalı iktisat ve sosyal iktisat olarak üçlü bir ayırmda ele almakta ve pür iktisadi teoriye özel önem atfetmektedir. Mantığın, iktisadi önermelere uygulanmasından oluşan pür iktisadi teoride iktisadi önermeler arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla matematiğin kullanılması doğal kabul edilmektedir. 1831 gibi erken bir tarihte Walras'ın babası Auguste Walras'ın *Of the Nature of Wealth and the Origin of Value* adlı çalışmasında matematiksel bir iktisat bilimi yaratmaya dönük çabası da pek çok iktisadının matematiğe başvurmasının önünü açmıştır (Walker, 1983: 127). Walras, iktisadın da tıpkı doğa bilimleri gibi ele alınmasını ve tahlil yöntemi olarak da fizik bilimlerinde geçerli olan metodolojinin iktisatta da takip edilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Walras'a göre insanlara ve devlete bol miktarda gelir sağlamak tartışmasız en değerli amaçlardır fakat bunlar bilimin amaçları değildir; bilimin ayırt edici özelliği saf gerçeğin peşinde koşması, iyi ya da kötü sonuçlara tamamen kayıtsız kalmasıdır. Dolayısıyla Walras iktisadın da geometri ya da astronomi gibi tamamen bilimsel temellere oturtulması gerektiğini öne sürmüştür (Walras, 1954: 52).

İktisat biliminin matematiksel temellere oturtulmasına ilişkin olarak Schumpeter'in yaklaşımı ise oldukça çarpıcıdır; iktisadın, sadece 'sosyal' veya 'ahlaki' bilimler arasında değil, fizik de dâhil olmak üzere tüm bilimler arasında en nicel bilim olduğuna işaret etmektedir

(Schumpeter, 1933: 5). Övgüyle bahsettiği Jevons'un *The Theory of Political Economy* eserinin girişine atıfta bulunarak iktisadın, eğer bir bilim olmak istiyorsa, mutlaka matematiksel olması gerektiğinin altını çizmektedir (Schumpeter, 1933: 9). Schumpeter'in öğrencisi Amerikalı iktisatçı Heilbroner, matematikten bağımsız bir iktisat düşüncesinin olanaklı olup olmadığını şu soru ile tartışmaya açmaktadır; "*İstatistik ve matematik, modern ekonomi bilimine girmeseydi, milyonlarca işletmenin üretimini, gayrisafi milli hâsıla denene rakama nasıl indirgenirdi veya milyonlarca mal ve hizmetin ortalama fiyatı, fiyat seviyesi denilen rakam olmasaydı nasıl hesaplanırdı*" (Heilbroner, 2013: 273). Heilbroner'a göre iktisat biliminin varoluş nedeni olan iktisadi amaçların birçoğunu açıklamak için, çeşitli biçimleriyle matematiği kullanmaktan başka çare bulunmamaktadır. Buna karşın tüm iktisadi olayların salt kantitatif teknikler ile ele alınmasına ve bu minvalde politikalar üretilmesine de şiddetle karşı çıkmaktadır; "*İktisat gerçekten bir bilim olsaydı, biz insanların da robottan bir farkı kalmazdı, bir fiyat artışı karşısında nasıl tepki vereceğimizi, ancak müknaat karşısındaki demir parçacığının verebileceği tepki kadar belirleyebilirdik*" (Heilbroner, 2013: 276).

Heilbroner, iktisadi politikalar üretilirken, gerçekliği sorunlu verilerin kullanıldığı matematiksel modellere başvurulmasının gerçek problemleri çözmeye ve doğru politika üretilmesine katkıda bulunmadığı konusunda ısrarcıdır. İnsan doğasına içkin olan belirsizlik ve içinde bulunulan çevrenin sosyo-ekonomik konjonktür ve hâkim ideoloji hesaba katılmadığında tamamen gerçek dışı sonuçlara varıldığına dikkat çekilmektedir:

"*İnsanın toplumsal yaşamı, ta doğuştan itibaren, yaradılışı itibariyle, siyasidir. ..Servetin veya gelirin bölüşümü gibi hayati önemde ekonomik sorunlar, fizikteki yer çekiminin sosyal bilimlerdeki muadili tarafından mı belirleniyor? Vergiler, miras hakları, kötü koşullarda düşük ücretle işçi çalıştıran işyerlerinin varlığı, doğanın değişmez yasalarının ifadesi mi? Yoksa içinde yaşadığımız sosyopolitik düzenin son derece değişken kararlarının mı?*" (Heilbroner, 2013: 276).

Ekonomik Analizin Temelleri (Foundations of Economics Analysis -1947) isimli eserin yazarı, Nobel ödüllü matematiksel iktisatçılardan Samuelson'a göre matematik dildir ve prensip olarak iktisat teorisinde matematik, düzyazıdan ne daha kötü ne de daha iyi olabilir; en derin mantıkla düşünüldüğünde bu ikisinin, yani düz yazı ve matematik birbirine oldukça benzerdir (Samuelson, 1952: 56). Samuelson, 1880'li yıllarda iktisatta matematiğin kullanımı eleştirildiğinde, muhtemelen 'matematik' terimi ile geometrik diyagramların kastedildiğini, dolayısıyla eskilerin, modern eleştirmenlerden daha haklı olduğunu belirtmektedir (Samuelson, 1952: 60). Matematiğin son yıllarda pek çok bilim dalında kullanılmaya başlandığını belirten Samuelson, kehanette bulunmanın tehlikeli olabileceğini de belirterek yüzyıldır matematiğin iktisat teorisinin de kapısını çaldığını vurgulamaktadır. İktisat teorisindeki sorunların, -vergilendirme sıklığı, devalüasyonun etkileri gibi, doğası gereği niceliksel ve niteliksel bilgilerin toplamından oluşan niceliksel sorunlar olduğunu ve bunları kelimelerle olduğu gibi denklemlerle de ifade etmenin sorunları çözmede işe yaradığını belirtmektedir (Samuelson, 1952: 63-64). Matematiksel

iktisatçılardan Samuelson, geçmiş ve kendi dönemindeki ekonomik teorisyenlerden bazılarının matematikten uzak olduğunu, bazılarının ise bir dereceye kadar matematik bildiklerini belirtmiş ve matematik bilmeden de büyük bir teorisyen olunabileceğini fakat yine de bunun için çok zeki olmak gerektiğini belirtmiştir (Samuelson, 1952: 65).

İktisadın matematikleştirilmesini savunan Nobel ödüllü Fransız matematikçi Debreu'ya göre iktisadi teorisinin aksiyomatizasyonunun pek çok faydası vardır; matematiğin etkin bir düşünme ve ifade aracı olması nedeniyle matematikçiler ve iktisatçılar arasındaki diyalog geliştirmekte, iktisadi problemler daha derinlemesine ele alınabilmekte, aksiyomatizasyonun getirdiği basitlik ve genellik sayesinde teoriler daha estetik bir yapıya kavuşmaktadır (Debreu, 1984: 275). Sayısal analiz tekniklerinin, iktisatta artan kullanımını Leube ve Moore (1986), okçuların yerini alan topçular sayesinde artık daha güçlü bir cephaneliğe sahip olunduğu örneği ile açıklamaktadır.

1987 yılı Nobel Ekonomi Ödülünün sahibi Gérard Solow, insanların çoğu zaman diğer araştırmalar, okunacak kitaplar, yetiştirilecek çocuklar gibi daha ilginç işleri olduğunu, fakat belirli problem türleri hakkında düşünmek için matematiksel yöntemin son derece güçlü ve verimli bir araç olduğu gerçeğinin inkâr edilemeyeceğini belirtmektedir (Solow, 1954: 373). İktisat teorisinin neden daha az matematiksel olmadığı, lisansüstü iktisat eğitiminde ve akademik yazın alanında matematiğe neden ağırlık verilmeye başlandığı ya da matematiksel iktisatçılar ile genel iktisat teorisyenleri arasındaki çizginin niçin belirsizleştiği sorularına Solow bir Darwinci olarak "*bu bir tesadüf değildir*" diye yanıt veriyor. Jevons, Marshall, Wicksteed, Walras, Pareto, Edgeworth, Barone, Bickerdike, Wicksell gibi iktisatçıların kullandıkları matematiksel yöntemler sayesinde son dönem iktisat teorisinde önemli gelişmeler kaydedildiğini belirtiyor. Hesaplamasını öğrenen her iktisatçının, bu çok güçlü aracın (matematiksel yöntemlerin) kolay problemlere uygulandığında oldukça kolay cevaplar verdiğinin farkına varacağını ilginç bir örnekle açıklıyor: "*Uzun zamandır bir elektrikli matkap almayı düşünüyordum ve sonunda bir tane satın aldığımdaya gerçekten ihtiyacım olmayan düzinelerce delik açacağımdan eminim*" (Solow, 1954: 374). Matematiğin, iktisatta bir araç olmaktan çıkıp bizzat kendi başına bir amaç haline gelmesine karşı çıkan Solow, iktisadı, aksiyom olarak pozitif bilim temelli inşa etme girişimlerinin başarısız olmaya mahkûm olduğunu ısrarla vurgulamaktadır (Solow, 1986'dan akt. Fine ve Milonakis, 2014: 239).

2011 Nobel Ekonomi Ödülünün sahibi Amerikalı iktisatçı Christopher A. Sims, iktisadın doğa bilimlerine, diğer sosyal bilimlerden daha fazla yakın görüldüğü için matematiksel olarak karmaşık bir teori ve daha fazla verinin iktisatta daha çok yer alması ve istatistiksel metodolojiye daha fazla yer verilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Sims, 1994: 107). Sims, iktisadın fizik bilimi olmadığını ve bu nedenle iktisatta istatistiksel metodolojiye ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini belirtmekte ancak diğer yandan modern bilimin kriteri olarak sunduğu deney ve gözlem tarafından üretilen verilerin toplanması ve uygulanması bağlamında ekonomik teorileri, veri analizinden korumaya çalışmanın meşru olmadığını ifade etmektedir (Sims, 1994:

111). İktisatçılar arasında teknik teorileştirme ve veri analizi biçimlerinden uzak durmak şeklinde genel bir eğilim karşısında, bu yöntemde ısrarcı olan ampirik makro iktisatçılar arasında yer alan Sims, iktisat biliminde nicel analizin potansiyel faydalarına dikkat çekmektedir (Sims, 1996: 119). Sims, bu iki farklı görüşe sahip iktisatçıların birbirlerinin çalışmalarını okumak için daha fazla zaman harcaması ve birbirini görmezden gelmek amacıyla büyük bahaneler bulmak için de daha az zaman harcaması gerektiğine işaret etmektedir.

Lucas (1991), iktisadi politika ve makroekonomi konusundaki tartışmalara ilişkin olarak eğer bir şekilde üretken olmayı amaçlıyorlarsa, bu tür politikaların etkilerinin tahmin edilmeye çalışıldığı matematiksel model tabanlı niceliksel değerlendirmeleri içermesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Daha yakın zamanlarda, Roderick (2015), iktisat ve matematiksel modeller arasındaki metodolojik ilişkinin, gerçek dünyayı açıklamaya ve kamu politikalarını formüle etmeye çalışırken oldukça yararlı olduğunu vurgulamıştır (Lucas, 1991; Roderick, 2015 aktaran Laera, 2018: 2).

İktisat yapma dilinin matematik olması gerektiğini vurgulayan bu yaklaşımların ortak bir özelliği dikkat çekmektedir. Samuelson, Debreu, Solow, Sims ve daha pek çok matematiksel iktisatçının çalışmaları Nobel Ekonomi Ödülüne layık görülmüştür. Neoklasik iktisadın mantığını ve yöntemlerini kabul eden ve uygulayan iktisatçılara atfedilen değer, ana akım iktisadın hegemonyasını açıklar niteliktedir.

4. Matematiksel İktisadın Eleştirisi

1950 öncesinde başta Marshall, Wicksell, Keynes gibi iyi düzeyde matematik bilen iktisatçılar olmak üzere Veblen ve Knight gibi farklı okullara mensup pek çok iktisatçı iktisadın matematikleştirilmesine karşı çıkmışlardır. Bu iktisatçılara göre matematik, her şeyin miktarlaştığı, niteliğinin kaybolduğu bir semboller dünyasıdır (Eren, 1989: 16). L. Von Mises de tüm insan faaliyetlerinin belirsiz olduğu postülasından hareketle, insan faaliyetlerinin zaman içinde yapıldığı ve belirsiz olduğunu öne sürerek iktisatta matematik kullanımına şiddetle karşı çıkmıştır. Mises'e göre iktisat insan ilişkilerini ele alır; iktisadın öznesi olan insan aynı zamanda nesnesi (toplum) olduğu için ortaya çıkacak belirsizlik, olasılık hesapları ile ölçülemez (Caldwell, 1994).

İktisadın matematikleştirilmesine getirilen en temel itiraz, matematiksel iktisadın aksiyomlarının, gerçek dünyadaki davranışlarla örtüşmediği şeklindedir. Beed ve Kane, 1991 yılında kaleme aldıkları çalışmalarında, son 70 yılda iktisadın matematikleşmesine yöneltilen eleştirilerin başında bu iddiaya yer vermişlerdir (Beed ve Kane, 1991: 583). İkinci olarak, matematiksel iktisat tarafından üretilen ampirik olarak test edilebilir hipotezlerin sayısının, matematiksel iktisat içerisinde oldukça sınırlı olduğu öne sürülmüştür. Pek çok iktisadi olgunun doğası gereği niceliksel olmaması nedeniyle matematiksel olarak ifade edilmesinin de mümkün olmadığı ve ekonomik süreçlerin açıklanmasının İngilizce gibi doğal bir dilden matematiğe çevrilmesinin mantığa uygun olmadığı ifade edilmiştir. Matematiksel iktisadın, daha az matematiksel iktisata göre daha kesin sonuçlar ortaya koyduğunu ölçmek için nesnel bir yol bulunmadığı, bu nedenle matematiksel mantığın 'en

iyi' tek sistem olarak tanımlanamayacağı öne sürülmektedir. Ayrıca matematiğin gerçek dünyayı anlamamıza çok az katkı sağladığı fakat diğer amaçlara daha çok hizmet ettiği yönünde de ciddi eleştiriler getirilmiştir (Beed ve Kane, 1991: 583).

Matematiğin iktisatta dil işlevini yerine getirirken beraberinde getirdiği birtakım sorunlar vardır: varsayımlarının gerçekçi olmaması, kurumsal etkenleri göz ardı etmesi, sosyo politik koşulları soyutlaması, parametrelerin değerlerinin kestirilme güçlüğü gibi zorluklardır (Olgun, 1979: 98-99). Neoklasik iktisadın varsayımlarının gerçek dışılığı, iktisatçının yerde duran beş poundluk bir banknotun –biri tarafından zaten alınmış olduğu gerekçesiyle- yanından geçmesi öyküsünde sembolleştirilir (Fine ve Milonakis, 2014: 234).

1903 yılında Cambridge Üniversitesi'nde Britanya'daki ilk iktisat bölümlerinden birini kuran Marshall'ın, matematiği sadece bir yardımcı araç olarak görmesi, Francis Edgeworth'e yazdığı satırlardan açıkça okunmakta idi; "Kişisel görüşüme göre 'teori' zorunludur ama soyut veya genel ya da 'teorik' iktisadın 'doğru' iktisat olduğundan daha korkunç bir fikir düşünemiyorum" (Hodgson, 2004: 160). Marshall, iktisadın saf bilimsel bilimlerle karşılaştırılmayacağını, çünkü insan doğasının sürekli değişen ve tekinsiz güçleriyle ilgilendiğini ifade etmiştir (Heilbroner, 2013: 275). Matematiksel yöntemlerin iktisatta yoğun olarak kullanılmasına kaygı ile yaklaşan Marshall, iktisatta matematiğin nasıl kullanılması gerektiğine ilişkin aşağıdaki öneriyi geliştirmiştir:

"1. Matematiği bir araştırma aracı olarak değil, bir kısa ifade yolu olarak kullanın.

2. İstediginizi elde edinceye kadar matematik kullanmayı sürdürün.

3. İngilizce'ye çevirin.

4. Gerçek yaşamda önemi olan örneklerle açıklayın.

5. Matematiksel bölümü yok edin.

6. Eğer 4'te başarılı olamazsınız, 3'ü yok edin. Ben bunu çok yaptım." (Maloney, aktaran. Buğra, 2011: 158).

Nobel Ödülü kabul konferansında Hayek (1974), iktisatçıları, iktisat araştırmasının matematiksel modellerde olduğu gibi verilerin nicel analizine indirgenmesinin tehlikeleri konusunda uarmıştır. Bazı iktisadi faktörlerin, matematiksel olarak formüle edilemediğinde göz ardı edilebileceğini ve bu ölçülemeyen faktörler nedeniyle yetersiz ve zararlı etkiler doğurabilecek politikaların tasarlanabileceğine dikkat çekmiştir (Laera, 2018: 1).

Niceliksel bir iktisatçı olan Leontief, iktisadın yöntemi üzerine ciddi eleştirilerde bulunmuştur: "Eleştirisiz matematik kullanma zevki, eldeki kanıtın önemli içeriğini, cebirsel işaretler heyulası arkasına gizleyebilmektedir. Matematik model kurma endüstrisi, iktisadın en saygın dalı haline dönüşmüş, tipik bir model kurma rutin bir montajlama haline gelmiştir" (Leontief, 1971: 2). Deneysel araştırmanın ekonomi hariç başka hiçbir alanda istatistiksel yöntemlerin, bu kadar ilgisiz sonuçlar üretmek için bu kadar yoğun ve karmaşık biçimde kullanılmadığı görüşü öne çıkmaktadır. Bu modellerin çoğunun hiçbir zaman pratik uygulama olmadan rafa kaldırıldığına dikkat çeken Leontief, ne kadar zor ve karmaşık matematik

manipülasyonlar olursa olsun doğru kabul edildiğini, sonuçlara gelindiğinde ise modelin varsayımlarının çoktan unutulduğunu belirtmektedir. Esas sorun ise bu varsayımların ampirik sağlamlığının olmamasıdır. Matematiğin bir işe yaramadığı böylesi bir durumda ise model kurucu “*bana başka varsayımlar verin, yeni bir model kurayım*” demektedir (Leontief, 1971: 2). Kuramsal iktisatçıların gerçekte sahip olduğu iki basamaktan biri varsayım mekanizması, ikincisi model sonuçlarının deneysel sınanmasıdır. Ancak ekonomide genellikle model gerçekçi varsayımlara sahip olmadığından ya sonuçlar gerçeğe uymamakta ya da karşıt görüşteki iki model de açıklayıcı olabilmektedir. Bu durumda iktisat, matematik ve yüksek istatistiğin gülümseyen alt kümesi olarak tasvir edilmektedir (Mini’den akt. Sedláček, 2018: 314-315).

İktisatta matematiğin bir araç olmaktan çıkıp amaç haline dönüştüğü eleştirisi ile ortaya çıkan Post otistik iktisat hareketi de matematiksel iktisada yöneltilen önemli eleştirilerdendir. Post otistik iktisat, kapsamı daraltılmış, reel dünya ile olan bağı zayıflatılmış, iktisat yapmak için sadece matematiğe gereksinim duyan neoklasik iktisada bir başkaldırı niteliği taşır. Nitekim Friedman’ın “*İktisat, reel ekonomik sorunlar ile ilgilenmektense gittikçe matematiğin gizemli bir kolu haline gelmiştir*” ifadesi, post-otistik iktisat hareketinin reddiyesini özetler niteliktedir (Friedman, 1999 aktaran Fine ve Milonakis, 2014: 239).

2000 yılında Fransız öğrencilerin öncülük ettiği bu başkaldırının nedeni, günümüzde verilen iktisat eğitiminde çoğulculuğun (pluralism) yetersizliği ve iktisat eğitiminde başat yöntem haline gelen matematiksel modelleme yöntemlerinin aşırılığına, bu yöntemlerin araç olmaktan çıkıp, bizzat bir amaç dönüşmesine yönelik tepkilerdir. Post otistik iktisat hareketini savunan öğrenciler, *a priori* matematiksel yöntemleri reddetmekten ziyade gerçekliğin niteliğinin göz ardı edilmemesi, başvuru olan matematiksel yöntemlerin araç olma işlevinden öteye geçilmemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu harekete verilen ilk yanıt, iktisadın bilimsel bir nitelik kazanabilmesi için matematik kullanımının zorunlu ve vazgeçilemez olduğudur. Ancak Lawson (2004), matematiği ön plana çıkarmayan bir iktisadın da doğal bilimlerin anlamında bilimsel olabileceğine dikkat çekmektedir. İktisadın birincil hedefinin toplumda gerçekliği aydınlatmak olduğu kabulünden yola çıkıldığında iktisatçıların kullandıkları matematiksel yöntemlerin, her yöntem gibi, ancak belirli koşullar altında yararlı ve geçerli olduğu öne sürülmektedir. Bu bağlamda Maurice Allais’in “*her bilimin temel koşulunun çözümlenebilir ve öngörülebilir düzenliliklerin varlığı olduğu gerçeğinin ekonomik olgular için de geçerli olduğu, bu nedenle iktisadın da fizik biliminin yöntem ve ilkelerine dayanması gerektiği*” savına karşı çıkmaktadır. Lawson’a göre, ekonometriciler, ileri sürdükleri korelasyonlarının geçerli olmadıklarını gördüklerinde bu iddialarını açıklamaktan vazgeçerler ve böyle bir kısıt altında toplumsal olgu düzenliliklerinin ortaya çıkması çok zordur (Lawson, 2004: 152). Bu yaklaşıma göre bilimin amacı olgusal düzenlilikler üretmek değil, bu düzenliliğin altında yatan mekanizmanın ne olduğunu kavramaktır. Örneğin tıbbi araştırma yapanlar bir hastanın ateşi ile vücudunun belirli bir bölgesindeki lekeler arasındaki korelasyonla değil, hastalık semptomlarının altındaki nedenlerle ilgilenirler. “*Matematik yüzeysel olarak korelasyon kurulabilen az sayıdaki durumlarda yararlı olabilir; ancak*

bilim, yüzeydeki olguların arasında bir korelasyon olmadığı durumlarda bile, görünmeyen nedenlerin örtüsünü kaldırmayı kendine şiar edinmiştir (Lawson, 2004: 153).”

Kesin kanunlara dayalı Newton fiziğinin etkisi altında kalan Neoklasik matematiksel iktisatçıların, iktisadi değişkenler arası ilişkileri kesin olarak tanımlaması, iktisadi davranışlara bağlı sonuçların yüzde yüz gerçekleşiyor kabul edilmesi, ‘miş gibi’ bir piyasa tasavvuruna zemin hazırlamıştır (Milonakis ve Fine, 2009: 179; Kazgan, 2012: 390). Mirowski’ye göre: “*neoklasikler, fizikçilerin ve bilim filozoflarının vaaz ettiklerini görmezden gelerek bilimsel olmayı ve fizikçilerin yaptıklarını doğrudan kopyalayarak Gordion düğümünü kesmeyi tercih ettiler. Bundan daha pragmatik bir bilim tanımı olamaz: başarıyı taklit etmek* (Mirowski, 1989: 357).” Oysa ekonometrideki verilerin, deneysel olmadığı için gerçek hayattan koparılamayacak iktisadi gerçeklerle örtüşmesi pek mümkün görülmemektedir. Bu durumu Magnus şu şekilde açıklamaktadır:

“*Şekerin fiyatını iki katına çıkarabilirsek, diğer tüm fiyatları aynı tutabilirsek ve tüketicinin nasıl tepki verdiğini görebilsek güzel olmaz mıydı? Ancak ekonomistler bu şekilde deney yapamazlar. Her şey birlikte hareket eder. Çalışmak zorunda olduğumuz veriler kontrollü bir deneyin sonucu değildir; deneysel değildir. Fizik, kimya, biyoloji ve tıpta kontrollü deneyler yapabiliriz, ancak ekonomide değil. - Astronomik veriler de deneysel değildir: sadece Dünya’nın yörüngesini nasıl etkilediğini görmek için Mars’ın yörüngesini değiştiremeyiz*” (Magnus, 1999: 58-59).

‘*Political economics*’in ‘*economics*’e evrilmesi ve iktisadın giderek formelleşmesi/matematikleştirilmesi çabaları, iktisadın fiziğin yöntemini taklit etme çabası olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda iktisadın matematikleşmesine itiraz edenler, iktisadın kendisine model olarak saf matematik yerine, matematiksel fiziği seçmeleri gerektiğini önermektedirler. Ancak böylelikle iktisadi teoriler, sonuçları test edilebilir ve ampirik temelli bir niteliğe kavuşacaktır (Yay, 2005: 23).

“*Öğretiden bağımsız, evrensel geçerli nicel tahlil teknikleriyle, iktisat ‘saf ilim’ niteliği kazanmıştır; fizik, kimya, biyoloji gibi saf bilimlerin arasında sınıflandırılmaya başlanmıştır. (1970’li yılların başından bu yana iktisadın, diğer saf ilimlerle beraber Nobel ödülüne aday olması hatırlanmalıdır.) Ancak bu niteliğiyle, iktisat, insanın-insanla, insanın toplumla, toplumların diğer toplumlarla ilişkileriyle, özünde ilgili değildir; özü, insan ve onun dünyası olmaktan çıkmıştır. Çözmeye yöneldiği sorun, etkinlik ve büyüme sorunudur; maddeler dünyasıyla uğraşan mühendisliğe yaklaşmıştır. Oysa iktisadi, toplumsal yapılardan, kurumlardan, sınıflardan, kişilerden tamamıyla soyutlamak ne mümkün ne de anlamlıdır*” (Kazgan, 2012: 390-391).

Matematiksel ekonomiye yönelik eleştirilerine *Mathematics: Logic, Quantity and Method* (1954) adlı makalesinde yer veren Novick, uzun zamandır matematikte kullanılagelen cebirsel sembollerle ifade etme alışkanlığının bazen iktisatta da kullanıldığını ancak 1945’ten sonra matematiğin, toplum bilimlerinde giderek daha fazla açıklayıcı bir araç olarak kullanılmasını bir talihsizlik olarak değerlendirmektedir (Novick, 1954: 357). Karmaşık sistemlerin çözümünde matematiğin dile kıyasla

daha etkin oluşu, çıkarsama sürecinde matematik kurallarına uyulduğu takdirde mantık hatası yapma olasılığını ortadan kaldırması ve mantık kuralları üzerine kurulu bir bilim olarak matematikte açıklık ve kesinliğin önemli bir yer tutması, iktisat biliminde nicel tekniklerin kullanılmasını olumlayan nedenlerdir. Olgun'un da belirttiği üzere “*matematik bir araçtır yalnızca ve tüm araçlar gibi ‘iyiye’ de kullanılabilir ‘kötüye’ de*” (Olgun, 1979: 100). Matematiksel yöntemin pek çok girift yapıyı, daha yalın bir biçimde anlaşılmasına olanak sağlama işlevinin yanı sıra, toplumsal gerçeklerin üstünü örtmek için aksiyomatik ve soyut bir dile sığınarak gerçekleri manipüle etmek gibi bir rolü de mümkündür.

İktisatta yöntem değişmesi sadece iktisadi analizler yapılırken kullanılan tekniklerden, modeller ve teorilerden ibaret değildir. Metodoloji tartışmalarının pratikteki yansımalarından biri de eğitim kurumlarındaki müfredat üzerinden okunabilir. İktisat eğitiminde artan matematik tabanlı dersler, iktisadın toplumsal bir bilim olmaktan uzaklaştığına dair ipucu vermektedir. Politik iktisat öğretilerinin hâkim olduğu anlayışa göre, iktisat interdisipliner bir bilim olarak psikoloji, felsefe, sosyoloji, hukuk, siyaset bilimi ve düşünce tarihi ile bütüncül bir yapı gösterirken, neoklasik kırılma ile birlikte pür, soyut, matematiksel iktisada geçilmiş ve iktisat eğitiminde yapay zekâ, algoritma iktisadı, çok değişkenli analiz, doğrusal cebir, matematiksel istatistik gibi derslere ağırlık verilmeye başlanmıştır.

İktisatta lisansüstü öğretiminin incelenmesi amacıyla kurulan ‘İktisat Lisansüstü Eğitim Komisyonu’nun (*The Commission on Graduate Education in Economics-COGEE*) 1991 tarihli raporunda iktisadın matematikleştirilmesine ilişkin ciddi eleştiriler yer almaktadır; öğrencilere ekonominin mantığının değil, dilinin öğretildiği ve iktisadın özünden ziyade gramerine ağırlık verildiği ifade edilmiştir (Krueger, 1991: 1041). Raporla, yüksek lisans programlarında üstün teknik yeteneklere sahip fakat gerçek ekonomik sorunlardan bihaber *aptal idiot*’lar yetiştirildiği belirtilmiş, bilimsel ilerleme için elbette tekniğe başvurulacağı ancak problemlerin öncelik, denge ve zamanlama olduğuna yer verilmiştir. Ayrıca şu anda dengenin tam olarak doğru olmadığı sonucuna varılmış, tekniğe, ‘öz’den daha fazla ağırlık verildiği eleştirisi getirilmiştir (Krueger, 1991: 1044-1045).

Yakın dönemde neoklasik iktisattaki yoğun matematik ve istatistik kullanımına en ciddi eleştiriler Yeni Kurumsalcı okuldan gelmektedir. Yeni Kurumsalcılara göre iktisadın konusu, belirli bir toplumda yaşayan ve dolayısıyla toplumun kültürel, toplumsal, ahlaki, tek kelime ile *kurumsal* yapının etkisi altında bulunan insandır. Yeni Kurumsalcı Okul, Newtoncu fizikteki gelişmeleri takiben matematiğin, fiziğin yöntemlerini ödünç almasına şüphe ile yaklaşmaktadır. Yeni Kurumsalcılara göre iktisat ilkeleri her koşul altında geçerli, zamansız, mekansız ilkelerdir. Öte yandan ahlak, din, gelenek, görenek, aile, hukuk gibi kurumsal faktörlerin etkisinin matematik ile ifadesinin olanaksızlığına dikkat çekilmektedir (Eren, 1989: 20). Matematiksel modellerin ve nicel analiz tekniklerinin iktisatta yoğun kullanımı sonucunda iktisadın kurumsal ve tarihsel yönü ihmal edilmekte, sınırlandırıcı varsayımlarla oluşturulmuş modeller ile ekonomik analizler yapılmaya

çalışılmaktadır. Başvurulan matematiksel modeller belirli bir iktisadi olguyu açıklamaktan ziyade modelin içsel tutarlılığını sağlama amacı taşıdığı için matematiğin iktisat için bir araç olmaktan çıkıp amaç haline dönüştüğü eleştirisi sıklıkla tekrarlanmaktadır (Kaleci ve Buluş, 2016: 244).

İktisadın geçirdiği evrimi, kısmen soğuk savaşın ideolojik kutuplaşması, kısmen de biçimselleşmenin artışı ile açıklayan Hodgson, iktisatta sadece matematiksel bir formül ile tanımlanan faktörlerin dikkate alınıp geri kalanının tamamıyla ihmal edilmesinin sonucunda tarihsel ve felsefi bağlarından koparılmış iktisat alanını, benzer şekilde özünden koparılan sosyoloji gibi terk edilmiş bir savaş alanına benzetmektedir. Disiplinlerin kapsamlarının büyük ölçüde ayrıntılı teknik konulara indirgenmesine karşı çıkan yazar, bilim yapmak için nasıl ki matematik ve istatistik zorunlu tutuluyorsa, felsefe ve düşünce tarihine de evrensel gereksinim duyulması gerektiğinin altını çizmektedir. Aksi takdirde disiplinler arası diyalog giderek zayıflayacak ve biçimselleşmenin yıkıcı ve baltalayıcı etkileri sonucunda üniversiteler bağımsız sorgulamaya auralarını yitireceklerdir (Hodgson, 2004: 162-163). Ekonometrik analizin ön plana çıkarıldığı ve sezgilerin susturulduğu bir sistemde yanlış sonuçları görmenin imkânsız olduğuna dikkat çeken Sedláček, matematiğin sadece iktisatçıların önemli bir gereci olduğunu, bundan daha önemli olanın geniş sosyal ve tarihsel bilgi ile donanımlı olmak gerektiğini vurgulamaktadır. “*Ancak o zaman bir ekonomist absürd durumlarla, ‘daha inanılabilir’ sebep-sonuç ilişkileri arasında ayırım yapabilir. Bizi bilgisayarlardan ayıran, içimizdeki insandır*” (Sedláček, 2018: 317).

Boland ve Grubel (1986), savaş sonrası dönemde iktisat yazınında artan matematiksel dile dikkat çektikleri çalışmalarında net bir sonucu ulaşımlardır: iktisat dergilerinin editörlerinin matematiksel olarak donatılmış materyallere ayrılan alanı azaltmaları gerekmektedir. Buna ek olarak, yaptıkları anketin sonuçları, matematiksel iktisadın kullanımının hem insan hem de bilgi sermayesi oluşumunda daha da azaltılması veya en azından artırılmaması gerektiğini göstermektedir (Boland ve Grubel, 1986: 441). Boulding (1948), matematiğin, iktisadi analizin temellerinin yalnızca bir parçası olduğunu, diğer temellerinin felsefede, diğer sosyal bilimlerde ve hatta sanat ve edebiyatta yattığını belirtmektedir. Ayrıca matematiksel iktisatçılar ile politik iktisatçılar arasında oluşabilecek kutuplaşma tehlikesi konusunda da uyarıda bulunmaktadır. Birbirlerinin çalışmalarına kayıtsız kalan iki ayrı uçtaki iktisatçıların takındıkları gururlu ve tepeden bakan tavır neticesinde iktisat biliminde nitelikli bir ilerleme sağlanamayacağı aşikârdır. Ekonomi, yüksek matematikçilerin koruma alanına girerse, hümanist ve ampirik kalitesini kaybedecektir (Boulding, 1948: 199). İktisatta matematiksel model veya istatistiksel testlere dayanmayan teorilerin, ‘kesinlik’ noksanlığı veya ‘bilimsel’ yetersizlik gerekçesiyle dışlanması, farklı metodlarla çalışan iki ayrı iktisatçı grubun adeta mezhepçilik kibrine bürünmesine kadar gider (Boulding, 1948; Fine ve Milonakis, 2014). İktisadi analiz yöntemlerinin salt nicel tekniklere indirgenmesi, iktisatçının, anahtarı orada düşürdüğü veya kaybettiği için değil de ışığın olduğu tek yer orası olduğu için sokak lambasının altında anahtarlarını arayan sarhoşa benzetildiği örnekle açıklanmıştır. Buna göre (iktisatçılar) birtakım tekniklere –veya el fenerine-

sahip olduklarından amaca uygun olsun ya da olmasın bu teknikleri uyguluyorlar. Bunun da ötesine geçip başka tekniklerin olmadığı iddia edilir. Bunun nedeni olarak ise temel teoriyi karakterize eden toplumsal ve tarihsel içerik yoksunluğuna işaret edilmektedir (Fine ve Milonakis, 2014: 228).

Matematiksel iktisatta analiz ölçeğinin küçülmesi de matematiksel yönetime yöneltilen bir başka eleştiridir. Matematiksel iktisadın, toplum, normlar, kurumlar gibi holistik yapılardan ziyade birey veya firma gibi mikro ölçeklerle çalışmasının içeriğinin daralması anlamına geldiği öne sürülmektedir. Bu bütüncül bakış açısından uzaklaşma iktisatçıyı, bütüncül çalışma gerektirmeyen ‘makale’ ekseninde çalışmaya itmektir. Bu durum ortaya “*sadece ilgili alanın temel makaleleri üzerinden hareket eden ve parçalı düşünmeye teşne bir iktisatçı profili çıkarıyor*” (Yılmaz, 2020). ‘Büyük resmi’ görme yetisi zayıflayan iktisatçı, tarihsel, felsefi ve toplumsal bağlamından koparılmış, soyut matematiksel analize dayanan modeller kurarak iktisadi gerçekleri anlamlandırmaya ve ekonomik sorunları çözmek amacıyla politika üretmeye çalışır. Uygulamada ortaya çıkan bu problem, 2008 küresel krizi örneği ile açıklanmıştır. 2008 küresel ekonomik krizi, ana akım iktisadın yöntemlerinin güvenilirliğini tartışmaya açmış, matematiğin, sosyal bilimlerde yarattığı sorunlara karşı ihtiyatlı olmak gerektiği konusunda herkesi düşünmeye itmiştir.

“..2008’deki global krizin ortaya çıkmasında matematiksel modellerin sistemik riskin olduğundan daha düşük gösterilmesinde ve daha iyimser bir hava oluşmasında katkısı oldukça fazladır. Copula formülleri, VaR risk modelleri, Black-Scholes opsiyon ve benzeri fiyatlandırma modelleri oldukça başarısız bir sınav verdiler. Fakat şurası da bir gerçek ki, krizler iktisat bilimini olgunlaştırıyor ve matematiksel modeller konusunda daha ihtiyatlı olmamız gerektiğini gösteriyorlar. Bu anlamda, global kriz, matematik kullanımının yarattığı anlam sığınağına ve anlam gaspına yapılmış en büyük eleştiridir” (Yılmaz, 2020).

Özetle, eleştirilerin odak noktası iktisadın gerçeklik ile bağının koparak soyut bir bilim haline dönüşmesine yöneliktir. Formalizmi, konunun içeriğinden çok biçimine tapınma olarak tanımlayan Blaug (2004), bir iktisadi teorinin ya da hipotezin sadece sunulduğu biçimiyle ilgilenebilmesine, hipotezin gerçek içeriğine önem atfedilmesine karşı çıkmaktadır. İktisadın, teknik uygulamaları her şeyden daha çok ödüllendirmesinin, kalkınma iktisadı gibi konularda tarihsel ve sosyolojik analizler içeren çalışmaların önemini azalttığı düşünülmektedir.

5. İktisat Biliminde Yeni Yaklaşımlar

Son dönemde bir bilim dalı olarak iktisadın farklı veçhelerden ele alındığı pek çok yeni yaklaşım gündeme gelmiştir. Ana akım iktisadın denge, rasyonellik, etkinlik, atomisite gibi varsayımlarına karşı çıkan kompleksite iktisadı; iktisadı biyoloji ile ilişkilendiren ve tarihsel temelde ele alan evrimsel iktisat, klinik iktisat; ajan tabanlı modellemelerden - *agent-based modeling* (ABM) doğan hesaplamalı iktisat, algoritmik iktisat bu yeni yaklaşımlara örnektir.

İktisat tarihini metodolojik kavgalar tarihi olarak nitelendiren Colander (2008), bu kavgaların en önemli

nedeni olarak iktisadın bir bilim olarak konumunun, nereye uyduğunun bilinmemesini gösterir. Metodoloji tartışmalarında genellikle matematiksel olmayan tarihsel/kurumsal yaklaşıma karşı matematiksel bir yaklaşım yer alır ve bu bölünme, ana akım ve heterodoks yaklaşımlar arasında bir ayrım çizgisi oluşturur. Kompleksite yaklaşımı bunu değiştirir; son derece matematiksel ve sadeleştirme ihtiyacını kabul etmekle birlikte, ekonomiyi basitleştirmek için gereken matematiğin genellikle deterministik bir çözümü olmayan, doğrusal olmayan dinamik modelleri içerdiğini savunmaktadır (Colander, 2008; Eren, 2015). Bunu yaparken de kompleks sistemlerden yararlanır, -ki kompleksite bilimi farklı disiplinlerdeki çalışmaların kapsamına giren konuların aslında ortak özellikleri olduğuna işaret eder. Kompleksite iktisadı, ekonominin her zaman öngörülebilir ve mekanik olmadığını, ekonomik süreçlerin birbiri ile bağlantılı, organik bir ilişki içinde olduğunu ve evrimsel bir niteliğe sahip olduğunu öne sürer. Bu argümanları ile kompleksite iktisadı, geleneksel iktisadın genel denge, rasyonel tercihler ve temsili ajan varsayımlarını ortadan kaldırarak daha gerçekçi tahminlerde bulunmayı hedefler (Keleş ve Eren, 2014: 201).

Kompleksite iktisadı ile bağlantılı olarak iktisadın evrimci bir bakış açısı ile ele alındığı yeni bir yaklaşım evrimsel iktisattır. Bu yaklaşıma göre iktisatta evrimci yaklaşımın “görünmez el” kavramının sahibi Adam Smith öncülüğünde başlatıldığı, Menger, Marshall, Veblen, Schumpeter, Hayek, Marx, Keynes ve Minsky tarafından sürdürüldüğü bilinmektedir (Eren, 2021: 93). Darwin’in 1859 yılında kaleme aldığı “Doğal Seçim Yoluyla Türlerin Kökeni” adlı eseri özellikle Veblen üzerinde doğrudan etki yaratmış ve evrimci iktisat kavramını ilk kullanan kişi Veblen olmuştur. Veblen evrim fikri temelinde iktisadın fizikten ziyade biyoloji ile yakın ilişkisine dikkat çekmektedir. Marshall da iktisadın Mekke’sinin biyoloji olduğunu öne sürerek iktisat-evrim ilişkisinin önemini vurgulamaktadır (Eren, 2021: 95).

Son dönemde iktisat biyoloji ilişkisini tarihsel temelde ele alan farklı yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Biyoloji biliminin amaçlarını ve sınırlarını inceleyerek iktisadın kapsamını ve sınırlarını da keşfettiğini belirten Rosenberg, iktisadın biyolojik bir bilim olarak ele alındığında gizemli ve sorunlu görünen hemen her şeyin aydınlandığını öne sürmektedir (Rosenberg, 2009: 59). İktisat gibi biyolojiyi de tamamen tarihsel bir temelde ele alan Rosenberg, biyolojinin konusunun neredeyse 5 milyar yıllık tarihinin son 3.5 milyar yılında bu gezegendeki biyolojik sistemlere ne olduğunun araştırılması olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde iktisat bilimi de insanlığın varoluşundan bu yana toplumdaki ekonomik ilişkileri düzenleyen ve sürekli gelişim gösteren, evrimsel bir bilim dalı olarak nitelendirilmektedir.

Rosenberg, biyoloji ile aralarında yakın bağ kurduğu iktisadı diğer sosyal bilimler gibi tarihsel olarak nitelendirmektedir. Tarihsel eğilimler hakkında bir dizi olgusal iddia oluşturan ve daha da önemlisi, ekonomik etkileşimlerin değişken doğası nedeniyle, ekonominin kesin veya kesin olmayan hiçbir yasaya uymadığına dikkat çekilmektedir. Böylelikle neden iktisadın mutlak yasalarının olmadığı ve diğer bilimlere benzetilmemesi gerektiği de açıklanmış olur. İktisadi teorinin öngörme yetisinin ciddi sınırları vardır. Özellikle herhangi bir

tahminde bulunmak için yeterince uzun süre sabit kalan parametreler ve katsayılar için değerler oluşturmamız pek olası görünmemektedir. Rosenberg, iktisatta kesin sonuçlara ulaşılamayacağı veya elde edildiğinde kalıcı olmayacağını iki düşünceye dayandırır; birincisi iktisat bir biyolojik bilimdir ve ikincisi iktisada atfedilen tüm özellikler, bütün biyolojik bilimlerin kaçınılmaz özellikleridir (Rosenberg, 2009: 60).

İktisadın biyoloji ile ilişkisinin bir adım ileri götürülerek tıp bilimi ile ilişkilendirildiği bir başka yaklaşım ise klinik iktisattır. Keynes'in iktisatçıyı bir diş hekimi, Colander'in ise bir mühendis olarak ele aldığı klinik iktisat, mekanik bir sistem olmanın aksine bütüncül bir ekosistemin parçası olarak ele alınmalıdır (Eren, 2021). Colander ve Kupers (2014), mühendisliğin yaratıcı bir çaba gerektirdiği düşüncesinden hareketle, iktisadın saf formel bir bilim olduğu görüşünü reddederler. İktisat bilimi, devlet olmadan piyasanın da var olamayacağını iddia eden bu yaklaşımda hem yukarıdan aşağıya hem de aşağıdan yukarıya doğru yönelim izleyen politikalar ile ekosistem içerisinde gerçekçi bir temel oturtulmuştur. Colander ve Kupers'e göre iktisat bir bilim olmaktan çok sanattır. Temel iktisadi kuralların uygulanması, bilimden çok daha fazla mühendislik ve sağduyu gerektirir. Bu görüşe göre klasik iktisatçılar bu pratik politika ilkelerinin çoğunu anlamışlar fakat modern iktisatçıların bu anlayışa katkıları oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Esasen modern iktisatçılar, klasik iktisatçıların politik nüanslarının çoğunu kaybetmişlerdir (Colander ve Kupers, 2014: 73-74). İktisatta matematik kullanımının artması ile matematiğin kısıtlayıcı varsayımları ortadan kalkmıştır. Bu nedenle, başlangıçta, standart politika modeli haline gelen şeyi inşa eden iktisatçılar, matematiğin getirdiği sınırlamaları kabul etmişler, ancak zamanla bu sınırlamalar unutulmuştur. Sonuç olarak değişmeyen materyallerden hareketle değişimi açıklamaya çalışmak, gerçekçi bir yaklaşım değildir ve bu nedenle iktisadın sosyal bilim olma yönünün ihmal edilmemesi gerekir (Eren, 2021: 101).

İktisadı bir ekosistem içinde yer alan canlılar ve onları içinde buldukları cansız ortam ile birlikte ele alan aksiyon temelli bir başka yaklaşım ajan tabanlı modellemeye dayalı hesaplamalı iktisattır. Arthur, algoritmik matematiğe kritik rol atfedilen bu modellemede, bilimlere isim temelli ve eylem temelli bilimler olarak ikiye ayırmaktadır. Algoritmik sistemler ise daha çok eylemlerle, yani olayları tetikleyen diğer olaylarla, bir bakıma süreçlerle ilgilenirler (Arthur, 2020: 13) Arthur'a göre 19.yüzyılda fizik, kimya ve iktisat bilimi isim temelli bilimler kategorisine giriyordu. Ancak son yıllarda bilgi işlem gücündeki hızlı gelişmelere paralel olarak yapay zeka, evrimsel algoritmalar, yeni optimizasyon yöntemleri, istatistiksel tahmin yöntemleri ve ekonometrik yöntemler gibi ortaya çıkan yeni teknikler geçen yüzyılın başından beri bilimi dönüştürmüştür. Eskiden daha kapalı olan bilimler, günümüzde açık, gelişen ve üretken yapıların etkilerini araştıran bir nitelik kazanmıştır. Arthur, algoritmaların bilim için yeni bir ifade aracı olarak yeni bir olasılıklar dünyası yarattığını ve iktisadın da bu dönüşümden açıkça etkilendiğini belirtmektedir (Arthur, 2020: 16). Yazar, cebirsel matematiğin ancak ölçülebilir isimleri kullanabildiği ve eylemleri ihmal ettiği için bir elek görevi gördüğünü belirtmektedir. Arthur, ifade edemediği şeyi içeremediği için süreçlerin ve eylemlerin elekten geçtiğini ve

açıklanamadığını ve bu kısıtlılığın da iktisatta bazı çarpıtmalara yol açtığının altını çizmektedir (Arthur, 2021: 5).

Arthur (2021), iktisatta matematiğin gücünü yadsımamakla birlikte matematiğin tüm iktisadi olguları açıklamakta yetersiz kaldığını belirtmektedir. Çünkü içinde insanı barındıran iktisat bilimi özünde sofistike bir yapıya sahiptir (Arthur, 2021: 2). Oysa cebir, hangi bilimde kullanılırsa kullanılsın daima nicel bir hikâye anlatır. Bunu yaparken semboller ve birbirleriyle olan ilişkilerini tümdengelim yöntemi ile sembolik ve soyut bir biçimde bize aktarır. Yazar bunu şöyle örneklemektedir; "*Toskana'da bir çoban 790 denariye 13 koyun ve 9 keçi satıyor; oğlu 5 koyun ve 15 keçi satıyor. Hikâyede bilinmeyen miktarları (x ve y fiyatları) soyutlayıp semboller olarak belirliyoruz, sonra bu bilinmeyenleri bilinen miktarlarla ilişkilendiriyoruz ve eşitlikleri koruyan bazı manipülasyonlardan sonra bilinmeyenleri bilinen miktarlar açısından belirleyebiliyoruz.* (Arthur, 2021: 3)" Bu hikâyeyi denklem ile ifade edebilmek için çoban ve oğlunu ortadan kaldırmalı, koyun ve keçileri sayılara indirgemeli, bilinmeyen fiyatları sembol olarak ifade etmeli ve pazarda yapılan herhangi bir pazarlığı yok saymalıyız. Örnekte görüldüğü üzere bir eylemi cebirsel olarak ifade edebilmek, matematiğe dönüştürebilmek için onu davranıştan sıyırmamız gerekir. Bu şekilde isimlere indirgenen iktisatta kişilerin kaybolduğuna, ancak meçhul bilim insanların mevcudiyetine dikkat çekilmektedir. İsimlerin arkasında muhtemelen eylemler vardır, ancak belirtilmedikleri için görünmezler. Arthur'a göre buradaki problem eylemlerin ortadan kaybolmasıdır. Sonuç olarak iktisatta diferansiyel denklemler ile ifade edilen gerçek olaylar aslında eylemden koparıldığı için gerçek dinamikleri anlamamıza ve yorumlamamıza izin vermemektedir (Arthur, 2021: 3).

İlk kez 1940'lı yıllarda ortaya atılan ancak 1980 ve 1990'lı yıllarda daha çok tartışılmaya başlanan bir başka iktisadi metod, ajan tabanlı modellemedir. Neoklasik iktisat öğretisinin varsayımlarına karşı geliştirilmiş bir yaklaşım olan ajan tabanlı modelleme, klasik ve yapıcı (*constructive*) matematiksel yaklaşımların güçlü bir sentezi olarak nitelendirilmektedir (Borri and Tesfatsion, 2010). Özünde ekonomik ajanların rasyonel, homo-economicuslar olduğu varsayımına karşı ajanların, birbirleriyle ve çevreleriyle etkileşim halinde oldukları ve değişken davranışlar sergiledikleri, adaptif (uyarlanabilir) oldukları görüşü yatar. (Tesfatsion, 2011). Gerçek insanlar için de geçerli olduğu üzere kendi inanışlarına sahip olan bu ajanlar birbirleriyle ve çevreleriyle etkileşim kurmak yoluyla yapıcı bir şekilde yeni veriler elde edebilirler. Modelde yer alan ajanlar özerktir, kendi kendilerini yönetebilirler. Yani ajanlar bağımsızdır, buldukları çevreyle ve diğer ajanlarla etkileşimlerinde algıladıkları bilgileri, kararları ve eylemleriyle ilişkilendiren davranışlara sahiptirler (Macal ve North, 2010: 153; Arslan, 2017: 8).

İktisatta ajan tabanlı modellemeler, tarım ve çevre ekonomisi, işletme ve yönetim, elektrik piyasaları, finansal iktisat, politik iktisat, işgücü piyasaları, makro iktisat gibi alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır (Borri ve Tesfatsion, 2010: 11). Fagiolo ve Roventini (2017) ise ajan tabanlı modelleri maliye politikası, para politikası, makro ihtiyati politika, işgücü piyasası politikası ve iklim değişikliği politikası olmak üzere beş temel alanda sınıflandırmaktadır.

Örneğin; 1990'ların sonunda New York'taki NASDAQ Borsası, hisse senedi fiyatlarının doğruluğunu artırmak amacıyla ajan tabanlı modellemeye başlamıştır. Uygulanan modellerle fiyatların küçük artışlarla yükselmesine ve böylece brokerların bir bütün olarak piyasaların bilinmeyen sonuçları olan stratejilerini etkilemesine izin verilmiştir. NASDAQ başkanı Mike Brown, modelin fiyat dalgalanmalarını matematiksel olarak doğru bir şekilde yeniden üretebildiğini ve böylece herhangi bir güvenlik açığına karşı koymak için adımlar atılabildiğini belirtmektedir (Buchanan, 2009: 681). Ajan tabanlı modeller özel sektörde de kullanılmaktadır. Örneğin, Ohio, Cincinnati'den tüketici ürünleri devi Procter & Gamble, tedarikçi, depo ve mağaza ağı üzerinden mal akışını optimize etmek için ajan tabanlı modeller kullanmıştır. Bir başka örnek Dallas, Teksas'taki Southwest Airlines'in, kargo rotalarını çizmek için ajan tabanlı modellere başlamasıdır (Buchanan, 2009: 681).

Cenova Üniversitesi'nden Silvano Cincotti ve meslektaşları Avrupa Birliği ekonomisinin ajan tabanlı bir modelini oluşturmuşlardır. Modelleri arasında tüketim malları ve finansal varlıklara yönelik piyasalar, kredi almak için bankalarla etkileşime giren firmalar ve farklı faiz oranları sunarak birbirleriyle rekabet eden bankalar yer almaktadır. Reel ekonomik verilere dayanarak, yaklaşık 10 milyon hanenin, 100.000 firmanın ve yaklaşık 100 bankanın temsil edildiği modelde bu ajanların tamamının iş yapmanın daha karlı yollarını bulurlarsa stratejilerini değiştirebilecekleri öngörülmektedir. Cincotti, en iyi politikaların ampirik bazda tasarlanmasına yardımcı olduklarını belirterek bu simülasyonların Avrupa Birliği'nin ekonomi politikaları üzerinde olağanüstü etkisi olacağını umduklarını belirtmektedir (Buchanan, 2009: 682). Ajan tabanlı modellerin bu şekilde yaygın kullanımı ile iktisatçıların çeşitli ekonomik, sosyal, politik ve psikolojik faktörleri barındıran büyüme, dağılım ve refah konularını daha kapsamlı bir şekilde ele almaya teşvik edilmesi mümkündür. Böylece politik iktisatçıların sahip olduğu geniş vizyonun geri kazanılmasına katkıda bulunabileceği düşünülmektedir (Tsfatsion, 2003: 268).

Evrenin mükemmel düzenlenmiş ve deterministik bir yer olmadığı gerçeğinden hareketle, ajan tabanlı modelleme geleneksel iktisat anlayışının katı varsayımları yerine daha gerçekçi temeller üzerine inşa edilmiştir. Ajan tabanlı modellerde, sınırlı rasyonel ajanlar vardır. Bu ajanların kendi karakterleri, davranış kalıpları ve inanışları tercihlerine yön verir. Ajan tabanlı modellemede süreçler aşağıdan yukarıya doğru belirlenir. Başka bir ifade ile iktisadın gelişen makroekonomik özellikleri, ajanların mikro davranışları tarafından belirlenir (Gatti vd. 2008: 108). Ajan tabanlı modellemede, içinde kendi özellikleri, davranışları, birbirleriyle ve çevreleriyle olan etkileşimlerini dikkate alan gerçekçi ajanların olduğu şekliyle finansal piyasalar simüle edilir ve sonuçlar tahmin edilmeye çalışılır. Simülasyon ve bilgisayarın gücü sayesinde analitik çözümü olmayan modeller hakkında fikir edinilebilir. Dolayısıyla bilgisayarlar ve simülasyonlar komplekse yaklaşımının temeli kabul edilmektedir (Colanders, 2008). Sorunları anlamak için bilgisayarların ve simülasyonların kullanılması, iktisatçıların iktisat yapma biçiminde muazzam bir teknolojik değişimi beraberinde getirmiştir. Komplekse yaklaşımı teoriyi daha düşük bir seviyeye indirir ve onu geçici olarak uyan varsayımlar ve

kalıplarla değiştirir. Bu kalıpların anlamlı olup olmadığının belirlenmesi ise, tarih ve iktisat tarihi bilgisi gerektirir. Komplekse iktisadında kişi gerçeği aramaz; sadece ekonomiyi anlamamızda geçici olarak yararlı olabilecek istatistiksel bir uyum aranır. Eğer bu uyumlar iyi olursa, o zaman bir yasa geliştirilebilir, ancak dinamik denklemlerin çalışma şekli nedeniyle yasalar değişebilir. Bu da iktisadın deterministik ve öngörülebilir olmadığını gösterir. Ajan tabanlı modelin ulaştığı sonuçlar ile gerçek dünyadaki sonuçların karşılaştırılması ve doğrulanması noktasında bir takım eleştiriler gelmektedir. Her ne kadar gerçek dünyadaki sonuçlara yakın tahminlerde bulunulması hedeflense de sonuçlarda gözlenen farklılıklar, ajan tabanlı modellerin henüz olgunluğa erişmediği şeklinde yorumlanmaktadır.

6. Sonuç

İktisatta yöntem tartışmaları marjinal devrimin başlangıç yılları olan 1870-1890 döneminde başlamış, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde iktisat disiplininde yaşanan paradigma değişimi sonrasında doruğa ulaşmıştır. İktisadi gelişmelerin tarihsel ve toplumsal bağlamda ele alındığı ve tümevarımcı yöntemle dayalı olarak yürütülen klasik politik iktisatta, toplumlar, normlar ve kurumlar da iktisat disiplininde büyük öneme sahipti. Ancak birey davranışları ile piyasa mekanizmasını ön plana çıkaran, fizikteki gelişmeleri takip ederek kesin/katı sonuçlar ortaya koymaya çalışan yeni 'matematiksel iktisat' ile iktisat sosyal bir bilim olmaktan doğa bilimi olmaya 'terfi etme' gayretine girmiştir. İdeolojiden arındırılmış ve aksiyomatik temellere oturtulmuş soyut/matematiksel iktisatta, kısmi denge analizinden genel denge analizine geçilmiş, rekabet, büyüme ve tüketici teorisi üzerine lineer modeller geliştirilmiştir. Büyüme kuramları, teknolojik ilerleme ve diğer iktisadi dinamiklere artan ilgi ile uygulanan iktisat tekniklerindeki hızlı ilerlemeler de (iktisadi istatistik, ekonometri, input-output analizi, planlama vb.) eklenince iktisadın politik yönü artık bir fazlalık olarak görülmeye başlanmış, 'bilimsel nitelik kazandırılan' iktisat, bir çeşit sosyal fizik veya sosyal matematik dalına evrilmiştir. Bu bağlamda politik iktisatçıları ile matematiksel iktisatçıları arasında yaşanan metodoloji tartışmaları, iktisadın sadece tekniği üzerinde değil fakat aynı zamanda ideolojisi ve öğretileri üzerinde de uyuşmazlıklar yaşanmasına neden olmuştur.

Politik iktisattan matematiksel iktisada geçişle birlikte iktisat, tarih, felsefe ve sosyolojiden koparılarak daha soyut ve aksiyomatik bir temele oturtulmuştur. Ancak toplumsal bir bilim olarak iktisat salt matematiğe yahut ideoloji, tarih, felsefe gibi disiplinlere indirgenemeyecek kadar derinlikli bir araştırma alanıdır. İktisadın, optimizasyon, etkinlik ve denge konuları ile ilgilenen bir disiplin haline gelmesi ile birlikte toplumsal ve tarihsel boyutun göz ardı edilmesi matematiksel iktisada yöneltilen en temel eleştirilerdendir. Hatta bu eleştiriler daha da ileri götürülerek iktisadın, ikinci sınıf matematikçiler için sınımlanacak bir yer haline geldiği görüşleri tartışılmaktadır.

İktisatta matematik kullanımının etkileri değerlendirildiğinde iki uçlu bir sonuca gidilmektedir. Eğer salt matematik kullanma isteği ile kuramsal sorunlar hasıraltı ediliyor, dikkatler temel sorunlardan uzaklaştırılarak ayrıntılar üzerinde gereğinden fazla duruluyor ise veya gerçekçi varsayımlara dayanmayan

matematiksel modeller ile politika üretilmeye çalışılıyor ise elbette matematiğin iktisattaki kullanımı sorgulanacak ve iktisat, kantitatif tekniklerin esiri olmakla suçlanacaktır. Buna karşın matematiğin tutarlı düşünmenin önünü açması, akıl yürütme ve bilgi üretme noktasında önemli bir araç olması yadsınamayacak gerçeklerdir. Matematiğin evrensel bir dil olması, zengin teoremlere sahip olması, analizleri ideolojik etkilerden arındırma işlevi, soyut ve tümdengelimci bakış açısı ile en karmaşık analizleri açıklamada bile kısa ve yalın ifade gücü, iktisat biliminde matematiğin önemli bir yeri olması gerektiğine ilişkin gerekçeler olarak savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre matematik ile desteklenmeyen bir iktisat disiplini düşünülemez.

Son dönemde, geleneksel iktisadın gerçekçi olmayan varsayımları ile kurulan modellerin, gerçek dünyadaki iktisadi sorunlara çözüm getirmediği, aksine bunları derinleştirdiği tezlerini destekleyen yeni yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Ajan tabanlı modelleme, kompleksite iktisadı, klinik iktisat gibi yeni kavramlar üzerinden iktisat biliminin diğer bilimlerle ilişkisi yeniden tartışmaya açılmıştır. İktisadın biyoloji ile yakın bir ilişki içerisinde olduğunu öne süreren evrimci bakış açısı, iktisadın tarihsel bağlamda ele alınmasını gerektirir. Bu yeni yaklaşıma göre, ekosistemin bir parçası olarak kabul edilen iktisat biliminde canlılar (ajanlar) ve onların içinde buldukları cansız ortam birlikte ele alınmakta ve bu canlıların hem birbirleriyle hem de çevreleriyle etkileşimde buldukları varsayılmaktadır. Ayrıca söz konusu bağımsız ajanların iktisadi eylemlerini yönlendiren inanışları ile değer yargıları olduğu ve bunlara göre hareket ettikleri kabul edilmektedir. Bu varsayımlara bağlı olarak oluşturulan simülasyonlar maliye politikası, para politikası, makro ihtiyati politika, işgücü piyasası politikası ve iklim değişikliği politikası gibi alanlarda kullanılarak daha gerçekçi temeller üzerine inşa edilmiş sonuçlara ulaşılması hedeflenmektedir.

Sonuç olarak yöntem tartışmasının da odak noktasında yer aldığı üzere matematiksel modellerin, soyut/aksiyomatik tekniklerin iktisadi toplumsal gerçeklerden koparacak düzeyde aşırı kullanılması riskli ve tehlikeli bir duruma işaret eder. Bu noktada Solow'un iktisatçıların matematik kullanımı konusunda 'çok mu ileri gidildi?' sorusuna verdiği "matematiğe, ekonominin martinisindeki cinmiş gibi bakılmayacağı" yanıtı önemlidir (Solow, 1954: 374). Esas olan ekonomik analizde kullanılan matematiksel yöntemin türü veya ağırlığı/bileşimi değil, matematiğin araç olmaktan çıkıp bir amaca dönüşmesi problemidir. Eğer iktisadi bir gerçeklik, salt matematiksel modeller üzerine inşa ediliyorsa, üstelik bu modellerin verilerinin/varsayımlarının güvenilirliği ve gerçekliği tartışmaya açıksa ve son kertede tıpkı fizik gibi kesin, net sonuçlara ulaşıldığı iddia ediliyorsa iktisat, toplumsal gerçeklikten uzaklaşıyor ve soyut bir doğa bilimine dönüşüyor demektir. İleri düzeyde matematik bilgisine sahip olmak, iyi bir iktisatçı olmak için gerekli fakat yeterli bir koşul değildir. İyi bir iktisadi bakış açısına sahip olmak, matematiksel altyapıdan daha önemli bir önkoşuldur. Aslında burada önemli olan yöntem savaşlarından kimin galip çıkacağı değil, iktisadi bilginin güvenilirliğini artırmak için iktisadın felsefeyi, düşünce tarihini, sosyolojiyi olduğu kadar ekonometri ve diğer matematiksel modelleri de içine alan bütüncül bir biçimde ele alınması gerektiğidir. Bu boyutlardan hiçbirinin ötekileri dışlamaması; aralarında güçlü bir iş birliği ve

etkileşim kurulmak suretiyle iktisat biliminin daha derinlikli bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Adcock, R. ve Bevir, M. (2010). Political Science. R.E., Backhouse. ve P. Fontaine, (Ed.), *The History of the Social Sciences Since 1945* Cambridge University Press, Cambridge, 71-101.
- Akyüz, Y. (2009). *Sermaye Bölüşüm Büyüme*. Eflatun Yayınevi, Ankara.
- Arrow, K. J. ve Intriligator M. D. (1987). *Handbook of Mathematical Economics*. C. 1, North Holland.
- Arslan, O. (2017). Linking Agent-based Computational Economics to Post Keynesian Economics. *International Journal of Management Economics and Business*, 13(1), <https://doi.org/10.17130/ijmeb.20173126260>
- Arthur, W.B. (2020). Algorithms and the Shift in Modern Science. *Beijer Institute Discussion Paper* 269.
- Arthur, W.B. (2021). *Economics in Nouns and Verbs*, Nisan 2021, <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/2104/2104.01868.pdf>
- Becchio, G. ve Leghissa G. (2017). *The Origins of Neoliberalism Insights From Economics and Philosophy*. Routledge, London.
- Beed, C. ve Owen, K. (1991). What is The Critique of The Mathematization of Economics? *Kyklos*. 44(4), 581- 612. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.1991.tb01798.x>.
- Bernstein, M.A. (2004). 20. Yüzyıl Amerika'sının İktisadını Yeniden Ele Almak, Düşünce Tarihine Politik Ekonomik Bir Yaklaşım. (Çev. G.T. Acar), *Post-Otistik İktisat: İktisada Eleştirel Bir Bakış*. İÜ İktisat Fakültesi Mezurları Cemiyeti, İstanbul, 155-159.
- Blaug, M. (1992). *The Methodology of Economics or How Economists Explain*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Blaug, M. (2004). Formalizmin Sorunları, *Post-Otistik İktisat: İktisada Eleştirel Bir Bakış*. , K. Ardiç (drl.). İÜ İktisat Fakültesi Mezurları Cemiyeti, İstanbul, 164-170.
- "Bir Sentor Hikayesi: İktisat ve Matematik", Yılmaz, E, 16.09.2020.
- Boettke, P. J. (2006). *The Battle of Ideas: Economics and The Struggle For a Better World*. New Zealand Business Roundtable New Zealand.
- Boland, L.A. ve Grubel H. (1986). On The Efficient Use of Mathematics in Economics: Some Theory, Facts And Results Of An Opinion Survey. *Kyklos*, 39(3), 419-442, <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.1986.tb00779.x>.
- Borrill, P. L., Tesfatsion, L. (2010). Agent-Based Modeling: The Right Mathematics for the Social Sciences? *Staff General Research Papers Archive* 31674, Iowa State University, Department of Economics. July 2010
- Boulding, K. (1948). Samuelson's Foundations: The Role of Mathematics in Economics. *Journal of Political Economy*, 56(3), 187-199, <https://doi.org/10.1086/256671>.
- Buchanan, M. (2009). Meltdown Modelling. *Nature*, 460(6), 680-683.
- Buğra, A. (2011). *İktisatçılar ve İnsanlar*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Caldwell, B.J. (1994). *Beyond Positivism Economic Methodology in The Twentieth Century*. Routledge, London.
- Clark, C. (1940). *The Conditions of Economic Progress*. Macmillan, London.
- Clarke, S. (1991). *Marx, Marginalism and Modern Sociology- From Adam Smith to Max Weber*. Macmillan Academic and Professional Ltd., London.
- Colander, D. (2008). Complexity and the History of Economic Thought, *Middlebury College Economics Discussion Paper* No. 08-04, <https://doi.org/10.1.1.581.9838&rep=rep1&type=pdf>
- Colander, D., Kupers, R. (2014). *Complexity and the Art of Public Policy: Solving Society's Problems from the Bottom Up*. Princeton University Press, Princeton.
- Debreu, G. (1984). Economic Theory in The Mathematical Mode. *The American Economic Review*, 74(3), 267- 278, <https://doi.org/10.2307/3439651>

- Debreu, G. (1991). The Mathematization of Economic Theory. *The American Economic Review*, 81(1), 1-7, https://www.jstor.org/stable/2006785?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Dow, A., Dow, S. ve Hutton A. (1997). The Scottish Political Economy Tradition and Modern Economics. *Scottish Journal of Political Economy*, 44(4), 368-383, <https://doi.org/10.1111/1467-9485.00065>
- Eren, E. (1989). *İktisatta Yöntem*. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, No.28, Bursa.
- Eren, E. (2015). (Makro) İktisatta Gelişmeler: Yeni Bir (Makro) İktisada Doğru mu? *Yıldız Social Science Review*, 1 (1) , 1-35.
- Eren, E. (2021). Gerçekçi İktisat: Algoritmik Matematik ve Klinik İktisat. *İktisat ve Toplum*, Haziran 2021, Sayı: 128, 89-104.
- Fagiolo, G., Roventini, A. (2017). Macroeconomic Policy in DSGE and Agent- Based Models Redux: New Developments and Challenges Ahead. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 20(1), <https://doi.org/10.18564/jasss.3280>
- Gatti, D. Vd. (2008). *Emergent Macroeconomics, An Agent-Based Approach to Business Fluctuations*, Springer, Milan.
- Fine, B. ve Milonakis, D. (2014). *İktisat Emperyalizminden Acayip İktisada, İktisat ve Diğer Sosyal Bilimler Arasında Değişen Sınırlar*, (Çev. E. Kırmızıaltın ve H. Bilir), Heretik Yayınları, Ankara.
- Gulbenkian Komisyonu (2011). *Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. (Çev. Ş. Tekeli), Metis Yayınları, İstanbul.
- Heilbroner, R.L. (2013). *İktisat Düşüncüleri, Büyük İktisat Düşüncülerinin Yaşamları ve Fikirleri*. (Çev. A. Tartanoğlu), Dost Kitabevi, Ankara.
- Hodgson, G.M. (2004). İktisat Nasıl Bu Hale Geldi? *Post-Otistik İktisat: İktisada Eleştirel Bir Bakış*. , K. Ardıç (drl.). İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, İstanbul.
- Hunt, E.K. ve Lautzenheiser, M. (2019). *İktisadi Düşünce Tarihi, Eleştirel Bir Perspektif*. (Çev. V.U. Aslan), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Jevons, W.S. (1888). *The Theory of Political Economy*. Macmillan, London.
- Kaleci, F., ve Buluş, A. (2016). Matematik İktisadi Ele mi Geçiriyor? 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, *Hegemonya Karşı Hegemonya Bildiriler Kitabı*. Konya, 238-254.
- Kazgan, G. (2012). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Keleş, E., Eren, E. (2014). Ajan Tabanlı Modelleme ve Hesaplamalı İktisat. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(42), 197-219. <https://doi.org/10.14783/od.v11i42.5000065528>
- Keyder, Ç. (1979). İktisadın Metodları. F. Görün (drl.). *İktisatta Kapsam ve Yöntem- Seçme Yazılar*, O.D.T.Ü. İdari İlimler Fakültesi Yayın No: 33.
- Krueger, A.O. (1991). Report of The Commission on Graduate Education in Economics. *Journal of Economic Literature*, 29(3), 1035-1053, <https://www.jstor.org/stable/2727610>
- Kurmuş, O. (1979). Nicel İktisat Tarihi, *İktisatta Kapsam ve Yöntem- Seçme Yazılar*. F. Görün. (drl.). O.D.T.Ü. İdari İlimler Fakültesi Yayın No: 33, Ankara.
- Kurmuş, O. (2009). *Bir Bilim Olarak İktisat Tarihinin Doğuşu*. Yordam Kitap, Ankara.
- Laera, R.F. (2018). The Economic Mathematization: A Bibliometric Analysis. *Atlantic Review of Economics*. 1(3), 1-16, <https://www.jstor.org/stable/2727610>
- Lawson, T. (2004). Gerçeğe Dönüş. *Post-Otistik İktisat: İktisada Eleştirel Bir Bakış*. K. Ardıç (drl.). İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, İstanbul.
- Leube, K. R. ve Moore T. G. (1986) (Ed), *The Essence of Stigler*, Hoover Institution Press, Stanford University, California.
- Levent, A. (2019). İktisadın “Amerikanlaşma”sı, Kamusal Entelektüel ve Türkiye: Politik İktisat Özelinde Bir İnceleme. *Muhafazakar Düşünce*, 15(56), 251-267, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhafazakar/issue/47217/594598>
- Leontief, W. (1971). Theoretical Assumptions and Nonobserved Facts. *American Economic Review*, 61 (1), 1-7, <https://www.jstor.org/stable/i332664>
- Macal, C.M., North, M.J. (2010). Tutorial on Agent-based Modelling and Simulation. *Journal of Simulation*, 4(3), 151-162. <https://doi.org/10.1057/jos.2010.3>
- Magnus, J.R. (1999). The Success of Econometrics. *De Economist*, 147(1), 55-71, <https://www.jstor.org/stable/2565539>
- Marx, K. (2011). *Kapital Ekonomi Politiginin Eleştirisi*. (Çev. M. Selik ve N. Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul.
- Milonakis, D. ve Fine, B. (2009). *From Political Economy to Economics: Method, The Social and The Historical in The Evolution of Economic Theory*. Routledge, Oxon.
- Mirowski, P. (1989). *More Heat Than Light, Economics As Social Physics: Physics As Nature's Economics*. Cambridge University Press, New York.
- Mirowski, P. (1991). The When, The How And The Why of Mathematical Expression in The History of Economics Analysis. *The Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 145-157, <https://doi.org/10.1257/jep.5.1.145>
- Novick, D. (1954). Mathematics: Logic, Quantity, and Method. *The Review of Economics and Statistics*, 36(4), 357-358, <https://www.jstor.org/stable/i333127>
- Olgun, H. (1979). İktisat ve Matematik Üzerine. *İktisatta Kapsam ve Yöntem- Seçme Yazılar*. F. Görün, (drl.).O.D.T.Ü. İdari İlimler Fakültesi Yayın No: 33, Ankara.
- Rosenberg, A. (1986). What Rosenberg's Philosophy of Economics is Not. *Philosophy of Science*, 53(1), 127-132. <https://doi.org/10.1086/289298>
- Rosenberg, A. (2009). If Economics is a Science, What Kind of a Science Is It?, (Ed.) H. Kincaid, D. Ross *The Oxford Handbook Of Philosophy Of Economics*, Oxford University Press, 55-67.
- Rubin, I.I. (1979). *A History of Economic Thought*. (Çev. D. Filtzer), Ink Links, London.
- Samuelson, P.A. (1952). Economic Theory and Mathematics-An Appraisal. *American Economic Review*, 42(2), 56-66, <https://www.jstor.org/stable/1910585>
- Samuelson, P.A. (1994). The To-Be-Expected Angst Created for Economists by Mathematics. *Eastern Economic Journal*, 20(3), 267-273, <https://www.jstor.org/stable/40325575>
- Schumpeter, J. (1933). The Common Sense of Econometrics. *Econometrica*, 1(1), 5-12, <https://doi.org/10.1017/CBO9781139170116.008>
- Sedlâçek, T. (2018). *İyi, Kötü ve Ekonomi, Gılgamış'tan Wall Street'e İktisadi Anlam Arayışı*. (Çev. A.S. Erdoğan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Shone, R. (2008). *Dinamik İktisadi Çözümleme Faz Diyagramları ve İktisadi Uygulamaları*. (Çev. M. Sarımeşeli), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Sims, C.A. (1996). Macroeconomics and Methodology. *Journal of Economic Perspectives*, 10(1), 105-120. DOI: 10.1257/jep.10.1.105. (Erişim Tarihi: 25.09.2021)
- Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği*. (Çev. H. Derin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Solow, R. (1954). The Survival of Mathematical Economics. *The Review of Economics and Statistics*, 36(4), 372-374.
- Stilwell, F. (2002). *Political Economy: The Contest of Economic Ideas*. Oxford University Press, Oxford.
- Tesfatsion, L. (2003). Agent-Based Computational Economics: Modelling Economies as Complex Adaptive Systems, *Information Sciences*, 149(4), 262-268. [https://doi.org/10.1016/S0020-0255\(02\)00280-3](https://doi.org/10.1016/S0020-0255(02)00280-3)
- Tesfatsion, L. (2011). Agent-based Modeling and Institutional Design. *Eastern Economic Journal*, 37(1), 13-19. <https://doi.org/10.1057/eej.2010.34>
- Yay, T. (2005). İktisadın Kapsamı ve Yöntemi Üzerine. *Ekonomik Yaklaşım*, 16(7), 1-33. <https://doi.org/10.5455/ey.10532>

Walras, L. (1954). *Elements of Pure Economics or The Theory of Social Wealth*. George Allen and Unwin Ltd., London.

Walker, D.A. (ed.). (1983). *William Jaffe's Essays on Walras*. Cambridge University Press, Cambridge.



Sermaye Yapısı Teorileri ve Türk Bankacılık Sisteminin Sermaye Yapısı Belirleyicileri

Capital Structure Theories and Determinants of Capital Structure of the Turkish Banking System

Bilal AKKAYNAK^a

MAKALE BİLGİSİ

<i>Makale Geçmişi</i>	
Başvuru	7 Aralık 2021
Kabul	4 Mart 2022
Yayın	25 Mart 2022
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Sermaye Yapısı Teorileri,
Sermaye Yapısı Belirleyicileri,
Bankacılık,
Panel veri Analizi.

ARTICLE INFO

<i>Article History</i>	
Received	7 December 2021
Accepted	4 March 2022
Available Online	25 March 2022
Article Type	Research Article

Keywords

Capital Structure Theory,
Capital Structure Determinants,
Banking,
Panel Data Analysis.

ÖZ

Bu çalışma Türkiye’de bankacılık sektörünün sermaye yapısı belirleyicilerinin incelenerek sektörün ilişkili olduğu sermaye yapısı teorilerinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla Türkiye’de faaliyet gösteren 14 bankanın 2002 ve 2020 yıllarını kapsayan veri seti düzenlenerek panel veri analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada sermaye yeterlilik oranı, kaldıraç ve mevduat/toplam kaynak oranları bağımlı değişken olarak, büyüme olanakları, varlık yapısı, likidite, büyüklük, aktif karlılık, öz kaynak karlılığı kur riski, kredi riski ve faiz riski değişkenleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Araştırma neticesinde SYO büyüklük, ROA ve faiz riski değişkenleri ile pozitif ilişkili, likidite, büyüme olanakları ve ROE ile negatif ilişkili olarak bulunmuştur. Kaldıraç oranları ise varlık yapısı, ROA, kredi riski ve faiz riski değişkenleri ile pozitif ilişkili, büyüme olanakları, büyüklük ve ROE ile negatif ilişkili olarak bulunmuştur. Ayrıca Türk bankacılık sektörünün sermaye yapısının genel itibarıyla finansman hiyerarşisi teorileri ile uyumlu olduğu gözlemlenmiştir.

ABSTRACT

This study aims to determine the capital structure theories that the sector is related to by examining the capital structure determinants of the banking sector in Turkey. In this context, the data set covering the years 2002 and 2020 of 14 banks operating in Turkey was organized and analyzed by panel data analysis method. In the study, capital adequacy ratio, leverage ratios and deposits/total assets ratios were used as dependent variables, asset structure, liquidity, size, growth opportunities, return on equity, return on assets, exchange rate risk, credit risk and interest risk variables were used as independent variables. As a result of the research, size, ROA and interest rate risk variables were found to be positively correlated with capital adequacy ratio. Liquidity, growth opportunities and ROE variables were found to be negatively correlated with capital adequacy ratio. Asset structure, ROA, credit risk and interest rate risk variables were found to be positively related to leverage. Growth opportunities, size and ROE variables were found to be negatively correlated with leverage. In addition, it has been observed that the capital structure of the Turkish banking sector is generally compatible with the pecking order theory.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem: Capital Structure is very important for businesses to start their activities and to continue these activities successfully throughout their lives. In this respect, capital structure is a phenomenon that should be carefully considered by business managers. Because businesses should build all their assets on a debt-equity mix that they have optimally constructed. From the theories developed by David Durand (1952) and Modigliani and Miller (1958) on capital structure, many views have been put forward and many new theories have been developed. Industrial enterprises have been the main subject of research in almost all the theories developed. Against this, when the relevant literature is examined, it has been noticed that financial

enterprises are not as popular as industrial enterprises as a research subject. The main reason for this is that the balance sheet structures of banks are different from the balance sheet structures of other enterprises and the purpose of keeping the capital of the banks is different from other industrial and production enterprises. In the balance sheets of industrial enterprises, assets are ranked according to their liquidity. Resources are sorted by maturity. The situation is different in bank balance sheets. Assets are classified according to their place of use, and their sources are classified according to their place of origin. In addition, resources are provided to industrial enterprises for the purpose of financing assets, while in banks, resources are basically offered to their customers as liquidity and financing support, with the logic of intermediary institutions. Another indicator of the

^a Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Erzincan, **E-Posta:** bakkaynak@erzincan.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0003-1300-2112

differentiation of banks' capital structures from industrial enterprises is the legal restrictions imposed by the public authority. While there is no legal obligation regarding the capital structures of industrial enterprises, it is necessary to measure capital adequacy in banks and evaluate this within the framework of the criteria determined by law (BASEL Criteria).

Research Question: This paper focuses on the banking sector. Because the banking sector, unlike other sectors, is at the intersection of many sectors and is in a position related to almost all sectors. Naturally, negativity experienced by the banking sector in a country will directly or indirectly affect many other sectors. For the banking sector to be a pioneer in many other sectors, it is necessary to have a strong capital structure. In this context, this paper aims to answer these questions: "What are the determinants of the capital structure of the Turkish banking sector?" and "What are the capital structure theories associated with the Turkish banking industry?"

Literature Review: Marques and Santos (2003) examined the capital structures of banks operating in Portugal. As a result of the examination, they stated that the capital structure of Portuguese banking generally overlaps with the trade-off theory and partially with the proposals of the pecking order theory. Çağlayan and Şak (2010) aimed to examine the determinants of the Turkish banking sector. As a result of the analysis, they found that market to book and size variables were positively related to leverage, while asset structure and profitability variables were negatively related to leverage. Ali et al. (2011) examined the capital structure determinants of commercial banks operating in Pakistan. As a result of the research, they found that the variables of size and asset structure are positively related to leverage, profitability and liquidity variables are negatively related to leverage. Binici ve Köksal (2012) aimed to examine the relationship between leverage and asset structure in the Turkish banking sector. As a result of the research, they found that profitability and size variables gave significant results as determinants of capital structure and that leverage tended to decrease in periods when the growth rates of bank assets were high and to increase in the opposite case. Okuyan (2013) analysed the capital structure determinants of the Turkish banking sector. In his study, which examined the capital adequacy ratio (CAR) as the dependent variable, he obtained the result that risk, size and deposit rate variables were negatively related to the CAR, while the variables of ROE, loan rate and economic growth were positively related. Nguyen and Kayani (2013), in their study on banks operating in the Asian continent, discussed the determinants of capital structure in two groups as developed and developing countries. As a result of the research, they found that leverage is negatively related to asset structure, earning per share and risk variables, and positively related to size and profitability variables in developed countries. In developing countries, they found that leverage is positively related to asset structure and size, and negatively related to earnings per share and risk. Akter vd. (2015) aimed to compare the capital structure determinants of the banking sector with other sectors. As a result of the analysis, the effect of the earnings per shares variable on the capital structure was similar in the banking and non-bank sectors. However, they concluded that the leverage ROE and ROA variables showed differences.

Basnet (2015), in her study on commercial banks operating in Nepal, found that profitability, asset structure and market to book variables were negatively related to borrowing, while the firm size and risk variables were positively related to borrowing. Mutairi and Naser (2015) tried to determine the capital structure determinants of commercial banks within the Gulf Arab Countries Cooperation. As a result of the research, they concluded that the return on assets and age variables are positively related to leverage, while the asset structure variable is negatively related to leverage.

Methodology: In this study, it is aimed to determine the variables that affect the capital structure decisions of banks operating in our country by using the panel data analysis method. 14 banks data were used for creating data set. The data set of these banks for the years 2002 and 2020 were obtained from the tables that banks are obliged to announce regularly on the website of the Banks Association of Turkey. In the study, capital adequacy ratio, leverage ratios and deposits/total assets were used as dependent variables, asset structure, liquidity size, growth opportunities, return on assets, return on equity, Exchange rate risk, credit risk and interest risk variables were used as independent variables. The variables included in the analysis were used by choosing among the ratios calculated specifically for the balance sheet structure of the banking sector.

Results and Conclusions: It is aimed to observe the independent effects of each risk criterion by detailing the risk variable as currency, credit and interest risk. According to the results, it has been observed that banks increase their own resources for the management of existing risk in periods when credit risk increases. This reflex is in line with the approaches put forward by the pecking order theory. On the other hand, in periods when the exchange rate risk increased, the bank preferred to increase its deposits. With this orientation, it can be interpreted that banks manage the probability of not being able to meet their liabilities related to exchange rate risk by increasing their deposits. The attempt to collect deposits may result in an increase in interest expenses. In this respect, overdoing it may complicate the management of interest rate risk. An increase in interest rate risk will reduce the pressure to collect deposits. As a matter of fact, income and expense structure of interests were found to be negatively related to the deposit/equity ratio. On the other hand, it has been observed that the increase in interest income also increases capital adequacy and own resources. Within the framework of these results, in practice, it can be thought that the positions of banks exposed to interest rate risk have a higher volume than positions exposed to currency risk. In order to manage both risks, it is recommended that banks take more position in derivative contracts with an effective management approach.

Considering the other findings of the study, the relationship between asset structure, liquidity, size, growth opportunities return on assets and return on equity variables with leverage was found to be statically significant. The increase in the amount of loans in total assets can be interpreted as the fact that deposits are considered reasonable and interest income may increase, pn the other hand, it can be interpreted as an increase in credit risk. In this study, it has been observed that the increase in loans in total assets reduces capital adequacy and increases own resources in total resources. In

order to analyse the liquidity effect, the ratio of liquid assets to short-term liabilities is used. A decrease in this ratio may increase the banks' exposure to liquidity risk. When the results obtained are examined, it is observed that the capital adequacy of banks increase their deposits in periods when liquidity risk is possible.

When all the results are evaluated, it is observed that the Turkish banking sector is generally shaped within the framework of the predictions of the pecking order theory. In a market dominated by views specific to the theory of pecking order, it is recommended that banks turn to activities that increase their profitability, that is, internal resources. Supporting the activities with a management approach that increases the service quality, diversifying banking products and services in a need-oriented manner, and especially effective management of bad debts and bad loans can be offered as suggestions. In addition, in the process of offering bank resources to customers as loans, it is recommended that they tend to more mortgage loans. In this way, they will be able to use their mortgages as collateral in the process of meeting their own financing needs. Considering that the costs are lower in borrowings based on secured contracts, the low-cost sources will enable to gain an advantage over competitors and increase profitability.

1. Giriş

Sermaye yapısı işletmelerin faaliyetlerine başlaması ve bu faaliyetlerini yaşamları süresince başarılı bir şekilde sürdürebilmeleri bakımından oldukça önemli ve işletme yöneticileri tarafından üzerinde özenle durulması gereken bir olgudur. Çünkü işletmeler tüm varlıklarını optimal düzeyde kurguladıkları bir borç öz kaynak bileşimi üzerine inşa etmelidirler. Bu sayede yaşamları boyunca sürdürülebilir başarılar elde edebileceklerdir.

David Durand (1952) ve Modigliani ve Miller'ın (1958) sermaye yapısına ilişkin geliştirdikleri teorilerinden günümüze değin birçok görüş öne sürülmüş ve birçok yeni teori geliştirilmiştir. Geliştirilen hemen hemen tüm teorilerde sanayi işletmeleri araştırmanın temel konusu olmuştur. Buna karşılık ilgili literatür incelendiğinde finansal işletmelerin araştırma konusu olarak sanayi işletmeleri kadar popüler olmadıkları fark edilmiştir. Bunun temel sebebi bankaların bilanço yapılarının diğer işletmelerin bilanço yapılarından farklı olması ve bankaların sermayelerini bulundurma gayelerinin diğer sanayi ve üretim işletmelerinden farklı olmasıdır. Sanayi işletmelerinin bilançolarında varlıklar likiditelerine göre kaynaklar ise vadelerine göre sıralanırken, banka bilançolarında varlıklar kullanış yerlerine göre kaynakları ise elde edilmiş yerlerine göre sınıflandırılmaktadır. Ek olarak sanayi işletmelerinde kaynaklar varlıkların finansmanı amacıyla temin edilirken bankalarda kaynaklar temel olarak, aracı kurum mantığıyla, müşterilerine likidite ve finansman desteği olarak sunulmaktadır.

Bankaların sermaye yapılarının sanayi işletmelerinden farklılaşmasının bir diğer göstergesi kamu otoritesi tarafından uygulanan yasal kısıtlardır. Sanayi işletmelerinin sermaye yapılarına ilişkin bir yasal zorunluluk bulunmazken bankalarda sermaye yeterliliğinin ölçülmesi ve bunun yasalarca belirlenen kriterler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda en önemli

kriter Basel kriterleri olarak adlandırılan düzenlemelerdir. 1970'li yıllar sonrasında meydana gelen ve bankacılık sektörünü derinden etkileyen döviz ve faiz piyasalarında oluşan riskler bankaların denetim altına alınması ihtiyacını doğurmuştur. İlk olarak 1988 yılında yürürlüğe giren Basel I standartları bankaların sermaye yeterliliği hususunda birtakım hesaplamalarla asgari bir oranının belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Buna göre banka sermayesinin riskli varlıklara bölünmesi ile elde edilen sermaye yeterlilik oranı belirli bir seviyenin altında olmamalıdır. Yıllar itibarı ile Basel standartları günün gelişilen şartlarına bağlı olarak güncellenmiş 2004 yılında Basel II, 2010 yılında ise Basel III standartları uygulamaya konulmuştur (Okuyan, 2013: 295).

Bu çalışma özellikle bankacılık sektörü üzerine yoğunlaşmış bir çalışmadır. Çünkü bankacılık sektörü imalat sanayi, ticaret ve hizmet sektörü gibi diğer sektörlerden farklı olarak birçok sektörün kesişim noktasında hemen hemen tüm sektörlerle ilişkili bir pozisyonadadır. Ülkede gerçekleştirilen birçok projenin finansmanında bankacılık sektörünün sağlamış olduğu kaynaklar oldukça önemli paya sahiptir. Doğal olarak bir ülkede bankacılık sektörünün yaşayacağı bir olumsuzluk diğer birçok sektörü doğrudan veya dolaylı olarak etkileyecektir. Bankacılık sektörünün diğer birçok sektöre öncü olabilmeleri için güçlü bir sermaye yapısına sahip olmaları gerekmektedir. Bu bakımdan bankaların sermaye yapısını belirleyen değişkenlerin belirlenmesi ve bu değişkenlerin iyi yönetilebilmesi oldukça önemlidir.

Çalışmanın literatürde yer alan benzer çalışmalardan özgünlüğü özellikle risk değişkenlerinin ayrıştırılarak kredi, faiz ve kur riskinin sermaye yapısı üzerindeki etkisinin belirlenmeye çalışılması, faiz riskinin vade ve gelir bakımından ayrıştırılarak bağımlı değişken üzerindeki etkisinin detaylı olarak incelenmesi ve veri setinin zaman boyutu bakımından güncellenmesi olarak sıralanabilir.

Çalışmanın devam eden kısımlarında öncelikli olarak tüm sermaye yapısı teorileri özet olarak sunulacak, sonrasında ise literatür taraması aktarılacaktır. Daha sonra çalışmanın bankacılık sektörüne has uygulamasına yer verilecek olup sonuç bölümünde elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

2. Sermaye Yapısı ile İlgili Teoriler

Sermaye yapısı her dönemde finans yazınının oldukça popüler konularından olmuştur. David Durand'dan günümüze değin sermaye yapısı üzerine geliştirilmiş birçok teori bulunmaktadır. Bu teorikler klasik ve modern sermaye yapısı teorileri başlığı altında toplanmaktadır.

2.1. Klasik Sermaye Yapısı Teorileri

Bilanço pasifinde yer alan ve borç-öz kaynak kalemlerinin toplam kaynak içindeki paylarının değiştirilmesinin işletme değeri üzerindeki etkisine yoğunlaşan teorilerdir. Bu grupta yer alan teoriler sırasıyla aşağıda özetlenmiştir.

Net Gelir Yaklaşımı: David Durand net gelir yaklaşımını 1952 yılında finans yazınına kazandırarak bilanço pasifinde yer alan yabancı kaynak/öz kaynak oranında yabancı kaynak ya da öz kaynak miktarını değiştirmenin işletme değeri üzerinde bir etkisinin olmayacağını ifade etmiştir. Durand finansman ihtiyacının karşılanmasında borçlanma maliyetinin hisse senedi ihraç ederek öz kaynak temin edilmesinin maliyetinden düşük olduğunu savunarak

borçlanmada kısmen düşük olan maliyetin hisse senedi ihracı ile katlanılan yüksek maliyetle kombine edildiğinde işletmelerin uzun vadede finansman maliyetlerini azaltacağını savunmaktadır (Durand, 1952: 217; Paramasivan ve Subramanian, 2008: 53).

Net Faaliyet Geliri Yaklaşımı: İşletmelerin piyasa değerlerinin sermaye yapılarından bağımsız olduğunu savunan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda işletmelerin piyasa değerinin belirlenmesinde iskonto oranı kullanılmaktadır. İskonto oranı bir ya da birden fazla dönemde devam edebilen nakit akışlarının bugünkü değerlerinin belirlenmesinde kullanılan bir göstergedir (Bergers, 2004: 91).

Geleneksel Yaklaşım: Bu yaklaşım işletmelerde sermaye yapısının optimal bir düzeyinin oluşunu savunmaktadır. Bu optimal düzeyde yabancı kaynak ve öz kaynağın marjinal maliyetleri birbirine eşittir. İşletme bu optimal düzeyin ötesine geçerek yabancı kaynak maliyetini artırdığında işletmenin finansal riski artış gösterecektir. Finansal riskin artması ile hissedarlar ilave risk primi talep edeceklerdir. Bu durumda öz kaynak maliyetini artıracaktır. İşletmenin bu noktadan sonra borçlanma düzeyini artırmaya devam ederse kredi veren kurumlar finansal riskin artışına bağlı olarak borçlanma faizlerini de artıracaktır (Brealey vd., 2011: 430; Van Horne, 1971: 209).

Modigliani Miller Yaklaşımı: İşletmelerin piyasa değerlerinin, sermaye yapılarından bağımsız olduğunu savunan bu yaklaşım, işletmede borç/öz kaynak oranının artması ile finansal riskin ve dolayısıyla öz kaynak maliyetinin artacağını savunmaktadır. MM'e göre yabancı kaynak maliyetinin düşük olması ile elde edilen kazanım artan öz kaynak maliyeti ile dengelenecektir. Bunun sonucu olarak işletmenin toplam sermaye maliyetinde bir değişim olmayacaktır (Davies ve Crawford, 2014: 236).

MM 1963 yılında yapmış oldukları bir çalışma ile teorilerini güncelleyerek işletmelerin yabancı kaynak elde edebilmelerinin karşılığı olan faiz ödemelerinin kurumlar vergisinden düşülebileceğini buna karşılık hissedarlara sağlanan dividant ödemelerinin gider olarak yansıtılamayacağını ifade etmişlerdir. MM'e göre kurumlar vergisi ödemelerinin bulunduğu her durumda borç ile finansman öz kaynak ile finansmana göre daha avantajlıdır. İlk durumda yabancı kaynak ve öz kaynak maliyetlerinin marjinal faydaları dengelenirken ikinci durumda faiz ödemelerinin kurumlar vergisinden düşülebiliyor olması birlikte değerlendirildiğinde işletmenin yabancı kaynak kullanımını artırması dolaylı olarak toplam sermaye maliyetini azaltacaktır (Ehrhardt ve Brigham, 2009: 611):

2.2. Modern Sermaye Yapısı Teorileri

Klasik sermaye yapısı teorilerinin aksine işletmelerde sermaye yapısını oluşturan belirleyici değişkenlerin tespiti amacıyla geliştirilmiş teorilerdir. Literatürde sıklıkla çalışılmış modern sermaye yapısı teorileri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

Dengeleme Teorisi (Ödünleşme Teorisi): Dengeleme teorisi yabancı kaynak ile finansmanın işletme açısından fayda ve maliyetlerini incelemektedir. Yabancı kaynak ile finansmanın faydaları faiz ödemelerinin vergiden düşülmesinin yanı sıra piyasaya işletmenin ödeme gücü ve

ödeme karakteri olan kısacası güvenilir ve karlı bir işletme imajı vermesidir. Ek olarak işletme yöneticilerin borç ödeme yükümlülüğüne girmesi sorumluluklarını artıracak ve buna bağlı olarak yönetim anlayışları daha etkin olabilecektir. Buna karşılık yabancı kaynak ile finansmanın optimal düzeyin ötesine artması işletmenin finansal sıkıntı içine girme olasılığını artıracaktır. Buna göre teori kaldırıcı ve karlılık arasında doğru orantılı bir ilişki bulunduğunu, yabancı ile finansmanı iflas maliyetlerine yol açmayacak bir düzeyde dengede olması gerektiğini öne sürmektedir (Bontempi, 2002: 2, Buferna vd., 2005: 7).

Finansal Sıkıntı Maliyetleri: Finansman ihtiyacının karşılanması amacıyla toplam kaynak içerisinde yabancı kaynak kullanımında aşırıya kaçılırsa işletmenin finansal sıkıntı içine girme olasılığı artar. Bu olasılığın artması işletmenin ek finansman sağlama maliyetlerini de artırmaktadır. Böylesi bir durumda işletmeler finansal ihtiyaçlarının karşılanmasında öz kaynak kullanımına ağırlık vermelidirler. Bu yaklaşıma göre gelecek dönemde büyüme potansiyeli daha fazla işletmeler ve varlıklarında teminat gösterilebilecek varlığı fazla olan işletmeler daha fazla yabancı kaynak kullanım fırsatına sahiptirler. Ek olarak kısmen daha küçük işletmelerin daha büyük işletmelere nazaran finansal sıkıntı içine düşme olasılıkları daha yüksektir (Myers, 1984: 8; Voulgaris vd., 2002: 1381).

Vekâlet Teorisi: Bu yaklaşım borç verenler, ortaklar ve kurum yöneticileri arasında meydana gelebilecek çıkar çatışmalarına odaklanarak doğabilecek sorunların çözülmesi amacıyla savlar öne süren bir teoridir. İşletme yöneticilerinin temel görevi işletmenin piyasa değerini maksimize edilmesini ve hedeflerine ulaşabilmelerini sağlamaktır. Ancak olası risklerde büyük ölçüde sorumluluk sahibidir. Bu bakımdan bazı durumlarda yöneticiler riskli ama kazanç potansiyeli yüksek yatırım fırsatlarını değerlendirmek istemeyebilirler. Çünkü işletmenin kazanımlarının paylaşılması noktasında yöneticinin üstlenmiş olduğu risk ile kazanımı doğru orantılı değildir. Böylesi bir sorunun çözümüne yönelik olarak vekalet teorisi yöneticilere pay verilmesini önermektedir. Yöneticilerin paylı yönetici olmaları önceki duruma nazaran yabancı kaynak ile finansman ihtiyacını artıracak, nakit akışlarının düşük verimli yatırımlara yönelmesi engellenebilecek ve riskli ama kazanç potansiyeli yüksek yatırım fırsatları değerlendirilebilecektir (Haris ve Raviv, 1991: 300).

Finansman Hiyerarşisi Teorisi: Bu yaklaşımın temelinde finansman kaynaklarının belirli bir sıralamaya göre kullanılması yatmaktadır. 1961 yılında Donaldson tarafından geliştirilen bir teoridir. Buna göre işletmeler finansman ihtiyaçlarını karşılarken öncelikli olarak dağıtılmamış karlara, sonrasında yabancı kaynak ile finansmana en son olarak öz kaynak ile finansmana yönelmelidirler. Ayrıca teori kapsamında bilgi maliyeti bakımından daha düşük maliyetli menkul kıymetlerin ve borçla finansman tercih edilecek ise teminatlı borç imkanlarının kullanılmasının makul olacağı savunulmaktadır (Yiğit, 2016: 52; Frank ve Goyal, 2003: 219).

İşaret Teorisi: Bu yaklaşımın özünde işletme ile ilgili tüm bilgi ve gelişmelerin piyasa, muhtemel yatırımcılar ve kreditorler tarafından işletme ile ilgili bir olumlu ya da olumsuz işaret olarak algılanması yatmaktadır. Bu sayede

işletme ile ilgili her türlü bilgi maliyetsiz bir biçimde doğrudan üçüncü kişilere transfer olabilmektedir (Leland ve Pyle, 1977: 371). İşletmelerin sermaye yapılarında meydana gelebilecek gelişmeler de üçüncü kişiler bakımından bir işaret olarak algılanabilir, örneğin işletmede borçlanma oranındaki bir artış piyasaya işletmenin kreditorler tarafından güven duyulduğu şeklinde yorumlanabilir (Ross, 1977: 23).

Asimetrik Bilgi Kuramı: Yatırımcılar, hissedarlar ve yöneticiler kadar işletme ile ilgili bilgiye sahip değildirler. Bu eksik bilgi dağılımı asimetrik bilgi olarak ifade edilmektedir. Bilginin asimetrik dağılması ihraç edilen hisse senetlerinin yanlış fiyatlanabilmesi ile sonuçlanabilmektedir. Hisse senedinin yanlış fiyatlanması eski ve yeni hisse senedi sahiplerinin getirilerinde haksız bir farklılaşmaya yol açabilmektedir. Hisse senetlerinin asimetrik bilgi kaynaklı yanlış fiyatlanabilme ve tarafların ekonomik bir kayba uğrama sorunu finansman ihtiyacının yabancı kaynak ile karşılanması neticesinde aşılabilecektir (Haris ve Raviv, 1991: 306). Buna karşılık meydana gelen problemler minimize edilip piyasa dengelendiğinde hisse senedi olması gereken değerde fiyatlanacak ve öz kaynak ile finansman makul olabilecektir (Karadeniz, 2008: 33).

3. Literatür Taraması

Marques ve Santos (2003) Portekiz’de faaliyet gösteren bankaların sermaye yapılarını incelemişlerdir. İnceleme neticesinde elde ettikleri bulgular çerçevesinde Portekiz bankacılığının sermaye yapısının genel itibari ile ödünleşme teorisinin kısmen de finansman hiyerarşisi teorisinin önermeleri ile örtüştüğünü belirtmişlerdir. Huang ve Song (2006), Çin’de faaliyet gösteren işletmeler üzerine yaptıkları çalışmalarında büyüklük ve varlık yapısı değişkenlerinin borçlanma ile pozitif ilişkili olduğu sonucunu büyüme olanakları, karlılık, vergi ve borç dışı vergi kalkanı değişkenlerinin ise borçlanma ile negatif ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Kim vd. (2006), Kore’de faaliyet gösteren işletmeler üzerine yaptıkları çalışmalarında büyüme olanakları, karlılık, borç dışı vergi kalkanı ve risk değişkenlerinin kaldıraç ile negatif ilişkili olduğunu, işletme büyüklüğünün ise kaldıraç ile pozitif ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Amudi (2007) Gana’da faaliyet gösteren bankaların sermaye yapısı belirleyicilerini incelemişlerdir. Araştırma neticesinde karlılık değişkeninin kaldıraç ile negatif ilişkili olduğu risk, varlık yapısı, banka büyüklüğü, büyüme olanakları ve vergi değişkenlerinin ise kaldıraç ile pozitif ilişkili olduğu sonucunu elde etmiştir. Eriotis vd. (2007), Yunanistan’da faaliyet gösteren işletmeler üzerine yaptıkları çalışmalarında işletme büyüklüğü değişkeninin borçlanma ile pozitif ilişkili olduğu, likidite faiz ödemeleri ve büyüme olanakları değişkenlerinin borçlanma ile negatif ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Achy (2009), Fas’da faaliyet gösteren işletmeler üzerine yaptıkları çalışmada varlık yapısı karlılık ve büyüklük değişkenlerinin borçlanma ile negatif ilişkili olduğu, büyüme olanakları değişkeninin ise borçlanma ile pozitif ilişkili olduğu sonucunu elde etmiştir. Sheikh ve Wang (2011), Pakistan’da faaliyet gösteren işletmeler üzerine yaptıkları çalışmalarında karlılık, likidite, risk ve varlık yapısı değişkenlerinin borçlanma ile negatif ilişkili olduğunu, işletme büyüklüğü değişkeninin borçlanma ile pozitif ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Ali vd. (2011) Pakistan’da faaliyet gösteren ticari bankaların

sermaye yapısı belirleyicilerini incelemişlerdir. Araştırma neticesinde büyüklük ve varlık yapısı değişkenlerinin kaldıraç ile pozitif ilişkili karlılık ve likidite değişkenlerinin kaldıraç ile negatif ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Cortez ve Susanto (2012), Japonya’da faaliyet gösteren işletmeler üzerine yaptıkları çalışmalarında varlık yapısı değişkeninin borçlanma ile pozitif ilişkili olduğunu, borç dışı vergi kalkanı ve karlılık değişkenlerinin borçlanma ile negatif ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Cuong ve Canh (2012), Vietnam’da faaliyet gösteren işletmeler üzerine yaptıkları çalışmalarında işletme büyüklüğü değişkeninin borçlanma ile pozitif ilişkili olduğunu, varlık yapısı, likidite ve karlılık değişkeninin borçlanma ile negatif ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Degryse, Goeij ve Kappert (2012), Almanya’da faaliyet gösteren işletmeler üzerine yaptıkları çalışmalarında karlılık ve borçlanma arasında negatif bir ilişki olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Varlık yapısı, işletme büyüklüğü, borç dışı vergi kalkanı ve büyüme olanakları değişkenlerinin ise kaldıraç ile aralarında pozitif bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Nguyen ve Kayani (2013), Asya kıtasında faaliyet gösteren bankalar üzerine yaptıkları çalışmalarında sermaye yapısı belirleyicilerini gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak iki grupta ele almışlardır. Araştırma neticesinde gelişmiş ülkelerde kaldıraç risk, pay başı kar ve varlık yapısı değişkenleri ile aralarında negatif, karlılık ve büyüklük değişkenleri ile aralarında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu, gelişmekte olan ülkelerde ise kaldıraç büyüklük ve varlık yapısı değişkenleri ile pozitif ilişkili, risk ve pay başı kar değişkenleri ile negatif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Akter vd. (2015) bankacılık sektörünün sermaye yapısı belirleyicilerini diğer sektörler ile kıyaslamayı amaçlamıştır. İnceleme neticesinde hisse başı kar değişkeninin sermaye yapısı üzerindeki etkisi banka ve banka dışı sektörlerde benzer çıkmıştır. Ancak kaldıraç ROE ve ROA değişkenlerinin farklılıklar gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Basnet (2015), Nepal’de faaliyet gösteren ticari bankalar üzerine yaptığı çalışmada karlılık, varlık yapısı ve pd/dd değişkenlerinin borçlanma ile negatif ilişkili olduğu, işletme büyüklüğü ve risk değişkenlerinin borçlanma ile pozitif ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Mutairi ve Naser (2015) Körfez Arap Ülkeleri İş birliği bünyesinde yer alan ticari bankaların sermaye yapısı belirleyicilerini tespit etmeye yönelik yaptıkları araştırmalarında aktif karlılık ve yaş değişkenlerinin kaldıraç ile pozitif ilişkili, varlık yapısı değişkeninin ise kaldıraç ile negatif ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Vo (2016), Vietnam’da faaliyet gösteren işletmeler üzerine yaptıkları çalışmada varlık yapısı ve işletme büyüklüğünün uzun dönemli borçlanma ile pozitif, kısa dönemli borçlanma ile negatif yönlü ilişkili olduğu, karlılığın ve likiditenin kısa dönemli borçlanma ile negatif ilişkili olduğu sonuçlarını elde etmiştir. Goh vd. (2018), Malezya’da faaliyet gösteren işletmeler üzerine yaptıkları çalışmalarında varlık yapısı ve borç dışı vergi kalkanı değişkenlerinin borçlanma ile pozitif yönlü ilişkili olduğu, karlılık değişkeninin ise borçlanma ile negatif yönlü ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Türkiye son dönemde yapılmış bazı çalışmalar tüm BİST işletmeleri üzerine uygulanırken bazı çalışmaların belirli sektörler üzerinde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Durukan (1997) tüm BİST işletmeleri üzerine yapmış olduğu çalışmada işletme büyüklüğü değişkeninin borçlanma ile

pozitif ilişkili olduğu, işletme riski, karlılık ve borç dışı vergi kalkanı değişkenlerinin borçlanma ile negatif ilişkili olduğu sonucunu elde etmiştir. Sayılğan, Karabacak ve Küçükkocaoğlu (2006), tüm BİST işletmeleri üzerine yapmış olduğu çalışmalarında büyüme olanakları ve büyüklük değişkenlerinin kaldıraç ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aynı çalışmada karlılık, varlık yapısı ve borç dışı vergi kalkanı değişkenlerinin ise kaldıraç ile aralarında negatif bir ilişkinin bulunduğu sonucunu elde etmişlerdir. Demirhan (2009), BİST hizmet sektörü özelinde yapmış olduğu çalışmada karlılık, likidite ve varlık yapısı değişkenlerinin borçlanma ile negatif ilişkili olduğu, büyüklük değişkeninin ise borçlanma ile pozitif yönlü ilişkili olduğu sonucunu elde etmiştir. Çağlayan ve Şak (2010) Türk bankacılık sektörünün sermaye yapısı belirleyicilerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Analiz neticesinde büyüklük ve pd/dd değişkenlerinin kaldıraç ile pozitif ilişkili olduğu, varlık yapısı ve karlılık değişkenlerinin kaldıraç ile negatif ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Ata ve Ağ (2010), BİST metal ana sanayi ve metal eşya sektöründe faaliyet gösteren işletmeler özelinde yapmış oldukları çalışmalarında likidite, faiz karşılama oranı ve büyüme oranı değişkenlerinin borçlanma ile negatif ilişkili olduğu, işletme büyüklüğü değişkeninin ise borçlanma ile pozitif ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Binici ve Köksal (2012) Türk bankacılık sektöründe kaldıraç ve aktif yapısı arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırma neticesinde karlılık ve büyüklük değişkenlerinin sermaye yapısı belirleyicisi olarak anlamlı sonuçlar verdiğini ve banka aktiflerinin büyüme oranlarının yüksek olduğu dönemlerde kaldıraçın düşme ve tersi durumda ise yükselme eğiliminde olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Gülşen ve Ülkütaş (2012), tüm BİST işletmeleri üzerine yapmış olduğu çalışmalarında büyüklük, karlılık ve büyüme olanaklarının borçlanma ile negatif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Okuyan (2013) Türk bankacılık sektörünün sermaye yapısı belirleyicilerini incelemiştir. Bağımlı değişken olarak sermaye yeterlilik oranını (SYO) incelediği çalışmada risk, büyüklük ve mevduat oranı değişkenlerinin SYO ile negatif, ROE, kredi oranı ve ekonomik büyüme değişkenlerinin ise pozitif ilişkili olduğu sonucunu elde etmiştir. Sarıoğlu, Kurun ve Güzeldere (2013), BİST bilişim, çimento ve otomotiv sektörleri özelinde yapmış oldukları çalışmalarında çimento sektöründe karlılığın borçlanma ile negatif ilişkili olduğu, işletme büyüklüğü ve varlık yapısının borçlanma ile pozitif ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Otomotiv sektöründe büyüme olanaklarının borçlanma ile pozitif ilişkili olduğu sonucunu, bilişim sektöründe ise işletme büyüklüğü ve büyüme olanaklarının borçlanma ile pozitif ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Burucu ve Öndeş (2016) BİST imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmeler özelinde yapmış oldukları çalışmalarında karlılık, varlık yapısı, işletme büyüklüğü, likidite değişkenlerinin borçlanma ile negatif ilişkili olduğu, büyüme olanakları değişkeninin borçlanma ile pozitif yönlü ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Yapılan bu çalışma ile literatürde yer alan diğer çalışmalara ek olarak Türkiye’de faaliyet gösteren tüm bankaların sermaye yapısı kararlarını etkileyen değişkenler test edilerek sermaye yapısı teorileri ile ilişkilerinin açıklanması hedeflenmektedir.

4. Veri Seti, Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada ülkemizde faaliyet gösteren bankaların sermaye yapısı kararlarını etkileyen değişkenlerin panel veri analizi yöntemi kullanılarak belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bakımdan ülkemizde faaliyet gösteren toplam 47 banka arasından 14 tanesinin 2002 ve 2020 yılları aralığına ait veri seti Türkiye Bankalar Birliği web sitesinde bankaların düzenli olarak ilan etmekle yükümlü oldukları tablolarından elde edilmiştir. Veri seti oluşturulurken tasarruf mevduatı sigorta fonuna devrolunan 1 (bir) banka, yakın geçmişte faaliyete başlamış bu sebeple ilgili dönem aralığında verisi bulunmayan 5 (beş) banka, çalışma prensipleri mevduat bankalarından farklı olan 14 (on dört) yatırım-kalkınma bankası ve şube sayısı bakımından az şubeli ya da butik bankacılık hizmeti veren 13 (on bir) bankaya ait bilgiler analiz edilecek veri setine dahil edilmemiştir.

Çalışmada sermaye yeterlilik oranı, öz kaynak/toplam kaynak, mevduat/toplam kaynak ve yabancı kaynak/toplam oranları bağımlı değişken olarak, varlık yapısı, likidite, büyüklük, büyüme olanakları, aktif karlılık, öz kaynak karlılığı kur riski, kredi riski ve faiz riski değişkenleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Analize dahil edilen değişkenler bankacılık sektörünün bilanço yapısına özgü olarak hesaplanmış oranlar arasından tercih edilerek kullanılmıştır.

4.1. Bağımlı Değişkenler

Çalışmada bağımlı değişken olarak 4 değişken kullanılmıştır. Bu değişkenler “*Sermaye Yeterlilik Oranı (SYO)*”, “*Öz Kaynak/Toplam Kaynak (Ö/TK)*”, “*Mevduat/Toplam Kaynak (M/TK)*” ve “*Yabancı Kaynak/Toplam Kaynak (YK/TK)*” değişkenleridir. Sermaye yapısı üzerine Yang, Davis ve Leatham (2001), Kim, vd (2006), Basnet (2015), Burucu ve Öndeş (2016) gibi araştırmacılar tarafından yapılmış başlıca çalışmalarda kaldıraç oranları olarak da ifade edilen “*Ö/TK*” ve “*YK/TK*” değişkenleri sermaye yapısını temsilen kullanılmıştır. Hovakimian ve Kane (2000), Mathuva (2009), Büyüksalvarcı ve Abdioğlu (2011) ve Okuyan (2013) gibi başlıca araştırmacının da çalışmalarında kullandığı “*SYO*” değişkeni Basel kriterleri çerçevesinde sermaye yeterliliğinin bir ölçüsü olarak geliştirilmiş, sermayenin riskli varlıklara bölünmesiyle elde edilen ve bankacılık sektörüne özgü bir değişkendir.

4.2. Bağımsız Değişkenler

Varlık Yapısı: Varlık yapısı sermaye yapısı belirleyicilerinin araştırıldığı hemen hemen tüm çalışmalarda analize dahil edilen bir değişkendir. Bu sebeple literatüre bağlı kalınarak bu çalışmada varlık yapısı bağımsız değişken olarak analize dahil edilmiştir.

İşletmelerin varlıkları genel olarak borçlarına karşılık teminat niteliğindedir. Lööf (2003) ve Nguyen ve Kayani (2013) gibi araştırmacılar teminat olarak öne sürülebilecek varlıkları fazla olan işletmelerin borçlanma eğilimlerinin yüksek olabileceğini ifade etmişlerdir. Ek olarak teminat olarak gösterilebilecek varlıkların fazla olması borçlanma maliyetleri azaltıcı bir etki doğurabilecektir. Varlık yapısı ve borçlanma arasındaki bu pozitif ilişkinin varlığı ödünleşme teorisi ve vekalet teorisinin savunduğu savlarla örtüşmektedir. Kaldıraç ve varlık yapısı arasında negatif

ilişkinin bulunduğunu savunan Pandey (2001), Mazur (2007) ve Mitton (2008) gibi araştırmacılar da mevcuttur. Buna göre işletmeler finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında öncelikli olarak işletme kaynaklarını kullanmalı sonrasında borçlanma yöntemini tercih etmelidirler. Varlık yapısı ve borçlanma arasındaki bu negatif ilişkinin varlığı finansman hiyerarşisi teorisinin savlarıyla örtüşmektedir. İmalat ve sanayi işletmelerinde maddi duran varlıklar borçlara karşılık teminat görevi üstlenirken temel faaliyet alanı finansal ürünler olan bankacılık sektöründe finansal varlıklar bankaların varlık yapısının temelini oluşturmaktadır. Uygulama örneğinin bankacılık sektörü olan bu çalışmada varlık yapısını temsilen “Toplam Krediler/Toplam Varlıklar” değişkeni kullanılmıştır. Mevduat bankalarının en optimum çalışma prensibi toplanan mevduatların fazla bekletilmeden kredi değerliliği yüksek ihtiyaç sahiplerine kredi olarak sunulmasıdır. Bu sayede mevduat sahiplerine ödenmekle yükümlü olunan faiz ödemelerinin aksatılması riski ile karşılaşılacaktır. Kredilerin artması bankanın maruz kalabileceği kredi riski olasılığını artıracak bu da sermaye yeterliliğini olumsuz etkileyebilecektir. Diğer yandan kredilerde sağlıklı bir artışın mevduatları da artırması beklenebilir.

Likidite: Likidite birçok ampirik çalışmada belirgin bir sermaye yapısı belirleyicisi olarak ele alınmıştır. İlgili literatür incelendiğinde finansman hiyerarşisi teorisinin likidite ve borçlanma arasında negatif ilişkinin varlığını savunduğu gözlemlenmiştir. Teoriye göre işletmeler borçlanmada öncelikle mevcut varlıklarını kullanmalıdırlar. Buna göre de yüksek likiditeye sahip işletmelerde borçlanma eğiliminin düşük olması beklenilmektedir. Liu vd. (2009) ve Sharif vd. (2012) çalışmalarında likidite ve borçlanma arasında negatif ilişkinin varlığını destekler nitelikte sonuçlar elde etmişlerdir. Buna karşılık ödünleşme teorisi likidite ve borçlanma arasında pozitif ilişkinin varlığını savunmaktadır. Teori, likiditesi yüksek işletmelerin borç ödeme kabiliyetlerinin daha yüksek olması sebebiyle borçlanma maliyetlerinin daha düşük olacağını ve bu borçlanma maliyetindeki avantajın borçlanma isteğini artırabileceğini öne sürmektedir (Sheikh ve Wang, 2011: 123). Bankacılık sektörü bakımından likidite kısa vadeli yükümlülüklerin karşılanabilmesi bakımından önemli bir değişkendir. Zira yükümlülüklerini karşılamakta zorlanan bankaların mevduat toplayabilmesi pek olası değildir. Bu bakımdan düşük likiditenin bankaların mevduat kaynaklarını da azaltması beklenebilir. Bu sorunu aşmak için banka rakiplerine göre yüksek faiz önerebilir ya da borçla kaynak temin etme yolunu tercih edebilir. Her iki durumda da bankanın maliyetleri artış gösterebilecektir. Bu çalışmada likiditeyi temsilen bankaların finansal raporlamalarında da özellikle hesaplayarak raporladıkları “Likit Aktifler/Kısa Vadeli Yükümlülükler” değişkeni kullanılmıştır.

Büyüme Olanakları: İşletmelerin büyüme olanakları ve sermaye yapıları arasındaki ilişki teorik olarak belirsizdir. Titman ve Wessels (1988) büyüme olanakları ve sermaye yapısı arasındaki ilişkiyi vekalet teorisi çerçevesinde inceleyerek büyüme potansiyeli daha yüksek işletmelerin optimal düzeyde yatırım potansiyeline sahip olduklarını bu nedenle borçla finansmanın tercih edilerek işletme kazancının finansman kurumlarına faiz olarak aktarılmasının makul olmayacağını savunmaktadır.

Sheikh ve Wang, (2011) ise söz konusu ilişkiyi ödünleşme teorisi çerçevesinde ele alarak büyüme potansiyelinin teminat gösterilemeyeceğini bu bakımdan büyüme olanakları ve borçlanma arasında negatif bir ilişkinin bulunduğunu ifade etmiştir. Çünkü finansman kuruluşları da teminat olarak kabul edilemeyecek ancak bir beklenti olarak değerlendirilebilecek büyüme potansiyeli karşılığında borç vermenin riskli olabileceğini değerlendirebilecektir. Cortez ve Susanto, (2012) ise büyüme potansiyeli ve kaldıraç arasındaki ilişkiyi finansman hiyerarşisi teorisi çerçevesinde ele alarak büyüme olanakları fazla olan işletmelerin daha fazla fona ihtiyaç duyacağını ve bu ihtiyacı ise yabancı kaynak yoluyla temin edebileceğini ifade etmiştir. Bu çalışmada bankaların büyüme olanakları aktiflerindeki yüzdesel değişim ile ölçülmüştür.

Büyüklik: Borçlanma ve büyüklük arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların çoğunluğu pozitif bir ilişkinin varlığına işaret ederken az sayıda çalışma negatif ilişkinin varlığını savunmaktadır. Pozitif ilişkinin varlığını savunan Marsh (1982) ve Hart (2001) ve Nguyen ve Kayani, (2013) gibi araştırmacıların çalışmalarında büyük işletmelerin kısmen küçük işletmelere kıyasla daha fazla çeşitlilik gösterme eğiliminde olduklarını ve bu durumun iflas riskini minimize ettiğini savunmaktadır. İflas riskinin düşük olması ise borçlanma maliyetlerini azaltıcı bir sonuç doğuracaktır. Bu durum ödünleşme teorisinin savları ile örtüşmektedir. Asimetrik bilgi kuramı ve finansman hiyerarşisi teorisine göre ise borçlanma ve büyüklük arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Finansman hiyerarşisi teorisi ve asimetrik bilgi kuramına göre büyük işletmelerin kamuya daha fazla bilgi paylaşımı eğiliminde olmaları bu işletmeleri daha şeffaf kılmakta ve izleme maliyetleri ise nispeten daha düşük olabilmektedir. Bu sayede büyük işletmeler hisse senedi ihraç ederek öz kaynakla finansmanı borçla finansmana tercih edebilecekler ve finansman ihtiyaçlarının temininde borç oranını azaltabileceklerdir (Sheikh ve Wang, 2011: 122). Bu çalışmada büyüklük değişkenini temsilen “Toplam aktiflerin doğal logaritması” değişkeni kullanılmıştır.

Karlılık: Vergi temelli modellerde vergi avantajından yararlanabilmek amacıyla karlı işletmelerin borçla finansmana yöneleceği bu sebeple kaldıraç ve karlılık arasında pozitif bir ilişkinin varlığı savunulur. Ödünleşme teorisine göre ise karlı işletmelerde iflas riski nispeten daha düşüktür bu durum da borçlanma maliyetlerini azaltmaktadır. Bunun sonucu olarak Ödünleşme teorisi de karlılık ve kaldıraç arasında pozitif bir ilişkinin varlığını savunmaktadır. Buna karşılık finansman hiyerarşisi teorisi finansman ihtiyacının öncelikli olarak dağıtılmamış karlar ile karşılanmasını daha sonra tahvil ve öz kaynakla finansman yolunun tercih edilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Buna göre karlılığı ve dolayısıyla dağıtılmamış karları fazla işletmelerde borçla finansmana yönelimin düşük olması beklenir. Titman and Wessels, (1988) ve Michaelas et. al., (1999) gibi araştırmacıların bulguları bu teorisinin bulgularını doğrulamaktadır (Nunes ve Serrasqueiro, 2007: 551). Bu çalışmada karlılığı temsilen sermaye yapısı belirleyicilerinin çalışıldığı birçok çalışmada sıklıkla kullanılmış olan “Aktif karlılık (ROA)” ve “Öz kaynak karlılığı (ROE)” değişkenleri kullanılmıştır.

Risk: Risk en genel ifade ile beklentilerin gerçekleşmemesi olarak ifade edilebilmektedir. Bir işletmede risk düzeyinin kontrolsüz ve önlenemez bir biçimde yükselmesi, işletmenin yükümlülüklerini yerine getirebilme kabiliyetini azaltır. Bu durumun sürekliliği ise işletmeyi finansal sıkıntı içine düşürebilir ve önleyici tedbirler alınmazsa süreç iflas ile sonuçlanabilir. Ödünleşme teorisi iflas riskinin artmasının işletmenin borçlanabilme kabiliyetini azaltacağını bu sebeple aralarında negatif bir ilişkisinin olduğunu öne sürmektedir. Harris ve Raviv (1991) ve Ullah ve Nishat (2008) gibi araştırmacıların çalışmaları bu sonucu doğrulamaktadır. Buna karşılık Ross (1977) borçla finansmanın işletmenin gelecek projeksiyonu hakkında olumlu bir işaret verebileceğini ifade etmiştir. Buna göre risk düzeyi artıyor olsa bile işletme borçla finansmana yönelebilecek ve piyasaya ve muhtemel yatırımcılarına olumlu sinyaller gönderebilecektir. Chen (2004) ve Nunes ve Serrasqueiro (2007) gibi araştırmacıların bulguları bu önerme ile örtüşmektedir. Bu çalışmada “risk” bankacılık sektörüne özgü değişkenler ile belirlenmeye çalışılarak, kredi riski, kur riski ve faiz riski olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır. Çalışmada kredi riski “Takipteki Krediler/Toplam Krediler varlıklar” değişkeni ile incelenmiştir. Mevduat bankaları çalışma prensipleri gereği topladıkları mevduatları kredi olarak ihtiyaç sahiplerine sunarlar ve aradaki marj kadar faiz geliri elde ederler. Bu süreçte kullanılan kredilerin tahsilatında yaşanan sorunlar bankanın mevduat sahiplerine karşı sorumluluklarını yerine getirmede zorlanmasına sebep olabilir. Böylesi bir durum bankanın yeni mevduat toplayabilmek adına mevduatlara önerdiği faizi

yükseltmesine ya da dış kaynaklara yönelmesine yol açabilir. Kur riski “Yabancı para Aktifler/Yabancı Para Pasifler” değişkeni ile incelenmiştir. Bilançoda varlıklarında yer alan yabancı para sahipliğinin yükümlülüklerde yer alan yabancı para toplamına oranlanmasıyla elde edilen bu oranın aşırı yükselmesi de düşmesi de pozisyon açığı olarak yorumlanabilir. Bu bakımdan oranın dengeli olması arzu edilir. Faiz riski ise “Faiz Geliri/Faiz Gideri” değişkeni ve “Faize Duyarlı Aktifler/Faize Duyarlı Pasifler” değişkenleri ile incelenmiştir. Faiz bankacılık sektörünün önemli bir olgusudur. Bu bakımdan faizin gelir-gider ilişkisinin ve faize duyarlı varlıkların ve yükümlülüklerin kısa vadede sermaye yapısı üzerindeki etki ayrı ayrı gözlemlenmesi amaçlanmaktadır.

4.3. Analiz ve Bulgular

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların sermaye yapılarının belirleyicileri panel veri modeli ile test edilmiştir. Panel veri analizinde araştırma konusu yatay kesitlerin ilgili dönemler itibarı ile bir araya getirilmiş veri seti oluşturularak belirlenen bağımsız değişkenlerin belirlenen bağımlı değişken üzerindeki etkileri belirlenmektedir. Panel veri analizi yöntemi, zaman serisi analizlerinde olduğu gibi bağımsız değişkenler ile hata teriminin korelasyonu olmaması olarak tanımlanabilen dışsalılık varsayımı altında sonuç veren bir analiz yöntemidir. Yöntemin varsayımları çerçevesinde, bankacılık sektörünün sermaye yapısının belirlenmesi amacıyla aşağıdaki panel veri modelleri kurulmuştur:

$$\text{Model 1: } (SYO)_{it} = \alpha + \beta_1 VY + \beta_2 L_{i,t} + \beta_3 BO_{i,t} + \beta_4 B_{i,t} + \beta_5 ROA_{i,t} + \beta_6 ROE_{i,t} + \beta_7 Kur_R_{i,t} + \beta_8 Kredi_R_{i,t} + \beta_9 Faiz_R1_{i,t} + \beta_{10} Faiz_R2_{i,t} + u_{i,t}$$

$$\text{Model 2: } \left(\frac{\dot{O}}{TK}\right)_{it} = \alpha + \beta_1 VY + \beta_2 L_{i,t} + \beta_3 BO_{i,t} + \beta_4 B_{i,t} + \beta_5 ROA_{i,t} + \beta_6 ROE_{i,t} + \beta_7 Kur_R_{i,t} + \beta_8 Kredi_R_{i,t} + \beta_9 Faiz_R1_{i,t} + \beta_{10} Faiz_R2_{i,t} + u_{i,t}$$

$$\text{Model 3: } \left(\frac{M}{TK}\right)_{it} = \alpha + \beta_1 VY + \beta_2 L_{i,t} + \beta_3 BO_{i,t} + \beta_4 B_{i,t} + \beta_5 ROA_{i,t} + \beta_6 ROE_{i,t} + \beta_7 Kur_R_{i,t} + \beta_8 Kredi_R_{i,t} + \beta_9 Faiz_R1_{i,t} + \beta_{10} Faiz_R2_{i,t} + u_{i,t}$$

$$\text{Model 4: } \left(\frac{YK}{TK}\right)_{it} = \alpha + \beta_1 VY + \beta_2 L_{i,t} + \beta_3 BO_{i,t} + \beta_4 B_{i,t} + \beta_5 ROA_{i,t} + \beta_6 ROE_{i,t} + \beta_7 Kur_R_{i,t} + \beta_8 Kredi_R_{i,t} + \beta_9 Faiz_R1_{i,t} + \beta_{10} Faiz_R2_{i,t} + u_{i,t}$$

Çalışmada ülkemizde faaliyet gösteren toplam 14 bankanın 2002 ve 2020 yılları arasına ait veri seti bankalar birliği web sitesinden temin edilmiştir. Veri setinde yer alan değişkenlere ait oranların bazıları bankaların raporlarından tarafımızca hesaplanmışken bazıları ise bankalarca hesaplanmış oranlardır. Yatay kesit olarak (N) 14 bankanın zaman boyutu olarak (T) ise 19 dönemin yer aldığı veri setinde toplam 266 gözlem yer almaktadır. Panel veri setinin analizinde uygulanan testler aşamalı olarak sıralanmıştır.

Kurulan ekonometrik modellerin çözümü aşamasında uygulanması gereken ilk test serilerdeki eğim parametrelerinin homojenlik testi, değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı testi ve birim kök testidir. Homojenlik ve değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı testleri uygun birim kök testinin seçilmesi aşamasında önemlidir.

Değişkenlerin homojenliği Swamy S testi ile yatay kesit bağımlılıkları ise CDIm testi ile sınanmıştır. Ayrıca homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı test sonuçları göz önüne alınarak değişkenlere Levin, Lin ve Chu birim kök testi uygulanmıştır. Tablo 1’de tüm değişkenlerin homojenlik, yatay kesit bağımlılığı ve birim kök testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde Swamy S testi sonuçlarına göre büyüme olanakları değişkeni homojen, diğer tüm değişkenlerin heterojen yapıda olduğu gözlemlenmektedir. Yatay kesit bağımlılığı testi sonuçlarına bakıldığında tüm değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre değişkenlere uygulanacak birim kök testi yatay kesit bağımlılığını göz önüne alan 2. kuşak birim kök testleri arasından tercih edilmiştir.

Tablo 1 de yer alan Levin, Lin ve Chu (LLC) 2. kuşak birim testi sonuçlarına göre tüm değişkenler düzeyde durağan olarak bulunmuştur.

Birim kök testi aşamasından sonra oluşturulan ekonometrik modellerin tahmincilerine karar verilmelidir. Modellerin

klasik modele mi, sabit etkiler mi yoksa rassal etkilere mi uygunluğunun araştırılması için modellere F, LM ve Hausman testleri uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 1. Homojenlik, Yatay Kesit Bağımlılığı ve Birim Kök Testleri

Değişken Adı	Swamy S Testi	Yatay Kesit Bağımlılığı Testi	Birim Kök Testi (LLC)
Sermaye Yeterlilik Oranı	53.84*	5.47*	-7,9721*
Öz Kaynak / Toplam Kaynak	126.24*	4.42*	-3,6646*
Mevduat / Öz Kaynak	176.80*	13.55*	-2,7606*
Yabancı Kaynak / Toplam Kaynak	121.27*	4.99*	-4,1143*
Varlık Yapısı	38.81*	33.18*	-6,4464*
Likidite	57.90*	18.64*	-8,7892*
Büyüme Olanakları	15.16	10.61*	-10,0562*
Büyüklik	299.42*	40.81*	-3,5433*
Aktif Karlılık (ROA)	79.31*	13.40*	-8,1147*
Öz Kaynak Karlılığı (ROE)	53.3*	9.99*	-5,9533*
Kur riski	80.07*	9.74*	-3,0040*
Kredi Riski	124.60*	10.42*	-4,8332*
Faiz Riski_1	80.20*	20.61*	-4,9616*
Faiz Riski_2	29684*	2.65*	-5,8514*

Not: İstatistiksel olarak %1, %5 ve %10 önem düzeylerindeki anlamlılık *, **, *** olarak ifade edilmiştir.

Tablo 2. F, LM ve Hausman Testleri

Kurulan Modeller	F testi	LM Testi	Hausman
Model 1	6.24*	16.8*	31.44*
Model 2	7.14*	27.96*	36.65*
Model 3	5.33*	35.5*	126.1*
Model 4	6.47*	26.47*	24.86*

Not: İstatistiksel olarak %1, %5 ve %10 önem düzeylerindeki anlamlılık *, **, *** olarak ifade edilmiştir.

Çalışmanın araştırma konusu modellere öncelikle Anova F testi, sonrasında LM testi ve Hausman testi uygulanmıştır. Tablo 2’de yer alan Hausman testi sonuçlarına göre model 1,

model 2, model 3 ve model 4’ün “Sabit Etkiler” tahmin yöntemine uygun olduğu tespit edilmiştir. Uygun olan tahmin yönteminin seçilmesinin devamında uygulanması gereken bir diğer test modellerde değişen varyans, otokorelasyon, yatay kesit bağımlılığı, spesifikasyon ve normallik testleridir.

Bu çalışmada değişen varyansın varlığı Wald testi ile, otokorelasyonun varlığı Durbin Watson ve Baltagi Wu Li testleri ile yatay kesit bağımlılığının varlığı Friedman testi ile, modellerin spesifikasyonu DeBenedictis-Giles testi ile modellerin normallikleri ise D’Agostino testi ile sınıanmıştır. Test sonuçları Tablo 3’teki gibidir.

Tablo 3. Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

Kurulan Modeller	Değişen Varyans	Otokorelasyon		Yatay Kesit Bağımlılığı	Spesifikasyon	Normallik
	W	Durbin Watson	Baltagi Wu Li	Friedman	DeBenedictis-Giles Test	D’Agostino
Model 1	91.89*	16.110	15.045	33.131*	1.125	1.12
Model 2	251.56*	11.025	13.320	48.493*	1.382	1.45
Model 3	167.25*	0.7939	0.9714	45.595*	1.57	1.09
Model 4	360.37*	0.9887	1.2089	51.257*	1.65	1.15

Not: İstatistiksel olarak %1, %5 ve %10 önem düzeylerindeki anlamlılık *, **, *** olarak ifade edilmiştir

Tablo 3’te yer alan sonuçlar incelendiğinde tüm modellerde değişen varyansın bulunup bulunmadığını test eden Wald testi sonuçları %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur buna göre modellerde değişen varyans sorunu bulunmaktadır.

Modellerde otokorelasyon sorununun bulunup bulunmadığını test eden Durbin Watson ve Baltagi Wu Li test sonuçlarının 2’den küçük olması modellerde otokorelasyon un bulunduğunu ifade etmektedir (Tatoğlu, 2021:250).

Modellerde yatay kesit bağımlılığının bulunup bulunmadığını test eden Friedman test sonuçları %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur buna göre modellerde yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır.

Modellerde spesifikasyon hatasının varlığının bulunup bulunmadığını test eden DeBenedictis-Giles testi sonuçlarına göre modellerde spesifikasyon hatası bulunmamaktadır.

Modellerin normal dağılımdan gelip gelmediğinin test edildiği D’Agostino testi sonuçlarına göre modeller normal dağılımdan gelmektedir.

Kurulan modellerin regresyon analizleri yapılmadan önce değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı etkilerinin düzeltilmesi ya da bu etkileri göz önüne alan dirençli tahminciler kullanılması gerekmektedir. Bu çalışmada her üç etkinin de varlığını göz önüne alarak tahmin yapan Driscoll ve Kraay tahmincisi kullanılmıştır.

Elde edilen panel regresyon sonuçları Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Panel Regresyon Sonuçları

Değişken Adı	Sermaye Yeterlilik Oranı (Model 1)	Öz Kaynak / Toplam Kaynak (Model 2)	Mevduat / Öz Kaynak (Model 3)	Yabancı Kaynak / Toplam Kaynak (Model 4)
Varlık Yapısı	-1,1392*	0,1301**	-0,0404	0,0123***
Likidite	-0,1066*	-0,0246	-0,0402***	-0,0022
Büyüme Olanakları	-0,2564*	-0,1879**	-0,0494	-0,0179**
Büyükölük	1,4112*	-0,9158*	-0,2687**	-0,1159*
Aktif Karlılık (ROA)	24,1963*	29,7983*	-1,4833***	33,887*
Öz Kaynak Karlılığı (ROE)	-2,3080*	-2,9698*	0,2182**	-0,347*
Kur riski	0,0204	0,0417	0,0610*	0,0043
Kredi Riski	-0,0101	0,0924*	0,0107	0,0106*
Faiz Riski_1	0,3350*	0,2769*	-0,1115*	0,0351*
Faiz Riski_2	0,1177*	0,0318	-0,0133	-0,0018
R2	0,8061	0,6849	0,3285	0,6519
F İstatistiği	167,30*	308,31*	36,18*	534,01*

Not: İstatistiksel olarak %1, %5 ve %10 önem düzeylerindeki anlamlılık *, **, *** olarak ifade edilmiştir

Model 1’de sermaye yeterlilik oranı bağımlı değişken olarak modele dahil edilirken varlık yapısı, likidite, büyüme olanakları, aktif karlılık, öz kaynak karlılığı, kur riski, kredi riski ve faiz riski değişkenleri bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. Model 1’in topluca anlamlılığının test edildiği F istatistiği %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Model 1’de varlık yapısının, likiditenin, büyüme olanaklarının ve ROE’nin SYO üzerindeki etkisi %1 önem düzeyinde anlamlı ve negatif etkili büyüme, ROA ve faiz riski değişkenlerinin SYO üzerindeki etkisi ise %1 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif etkili olarak bulunmuştur.

Model 2’de öz kaynak/toplam kaynak oranı bağımlı değişken olarak modele dahil edilirken varlık yapısı, likidite, büyüme olanakları, büyüme, aktif karlılık, öz kaynak karlılığı, kur riski, kredi riski ve faiz riski değişkenleri bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. Model 2’in topluca anlamlılığının test edildiği F istatistiği %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Model 2’de ROA, kredi riski ve faiz riski_1 değişkenlerinin öz kaynak/toplam kaynak değişkeni üzerindeki etkisi %1 önem düzeyinde, varlık yapısı değişkeninin öz kaynak/toplam kaynak değişkeni üzerindeki ise %5 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif ilişkili olarak bulunmuştur. Büyüme ve ROE değişkenlerinin öz kaynak/toplam kaynak değişkeni üzerindeki etkisi %1 önem düzeyinde, büyüme olanaklarının öz kaynak/toplam kaynak değişkeni üzerindeki etkisi ise %5 önem düzeyinde anlamlı ve negatif etkili olarak bulunmuştur.

Model 3’te mevduat/öz kaynak oranı bağımlı değişken olarak modele dahil edilirken varlık yapısı, likidite, büyüme olanakları, büyüme, aktif karlılık, öz kaynak karlılığı, kur riski, kredi riski ve faiz riski değişkenleri bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. Model 3’ün topluca anlamlılığının test edildiği F istatistiği %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Model 3’te faiz riski_1 değişkeninin mevduat/öz kaynak değişkeni üzerindeki etkisi %1 önem düzeyinde, büyüme değişkeninin mevduat/öz kaynak değişkeni üzerindeki etkisi %5 önem düzeyinde, ROA ve likidite değişkenlerinin mevduat/öz kaynak değişkeni üzerindeki etkisi ise %10 önem düzeyinde anlamlı ve negatif etkili olarak bulunmuştur. Kur riskinin mevduat/öz kaynak değişkeni üzerindeki etkisi %1 önem düzeyinde, ROE’nin mevduat/öz kaynak değişkeni üzerindeki etkisi ise %5 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif etkili olarak bulunmuştur.

Model 4’te yabancı kaynak/toplam kaynak oranı bağımlı değişken olarak modele dahil edilirken varlık yapısı, likidite, büyüme olanakları, büyüme, aktif karlılık, öz kaynak karlılığı, kur riski, kredi riski ve faiz riski değişkenleri bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. Model 4’ün topluca anlamlılığının test edildiği F istatistiği %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Model 4’te ROA, kredi riski, faiz riski_1’in yabancı kaynak/toplam kaynak değişkeni üzerindeki etkisi %1 önem düzeyinde, varlık yapısı değişkeninin yabancı kaynak/toplam kaynak değişkeni üzerindeki etkisi %10 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif etkili, ROE ve büyüme değişkenlerinin yabancı kaynak/toplam kaynak değişkeni üzerindeki etkisi %1 önem düzeyinde büyüme olanakları değişkeninin yabancı kaynak/toplam kaynak değişkeni üzerindeki etkisi %5 önem düzeyinde anlamlı ve negatif ilişkili olarak bulunmuştur.

5. Sonuç

Çalışmada Basel kriterleri kapsamında uygulamaya konulmuş sermaye yeterlilik oranı, öz kaynak/ kaynak oranı ve mevduat/toplam kaynak oranları sermaye yapısını temsilen bağımlı değişken varlık yapısı, likidite, büyüme, büyüme olanakları, aktif karlılık, öz kaynak karlılığı, kur riski, kredi riski ve faiz riski değişkenleri bağımsız değişken olarak incelenmiştir.

Risk değişkeni kur, kredi ve faiz riski olarak detaylandırılarak her bir risk ölçütünün birbirinden bağımsız etkisinin gözlemlenmesi amaçlanmıştır. Sonuçlara bakıldığında kredi riskinin arttığı dönemlerde bankaların mevcut riskin yönetimi için öz kaynaklarını arttırdığı gözlemlenmiştir. Bu refleks finansman hiyerarşisi teorisinin öne sürdüğü yaklaşımlarla uyumaktadır. Diğer taraftan kur riskinin arttığı dönemlerde ise banka mevduatlarını artırmayı tercih etmiştir. Bu yönelim ile bankaların kur riskine bağlı yükümlülüklerini karşılayamama olasılıklarını mevduatlarını artırarak yönettiği yorumu getirilebilir. Mevduat toplama refleksli faiz giderlerini artırıcı bir sonuç doğurabilecektir. Bu bakımdan aşırıya kaçılması faiz riskinin yönetimini zorlaştırabilecektir. Faiz riskinde meydana gelebilecek bir artış ise mevduat toplama baskısını azaltacaktır. Nitekim faizlerin gelir ve gider yapısı mevduat/ öz kaynak oranı ile negatif ilişkili olarak bulunmuştur. Diğer taraftan faiz gelirlerinin artmasının sermaye yeterliliğini ve öz kaynakları da arttırdığı gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar çerçevesinde pratikte bankaların faiz riskine maruz pozisyonlarının kur riskine maruz pozisyonlardan daha

yüksek hacme sahip olduğu düşünülebilir. Her iki riskin yönetilebilmesi için bankaların etkin bir yönetim anlayışıyla daha fazla türev sözleşmelerde pozisyon almaları önerilmektedir.

Çalışmanın diğer bulgularına bakıldığında varlık yapısı, likidite, büyüklük, büyüme olanakları, aktif karlılık ve öz kaynak karlılığı değişkenlerinin kaldıraç ile olan ilişkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Toplam varlıklar içinde kredi miktarının artışı bir yandan mevduatların makul değerlendirildiği faiz gelirlerinin artabileceği şeklinde yorumlanabilirken diğer taraftan da kredi riskini artırıcı bir etki doğurabileceği şeklinde değerlendirilebilir. Çalışmada toplam varlık içinde kredilerin artması sermaye yeterliliğini düşürücü, toplam kaynak içinde öz kaynakları artırıcı bir etki bir etki yaptığı gözlemlenmiştir. Likidite etkisinin incelenebilmesi için likit aktiflerin kısa vadeli yükümlülüklerle oranı kullanılmıştır. Bu oranın azalması bankaların likidite riskine maruz kalma olasılıklarını artırabilmektedir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında likidite riskinin olası olduğu dönemlerde bankalarda sermaye yeterliliğinin zayıfladığı ve bankaların mevduatlarını artırdıkları gözlemlenmiştir.

Büyük ve büyüme olanakları yüksek bankaların toplam kaynak içindeki öz kaynak miktarının daha az olduğu buna karşılık sermaye yeterliliklerinin yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu durum büyük bankaların maruz kaldıkları riskin daha düşük olabileceği sonucunu doğurmaktadır. Diğer taraftan bankaların aktif karlılıkları sermaye yeterliliği ve toplam kaynak içindeki öz kaynak miktarı ile pozitif, toplam kaynak içindeki mevduat miktarı ile negatif ilişkili olarak bulunmuştur. Bu durum aktif karlılıkları ve sermaye yeterliliklerinin de yüksek olan bankaların mevduat toplama noktasında agresif davranmadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Tüm sonuçlar değerlendirildiğinde ilgili dönem içindeki veriler kapsamında bankacılık sektörünün genel olarak finansman hiyerarşisi teorisinin öngörülleri çerçevesinde şekillendiği sonucunu doğurmaktadır. Finansman hiyerarşisi teorisine özgü görüşlerin hâkim olduğu bir piyasada bankaların karlılığını yani içsel kaynakları artırıcı faaliyetlere yönelmeleri önerilir. Faaliyetlerin hizmet kalitesini artırıcı yönetim anlayışıyla desteklenmesi, bankacılık ürün ve hizmetlerin ihtiyaç odaklı bir şekilde çeşitlendirilmesi ve özellikle şüpheli alacaklar ve batık kredilerin etkin yönetilmesi öneri olarak sunulabilir. Ayrıca banka kaynaklarının kredi olarak müşterilere sunulması sürecinde daha çok ipotekli kredilere yönelmeleri önerilir. Bu sayede sahip oldukları ipotekleri kendi finansman ihtiyaçlarının karşılanması sürecinde teminat olarak kullanabileceklerdir. Teminatlî sözleşmelere dayalı borçlanmalarda maliyetin daha düşük olduğu göz önüne alınırsa düşük maliyetli kaynak rakiplere karşı bir üstünlük sağlanmasına ve karlılığın artırılmasına olanak sağlayabilecektir.

Kaynakça

Achy, L. (2009). "Corporate Capital Structure Choices in Mena: Empirical Evidence From Nonlisted Firms in Morocco", *Middle East Development Journal*, 1(2), 255-273.

Akter, A., Parvin, A., ve Easmin, S. (2015). "A comparative analysis of capital structure between banking and non-banking financial institutions of Bangladesh", *IOSR Journal of Economics and Finance*, 6(2), 01-08.

Alper, A.E. ve Oransay, G. (2015). "Cari Açık ve Finansal Gelişmişlik İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi", *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(2), 73-85.

Ata, H. A. ve Ağ, Y. (2010). "Firma Karakteristiğinin Sermaye Yapısı Üzerindeki Etkisinin Analizi", *Ekonometri ve İstatistik*, 11,45-65.

Basnet, A. (2015). "Capital Structure Choice Of Financial Firms: Evidence From Nepalese Commercial Banks", *Department Of Finance And Statistics Hanken School Of Economics*.

Bergers, S. (2004). *The Complete Guide to Real Estate Finance for Investment Properties*. New Jersey; John Wiley and Sons.

Bontempi, M. E. (2002). "The Dynamic Specification of the Modified Pecking Order Theory: Its Relevance to Italy", *Empirical Economics*, 27, 1- 22.

Brealey, R. A.; Myers, S. C. ve Allen, F. (2011). *Principles of Corporate Finance*. New York; The McGraw-Hill Companies.

Buferma, F., Bangassa, K. ve Hodgkinson, L. (2005). "Determinants of Capital Structure Evidence From Libya", *Research Paper Series*, 8, 1-31.

Burucu, H. ve Öndeş, T. (2016). "Türk İmalat Sanayi Firmalarının Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörlerin Analizi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 201-225.

Büyüksalvarcı, A. ve Abdioğlu, H. (2011). "Determinants of Capital Adequacy Ratio in Turkish Banks: A Panel Data Analysis" *African Journal of Business Management*, 5(27), 11199-11209.

Chen, J. J. (2004). "Determinants of Capital Structure of Chinese Listed Companies", *Journal of Business Research*, 57, 1341-1351.

Cortez, M. A. ve Susanto, S. (2012) "The Determinants of Corporate Capital Structure: Evidence from Japanese Manufacturing Companies", *Journal of International Business Research*, 10(3), 121-134.

Cuong, N.T. ve Canh, N. T. (2012) "The Factors Affecting Capital Structure for Eazch Group of Enterprises in Each Debt Ratio Threshold: Evidence from Vietnam's", *International Research Journal Of Finance And Economics*, 94, 23-37.

Davies, T. ve Crawford, I. (2014). *Corporate Finance and Financial Strategy Optimising Corporate and Shareholder Value*. London; Prentice Hall Pearson Education Limited.

Degryse, H., Goeij, P. D. ve Kappert, P. (2012). "The Impact of Firm and Industry Characteristics on Small Firms' Capital Structure", *Smaal Business Economics*, 38(4), 431-447.

Demirhan, D. (2009). "Sermaye Yapısını Etkileyen Firmaya Özgü Faktörlerin Analizi: İMKB Hizmet Firmaları Üzerine Bir Uygulama", *Ege Akademik Bakış*, 9(2), 677-697.

Durand, D. (1952). "Costs of Debt and Equity Funds for Business: Trends and Problems of Measurement", *National Baureau of Economic Research*, 215-262.

Durukan, B. M. (1997). "Hisse Senetleri İMKB'de İşlem Gören Firmaların Sermaye Yapısı Üzerine Bir Araştırma", *İMKB Dergisi*, 1(3), 75-91.

Ehrhardt, M. C. ve Brigham, E. F. (2009). *Corporate Finance: A Focused Approach*. USA; South Western Cengage Learning.

Eriotis, N., Vasiliou, D. ve Neokosmıdı, Z. V. (2007). "How Firm Characteristics Affect Capital Structure: An Empirical Study", *Managerial Finance*, 33 (5), 321-331.

Frank, M. Z. ve Goyal, V. K. (2003). "Testing the Pecking Order Theory of Capital Structure", *Journal of Financial Economics*, 67, 217-248.

Goh, C. F., Tai, W. Y.; Rasli A.; Tan, O. K. and Zakuan N. (2018). "The Determinants of Capital Structure: Evidence from Malaysian Companies", *International Journal of Supply Chain Management*, 7(3), 225-230.

Gülşen, A. Z. ve Ülkütaş Ö. (2012). "Sermaye Yapısının Belirlenmesinde Finansman Hiyerarşisi Teorisi ve Ödünleşme Teorisi: İMKB Sanayi Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerine Bir Uygulama." *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 8(15), 49-59.

Harris, M. ve Raviv, A. (1991). "The Theory of Capital Structure", *Journal of Finance*, 46(1), 297-355.

Hart, O. (1995). *Firms, Contracts and Financial Structure*. USA; Oxford University Press.

- Hovakimian, A. ve Kane, E.J. (2000). "Effectiveness of Capital Regulation at US Commercial Banks, 1985- 1994" *The Journal of Finance*, 55, 451-469.
- Huang, G. ve Song, F. M. (2006). "The Determinants of Capital Structure: Evidence from China", *China Economic Review*, 17, 14-36.
- Karadeniz, E. (2008). *Türk Konaklama İşletmelerinde Sermaye Yapısının Etkileyen Faktörlerin Analizi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kim, H. E. (1978) "A Mean Variance Theory of Optimal Capital Structure and Corporate Debt Capacity", *The Journal of Finance*, 33(1), 45-63.
- Liu, Y.; Ren, J. ve Zhuang, Y (2009). "An Empirical Analysis on the Capital Structure of Chinese", *International Journal of Business and Management*, 4(8), 46-51.
- Leland, H. E. ve Pyle, D. H. (1977). "Informational Asymmetries, Financial Structure and Financial Intermediation", *The Journal of Finance*, 32(2), 371-387.
- Loof, H. (2003). "Dynamic Optimal Capital Structure and Technological Change." *Zew Discussion Paper No. 03-06*.
- Marsh, P. (1982). "The Choice Between Equity and Debt: An Empirical Study", *The Journal of Finance*, 37(1),121-144.
- Mathuva, D. M. (2009) "Capital Adequacy, Cost Income Ratioandtheperformance of Commericalbanks: Th Kenyan Scenario" *The International Journal Of Applied Economics And Finance*,3:35-47.
- Mazur, K. (2007). "The Determinants Of Capital Structure Choice: Evidence From Polish Companies." *International Advances In Economic Research*, 13, 495-514.
- Michaelas, N., Chittenden, F. ve Poutsouris, P. (1999). "Financial Policy and Capital Structure Choice in U.K. SMES: Empirical Evidence from Company Panel Data", *Small Business Economics*, 12, 113-130.
- Mitton, T. (2008). "Why Have Debt Ratios Increased for Firms in Emerging Markets?", *European Financial Management*, 14(1), 127-151.
- Modigliani, F. ve Miller, M. H. (1958). "The Cost of Capital Corporation Finance and the Theory of Investment", *The American Economic Review*, 48(3), 261-297.
- Myers, S. C. (1984). "The Capital Structure Puzzle", *The Journal of Finance*, 39(3), 575-592.
- Nguyen, H. ve Kayani, Z. (2013). "Determinants of Banks' Capital Structure in Asia a Comparison Among Developed and Developing Countries", *School of Economics and Management Department of Business Administration*.
- Nunes, M. P. J. ve Serrasqueiro, Z. M. (2007). "Capital Structure of Portuguese Service Industries: A Panel Data Analysis", *The Service Industries Journal*, 27(5), 549-562.
- Okuyan, H. A. (2013). *Türk Bankacılık Sektöründe Sermaye Yapısı*. Ege Akademik Bakış. 13(3), 295-302.
- Pandey, I. M. (2001). "Capital Structure and the Firm Characteristics: Evidence from an Emerging Market", *Indian Institute of Management Ahmedabad, Working Paper No.20011004*, 1-17.
- Paramasivan, C. ve Subramanian, T. (2008). *Financial Management*. New Delhi; New Age International Limited Publishers.
- Rajan, R. G. ve Zingales, L. (1995). "What Do We Know About Capital Structure? Some Evidence from International Data", *The Journal of Finance*, 50(5), 1421-1460.
- Ross, S. A. (1977). "The Determination of Financial Structure: The Incentive Signalling Approach", *The Bell Journal of Economics*, 8(1), 23-40.
- Sarıoğlu, S. E.; Kurun E. ve Güzeldere H. (2013). "Sermaye Yapısının Belirleyicileri: İMKB'de İşlem Gören Çimento, Otomotiv ve Bilişim Sektörlerinin Sermaye Yapısı Analizi" *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 481.
- Sayılgan, G., Karabacak, H. ve Küçükkocaoğlu, G. (2006). "The Firm Specific Determinants of Corporate Capital Structure: Evidence from Turkish Panel Data", *Investment Management and Financial Inovations*, 3(3), 125-139.
- Sharif, B., Maeem, M. A. ve Khan, A.J. (2012). "Firm's Characteristic and Capital Structure: A Panel Data Analysis of Pakistan's Insurance Sector", *African Journal of Business Management*, 6(14), 4939-4947.
- Sheikh, N. A. ve Wang, Z. (2011). "Determinants of Capital Structure: An Empirical Study of Firms in Manufacturing Industry of Pakistan", *Managerial Finance*, 37(2),117-133.
- Tatoğlu, F. Y. (2021). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul; Beta Basım Yayın.
- Titman, S. ve Wessels, R. (1988). "The Determinants of Capital Structure Choice", *The Journal of Finance*, 43(1), 1-19.
- Ullah, W. ve Nishat, M. (2008). "Capital Structure Choice in an Emerging Market: Evidence from Listed Firms in Pakistan", *21st Australasian Finance and Banking Conference 2008*, Ssrn: <https://ssrn.com/abstract=1265447> (Erişim Tarihi, 25.03.2021)
- Van Horne, J. C. (1971). *Financial Management and Policy*. USA, Prentice-Hall.
- Vo, X. V. (2016). "Foreign Investors and Corporate Risk Taking Behavior in an Emerging Market." *Finance Research Letters*, 18, 273-277.
- Voulgaris, F., Asteriou, D. ve Agiomirgianakis, G. (2002). "Capital Structure, Asset Utilization, Profitability and Growth in the Greek Manufacturing Sector", *Applied Economics*, 34,1379-1388.
- Yang, J., Davis, G. C. ve Leatham, D. J. (2001). "Impact of Interest Rate Swaps on Corporate Capital Structure: An Empirical Investigation", *Applied Financial Economics*, 11(1), 75-81.
- Yiğit, F. (2016). *Sermaye Yapısı ve Sermaye Yapısı Teorileri*, Ankara, Nobel Kitabevi.



İskandinav Kurumsalcılığında Çeviri Araştırmaları[☆]

Translation Studies in Scandinavian Institutionalism

Fettah KAYRA^{a,✉}, Deniz TAŞCI^b, Akansel YALÇINKAYA^c, Umut KOÇ^d

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	24 Eylül 2021
Kabul	1 Mart 2022
Yayın	25 Mart 2022
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Kurumsal Kuram,
İskandinav Kurumsalcılığı,
Yayılm,
Çeviri.

ARTICLE INFO

Article History	
Received	24 September 2021
Accepted	1 March 2022
Available Online	25 March 2022
Article Type	Research Article

Keywords

Institutional Theory,
Scandinavian Institutionalism,
Diffusion,
Translation.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, İskandinav kurumsalcılığı akımının ortaya çıkışını, kurumsal kuramdan ayrılan özelliklerini ve temel argümanlarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda kurumsal kuramın yayılım kavramı ve İskandinav kurumsalcılığının bir ürünü olan çeviri kavramı karşılaştırılarak çözümlenmeler yapılmış ve son dönemde gelişmekte olan çeviri yazını konusunda detaylı bir literatür taraması hazırlanmıştır. Çalışmada, İskandinav kurumsalcılığının kurumsal kuramdan önemli derecede ayrılmadığı ve iki akımın birbirinden bağımsız olarak ele alınması gerektiği ileri sürülmektedir. Buna göre, fikirlerin bir yerden başka bir yere transfer sürecini daha iyi anlamak için yayılım ve çeviri kavramlarının bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir. Çalışmada amaç, İskandinav kurumsalcılığını, kaynağını aldığı kurumsal kurama bağlamak değil, iki bakış açısının temelde aynı argümanlara ve birbirlerini tamamlayıcı özelliklere sahip olduklarını ifade etmektir.

ABSTRACT

This study aims to reveal the emergence, characteristics, and basic arguments of the Scandinavian institutionalism movement. In this direction, the diffusion concept of institutional theory and the translation concept, a product of Scandinavian institutionalism, were compared and analyzed, and a detailed literature review was prepared on the recently developing translation literature. The study argues that Scandinavian institutionalism does not differ significantly from institutional theory, and the two movements should not be considered independently of each other. Accordingly, in order to better understand the process of transferring ideas from one place to another, the concepts of diffusion and translation should be handled with a holistic perspective. The study aims not to connect Scandinavian institutionalism to the institutional theory from which it originates but to state that the two perspectives have the same arguments and complementary features.

EXTENDED SUMMARY

Introduction

This study aims to reveal the emergence, characteristics, and basic arguments of the Scandinavian institutionalism movement. In this direction, the diffusion concept of institutional theory and the translation concept, a product of Scandinavian institutionalism, were compared and analyzed, and a detailed literature review was prepared on the recently developing translation literature.

Scandinavian institutionalism has recently started to gain an important place in organizational studies with its new interpretations of institutional theory (Czarniawska and Joerges, 1996; Sevón, 1996; Sahlin-Andersson, 1996; Czarniawska, 2008; Sahlin and Wedlin, 2008). The most crucial issue distinguishing Scandinavian institutionalism from institutional theory is how much management ideas change during their transition from one place to another (Czarniawska and Joerges, 1996; Sahlin-Andersson, 1996; Sahlin and Wedlin, 2008; Wæraas and Sataøen, 2014).

[☆] Bu makale, Arş. Gör. Dr. Fettah KAYRA'nın doktora tezinden üretilmiştir.

✉ Sorumlu Yazar/Corresponding Author

^a Arş. Gör. Dr., Siirt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Siirt, **E-Posta:** fettah.kayra@siirt.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-6954-9910

^b Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, İletişim Tasarımı ve Yönetimi Bölümü, Eskişehir, **E-Posta:** dtasci@anadolu.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0001-5386-6279

^c Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, İstanbul, **E-Posta:** akansel.yalcinkaya@medeniyet.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-7843-0612

^d Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Eskişehir, **E-Posta:** umutkoc@ogu.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-9669-0290

Scandinavian institutionalism, in particular, offered different explanations on this issue.

Institutional theory is an organizational theory that argues that organizations are exposed to the influences of the institutions and established traditions of the society in which they operate, and organizations will have institutional legitimacy to the extent that they are compatible with these influences (DiMaggio ve Powell, 1983; Meyer ve Rowan, 1977). This theory also examines the diffusion of innovations among organizations with the concept of diffusion, which is the subject of many different disciplines (Rogers, 1983). According to the theory, while a successful innovation spreads among organizations, it does not undergo major changes and maintains its essence to a large extent (Meyer ve Rowan, 1977; DiMaggio ve Powell, 1983; Tolbert ve Zucker, 1983; Deephouse, 1996). On the other hand, Scandinavian institutionalism is an ecote of institutional theory, emphasizing the differences with the concept of translation and drawing attention to the fact that ideas can change even from person to person. Accordingly, while management ideas and practices are transferred from person to person, they are reconstructed in each transfer process (Czarniawska ve Joerges, 1996; Sahlin-Andersson, 1996; Sahlin ve Wedlin, 2008). These ideas and practices can be seen in various ways in different organizations and cause some institutional changes. Therefore, institutional theorists describe the transition process of ideas more concretely and emphasize the similarities between the source of the idea and the place where the idea reaches. On the other hand, Scandinavian institutionalism argues that ideas are in a state of constant change and will change wherever they go, thus causing differences between source and destination. Institutional theory emphasizes resemblance with the concept of "diffusion", while Scandinavian institutionalism emphasizes differentiation with the concept of "translation".

This study aims to present the theoretical information that forms the basis of the Scandinavian institutionalism, to give information about the emergence of this trend and to discuss some important studies in foreign literature.

Method

In the study, the historical development of Scandinavian institutionalism and its main arguments are explained. Afterward, the concept of "translation" of Scandinavian institutionalism, which brought a different explanation to institutional theory, was explained by comparing it with the concept of "diffusion", some leading applied studies were mentioned, and some criticisms were presented. Finally, some suggestions and analyzes have been made about the relationship between institutional theory and Scandinavian institutionalism.

Discussion

In the study, the diffusion concept of institutional theory and the translation concept of Scandinavian institutionalism were compared in various aspects as follows (Rogers, 1983; DiMaggio and Powell, 1983; Czarniawska and Joerges, 1996; Czarniawska, 2008; Sevón, 1996; Sahlin-Andersson, 1996; Sahlin and Wedlin, 2008; Boxenbaum ve Pedersen, 2009; Ansari, Fiss and Zajac, 2010; Vossen and Van Gestel, 2019; Sargut and Özen, 2015);

Table 1. Comparison of Diffusion and Translation Concepts

	Diffusion	Translation
The theoretical idea on which it is based	Scientism	Social constructivism
Perspective	Macro	Micro
Description of organizational communities	Homogeneous	Homogeneous in macro dimension, Heterogeneous in micro dimension
Individual Actors	Active	Passive
Spreading concept	Innovation	Idea
Change in the spreading concept	None or very little	More than the diffusion
Result	Predictable	Unpredictable

According to this;

The concept of diffusion is based on scientism, and the concept of translation is based on social structuralism. There is a macro perspective in diffusion and a micro perspective in translation. While diffusion describes organizational communities as homogeneous, the concept of translation describes organizational communities as homogeneous in the macro dimension and heterogeneous in the micro dimension. While individual actors are passive in diffusion, they are active in translation. While the spread concept is called innovation in diffusion, this concept is expressed as an idea in translation. While diffusion claims that the innovation that spreads does not change at all or changes very little, the concept of translation emphasizes that the idea changes every time. Finally, the concept of diffusion suggests that the outcome is predictable, while the concept of translation suggests that the outcome is unpredictable.

Actually the main difference between institutional theory and Scandinavian institutionalists is their distance from the facts, their point of view. Scandinavian institutionalists can be described as institutional theorists with the magnifying glass in their hands. According to an institutional theorist, any management idea transferred from one organization to another can be considered unchanged. At the same time, a Scandinavian institutionalist may find many micro-level differences between the two practices and argue that the transferred management idea has been translated and thus changed.

Another issue is the rate of change that takes place in the process of transferring ideas. It is also unclear how much of a change in an established idea can qualify as diffusion or translation. In such a situation, where it would be almost impossible to make a precise judgment and measure the change, it may not be too trivial to talk about relativity because the concepts of diffusion and translation cannot be separated with clear boundaries. "There cannot be only one truth in the social sciences." Therefore, these two phenomena should not be considered independent and should be seen as complementary concepts. For example, it is theoretically possible to infer that there is a translation in every diffusion process and a diffusion in every translation process because it is practically impossible for any idea to be transferred without changing or completely changing.

It can be said that the differences of opinion in social sciences are directly related to how the world is viewed and how events or phenomena are perceived. When we look at the literature in the field, it is seen that the diffusion and translation studies are generally carried out separately from

each other. Commenting on an issue based only on one point of view may result in an incomplete assessment. Because, although both a micro or a macro perspectives have strengths, both perspectives have some weak and ambiguous aspects. For example, the translation approach is a perspective that makes it very difficult to analyze. It can push the person into a relative process where answers can never be given by drowning them in details and taking them out of the context of the subject under investigation. On the other hand, the concept of diffusion cannot fully explain the changes during the transfer of abstract or embodied ideas from one place to another; it usually focuses on the big picture and often misses the details. Therefore, approaching the events only from a macro perspective often renders the analysis insufficient. For this reason, blending both perspectives, that is, making analyses with a holistic approach by combining them on the same basis, will contribute to the research on the transfer processes of ideas.

1. Giriş

İskandinav kurumsalcılığı, kurumsal kuram konusunda getirdiği yeni yorumlarla son dönemde örgüt çalışmalarında önemli bir yer edinmeye başlamıştır (Czarniawska ve Joerges, 1996; Sevón, 1996; Sahlin-Andersson, 1996; Czarniawska, 2008; Sahlin ve Wedlin, 2008). Bu alanda artan araştırmalar gelecekte bu akımın daha çok tartışılacağına ve yerini sağlamlaştıracağına işaretler.

İskandinav kurumsalcılığını kurumsal kuramdan ayıran en önemli konu, yönetim fikirlerinin bir yerden başka bir yere geçişleri sırasında değişime uğrayıp uğramadıkları ya da ne kadar değişikliklerdir (Czarniawska ve Joerges, 1996; Sahlin-Andersson, 1996; Sahlin ve Wedlin, 2008; Wæraas ve Sataøen, 2014). İskandinav kurumsalcılığı özellikle bu konuda farklı açıklamalar sunmuştur.

Kurumsal kuramcılar fikirlerin geçiş sürecini bir nesnenin başka bir yere geçişi şeklinde daha çok somut olarak betimlemekte ve fikrin kaynağı ile ulaştığı mekân arasında oluşan benzerliklere vurgu yapmaktadır (Meyer ve Rowan, 1977; DiMaggio ve Powell, 1983; Tolbert ve Zucker, 1983; Deephouse, 1996). Kaynağını kurumsal kuramdan alan ve ayrı bir ekol oluşturan İskandinav kurumsalcılığı ise fikirlerin sürekli bir değişim hâlinde olduğunu ve gittiği her yerde değişime uğrayacağını, dolayısıyla bu durumun kaynak ile hedef arasında farklılıklara yol açacağını ileri sürmektedir (Czarniawska ve Joerges, 1996; Sahlin-Andersson, 1996; Sahlin ve Wedlin, 2008). Kurumsal kuram, “yayılm” kavramıyla benzeşmeyi yani eş biçimliliği (DiMaggio ve Powell, 1983; Meyer ve Rowan, 1977), İskandinav kurumsalcılığı ise “çeviri” kavramıyla farklılaşmayı (Czarniawska ve Joerges, 1996; Sahlin-Andersson, 1996; Sahlin ve Wedlin, 2008) öne çıkarmaktadır.

Bu çalışmada amaç, İskandinav kurumsalcılığı konusuna temel oluşturan teorik bilgileri sunmak, bu akımın ortaya çıkışı hakkında bilgi vermek ve özellikle yabancı yazındaki bazı önemli çalışmaları ele almaktır. Çalışma, ayrıca, ülkemizde yeni yeni yaygınlaşmaya başlayan İskandinav kurumsalcılığının ve bu akımın bir ürünü olan çeviri araştırmalarının doğasını daha da netleştirme amacını taşımaktadır.

Çalışmada, öncelikle İskandinav kurumsalcılığının tarihi gelişimi ve temel argümanları açıklanmıştır. Sonrasında,

kurumsal kurama farklı bir açıklama getirmiş olan İskandinav kurumsalcılığının “çeviri” kavramı “yayılm” kavramıyla karşılaştırılarak açıklanmış, uygulamalı bazı önemli çalışmalara değinilmiş ve İskandinav kurumsalcılığına yöneltilen bazı eleştiriler sunulmuştur. Son olarak kurumsal kuram ve İskandinav kurumsalcılığı ilişkisi konusunda bazı önermelerde bulunulmuş ve bu konuda çözümlenmeler yapılmıştır.

2. Mikro Kurumsal Kuram: İskandinav Kurumsalcılığı

Örgüt alanında çalışma yapan çoğu araştırmacı 1980-1990’larda örgütlerin popüler yönetim fikirlerini benimsediklerini ve bu fikirleri biçimsel yapılarına dâhil ettiklerini fark etmiştir. Bu fikirler, yönetim yazınına hızlıca girebilmesi için kısaltma isimlerle etiketlenen (örneğin toplam kalite yönetimi olarak TKY, amaçlara göre yönetim olarak AGY, yeni kamu yönetimi olarak YKY vb.) ve örgütlerde daha iyi bir yönetimi amaçlayan teknik ve modeller olarak sunulmuştur. 2000’lerin başında bu modellerle ilgili değerlendirme ölçütleri ve sıralamaları, sertifikasyon (belgelendirme) ve akreditasyon (denklik) prosedürleri oluşturulduktan sonra örgütler de daha modern gördükleri bu modelleri uygulamaya başlamışlardır (Sahlin ve Wedlin, 2008: 220; Wedlin ve Sahlin, 2017: 104).

O dönemde Yeni Kamu Yönetimi (YKY) gibi birçok yönetim modası özellikle kamu sektöründe uygulanmış fakat bu uygulamalar her zaman planlandığı şekilde yürümemiştir. Kurumlar bu uygulamaları çoğu defa kurumsal kuramın öngördüğü biçimde, yani görünürde (Meyer ve Rowan, 1977) uygulamalarına rağmen yayılan yönetim fikirlerinin bazı kurumlarda örgütsel değişimi tetiklediği görülmüştür (Sahlin ve Wedlin, 2008). O dönemde kurumsal kuram bu örgütsel değişimleri açıklamada yetersiz kalmış ve değişim olgusunu istisnai bir süreç olarak değerlendirmiştir (Czarniawska, 2008: 771). Ayrıca, kurumsal kuramın yayılım kavramının yapılan gözlemlere ilişkin olarak çok statik ve mekanik kaldığı anlaşılmıştır. Çünkü yayılım kavramı daha çok fiziksel bir süreç ve yayılan fikir de bir kaynaktan çıkıp diğerine geçen fiziksel bir varlık gibi ele alınmaktaydı. Fakat gözlemler, bu tür süreçlerin fiziksel terimlerle açıklanamayacağını ve sosyal açıdan anlaşılmasına ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Çünkü yayılan şey hazır ve değişmez bir nesne ya da mal değil, sürekli bir etkileşim ve değişime maruz kalan fikirlere (Sahlin ve Wedlin, 2008: 221).

İskandinav kurumsalcıları tam da bu dönemde ortaya çıkmış ve aynı fikir ya da uygulamanın örgütler arasında yayılırken neden farklılaştığı konusunu açıklamada önemli bir bakış açısı sunmuştur. İskandinav kurumsalcılığının temel argümanları şunlardır (Czarniawska ve Joerges, 1996; Sevón, 1996; Sahlin-Andersson, 1996; Czarniawska, 2008; Sahlin ve Wedlin, 2008; Wedlin ve Sahlin, 2017);

- Fikirler sürekli olarak hareket hâlinindedir ve bir kişiden başka bir kişiye aktarıldıkları zaman değişime uğrarlar. Bir dilden başka bir dile çeviri yapılırken bile anlamda değişimler meydana gelmekte ve bire bir çeviri neredeyse imkânsız hâle gelmektedir. Çünkü bireyler farklı algı, amaç ve özelliklere sahiptir ve bütün bunlar bilginin aktarım süreçlerini etkilemektedir. Aynı şekilde, fikir ve uygulamalar da örgütler arasında bire bir yayılmaz ve transfer (yerleştirme) sürecinde aktörler tarafından

dönüşüme uğratılırlar. Bu süreçte fikirler değişir ve bir anlamda çeviriye maruz kalır.

▪ Kurumsal kuram örgütlerin kurumsal çevrede bulunan kurumsal baskılar nedeniyle birbirlerini taklit ettiklerini, benzer uygulamaları benimsediklerini ve sonuçta aynı örgütsel alanda birbirlerine benzer örgütlerin meydana geldiğini (homojenleşme) öne sürmektedir. İskandinav kurumsalcılığı ise değişimi temel alan yaklaşımıyla bu çıkarıma itiraz etmekte ve örgütlerin birbirlerini taklit etmeleri durumunda bile aynı fikir ve uygulamanın örgütler arasında mikro düzeyde de olsa farklı şekillerde hayata geçeceğini iddia etmektedir. Dolayısıyla, taklit bile sadece kopyalama gibi görünse de aslında bir değişim ve yeniden inşa sürecidir.

▪ Bir yerde ortaya çıkan ve başarılı olarak uygulanan bir yönetim fikri ya da uygulaması bazı araçlar tarafından etiketlenir, genelleştirilir, abartılır ve makro çevrede diğer örgütlere yerleştirilir. Fikirler önce somut hâle getirilir (plan, proje, teknik vb.) ve örgütlere sunulur. Sonrasında örgütler içerisinde eyleme yani uygulamaya dönüştürülür, yeterli sayıda örgüt tarafından uzun bir süre benimsenip uygulandığı takdirde de kurum hâline gelir ve dolayısıyla kurumsal değişim sağlanır. Örgütsel aktörler bu fikir ya da uygulamaları ya rasyonel bulduklarından ya da diğer örgütlerden geri kalmak istemediklerinden dolayı benimsemektedirler.

İskandinav kurumsalcıları, kuramsal olarak bu dinamikleri merkeze oturtup kurumsal kuramın yayılım kavramına ve değişimi istisnai bir durum olarak kabul eden bakış açısına meydan okumuş, kavramsal bir çerçeve çizmiş ve Kuzey Amerika'ya göre daha yapılandırıcı bir temel oluşturmuştur. Ayrıca, İskandinav çalışmaları, Amerika'daki çalışmalara göre daha mikro bir bakış açısına sahiptir (Sahlin ve Wedlin, 2008: 222).

İskandinav kurumsalcılığının temelini oluşturan bir diğer konu örgütlerin kurumsal baskılara karşı verdikleri yanıtlardır. Temel odak; örgütlerin kurumsal baskıları nasıl algıladıkları ve yorumladıkları, bu algı ve yorumların da örgütlerin günlük uygulamalarını nasıl etkilediği üzerinedir. Ayrıca örgütsel alanın yapılanmasından ziyade örgütler arası dinamiklere daha fazla önem verilmektedir. Bu da yapılan çalışmaların genelde uygulama odaklı olmalarına yol açmıştır (Boxenbaum ve Pedersen, 2009: 187).

İskandinav kurumsalcılığı, kurumsallaşmanın sonuçlarına değil, daha çok kurumsallaşma süreçlerine odaklanmaktadır (Magnusson ve Oskarsson, 2008: 2). Fakat bu akımı geleneksel görüşten ayıran temel fark yönetsel fikirlerin yayılma süreçleri konusundadır. Son yıllarda özellikle yönetim alanında ve diğer disiplinlerde yeni fikir, uygulama, bilimsel gelişme ve teknolojilerin genel olarak durağan bir şekilde kalmadığı ve değişime uğrayarak yayıldığı kabul edilmektedir (Spyridonidis vd., 2016: 231). İskandinav kurumsalcıları da bu görüşü temel olarak yeni kurumsal gelenek tarafından ortaya atılmış olan fikirlerin yayılım modelleri üzerine çeşitli eleştirilerde bulunmuşlardır (Van Grinsven, Heusinkveld ve Cornelissen, 2016: 271). Yeni kurumsalcılara göre kurumsallaşmış alanlarda izomorfik baskılar sonucu, yayılan fikirler edilgin alıcılara tarafından benimsenmekte ve süreç sonunda örgütsel alanda artan bir yapısal homojenlik (eş biçimlilik) görülmekte (Wüst, 2017: 2) yani örgütler genel fikirler ve standartlar tarafından oluşturulan normatif baskılar sonucu giderek birbirlerine benzemektedirler.

İskandinav kurumsalcılığı ise fikir ve standartlara sabit kavramlar olarak bakmamakta, onları farklı aktörlerin etkileri sonucu farklı şekillerde yorumlanabilen kavramlar olarak görmektedir (Cassinger vd., 2016: 176). Böylelikle makro bir fikir yerel uygulamalarda yani mikro düzeyde farklı bir şekilde yorumlanabilmekte ve yine farklı bir şekilde uygulanabilmektedir (Vossen ve Van Gestel, 2019: 26).

Çeviri metaforu kurumsalcı geleneğin yayılım metaforundan farklıdır. Yayılım modelinde yönetim fikirleri ve yenilikler örgütler arasında yayılırken değişime uğramamaktadır. Yani, yayılım modelinde örgütler merkeze alınarak bireysel aktörler ihmal edilmiştir. Bu nedenle, Czarniawska'ya göre yayılım, fikirlerin yayılım süreçlerini anlamada fazlasıyla basit, mekanik ve belirlemeci bir anlayışa sahiptir (Magnusson ve Oskarsson, 2008: 2). Ayrıca, yayılım süreci ve eş biçimlilik kavramı örgütsel alandaki farklı versiyonlar için herhangi bir açıklama getirememektedir. Yayılım metaforunun aksine, çeviri metaforu bu farklılıkları açıklama konusunda önemli bir bakış açısı sunmaktadır (Wüst, 2017: 4).

Amerikan kurumsalcıları tarafından geliştirilen yayılım modellerine seçenek olarak öne sürülen (Spyridonidis ve Currie, 2016: 27) çeviri anlayışına göre, aktörler çeviri sürecinde önemli bir yere sahiptirler (Vossen ve Van Gestel, 2019: 26). Aktörler, yani örgütte karar verme noktasında etkili olan kişiler, herhangi bir yönetim fikrini kendi örgütlerine yerleştirirken, söz konusu yönetim fikri bu aktör ya da aktörlerin bilişsel ve davranışsal karakteristiklerinden ve kurumsal çevreden etkilenmekte, değişime uğramakta ve yeni bir anlam kazanmaktadır. Bu noktada aktörler edilgin benimseyiciler değil, çeviri sürecinde yeni fikirleri etkin bir şekilde kopyalayan, güçlendiren, ihmal eden ya da değiştiren kişiler olarak tanımlanmaktadır (Vossen ve Van Gestel, 2019: 26). Aktörler, ayrıca, yerleştirilen fikirleri etkin bir şekilde günlük uygulamalara çeviren unsurlar olarak görülmüşlerdir (Kjeldsen, 2013: 226).

İskandinav kurumsalcılığı çeviri kavramını bir fikrin orijinal bağlamından soyutlanıp yeni bir bağlama dönüşmesi, uygulamada somutlaşması ve zamanla kurumsallaşması süreci olarak formüleştirmektedir (Vossen ve Van Gestel, 2019: 26). Çeviri kavramı, başka bir deyişle, fikir ve uygulamaların aynı etiket altında yayılabildiklerini fakat farklı örgütlerde uygulanmaları sırasında farklı anlamlar kazandıklarını, yani fikirlerin maruz kaldığı değişimi ifade etmektedir. Dolayısıyla, çeviri perspektifi, yönetim fikirlerinin örgütlerde uygulanmasıyla örgütler arasında homojen bir yapının öngörüldüğü bir ortamda, bu fikirlerin farklı örgütsel ortamlarda farklı şekillerde yorumlanma ve uygulanmaları sonucunda, örgütler arasında mikro düzeyde heterojenliğin görüleceğini ileri sürmektedir (Boxenbaum ve Pedersen, 2009: 190-191).

Yönetim fikirlerinin yayılması konusunda Avrupa merkezli olarak başlayan fikrîsel değişim İskandinav kurumsalcılığını doğurmuştur. Barbara Czarniawska ve Guje Sevón, İskandinav kurumsalcılığı tabirini Danimarka, Norveç ve İsveç'te Richard W. Scott, James G. March ve John W. Meyer gibi isimlerin etkisi altında yazılan çalışmaları işaret ederek isimlendirmişlerdir. Bu isimlerden etkilenen yazarlar ve çalışmalar grubunu ortak bir şemsiye altında tutan şey, genellikle örgüt kuramı alanında çalışmalar ve kurumların oluşmaları ve ortadan kalkmaları

süreçlerine verdikleri önemdir (Czarniawska, 2008). Ayrıca fikirlerin neden ve nasıl yaygınlaştıklarına, bu süreçte nasıl dönüşüme uğradıklarına ve hangi örgütsel sonuçlara yol açtıklarına dair konular da araştırılmaktadır (Sahlin ve Wedlin, 2008).

İskandinav bilim insanları, öncesinde John Meyer'in çalışmalarından, fikirlerinden ve teorilerinden esinlenmiş; fakat bunları daha sonra, bir süredir İskandinavya'da etkili olan ya da o dönemde Avrupa'da ortaya çıkan diğer araştırma gelenekleriyle de birleştirip farklı bir ekol oluşturmuşlardır (Sahlin ve Wedlin, 2008: 219). Örneğin bu araştırma geleneklerinden biri olan sosyolojideki aktör-ağ teorisi İskandinav kurumsalcılığını derinden etkilemiştir (Cassinger vd., 2016: 175).

Kurumsal kuramcılar, kuramsal fikirler yönünden bakıldığında bilimci bir bakış açısına dayanırken (Sargut ve Özen, 2015: 22), İskandinav çalışmaları; James March ve meslektaşları tarafından geliştirilen belirsizlik altında karar alma çalışmaları, Berger ve Luckman ve ilgili Avrupa gelenekleri tarafından geliştirilen toplumsal yapılandırıcılık ve kurumsallaşma çalışmaları ve bunların yanı sıra Bruno Latour, Michel Callon ve Karin Knorr-Cetina tarafından geliştirilen bilim ve teknoloji çalışmaları üzerine kurulmuştur (Sahlin ve Wedlin, 2008: 219).

İskandinav kurumsalcılığı, örgüt çalışmalarında yoğun, zengin, süreç odaklı ve nitel yaklaşımlara (genellikle etnografik) dayalı bir bakış açısına sahiptir. Dolayısıyla, nitel çalışmalar yoluyla uygulamaların detaylı olarak incelenmesi ve gözlemlenen olgunun karmaşık yapısı nedeniyle teori geliştirme daha zor bir hâle gelmektedir. Ayrıca, İskandinav kurumsalcılığında genelleştirme endişelerinden uzak ve yerel olaylar üzerine yapılan çalışmalar daha baskındır (Boxenbaum ve Pedersen, 2009: 196).

Çeviri çalışmalarının bazıları yönetim fikirlerinin taşıyıcılarına (yönetim danışmanları, yayımcılar, gurular ve işletme okulları vb.), bazıları ise çeviri süreçlerine ve uygulamalarına odaklanmaktadır (O'Mahoney, 2016: 340).

Bazen translatojoloji olarak da adlandırılan çeviri çalışmaları (Vermeer, 1998), dilbilim, sosyoloji, yönetim, bilgisayar bilimi, göstergebilim, tarih ve karşılaştırmalı edebiyat gibi çeşitli akademik disiplinler içerisinde çalışılan bir alandır (Wæraas ve Sataoën, 2014: 244).

Yönetim alanında da çeviri konusunda farklı perspektifler bulunmaktadır. Örneğin; Joe O'Mahoney (2016), yönetim çalışmalarında çeviri konusu ile ilgili çalışmaları (128 çalışma) çözümlenmiş ve yayılım, aktör-ağ teorisi, İskandinav kurumsalcılığı ve örgütsel sınırlar olmak üzere dört farklı perspektifin bulunduğu işaret ederek çeviri yorumlarındaki bu farklılığı ortaya çıkararak en önemli sebebin bu perspektiflerin dayandıkları kuramsal fikirler olduğunu belirtmiştir. Örneğin, bu kuramsal fikirler araştırmacıları ontolojik, epistemolojik ve metodolojik olarak ayırtmaktadır.

Bununla birlikte farklı alanlardaki çeviri çalışmalarının bütünleştirme çabaları da mevcuttur. Örneğin, Wæraas ve Nielsen (2016); aktör-ağ teorisi, bilgi tabanlı teori ve İskandinav kurumsalcılığını bütünleştirme konusuna değindikleri makalede çeviri konusunda yazılmış yayınları

incelemiş ve bu üç farklı perspektifin bütünleştirilebileceğini öne sürmüşlerdir.

Çeviri konusunu daha iyi anlayabilmek için şimdi de yayılım kavramından çeviri kavramına doğru gerçekleşen farklılaşma süreci yani bu kavramın İskandinav kurumsalcıları tarafından çeviri kavramıyla farklı bir şekilde nasıl yorumlandığı incelenecektir.

2.1. Yayılım Kavramından Çeviri Kavramına Doğru Yeni Bir Yol Ayrımı

Yayılım, kurumsal değişimin en önemli kaynaklarından biridir. Bir fikir ya da uygulamanın gruplar, topluluklar, örgütler, toplumlar ve ülkeler arasında genişlemesini yani daha fazla kullanımını ifade eder. Yayılan şey soyut bir fikir, somut bir uygulama ya da herhangi bir teknoloji olabilir (Maman, 2006: 116).

Yayılım teorisi genel olarak Rogers'ın (1983) "Diffusion of Innovations" (İnovasyonların Yayılımı) adlı kitabıyla ilişkilendirilmektedir (Mica, 2013: 4). Rogers, yayılımı, bir yeniliğin yani yeni bir fikrin, ürünün veya hizmetin sosyal bir sistemde bulunan üyeler arasında, zaman içerisinde belirli kanallar yoluyla iletilmesi süreci olarak tanımlamaktadır (Rogers, 1983: 5).

Yayılım çalışmalarında genel olarak odaklanılan konu, kaynak örgüt ve benimseyici örgütler arasında iletişim ya da etki yoluyla gerçekleşen ilişkililerdir (Maman, 2006: 116). Dolayısıyla bu çalışmaların çoğu örgütler arası durumları vurgulamakta, makro düzeyde çözümlenmeler yapmakta ve genellikle yayılan fikirlerin kabul edilmesi ya da reddedilmesi konularına odaklanmaktadır (Ansari, Fiss ve Zajac, 2010: 67).

Yayılım kavramı, daha çok meşrulaşma arayışı içinde olan örgütler için geçerli sayılmaktadır. Çünkü örgütler kurumsal çevrelerinden onay almak için belirli rutinleri benimsediklerinden, bu durum orijinal fikirde sadece küçük değişikliklerin olduğu bir süreçle sonuçlanır. Bu nedenle bazı kurumsallaşma süreçleri yayılım perspektifine benzemektedir ve bir fikrin bir grup örgüt aracılığıyla görece değişmemiş ya da çok az değişmiş olarak paylaşıldığını ifade etmektedir (Boons ve Strannegård, 2000: 15). Bazı eleştirel çalışmaların varlığına karşın (Ansari, Fiss ve Zajac, 2010: 67), kurumsal kuram savunucuları yönetim fikirlerinin örgütler arasında çok az bir değişiklikte yayıldığını ve bunun sonucunda örgütlerin homojenleştiğini ileri sürmektedirler.

Örgütlerin homojenleşmesi yayılım kavramı haricinde heves, moda ya da hastalık bulaşması gibi birçok farklı metaforla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu metaforlar örgütlerin birbirlerini izledikleri ve taklit ettikleri konusunu vurgulamakla birlikte, yönetsel fikirlerin nasıl yayıldıkları ve ne şekilde farklılaştıkları konusunda çok az açıklama yapmışlardır. Bu metaforlara bakıldığında örgütsel form ve uygulamaların içeriğinin değişmeden (bir örgütten diğerine teslim edilen paket gibi) örgütlere ulaştığı algısı oluşabilir fakat birçok örneğe bakıldığında durumun bu şekilde cereyan etmediği ve yayılan fikirlerin farklı şekillerde uygulandığı görülebilir. Yani, taklit edilen prototipler yeniden formüle edilip yerel mekânlarda uygulanabilir hâle getirilir (Sahlin-Andersson, 1996: 69). Bu durum çeviri metaforuyla açıklanmıştır. Çeviri metaforu yönetim fikir ve uygulamalarının direkt olarak

yerleştirilemeyeceklerini ve içeriklerinin değişime uğrayacağını ileri sürmektedir. Dolayısıyla örgütler arasında taklit nedeniyle homojenleşme gerçekleşecek, fakat fikir ve uygulamalarda değişiklik olacağından aynı zamanda heterojen bir görünüm oluşacaktır (Czarniawska ve Joerges, 1996).

Yayımlı fiziksel bir süreci ifade eder ve fizik kanunlarına tabidir. Michel Serres'in çeviri çalışmalarından etkilenen ve çeviri tabirini ödünç alan Latour ve Callon ise çevirinin, devinimi ve dönüşümü çağrıştıran ve hem dilsel anlamda hem de maddi nesnelere dönüşümü anlamında kullanılabilir bir tabir olduğunu ve yayılım kelimesinin yerine kullanılmasının daha doğru olacağını dile getirmişlerdir. Fakat örgüt çalışmalarında çeviri kavramı dilsel bir terim olarak değil, hareket ve dönüşümü ifade eden bir anlamda kullanılmıştır. Çeviri tabiri, yönetim fikirlerinin nereye ve nasıl seyahat ettiğini anlamak için kavramsal bir çerçeve sunmaktadır (Sahlin ve Wedlin, 2008: 224).

Çeviri sürecinde aktörler arasında her defasında yeniden bir yorumlama ve oluşturma söz konusudur. Buna göre, bir aktörden diğerine geçen fikir ya da uygulama aynı kalmaz. Yayılım modeli ise bunu daha çok mekanik bir süreç olarak görmekte ve fikir ya da uygulamanın neredeyse aynı şekilde kopyalandığını farz etmektedir. Bu nedenle çeviri sürecinde fikirler orijinal ya da kopya şeklinde etiketlenemez. Çünkü yayılan fikir ve uygulamalar dönüşüme uğramadan yerleştirilemez. Yayılımda ise ortaya ilk çıkan orijinal, sonrakiler ise genellikle kopya olarak adlandırılır (Sevón, 1996: 51).

Yapılan çalışmalarda metodolojik olarak yayılım ya da çeviri perspektiflerinden hangisinin daha uygun olacağı duruma göre değişebilmektedir. Örneğin yayılım, genel bir fikir birliğinin olduğu durumların yorumlanmasında kullanılabilir. Başka bir deyişle, belirli bir politikanın baskın olduğu ve yayılan fikirlerin görece iyi tanımlanmış kullanım alanlarına sahip teknolojik yenilikler olduğu durumlar için daha uygun bir yorum biçimi olarak değerlendirilebilir (Johnson ve Hagström, 2005: 384).

Tablo 2.1. Yayılım ve Çeviri Kavramlarının Karşılaştırılması

	Yayımlı	Çeviri
Dayandığı kuramsal fikir	Bilimcilik	Toplumsal yapılandırıcılık
Bakış açısı	Makro	Mikro
Örgüt topluluklarını tasviri	Homojen	Makro boyutta homojen, Mikro boyutta heterojen
Bireysel aktörler	Edilgin	Etkin
Yayımlı kavram	İnovasyon	Fikir
Yayımlı kavramdaki değişim	Hiç yok ya da çok az	Yayımlı oranla fazla
Sonuç	Öngörülebilir	Öngörülemez

Kurumsal kuramcılar tarafından çalışılan yayılım kavramı ve İskandinav kuramsalcıları tarafından çalışılan çeviri kavramı arasındaki farklar Tablo 2.1'de özetlenmiştir (Rogers, 1983; DiMaggio ve Powell, 1983; Czarniawska ve Joerges, 1996; Czarniawska, 2008; Sevón, 1996; Sahlin-Andersson, 1996; Sahlin ve Wedlin, 2008; Boxenbaum ve

Pedersen, 2009; Ansari, Fiss ve Zajac, 2010; Vossen ve Van Gestel, 2019; Sargut ve Özen, 2015).

2.2. Çeviri Kavramı

Çeviri çalışmaları bir fikrin, yerel düzeyde (mikro) ortaya çıkıp örgütler arasında kurumsallaştıktan sonra araçlar yoluyla diğer bölgelere (makro) pazarlama ve farklı bağlamlarda gelişme ve uygulanma süreçlerini incelemektedir. Buna göre, fikir önce somutlaştırılır ve her yerde uygulanabilir olması için genelleştirilir. Sonra, araçlar tarafından abartılır, bilimsel yöntemlerle doğrulanır, kitle iletişim araçlarıyla propagandası yapılmak suretiyle pazarlanır ve moda hâline getirilir. En sonunda, kişi ve örgütler ikna edilerek fikrin ortaklaşa bir eyleme dönüştürülmesi sağlanır (Czarniawska ve Joerges, 1996; Sahlin ve Wedlin, 2008; Sevón, 1996; Sahlin-Andersson, 1996). Tabii, genelleştirilen fikir ya da uygulamanın diğer yerlere (farklı yerel bölgelere) yerleştirilebilirliğini sağlamak için fikir ve uygulamalar yereldeki şartlara göre şekillendirilirler (Morris ve Lancaster, 2005: 208).

Bu noktada çeviri perspektifindeki temel varsayım şudur; transfer edilen yani bir yerden başka bir yere yerleştirilen fikrin hangi unsurlarının değişip değişmeyeceği ve çeviri sürecinde hangi aktör ya da aktörlerin yer alacağı önceden bilinemez. Dolayısıyla çeviri süreçlerinin farklı bağlamlarda gelişmeleri nedeniyle çeviriler benzersiz yani birbirlerinden farklı olacaktır (Wæraas ve Sataøen, 2014: 245).

Çeviri metaforu Czarniawska ve Joerges tarafından ilk defa, editörlüklerini yaptıkları *Translating Organizational Change* adlı kitapta (1996) sunulmuştur. Yazarlar, yerelde ortaya çıkan ve kurumsallaşan başarılı fikirlerin küresel ölçekte uygulanabilmeleri için farklı araçlar yoluyla genelleştirilip eylem planları hâline getirilmelerini, farklı çevrelere uygun hâle getirilerek (çeviri) diğer örgütlere sunulmalarını ve yine örgütler içerisinde farklı şekillerde uygulanmalarını (çeviri) irdelemişlerdir. Zamanla bu eylem planlarının moda hâline gelmelerini ve kurumsallaşmalarını da incelemişlerdir. Ayrıca bu yolla örgütsel değişimi yeniden ele almış ve kurumsallaşma çalışmalarına farklı bir bakış açısı kazandırmışlardır.

Çeviri çalışmaları genel olarak iki düzeyde yürütülmektedir (Røvik, 2016: 292). Bu çalışmalar; örgütler arası çeviri süreçlerini (fikrin oluşması ve yayılması, fikrin farklı mekânlara adapte edilmesi vb.) ve örgüt içi çeviri süreçlerini (direnc, güç ilişkileri, örgüt içi uygulamalar vb.) konu edinmeleri bakımından iki gruba ayrılmaktadır. Örneğin, Røvik (2016), örgütler içerisinde gerçekleşen çeviri süreçlerine ve çevirmenlere odaklanmıştır. Sahlin-Andersson (1996) gibi isimler ise, örgütler arasındaki çevirileri mümkün kılan özel sektör danışmanlarını işaret etmiş ve çeviri süreçlerini genel olarak daha makro bir pencereden bakarak örgütler arasında incelemiştir. Daha genel bir tablo çizen Nielsen, Wæraas ve Dahl (2019: 237) ise, çeviri düzeylerinin makro alan ve mikro alan olmak üzere iki aşamada incelenmesi gerektiğini vurgulayarak çeviri süreçlerinin örgüt üstü ve örgüt içi düzeylerde nasıl farklılaştığını şu şekilde tabloşturmuşlardır.

Tablo 2.2. Makro ve Mikro Düzeyde Çeviri Farklılaşması

	Makro alan (örgüt üstü)	Mikro alan (örgüt içi)
Yönetim fikirlerinin nasıl yayıldığı	Çeşitli aktörlerin yönetim kavramları hakkında bilgi edinmek ve onları geliştirmek için toplandıkları konferanslar, araştırma projeleri, çalıştaylar ve seminerler gibi alan düzeyindeki etkinlikler	Örgütsel bağlamda yeterli uyumu sağlamak için düzenlenen çalıştaylar, projeler, seminerler, toplantılar gibi örgüt düzeyinde etkinlikler
Çevirmenler	Danışmanlar, yönetim guruları, akademi, meslek kuruluşları, hükümet temsilcileri	Yöneticiler, örgütsel gelişim görevlileri, insan kaynakları yönetimi personeli, proje yöneticileri, örgüt içi danışmanlar
Çeviri amacı	Yönetim kavramını mevcut alana özgü mantıklara, değerlere ve normlara uyarlamak	Yönetim fikrini örgüt içerisinde anlamlı olacak şekilde uyarlamak
Çeviri stratejileri	Kopyalama, ekleme, çıkarma, tamamen değiştirme	Kopyalama, ekleme, çıkarma, tamamen değiştirme
Çıktılar	Kitaplar, sunumlar, “en iyi uygulamalar”, “çözüm reçeteleri”	Yönetim kavramının benzersiz örgütsel “versiyonları”, yönetim uygulamaları

Kaynak: Nielsen, J. A., Wæraas, A. ve Dahl, K. When management concepts enter the public sector: a dual-level translation perspective. *Public Management Review*. : s. 237.

Örgütler arası çeviri süreçlerinde dikkat edilmesi gereken bazı temel faktörler bulunmaktadır. Bunlar (Røvik, 2016: 290);

- Kaynak uygulamanın çevrilebilirliği,
- Aktarılan bilginin dönüştürülebilirliği ve
- Kaynak ile alıcı birimler arasındaki benzerliktir.

Yönetim fikir ve uygulamaları örgütler içerisinde de yeniden şekillendirilmekte ve örgütsel süreçlere uygun hâle getirilmektedir. Örgütler bunu çoğaltma (reproduksiyon) yani kopyalama, sınırlı değiştirme ya da kökten değiştirme yoluyla yapmaktadırlar (Røvik, 2016: 296-298). Wæraas ve Sataøen (2014: 245), örgütsel aktörlerin yani çevirmenlerin bu seçeneklerden hangilerine yönelebilecekleri konusunda teknik ve beşeri özellikler gibi çeşitli etkenlere dikkat çekmişlerdir. Buna göre; bir uygulamanın bileşenleri teknik bir yapıya sahipse ve açıkça dile getirildiyse, uygulamanın daha az dönüştürülebilir olmasından dolayı kopyalanması öngörülebilir. Aksine, eğer uygulama daha az açıksa, bir dizi süreci ve insanı içeriyor ve karmaşık bilgi gerektiriyorsa, kopyalamanın yerine dönüşüme uğraması daha olasıdır. Ayrıca örgütsel alanlar da çevirileri etkileyebilir. Örneğin hastaneler güçlü bir şekilde kurumsallaşmış örgütsel alanların üyeleridirler. Bu nedenle örgütsel aktörler çeviri süreçlerinde kendilerini izomorfik baskılardan ötürü çok da özgür hissedemezler ve uygulamada çok fazla farklılaşamazlar (Wæraas ve Sataøen, 2014).

Dolayısıyla, örgütler köklü moda göre hareket edip fikri tamamen değiştiriyorlarsa heterojenlik, çoğaltma moduna göre hareket edip aynı şekilde kopyalıyorsa (mümkün olduğu kadar) homojenlik artacaktır. Ayrıca, yönetim uygulamalarının belirli bir kültüre uymadığı zamanlarda da köklü değişimler söz konusu olabilir (Wæraas ve Sataøen, 2014: 244-245).

Çeviri konusunda örgüt içi süreçlere odaklanan diğer bazı çalışmalar ise şu şekildedir:

Madsen’e göre (2019: 17) örgüt içi çeviri süreçlerinde;

- İçeriğin anlaşılabilir ve kolay çevrilebilir olması,
- Çevirmenin çeviriyi örgütün üst, orta ve alt katmanlarına uyarlayabilmesi, ortak bir dil oluşturabilmesi, çeviri içeriğini örgütteki benzer kavram ve uygulamalardan ayırabilmesi, soyut içerikleri somut uygulamalara

dönüştürülebilmesi, öznelikten kaçınarak içeriğe ön yargılarından uzak bir şekilde yaklaşabilmesi ve

- Örgüt çalışanlarının yeni uygulamaya hazır hâle getirilmeleri ve içeriğin mümkün olan en fazla sayıda kişiye ulaştırılabilmesi gerekmektedir.

Becker-Ritterspach, Saka-Helmhout ve Hotho ise örgüt içinde çeviriyi başarılı kılan faktörleri şu şekilde sıralamışlardır (2010: 26):

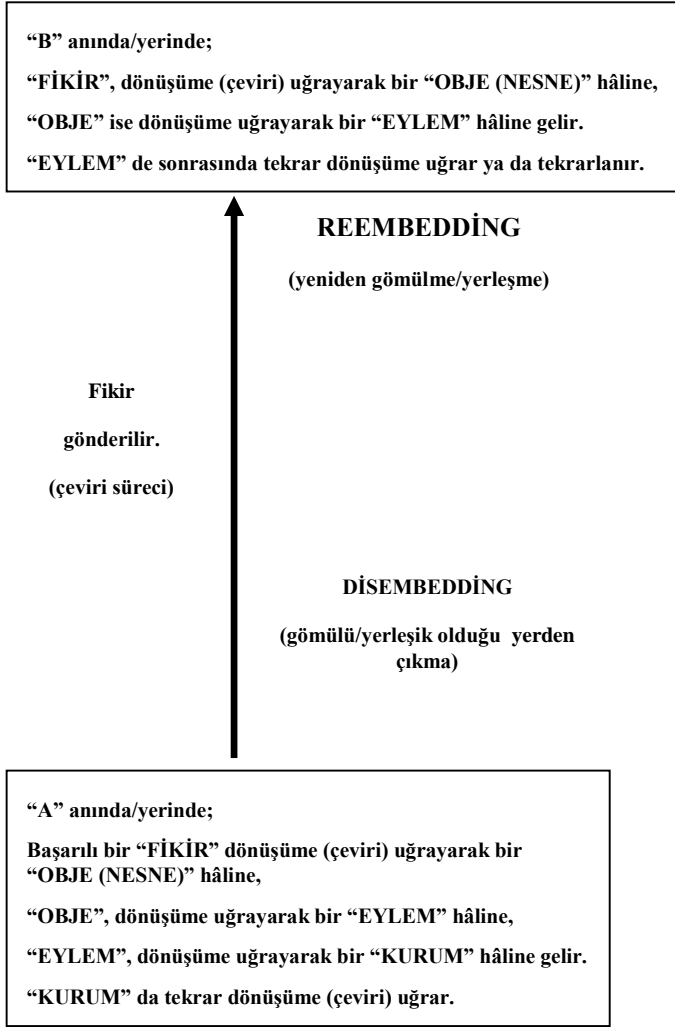
- Farklı örgütsel düzeyleri kapsayan daha geniş bir çeviri
- Hiyerarşik düzeyde daha geniş bir katılım ve işbirliği
- Yetkilendirme
- Yüksek bağlılık
- Daha yumuşak örgütsel sınırlar

Mikro düzeydeki eylemleri inceleyen az sayıda araştırmandan biri olan “Transforming New Ideas into Practice: An Activity Based Perspective on the Institutionalization of Practices” isimli makalede Reay vd. (2013) yeni fikir ve uygulamaların örgütler içerisinde nasıl dâhil edildiklerini ve nasıl benimsendiklerini incelemişlerdir. Buna göre (2013: 983-985), yöneticiler çeviri sürecine dikkat etmeli ve sürekli bir gözlem ve çaba içerisinde olmalıdırlar. Fikrin asıl uygulayıcılara ulaşması ve teoriden pratiğe dönüştürülmesi sağlanmalıdır. Ayrıca çeviri sürecinde çalışanlar tarafından farklı algılanan konuları ise örgütsel ihtiyaç ve özelliklere göre bütünleştirebilmelidirler.

2.2.1. Çeviri Süreci

Czarniawska ve Joerges (1996), herhangi bir yerde ortaya çıkan ve kurumsallaşan başarılı bir yönetim fikrinin başka mekânlarda uygulanabilirliği için bazı araçlar vasıtasıyla çeviriye uğratılıp önce genelleştirilmesini; sonrasında, genelleştirilen bu fikrin yerel bağlamdan alınarak başka mekânlara yerleştirilmesini -bu esnada fikir tekrar çeviriye maruz kalır- ve yerleştirilen yerde tekrar kurumsallaşmasını çözümlenmişlerdir. Bu süreci de fikirlerin yolculuğu/seyahati metaforuyla açıklamışlardır. Buna göre “A” anında/yerinde kurumsallaşmış başarılı bir yönetim fikri yerel bağlamdan koparıp (disembedding) her yerde uygulanabilir bir hâle getirilir. Fikir böylelikle yerleşik olduğu mekândan çıkarılıp başka mekânlara (örneğin “B” anına/yerine) yerleştirilir (reembedding).

Bir fikrin yereldeki kaynaktan başka bir yere yerleştirilmesi Şekil 2. 1’de açıklanmıştır (Czarniawska ve Joerges, 1996: 26).



Şekil 2. 1. Çeviri Süreci

Kaynak: Czarniawska B. ve Joerges B. *Translating Organizational Change*. Berlin: Walter de Gruyter & Co. : s. 26’den uyarlanmıştır.

Şimdi bu sürecin aşamalarını başlıklar hâlinde açıklayalım.

2.2.1.a. Fikirlerin Yolculuğa Uygun Hâle (Obje) Getirilmesi

Yönetim fikirlerinin yerelden küresel boyuta yerleştirilmeleri için öncelikle somutlaştırılmaları ve genelleştirilmeleri gerekmektedir. Bu sayede gelişmiş bir ülkede ya da örgütte tartışmasız derecede başarılı olmuş bir girişimin doğrudan bir kopyası olan bir proje çok farklı şartlar altında bile olsa kabul edilebilir duruma gelir. Örneğin, gelişmekte olan ülkelere yerleştirilen kalkınma projeleri ve teknoloji transferleri fikirlerin somutlaştırılmalarına örnek olarak verilebilir (Czarniawska ve Joerges, 1996: 18-19).

Sahlin ve Wedlin, yönetim fikir ve uygulamalarının küresel ölçeğe yerleştirilmeleri öncesinde bazı aşamalardan geçirilip (çeviri kuralları) yolculuğa uygun hâle getirildiklerini işaret etmektedirler. Buna göre (2008: 226);

▪ İlk kural bağlamla ilgilidir. Yerel olan fikir daha fazla genelleştirilir ve diğerlerinin taklit etmesi ya da benimsemesi için uygun bir hâle getirilir. Örneğin bu

durum, birinin kendi uygulama ve deneyimini diğerlerine ilginç hâle gelecek şekilde anlatmasıyla başlayabilir.

▪ Bir diğer kural mantıkla ilgilidir. Gelişmelere daha rasyonel anlamlar kazandırılır ve fikrin, problemlerin çözümü için gerekli olduğuna işaret edilir. Genellikle modelin (fikrin) olumlu özelliklerine odaklanılır ve başka yerlerde de uygulanması mümkün hâle getirilir.

▪ Son kural ise formülleştirmeye ilgilidir. Fikir ya da model, kendisinden daha kolay bahsedilmesi, hatırlanması ve dikkat çekmesi amacıyla etiketlenir (örneğin TKY) ve abartılı bir şekilde sunulur. Belirli bir prosedürü yapılandırmak, anlamlandırmak ve anlatmak veya başkalarının dikkatini belirli bir gelişmeye çekmek için kavramlar, kategoriler, prototipler, karşı örnekler, referanslar ve ideolojik çerçeveler kullanılır.

Yayılan fikirler alıcılara mantıklı gelecek şekilde çerçevelenir ve genel olarak bilinen ve kabul edilen terimler yoluyla sunulurlar (Sahlin ve Wedlin, 2008: 225). Bu fikirler ayrıca tecrübe edilen problemlere anlamlı bir şekilde bağlanırlar. Çünkü, ya durgunluk zamanlarında yeni bir fırsat ya da belirli bir problem karşısında çözüm olarak sunulurlar. Bu noktada fikrin ne olduğundan ziyade ne kadar büyük ölçekli olduğu konusu daha önemlidir. Bu yüzden büyük binalar küçük binalara göre daha fazla takdir toplar; büyük araştırma projeleri, kuruluşlara, küçük olanlardan daha iyi görünür ve uzun dönem planlar kısa dönem planlara göre daha önemli farz edilir. Dolayısıyla büyük projelere ilgi çok daha büyük olur. Çünkü büyüklük, başlamak üzere olan birçok eyleme anlam ve meşruiyet kazandırır. Büyük ölçekli bir nehir vadisi projesi er ya da geç bir nehir ve vadiyle, belirli bir insan grubu ve çıkar gruplarıyla, mevcut makine ve kaynaklarla buluşur (Czarniawska ve Joerges, 1996: 40-41).

Tabii, başarılı deneyim ve uygulamalar oldukları gibi değil, standardize edilmiş model ve sunumları hazırlanarak yayılmaya hazır hâle getirilir (Sahlin-Andersson, 1996: 78). Çünkü yerelde keşfedilmiş bir yönetim fikrinin farklı mekânlarda yayılımını sağlamak için öncelikle genelleştirilmesi ve ortaya çıktığı yerin karakteristik özelliklerinden arındırılması gerekir. Böylelikle fikir en geniş mekânı kapsayacak ve en fazla sayıda örgütte uygulanabilecek hâle getirilir. Aktörler, genellikle, yönetim fikrini yerleştirdikleri yerin kültürel kodlarını da göz önünde bulundururlar (Rottenburg, 1996: 214).

Fikirleri nesnelleştirmenin en basit yolu onları dilsel eserlere dönüştürmektir. Eylemlerin etiketlenmesiyle modernlik, kamu yararı, demokrasi veya otonomi gibi temel fikirlerle ilişkili ve bir şekilde arzu edilen çağrışımlar oluşturulur. Kelimeler benzer bağlamlarda sorgulanamaz bir şekilde sık tekrarlamalarla etiketlere dönüştürülür. En başarılı etiketler kendilerini kurumsallaştırır. Fikirleri nesnelere dönüştürmenin bir diğer yolu tasarımdır. Tasarım, hayalleri ya da fikirleri bir grafik formuna dönüştürmektir. Bu sayede fikir somutlaştırılır ve herkesin aklına aynı şeyi getirir. Dolayısıyla tasarım, fikri bünyesinde barındıran fiziki bir varlık hâline gelir (Czarniawska ve Joerges, 1996: 32-33).

2.2.1.b. Fikirlerin Araçlar Yoluyla Yolculuğa Çıkmaları ve Eylem Hâline Gelmeleri

Aracılık, İskandinav kurumsalcılığı çalışmalarında çeviri sürecinde yatay (örgütler arası) ya da dikey (örgüt içi) olarak gerçekleştirilen ikna sürecini ifade eder. Araçlar da

bu süreçte faaliyet gösteren kişi, grup ya da örgütlerdir (Homburg, Dijkshoorn ve Thaens, 2014: 433-434). Fikirler yolculukları için ihtiyaç duydukları enerjiyi ya fikrin oluşturucusundan ya da bu fikri kendileri ya da başkalarının kullanımı için harekete geçiren araçlardan almaktadır (Czarniawska ve Joerges, 1996). Çünkü, fikirlerin geniş bir alana yayılma durumu onların sadece güçlü fikirler olmalarından değil, dolaşım sırasında güçlenmelerinden de kaynaklanmaktadır. Bu fikirler çoğu zaman özelliklerini nedeniyle değil, onları taşıyan ve destekleyenler yani araçlar nedeniyle popüler hâle gelmektedir. Bu araçlar fikir taşıyıcıları gibi hareket ederler (Sahlin ve Wedlin, 2008). Örgütlere, fikirlerin yerel düzeyin özelliklerine göre çevrilip uygulanmaları konusunda danışmanlık yapar ve onları bu konuda teşvik ederler. Araçlar büyük bellek sistemlerine, kitlesel basım ve kitle iletişim araçlarına sahip teknoloji vasıtasıyla bu süreci hızlandırır ve fikirleri moda hâline gelmeleri ya da kurumsallaşmaları için farklı yerlere yerleştirirler (Czarniawska ve Joerges, 1996). Örgütsel alanda sürekli olarak başarı ya da başarısızlık hikâyeleri, biraz da abartılı olarak, döner dolaşır. Örneğin medya bu noktada önemli bir araçtır. İş danışmanları da örgütsel hayat hakkında hikâyeler inşa eder ve yayarlar. Ayrıca örgütlere, örgütsel değişim için kıyaslama (benchmarking), değişim mühendisliği (reengineering) gibi yöntemler sunup bu konularda yazılar yazarlar. İş dünyasının önde gelen isimleri biyografiler yazıp karşılaştıkları problemleri ve başarı reçetelerini paylaşırlar. Yöneticilik kurslarında çeşitli firmaların deneyimleri aktarılır. Örgütler arasında çalışanlar vasıtasıyla da haberler yayılabilir. Tüm bu araçlar fikirlerin zaman ve mekân içerisinde seyahatinin gerçekleşmesine neden olmaktadır (Sevón, 1996: 65).

Yerleştirme sürecindeki araştırmacılar, danışmanlar, medya, uzman komiteler ya da uluslararası organizasyonlar gibi fikir taşıyıcıları (editörler/dizgiciler); bir paketi ya da hastalığı taşıyıcı gibi pasif bir şekilde değil, süreci aktif bir şekilde etkileyen ya da fikirleri çıkarlarına göre şekillendiren unsurlar olarak ele alınmalıdır. Araçlık eden kuruluşlar uygulama ve modelleri örgütsel ve kurumsal değişim ve gelişime neden olacak şekilde teori hâline getirirler (Sahlin ve Wedlin, 2008: 229).

Tabii, yayılma sürecinin bazen tesadüfi olaylar ya da az kontrollü süreçler yoluyla da şekillendiğini eklememiz gerekir. Çünkü politik, teknolojik ya da sosyal olsun birçok fikir tesadüfi olarak gerçekleşmiştir. Örneğin buhar makinesinin amacı -iddiaya göre- buhar israfını önlemektir (Czarniawska ve Joerges, 1996: 46).

Araçlar, örgütsel bir problem oluşturarak kitle iletişim araçlarıyla kamuoyunun dikkatini çeker ve örgütleri de çözüm fikrini benimsemeleri noktasında hazır hâle getirirler. Çünkü bir problem dikkatlerin odağında olduğu müddetçe o problemle ilgili olan fikrin hayata geçirilme şansı daha fazla olur. Bu aşamada “fikir neden eyleme geçirilmelidir?” sorusu irdelenerek, eylemin bilişsel ve maddi yönleri ile ilgili pozitif hisler uyandırılır. Örgütler, fikri, ya diğer örgütlerden geri kalmamak için ya da daha iyi bir performans yakalamak için hızla benimser ve eyleme dönüştürürler. Zamanla daha çok insan, bu fikri kendileri için çevirmeye ikna edilir ve fikir ortaklaşa bir eyleme dönüştürülür (Czarniawska ve Joerges, 1996).

2.2.1.c. Eylem Hâline Gelen Fikirlerin Kurumsallaşmaları

Örgütler arasında moda hâline gelen fikirler ancak uzun bir zaman boyunca devam ettiklerinde kurumsallaşabilirler. Dolayısıyla her yönetim fikrinin kurum hâline gelmesi beklenmemelidir (Czarniawska ve Joerges, 1996: 38; Abrahamson, 1996: 136).

Yeni uygulamaların başarılı bir şekilde kurumsallaşması, bu uygulamaların yerleştirildikleri yerin özelliklerine ve anlam sistemlerine ne ölçüde çevrildiklerine ve yerel aktörler tarafından ne ölçüde benimsendiklerine bağlıdır (Becker-Ritterspach, Saka-Helmhout ve Hotho, 2010: 9).

Moda hâline gelen yönetim fikirlerinin tamamı belirli bir mekânda örgütlerin tamamı tarafından uygulanmaz. Modayı kendi özelliklerine uygun olan örgütler alır. Örgütler az çok benzer uygulamaları kazanarak zaman/mekân birliklerini yani örgüt topluluklarını oluştururlar. Aynı örgütsel alanda bulunan örgütler bu yönetim fikirlerinden bazılarını seçip uygulamaya koyabilir ya da var olanı silebilirler. Sonuçta, yinelenen bir şekilde seçilen fikirler kurumsal statü kazanır. Kısacası; moda, fikir çeşitliliğini getirir, örgütsel alandaki örgütler bu fikirlerden bazılarını seçer ve onu takip ederek modayı oluşturur. Örgütler süregelen bir modayı reddetmekten imtina ederek ya da yeni bir modayı göklere çıkararak uzun bir süre boyunca benimseyip devam ettirdiklerinde kurumsallaşma sağlanır. Başka bir deyişle; bir moda yerine başka bir moda geçtiğinde ilki değişmeden kalıp devam ediyorsa kurumsallaşmış eylem hâline gelmiş denebilir; kalabildiği kadar da hayatta kalmaya devam eder (Czarniawska ve Joerges, 1996: 37-39).

2.3. Çeviri Konusunda Bazı Araştırmalar

İskandinav kurumsalcılığının temel kavramı olan çeviri konusunda genellikle ülkeler arası ya da ülke içi karşılaştırmalar yapmak suretiyle çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar çoğu defa yönetim fikir ve uygulamalarını konu edinirken, bazı çalışmalar ise örgüt biçimlerinin çeviri süreçlerini ve bu süreçte etkili olan aktörleri araştırmaktadır. Aşağıda ülkeler arası çeviri süreçlerini konu edinen bazı önemli çalışmalar sunulmuştur.

Saka (2004), Japon çalışma sisteminin yayılma sürecini konu edindiği çalışmasında, Birleşik Krallık'ta faaliyet gösteren Japonya merkezli üç çok uluslu otomotiv şirketini (bağlı kuruluşlar), Birleşik Krallık orijinli diğer işletmelerle karşılaştırmalı olarak çözümlenmiş; kurumsal ve örgütsel düzeylerde Japon çalışma sisteminin disiplin, sadakat, informellik ve ortaklaşa değerleri merkeze alan yapısal, kültürel, kontrolle ilgili vb. özelliklerinin yayılma sürecini ve bu özelliklerin örgütlerdeki aktörler tarafından nasıl çeviriye uğradığını incelemiştir. Ayrıca kurumsal ve örgütsel farklılıkların Birleşik Krallık'taki bağlı kuruluşlarda çalışan işçilerin tutumlarını ne ölçüde etkilediği yani Japon çalışma sisteminin çalışanlar tarafından ne ölçüde benimsendiği araştırılmıştır. Birleşik Krallık'ta faaliyet gösteren Japonya merkezli her üç şirkette de Japon çalışma sistemlerinin benimsenmesinde ülkeler arası kurumsal farklılıklar ve eylemleri şekillendirme sürecinde etkili olan çıkarlar/aktörler nedeniyle önemli farklılıklar görülmüştür. Yayılma sürecini, şirketlerin fiziksel, finansal ve beşeri kaynaklarının yapısı ve aktörler

arası etkileşim düzeyi gibi özellikler de etkilemiştir. Örneğin Britanya'daki Japon şirketlerinde çalışan Japon asıllı çalışanların çokluğu ve özellikle yönetimdeki ağırlıkları yayılımı daha etkili kılmıştır.

Johnson ve Hagström (2005), 1960'lı yılların başında ABD'nin New York şehrinde bulunan Rockefeller Üniversitesi'nde keşfedilen ve madde bağımlılığı tedavisinde kullanılan bir uyuşturucu madde olan metadon adlı maddenin, aynı üniversitede bir yıl misafir araştırmacı olarak bulunan İsveç'li Lars Magnus Gunne tarafından İsveç'e getirilme sürecini konu edindiği çalışmasında; tedavi yönteminin ABD'de olduğu gibi aynı şekilde uygulandığını fakat hem iki ülke arasındaki mevcut şartların farklı oluşu hem de tedavi yöntemi konusunda tartışmaya dâhil olan destekçiler, karşıt görüşlüler, şüpheçiler ve bürokratlar gibi farklı aktörlerin etkileri nedeniyle çeviri sürecinin farklı bir biçimde cereyan ettiğini ve meşruiyet tartışmalarının doğduğunu belirtmişlerdir. Uzun yıllar sonra benimsenen ve meşruiyet kazanan bu tedavi yöntemi konusunda farklı aktörler çeviri sürecini birlikte şekillendirmişlerdir. Dolayısıyla çeviri sürecini -bu örnekte de görüldüğü gibi- karşıt grupların üstünlük kurmak için rekabet ettiği bir süreç olarak görmek de mümkündür.

Zilber (2006), 1990'lı yılların ikinci yarısında, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi İsrail'de de ileri teknoloji endüstrisinin hızla gelişmesinde piyasadaki çeşitli oyuncuların (aktörlerin) karar ve eylemlerini etkileyen ortaklaşa anlam sistemlerinin rolüne vurgu yapmış; bu sistemlerin İsrail'e özgü ve toplumun geçmişten beri süregelen sosyokültürel yapısıyla ilgili olan daha geniş anlam sistemlerinden nasıl doğduğunu ve zaman içerisinde toplumsal ve örgütsel alanlara nasıl çevrildiğini incelemiştir. Buna göre, ileri teknoloji endüstrisinin rasyonel mitleri, İsrail'e özgü daha geniş kültürel anlam sistemlerini yansıtmaktaydı. İleri teknoloji; söz konusu dönemde medyadaki haberler, borsa işlemleri ve hacimleri, iş ilanları gibi birçok alanda etkisini göstermiştir. Bu sektördeki gelişmeler modern Batı ve modern İsrail hayalinin gerçekleştirilmesi anlamına gelmekteydi. Bu nedenle, İsrail ileri teknolojisi; rasyonelliğe ve ilerlemeye vurgu yapılarak, daha hızlı bir değişimi hedefleyerek, bireyi merkeze yerleştirerek ve modernitenin bir aracı olarak ulus devlete vurgu yaparak modernitenin somut hâli olarak tasvir edilmiştir.

Becker-Ritterspach'a göre (2006), çok uluslu bir şirketin farklı ülkelerde faaliyet gösteren kuruluşları, içerisinde buldukları toplumsal ve örgütsel şartlar nedeniyle alt sistemler düzeyinde farklılaşabilirler. Bu nedenle bir kuruluşun diğerine bilgi yerleştirmesi gerçekleştirilirken, söz konusu bilgi, kaynağını aldığı alt birimin yapısal özelliklerini yansıtacağından yerleştirildiği alt birimin yapısal özelliklerine uygun olmayabilir. Dolayısıyla, çok uluslu şirketler çevreden yerleştirecekleri yönetim fikirlerini bütün alt kuruluşlarını kapsayarak şekilde bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmeli ve o yönde hareket etmelidirler. Ayrıca, kısmi bir uygulama durumunda da yerleştirilen bilginin hangi alt birimlere uygun olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Pedersen (2007), çevreye zararlı olduğu düşünülen ürünlere ve faaliyetlere uygulanan ekolojik verginin (eco-tax) İskandinav ülkeleri olan İsveç, Norveç ve Danimarka'da endüstri ve tarım alanlarında nasıl hayata geçirildiğini ve bu

ülkelerin; vergi modeli, vergi düzeyi ve vergi gelirinin geri dönüşümü (kaynak olarak nerelere aktarıldığı) gibi konularda nasıl farklılaştığını araştırmıştır. Ekolojik vergi; söz konusu alanlarda faaliyet gösteren örgütler, çıkar grupları, siyasi partiler ve uzmanlar gibi farklı aktörlerin etkileri sonucunda çeviriye uğramış ve her üç ülkede de farklı şekillerde uygulanmıştır. Tabii, bu noktada kişi ve örgütlerin kendi çıkarlarını gözeten rasyonel bir bakış açısına sahip olmaları, kurumsal çevrenin etkileri, idarenin politik problemlere çözüm bulma çabası ve bütçe konusundaki kaygıları gibi birçok faktör de önemli bir rol oynamıştır.

Becker-Ritterspach vd. (2010), Hollanda kökenli çok uluslu bir şirketin Almanya ve İngiltere'de bulunan bağlı kuruluşlarının merkezden yerleştirilen yönetim fikir ve uygulamaları konularındaki çeviri süreçlerini, faaliyetlerini ve öğrenme çıktılarını incelemiş ve Almanya'daki bağlı kuruluşun bu süreçte daha etkili olduğunu saptamıştır. Buna göre, farklı örgütsel düzeyleri kapsayan, hiyerarşik düzeyde daha geniş bir katılım ve işbirliğini sağlayan, yetkilendirme konusunda çalışanlarını güçlendiren ve daha yumuşak örgütsel sınırlara sahip olan örgütlerin çeviri süreçlerinde daha başarılı oldukları görülmüştür. Yani kurumsal bağlamlardaki farklılıklar çeviri sürecini etkilemiştir. Ayrıca, çalışan katılımını sağlamak için bilinçli bir çaba gerekebileceğine işaret eden yazarlar, yerel aktörlerin ancak bu sayede yerleştirilen uygulamalarla ilgileneceklerini, kendilerini bu işin bir parçası olarak göreceklarını ve süreci sahipleneceklerini ileri sürmüşlerdir. Bu da yerleştirilen uygulamanın kurumsallaşması noktasında kritik bir faktördür.

Lamb ve Currie (2011) ise, Amerikan yüksek lisans eğitim modelinin Çin'e nasıl yerleştirildiği, bu yerleştirme sürecinde nasıl bir değişikliğe maruz kaldığını ve ne şekilde uygulandığını araştırmışlardır. Çin'de Amerikan eğitim sistemini uygulayan üniversiteleri inceleyen yazarlar, pazar mantığının bu değişimi nasıl etkilediğini ve dönüştürdüğünü araştırmışlardır. Araştırmada çeviri sonuçlarının anlamlı derecede bir uyarılma ve değişiklik göstermediği, yerleştirilen eğitim modelinin biçim ve uygulama açısından büyük ölçüde değişmeden kaldığı ve çeviri sürecinde pazar mantığının ciddi anlamda etkili olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada farklı coğrafyalara yayılan yönetim fikirlerinin piyasa gibi yapılar tarafından da şekillenebileceği ileri sürülmüştür. Buna göre, bir yönetim fikrine uyum sağlama sadece sözde değil özde de olmalı, fikirler üzerinde derinlemesine düşünerek uygulanabilirlikleri farklı bağlamlarda sorgulanmalı ve neyin uyarlanacağı sorusundan ziyade nasıl uyarlanacağı sorusuna odaklanılmalıdır.

Yine 2013 yılında yazılan başka bir makalede Kirkpatrick ve arkadaşları 1970'lerde Amerika'nın Baltimore eyaletinde bulunan John Hopkins Hastanesi'nde uygulanmaya başlayan ve sonraki süreçte dünyaya yayılan "hastane yönetim modeli"nin İngiltere, Danimarka, İtalya ve Fransa'nın sağlık sistemlerine yerleştirilme sürecinde nasıl bir dönüşüme uğradığını ve ne şekilde farklılaştığını çalışmışlardır. Hastane yönetim modelinde temel amaç, özel sektördeki uygulamaları taklit ederek hasta bakım maliyetlerini düşürmektir. Bu modelin söz konusu ülkelerin sağlık sistemlerindeki uygulamalarına ve sonuçlarına dikkat çeken yazarlar, ulusal kurumların çeviri süreçlerini nasıl

etkilediğini incelemişlerdir. Yazarlar ayrıca etkin ve değişime açık aktörler tarafından desteklenen yönetim modellerinin örgütler arasında sadece görünürde değil, gerçek anlamda uygulanıp yerleşik hâle gelebileceklerini ve zamanla kurumsallaşabileceklerini de öne sürmüşlerdir.

Hyndman ve arkadaşları (2014) ise, YKY ile ilgili olarak son otuz yılda Birleşik Krallık, İtalya ve Avusturya'da merkezi hükümet düzeyinde muhasebe ve bütçeleme sistemlerindeki değişimlere odaklanmış; reformlar konusunda tarihte farklı başlangıç noktalarından yola çıkan her üç ülkenin farklı adımlarla da olsa benzer muhasebe reformlarını hayata geçirdiklerini tespit etmişlerdir. Muhasebe ve bütçeleme sistemlerindeki değişimler en hızlı Birleşik Krallık'ta, sonrasında ise sırasıyla Avusturya ve İtalya'da görülmüştür. Süreçler her üç ülkede de farklı kesimlerin karar ve tartışmalarından etkilenmiş ve aynı sistemin farklı yönleri öne çıkarılmıştır. Ayrıca yeni sistem her üç ülkede de mevcut olan muhasebe ve bütçeleme sistemleri üzerine inşa edilmiştir.

Bir başka önemli çalışmada, Surachaikulwattana ve Phillips (2020), bir Amerikan örgüt biçimi olan Akademik Sağlık Bilimleri Merkezi (Academic Health Science Centre) fikrinin İngiliz sağlık sistemine yerleştirilme sürecini ve zaman içerisinde farklı aktörlerin etkilerini incelemişlerdir. Yazarlar, çeviri sürecinin çeviri literatüründe betimlendiği şekilde her zaman doğrusal ve amaçlı bir şekilde gerçekleşmediğini ifade ederek bu süreci genellikle birden çok aktörün, birden çok çözümün ve sorunun çeşitli yapılarının karmaşık şekillerde etkileşim içinde olduğu bir tür "çöp tenekesi" (garbage can) olarak tasvir etmektedirler. Çalışmada ayrıca, çevirilerin başarılı olabilmesi için kolaylaştırıcı saha koşullarının yani uygun bir ortamın ve strateji işini gerçekleştirecek enerji ve kaynaklara sahip stratejik aktörlerin eş zamanlı mevcudiyetinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu nedenle başarılı çeviri, sadece örgüt biçiminin özelliklerinden veya kaynak alan ile alıcı alanlar arasındaki etkileşimden ibaret değildir. Başarılı çeviri, fikri kimin çevirdiğine, fikrin nasıl paketlenmesine ve çeviri işinin zamanlamasına bağlıdır. Örneğin, kilit konumdaki aktörlerin ilgi odağındaki konular, fikrin yorumlanma ve yeniden inşa edilme süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, başarılı çeviri, paydaşlardan destek almak için eylemler de gerektirir. Örneğin, aktörler, örgüt biçimini zamanın baskın siyasi gündemiyle uyumlu hâle getirebilir ya da fikri, paydaşların çıkarlarıyla bağlantı kurarak sunabilir. Ayrıca, zamana uygun fikir ve uygulamaların gerçekleşme şansı da daha yüksektir.

Başka bir makalede (2007) Özen ve Berkman, TKY'nin farklı aktör ve çıkar grupları vasıtasıyla ülkemize yayılması sürecine odaklanmışlardır. Yazarlara göre TKY fikri ortaya çıktığı dönemde bireysel, örgütsel ve sosyal düzeylerdeki tüm problemlere bir çözüm olarak sunulmuştur. Fakat ülkemizdeki TKY anlayışı ABD'deki ve diğer ülkelerdeki TKY anlayışından büyük ölçüde ayrılmış, dolayısıyla çeviri sürecindeki aktörlerin de etkisiyle söylemler ve uygulamalar konusunda farklılaşmıştır.

Diğer bazı çalışmalarda ise, örneğin "YKY" anlayışının İngiltere'den Avustralya ve İsveç'e (Solli, Demediuk, ve Sims, 2005), "aile dostu şirket" kavramının Amerika'dan İsrail'e (Frenkel, 2005a), "bilimsel yönetim" ve "insan kaynakları yönetimi" fikirlerinin Amerika'dan İsrail'e

(Frenkel, 2005b), "örgütsel uygulamalar"ın Japonya'dan Amerika'ya (Westney ve Piekkari, 2020) yerleştirilmeleri ve ne tür bir çeviri sürecinden geçtikleri incelenmiştir.

Şimdi de bir yönetim uygulaması ya da örgüt biçiminin ülke içerisinde nasıl farklılaştığı ve çeşitli aktörlerin etkisiyle hangi çeviri süreçlerinden geçtiği konularında yürütülmüş bazı çalışmalara bakalım.

Morris ve Lancaster (2005), Birleşik Krallık'ta, bir yönetim fikri olan "yalın yönetim" kavramının, kitlesel üretimden pazar karakteristikleri, üretim teknolojileri, sanayi yapısı ve iş süreçleri gibi birçok yönden farklı olan yapı endüstrisine yerleştirilmesini ve sektörler arası farklılığın çeviri sürecini nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Hükümetin, yapı endüstrisindeki işletmelerin verimlilik, kalite vb. problemlerine çözüm olarak sunduğu ve orijini kitlesel üretim olan "yalın yönetim" kavramı, yerleştirildiği işletmelerde farklı bağlamlarda incelenmiş, anket ve mülakatlar yapılmış ve fikrin söylemsel ve sembolik yönlerinin bu sektördeki firmaların günlük iş yapma süreçlerine ne şekilde entegre edildiği incelenmiştir. İşletmeler yalın yönetim fikrinin farklı prensiplerine ağırlık verdiklerinden dolayı uygulamada farklılaşmış ve hem örgütler arası hem de örgütsel düzeyde farklı çeviriler söz konusu olmuştur. Yazarlara göre, kitlesel üretim ve yapı endüstrisi arasında olduğu gibi, iş ilişkileri ve iş süreçleri birbirine uzak olan alanlarda çeviri süreci daha karmaşık bir hâl alabilmektedir.

Funck makalesinde (2007), İsveç'te bulunan kamu hastaneleri ve diğer sağlık kuruluşlarının 1980'li yıllardan beri yaşadıkları finansal problemlere çözüm olması amacıyla, bir stratejik yönetim uygulaması olan ve genel olarak özel sektörde uygulanan Balanced Scorecard'ın (BSC [Dengeli Karne ya da Kurumsal Karne]) bu kuruluşlarda uygulanmak üzere yeniden tasarlanması sürecine; ayrıca politikacılar, idareciler ve medikal uzmanlar gibi farklı kesimlerin bu süreçteki etkilerine değinmiştir. Buna göre, farklı kesimler sistem içerisindeki farklı ilkelere (finans, müşteriler, iç süreçler, yenilik/öğrenme) öncelik vermişlerdir. Örneğin; BSC idareye göre kontrol ve finans, medikal uzmanlara göre kaynaklara ulaşma aracı, politikacılara göre ise meşruiyet ve finans aracı olarak görülmüştür. Araştırmaya göre her üç grubun da öncelik ve çıkarları farklıyken BSC bunları dengelemiştir; çünkü BSC şemasında her dört ilkeye de eşit derecede önem verilmiştir. Ayrıca BSC sistemi çeviriye uğradığından özel sektörde uygulanan yöntemin aksine, daha çok bir muhasebe sistemi olarak kullanılmıştır.

Waldorff (2013), Danimarka'da 2007 yılının başında kamu sektörünün faaliyetlerini daha etkin hâle getirmek amacıyla yürürlüğe konan kamu sektörü ulusal reformunun bir parçası olarak yeniden yapılandırılan sağlık merkezlerinin (sağlık ocakları) çeviri sürecinde nasıl şekillendirildiği konusunu incelemiştir. Buna göre sürecin başında yeni kavramla ilgili çok açık tanımlamalar bulunmadığından ve belirli bir model belirlenmediğinden dolayı bu konuda kendilerine sorumluluk verilen belediyeler (18 belediye), farklı aktörler ve farklı kurumsal mantıkların etkileriyle farklı örgütsel formlara ve uygulamalara sahip üç sağlık merkezi türü oluşturmuşlardır. Ayrıca aktörlerin yerel işbirlikleri, çatışma ve müzakere konularındaki deneyimleri de bu süreçte etkili olmuştur.

Reay vd. (2013), bir yönetim fikri olan “takım çalışması” kavramının farklı uzmanlıklara sahip sağlık çalışanları arasındaki uygulamasını incelemiştir. Yapılan araştırmada yeni uygulamaların önce bireysel olarak anlamlandırıldıktan sonra ortaklaşa anlamlara dönüştürüldüğü saptanmıştır. Buna göre, örgütteki bireyler yeni uygulamalar üzerinde değişiklikler yaparak onları farklı şekillerde anlamlandırabilirler. Yani, çalışanlar tarafından gerçekleştirilen farklı çeviriler söz konusu olabilir. Yöneticiler bireyleri bu konuda desteklemekle birlikte, süreci örgütsel ihtiyaç ve değerlerle eşleşecek ve bir anlam bütünlüğü oluşturacak şekilde yapılandırmalıdır. Ayrıca, yöneticiler süreci uzaktan idare etmek yerine ön cephede bulunup profesyonellerle ilgilenmeli ve uygulamanın alışkanlık hâline getirilmesine destek vermelidirler. Çalışmada örgütsel düzeyde benimsenen fikrin, uygulamalarda hayata geçirilmediği takdirde istenen etkinliğin sağlanamayacağı da vurgulanmıştır. Yani gerçek başarı, fikrin kabul edilmesinden ziyade uygulamalarda görünür olmasıdır.

Wæraas ve Sataøen (2014), Norveç’teki hastanelerin bir yönetim uygulaması olan “itibar yönetimi” kavramını kendi şartlarına uyarlamak için uyguladıkları çeviri süreçlerini incelemiştir. Buna göre hastaneler itibar yönetimi kavramının birden fazla versiyonunu üretmek yerine, itibar yönetimi kavramının değiştirilmiş bir versiyonunu birbirlerine paralel şekillerde uygulamışlardır. Bulgular, hastanelerin, itibar yönetimi kavramının bazı bileşenlerini sürece dâhil edip bazılarını da hariç tuttuklarını ve çeviri süreçlerinin güçlü bir örgütsel alana sahip olan hastanelerde benzer bir biçimde geliştiğini işaret etmektedir.

Nielsen, Mathiassen ve Newell (2021), Danimarka’da, kamu sektörü dijital dönüşüm programı çerçevesinde hasta bakıcılar için mobil teknoloji kullanımının tüm evde bakım alanlarına uygulanması fikrinin zaman içerisindeki yolculuğunu incelemiş ve fikrin farklı aktörler tarafından çok yönlü bir şekilde benimsendiğini dile getirmişlerdir. Bu sonuçtan yola çıkarak, yönetim fikirlerinin tek yönlü bir yolculuktan ziyade çok yönlü olarak yolculuk ettiğini ve çevirinin, etkileşim hâlindeki çok sayıda aktör tarafından gerçekleştirilen bir süreç olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yazarlar, bu çok yönlü fikir yolculuğunu ve fikri benimseyen kuruluşların içinde ve dışında bulunup çeviri çalışmalarına dâhil olan üyeleri arasında süregelen etkileşimleri “çeviri ekolojisi” kavramı ile açıklamışlardır. Dolayısıyla, çeviri konusunda gerçekleştirilen çoğu çalışma fikirlerin kurumsal uygulamalara nasıl dönüştüğüne odaklanırken, bu çalışma fikirlerin sahadaki heterojen aktörler arasında hareket ederken tekrarlı olarak nasıl çeviriye uğradığına dair daha geniş bir yorum sunmuştur. Yani, yeni fikirlerin nasıl oluşturulup yayıldığından çok, mevcut fikirlerin bir örgütsel alanda nasıl yolculuk ettiğine odaklanılmıştır. Buna göre, herhangi bir yönetim uygulaması doğduğu bağlamdan alınıp başka bir bağlama çevrilirken tek bir çevirmenin çeviri eyleminden ibaret değildir. Dolayısıyla, tek bir çevirmen yerine çok sayıda çevirmenden ve tek bir çeviri yerine çok sayıda çeviriden bahsedilebilir.

Kayaalp (2012) ise, 2002 yılında bağımsız bir düzenleyici kuruluş olan Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurulu’nun kurulması ve şekillendirilmesi sürecinde devlet ve uluslararası sigara üreticileri gibi çeşitli aktörlerin

müdahalelerini ve bu müdahalelerin kurulun, kuruluş ve gelişim sürecine etkilerini tartışmıştır. Kurul, başta mali ve idari özerkliğe sahip bağımsız bir yapı üzerine kurulurken zamanla farklı aktörlerin etkisiyle yeniden yapılandırılmış ve dönüşüme uğramıştır. Kurulun henüz yeni kurulmuş olması ve uygulamadaki bazı belirsizlikler bu tür müdahalelere zemin hazırlamıştır. Buna göre; standartlaştırılmış küresel modeller farklı ülkelere yerleştirilirken orijinal bağlamında uzaklaşmakta ve çeviri süreci örgütsel alandaki ittifak, çekişme, direniş ve müzakerelerden doğrudan etkilenmektedir.

2.4. İskandinav Kurumsalcılığına Yöneltilen Bazı Eleştiriler

İskandinav kurumsalcılarının çeviri kavramına ve diğer temel argümanlarına farklı açılardan eleştiriler yöneltilmiştir. Örneğin; Wæraas ve Sataøen (2014: 242-243), her çevirinin yeni ve benzersiz yerel sürümlerin ortaya çıkmasına yol açtığını varsayan İskandinav kurumsalcılığına bir nevi meydan okumuş, aynı örgütsel alan içerisinde gerçekleşen çevirilerin birbirlerine benzer şekilde gerçekleşebileceklerini öne sürmüşlerdir. Çeviri çalışmalarının çoğunun yönetim fikirlerinin benimsenmesinde bu tür düzenli ve birbirine benzer durumları ihmal ettiğini savunan yazarlar, bazı durumlarda yönetim fikirlerinin farklı ve öngörülemez şekillerde değil, birbirine benzer şekillerde tercüme edilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü güçlü bir şekilde kurumsallaşmış örgütsel alanlar egemen kurumsal düzenleri korumaya meyillidirler ve örgütlerin çeviri süreçlerini doğrudan etkileyebilmektedirler.

Fikirlerin aktarılma süreçlerinde çevresel faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini öne süren eleştirel çalışmalar da mevcuttur. Örneğin; Lamb ve Currie (2011), İskandinav kurumsalcılarının, yönetim fikirlerinin yerleştirme sürecinde kaynak ve alıcı bağlamlar üzerine fazla odaklandıklarını ve çeviri sürecini etkileyen örgüt dışı çevresel unsurları (örneğin piyasa) yeteri kadar dikkate almadıklarını belirtmişlerdir. Buna göre, süreç bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmalı ve farklı yapıların çeviri sürecindeki etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Røvik (2016) ise, yayılan fikirlerin sadece yönetim fikri olarak değil kaynak birimlerden alıcı birimlere aktarılan tüm bilgileri kapsayacak şekilde genişletilerek anlaşılması gerektiğini savunmuştur. Yazara göre, bu sayede daha geniş bir bakış açısı kazanılacak ve farklı disiplinleri de kapsayan bütüncül bir yaklaşım söz konusu olacaktır (Røvik, 2016: 290).

Bir diğer eleştiri konusu, çeviri araştırmaları konusunda karmaşık bir yapının mevcut olduğudur. Örneğin; O’Mahoney (2016: 333), hem çeviri objesi hem de çeviri süreci açısından çevirinin ne olduğu ve ne tür sonuçları ortaya çıkardığı konusunda hatırı sayılır ölçüde farklı görüşler bulunduğunu, bu durumun fikirlerin gelişmesi bakımından önemli olduğunu fakat bir terimin bu denli farklı kullanımlarının potansiyel dezavantajlar da (kafa karışıklığı, yanlış anlamalar vb.) içerebileceğini öne sürmüştür. Benzer şekilde, Van Grinsven vd.’ne göre (2016) çeviri çalışmalarında parçalı ve dağınık bir yapı söz konusudur. Yazarlar, çeviri araştırmalarının önemli bir çalışma alanı hâline gelmesine rağmen terminolojide bile oldukça farklılaştıklarını belirtmişlerdir. Örneğin, “yönetim

kavramı” konusunda yönetim modası, yönetim pratiği, yönetim bilgisi, yönetim fikri, yönetim sistemi, yönetim aracı, yönetim modeli ve yönetim tekniği gibi 40'a yakın etiketin kullanıldığı tespit edilmiştir. Spyridonidis vd. (2016) ise, çeviri çalışmalarına rehberlik edecek baskın bir kavramsal çerçevenin hâlâ oluşmadığına dikkat çekmiş; ayrıca İskandinav kurumsalcılığı ve onun ürünü olan çeviri kavramının yeteri kadar eleştirilmediğini dile getirmişlerdir.

3. Sonuç

Bu çalışmada, kaynağını kurumsal kuramdan alan İskandinav kurumsalcılığının tarihi gelişimi ve temel fikirleri açıklanmış ve bu konuda detaylı bir literatür araştırması sunulmuştur. Temel amaç, kurumsal kuramdan bazı konularda ayrıışan İskandinav kurumsalcılığının bir ürünü olan çeviri çalışmalarına katkı sunmak ve yönetim fikirlerinin transferinde kurumsalcı ekoldeki yaklaşımların farklılıklarını netleştirmeye çalışmaktır.

Kurumsal kuram, örgütlerin, faaliyet gösterdikleri toplumdaki kurumların ve yerleşik geleneklerin etkilerine maruz kaldıklarını ve örgütlerin bu etkilerle uyumlu oldukları ölçüde kurumsal meşruiyete sahip olacaklarını savunan bir örgüt kuramıdır. Bu kuram ayrıca, birçok farklı disiplinin de konusu olan yayılım kavramıyla, yeniliklerin örgütler arasında yayılmasını incelemektedir. Kurama göre, başarılı bir inovasyon örgütler arasında yayılırken büyük değişimlere uğramamakta ve özünü büyük oranda korumaktadır. İskandinav kurumsalcılığı ise kurumsal kuramın bir ekolu olmakla birlikte çeviri kavramıyla farklılıklara vurgu yaparak fikirlerin kişiden kişiye bile geçerken değişebildiğine dikkat çekmektedir. Buna göre, yönetim fikir ve uygulamaları kişiden kişiye aktarılırken her bir aktarım sürecinde yeniden kurgulanmakta; bu fikir ve uygulamalar farklı örgütlerde de çeşitli şekillerde görülebilmekte ve kurumsal bazı değişimlere neden olabilmektedir.

Kurumsal kuram ve İskandinav kurumsalcıları arasındaki tek fark olgulara olan mesafeleri, yani bakış açılarıdır. İskandinav kurumsalcıları ellerine büyüteç almış kurumsal kuramcılar olarak tanımlanabilir. Bir kurumsal kuramcıya göre, bir örgütten başka bir örgüte transfer edilen herhangi bir yönetim fikri değişmemiş olarak kabul edilebilirken, bir İskandinav kurumsalcısı iki uygulama arasında mikro düzeyde birçok farklılık bulup transfer edilen yönetim fikrinin çeviriye uğradığını ve böylelikle değiştiğini iddia edebilir.

Bir diğer problem ise fikirlerin aktarılması sürecinde gerçekleşen değişimin oranıdır. Yani, yerleştirilen bir fikirdeki ne kadarlık bir değişimin yayılım ya da çeviri olarak nitelendirilebileceği de belirsizdir. Kesin yargıda bulunmanın ve değişimi ölçmenin neredeyse imkânsız olacağı böyle bir durumda izafiyetten bahsedilmesi çok da abes kaçmayabilir. Çünkü yayılım ve çeviri kavramlarının birbirlerinden kesin sınırlarla ayrılması mümkün değildir. Dolayısıyla “Sosyal bilimlerde tek doğru olmaz.” anlayışından hareketle bu iki olgu birbirinden bağımsız düşünülmemeli ve birbirlerini tamamlayıcı kavramlar olarak görülmelidir. Örneğin, teorik olarak her yayılım sürecinde bir çevirinin, her çeviri sürecinde de bir yayılımın olduğu konusunda mantıksal bir çıkarım yapmak mümkündür. Çünkü yerleştirilen herhangi bir fikrin hiç

değişmeden ya da tamamen değişerek yerleştirilmesi yani transfer edilmesi pratikte neredeyse imkânsızdır.

Sosyal bilimlerde fikir ayrılıklarının dünyaya nasıl bakıldığı ve olayların ya da olguların nasıl algılandığı ile doğrudan ilgili olduğu söylenebilir. Alandaki literatüre bakıldığında yayılım ve çeviri çalışmalarının genellikle birbirinden ayrı olarak yürütüldüğü görülmektedir. Bir konu hakkında sadece bir bakış açısını temel alarak yorum yapmak eksik bir değerlendirmeye neden olabilir. Çünkü mikro ya da makro bir bakış açısının her ikisi de güçlü yönleri sahip olmakla birlikte her iki bakış açısının da bazı güçsüz ve muğlak yönleri bulunmaktadır. Örneğin çeviri yaklaşımı çözümlenmeyi yapmayı oldukça zorlaştıran bir bakış açıdır. Kişiyi, ayrıntılara boğup ve araştırılan konunun bağlamından koparıp cevaplarının asla verilemediği izafi bir sürece itebilir. Yayılım kavramı da soyut ya da somutlaştırılmış fikirlerin bir yerden başka bir yere geçmesi sırasındaki değişimleri tam anlamıyla açıklayamamakta, genellikle büyük resme odaklanmakta ve çoğu defa ayrıntıları kaçırabilmektedir. Bu nedenle, olaylara sadece makro bir bakış açısıyla yaklaşmak da çözümlenmeyi çoğu defa yetersiz kılmaktadır. Dolayısıyla, fikirlerin transfer süreçleri konusunda gerçekleştirilen araştırmalarda her iki bakış açısını harmanlamak, yani aynı temelde birleştirerek bütüncül bir yaklaşımla çözümlenmeler yapmak katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abrahamson, E. (1996). Technical and aesthetic fashion. B. Czarniawska ve G. Sevón (Editörler), *Translating Organizational Change* içinde (s. 117-137). Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Ansari S. M., Fiss, P. C. ve Zajac, E. J. (2010). Made to fit: how practices vary as they diffuse. *Academy of Management*, 35 (1), 67-92.
- Becker-Ritterspach, F. A. (2006). The social constitution of knowledge integration in MNEs: a theoretical framework. *Journal of International Management*, 12 (3), 358-377.
- Becker-Ritterspach, F., Saka-Helmhout, A. ve Hotho, J. J. (2010). Learning in multinational enterprises as the socially embedded translation of practices. *Critical Perspectives on International Business*, 6 (1), 8-37.
- Boons, F. ve Strannegård, L. (2000). Organizations coping with their natural environment: a laboratory for institutionalization? *International Studies of Management & Organization*, 30 (3), 7-17.
- Boxenbaum, E. ve Pedersen, J. S. (2009). Scandinavian institutionalism – a case of institutional work. T. B. Lawrence, R. Suddaby ve B. Leca (Editörler), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations* içinde (s. 178-204). New York: Cambridge University Press.
- Cassinger, C., Merkelsen, H., Eksell, J. ve Rasmussen, R. K. (2016). Translating public diplomacy and nation branding in Scandinavia: an institutional approach to the cartoon crises. *Place Branding and Public Diplomacy*, 12 (2-3), 172-186.
- Czarniawska, B. ve Joerges, B. (1996). Travels of Ideas. B. Czarniawska ve G. Sevón (Editörler), *Translating Organizational Change* içinde (s. 13-48). Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Czarniawska, B. (2008). How to misuse institutions and get away with it: some reflections on institutional theory (ies). R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby ve K. Sahlin (Editörler), *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism* içinde (s. 769-782). London: SAGE Publications.
- Deephouse, D. L. (1996). Does isomorphism legitimate? *Academy of Management Journal*, 39 (4), 1024-1039.
- DiMaggio, P. ve Powell, W. (1983). The iron cage revisited: institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48 (2), 147-160.
- Frenkel, M. (2005a). Something new, something old, something borrowed: the cross-national translation of the "family friendly organization" in Israel.

- B. Czarniawska ve G. Sevón (Editörler), *Global Ideas: How Ideas, Objects and Practices Travel in the Global Economy* içinde (s. 147-166). Malmö: Liber & Copenhagen Business School Press.
- Frenkel, M. (2005b). The politics of translation: how state-level political relations affect the cross-national travel of management ideas. *Organization*, 12 (2), 275-301.
- Funck, E. (2007). The balanced scorecard equates interests in healthcare organizations. *Journal of Accounting & Organizational Change*, 3 (2), 88-103.
- Homburg, V., Dijkshoorn, A. ve Thaens, M. (2014). Diffusion of personalised services among Dutch municipalities: evolving channels of persuasion. *Local Government Studies*, 40 (3), 429-450.
- Hyndman, N., Liguori, M., Meyer, R. E., Polzer, T., Rota, S. ve Seiwald, J. (2014). The translation and sedimentation of accounting reforms: a comparison of the UK, Austrian and Italian experiences. *Critical Perspectives on Accounting*, 25 (4-5), 388-408.
- Johnson, B. ve Hagström, B. (2005). The translation perspective as an alternative to the policy diffusion paradigm: the case of the Swedish methadone maintenance treatment. *Journal of Social Policy*, 34 (3), 365-388.
- Kayaalp, E. (2012). Torn in translation: an ethnographic study of regulatory decision-making in Turkey. *Regulation & Governance*, 6 (2), 225-241.
- Kirkpatrick, I., Bullinger, B., Lega, F. ve Dent, M. (2013). The translation of hospital management models in European health systems: a framework for comparison. *British Journal of Management*, 24, 48-61.
- Kjeldsen, A. K. (2013). Strategic communication institutionalized: a Scandinavian perspective. *Public Relations Inquiry*, 2 (2), 223-242.
- Lamb, P. ve Currie, G. (2011). Eclipsing adaptation: the translation of the US MBA model in China. *Management Learning*, 43 (2), 217-230.
- Madsen, O. (2019). What is a good translator in organizations? : a prescriptive perspective. *Copenhagen Business School (CBS)*'da sunulan bildiri, <https://research.cbs.dk/en/publications/what-is-a-good-translator-in-organizations-a-prescriptive-perspec-2> (Erişim tarihi: 23.12.2019).
- Magnusson, J. ve Oskarsson, B. (2008). Evasive maneuvers and guerilla tactics: a Scandinavian institutional perspective on chief information officer's strategies for legitimization. *Proceedings of the 41st Annual Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS 2008)*'da sunulan bildiri Washington: Computer Society, (s. 430-440).
- Maman, D. (2006). Diffusion and translation: business groups in the new Israeli corporate law. *Sociological Perspectives*, 49 (1), 115-135.
- Meyer, J. W. ve Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83 (2), 340-363.
- Mica, A. (2013). From diffusion to translation and back. "disembedding-re-embedding" and "re-invention" in sociological studies of diffusion. *Polskie Towarzystwo Socjologiczne (Polish Sociological Association)*, 181 (1), 3-19.
- Morris, T. ve Lancaster, Z. (2005). Translating management ideas. *Organization Studies*, 27 (2), 207-233.
- Nielsen, J. A., Mathiassen, L., Newell, S. (2021). Multidirectional idea travelling across an organizational field. *Organization Studies*, 1-22.
- Nielsen, J. A., Wæraas, A. ve Dahl, K. (2019). When management concepts enter the public sector: a dual-level translation perspective. *Public Management Review*, 234-254.
- O'Mahoney, J. (2016). Archetypes of translation: recommendations for dialogue. *International Journal of Management Reviews*, 18 (3), 333-350.
- Özen, Ş. ve Berkman, Ü. (2007). Cross-national reconstruction of managerial practices: TQM in Turkey. *Organization Studies*, 28 (6), 825-851.
- Pedersen, L. H. (2007). Ideas are transformed as they transfer: a comparative study of eco-taxation in Scandinavia. *Journal of European Public Policy*, 14 (1), 59-77.
- Reay, T., Chreim, S., Golden-Biddle, K., Goodrick, E., Williams, B., Casebeer, A., Pablo, A., Hinings, B. (2013). Transforming new ideas into practice: an activity based perspective on the institutionalization of practices. *Journal of Management Studies*, 50 (6), 963-990.
- Rogers, E. M. (1983). *Diffusion of innovations*. New York: The Free Press.
- Rottenburg, R. (1996). When organization travels: on intercultural translation. B. Czarniawska ve G. Sevón (Editörler), *Translating Organizational Change* içinde (s. 191-240). Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Røvik, K. A. (2016). Knowledge transfer as translation: review and elements of an instrumental theory. *International Journal of Management Reviews*, 18 (3), 290-310.
- Sahlin-Andersson, K. (1996). Imitating by editing success: the construction of organizational fields. B. Czarniawska ve G. Sevón (Editörler), *Translating Organizational Change* içinde (s. 69-92). Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Sahlin, K. ve Wedlin, L. (2008). Circulating ideas: imitation, translation and editing. R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby ve K. Sahlin (Editörler), *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism* içinde (s. 218-242). London: SAGE Publications.
- Saka, A. (2004). The cross-national diffusion of work systems: translation of Japanese operations in the UK. *Organization Studies*, 25 (2), 209-228.
- Sargut, A. S. ve Özen, Ş. (2015). Örgüt kuramlarına genel bir bakış: karşılaştırmalı bir çözümleme. A. S. Sargut ve Ş. Özen (Editörler), *Örgüt Kuramları* içinde (s. 11-34). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sevón, G. (1996). Organizational imitation in identity transformation. B. Czarniawska ve G. Sevón (Editörler), *Translating Organizational Change* içinde (s. 49-67). Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Solli, R., Demediuk, P. ve Sims, R. (2005). The namesake: on best value and other reform marks. B. Czarniawska ve G. Sevón (Editörler), *Global Ideas: How Ideas, Objects and Practices Travel in the Global Economy* içinde (s. 30-46). Malmö: Liber & Copenhagen Business School Press.
- Spyridonidis, D. ve Currie, G. (2016). The Translational role of hybrid nurse middle managers in implementing clinical guidelines: effect of, and upon, professional and managerial hierarchies. *British Journal of Management*, 27 (4), 760-777.
- Spyridonidis, D., Currie, G., Heusinkveld, S., Strauss, K. ve Sturdy, A. (2016). The translation of management knowledge: challenges, contributions and new directions. *International Journal of Management Reviews*, 18 (3), 231-235.
- Surachaikulwattana, P. ve Phillips, N. (2019). Creating the British academic health science centres: understanding the microfoundations of the translation of organizational forms. Haack, P., Sieweke, J. ve Wessel, L. (Editörler), *Microfoundations of Institutions (Research in the Sociology of Organizations, Vol. 65B)* içinde (s. 273-296). Bingley: Emerald Publishing Limited.
- Tolbert, P. ve Zucker, L. (1983). Institutional sources of change in the formal structure of organizations: the diffusion of civil service reform, 1880-1935. *Administrative Science Quarterly*, 28, 22-39.
- Van Grinsven, M., Heusinkveld, S. ve Cornelissen, J. (2016). Translating management concepts: towards a typology of alternative approaches. *International Journal of Management Reviews*, 18 (3), 271-289.
- Vermeer, H. J. (1998). Starting to unask what translatology is about. *Target*, 10 (1), 41-68.
- Vossen, E. ve Van Gestel, N. (2019). Translating macro-ideas into micro-level practices: the role of social interactions. *Scandinavian Journal of Management*, 35 (1), 26-35.
- Wæraas, A. ve Nielsen, J. A. (2016). Translation theory 'translated': three perspectives on translation in organizational research. *International Journal of Management Reviews*, 18 (3), 236-270.
- Wæraas, A. ve Sataøen, H. L. (2014). Trapped in conformity? translating reputation management into practice. *Scandinavian Journal of Management*, 30 (2), 242-253.
- Waldorff, B. (2013). Accounting for organizational innovations: mobilizing institutional logics in translation. *Scandinavian Journal of Management*, 29 (3), 219-234.
- Wedlin, L. ve Sahlin, K. (2017). The imitation and translation of management ideas. R. Greenwood, C. Oliver, T. B. Lawrence ve R. E.

Meyer (Editörler), *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism* içinde (s. 102-127). London: SAGE Publications.

Westney, D. E. ve Piekkari, R. (2020). Reversing the translation flow: moving organizational practices from Japan to the U.S. *Journal of Management Studies*, 57 (1), 57-86.

Wüst, L. (2017). Translating institutional change-towards a processual framework for rule-based translation. *Research Workshop on Institutions and Organisations - RWIO.12.*' de sunulan bildiri, São Paulo: Center for Organization Studies.

Zilber, T. B. (2006). The work of the symbolic in institutional processes: translations of rational myths in Israeli high tech. *Academy of Management Journal* , 49 (2), 281-303.



Sağlık İşletmeciliğinde Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Sisteminin Oluşturulması: Bir Hastane Uygulaması[☆]

Building Cost and Management Accounting System for Health Industry: A Hospital Application

Zeynep GİZER^a, Caner ATIŞ^b

MAKALE BİLGİSİ

<i>Makale Geçmişi</i>	
Başvuru	29 Nisan 2021
Kabul	24 Kasım 2021
Yayın	25 Mart 2022
<i>Makale Türü</i>	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Sağlık Muhasebesi,
Yönetim Muhasebesi,
Geleneksel Maliyet Yönetimi,
Faaliyet Tabanlı Maliyet Yönetimi,
Kaynak Tüketim Muhasebesi.

ARTICLE INFO

<i>Article History</i>	
Received	29 April 2021
Accepted	24 November 2021
Available Online	25 March 2022
<i>Article Type</i>	Research Article

Keywords

Healthcare Accounting,
Managerial Accounting,
Traditional Cost Accounting,
Activity Based Costing,
Resource Consumption Accounting.

ÖZ

Her işletmede olduğu gibi hizmet sektöründe yer alan hastaneler için de maliyet yönetimi önemli bir konudur. Sağlık hizmeti sunan hastanelerin karmaşık yapıda olması; maliyetlerin dağıtılmasında ve birim maliyetlerin daha doğru hesaplanmasında ve karar alma aşamasında karşılaşılan bir sorundur. Yöneticilerin karar alma aşamasındaki en önemli bilgi kaynağı ise maliyet muhasebesi sistemleridir. Maliyetlerin dağıtımında geleneksel yöntemin yetersiz olduğunun ortaya çıkması ile Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Kaynak Tüketim Muhasebesi yöntemleri geliştirilmiştir. Bu çalışmada, uygulama yapılan hastanede daha iyi bir maliyet yönetiminin sağlanması amacıyla maliyet muhasebesi sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmaya konu olan hastanenin Genel Cerrahi Ana Bilim Dalı'nda yapılan 19 farklı ameliyatın birim maliyetlerinin hesaplanması için Geleneksel Maliyet Muhasebesi, Faaliyet Tabanlı Maliyet ve Kaynak Tüketim Muhasebesi yöntemleri uygulanmıştır. Bu süreçte karşılaşılan zorluklar neticesinde hastanede daha doğru maliyet bilgisinin hesaplanabilmesi adına maliyet muhasebesi sistemleri için öneriler geliştirilmiştir.

ABSTRACT

Cost management is a critical issue for hospitals falling within the service sector as for each business. The complexity of the hospitals providing health services has become a problem in cost allocation and more accurate calculation of unit costs depending on this in decision phase. The most important data source of managers' decision phase is cost accounting systems. As Traditional Method was inadequate in the cost allocation, Activity-Based Costing and Resource Consumption Accounting methods have been developed. In this study, it is aimed to build a cost accounting system in a hospital to provide better cost management. Traditional Cost Accounting, Activity Based Costing and Resource Consumption Accounting methods have been applied to calculate unit costs for 19 different surgeries in General Surgery Department of the hospital. As a result of the difficulties in this process, some suggestions were developed for cost accounting systems to calculate the cost information more accurately in the hospital.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

Healthcare Industry has been growing and expenditures for health services has been increasing. It is difficult to manage cost of services rendered by hospitals. Because, hospitals have many cost centers, high input and output due to the provision of a wide variety of health services, and a complex structure. Whether they are for profit or not, it has become

a significant issue to determine service costs accurately and to use the systems efficiently while determining them.

The rapid advancement of technology causes replacement of the machines used for service production and as a result proportion of indirect costs increases. Increase in indirect costs makes cost control difficult. To make better managerial decisions by using cost information, cost allocation should be made accurately. The fact that the

[☆] Bu makale, 2018 yılında Dr. Öğretim Üyesi Caner Atış danışmanlığında hazırlanan "Sağlık İşletmeciliğinde Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Sisteminin Oluşturulması: Bir Hastane Uygulaması" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

✉ Sorumlu Yazar/Corresponding Author

^a Dr., E-Posta: zeynep_gizer@hotmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5092-8913

^b Dr. Öğretim Üyesi, Mersin Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Mersin, E-Posta: caneratis@mersin.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3502-7644

operations in cost accounting are not systematic also makes it much more difficult for the management to make decisions. Therefore, it is essential to develop a system in which financial and non-financial information used in cost management and management accounting is integrated.

The main objective of the study is to develop a system essential to provide cost management in the hospital where the practice was carried out. This research strives to determine which method can be utilized to obtain healthier data by applying Activity Based Costing (ABC) and Resource Consumption Accounting (RCA), two Modern Cost/Management Techniques, in addition to the Traditional Costing System. Additionally, within this process, it is aimed to identify the deficiencies in the hospital's information systems and to provide suggestions for future cost studies.

Literature Review

There exist national and international researches on cost management in hospitals. In some of these studies, cost analysis was applied in a certain outpatient clinic and in all units of the hospital in some others. The common characteristics of these studies are that cost components and cost centers were determined, and unit costs were calculated, for each unit in the hospital, in each research conducted (Flessa, 1998; Carey ve Burgess, 2000; Anand vd. 2002; Altıntaş, 2003; Durukan 2007; Karasioğlu ve Çam, 2008; Ghareeb 2010; Ağırbaş vd. 2012; Büyükmirza ve Köse, 2014; Kürkçü, 2015; Wu vd. 2015). In some studies, however, cost-volume-profit analysis was applied (Ocak vd. 2004; Dayı, 2013). Using monthly data of a private hospital, Özyapıcı (2012) utilized RCA method for gallbladder surgeries and compared it with the Traditional Method and the ABC method.

This study was conducted to cover all surgeries for a department in the hospital. In addition, this study aims to offer suggestions for a healthier cost allocation by identifying deficiencies in the accounting information system of the hospital, and to provide a detailed perspective on the allocation of indirect costs for the hospital management which is complex by nature.

Methodology

As a result of the interviews with the managers, it was decided to conduct the study in the Department of General Surgery, where there are many inputs and outputs, since a study of an entire hospital creates time constraints. During collecting detailed information process, information was gathered from the departments of revolving fund, personnel affairs, fixture, technical, pharmacy, invoicing service, and warehouse; face-to-face interviews were done with managers and doctors, as well. As a result, the cost for nineteen different operations performed in the Department of General Surgery was calculated.

In the Traditional Method, surgery costs were calculated based on the patient's hospitalization day. In ABC, however, costs were assigned primarily to activities and then to surgeries. To determine the costs more accurately, different cost drivers were used for each activity instead of using a single cost driver. In RCA, resource pools were created before allocation of costs and then costs of each resource pool were allocated to activities consume those resources

according to the cost driver determined. While calculating the activity costs in RCA, idle capacity (the difference between theoretical capacity and practical capacity) emerged and idle capacity cost was not assigned to the activities. After having activity costs calculated, surgery cost was calculated by using cost drivers for each activity as in ABC.

Results and Conclusions

In the study, unit costs of 19 types of operations were determined and compared with traditional, ABC and RCA methods in the Department of General Surgery in the hospital where the practice was carried out. Different unit costs were determined for each surgery operation. As a result of the study, it was observed that the indirect costs allocated to Appendicitis, Hernia, Mastectomy, and Lymph node surgeries increased in ABC and RCA methods in comparison with traditional costing method. There was not much change in the costs of Hemorrhoid, Fissure and Fistula surgeries. In other surgeries, however, it was concluded that costs decreased as the scope of the method expands as moving from traditional costing method to ABC and RCA.

The facts that the cost accounting information system was not established in the hospital and the data was not provided in a systematic order made the research process difficult. The following recommendations have been developed for the cost accounting information system to be efficient, and accordingly to work in healthier environments and to make healthier managerial decisions.

Medical and laboratory supplies and pharmaceutical expenses included in direct materials expenses are not recorded on a department basis. In the hospital trial balance, expenses for all departments should be recorded separately under each expense item by using subsidiary accounts. The information used by the data processing system should be integrated with the accounting information system. In addition, records can be kept on the basis of activities by establishing a separate system. The fuel purchase spent for the vehicle leased by the administration should be included in the information system. For energy and water expenses, a counter should be placed for each department or cost center. Maintenance and repair costs incurred by technical services and materials consumed should be kept on a department basis. There can be developed a system in which the amounts are kept separately for the machineries or medical devices. Some necessary information has been lost due to the system change by the hospital. For this reason, it is recommended to organize the list of furniture and fixtures and medical devices registered in the relating department. Furniture and fixtures records are not made on a department basis but are kept on a room basis. Keeping separate records for each department will allow to obtain healthier results. Records of tests performed incorrectly are not kept in the Laboratory and Radiology units. A system like Event Notification System should be established and erroneous records should be tracked in this system. In Resource Consumption Accounting method, the least squares regression and high-low methods can be used for classifying costs as fixed and proportional.

1. Giriş

İçinde bulunduğumuz çağ yenilik ve değişim çağıdır. Bu

değişim 7/24 sağlık hizmeti veren hastaneleri de kapsamaktadır. Teknoloji ilerlemekte ve buna bağlı olarak sağlık yatırımları da artmaktadır. Teknolojiye yapılan yatırımların artması ile genel üretim maliyetlerinin oranı toplam maliyetler içerisinde artış göstermektedir. Teknolojinin kullanılması ile dijitalleşme süreci yaşayan hastaneler aynı zamanda emek yoğun işletmelerdir. Bu nedenle personel maliyetleri de toplam maliyetler açısından önem arz etmektedir. Kar amacı olsun veya olmasın sağlık kurumlarının hizmet kalitesini artırarak kaynaklarını verimli kullanmaları zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle yoğun rekabet ortamında üretim işletmelerinde olduğu gibi hizmet işletmelerinde de maliyet bilgisi günden güne önem kazanmaktadır.

Sağlık hizmeti, 1. derecede zorunlu olan sosyal bir hizmet olmanın (Karahana, 2000:26) yanı sıra insan odaklı ve profesyonel bir hizmettir (Kozak et al. 2011:3). Sağlık hizmeti; sağlığın korunması ve geliştirilmesi, ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması, çevre sağlığı hizmetleri, tedavi edici hizmetler, tıbbi ve sosyal rehabilitasyon gibi sağlıklı yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile ilgili konuları kapsamaktadır (Somunoğlu, 2012:9). Dünya genelinde sağlık hizmeti veren çok çeşitli işletmeler olmasına rağmen, en geniş hizmet yelpazesine sahip olan işletmeler hastanelerdir (Yığıttop, 2008:1). Hastaneler, insan sağlığının korunmasını ve gerekli tedavilerin yapılmasını kapsadığından dolayı sağlık sisteminin işlevsel kalmasını sağlayan en önemli sağlık kurumlarıdır (Yılmaz, 2008:303). Genel olarak hastane hizmetleri dört grup altında incelenmektedir. Bu gruplar; tıp hizmetleri (koruyucu sağlık hizmeti, teşhis ve tedavi hizmeti, rehabilitasyon hizmeti), yardımcı tıp hizmetleri (laboratuvar, fizik tedavi, tıbbi teknik, eczane hizmetleri gibi), hemşirelik hizmetleri (hasta bakımı, ameliyathane, acil servis, eğitim hizmetleri gibi) ve mali destek hizmetleridir (hasta kabul, personel, teknik, mali ve sosyal hizmetler gibi) (Aksoylu, 2014:262).

Türkiye’de sağlık işletmelerinde sunulan hizmetler için uygulanacak fiyatlar, SGK tarafından yayınlanan Sağlık Uygulama Tebliğinde belirlenmektedir. Özel hastaneler fiyat üzerine belirli bir kâr payı ekleyerek hizmet ücretlerini belirlemektedir. Kamu hastanelerinde ise kârlılık daha arka planda yer almaktadır. Böyle bir durumda fiyata müdahale olmadığından dolayı sağlık işletmelerinin kârlı bir şekilde faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gider kontrolünü iyi yapmaları gerekmektedir.

Özel sektörün de gösterdiği talebe bağlı olarak sağlık sektöründeki artan rekabet, hizmet maliyetlerinin saptanmasının önemini ve yararını artırmıştır. Hastanenin faaliyetlerine devam edebilmesi, hasta iyileştirme maliyetinin belirlenmesi, kaynakların ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde etkin kullanılması ve adil kararların verilebilmesi için tam ve doğru tanımlanmış bir maliyet bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır (Carey et al. 2000:292; Capettini et al. 1998:46). Sağlık kurumlarında maliyet muhasebesi ile sağlık hizmeti üretim yerlerinde (poliklinik, klinik, laboratuvar, radyoloji, ameliyathane, yoğun bakım, diyaliz merkezi vb.) birim maliyetleri hesaplayarak, maliyet kontrolüne ve yöneticiler tarafından alınacak kararlara yardımcı olmak mümkündür. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin maliyeti günümüzün önemli tartışma konularından birisini oluşturmaktadır. Sağlık kurumları, bilim ve teknolojik gelişmeler sonucunda değişerek daha

karmaşık ve daha önemli hale gelmiştir. Maliyetini bilen ve yöneten sağlık kurumları da diğer sağlık kurumlarına göre daha avantajlı olmaktadır (Ağırbaş, 2014:419-425).

Bu doğrultuda yöneticiler mevcut durumu analiz ederek hizmet kalitesini yönetebilmek, etkinliği artırabilmek, kapasite yönetimini sağlayabilmek, geleceğe ilişkin planlar yapabilmek ve işletmenin sürdürülebilir olmasına katkı sağlamak için maliyet bilgilerinin doğruluğuna ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle maliyet bilgileri günden güne önem kazanmaktadır. Bir hastane kendi yapısına uygun maliyet muhasebesi sistemini kurarak, doğru ve tam maliyet bilgisi ile karar alma aşamasında ihtiyaca uygun ve güvenilir maliyet bilgisi sağlayacaktır. Bu kadar önemli bir konu olan maliyet yönetiminin uygulanmasında her sektörde olduğu gibi sağlık sektöründe de karşılaşılan bir takım zorluklar bulunmaktadır. Bu zorluklar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Hastaneye başvuran her hastaya verilen hizmetler farklılık göstermektedir. Bu nedenle hizmet maliyetlerini standardize etmek oldukça zordur. Ayrıca her bir hastanın tedavi sürecinin farklı olması da maliyet muhasebesinde karmaşıklığa yol açmaktadır (Zengin et al. 2013:72). Hizmet çeşitliliğinin fazla olmasından dolayı kullanılan maliyet kalemlerinin sayısında artış görülmekte buna bağlı olarak da maliyetlerin kontrol edilmesi zorlaşmaktadır (Mogyorosy et al. 2005:39; Kısakürek, 2010:230).

- Hastanelerde ortak gidere çok sık rastlanmaktadır ve bu giderlerin ilgili gider dağıtım merkezlerine dağıtımı önemli bir sorun haline gelmektedir. Bunun sonucu olarak da hizmet üretim maliyeti sağlıklı hesaplanamamaktadır (TKHK, 2013:4).

- Sağlık sektöründe karar alınırken farklı çevrelerin etkisi göz ardı edilememektedir. Özellikle hukuki ve idari çevresel faktörler, kamu hastanelerinde başta olmak üzere finansal kararların alınmasını zorlaştırmaktadır (Özgülbaş et al. 2013:16).

- Türkiye’de sağlık işletmelerinde sunulan hizmetlerin fiyatları Sağlık Uygulama Tebliği’ne göre belirlenmektedir. Hizmet fiyatının belirlenememesi, hizmet maliyetindeki artışlar ve maliyetlerin daha karmaşık bir hale gelmesi tıbbi işlemlerin maliyetlerini analiz etmeyi ve birim maliyetlerinin hesaplanmasını da zorlaştırmaktadır (Dayı, 2013:1).

- Hastanelerde yönetim kademesinde doktorlar da yer almaktadır. Doktorların eğitimlerini bu konu üzerine almaması maliyet yönetiminde sorun yaratmaktadır (Kısakürek, 2010:233).

Bu çalışmanın amacı, uygulama yapılan hastanede maliyet yönetiminin sağlanması amacıyla gerekli sistemin oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda “Geleneksel Maliyet Sistemi”nin yanı sıra “Çağdaş Maliyet/Yönetim Teknikleri” olan Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Kaynak Tüketim Muhasebesi uygulanarak hangi yöntemle daha sağlıklı veriler elde edilebileceğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra bu süreçte hastanenin bilgi sistemlerindeki eksikliklerin tespit edilmesi ve gelecek dönemlerde yapılacak maliyet çalışmaları için önerilerin sunulması amaçlanmaktadır.

2. Geleneksel Maliyet Muhasebesi ve Yönetim Muhasebesi Yöntemleri

Geleneksel maliyet muhasebesi sistemi, daha çok emeğe dayalı olarak teknolojinin sınırlı olduğu zamanlarda standart üretimin yapıldığı dönemlerde kullanılan bir sistemdir (Erkuş et al. 2014:17). Zamanla para ve sermaye piyasalarında uluslararası yatırımların artması, teknolojinin hızla ilerlemesi, mamul çeşitliliğinin artması, ticaretin gelişmesi işletmeler arasındaki rekabetin artmasına neden olmuştur (Erdoğan et al. 2006:499). Ayrıca Japon Sanayisinde kalitenin iyileştirilmesi ve maliyetlerin düşürülmesi de rekabet artışındaki süreci başlatan bir etken olmuştur (Civelek et al. 2011:630). Bu süreç ile üretim sürecinde yoğun otomasyon dönemi başlamış ve bilgisayarlar mamul tasarımından üretim ve dağıtımına kadar her alanda kullanılmaya başlanmıştır (Erdoğan et al. 2006:501). Teknolojinin ve buna bağlı olarak otomasyonun artması ile direkt işçilik giderlerinde azalış meydana gelirken, genel üretim giderlerinde artış meydana gelmiştir. Bu durumda direkt işçilik saatinin dağıtım anahtarı olarak kullanılmasının ürün veya hizmet maliyetlerinin hesaplanmasında yeterli olmadığı görülmüştür (Civelek et al. 2011:634). Ayrıca geleneksel maliyet muhasebesi sisteminde maliyet hesaplamalarından elde edilen bilgiler, faaliyetler arasındaki neden sonuç ilişkisini vermemekte buna bağlı olarak da sağlıklı karar verme sürecinde kaliteli bilgi sağlanamamaktadır (White et al. 2011:42).

Alınan stratejik kararların ne kadar önemli olduğunun farkında olan işletmeler, ihtiyaca ve gerçeğe uygun maliyet bilgisini sağlayacak ve maliyet yönetiminde etkinlik sağlayacak yöntemlere ihtiyaç duymaktadır. Bu amaçla finansal ve finansal olmayan verilerin de kullanılarak daha sağlıklı yönetsel kararların alınabileceği yönetim muhasebesi yöntemleri geliştirilmiştir. Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) ve Kaynak Tüketim Muhasebesi (KTM) geliştirilen yönetim muhasebesi yöntemlerindedir.

FTM sisteminin esasları, 1980'li yıllarda üretim işletmeleri için Cooper ve Kaplan'ın, hizmet işletmeleri için de William Rotch'un çalışmaları ile ortaya koyulmuştur (Karacan et al. 2005:19). FTM'ye göre kaynaklar faaliyetler tarafından; faaliyetler de ürünler/hizmetler tarafından kullanılmaktadır. Yani kaynak maliyetleri, faaliyetin kaynağı kullanması durumunda faaliyet maliyetlerine dönüşmektedir. Faaliyet maliyetleri de, ürünlerin/hizmetlerin faaliyeti kullanması durumunda ürün maliyetine dönüşmektedir (Özdemir et al. 2009:97). FTM, geleneksel muhasebe sistemine göre daha doğru ve güvenilir ürün maliyeti hesaplama yöntemi olarak işletmelerin maliyet sistemlerinde yerini almıştır (Erdoğan et al. 2006:506). FTM, aynı zamanda değer eklemeyen faaliyetlerin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu faaliyetlerin iyileştirilmesi veya tamamen ortadan kaldırılması için gerekli bilgileri sağlamaktadır (Parlakkaya, 2003:74).

Bunun yanı sıra FTM için yapılan bazı eleştiriler de bulunmaktadır. Her zaman maliyet etkenleri, hızlı ve kolay bir biçimde elde edilememektedir (Erdoğan et al. 2006:519). FTM kullanılmayan kapasiteyi belirlemede de başarısızdır (Grasso, 2005:14). FTM, işletmelerin tam kapasite ile üretim yaptıklarını varsaymakta ve kapasite kullanım oranlarına duyarlılık göstermemektedir. Başka bir ifade ile atıl kapasiteden (kullanılmayan kapasite)

kaynaklanan maliyetler de mamul maliyetleri içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle FTM'den elde edilen bilgilerle doğru ve güvenilir bir maliyet yönetimi yapılamamaktadır (Tutkavul et al. 2016:73).

KTM ise kaynak odaklı Alman Muhasebe Sistemi (**Grenzplankostenrechnung-GPK**) ile faaliyet odaklı FTM'nin birlikte kullanılması ile oluşmuştur (Clinton et al. 2004:22). Almanca'dan Esnek Marjinal Maliyet olarak çevrilen GPK, Hans George Plaut ve Wolfgang Kilger'in karar almayı destekleyici muhasebe yöntemleri üzerine odaklanması sonucu 1950 ve 1960'larda geliştirilmiştir. Tam maliyetleme yerine marjinal maliyetlemeyi esas almaktadır. Ayrıca faaliyet ve süreçler yerine maliyet merkezlerini göz önüne almaktadır (Friedly et al. 2005:56). GPK FTM'ye göre örgütsel planlama, kontrol ve kısa dönemli karar alma süreçleri için yöneticilerin gerek duyduğu bilgileri daha kapsamlı bir şekilde sağlayan bir yaklaşımdır (Keys et al. 1999:2). Bunun yanı sıra uygulaması zor ve pahalı bir sistemdir (Krumwiede, 2005:31).

KTM ise, Alman muhasebe sisteminin maliyet merkezine odaklanan kısa vadeli karar alma aşaması ile FTM'nin faaliyet odaklı ve uzun vadeli karar alma aşamalarını birleştiren entegre, kapsamlı ve dinamik bir sistemdir (Friedly et al. 2005:61). Entegre bir sistem olması, daha belirgin bir başarı sağlamaktadır (Clinton et al. 2002:1). Kullanımının kolaylaştırılması ve daha sağlıklı bilgiler alınabilmesi için ERP gibi yazılımlarla kullanılması tavsiye edilmektedir (Friedly et al. 2005:56).

FTM ve KTM yöntemlerinin işleyişleri arasında farklılıklar görülmektedir. FTM'de kaynaklar, faaliyetlere faaliyetlerden ürünlere dağıtılmaktadır. KTM'de ise, kaynaklar öncelikli olarak kaynak havuzlarında toplanmakta daha sonra faaliyetlere dağıtılmakta ve faaliyetlerden de ürünlere dağıtım yapılmaktadır. Karmaşık yapıdaki işletmelerde kaynak çeşitliliği fazla olduğundan dolayı FTM'de bu aşama zorlaşmaktadır. KTM'de ise kaynak havuzları olduğundan dolayı FTM'deki bu zorluk biraz da olsa basitleşmektedir (Wegmann, 2009:15). KTM, kaynak havuzlarında toplanan kaynak maliyetlerinin gruplandırılmasına odaklanmaktadır (Weber et al. 2004:3). Bu maliyetler, kaynak akışı ile ilişkilidir. Kaynak akışı düzgün modellenirse kaynak maliyetleri de doğru hesaplanacaktır (Rahimi et al. 2014:536). Kaynak havuzunda toplanan maliyetler ise sabit ve orantısız maliyet olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Grasso, 2005:16). Bu ayrım sayesinde KTM katkı payı ile ilgili bilgi sağlamakta aynı zamanda kısa ve uzun vadeli kararın alınmasına olanak sağlamaktadır (Aksu, 2013:180).

KTM'nin bir diğer özelliği teorik kapasiteyi esas almasıdır. Buna göre iş sözleşmelerine bağlı olarak personelin ne kadar çalışacağı belirlenmekte, makine gücünün ise 365 gün (7/24) çalıştığı düşünülmektedir (White, 2009:66). KTM; kapasiteyi, verimli kapasite, verimli olmayan kapasite ve atıl kapasite olarak ayırmaktadır (Ahmet et al. 2011:756). Verimli Kapasite, ürün ve hizmetlere direkt olarak dağıtılan kapasitedir. Verimli olmayan kapasite, üretimle ilgili olmayan kapasitedir. Bakım, israf, eğitim veya zorunlu izin gibi durumlara ilişkin kapasitedir. Atıl Kapasite ise üretim ile ilgili belirli görevlere tahsis edilen fakat kullanılmayan kapasitedir. Talepte azalma veya verimsiz bir yönetim kaynaklı olabilir (Rahimi et al. 2014: 536). KTM sayesinde

atıl kaynaklar da tespit edilmektedir. Böylelikle kaynakların atıl kalmasına neden olan problemler daha verimli bir şekilde çözülebilmektedir (Aksu, 2013:180).

KTM'nin bir diğer unsuru da, yerine koyma maliyetidir (Krumweide et al. 2007:7) Yerine koyma maliyeti, bugünkü fiyatla kapasite yenilemesi yapılabilmesi için gerekli olan tutarı ifade etmektedir. Tarihsel maliyetlerin kaynakların fırsat maliyetlerini doğru yansıtmayacağı ifade edilmekte, yerine koyma maliyeti sayesinde daha doğru verilere ulaşılabilmektedir (Aktaş, 2013:63).

3. Uygulama

Uygulama yapılan hastane 1999 yılında kurulmuş bir üniversite hastanesidir. Cerrahi Tıp Bilimleri, Dâhili Tıp Bilimleri ve Temel Tıp Bilimleri olmak üzere 3 bölüm bulunmaktadır ve 35 Anabilim dalı ile hizmet vermektedir. Çalışmanın uygulamasını oluşturan Genel Cerrahi Ana Bilim Dalına (A.B.D.) ait yataklı servisinde 42 klinik yatağı ile 19 yoğun bakım yatağı ve 2 ameliyat odası bulunmaktadır. Ameliyat sonrası her hasta yoğun bakıma gönderilmemekte ve yoğun bakımdaki her hasta için yatış süreleri değişkenlik göstermektedir. Yoğun bakım sürecinin takibinin zor olmasından dolayı bu çalışmada yoğun bakım servisi kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışmanın maliyet objesi (cost object) Genel Cerrahi A.B.D.'nda yapılan ameliyatlardır. Bu ameliyatlar Pankreas, Safra Kesesi, Karaciğer, İnce-Kalın Bağırsak, Mide-Yemek Borusu, Dalak, Apandisit, Karın, Fıtık, Fissür, Fistül, Anal Bölge, Hemeroid, Kıl Dönmesi, Tiroit, Paratiroit, Mastektomi, Lenf Bezi ve Obezite ameliyatlarıdır. Ameliyat maliyetleri 3 yöntem ile (Geleneksel Yöntem, FTM ve KTM) hesaplanmıştır.

3.1. Direkt Giderler

19 çeşit ameliyatın direkt giderleri, direkt malzeme gideri ve direkt personel giderinden oluşmaktadır. Direkt malzeme giderleri, tıbbi ve laboratuvar sarf malzemeleri grubu ile ilaç giderleri grubundan oluşmaktadır. Eczanede ilaç giderleri hasta bazında tutulmakta olup, departman bazında tutulmamaktadır. Böyle bir durumda Genel Cerrahi Departmanına ait ilaç gideri direkt alınmamıştır. Her bir hasta için bilgi toplamak mümkün olmadığından dolayı, her bir ameliyat çeşidi için fatura servisinden fatura talep edilmiş ve kullanılan sarf malzemeleri ile tüketilen ilaçların tutarları faturadan direkt olarak alınmıştır. İlgili personel ile

yapılan görüşmeler sonucu, istisnai ve özel durumlar haricinde genel olarak kullanılan miktarların aynı olduğu varsayımına ulaşılmış ve bu doğrultuda genelleme yapılmıştır. Ameliyata giren doktorların ve hemşirelerin aldıkları ücretler ise direkt personel gideridir. Doktorlar aynı zamanda Tıp Fakültesinde eğitim vermektedir. Fakat verilen eğitim için dekanlıktan maaş almaktadırlar. Çalışmanın maliyet objesi ameliyat maliyetleri olduğu için, verdikleri eğitimden dolayı almış oldukları maaş çalışma kapsamı dışındadır. Sadece hastaneden aldıkları maaşlar esas alınmıştır. Faturalandırma yapılırken ameliyata giren personele ödenen tutarlar belirtildiğinden, her bir ameliyatın direkt personel gideri faturadan temin edilmiştir. Tablo 1'de her bir ameliyata ait direkt giderler gösterilmektedir.

Tablo 1. Direkt Giderler

NO	Ameliyat Türü	Direkt Malzeme Gideri (TL)	Direkt Personel Gideri (TL)	Top. Direkt Giderler (TL)
1	Pankreas	1.427,30	650,60	2.122,90
2	Safra Kesesi	516,20	617,10	1.133,30
3	Karaciğer	699,14	970,14	1.669,28
4	İnce-Kalın Bağırsak	350,81	273,00	623,81
5	Mide-Yemek Borusu	1.560,18	1.290,61	2.850,79
6	Dalak	470,36	480,60	950,96
7	Apandisit	189,32	320,40	509,72
8	Karın	214,68	273,00	487,68
9	Fıtık	139,10	237,20	376,30
10	Fissür	190,55	276,90	467,45
11	Fistül	149,88	308,50	458,38
12	Anal Bölge	476,24	254,20	730,44
13	Hemeroid	87,20	170,00	257,20
14	Kıl Dönmesi	1,60	163,20	164,80
15	Tiroit	482,45	679,33	1.161,78
16	Paratiroit	1.887,32	854,39	2.741,71
17	Mastektomi	310,18	954,88	1.265,06
18	Lenf Bezi	222,43	172,60	395,03
19	Obezite	5.961,76	1.297,00	7.258,76

3.2. Endirekt Giderlerin Geleneksel Yöntem ile Dağıtımı

Hastane muhasebe sisteminde bazı direkt giderler bölüm bazında tutulmadığından dolayı bu giderler de endirekt giderlerle birlikte dağıtımına tabi tutulmuştur. Dağıtımda kullanılacak hastane geneli ve Genel Cerrahi A.B.D. ile ilgili diğer bilgiler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Genel Bilgiler

Genel Bilgiler	Hastane Toplamı	Genel Cerrahi
Ayaktan Hasta Sayısı	558.986	13.246
Yatan Hasta Sayısı	34.060	2.546
Ameliyat Sayısı	20.517	1.818
Takip Amaçlı Yatan Sayısı	13.543	728
Toplam Çalışan Sayısı	2.405	62
Hasta Sayısı	593.046	15.792
Öğün Sayısı (Çalışan)	631.400	14.705
Öğün Sayısı (Hasta)	510.900	15.501
m ²	128.000	2.126,08

Tablo 3'te ise hastaneye ait endirekt giderler ve kullanılacak dağıtım anahtarları gösterilmektedir.

Çalışma kapsamında belirlenen gider yerleri ve özellikleri Tablo 4'te ayrıntılı olarak gösterilmektedir. Tablo 4'te

görüldüğü üzere Genel Cerrahi A.B.D. Esas Hizmet Üretim Gider Yerini oluşturmaktadır. Genel Cerrahi biriminin (2.126,08 m²) alt birimlerinde Hasta Kabul (70 m²), Poliklinik (862 m²), Servis (1118 m²), Ameliyathane (76,08 m²) bulunmaktadır. Genel Cerrahi Biriminde 8 doktor, 3

asistan, 21 hemşire, 3 hasta bakıcı, 6 sekreter olmak üzere 41 kişi çalışmaktadır. Ayrıca personel hizmet alımı (21 kişi) ile 7 hemşire, 11 hasta bakıcı ve 3 sekreter çalışmaktadır. Genel Cerrahi dışında hastanede hizmet veren diğer ana bilim dalları da diğer esas hizmet gider yerlerini oluşturmaktadır. Bu çalışma Genel Cerrahi A.B.D.'ni

kapsadığından dolayı esas hizmet sağlayan diğer birimler dağıtım boyunca kapsam dışı bırakılmıştır. Bu nedenle tabloda görülmektedir. Fakat dağıtım için hastane geneline ait verilere ihtiyaç duyulduğundan dolayı bu verilerin toplamı en alt satırda gösterilmektedir.

Tablo 3. Endirekt Giderler (Hastaneye Ait)

Açıklama No	Endirekt Giderler	Tutar (TL)	Dağıtım Anahtarı
1	Kırtasiye Malzemeleri Grubu	28.956.738,38	Yüzdesel Oran
2	Yakıtlar, Yakıt Katkıları ve Katkı Yağlar Grubu	1.033.853,37	M ²
3	Temizleme Ekipmanları Grubu	4.840,36	M ²
4	Bakım Onarım ve Üretim Malzemeleri Grubu	13.413,06	Direkt Teknik Hizmetlere
5	Yedek Parçalar Grubu	278.988,87	Direkt Teknik Hizmetlere
6	Diğer Tüketim Amaçlı Malzemeler	99.928,09	Direkt Teknik Hizmetlere
7	Enerji ve Su Maliyeti	5.096.544,57	M ²
8	Bakım ve Onarım Maliyeti	370.572,05	M ²
9	Makine Teçh.. Tıbbi Cihaz Bak. Onarım Maliyeti	1.336.353,49	Direkt Teknik Hizmetlere
10	Ulaştırma ve Haberleşme Maliyeti	74.684,08	Eşit Dağıtım
11	Veri Hazırlama ve Bilgi İşlem Hizmet Maliyeti	3.963.549,45	Direkt İdari Birimlere
12	Temizlik Hizmeti Alım Maliyeti	6.096.041,99	M ²
13	Yemek Hizmeti Alım Maliyeti	6.026.241,16	Direkt Yemekhane Birimine
14	Güvenlik Hizmeti Alım Maliyeti	2.946.775,44	Eşit Dağıtım
15	Görüntüleme Hizmeti Alım Maliyeti	3.098.105,81	Direkt Radyoloji Birimine
16	Laboratuvar Hizmeti Alım Maliyeti	246.071,19	Direkt Laboratuvar Birimine
17	Teknik Destek Hizmeti Alım Maliyeti	7.601.082,41	Direkt Teknik Hizmetlere
18	Tıbbi Atık İmha ve Taşıma Hizmeti Alım Maliyeti	813.239,10	Yüz.Oran & Y.H.S.
19	Personel Hizmet Alım Maliyeti	4.108.632,26	Çalışan Sayısı
20	Seminer, Kurs ve Eğitim Hizmet Maliyeti	47.016,60	Direkt İdari Birimlere
21	Vergi, Resim ve Harçlar	2.391,09	Direkt İdari Birimlere
22	Endirekt Personel Maliyeti	2.996.888,40	Çalışan Sayısı
23	Hastane Bina Amortismanı	6.623.799,28	M ²
24	Tıbbi Cihaz Amortismanı	39.498.080,67	Yüzdesel Oran
25	Demirbaş Amortismanı	8.237.251,20	Yüzdesel Oran
	Toplam Endirekt Maliyetler	129.571.082,37	

Tablo 4. Gider Yerleri ve Özellikleri

Gider Yeri	G.Yeri Bölümleri	m ²	Personel Sayısı	Personel Hizmet Alım Sayısı	Demirbaş (Adet)	Tıbbi cihaz (Adet)
Esas Hizmet Üretim Gid.Yeri	Genel Cerrahi	2.126,08	41	21	128	28
Yardımcı Hizmet Üretim Gid. Yeri	Laboratuvar	2.405,00	10	26	120	38
	Radyoloji	1.800,00	8	32	119	36
Destek Hizmet Üretim Gid.Yeri	Teknik Hizmetler	660,40	3	72	112	-
	Çamaşırhane	600,00	1	20	18	-
	Yemekhane	1.775,30	-	82	50	-
	Eczane	723,60	10	3	25	-
Genel Yönetim Hizmet. Gid. Yeri	İdari Birimler	1.345,00	130	22	22	-
Toplam (Hastane Geneli)		128.000	1.239	1.166	32.000	1.050

3.2.a.Birinci Dağıtım

Bu bölümde, Tablo 3'te yer alan endirekt giderlerin birinci dağıtımını yapılmaktadır.

Madde 10 ve madde 14 bütün birimlere eşit dağıtılmıştır. 35 esas hizmet üretim gider yeri ile 7 diğer gider yerleri olmak üzere hastanede toplam 42 birim bulunmaktadır. 42 birime eşit hizmet yapıldığı varsayılmıştır.

Madde 1, madde 24 ve madde 25 için dağıtım anahtarı olarak yüzdesel oran kullanılmıştır. Madde 18 için yüzdesel oran ile yatan hasta sayısı dağıtım anahtarı olarak kullanılmıştır. Madde 1 kırtasiye malzemeleri için gider yerlerinin tükettiği tutarların yüzdesel oranları depo sorumlusundan alınarak hesaplama yapılmıştır.

Madde 18 için yapılan görüşme neticesinde, Tıbbi Atık İmha ve Taşıma Hizmeti Alım Maliyetinden esas hizmet sağlanan üretim yerlerinin (poliklinikler) %60, laboratuvar

gider yerinin %30 (243.971,73 TL) ve radyoloji gider yerinin ise %10 (81.323,91 TL) oranında pay aldığı ortaya çıkmıştır. Poliklinikler için dağıtım anahtarı olarak yatan hasta sayısı belirlenmiştir. Bu durumda; 813.239,10 TL x 0,60= 487.943,46 TL bütün polikliniklerin tıbbi atık giderini oluşturmaktadır. Hastanede 34.060, Genel Cerrahide ise 2.546 yatan hasta bulunmaktadır. Bu durumda 487.943,46 TL/34.060 Yatan Hasta Sayısı=14,33 TL/birim olarak dağıtım oranı bulunmaktadır. Genel Cerrahi için tıbbi atık gideri 14,33TL x 2.546=36.484,18 TL olarak hesaplanmaktadır.

Tablo 5. Birinci Dağıtım Tablosu

Gider Yeri	Gen Cerrahi (TL)	Laboratuvar (TL)	Radyoloji (TL)	Teknik Hizmetler (TL)	Çamaşırhane (TL)	Yemekhane (TL)	Eczane (TL)	Genel Yönetim(TL)	Toplam (TL)
Gider Kalemleri									
Kirasiye	202.697,17	289.567,38	781.831,94	57.913,48	115.826,95	0,00	579.134,77	6.370.482,44	8.397.454,13
Yakıt	17.172,30	19.425,14	14.539	5.334,04	4.846	14.339,06	5.844,50	10.863,54	92.363,58
Temizleme	80,40	90,95	68,07	24,97	22,69	67,13	27,36	50,86	432,43
Bakım Onarım	0,00	0,00	0,00	13.413,06	0,00	0,00	0,00	0,00	13.413,06
Yedek Parça	0,00	0,00	0,00	278.988,87	0,00	0,00	0,00	0,00	278.988,87
Diğer Tüketim	0,00	0,00	0,00	99.928,09	0,00	0,00	0,00	0,00	99.928,09
Enerji ve Su	84.653,61	95.759,29	71.670,16	26.294,98	23.890,05	70.686,68	28.811,40	53.553,53	455.319,70
Bakım Onarım	6.155,20	6.962,70	5.211,17	1.911,92	1.737,06	5.139,66	2.094,89	3.893,90	33.106,50
Mak. Tech. B. Onarım	0,00	0,00	0,00	641.449,68	0,00	0,00	0,00	0,00	641.449,68
T.Cihaz B. Onarım	18.530,77	25.148,90	23.825,27	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	67.504,94
Ulaştırma	1.778,19	1.778,19	1.778,19	1.778,19	1.778,19	1.778,19	1.778,19	1.778,19	14.225,52
Veri Hazırlama	0,00	0,00	0	0,00	0,00	0,00	0,00	3.963.549,45	3.963.549,45
Temizlik	101.255,26	114.538,91	85.725,59	31.451,77	28.575,20	84.549,24	34.461,69	64.056,07	544.613,73
Yemek	0,00	0,00	0	0,00	0,00	6.026.241,16	0,00	0,00	6.026.241,16
Güvenlik	70.161,32	70.161,32	70.161,32	70.161,32	70.161,32	70.161,32	70.161,32	70.161,32	561.290,56
Görüntüleme	0,00	0,00	3.098.105,81	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3.098.105,81
Laboratuvar	0,00	246.071,19	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	246.071,19
Teknik Destek	0,00	0,00	0,00	7.601.082,41	0,00	0,00	0,00	0,00	7.601.082,41
Tıbbi Atık	36.484,18	243.971,73	81.323,91	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	361.779,82
Personel Hizmet	90.441,59	0,00	0,00	0,00	86.134,85	0,00	12.920,23	94.748,33	284.245
Seminer Kurs	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	47.016,60	47.016,60
Vergi Resim Harç	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2.391,09	2.391,09
Endirekt Personel	1.643.313,24	459,48	367.584	75.672	21.220,44	0,00	424,92	4.698.720	7.690.909,68
Bina Amortismanı	110.021,31	124.454,98	93.147,18	34.174,66	31.049,06	91.868,99	37.445,17	69.601,64	591.762,99
Dbaş Amortismanı	32.949,00	30.889,69	30.632,28	28.830,38	4.633,45	12.870,71	6.435,35	566.311,02	713.551,98
TCihaz Amortis.	1.053.282,15	1.429.454,35	1.354.219,91	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3.836.956,41
Toplam	3.468.975,69	3.157.754,72	6.079.823,80	8.968.409,82	389.875,26	6.377.736,74	1.204.034,87	16.017.177,98	45.663.788,88

Hastane muhasebe sisteminde demirbaşların ve tıbbi cihazların kayıtları bölüm bazında tutulmamıştır. Bu nedenle Madde 24 ve 25 için gider yerlerine ait demirbaşların ve tıbbi cihazların amortisman tutarları hesaplanırken, yönetimle yapılan görüşme sonucunda toplam demirbaş amortisman tutarı üzerinden her bir gider yerine ait yüzdesel oran belirlenmiştir.

Madde 19 ve madde 22 için dağıtım anahtarı olarak çalışan sayısı belirlenmiştir. Madde 19 için hastanenin toplam hizmet alım sayısı 1.166'dır. Laboratuvar (26 Kişi), Görüntüleme (32 Kişi), Teknik Hizmet (72 Kişi) ve Yemekhane Hizmet (82 Kişi) Alım Gideri önceden dağıtıldığı için (madde 13,15,16,17) toplam sayıları 1.166'dan çıkarılmalıdır. Bu durumda yeni hizmet alım sayısı $1.166 - (26 + 32 + 72 + 82) = 954$ olmaktadır. Bu durumda dağıtım oranı; $4.108.632,26 \text{ TL} / 954 \text{ kişi} = 4.306,74 \text{ TL/kişi}$ olarak hesaplanmaktadır. Hizmet alım sayıları ile dağıtım oranları ile çarpılarak gider yerlerine ait tutarlar belirlenmiştir.

Madde 22 için; Genel Cerrahi doktorları zamanlarının yaklaşık olarak %30'unda eğitim hizmeti vermektedir. Tıp Fakültesi Dekanlığından maaş aldıkları için %30'luk mesai ücretleri indirekt personel ücreti olarak eklenmemiştir. Doktorlar eğitim hizmeti haricinde zamanlarının %70'inde tıp fakültesinde poliklinik ve ameliyat hizmeti vererek geçirmektedir. Bu oranın %20'si ameliyatlarda, %80'i ise poliklinik hizmetinde geçmektedir. Bu durumda çalışmanın maliyet objesi ameliyatlarda olduğu için doktorların çalışma sürelerinin %20'lik kısmı direkt maliyetlerde gösterilmiş,

kalan % 80'lik kısım ise indirekt maliyet olarak hesaplanmıştır. Esas Hizmet Üretim Gider Yeri haricindeki gider yerlerinde çalışan indirekt personelin almış aldığı ücretler yönetimden direkt alınmıştır. Genel Cerrahi için ayrıntılı hesaplama şu şekildedir:

3 hasta bakımının aylık toplam maliyeti 8.847 TL, 6 sekreterin aylık toplam maliyeti 17.694 TL'dir. 21 hemşirenin aylık toplam maliyeti 77.897,61 TL, 8 doktorun aylık toplam maliyeti 47.174,60 TL ve 3 asistanın toplam aylık maliyeti 12.930 TL'dir Hemşireler, doktorlar ve asistanlar çalışma zamanlarının %80'ini poliklinik hizmetine harcamaktadır. Bu durumda, 21 hemşirenin aylık toplam maliyeti; $62.318,09 \text{ TL} (77.897,61 \text{ TL} \times 0,80)$ 'dir. 8 doktorun aylık toplam maliyeti $37.739,68 \text{ TL} (47.174,60 \text{ TL} \times 0,80)$ ve 3 asistanın aylık toplam maliyeti $10,344 \text{ TL} (12.930 \text{ TL} \times 0,80)$ olarak hesaplanmaktadır. Çalışma verileri yıllık olarak alındığı için toplam maliyetin 12 (ay) ile çarpılması gerekmektedir. Bu durumda Genel Cerrahi gider yerinde çalışan toplam indirekt personel ücreti $1.643.313,24 \text{ TL} ((8.847 \text{ TL} + 17.694 \text{ TL} + 62.318,09 \text{ TL} + 37.739,68 \text{ TL} + 10,344 \text{ TL}) \times 12)$ olarak hesaplanmaktadır. Tablo 5'te, her bir gider yerine ait birinci dağıtımdan gelen tutarlar gösterilmektedir.

3.2.b.İkinci Dağıtım

İkinci dağıtımda basit dağıtım yöntemi kullanılmıştır. Tablo 6'da ikinci dağıtımda kullanılacak dağıtım oranları ile Genel Cerrahi A.B.D'na düşen paylar hesaplanmıştır.

Tablo 6. İkinci Dağıtım Tablosu

Gider Yeri	G.Yeri Bölümleri	Tutar (TL) 1	Dağıtım Anahtarları	Hastane Geneli Dağıtım Anahtarı (Sayısı) 2	Dağıtım Oranı (TL) (1/2) 3	G.Cer. D.Anahtarı (Sayısı) 4	G.Cerrahi A.B.D'na Düşen Pay (TL) (3x4) 5
Yardımcı Hizmet	Laboratuvar	3.157.754,72	Tetkik Sayısı	3.203.743	0,99	219.131	215.985,47
	Radyoloji	6.079.823,80	Tetkik Sayısı	205.150	29,64	15.686	464.870,17
Destek Hizmet	Tek.Hizmet	8.968.409,82	Metrekare	118.690,7	75,56	2.126,08	160.649,12
	Çamaşırhane	389.875,26	Y. Hasta Sayısı	34.060	11,45	2.546	29.143,35
	Yemekhane	6.377.736,74	Öğün Sayısı	1.141.800	5,59	30.206	168.721,24
Genel Yönetim	Eczane	1.204.034,87	Y. Hasta Sayısı	34.060	35,35	2546	90.002,14
	İdari Birimler	16.017.177,98	Çalışan Sayısı	1986	8.065,04	62	500.032,75
İkinci dağıtımdan Genel Cerrahi A.B.D.'na Düşen Toplam Pay (TL)							1.629.404,24

Tablo 6 incelendiğinde, gider yerlerine ait birinci dağıtımdan gelen tutarlar (1) görülmektedir. Tabloda ayrıca esas hizmet üretim gider yerinin diğer gider yerlerinden aldıkları payları belirleyebilmek için gerekli olan dağıtım anahtarları ve hesaplamalar gösterilmektedir. Hastane geneli toplam 128.000 m^2 'dir. Esas hizmet üretim gider yerleri dışındaki gider yerleri toplamı ise $9.309,3 \text{ m}^2$ 'dir. Diğer gider yerleri (teknik hizmetler gider yeri bölümü de dâhil) teknik hizmetlerden pay almayacağı için diğer hizmet gider yerlerinin m^2 'leri toplamı 128.000 m^2 'den çıkartılarak teknik hizmetler için $118.690,7 \text{ m}^2$ dağıtım anahtarı bulunmuştur.

3.2.c. Üçüncü Dağıtım

Genel cerrahi A.B.D.'na düşen toplam indirekt maliyet payı $5.098.379,93 \text{ TL} (3.468.975,69 \text{ TL} + 1.629.404,24 \text{ TL})$ 'dir. Toplam indirekt maliyetin 19 ameliyata dağıtımında hasta yatış günü esas alınmaktadır. Tablo 7'de 19 çeşit ameliyat

için ortalama yatış günü, hasta sayıları, dağıtım oranları ve ameliyatların indirekt maliyetleri gösterilmektedir. Tablo 7'de bulunan 4460 hasta yatış gününde sadece ameliyatsız hastaların yatış günü bulunmaktadır. Hastanede takip edilen yatan hasta sayısı ise 728'dir. Takip için yatışı verilen hastaların ortalama yatış günü ise ortalama 2 gündür. Bu durumda takip için yatan hasta gün sayısı $1.456 (728 \times 2)$ olmaktadır. Bu durumda toplamda $4.460 + 1.456 = 5.916$ yatış günü hesaplanmaktadır. $5.098.379,93 \text{ TL}$ toplam genel üretim giderinin içerisinde yüzde 25 oranında ayakta hasta payı bulunmaktadır. Bu durumda $1.274.594,98 \text{ TL}$ ayakta hasta payı toplam genel üretim giderinden çıkarılmalıdır. Bu durumda $5.098.379,93 \text{ TL} - 1.274.594,98 \text{ TL} = 3.823.784,95 \text{ TL}$ yatış gününe göre dağıtılacak genel üretim gider payını göstermektedir. O halde, $3.823.784,95 \text{ TL} / 5916$ hasta yatış günü = $646,35 \text{ TL/Gün}$ (4) olarak dağıtım oranı bulunmaktadır. Dağıtım oranı (4) ile ortalama yatış günü (1) çarpılarak bir ameliyata ait indirekt maliyet (5)

hesaplanmıştır.

Tablo 7. Ameliyat Maliyeti Tespiti

Ameliyat Türü	Ort. Yatış Günü (1)	Hasta Sayısı (2)	Hasta Yatış Günü (3) 1x2	Dağıtım Oranı (TL/GÜN) (4)	Endirekt Maliyet (TL) (5) 1x4
Pankreas	7	13	91	646,35	4.524,45
Safra Kesesi	3	201	603	646,35	1.939,05
Karaciğer	5	69	345	646,35	3.231,75
İnce-Kalın Bağırsak	4	278	1.112	646,35	2.585,40
Mide-Yemek Borusu	5	89	445	646,35	3.231,75
Dalak	3	27	81	646,35	1.939,05
Apendisit	1	110	110	646,35	646,35
Karın	3	155	465	646,35	1.939,05
Fıtık	1	176	176	646,35	646,35
Fissür	1	4	4	646,35	646,35
Fistül	1	31	31	646,35	646,35
Anal Bölge	2	152	304	646,35	1.292,70
Hemeroid	1	22	22	646,35	646,35
Kıl Dönmesi	1	54	54	646,35	646,35
Tiroit	2	141	282	646,35	1.292,70
Paratiroit	2	31	62	646,35	1.292,70
Mastektomi	1	210	210	646,35	646,35
Lenf Bezi	1	51	51	646,35	646,35
Obezite	3	4	12	646,35	1.939,05
TOPLAM			4.460		

3.3. Endirekt Giderlerin FTM Yöntemi ile Dağıtım

FTM için belirlenen faaliyetler ve alt faaliyetler Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Faaliyetler ve Alt Faaliyetler

Faaliyetler	Alt Faaliyetler
Faaliyet 1 Hasta Kabul	Hasta kabulü, dosya açılması, muayene sırası verilmesi
Faaliyet 2 Muayene	Hasta muayene, kontrol, uzman hekime danışma tetkik istemi
Faaliyet 3 Laboratuvar	Hasta kabul, sıra-barkod verilmesi, Kan alınması, Tahlil
Faaliyet 4 Radyoloji	Hasta kabul, sıra-barkod verilmesi, hastanın işleme alınması
Faaliyet 5 Yatış Öncesi Hizmet	Oda Hazırlanması, dosya inceleme, yatış işleminin yapılması
Faaliyet 6 Ameliyat	Ameliyathanenin ve hastanın hazırlanması, anestezi, ameliyat
Faaliyet 7 Yatış Süresi Hizmet	Ameliyat sonrası yatış işlemi, muayene, hasta takibinin yapılması
Faaliyet 8 Taburcu İşlemleri	Epikriz hazırlama, reçete hazırlama, çıkış işlemleri

Tablo 9’da Genel Cerrahi A.B.D.’na ait endirekt gider kalemleri, tutarları, 1. aşama maliyet etkenleri ve maliyetlerin faaliyetlerle ilişkisi gösterilmektedir.

Tablo 10’da dağıtımda kullanılacak 1.aşama maliyet etkenleri ile faaliyetler arasındaki ilişkiyi gösteren bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 9. Genel Cerrahi A.B.D. Endirekt Giderler 1. Aşama Maliyet Etkenleri

No	Endirekt Giderler	Tutar (TL)	1.Aşama Etkenleri	Maliyet	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8
1	Kırtasiye	202.697,17	Hasta Sayısı		x	x			x		x	x
2	Yakıtlar	17.172,30	Metrekare		x	x			x	x	x	x
3	Temizlik Ekipmanları	80,40	Metrekare		x	x			x	x	x	x
4	Enerji-Su	84.653,61	Metrekare		x	x			x	x	x	x
5	Hastane Bakım Onarım	6.155,20	Metrekare		x	x			x	x	x	x
6	Tıbbi Cihaz Bakım Onarım	18.530,77	Tıbbi Cihaz Sayısı			x				x		
7	Ulaştırma Haberleşme	1.778,19	Hasta Sayısı		x	x			x	x	x	x
8	Temizlik Hiz. Alımı	101.255,26	Metrekare		x	x			x	x	x	x
9	Güvenlik Hiz. Alımı	70.161,32	Metrekare		x	x			x	x	x	x
10	Tıbbi Atık	36.484,18	Yüzdesel Oran			x			x	x	x	x
11	Personel Hiz. Alımı	90.441,59	Personel Sayısı		x	x			x		x	x
12	Endirekt Personel	1.643.313,24	Personel Sayısı		x	x			x	x	x	x
13	Bina Amortisman	110.021,31	Metrekare		x	x			x	x	x	x
14	Demirbaş Amortismanı	32.949,00	Direkt Tutar		x	x			x	x	x	x
15	Tıbbi Cihaz Amortismanı	1.053.282,15	Direkt Tutar			x				x		
16	Genel Yönetimden Gelen Pay	500.032,75	Hasta Sayısı		x	x			x	x	x	x
17	Teknik Hizmetlerden Gelen Pay	160.649,12	Metrekare		x	x			x	x	x	x
18	Çamaşırhaneden Gelen Pay	29.143,35	Yüzdesel Oran			x			x	x	x	
19	Yemekhaneden Gelen Pay	168.721,24	Öğün Sayısı		x	x			x	x	x	x
20	Eczaneden Gelen Pay	90.002,14	Yatan Hasta Sayısı						x	x	x	
21	Laboratuvardan Gelen Pay	215.985,47	F3’e Direk Yükleme				x					
22	Radyolojiden Gelen Pay	464.870,17	F4’e Direk Yükleme					x				

Tablo 10. 1.Aşama Maliyet Etkenleri ve Faaliyetler Arasındaki İlişki

Faaliyet	Hasta Sayısı	M ²	Personel Sayısı (Hizmet Alımı)	Personel Sayısı	Tıbbi Cihaz Sayısı	Demirbaş Sayısı	Öğün Sayısı
F1	15.792	70	3	6	-	7	2210
F2	15.792	862	2	7	15	41	4400
F3	-	-	-	-	-	-	-
F4	-	-	-	-	-	-	-
F5	2546	559	6	5	-	30	2740
F6	1818	76,08	-	3	13	13	720
F7	2546	559	7	5	-	30	18456
F8	15.792	70	3	4	-	7	1680
Toplam	54.286	2.126,08	21 kişi	30 kişi 11 doktor	28	128	30.206

1.aşama maliyet etkenleri ile faaliyetler arasındaki ilişki belirlendikten sonra giderler 1. aşama maliyet etkenleri ile faaliyetlere dağıtılmıştır. Çalışmanın Geleneksel Maliyet Sisteminde Laboratuvar ve Radyoloji gider yerleri bulunmaktadır. Faaliyet Tabanlı Maliyet Sisteminde de Laboratuvar ve Radyoloji faaliyetleri bulunmaktadır. Genel Cerrahi A.B.D.'nda tetkik yapılmamakta, Laboratuvar ve Radyoloji gider birimlerinden destek alınmaktadır. Bu nedenle Laboratuvar ve Radyoloji gider yerlerinden Genel Cerrahi A.B.D.'na düşen tutarlar direkt olarak Laboratuvar ve Radyoloji faaliyetine yüklenmiş, diğer gider kalemlerinde tek tek Laboratuvar ve Radyoloji faaliyetlerine düşen paylar gösterilmemiştir.

Açıklamalar:

Madde 21 ve madde 22 için: Laboratuvar ve radyoloji faaliyetlerinin yapıldığı yerler; teknik hizmetlerden, genel yönetim birimlerinden ve yemek giderlerinden pay almaktadır. Tablo 9'da yer alan maliyet kalemlerinin içerisinde bu gider payları bulunmamaktadır. Bu nedenle bu tutarlara diğer gider yerlerinden aldıkları paylar da eklenmelidir. Hastane geneli teknik hizmetlerin tutarı 8.968.409,82 TL'dir. Hastane toplam 128.000 m²'dir. Bu durumda maliyet yükleme oranı 8.968.409,82TL/128.000 m² =70,07TL/m²'dir. Laboratuvar ise 2.405 m²'dir. Bu durumda teknik hizmetlerin maliyetinden laboratuvara düşen pay 70,07x2405=168.518,35 TL olarak hesaplanmaktadır. Bu tutar içerisinde laboratuvarın hastaneye ait toplam maliyeti bulunmaktadır. Genel Cerrahi A.B.D.'na düşen payı bulmak için tetkik sayısı esas alınarak dağıtım yapılmıştır. Hastane geneli laboratuvar tetkik sayısı 3.203.743'tür.

Maliyet yükleme oranı 168.518,35TL/3.203.743 tetkik= 0,05 TL/tetkik olarak hesaplanmaktadır. Genel Cerrahi A.B.D. hastaları için yapılan tetkik sayısı ise 219.161'dir. Bu durumda, teknik hizmetlerden laboratuvar faaliyetine düşen pay 0,05 TL x 219.161 tetkik sayısı=11.527,97 TL'dir. Radyoloji birimi 1.800 m²'dir. Teknik hizmetlerden radyolojiye düşen pay 70,07 TL x 1800 m²=126.126 TL/m² olarak hesaplanmaktadır. Bu tutar içerisinde radyolojinin toplam maliyeti bulunmaktadır. Genel Cerrahi A.B.D.'nın radyoloji faaliyetine düşen payı bulmak için tetkik sayısı esas alınarak dağıtım yapılmalıdır. Hastane geneli radyoloji tetkik sayısı 205.150'dir. Bu durumda, 126.126 TL /205.150 tetkik sayısı=0,61 TL/tetkik olarak maliyet yükleme oranı bulunmaktadır. Genel Cerrahi A.B.D. hastaları için yapılan tetkik sayısı ise 15.686'dir. Genel Cerrahi A.B.D.'nın radyoloji faaliyetine düşen pay ise, 0,61 TLx15.686 tetkik sayısı=11.527,97 TL olarak hesaplanmaktadır.

Yemekhane gider yerinden alınan tutar ise 6.377.736,74 TL'dir. Hastane geneli 1.142.300 öğün sayısı vardır. Bu durumda maliyet yükleme oranı 6.377.736,74 TL/1.142.300= 5,58 TL olarak hesaplanmaktadır. Laboratuvar personeli bir yıl içerisinde 8.460 öğün tüketmiştir. Bu durumda yemekhaneden laboratuvara düşen pay 8.460 x 5,58=48.211,2 TL olarak hesaplanmıştır. Laboratuvarda yıl içerisinde toplam 3.203.743 tetkik yapılmıştır. Maliyet yükleme oranı 48.211,2 TL /3.203.743 tetkik sayısı =0,02 TL olarak hesaplanmıştır. Laboratuvarda Genel Cerrahi A.B.D. için yapılan tetkik sayısı ise 219.161'dir. Yemekhaneden laboratuvar faaliyetine düşen

pay 0,02 x 219.161 tetkik sayısı=3.298,02 TL olarak bulunmaktadır. Radyoloji biriminde çalışanlar bir yıl içerisinde 9.600 öğün tüketmiştir. Bu durumda yemekhaneden radyoloji birimine düşen pay 9.600x5,58=53.568 TL olarak hesaplanmıştır. 53.568TL TL/205.150 tetkik sayısı=0,26 TL maliyet yükleme oranı olarak hesaplanmıştır. Bu durumda yemekhaneden radyoloji faaliyetine düşen pay 0,26 x15.686 tetkik sayısı =4.095,87 TL'dir.

Genel yönetim gider yerinin toplam maliyeti 16.017.177,98 TL'dir. Toplam çalışan sayısı ise 2.405'tir. Maliyet yükleme oranı, 16.017.177,98 TL/2.405 çalışan=6.659,95 TL olarak hesaplanmaktadır. Laboratuvar biriminde çalışan kişi sayısı 36'dır. Bu durumda genel yönetim giderinden laboratuvar birimine düşen pay 36 x 6.659,95 TL=239.758,20 TL'dir. 239.758,20 TL /3.203.743 tetkik sayısı =0,07 TL maliyet yükleme oranı olarak bulunmaktadır. Genel yönetim gider yerinden laboratuvar faaliyetine düşen pay 0,07 TL x 219.161 tetkik sayısı =16.401,33 TL olarak hesaplanmaktadır. Radyoloji çalışan sayısı 40'tir. 40 x 6.659,95 TL=266.398 TL radyoloji gider yerinin maliyetini oluşturmaktadır. Maliyet yükleme oranı 266.398 TL/205.150 tetkik sayısı=1,30 TL olarak hesaplanmaktadır. Genel yönetim gider yerinden radyoloji faaliyetine düşen pay ise 1,30 TL x 15.686 tetkik=20.369,1 TL'dir.

Bu durum itibari ile laboratuvar faaliyetine eklenen toplam tutar, 247.212,79 TL, Radyoloji faaliyetine eklenen toplam tutar ise, 498.978,88 TL olmaktadır.

Madde 10 ve 18 için, Tıbbi Atık İmha ve Taşıma Hizmet Gideri 1.aşama maliyet etkeni olarak yapılan görüşmeler neticesinde yüzdesel oranlar belirlenmiştir.

Madde 14 ve 15 için: Genel Cerrahi A.B.D.'nın her bir faaliyetine ait demirbaş ve tıbbi cihaz amortismanlarının tutarları, yönetimle yapılan görüşmeler sonucunda belirlenmiştir. Tıbbi Cihaz F2'de ve F6'da kullanılmaktadır.

Madde 16 Endirekt Personel Gideri için 1.aşama maliyet etkeni olarak personel sayısı esas alınmıştır. Doktorlar ve Asistanlar için ise farklı bir hesaplama yapılmaktadır. Gün içerisinde hangi faaliyetlerde ne kadar süre geçirdikleri parantez içerisinde verilmiştir. Öncelikli olarak doktor ve araştırma görevlilerinin tutarları hesaplanmış, toplam endirekt personel tutarından çıkartılmış ve kalan tutar personel sayısına göre dağıtılmıştır. Tablo 11'de bu süreç gösterilmektedir.

Tablo 11'de endirekt personel giderinin faaliyetlere dağıtılması gösterilmektedir. 8 doktorun yıllık maliyeti 452.876,16 TL, 3 asistanın yıllık maliyeti de 124.128,00 TL'dir. Bu durumda doktor ve asistanların toplam maliyeti 577.004,16 TL olmaktadır. Toplam tutar 1.643.313,24 TL'den 577.004,16 TL çıkarılırsa dağıtım yapılacak tutar 1.066.309,08 TL olacaktır. Dağıtım yapılacak toplam personel sayısı ise 30'dur. Bu durumda; Maliyet Yükleme Oranı (2), 1.066.309,08 TL/30 kişi=35.543,64 TL/kişi olarak bulunmaktadır. Doktor ve asistanların yıllık ücretleri hangi faaliyetlerde ne kadar süre geçirdikleri göz önüne alınarak faaliyetlere dağıtım yapılmıştır (4). Tablo 12'de faaliyet maliyetlerinin her bir gider kaleminden aldıkları paylar ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Tablo 11. Endirekt Personel Giderlerinin Faaliyetlere Dağıtılması

Faaliyet	Personel Sayısı (1)	Maliyet Yükleme Oranı (TL) (2)	Faaliyet Maliyeti (TL) 3=1x2	Doktor ve Asistan	Doktor Asistan Ücreti (TL) 4	Toplam Maliyet (TL) 3+4
F1	6 sekreter	35.543,64	213.261,82			213.261,82
F2	7 Hemşire	35.543,64	248.805,45	3 asistan (%30)	37.238,40	286.043,85
F5	4 Hemşire	35.543,64	177.718,18	3 asistan (%10)	193.563,26	371.281,44
	1 H. bakıcı					
F6	3 Hemşire	35.543,63	106.630,91	8 dok. (%20)	115.400,83	222.031,74
				3 asistan (%20)		
F7	4 Hemşire	35.543,64	177.718,18	3 asistan (%40)	185.514,04	363.232,22
	1 H. bakıcı			8 dok. (%30)		
F8	3 Hemşire	35.543,64	142.174,54 ₺	8 dok. (%10)	45.287,62	187.462,16
	1 H. bakıcı					
Toplam			1.066.309,08		577.004,16	1.643.313,24

Tablo 12. Faaliyet Maliyetlerinin Ayrıntılı Gösterimi (TL)

Faaliyetler	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	Toplam
Giderler									
Kurtasiye	61.008,49	61.008,49	0,00	0,00	9.835,84	0,00	9.835,84	61.008,49	202.697,15
Yakıt	565,39	6.396,97	0,00	0,00	4.515,03	614,5	4.515,03	565,39	17.172,31
Temizleme	2,6	30	0,00	0,00	21,1	2,9	21,1	2,6	80,30
Enerji ve Su	2.787,17	31.534,87	0,00	0,00	22.257,57	3.029,26	22.257,57	2.787,17	84.653,61
Bak. Onarım	202,66	2.292,91	0,00	0,00	1.618,36	220,26	1.618,36	202,66	6.155,21
T. Cih. Bak. Onarım	0,00	9.927,20	0,00	0,00	0,00	8.603,57	0,00	0,00	18.530,77
Ulaştırma	517,28	517,28	0,00	0,00	83,4	59,55	83,4	517,28	1.778,19
Temizlik	3.333,77	37.719,26	0,00	0,00	26.622,56	3.623,34	26.622,56	3.333,77	101.255,26
Güvenlik	2.310,02	26.136,25	0,00	0,00	18.447,18	2.510,66	18.447,18	2.310,02	70.161,31
Tıbbi Atık	0,00	1.824,21	0,00	0,00	3.648,42	18.242,09	10.945,25	1.824,21	36.484,18
Personel Hizmet	12.920,23	8.613,48	0,00	0,00	25.840,45	0,00	30.147,2	12.920,23	90.441,59
Personel Gider	213.261,82	286.043,85	0,00	0,00	371.281,44	222.031,74	363.232,22	187.462,16	1.643.313,23
Bina Amortismanı	3.622,39	40.984,76	0,00	0,00	28.927,37	3.937,02	28.927,37	3.622,39	110.021,30
D.baş Amortis.	429,36	10.553,98	0,00	0,00	7.722,42	6.091,46	7.722,42	429,36	32.949,00
T. Cihaz Amortis.	0,00	564.258,30	0,00	0,00	0,00	489.023,86	0,00	0,00	1.053.282,16
Laboratuvar	0,00	0,00	215.985,47	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	215.985,47
Radyoloji	0,00	0,00	0,00	464.870,17	0,00	0,00	0,00	0,00	464.870,17
Teknik	5.289,28	59.844,46	11.527,97	9.643,74	42.238,70	5.748,69	42.238,70	5.289,28	181.820,82
Çamaşhane	0,00	2.914,34	0,00	0,00	2.914,34	14.571,68	8.743,01	0,00	29.143,37
Eczane	0,00	0,00	0,00	0,00	32.109,18	25.783,78	32.109,18	0,00	90.002,14
Yemekhane	12.344,37	24.577,02	3.298,02	4.095,87	15.304,78	4.021,69	103.089,43	9.383,95	176.115,13
Gen. Yönetim	146.988,52	146.988,52	16.401,33	20.369,1	21.072,82	16.921,55	21.072,82	146.988,52	536.803,18
Toplam	465.583,35	1.322.166,15	247.212,79	498.978,88	634.460,96	825.037,60	731.628,64	438.647,48	5.163.715,85

Tablo 13. Faaliyetlerin Birim Maliyetinin Hesaplanması

Faaliyetler	Maliyetler (TL) 1	2. Aşama Maliyet Etkenleri	Maliyet Etkenleri 2	Yükleme Oranı (TL) 1/2
F1	465.583,35	Hasta Sayısı	15.792	29,48
F2	1.322.166,15	Hasta Sayısı	15.792	83,72
F3	247.212,79	Test Sayısı	219.161	1,13
F4	498.978,88	Tetkik Sayısı	15.686	31,81
F5	634.460,96	Yatan Hasta Sayısı	2546	249,20
F6	825.037,60	Toplam Süre (Saat)	2.625,35	314,26
F7	731.628,64	Yatış Günü Sayısı	5916	123,67
F8	438. 647,48	Hasta Sayısı	15.792	27,78
Toplam	5.163.715,85			

Tablo 13'te ise faaliyetlerin birim maliyetlerinin hesaplanması gösterilmektedir.

Tablo 14. Maliyet Objeleri ile İlgili Gerekli Bilgiler

Ameliyat	Lab. Test Sayısı	Rad. Tetkik Sayısı	Ameliyat Süresi (saat)	Ameliyat	Lab. Test Sayısı	Rad. Tetkik Sayısı	Ameliyat Süresi (saat)
Pankreas	2	4	8	Fissür	1	1	0,33
Safra kesesi	2	1	1	Fistül	2	1	0,33
Karaciğer	2	3	5	Hemoroid	2	1	0,5
İnce-kalın bağırsak	2	3	2	Kıl Dönmesi	2	1	0,16
Mide-yemek borusu	2	3	3	Tiroit	3	2	1
Dalak,Apandist,Paratiroid	2	2	1	Mastektomi	2	3	1
Karın	2	2	1,5	Lenf Bezi	2	1	0,66
Fitik, Anal Bölge	2	1	1	Obezite	2	2	2

Tablo 14'te F3, F4 ve F6 maliyetlerinin hesaplanabilmesi için ek bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 15. Faaliyet Maliyetlerinin Maliyet Objelerine Yüklenmesi (TL)

Ameliyat	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	Top. End. Mal.
Pankreas	29,48	83,72	2,26	127,24	249,20	2.514,08	865,69	27,78	3.899,45
Safra Kesesi	29,48	83,72	2,26	31,81	249,20	314,26	371,01	27,78	1.109,52
Karaciğer	29,48	83,72	2,26	95,43	249,20	1.571,30	618,35	27,78	2.677,52
İ.K.Bağırsak	29,48	83,72	2,26	95,43	249,20	628,52	494,68	27,78	1.611,07
Mide-Y.Borusu	29,48	83,72	2,26	95,43	249,20	942,78	618,35	27,78	2.049
Dalak	29,48	83,72	2,26	63,62	249,20	314,26	371,01	27,78	1.141,33
Apandisit	29,48	83,72	2,26	63,62	249,20	314,26	123,67	27,78	893,99
Karın	29,48	83,72	2,26	63,62	249,20	471,39	371,01	27,78	1.298,46
Fitik	29,48	83,72	2,26	31,81	249,20	314,26	123,67	27,78	862,18
Fissür	29,48	83,72	1,13	31,81	249,20	103,71	123,67	27,78	650,5
Fistül	29,48	83,72	2,26	31,81	249,20	103,71	123,67	27,78	651,63
Anal Bölge	29,48	83,72	2,26	31,81	249,20	314,26	247,34	27,78	985,85
Hemoroid	29,48	83,72	2,26	31,81	249,20	157,13	123,67	27,78	705,05
Kıl Dönmesi	29,48	83,72	2,26	31,81	249,20	50,28	123,67	27,78	598,2
Tiroit	29,48	83,72	3,39	63,62	249,20	314,26	247,34	27,78	1.018,79
Paratiroid	29,48	83,72	2,26	63,62	249,20	314,26	247,34	27,78	1.017,66
Mastektomi	29,48	83,72	2,26	95,43	249,20	314,26	123,67	27,78	925,8
Lenf Bezi	29,48	83,72	2,26	31,81	249,20	207,41	123,67	27,78	755,33
Obezite	29,48	83,72	2,26	59,28	249,20	628,52	371,01	27,78	1.451,25

Tablo 15'te 19 ameliyatın her bir faaliyetten aldığı maliyetler ile toplam indirekt maliyetleri gösterilmektedir. Örnek hesaplama: Pankreas ameliyatı için her hastadan 2 laboratuvar testi istenmektedir. F3'ün birim maliyeti de 1,13 TL'dir. Bu durumda F3 maliyeti 1,13TLx2 test=2,26 TL olarak hesaplanmaktadır. Diğer hesaplamalar da aynı şekilde yapılmıştır.

3.4. Endirekt Giderlerin KTM Yöntemi İle Dağıtım

Çalışmada 8 kaynak havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra her bir havuzun içindeki maliyet karakterleri sabit veya orantısal olarak ayrılmış ve dağıtım anahtarları belirlenmiştir. Her bir maddi duran varlığın yerine koyma maliyetinin tespiti pratik olmadığından yerine koyma maliyetlerinin, maddi duran varlıkların kayıtlı değerlerinin %10 fazlası olduğu varsayılmıştır. Dağıtım esnasında yeni

tutar esas alınmıştır. Personel Kaynak Havuzunda yer alan personel maliyetlerinden doktor ve asistanların maliyetleri orantısal diğer personel maliyetleri ise sabit olarak kabul edilmiştir. FTM'de olduğu gibi Laboratuvar ve Radyoloji biriminden gelen faaliyetler direkt olarak ilgili faaliyetlere yüklenmiştir. Her bir dağıtımda ayrı ayrı belirtilmeyecektir. Fakat ikincil kaynaklardan gelen maliyetlerden Laboratuvar ve Radyoloji Faaliyetlerine yapılan ilgili yüklemeler bu uygulamada da yapılmıştır. KTM'de, atıl kapasite hesaplanırken pratik kapasite ile fiili kapasite arasındaki farkın alınması daha doğru sonuç verecektir. Fakat fiili kapasite tespit edilmesi sağlık sektörü için çok zor olduğundan dolayı atıl kapasite hesaplanırken pratik kapasite ile teorik kapasite arasındaki fark alınmıştır. Tablo 16'da kaynak havuzları, maliyet karakterleri ve dağıtım anahtarları gösterilmektedir.

Tablo 16. Kaynak Havuzları

Kaynak Havuzları	Kaynak	Maliyet (TL)	Maliyet Karakteri	Dağıtım Anahtarı
Personel Kaynak Havuzu	Diğer Personel Hizmet Alımı	90.441,59	Sabit	Çalışma Süresi
	Endirekt Personel	1.066.309,09 577.004,15	Sabit Orantısal	Çalışma Süresi
Genel Giderler Kaynak Havuzu	Kırtasiye	202.697,17	Orantısal	Hasta Sayısı
	Genel Yönetim	500.032,75	Sabit	Hasta Sayısı
	Ulaş.Haberleşme	1.778,19	Orantısal	Hasta Sayısı
Bina Kaynak Havuzu	Bina B. Onarım	6.155,20	Sabit	Metrekare
	Bina Amortisman	121.023,44	Sabit	Metrekare
	Teknik Hizmet	160.649,12	Sabit	Metrekare
	Temizleme Ekipmanı	80,40	Sabit	Metrekare
	Temizlik	101.255,26	Sabit	Metrekare
	Güvenlik	70.161,32	Sabit	Metrekare
	Yakıtlar	17.172,30	Orantısal	Metrekare
	Enerji Ve Su Gideri	84.653,61	Orantısal	Metrekare
Tıbbi Cihaz Kaynak Havuzu	T.Cih. Bak. Onarım	18.530,77	Sabit	T. Cihaz Sayısı
	T. Cihaz Amortisman	1.158.610,37	Sabit	Direkt Tutar
Yard. Hizmet Kaynak Havuzu	Laboratuvar	247.212,79	Orantısal	Direkt Faaliyete
	Radyoloji	498.978,88	Orantısal	Direkt Faaliyete
Destek Hizmet Kaynak Havuzu	Eczane	90.002,14	Orantısal	Hasta Sayısı
	Çamaşırhane	29.143,35	Orantısal	Hasta Sayısı
	Tıbbi Atık	36.484,18	Orantısal	Hasta Sayısı
Yemekhane Kaynak Havuzu	Yemekhane	82.175,41 86.545,83	Sabit Orantısal	Öğün Sayısı
	Demirbaş Amortismanı	36.243,9	Sabit	Direkt Tutar

3.4.a. Kaynak Havuzlarında Biriken Orantısal Maliyetlerin Faaliyetlere Dağıtımı

KTM'nin en önemli özelliğinden bir tanesi kısa vadeli ve uzun vadeli karar almaya yardımcı olmasıdır. Bu yüzden orantısal ve sabit maliyetlerin ayrıştırılması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikli olarak kaynak havuzlarındaki orantısal giderler, daha sonra sabit giderler tek tek faaliyetlere dağıtılarak faaliyet maliyetleri bulunacaktır. FTM yönteminde yapıldığı gibi laboratuvar ve radyoloji birimlerinden gelen tutarlar direkt olarak laboratuvar ve radyoloji faaliyetlerine dağıtılmıştır. Diğer kaynak havuzlarından laboratuvar ve radyoloji faaliyetlerine dağıtım yapılmayacaktır.

3.4.a.1. Personel Kaynak Havuzunda Biriken Orantısal Maliyetlerin Faaliyetlere Dağıtımı

Personel Kaynak Havuzunda yer alan asistan kaynak maliyeti 124.128 TL, doktor kaynak maliyeti ise 452.876,16 TL'dir. Endirekt Personel maliyetinin orantısal maliyeti faaliyetlere dağıtılırken dağıtım anahtarı olarak çalışma saati belirlenmiştir. KTM'de orantısal giderler dağıtılırken pratik kapasite üzerinden dağıtım yapılmaktadır. Bu nedenle öncelikli olarak pratik kapasite hesaplanmıştır. Tablo 17'de bu süreç gösterilmiştir. Doktor ve asistanların her bir faaliyette geçirdikleri süreler oransal olarak tespit edilmiş ve çalışan sayısının yer aldığı sütunda parantez içerisinde gösterilmiştir. Bir günde 9 saat çalışmakta olup bunun 1 saati günlük molaya ayrılmaktadır. Bu durumda net olarak günde 8 saat çalışılmaktadır. Bu 8 saat parantez içerisinde belirtilen oranlarla çarpılarak her bir faaliyette çalışan kişinin o faaliyette geçirdiği süre bulunmuştur. Bir ayda çalışılan gün sayısı 20'dir. Bu durumda birim çalışan için aylık çalışma süresi saat cinsinden belirlenmiştir. Aylık çalışma saat süresi dakikaya çevrilmiş ve yıllık olarak hesaplanmıştır. Toplam çalışan için net yıllık çalışma süresi ise, çalışan sayısı ile birim çalışan yıllık çalışma süresi (dakika) ile çarpılarak bulunmuştur. Böylelikle her bir

faaliyet için süreler belirlenmiş son olarak da toplam çalışma süresi bulunmuştur. F1'de ilgili maliyet hesaplamada çalışan bulunmamaktadır.

Tablo 17. Personel Orantısal Maliyetlerin Faaliyetlere Dağıtımı

Faaliyet	Çalışan Sayısı	Toplam Çalışma Süresi (Dakika)	Faaliyet Maliyeti (TL)
F2	3 Asistan (%30)	103.680	62.064
F5	3 Asistan (%10)	34.560	20.688
	8 Doktor (%40)	368.640	209.019,8
F6	8 Doktor (%20)	61.440	34.836,63
	3 Asistan (%20)	23.040	13.792
F7	3 Asistan (%40)	46.080	27.584
	8 Doktor (%30)	276.480	156.764,8
F8	8 Doktor (%10)	92160	52.254,94
Toplam		1.006.080	577.004,15

Tablo 17'de asistanların bütün faaliyetlerde toplam çalışma süresi 207.360 dakika, doktorların toplam çalışma süresi ise 798.720 dakika olarak hesaplanmaktadır. Bu durumda asistanlar için maliyet yükleme oranı 0,60 TL (124.128 TL/207.360), doktorlar için maliyet yükleme oranı 0,57 TL (452.876,16/798.720) olmaktadır. Asistanlar ve doktorlar için her bir faaliyette buldukları toplam çalışma süresi ile birim maliyet çarpılarak faaliyet maliyetleri hesaplanmıştır.

3.4.a.2. Diğer Kaynak Havuzlarındaki Orantısal Giderlerin Dağıtımı

Diğer kaynak havuzlarında yer alan kaynakların maliyetleri, dağıtım anahtar ölçütleri, toplam dağıtım anahtarları ve maliyet yükleme oranları Tablo 18'de gösterilmektedir.

Tablo 18'de hesaplanan maliyet yükleme oranları ile Tablo 10'da yer alan faaliyet maliyet ilişkileri tablosundaki değerler çarpılarak her bir faaliyetin maliyeti hesaplanmıştır. Tablo 9'da yer alan faaliyetler ve maliyet ilişkileri dikkate alarak dağıtım yapılmıştır. Tablo 19'da orantısal maliyetlerin faaliyetlere dağıtım sonucunda elde edilen faaliyet maliyetleri gösterilmektedir.

Tablo 18. Diğer Kaynak Havuzu Orantısal Giderler

Kaynak Havuzu		Kaynak	Kaynak Maliyetleri (TL)	Dağıtım Ölçütü	Anahtarı	Toplam Dağıtım Anahtarı	Maliyet Yükleme Oranı (TL)
Genel Gider	204.475,36	Kırtasiye	202.697,17	Hasta Sayısı		52.468	3,86
		Ulaş.Haberleşme	1.778,19	Hasta Sayısı		54.286	0,03
Bina	101.825,91TL	Yakıtlar	17.172,30	Metrekare		2.126,08	8,08
		Enerji- Su	84.653,61				39,82
Y.Hizmet	746.191,67	Laboratuvar	247.212,79	Direkt F3' e yüklenmiştir.			
		Radyoloji	498.978,88	Direkt F4'e yüklenmiştir			
Destek	155.629,67	Eczane	90.002,14	Yatan Hasta Sayısı		6.346	14,18
		Çamaşırhane	29.143,35	Yüzdesel Oran		F2 (%10) F5(%10) F6(%50) F7(%30)	
		Tıbbi Atık	36.484,18	Yüzdesel Oran		F2(%5) F5(%10) F6(%50) F7(%30) F8(%5)	
Yemekhane	86.545,83	Yemekhane	86.545,83	Öğün Sayısı		15.501	5,58

Tablo 19. Faaliyet Maliyetlerinin Toplamı (TL) (Orantısal Maliyetler)

Faaliyet	Endirekt Personel	Yönetim	Bina	Yardımcı Hizmet	Destek Hizmet	Yemekhane	Top. Maliyeti	Faaliyet
F1		61525,78	3.353				64.878,78	
F2	62.064	61525,78	37.932		4.738,55		163.658,59	
F3				247.212,79			247.212,79	
F4				498.978,88			498.978,88	
F5	229.707,77	9919,24	26.773		38.671,94		306.606,3	
F6	48628,63	59,55	3.644		58.597,55		110.751,83	
F7	184348,82	9919,24	26.773		51.797,44	86545,83	359.979	
F8	52254,94	61525,78	3.353		1.824,21		119.558,33	
Toplam	577.004,15	204.475,37	101.825,91	746.191,67	155.629,67	86.545,83	1.871.624	

3.4.b. Kaynak Havuzlarında Biriken Sabit Maliyetlerin Faaliyetlere Dağıtımı

Bu bölümde kaynak havuzunda biriken sabit maliyetlerin faaliyetlere dağıtımı yapılmıştır. KTM'de sabit maliyet dağıtılırken teorik çalışma saati hesaplanmakta fakat pratik çalışma saati üzerinden faaliyetlere dağıtılmaktadır. Bu durumda aradaki fark atıl kapasite maliyetini ortaya çıkarmaktadır.

3.4.b.1. Personel Havuzunda Biriken Sabit Maliyetlerin Faaliyetlere Dağıtımı

Öncelikli olarak Diğer Personel Hizmet Alımı kaynağının (90.441,59 TL) faaliyetlere dağıtımı yapılacaktır. Tablo 20'de diğer personel hizmet alımı için hesaplanan teorik ve pratik kapasiteler gösterilmektedir.

Tablo 20. Diğer Personel Hizmet Alımı Teorik ve Pratik Kapasite Çalışma Süresi Tespiti

Teorik Kapasite				Pratik Kapasite				
Faaliyet	Aktif Çalışan Sayısı	Çalışma Süresi (dak)	Birim Maliyet	Faaliyet Maliyeti (TL) a	Çalışma Süresi (dak)	Birim Maliyet	Faaliyet Maliyeti (TL) b	Atıl Kapasite a-b
F1	3	388.800	0,03	12.920,23	345.600	0,03	11.484,65	1.435,58
F2	2	259.200	0,03	8.613,48	230.400	0,03	7.656,43	957,05
F5	6	777.600	0,03	2.5840,45	691.200	0,03	22.969,29	2.871,16
F7	7	907.200	0,03	3.0147,20	806.400	0,03	26.797,51	3.349,69
F8	3	388.800	0,03	12.920,2	345.600	0,03	11.484,65	1.435,58
Toplam		2.721.600		90.441,59	2.419.200		80.392,53	10.409,06

Teorik kapasite hesaplama: Bir günde 9 saat çalışılmaktadır. Bir ayda çalışılan gün sayısı 20'dir. Bu durumda birim çalışan aylık çalışma süresi 180 saat olarak hesaplanmaktadır. 180 saat 10.800 dakikaya eşittir. Yıllık süre ise 129.600 dakikadır (10.800 dakika x 12 ay). Her bir faaliyette çalışan kişi sayısı ile yıllık süre çarpılarak o faaliyete ait toplam çalışma süresi bulunmaktadır. Maliyet yükleme oranı ise $90.441,59 \text{ TL} / 2.721.600 \text{ dakika} = 0,03 \text{ TL/dakika}$ olarak hesaplanmaktadır. Her bir faaliyet için birim maliyet ile çalışma süresi çarpılarak faaliyete yüklenen maliyet bulunmaktadır.

Pratik kapasite hesaplama: Günlük çalışma zamanı 9 saattir.

Günlük 1 saat mola verilmektedir. Bu durumda günlük net 8 saat çalışılmaktadır. Böylelikle birim çalışan aylık çalışma süresi 160 saat olarak hesaplanmaktadır. 160 saat 9.600 dakikaya eşittir. Yıllık süre ise (9.600 dakika x 12 ay) 115.200 dakika olmaktadır. Her bir faaliyette çalışan kişi sayısı ile yıllık süre çarpılarak o faaliyete ait toplam çalışma süresi bulunmaktadır.

Tablo 20 incelendiği zaman, toplam faaliyetlerin maliyeti, 90.441,59 TL olduğu fakat yüklenen tutarın ise 80.392,53 TL olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda 10.409,06 TL atıl kapasite tutarı bulunmaktadır.

Tablo 21. Endirekt Personel Teorik ve Pratik Kapasite Çalışma Süresi Tespiti

Teorik Kapasite				Pratik Kapasite				Atıl Kapasite a-b
Faaliyet	Çalışan Sayısı	Çalışma Süresi (dak.)	Birim Maliyet	Faaliyet Maliyeti (TL) a	Çalışma Süresi (dak.)	Birim Maliyet	Yüklenen Maliyeti (TL) b	
F1	6	777.600	0,27	213.261,82	691.200	0,27	189.566,06	23.695,76
F2	7	907.200	0,27	248.805,45	806.400	0,27	221.160,4	27.645,05
F5	5	648.000	0,27	177.718,18	576.000	0,27	157.971,72	19.746,46
F6	3	388.800	0,27	106.630,91	345.600	0,27	94.783,03	1.071.616,97
F7	5	648.000	0,27	177.718,18	576.000	0,27	157.971,72	19.746,46
F8	4	518.400	0,27	142.174,55	460.800	0,27	126.377,38	15.797,17
Toplam		3.888.000		1.066.309,09	3.456.000		947.830,30	118.478,79

Tablo 21’de teorik kapasitenin ve pratik kapasitenin çalışma sürelerinin hesaplanma süreci diğer personel hizmet alımlarının çalışma süresindeki hesaplama süreci ile aynıdır. Birim maliyet 1.066.309,09 TL/3.888.000 dak.=0,27 TL/dak. olarak hesaplanmaktadır.

Tablo 21’de görüldüğü üzere, hesaplanan faaliyet maliyeti 1.066.309,09 TL’dir. Yüklenen maliyet ise, 947.830,30 TL’dir. Aradaki 118.478,79 TL fark ise atıl kapasiteyi oluşturmaktadır.

3.4.b.2. Genel Giderler Kaynak Havuzunda Biriken Sabit Maliyetlerin Faaliyetlere Dağıtımı

Genel giderler kaynak havuzu içerisinde sabit olan maliyetler genel yönetimden gelen maliyetlerdir. Genel Cerrahi A.B.D.’na düşen paylar faaliyetlere dağıtılacaktır. Bunun için gerekli olan bilgiler Tablo 22’de yer almaktadır.

Tablo 23’te sabit maliyetlerin faaliyetlere dağıtımı sonucunda elde edilen faaliyet maliyetleri gösterilmektedir.

Tablo 22. Genel Giderler Kaynak Havuzu Gerekli Bilgiler

Kaynak Havuzu	Kaynak	Kaynak Maliyetleri (TL)	Dağıtım Anahtarı	Toplam Anahtarı	Dağıtım	Maliyet (TL)	Yükleme Oranı
G.Gider	Genel Yönetim	500.032,75	Hasta Sayısı	54.286		9,21	
Bina	Bina Bakım Onarım	6.155,20	Metrekare	2.126,08		2,90	
	Bina Amortismanı	121.023,44	Metrekare	2.126,08		56,92	
	Teknik Hizmet	160.649,12	Metrekare	2.126,08		75,56	
	Temizleme Ekip.	80,40	Metrekare	2.126,08		0,04	
	Temizlik Hiz. Alımı	101.255,26	Metrekare	2.126,08		47,63	
Tıbbi Cihaz	Güvenlik Hizmet Alımı	70.161,32	Metrekare	2.126,08		33,00	
	T.Ciz.Bakım Onarım	18.530,77	T.Cih.Sayısı	28		661,81	
Yemekhane	T.Cihaz Amortisman	1.158.610,37	Direkt Tutar				
	Yemekhane	82.101,56	Öğün Sayısı	14.705		5,58	
Demirbaş	Demirbaş Amortismanı	36.243,90	Direkt Tutar				

Tablo 23. Faaliyet Maliyetlerinin Toplamı (TL) (Sabit Maliyetler)

Faaliyet	Personel H. Alımı	Endirekt Personel	Genel Giderler	Bina	Tıbbi Cihaz	Demirbaş	Yemekhane	Toplam Faaliyet Maliyeti
F1	11.484,65	189.566,06	145.461,39	15.523		472,30	12.388,96	348.719,02
F2	7.656,43	221.160,4	145.461,39	171.706	630.611,33	11.609,38	24.566,26	1.182.476,84
F5	22.969,29	157.971,72	23.451,41	120.768		8.494,66	15.298,08	322.429,75
F6		94.783,03	16.745,75	22.551	546.529,81	6.700,61	4.019,93	687.993,68
F7	26.797,51	157.971,72	23.451,41	120.768		8.494,66	16.498,48	346.824,07
F8	11.484,65	126.377,38	145.461,39	15.523		472,30	9.379,85	282.571,23
Toplam	80.392,53	947.830,31	500.032,75	459.438,69	1.177.141,14	36.243,90	82.101,56	3.171.014,59

3.4.c. Sabit ve Değişken Maliyetlerin Maliyet Objelerine Dağıtımı

Faaliyetlerin toplam maliyetlerinin dağıtımında kullanılacak dağıtım anahtarları ile hesaplanan birim maliyetleri Tablo 24’te yer almaktadır.

Tablo 25’te her bir faaliyetten ameliyatlara düşen birim maliyetler ve her bir ameliyatın endirekt maliyetlerden almış olduğu paylar görülmektedir.

Tablo 26’da ise 19 çeşit ameliyatın direkt maliyetleri ile üç

yönteme göre dağıtılan endirekt maliyetleri gösterilmektedir. Birim maliyet karşılaştırılmasında uzun vadeli KTM kullanılmaktadır. Geleneksel Yöntemden FTM’ye ve KTM’ye geçildiğinde Apandisit, Fıtık, Mastektomi, Lenf bezi ameliyatlarının endirekt maliyetlerden aldıkları paylarda artış olduğu görülmektedir. Hemeroid, Fissür ve Fistül ameliyatlarının maliyetlerinde çok fazla değişim olmamıştır. Diğer ameliyatlarda ise Geleneksel Yöntemden FTM’ye ve KTM’ye geçildikçe yani yöntemin kapsamı genişledikçe hesaplanan ameliyat

maliyetlerinde düşüş olduğu görülmektedir.

Tablo 24. Toplam Faaliyet Maliyeti ve Dağıtım Anahtarları

Faaliyetler	Faaliyet Maliyeti(TL)		Toplam(TL) 1	Dağıtım Anahtarı Ölçütü	Dağıtım Anahtarı 2	Birim Maliyet (TL) 3 (1/2)
	Orantısal	Sabit				
F1	64.878,78	348.719,02	413.597,80	Hasta Sayısı	15.792	26,19
F2	163.658,59	1.182.476,84	1.346.135,43	Hasta Sayısı	15.792	85,24
F3	247.212,79		247.212,79	Tahlil Sayısı	219.161	1,13
F4	498.978,88		498.978,88	Tetkik Sayısı	15.686	31,81
F5	306606,30	322.429,75	629.036,05	Yatan Hasta Sayısı	2546	247,07
F6	110.751,83	687.993,68	798.745,51	Süre	2.625,35	304,24
F7	359.979	346.824,07	706.803,07	Yatış gün sayısı	5916	119,47
F8	119.558,33	282.571,23	402.129,56	Hasta Sayısı	15.792	25,46
Toplam	1.871.624	3.171.014,59				

Tablo 25. Faaliyet Maliyetlerinin Maliyet Objelerine Yüklenmesi (Sabit ve Orantısal)

Ameliyat	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	Top. End. Maliyetler
Pankreas	26,19	85,24	2,26	121,8	247,07	2.433,92	836,29	25,46	3.783,67
Safra Kesesi	26,19	85,24	2,26	30,45	247,07	304,24	358,41	25,46	1.080,68
Karaciğer	26,19	85,24	2,26	91,35	247,07	1.521,2	597,35	25,46	2.600,2
İ.-K. Bağırsak	26,19	85,24	2,26	91,35	247,07	608,48	477,88	25,46	1.568,01
Mide-Y.Borusu	26,19	85,24	2,26	91,35	247,07	912,72	597,35	25,46	1.991,72
Dalak	26,19	85,24	2,26	60,9	247,07	304,24	358,41	25,46	1.112,49
Apandisit	26,19	85,24	2,26	60,9	247,07	304,24	119,47	25,46	873,55
Karın	26,19	85,24	2,26	60,9	247,07	456,36	358,41	25,46	1.264,61
Fıtık	26,19	85,24	2,26	30,45	247,07	304,24	119,47	25,46	841,74
Fissür	26,19	85,24	2,26	30,45	247,07	100,40	119,47	25,46	636,77
Fistül	26,19	85,24	2,26	30,45	247,07	100,40	119,47	25,46	637,90
Anal Bölge	26,19	85,24	2,26	30,45	247,07	304,24	238,94	25,46	961,21
Hemeroid	26,19	85,24	2,26	30,45	247,07	152,12	119,47	25,46	689,46
Kıl Dönmesi	26,19	85,24	2,26	30,45	247,07	48,68	119,47	25,46	586,18
Tiroit	26,19	85,24	3,39	60,9	247,07	304,24	238,94	25,46	994,15
Paratiroid	26,19	85,24	2,26	60,9	247,07	304,24	238,94	25,46	993,02
Mastektomi	26,19	85,24	2,26	91,35	247,07	304,24	119,47	25,46	905,36
Lenf Bezi	26,19	85,24	2,26	30,45	247,07	200,80	119,47	25,46	738,30
Obezite	26,19	85,24	2,26	60,9	247,07	608,48	358,41	25,46	1.416,73

Tablo 26. Ameliyat Maliyetlerinin Direkt ve Endirekt Maliyetleri (TL)

Ameliyat	D.Maliyetler	Geleneksel	FTM	KTM
Pankreas	2.122,90	4.524,45	3.899,45	3.783,67
Safra Kesesi	1.133,30	1.939,05	1.109,52	1.080,68
Karaciğer	1.669,28	3.231,75	2.677,52	2.600,2
İ.-K. Bağırsak	623,81	2.585,40	1.611,07	1.568,01
Mide-Y. Borusu	2.850,79	3.231,75	2049	1.991,72
Dalak	950,96	1.939,05	1.141,33	1.112,49
Apandisit	509,72	646,35	893,99	873,55
Karın	487,68	1.939,05	1.298,46	1.264,61
Fıtık	376,30	646,35	862,18	841,74
Fissür	467,45	646,35	650,5	636,77
Fistül	458,38	646,35	651,63	637,90
Anal Bölge	730,44	1.292,70	985,85	961,21
Hemeroid	257,20	646,35	705,05	689,46
Kıl Dönmesi	164,80	646,35	598,2	586,18
Tiroit	1.161,78	1.292,70	1.018,79	994,15
Paratiroid	2.741,71	1.292,70	1.017,66	993,02
Mastektomi	1.265,06	646,35	925,8	905,36
Lenf Bezi	395,03	646,35	755,33	738,30
Obezite	7.258,76	1.939,05	1.451,25	1.416,73

4. Sonuç

Topluma 7/24 hizmet veren hastanelerin çok fazla gider yerine sahip olması, sağlık hizmetlerinin çeşitliliğinden dolayı girdi-çıkışının fazla ve karmaşık bir yapıda olması hastanelerde hizmet maliyetlerinin yönetimini zorlaştırmaktadır. Ayrıca teknolojinin hızla ilerlemesi kullanılan cihazların değişmesine ve Genel Üretim

Giderleri (GÜG) içerisindeki payların artışına neden olmaktadır. Endirekt maliyetlerdeki bu artış maliyet kontrolünün yapılmasını zorlaştırmaktadır. Kâr amacı olsun veya olmasın işletmelerin hizmet maliyetlerini doğru tespit ederek daha sağlıklı yönetsel kararlar alabilmeleri için finansal ve finansal olmayan bilgilerin entegre olduğu bir sisteme ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmada uygulama yapılan hastanede Genel Cerrahi A.B.D.'nde Geleneksel, FTM ve KTM yöntemleri ile 19 çeşit ameliyatın birim maliyetleri tespit edilerek karşılaştırılma yapılmıştır. Geleneksel yöntemde hasta yatış günü esas alınarak ameliyat maliyetleri hesaplanmıştır. FTM'de ise maliyetler öncelikli olarak faaliyetlere daha sonra ameliyatlara dağıtılmıştır. KTM'de maliyetler dağıtılmadan önce kaynak havuzları oluşturulmuş, maliyetler sabit ve orantısal olarak ayrılmış ve her bir kaynak havuzundan faaliyetlere belirlenen dağıtım anahtarları ölçütünde pay verilmiştir. Faaliyet maliyetleri hesaplanırken ortaya çıkan atıl kapasite faaliyetlere yüklenmemiştir. Faaliyet maliyetleri hesaplandıktan sonra her bir faaliyet için dağıtım anahtarları belirlenmiş ve ameliyat maliyetleri hesaplanmıştır. Çalışmanın sonucunda Geleneksel Yöntemden FTM'ye ve KTM'ye geçildiğinde Apandisit, Fıtık, Mastektomi, Lenf bezi ameliyatlarının endirekt maliyetlerden aldıkları paylarda artış olduğu görülmektedir. Hemeroid, Fissür ve Fistül ameliyatlarının maliyetlerinde ise çok fazla değişim olmamıştır. Kalan

ameliyatların hesaplanan maliyetlerinde ise düşüş olduğu tespit edilmiştir.

Uygulama hastanesinde maliyet muhasebesi bilgi sisteminin kurulmamış olması, verilerin düzenli olmaması çalışmanın sürecini zorlaştırmıştır. Çalışma zaman yetersizliği yüzünden bütün hastaneye uygulanamamıştır. Fakat oluşturulan sistem ile birlikte bundan sonraki çalışmalarda veya hastane yönetiminde bu sistem ile diğer birimlerde maliyet yönetimi çalışmaları yapılabilir. Maliyet muhasebesi bilgi sisteminin verimli olabilmesi ve buna bağlı olarak çalışmaların daha sağlıklı ortamlarda yapılabilmesi ve yönetsel kararlarında daha sağlıklı alınabilmesi için aşağıda öneriler geliştirilmiştir.

Direkt malzeme giderleri içerisinde yer alan tıbbi ve laboratuvar sarf malzemeleri ile ilaç giderleri birim bazında tutulmamaktadır. Her bir hasta için ayrı kayıt tutulmaktadır. Her bir birimde hasta sayısının fazlalığı düşünülürse, her hasta kaydından direkt giderlere ulaşmak zaman açısından imkânsız hale gelmektedir. Hastane mizanında da her bir gider kalemin altına bütün birimler için giderler ayrı ayrı kaydedilmelidir.

Bilgi işlem sistemi tarafından kullanılan bilgilerin muhasebe bilgi sistemi ile entegrasyonu sağlanmalıdır. Bu sayede birimler arasında koordinasyon sağlanacak ve her bir gider yeri için yapılan hizmetlerin istatistiklerinin tek bir sistem tarafından görülebilir olması zaman yönetimi bakımından daha etkin olacaktır. Ayrıca ayrı bir sistem oluşturularak faaliyetler bazında da kayıtlar tutulabilir.

Yönetimin kiraladığı araç için harcanan akaryakıt alımı bilgi sisteme dâhil edilmelidir. Enerji ve su giderleri için her bir birim veya gider yeri için sayaç konulmalıdır. Böylelikle birimin tükettiği tutar doğrudan tespit edilerek daha sağlıklı sonuçlar alınabilir.

Teknik hizmetlerin yapmış olduğu bakım onarım giderleri ve harcanan malzemeler birim bazında tutulmalıdır. Böylelikle her bir birimin talep ettiği teknik hizmetlere tek tek ulaşılabilir. Tutarların makine veya tıbbi cihaz için ayrı ayrı tutulduğu bir sistem geliştirilebilir. Böylelikle her bir birim için harcanan bakım onarım saati de tespit edilerek daha sağlıklı dağıtımlar yapılabilir. Bu sayede birim bazında yapılan çalışmalar için etkin bir veri toplama süreci olabilir.

Hastane yapmış olduğu sistem değişikliği ile gerekli bilgileri kaybetmiştir. Bu nedenle özellikle demirbaş birimine kayıtlı olan demirbaş listesi ve cihazların düzenlenmesi önerilmektedir. Demirbaş kayıtları birim bazında yapılmamakta oda bazında tutulmaktadır. Birim bazında yapmış olduğumuz çalışmada Genel Cerrahi A.B.D'na ait olan odalar için tek tek sayım yapılmıştır. Her bir departman için ayrı ayrı kayıtların tutulması daha sağlıklı sonuçlar elde etmeye imkan verecektir.

Laboratuvar ve Radyoloji birimlerinde hatalı yapılan tetkiklerin kayıtları tutulmamaktadır. "Olay Bildirim Sistemi" gibi bir sistem oluşturulmalı ve hatalı kayıtlar bu sistemde takip edilmelidir. Bu sayede sürekli tekrarlanan işlemler tespit edilerek faaliyet veya çalışan eğitimi üzerine iyileştirme yapılabilir.

Kaynak tüketim muhasebesi yönteminde maliyetlerin sabit ve orantısız ayrımında en küçük kareler tekniği ve alçak yüksek noktalar yöntemi kullanılabilir. Çalışmada her bir

aylık veri için hastane mizanından genel cerrahi maliyetini tespit etmek daha sonra aylık olarak bu yöntemleri kullanmak zaman açısından kısıt yaratacağından dolayı bu çalışmada yapılmamıştır.

Kaynakça

- Ağırbaş, İ., Gök, H., Akbulut, Y., & Önder, Ö. R. (2012). Hastanelerde Maliyet Analizi ve Tıbbi Rehabilitasyon Hizmetlerinde Birim Maliyet Hesaplanması. *Türk Fiziksel Tıp Rehabilitasyon Dergisi*, (58), 103-108.
- Ağırbaş, İ. (2014). Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim ve Maliyet Analizi. *Siyasal Kitabevi*, Ankara.
- Ahmet, S.A., & Moosa, M. (2011). Application of Resource Consumption Accounting (Rca) in an Educational Institute. *Pakistan Business Review*, January, 755-775.
- Anand, K., Pandav, C.S., & Kapoor, S.K. (2002). Cost of Services in A Sub-District Level Hospital in Northern India. *Journal of the Academy of Hospital Administration*, 14(2), 19-22.
- Aksoylu, S. (2014). Hastane İşletmelerinde Değer Akış Maliyetlemesi. *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 1(1), 260-272.
- Aksu, İ. (2013). Kaynak Tüketimine Dayalı Muhasebe: Bir Örnek Uygulama. *NWSA-Social Sciences*, 8(4), 165-182. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2013.8.4.3C0116>.
- Aktaş, R. (2013). Yeni Bir Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Yöntemi Olarak Kaynak Tüketim Muhasebesi. *Muhasebe Finansman Dergisi*, Nisan, 55-75.
- Altıntaş, T. (2003). Hastane İşletmelerinde Maliyet Muhasebesi Uygulaması: İ.Ü. Kardiyoloji Enstitüsünde Bir Örnek Uygulama. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Büyükmirza, K., & Köse D., S. (2014). Sağlık Uygulama Tebliğinin Poliklinik Birim Maliyetleri Açısından Değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (8), 28-37. DOI: 10.16992/ASOS.434.
- Capettini, R., Chow, C.W. & McNamee, A.H. (1998). On The Need and Opportunities for Improving Costing and Cost Management in Healthcare Organizations. *Managerial Finance*, 24(1), 46-59.
- Carey, K. & Burgess J. F. (2000). Hospital Costing: Experience From The VHA. *Financial Accountability & Management*, 16(4), 289-308. <https://doi.org/10.1111/1468-0408.00109>.
- Civelek, M., & Özkan, A. (2011). Maliyet ve Yönetim Muhasebesi. *Detay Yayıncılık*, Ankara.
- Clinton, D., & Keys, E.D. (2002). Resource Consumption Accounting: The Next Generation of Cost Management Systems. *Focus Magazine*, (5), 1-6.
- Clinton, D., & Webber, S.A. (2004). RCA at Clopay. *Strategic Finance*, October, 21-26.
- Dayı, F. (2013). Sağlık İşletmelerinde Uygulamalı Finansal Analiz. *Ekin Kitabevi*, Bursa.
- Durukan S., & Akar Ç., & Şahin İ. (2007). Seçilmiş Hastanelerde Karşılaştırmalı Poliklinik Gider Yeri Birim Maliyetleri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 10(1), 19-47.
- Erdoğan, N., & Saban, M. (2006). Maliyet ve Yönetim Muhasebesi. *Bariş Yayınları*, İzmir.
- Erkuş, H., & Aksu, İ., & Turan, E. (2014). Kaynak Tüketim Muhasebesinin Diğer Maliyet Sistemleri ile Karşılaştırılması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, (2), 15-36.
- Flessa, S. (1998). The Costs of Hospital Services: A Case Study of Evangelical Lutheran Church Hospitals in Tanzania. *Health Policy and Planning*, (13), 397-407. <https://doi.org/10.1093/heapol/13.4.397>.
- Friedly, G., & Küpper, H. U., & Pedell, B. (2005). Relevance Added: Combining Abc with German Cost Accounting. *Strategic Finance*, 86(12), 56-61.
- Ghareeb, A.A. (2010). Hastanelerde Maliyetleme ve Özel Bir Hastanede Uygulama. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Grasso, L. P. (2005). Are Abc and Rca Accounting Systems Compatible with Lean Management. *Management Accounting Quarterly*, 7(1), 12-27.

- Karacan, S. & Aslanoğlu, S. (2005). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin Temel Mali Tablolar Üzerine Etkileri. Muhasebe ve Denetime Bakış, Eylül, 17-38.
- Karahan, K. (2000). Hizmet Pazarlaması. Beta Yayınları, İstanbul.
- Karasioğlu, F., & Çam, A. V. (2008). Sağlık İşletmelerinde Maliyet Analizi: Karaman Devlet Hastanesinde Birim Muayene Maliyetlerinin Hesaplanması. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 1(1), 15-24.
- Keys, D., & Merwe A. V. D. (1999). German vs. United States Cost Management. Management Accounting Quarterly, 1(1), 1-8.
- Kısakürek, M. M. (2010). Hastane İşletmelerinde Bölüm Maliyet Analizi: Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinde Bir Uygulama. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(3), 229-256.
- Kozak, N., & Özel, Ç. H., & Yüncü Karagöz, D. (2011). Hizmet Pazarlaması. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Krumwiede, K. (2005). Rewards and Realities of German Cost Accounting. Strategic Finance, April, 27-35.
- Krumwiede, K., & Suessmair, A. (2007). Comparing US and German Cost Accounting Methods. Management Accounting Quarterly, 8(3), 1-9.
- Kürkcü, Ö. (2015). Hastane İşletmelerinde Maliyet Hesaplamaları, Muhasebesi, Karşılaşılan Sorunlar ve Uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mogyorosy, Z., & Smith P. (2005). The Main Methodological Issues in Costing Health Care Services. (Research Paper: 7), University of York Centre For Health Economics, UK.
- Ocak, S., & Gider, Ö., & Top, M. & Akar, Ç. (2004). Muğla Devlet Hastanesi Tomografi Ünitesi Maliyet-Hacim-Kar Analizi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 7(1), 3-38.
- Özgülbaş, N., & Tarcan, M. (2013). Sağlık Kurumlarında Maliyet Yönetimi. Anadolu Üniversitesi Yayınları Yayın No: 2865, Eskişehir.
- Özdemir, E., & Kaygusuz, S. Y. (2009). Müşteri Karlılık Analizi: Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ile Ölçümü ve Pazarlama Kararlarında Kullanımı. İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 11(3), 87-112. Doi: 10.4026/1303-2860.2009.0112.x
- Özyapıcı, H. (2012). Resource Consumption Accounting and Its Application in a Healthcare Institution. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Parlakkaya, R. (2003). Maliyet ve Performans Yönetim Aracı Olarak Tümlleşik Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Ekonomik Katma Değer Sistemi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 5(2), 73-87.
- Rahimi, M., & Sheybani, Z., & Sheybani, E., & Abed, F. (2014). Resource Consumption Accounting: A New Approach to Management Accounting. Management and Administrative Sciences Review, 3(4), 532-539.
- Somunoğlu, S. (2012). Sağlık Kurumları Yönetimi I. M. Tatar (Ed.), Sağlık-Sağlık Hizmetleri ve Türk Sağlık Sistemi. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2631, Eskişehir, 3-24.
- Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu (2013). Kamu Sağlık Tesislerinde Maliyet Muhasebesi. Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu, Ankara.
- Tutkavul, K., & Elmacı, O. (2016). Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Kaynak Tabanlı Yaklaşım ve Kaynak Tüketim Muhasebesi Modeli. Gazi Kitapevi, Ankara.
- Webber, S. A., & Clinton, D. (2004). Resource Consumption Accounting Applied: The Clopay Case, Management Accounting Quarterly, 6(1), 1-14.
- Wegman, G. (2009). The Activity Based Costing Method: Developments and Applications. The Journal of Accounting Research and Audit Practices, 8(1), 7-22.
- White, L. (2009). Resource Consumption Accounting: Manager- Focused Management Accounting. The Journal of Corporate Accounting & Finance, May-June, 64-77. <https://doi.org/10.1002/jcaf.20501>
- White, L., & Clinton, D., & Merwe, A.V.D., & Cokins, G., & Thomas, C., & Templin, K., & Huntzinger, J. (2011). Why We Need a Conceptual Framework for Managerial Costing, Strategic Finance, 93(4), 36-42.
- Wu, X., & Zou, S., & Zhu, B., & Shi, J.(2015). The Hospital Costs of Stroke Patients in Chinese Island Populations: An 11-Year Tendency Analysis. Journal of Stroke and Cerebrovascular Diseases, 24(15), 988-992. Doi: 10.1016/j.jstrokecerebrovasdis.2014.12.021.
- Yılmaz, B. (2008). Hastane İşletmelerinde Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Faaliyet Esasına Dayalı Maliyetleme Yönteminin Rolü. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (15), 301-318.
- Yığıttop, V. M. (2008). Özel Hastane İşletmelerinde Muhasebe Uygulamaları ve İç Kontrol Sistemi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Zengin, O., & Kaptanoğlu, A. (2013). Sağlık İşletmelerinde Maliyet, Depo Stok ve Envanter Yönetimi. A. Kaptanoğlu (Ed.), Maliyet Muhasebesi Kavramı. Beşir Kitapevi, İstanbul, 70-100.



Sosyal Paylaşım Sitelerinde Bilgi Paylaşma Niyeti ve Cinsiyetin Rolü

Intention to Share Information on Social Sharing Sites and the Role of Gender

Büşra KUTLU KARABIYIK^a, Mustafa ÇETİN^b

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	12 Temmuz 2021
Kabul	13 Ocak 2022
Yayın	25 Mart 2022
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Sosyal Paylaşım Siteleri,
Bilgi Paylaşma,
DFA,
YEM,
Çoklu Grup Analizi.

ÖZ

Sosyal paylaşım siteleri; kullanıcıların içerik paylaşabildikleri ve diğer kullanıcılarla iletişim ve etkileşim kurabildikleri alanlardır. Türkiye’de en çok kullanılan sosyal paylaşım siteleri sırasıyla Youtube, Instagram, Whatsapp, Facebook ve Twitter’dir. Bireyler sosyal paylaşım sitelerinde geçirdikleri süre boyunca durum güncellemesi, fotoğraf, video, yorum, deneyim veya reklam paylaşımı vb. gibi farklı türlerde bilgi paylaşımında bulunmaktadır. Bu bilgi akışı sonucunda sosyal paylaşım siteleri kullanıcıları hakkında pek çok veri elde etmekte ve söz konusu verilerle ticari kar sağlayabilmektedir. Bu çalışmanın amacı kullanıcıları sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma niyetine yönelten unsurların ortaya çıkarılması ve bu davranışının kadın ve erkekler üzerinde nasıl farklılaştığını belirlemektir. Bu amaca yönelik olarak bu çalışmada doğrulayıcı faktör analizi (DFA), yapısal eşitlik modeli (YEM) analizi, ölçüm denklik testi ve çoklu grup analizi (ÇGA) gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda; mahremiyet riskinin bilgi paylaşma tutumunu negatif ve bağlılığın pozitif etkilediği ve bilgi paylaşma tutumu ve özel normların bilgi paylaşma niyetini pozitif etkilediği bulunmuştur. Sosyal bağların bilgi paylaşma tutumu üzerindeki etkisi ise anlamlı bulunmamıştır. Son olarak, yalnızca tutumun sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma niyeti üzerindeki etkisinin cinsiyete göre farklılaştığı ve bu etkinin kadınlarda erkeklerden daha fazla olduğu bulunmuştur.

ARTICLE INFO

Article History	
Received	12 July 2021
Accepted	13 January 2022
Available Online	25 March 2022
Article Type	Research Article

Keywords

Social Network Sites,
Information Sharing,
CFA,
SEM,
Multi Group Analysis.

ABSTRACT

Social networking sites; are areas where users can share content and communicate and interact with other users. The most used social networking sites in Turkey are Youtube, Instagram, Whatsapp, Facebook and Twitter, respectively. Individuals can share status updates, photos, videos, comments, experiences or advertisements during their time on social networking sites. They share different types of information, as a result of this flow of information, social networking sites obtain a lot of data about their users and can generate commercial profit with the data. The aim of this study is to reveal the factors that lead users to share information on social networking sites and to determine how this behavior differs on men and women. For this purpose, confirmatory factor analysis (CFA), structural equation model (SEM) analysis, measurement equivalence test and multiple group analysis (MGA) were performed in this study. As a result of the analysis; It was found that the risk of privacy affects the information sharing attitude negatively and the commitment effects the information sharing attitude positively and the information sharing attitude and subjective norms both affect the information sharing intention positively. The effect of social ties on knowledge sharing attitude was not found significant. Finally, it was found that only the effect of attitude on the intention to share information on social networking sites differs according to gender, and this effect is higher in women than in men.

EXTENDED SUMMARY

Platforms where users can be reached at any time and from anywhere (Bolton et al., 2013), interact with each other, share their ideas, comments, photos and videos (Lin and

Wang, 2020), share information as well as obtain information are called social networking sites. While the top 5 most used social networking sites in the world are Facebook, Youtube, Whatsapp, Facebook Messenger and Wechat, respectively, these sites in Turkey are Youtube,

✉ Sorumlu Yazar/Corresponding Author

^a Arş. Gör. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Aydın, **E-Posta:** busra.kutlu@adu.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-6691-2921

^b Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Aydın, **E-Posta:** mcetin@adu.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0001-8264-7657

△ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Akdeniz İİBF Dergisi sorumlu değildir.

Instagram, Whatsapp, Facebook and Twitter (Digital, 2020).

Users on social networking sites can share photos, videos, comments, work/home addresses, phone, date of birth, title, etc. When they share such information, it is called as information sharing behavior in social networks. In other words, all shares that lead to the revealing of personality traits are considered information sharing on social networking sites. In order to increase the number of users sharing information, it is necessary to reveal the factors that lead users to share information. For this purpose, in this study, it is aimed to reveal the factors that lead to the sharing behavior of individuals in social networks.

In social sciences, it is known that some behaviors differ according to gender. The effect of gender differences on behaviors in the discipline of information systems has recently become one of the topics that have attracted attention. One of the aims of this study is to determine how the behavior of sharing information on social networking sites differs between men and women. Accordingly, the following research model and hypotheses were formed in this study:

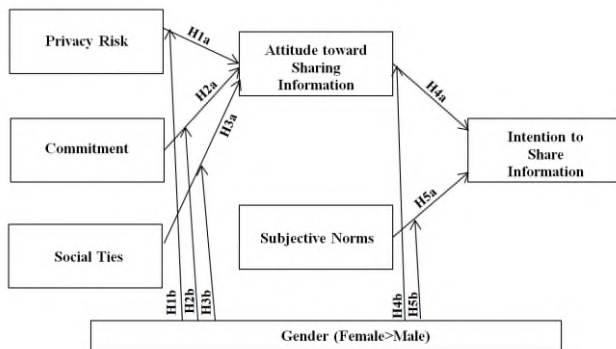


Figure 1. Research Model

H1a: The privacy risk affects attitude toward sharing information significantly and negatively.

H1b: The negative effect of privacy risk on the attitude toward sharing information is higher in female groups than in male groups.

H2a: Commitment affects attitude toward sharing information significantly and positively.

H2b: The positive effect of commitment on attitude toward sharing information is higher in female groups than in male groups.

H3a: Social ties affects attitude toward sharing information significantly and positively.

H3b: The positive effect of social ties on attitude toward sharing information is higher in female groups than in male groups.

H4a: Attitude toward sharing information has a significant and positive effect on the intention to share information.

H4b: The positive effect of attitude toward sharing information on the intention to share information is higher in female groups than in male groups.

H5a: Subjective norms affect the intention to share information significantly and positively.

H5b: The positive effect of subjective norms on the intention to share information is higher in female groups than in male groups.

The research model discussed in the study; It was created by integrating the variables of attitude, subjective norms and behavioral intention in the theory of reasoned behavior (Fishbein and Ajzen, 1977); with the privacy risk and commitment and social ties (Lin and Wang, 2020). In addition, in this study, the effect of gender was examined by taking into account the social role theory (Eagly and Carli, 1981), which states that women and men exhibit different behaviors because they have different roles.

When the theory of reasoned action (Fishbein and Ajzen, 1977) is applied to the sharing information behaviour on social networking sites; It can be said that the intention of users to share information in social networks is affected by attitudes and subjective norms and the behavior of sharing information occurs after the intention to share information.

According to Lin and Wang (2020), the privacy risks in social networking sites, the existence of social relations and the feeling of attachment to these platforms direct users' attitudes towards sharing information in these areas, and subjective norms expressing the level of being affected by the social environment while performing a behavior directly influences the intention to share information. The social presence variable in Lin and Wang (2020)'s research model, which indicates the design and environment characteristics of social networking sites, was not discussed in this study, and in this study, the research model was tested with the effect of gender as well as without considering the effect of gender.

Questionnaire method was used for data collection in the study. In line with the data obtained from the sample, first of all, the demographic characteristics of the participants were revealed and confirmatory factor analysis (CFA) was performed with the AMOS 20 program to determine whether the predicted structures of the scales were supported by the collected data. After the CFA analysis, a structural equation model (SEM) was established between the scales and the causal relationships between the scales were examined. Finally, measurement equivalence tests of the research measurement model were made and after the measurement equivalence was found, it was investigated how the research model differed in male and female groups with multi-group analysis (MGA). All scales previously developed in the literature and discussed in this study are shown in Table 1.

According to Digital in 2020, (2020) report, there are 54.000.000 social media users in Turkey. According to Yazicioğlu and Erdoğan (2004), when the number of populations is more than 1,000,000 and the analysis result is desired to be obtained with a sampling error of $\pm 0,05$, the number of questionnaires to be reached is at least 384. All questions were marked as obligatory to be answered by the participants, so incomplete questionnaires were not obtained. 402 participants were reached in the study.

Table 1. Scale Items and Resources

PR1. I am concerned that the SNS is collecting too much personal information about me.	Privacy Risk (Pavlou, Liang and Xue, 2007; Yin, Cheng and Zhu, 2011)
PR2. I am concerned about the privacy of the personal information that the SNS captures about me.	
PR3. I suspect that my privacy is not well protected by the SNS.	
PR4. I'm worried that unknown third parties will access my personal information on the SNS.	
CMT1. I am proud to belong to the membership of the SNS.	Commitment (Garbarino and Johnson, 1999; Liang, Ho, Li and Turban, 2011)
CMT2. I feel a sense of belonging to the SNS.	
CMT3. I care about the long-term success of the SNS.	
STIE1. I maintain close social relationships with others on the SNS.	Social Ties (Chai, Das and Rao, 2011)
STIE2. I spend a lot of time interacting with others on the SNS.	
STIE3. I know some other people on the SNS on a personal level.	
STIE4. I have frequent communication with others on my SNS.	
SN1. My close friends would think that I should share information on the SNS	Subjective Norms (Taylor and Todd, 1995)
SN2. My family would think that I should share information on the SNS.	
SN3. My significant other would think that I should share information on the SNS.	
ATT1. Sharing information is a (bad/good) idea.	Attitude (Fishbein, 1963)
ATT2. Sharing information is a (foolish/wise) idea.	
ATT3. Sharing information is (unpleasant/pleasant).	
ATT4. I (dislike/like) the idea of sharing information.	
B11. I intend to continue sharing information on SNS in the future.	Intention to Share Information (Venkatesh, Thong and Xu, 2012)
B12. I plan to continue sharing information on SNS frequently.	
B13. I will always try to share information on SNS in my daily life.	

Resource: (Lin and Wang, 2020)

Goodness of fit values obtained as a result of CFA (χ^2 [155, N=402]=381,467; $p<0,01$; $\chi^2/sd= 2,461$; CFI=0,963; RMSEA=0,06; SRMR=0,04) was determined. Accordingly, it can be stated that the predicted structures of the scales in the research model are compatible with the data and are acceptable. In addition, it is seen that all CR>0.7, AVE>0.5, CR>AVE, MSV<AVE, ASV<AVE and each Cronbach alpha reliability coefficient (α)>0,70. Therefore, it can be said that all factors in the measurement model have convergent and discriminant validity and are variables with high reliability.

As a result of the analyzes carried out; The effect of privacy risk on the attitude of sharing information on social networking sites is significant and negative ($\beta=-0,16$, $p<0,01$) and the effect of commitment on the attitude of sharing information on social networking sites is significant and positive ($\beta=0,26$, $p<0,01$) was found. However, the effect of social ties on the attitude of sharing information on social networking sites was not found significant ($\beta=0,14$, $p=0,13>0,05$). In addition, the effect of information sharing attitude on information sharing intention on social networking sites was significant and positive ($\beta=0,31$, $p<0,01$), while the effect of subjective norms on information sharing intention on social networking sites was significant and positive ($\beta=0,62$, $p<0,01$). In the light of this information, the H1a, H2a, H4a and H5a hypotheses were supported, while the H3a hypothesis was rejected. In addition, information sharing attitude and subjective norms variables explain 60% of the variance of the information sharing intention variable.

Measurement equivalence must be ensured before multiple group comparisons must be made (Cheung and Rensvold, 2002). According to Kline (2011) and Hair et al. (2009), measurement should be met at least at the metric equivalence model level in group comparisons. In this study, it is seen that structural and metric equivalence was provided according to the $\Delta\chi^2$ difference test result, and structural, metric and scale equivalence was provided according to the ΔCFI difference test. Therefore, it can be said that according to both difference tests, equivalence is

achieved at least at the metric equivalence level and measurement equivalence is achieved.

After this stage, MGA was carried out and it was seen that only the effect of information sharing attitude on information sharing intention on social networking sites differed significantly for men and women. It was concluded that only in the female groups ($\beta=0.378$, $p<0.01$) attitude affected the intention to share information more than men ($\beta=0.202$, $p<0.01$). It was found that other relations did not make a significant difference between the male and female groups. According to this; only H4b hypotheses were supported, H1b, H2b, H3b and H5b hypotheses were rejected.

The research results were interpreted respectively. When there are risks of sharing users' information with other groups without the users' consent on social networking sites, users develop a negative attitude towards information sharing behavior. In that case, when social networking sites simply convey to users their commitment that user data will not be shared with other groups without permission; users who do not feel any danger to their privacy will develop a positive attitude towards information sharing behavior and will intend to share information in the future.

The fact that users feel connected to the social networking site they belong to has led them to develop a positive attitude towards information sharing behavior in this area. According to this; when a social networking site can give users a sense of belonging, users will be ready to share. Social networking sites should allow users to increase their sharing by making them proud to be there.

When the close social circles of the users approve the information sharing behavior of the users on social networking sites, it is concluded that the users have the intention to share information in these areas. So, social networking sites should ensure that sharing information becomes normal, approved and preferred by all users. Social networking sites can approach this goal by increasing the number of users.

When users have positive ideas about information sharing behavior on social networking sites, they have the intention to share information on these networks. Accordingly, social networking sites that want to increase the amount of information shared should reduce the privacy risks of users and make them feel connected to these areas, enabling users to develop positive attitudes and investigate other different factors that lead to positive attitudes.

The fact that users have various levels of relationships with each other on social networking sites does not affect their attitudes towards information sharing behavior in these areas. In this case, social networking sites do not need to add design features that increase user-to-user relationships in order to increase users' information sharing.

The strong effect of attitude on the intention to share information varies between male and female groups. Women's groups are more affected by attitudes than men. Considering the process-oriented personality traits of the female groups and the result-oriented personality of the male groups; it was concluded that male groups would focus on performing the behavior directly, giving less importance to attitudes than female groups.

Finally; Except for the causal relationship between attitude and intention to share information, no significant difference was found between male and female groups in all other cause-effect relationships. Accordingly, while examining the intention of users to share information on social networking sites, all users should be evaluated as a whole, regardless of gender differences.

In this study, considering a small number of components that affect the intention of users to share information on social networking sites can be considered as one of the limitations of the study. In addition, the concept of sharing information on social networks is not limited as sharing personal information, sharing photos or comments, etc. May be considered as another limitation of the study. Lastly, in future studies, it is recommended to investigate the intentions of users to share information on social networking sites, taking into account different individual and cultural characteristics.

1. Giriş

Kullanıcıların her an ve her yerden ulaşılabilir oldukları (Bolton vd., 2013), birbirleriyle etkileşim kurabildikleri, fikirlerini, yorumlarını, fotoğraf ve videolarını paylaşabildikleri (Lin ve Wang, 2020), bilgi paylaşabilmenin yanı sıra bilgi edinebildikleri platformlar sosyal paylaşım siteleri (sosyal ağlar) olarak adlandırılmaktadır. Dünyada en çok kullanılan sosyal paylaşım sitesinden ilk 5'i sırasıyla Facebook, Youtube, Whatsapp, Facebook Messenger ve Wechat İken, Türkiye'de bu siteler Youtube, Instagram, Whatsapp, Facebook ve Twitter olarak sıralanmaktadır (Digital, 2020). Sosyal paylaşım siteleri günümüzde çok sayıda kişinin günlük yaşam rutinlerinin vazgeçilemez bir parçası haline gelmiştir.

Sosyal paylaşım sitelerindeki kullanıcılar fotoğraf, video, yorum, iş/ev adresleri, telefon, doğum tarihi, ünvan vb. gibi bilgileri paylaştıklarında sosyal ağlarda bilgi paylaşma davranışında bulunmaktadırlar. Bir başka ifadeyle kişilik özelliklerinin ortaya konulmasına yol açan tüm paylaşımlar sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşımı olarak

nitelendirilmektedir. Bireylerin bilgi paylaşımı yaparak saatlerini geçirdikleri bu platformlar aynı zamanda ticari işletmelerin hedef müşterilerini tanımlayabildikleri alanlardır (Zhang, Mattila ve Cranage, 2011). Sosyal paylaşım sitelerinden yararlanan ticari işletmeler müşterileri hakkında daha fazla bilgi edinebilmeyi ve sosyal ağlar üzerinden bilgi sunan müşteri sayısının artmasını dilemektedirler (Jin, 2016). Bilgi paylaşımı yapan kullanıcıların sayılarının artırılabilmesi için, kullanıcıları bilgi paylaşımına yöneltmek unsurların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak bu çalışmada sosyal ağlarda bireylerin paylaşma davranışına yol açan faktörler ortaya çıkarılmak istenmektedir.

Sosyal bilimlerde bazı davranışların cinsiyete göre farklılaştığı bilinmektedir. Bilişim sistemleri disiplini cinsiyet farklılıklarının davranışlar üzerindeki etkisi ise son zamanlarda dikkat çeken konu başlıklarından biri haline gelmiştir. Söz konusu alanyazında sosyal paylaşım sitelerinde cinsiyet rollerinin davranışları etkilediği; bilgi paylaşma ve bilgi arama davranışlarının cinsiyete göre farklılaştığını iddia eden çalışmalar bulunmaktadır (Magnuson ve Dundes, 2008; Hajli ve Lin, 2016; Lu, Lin, Hsiao ve Cheng, 2010). Bu çalışmanın amaçlarından biri de sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma davranışının kadın ve erkekler üzerinde nasıl farklılaştığını belirlemektir.

Bu çalışmanın giriş bölümünde sosyal paylaşım siteleri ve sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşımı hakkında giriş yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde mahremiyet riski, bağlılık, sosyal bağlar, öznel normlar, bilgi paylaşma tutumu ve bilgi paylaşma niyeti kavramları araştırılmış ve bu kavramların aralarındaki ilişkiler incelenerek araştırmanın kavramsal çerçevesi ve hipotezleri ortaya konulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın yöntemi ortaya konulmuş, analiz sonuçları ise araştırmanın dördüncü bölümündeki bulgular başlığı altında incelenmiştir. Çalışmanın son bölümü olan sonuç ve öneriler bölümünde ise araştırmanın sonuçları yorumlanmış, kısıtları değerlendirilmiş ve ilerideki araştırmalar için önerilerde bulunulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma niyeti ve cinsiyetin rolünün araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmada ele alınan araştırma modeli; gerekçeli davranış teorisinde yer alan (Fishbein ve Ajzen, 1977) tutum, öznel normlar ve davranışsal niyet değişkenleriyle; sosyal paylaşım sitelerinin tasarım özelliklerinden mahremiyet riski değişkeni ve kişisel özelliklerden bağlılık ve sosyal bağlar değişkenlerinin (Lin ve Wang, 2020) bütünleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Ayrıca bu araştırmada kadın ve erkeklerin farklı rollere sahip oldukları için farklı davranışlar sergilediklerini ifade eden sosyal roller teorisi (Eagly ve Carli, 1981) dikkate alınarak cinsiyetin etkisi incelenmiştir.

Gerekçeli davranış teorisi (Fishbein ve Ajzen, 1977) sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma davranışına uyarlandığında; sosyal ağlardaki kullanıcıların bilgi paylaşma niyetinin, bilgi paylaşmaya yönelik pozitif tutumlardan ve öznel normlardan etkilendiği, bilgi paylaşma davranışının ise bilgi paylaşma niyetinden sonra gerçekleştiği söylenebilmektedir.

Lin ve Wang (2020)'a göre sosyal paylaşım sitelerindeki mahremiyet riskleri, sosyal ilişkilerin mevcudluğu ve bu platformlara yönelik bağlılık hissi kullanıcıların bu alanlardaki bilgi paylaşmaya yönelik tutumlarına yön vermekte, kişinin bir davranışı gerçekleştirirken sosyal çevresinden etkilenme düzeyini ifade eden öznel normlar ise direkt olarak bilgi paylaşma niyetine etki etmektedir. Lin ve Wang (2020)'in araştırma modelinde yer alan, sosyal paylaşım sitelerinin tasarımı ve ortam özelliklerine işaret eden sosyal varlık değişkeni bu çalışmada ele alınmamış, ayrıca araştırma modeli cinsiyetin etkisi ile birlikte test edilmesinin yanında cinsiyetin etkisi dikkate alınmadan da test edilmiştir.

Bu bölümde araştırma modelinde yer alan; bilgi paylaşma niyeti, mahremiyet riski-tutum ilişkisi, bağlılık-tutum ilişkisi, sosyal bağlar-tutum ilişkisi, tutum-bilgi paylaşma niyeti ilişkisi ve öznel normlar-bilgi paylaşma niyeti ilişkisine dair alanyazın çalışması gerçekleştirilerek çalışmanın kavramsal çerçevesi ortaya konulmuştur.

2.1. Bilgi paylaşma Niyeti

Sosyal paylaşım sitelerinde durum güncellemesi, fotoğraf, video, yorum, deneyim veya reklam paylaşımı gibi içerikler bilgi paylaşımı olarak nitelendirilmektedir. İnsanlar çoğunlukla çevrelerindeki kişiler ile herhangi bir etkileşime girdiklerinde, bir yeri ziyaret ettiklerinde veya herhangi kişisel bir deneyim yaşadıklarında bu sitelerde bilgi paylaşımını gerçekleştirmektedir. Ridings ve Gefen (2006)'e göre pek çok kişi bilgi paylaşma amacıyla sosyal paylaşım sitelerine katılmaktadır.

Cinsiyet bireylerin bilgiyi alma, işleme ve kullanma yada paylaşma biçimini etkilemektedir. Alanyazında çevrimiçi ortamlarda bilgi paylaşma konusunda cinsiyetin etkisine dair farklı sonuçlar bulunmaktadır. Li, Cheng ve Teng (2020) sosyal ağlarda bilgi paylaşma konusunda kadınların erkekler göre daha isteksiz olduğu sonucuna ulaşırken, Bilgihan ve Kandampully (2014) sosyal ağlarda bilgi paylaşma konusunda cinsiyetin önemli bir fark yaratmadığı bulgusunu elde etmiştir. Trauth (2013) bilişim sistemleri disiplini cinsiyetin etkisinin incelendiği literatürün yeni bir alan olduğu ve daha teorize edilmeye ihtiyaç duyduğu ifade etmektedir. Bu çalışmada kadınların ve erkeklerin farklı sosyal rollerinin farklı davranışlara yol açacağı ve sosyal paylaşım sitelerinde farklı bilgi paylaşma davranışlarına yol açacağı ileri sürülmüştür.

2.2. Mahremiyet Riski-Tutum İlişkisi

Mahremiyet riski kullanıcının isteği olmaksızın, kullanıcılara ait bilgilerinin sosyal paylaşım siteleri tarafından açığa çıkarılması ve bir takım gruplarla paylaşılmasıdır (Li vd., 2020). Sosyal paylaşım sitelerinde sıklıkla karşılaşılan mahremiyete yönelik riskler; sosyal paylaşım sitelerinin kendisine bilgi sızdırılması, kişilere bilgi sızdırılması, üçüncü parti uygulamalara bilgi sızdırılması ve veri tabanları oluşturan firmalara bilgi sızdırılması olarak sınıflandırılabilir (Kayes ve Iamitchi, 2017: 2).

Bilişim sistemleri alanyazında mahremiyete yönelik risklerin kullanıcıların çevrimiçi işlemleri gerçekleştirmeye yönelik tutumlarını negatif etkilediği ortaya konulmuştur (Van Slyke, Shim, Johnson ve Jiang, 2006). Sosyal paylaşım sitelerine yönelik çalışmalar ele alındığında; Lin

ve Kim (2016) teknoloji kabul modeli yardımıyla sosyal ağlardaki sponsorlu reklamlara yönelik kullanıcı yanıtlarını incelediği araştırmalarında sosyal ağlardaki sponsorlu reklamların yol açtığı mahremiyet risklerinin kullanıcıların bu reklamlara karşı olan tutumlarını negatif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Lin, Sarker ve Featherman (2019) kullanıcıların sosyal ağlarda bilgi paylaşma niyetini araştırdıkları çalışmalarında, sosyal ağlardaki mahremiyet risklerinin kullanıcıların bilgi paylaşma tutumuna negatif etki ettiği sonucuna ulaşmışlardır. Lin ve Hajli (2013) sosyal ağlarda bilgi paylaşma davranışını araştırdıkları çalışmalarında kullanıcıların mahremiyetlerine yönelik risk algılarının artmasının, bilgi paylaşma tutumlarını negatif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Hansen, Saridakis ve Benson (2018)'in teknoloji kabul modeli ve planlı davranış teorisini birleştirerek sosyal ağlar vasıtasıyla alışveriş yapma niyetini araştırdıkları çalışmalarında kullanıcıların sosyal ağlardaki mahremiyet riskini fazla bulduklarında kullanıcıların kişisel bilgilerinin korunması gerekliliğine yönelik oluşan tutumlarının da arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak Lee (2020: 148) kullanıcıların sosyal ağları kullanmayı sürdürme niyetlerini etkileyen faktörleri araştırdığı çalışmada sosyal ağlardaki mahremiyet risklerinin kullanıcıların sosyal ağlara yönelik tutumları üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Kadın ve erkeklerin risk algıları ve risk alma davranışları birbirinden farklılık göstermektedir (Gustafson, 1998; Dwyer vd., 2002). Teknoloji kabulü alanyazında da kadın ve erkekler arasında farklılıklar olduğu (Lin, Li, Califf ve Featherman, 2013) ve kadınların mahremiyet konusunda erkekler göre daha endişeli olduğu ortaya konulmuştur (Chai, Das ve Rao, 2011).

Bireylerin izinleri dışında çevrimiçi hareketlerinin izlenmesi ve kişisel bilgilerinin çeşitli gruplarla paylaşılması konusunda risklerin olduğunu düşünmeleri, onları risklerin bulunduğu sosyal paylaşım sitelerinden uzaklaştıracak bu alanlardaki özgür hareketlerini kısıtlayacak ve paylaşım yapmaya yönelik görüşlerini olumsuz etkileyecektir. Mahremiyete yönelik riskler mevcut olduğunda mahremiyete daha çok önem atfettiği bilinen kadınların risklere erkeklerden daha fazla duyarlılık göstermesi ve bilgi paylaşmaya yönelik daha negatif bir tutum sergilemeleri beklenmektedir. Bu bulgular ışığında bu çalışmada mahremiyet riskinin bilgi paylaşma tutumu üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu ve bu etkinin kadın ve erkek grupları arasında değişkenlik gösterdiği varsayılmıştır

H1a: Mahremiyet riski bilgi paylaşma tutumunu anlamlı ve negatif etkilemektedir.

H1b: Mahremiyet riskinin bilgi paylaşma tutumunu üzerindeki negatif etkisi kadın gruplarında erkek gruplarından daha fazladır.

2.3. Bağlılık-Tutum İlişkisi

Sosyal ağlar bireylerin birbirleriyle iletişim kurabilecekleri ve diğer kullanıcılar ile bilgi paylaşabilecekleri alanlardır. Bireyler bu ağlardan kolaylıkla vazgeçememekte ve sadakatle bağlanmaktadır (Lin vd., 2019). Bağlılık; bir topluluğa dahil olma ve ait olma hislerini (Lin vd., 2019), belirli bir topluluk içinde bir birey olarak var olmayı (Lin, 2008) ve bir sosyal ağ ve içeriği ile etkileşim yoluyla geliştirilen duygusal bağlılığı (Hargittai ve Hsieh, 2010;

Kang, 2014) ifade etmektedir. Bu çalışmada bağlılık bir sosyal ağa dâhil olma algısı ve aidiyet duygusu olarak tanımlanmıştır.

Alanyazında bağlılık ve tutum ilişkisini destekleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Sosyal paylaşım sitelerine yönelik çalışmalar ele alındığında; kullanıcıların sosyal paylaşım sitelerinde alışveriş yapma niyetlerinin araştırılmasında (Wang, Cao ve Park, 2019), kullanıcıların sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma davranışlarının incelenmesinde (Lin vd., 2019) ve bir fenomenin (influencerin) tanıtımını yaptığı bir markanın tüketiciler tarafından fiziksel mağazalardan veya e-ticaret sitelerinden satın alınma niyetinin araştırılmasında (Lyu ve Kim, 2020) bağlılığın tutumu pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazındaki çalışmalardan Lin, Featherman ve Sarker (2013) gerekçeli eylem teorisi ve sosyal sermaye teorisini bütünleştirmiş ve sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma davranışını incelemiş ve kadınların sosyal paylaşım sitelerine bağlılığın sosyal ağlarda bilgi paylaşma tutumu üzerindeki etkisinin erkeklere göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bireyin kendilerini sosyal paylaşım siteleri ile özdeşleştirmesi bu platformlara bağlanmalarına yol açmaktadır. Söz konusu özdeşim ve ait oluşluk bireyi rahat ve konforlu hissettirmekte, bireyin bilgi paylaşımı yapmaya yönelik çekincelerini azaltmakta ve paylaşma yönelik olumlu görüşlerini arttırmaktadır. Kadınların duygusal yapısı, aitlik, güvende hissetme ve korunma ihtiyacı gibi özellikleri göz önüne alındığında bağlılık duygusunun var oluşunun bilgi paylaşımına yönelik pozitif tutumlarını erkeklerden daha çok etkileyebileceği ileri sürülebilmektedir. Sonuç olarak, bu çalışmada bireylerin sosyal paylaşım sitelerine olan bağlılıklarının sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşmaya yönelik oluşacak tutumları arttıracığı ve bu etkinin cinsiyete göre farklılaşacağı öne sürülmüştür. Buna göre aşağıdaki araştırma hipotezleri oluşturulmuştur.

H2a: Bağlılık bilgi paylaşma tutumunu anlamlı ve pozitif etkilemektedir.

H2b: Bağlılığın bilgi paylaşma tutumunu üzerindeki etkisi kadın gruplarında erkek gruplarından daha fazladır.

2.4. Sosyal Bağlar-Tutum İlişkisi

Sosyal bağlar; sosyal paylaşım sitelerinin kullanıcıları arasındaki yakınlık (Chai ve Kim, 2012), bireylerin diğer üyelerle kurdukları iletişim düzeyi, bir sosyal topluluktaki kullanıcıların diğer üyelerle olan sosyal ilişkilerinin gücü (Lin vd., 2019: 470) ve bireyler arasındaki bağlantı (Steffes ve Burgee, 2009) olarak ifade edilmektedir. Sosyal bağların gücü, bireylerin birbirleri ile paylaştıkları kaynakların sayısına, sıklığına, türüne vb. gibi özelliklerine göre değişkenlik göstermektedir (Marsden ve Campbell, 1984).

Bireyler sosyal paylaşım siteleri üzerinde çok samimi oldukları veya daha az samimi oldukları bireyler ile ilişkilerini aynı anda sürdürmektedir (Kim, Lee ve Elias, 2015: 295). Sosyal paylaşım siteleri her türden çevrimiçi ilişkileri desteklemekte ve bireyler arasındaki sosyal bağların oluşmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunmaktadırlar (Ellison, Steinfield ve Lampe, 2007). İlişkileri platform aracılığı ile desteklenen sosyal ağ kullanıcılarının sosyal ağları kullanmayan bireylere nazaran

daha güçlü sosyal ağlara sahip olduğu bilinmektedir (Zhao, 2006). Çevresindeki kişilerle güçlü ilişkileri olan bireyler sosyal ağlarda daha çok bilgi paylaşma ve bilgi alma eğimindedirler (Lin vd., 2019: 470).

Alanyazında sosyal bağlar ve tutum ilişkisi genellikle dolaylı olarak ele alınmıştır. Lee, Kim ve Young (2020) temel teknoloji kabul modeline algılanan eğlence, sosyal etkileşim ve sosyal ağların gücü faktörlerini dâhil ederek oluşturdukları sanal gerçeklik araçlarının kabulünü inceleyen çalışmalarında sosyal bağları güçlü olan kişilerin bu araçları daha eğlenceli olarak algıladıkları ve eğlence algısı daha güçlü olan bireylerin de bu araçları kullanma yönünde daha olumlu tutumlar geliştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ifinedo (2017) lisans öğrencilerinin öğrenme amacıyla blogları kullanmayı sürdürme davranışını inceledikleri çalışmada, blogların öğrenciler arasındaki sosyal bağları geliştireceklerine dair inançları, blogları kolay ve kullanışlı olarak algılamalarına yol açmakta; kolaylık ve kullanılabilirlik algısının fazla olması da öğrencilerin bloglara karşı pozitif bir tutum geliştirmelerini sağlamaktadır.

İnsan ilişkilerinin kurulmasına ve sürdürülmesine büyük katkı sağlayan sosyal paylaşım siteleri insanlar arasındaki sosyal bağları kuvvetlendirmektedir. Sosyal bir varlık olarak tanımlanan insanlar, sosyal paylaşım sitelerinde güçlü sosyal ağlara sahip olduklarında fikirlerini, düşüncelerini ve kendilerine ait bilgileri paylaşmaktan çekinmezler aksine daha fazla paylaşım yapmak için motive olurlar. Bireyler henüz paylaşım yapmasalar dahi sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşmaya yönelik olumlu bir tutum takınırlar. Paylaşımında bulduklarında ise paylaşım yapmaya yönelik olumlu tutum ve düşünceleri devam eder. O halde sosyal paylaşım sitelerinde daha güçlü sosyal bağlar kuran bireylerin paylaşım yapma hakkındaki pozitif tutumlarının artacağı söylenebilmektedir.

Kadınların insan ilişkilerine daha açık, erkeklerin ise daha bağımsız ve görev odaklı oldukları bilinmektedir (Eagly ve Wood, 1991). Bununla paralel olarak kadınların kurdukları sosyal bağlar erkeklerin kurdukları bağlardan daha kuvvetlidir (Chai vd., 2011). Kurulan sosyal ilişkiler tarafından farklılaşan kadın-erkek gruplarına ait bilgi paylaşma tutumlarının da bu doğrultuda farklılaşması beklenmektedir. Sosyal ilişki kurmanın erkeklere göre daha fazla önem arz ettiği kadın grupları için sosyal bağlar fazlaştıkça bilgi paylaşma tutumlarının artış göstermesi ve söz konusu artışın erkek gruplarına göre daha fazla olması beklenmektedir. Buna göre bu çalışmada bireylerin güçlü sosyal bağlarının sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşmaya yönelik olumlu tutumlarını arttıracığı ve bu etkinin de cinsiyete göre farklılaşacağı öne sürülmüştür. Buna göre alanyazındaki ilgili çalışmalar değerlendirilerek aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H3a: Sosyal bağlar bilgi paylaşma tutumunu anlamlı ve pozitif etkilemektedir.

H3b: Sosyal bağların bilgi paylaşma tutumunu üzerindeki pozitif etkisi kadın gruplarında erkek gruplarından daha fazladır.

2.5. Tutum-Bilgi Paylaşma Niyeti İlişkisi

Tutum, bir bireyin bir nesneye veya bir davranışa karşı olan duygusal yatkınlığını ifade etmektedir (Fishbein ve Ajzen,

1977). Bireyin belirli bir davranışa karşı pozitif/negatif şeklinde oluşan genel değerlendirmeleridir. Tutum davranışa karşı oluşan duygusal (memnun edici/değil vb.) ve araçsal (kolay/zor vb.) değerlendirmeleri içermektedir (Baker ve White, 2010: 1592). Bilişim sistemleri özelinde ise tutum, bireyin bir bilişim sisteminin iyiliği veya kötülüğü hakkındaki hissettikleri ve bireyin karar verme sürecine etkisi olan değerlendirmelerdir. Bu değerlendirmelerin etkisi birey söz konusu nesne ile direkt etkileşime girdiğinde daha da güçlü olmaktadır (Cheikh-Ammar ve Barki, 2016: 39). Tutum, gereçli eylem teorisi (Fishbein ve Ajzen, 1977) ve planlı davranış teorisine (Ajzen, 1991; Fishbein ve Ajzen, 1977)'a göre davranışsal niyetin temel belirleyicilerindendir. Bireyin gerçek davranışı da bireyin davranışı gerçekleştirme niyetinden sonra oluşmaktadır (Cheikh-Ammar ve Barki, 2016). Gereçli davranış teorisine göre; bireyin bir davranışına karşı oluşan olumlu tutumu bireyin o davranışı gerçekleştirme niyetini arttırmaktadır.

Alanyazında tutum ve bilgi paylaşma niyeti ilişkisini destekleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Sosyal paylaşım sitelerine yönelik çalışmalar ele alındığında; sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma davranışı (Lin vd., 2019), sosyal paylaşım sitelerinde kişisel bilgi paylaşma sıklığı ve yoğunluğu (Salehan vd., 2018), sosyal paylaşım sitelerinde haber paylaşma davranışı (Karnowski, Leonhard ve Kümpel, 2017), aynı anda birden fazla sosyal paylaşım platformu kullanan kullanıcıların bu platformlardaki bilgi paylaşma davranışları (Riaz ve Sherani, 2021) ve sosyal paylaşım sitesi (WeChat) kullanıcılarının bu platformlarda sağlık bilgisi paylaşma davranışları (Hong, Wan ve Li, 2021) ve sosyal paylaşım sitelerinde bilgi edinme ve bilgi paylaşma niyetinin bireyin sosyalleşme ve daha sağlıklı olma durumuna etkisinin (Lin, Chen, Chen ve Ho, 2018) araştırılmasında daha pozitif tutuma sahip olan bireylerin daha fazla bilgi paylaşma davranışı gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Bir davranışa yönelik pozitif görüş ve düşüncelere ve pozitif tutuma sahip olmak o davranışı gerçekleştirmeye yakın olmak anlamına gelmektedir. Pozitif tutum kişinin davranışı gerçekleştirebilirliğine işaret etmektedir. Kişi sosyal paylaşım sitelerinde henüz paylaşımında bulunmasa bile bilgi paylaşma düşüncesinin bireyi rahatsız etmemesi, aksine bu durumu olumlu, hoş ve anlamlı bulması bireyin uygun koşullarda bilgi paylaşabileceğini göstermektedir. Buna göre bireylerin sosyal ağlarda bilgi paylaşmaya pozitif tutumları arttıkça daha fazla bilgi paylaşma niyetine sahip olabilecekleri öne sürülebilmektedir.

Kadın ve erkeklerin sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşmaya yönelik pozitif tutumlarının artması daha çok bilgi paylaşma davranışına yol açmaktadır. Tutum ve paylaşma davranışı arasındaki bu ilişki kadın gruplarında erkeklere kıyasla daha güçlüdür (Lin vd., 2013). Kadın gruplarının süreç, erkek gruplarının ise sonuç odaklı karakteristik yapıları düşünüldüğünde erkek gruplarının tutumlara daha az önem atfederek direkt davranışı gerçekleştirmeye odaklanacağı; kadın gruplarında ise sürece yönelik tutumların davranış üzerindeki etkisinin daha fazla olabileceği ileri sürülebilmektedir. Buna göre bu çalışmada bireylerin sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşmaya yönelik daha pozitif tutumlarının bilgi paylaşma niyetini arttıracığı ve bu etkinin de cinsiyete göre

farklılaşacağı öne sürülmüştür. Sonuç olarak, alanyazındaki çalışmalar değerlendirilerek aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H4a: Bilgi paylaşma tutumu bilgi paylaşma niyetini anlamlı ve pozitif etkilemektedir.

H4b: Bilgi paylaşma tutumunun bilgi paylaşma niyeti üzerindeki pozitif etkisi kadın gruplarında erkek gruplarından daha fazladır.

2.6. Öznel Normlar-Bilgi Paylaşma Niyeti İlişkisi

İnsanların yakın arkadaşları, aile üyeleri, çalışma arkadaşları, amirleri ve tanıdıkları vb. gibi çevrelerindeki kişilerle uyum içinde olma eğiliminde oldukları bilinmektedir (Sheikh, Ahmed, Arabi Idid, Zeti ve Ahmad, 2018: 21). Söz konusu etki, sosyal etki veya öznel normlar şeklinde ifade edilebilmektedir. Öznel normlar alanyazında; "Bir davranışın gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesi konusunda algılanan sosyal baskı" (Ajzen, 1991) bireylerin sosyal çevrelerindeki kişilerin belirli bir konuda bireyin davranışını etkileme derecesi (Moan ve Rise, 2007) ve sosyal gruplardan gelen sosyal baskı (Ku, Chen ve Zhang, 2013) şeklinde ele alınmaktadır. Bireyin sosyal çevresi sosyal ağların kullanımını güçlü bir şekilde onayladığında, birey grubun fikirlerine uyum sağlayacak ve sosyal ağları kullanmaya devam edecektir (Baker ve White, 2010). Bir kişi arkadaşları istediği için sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşabilmekte ve paylaşmadığı takdirde kendisinin diğerlerinin gerisinde kalacağını veya ortama yabancılaşacağını düşünebilmektedir (Choi, 2015: 20-21).

Alanyazında öznel normlar ve bilgi paylaşma niyeti ilişkisini destekleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Sosyal paylaşım sitelerinde gönderi (post) paylaşma niyeti (Arpaci, 2020), sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma niyeti (Lin vd., 2019; Chen, 2020), Çinlilerin Wikipedia sanal topluluğunda bilgi paylaşma niyeti (Ho, Ting, Bau ve Wei, 2011), sosyal paylaşım sitesi (WeChat) kullanıcılarının bu platformlarda sağlık bilgisi paylaşma davranışları (Hong vd., 2021), sosyal paylaşım sitelerinde haber paylaşma davranışı (Karnowski vd., 2017) sosyal ticaret ortamında (sosyal medya platformlarında e-ticaret) marka ile ilgili bilgi paylaşma niyeti (Gvili, Levy ve Levy, 2021) ve sporseverlerin sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma amacıyla hashtag kullanma niyetinin (H. S. Kim, Cho ve Kim, 2021) araştırılmasında öznel normların bilgi paylaşma niyetini pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Choi (2015) öznel normların bireylerin sosyal ağlardaki bilgi paylaşma davranışını pozitif etkilediğini ve bu etkinin kadınlarda erkeklerden daha fazla olduğunu bulmuştur. Ancak Lin vd. (2013) ise öznel normların bilgi paylaşma davranışına etkisinin kadın ve erkeklerde anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Bireylerin önemsedikleri yakın çevrelerinin bir davranış hakkındaki düşünceleri bireylerin o davranışı gerçekleştirme süreçlerini önemli ölçüde şekillendirmektedir. Bu durumda bireylerin sosyal çevrelerinin kişinin sosyal paylaşım sitesinde bilgi paylaşımına yönelik düşüncelerinin, kişinin bilgi paylaşma davranışına etki edebileceği düşünülmektedir. Kadınların erkeklere göre daha sosyal olan kişilikleri dikkate alındığında çevrelerindeki kişilerin fikirlerini daha çok önemsedikleri ve çevrelerinin sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşımı yapmalarına yönelik fikirlerini

erkeklerin önemseyeceğinden daha fazla önemseyecekleri iddia edilmektedir. Buna göre bu çalışmada sosyal ağlarda bilgi paylaşmaya yönelik öznel normların daha fazla olmasının bilgi paylaşma niyetini artıracığı ve bu etkinin de cinsiyete göre farklılaşacağı öne sürülmektedir. Sonuç olarak, alanyazındaki çalışmalar değerlendirilerek aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H5a: Öznel normlar bilgi paylaşma niyetini anlamlı ve pozitif etkilemektedir.

H5b: Öznel normların bilgi paylaşma niyeti üzerindeki pozitif etkisi kadın gruplarında erkek gruplarından daha fazladır.

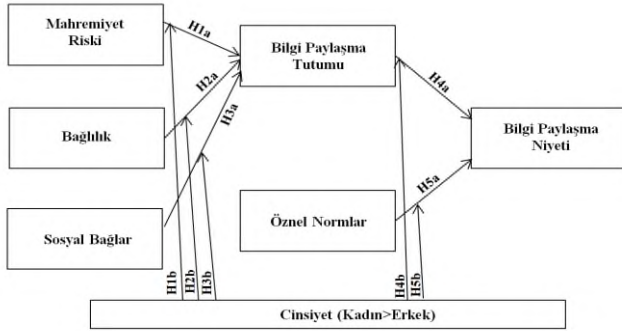
3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı ve Katkısı

Bu araştırmanın amacı; bireylerin sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma niyetine etki eden faktörleri bulmak ve bu faktörlerin kadınlar ve erkek bireyler için nasıl farklılaştığını araştırmaktır.

3.2. Araştırmanın Modeli ve Ölçekleri

Sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma niyetini etkileyen değişkenlerin ve bu değişkenlerin üzerindeki cinsiyetin rolünün araştırıldığı araştırma modeli şekil 1’de gösterilmektedir. Ölçek maddeleri ise Tablo 1’de yer almaktadır.



Şekil 1. Araştırma Modeli

Literatürde daha önceden geliştirilmiş olan ve bu çalışmada ele alınan tüm ölçekler Tablo 1’de gösterilmektedir. Veri toplama aracımda 21 adet madde bulunmaktadır. Yabancı dilde oluşturulmuş olan ölçeklerin Türkçe’ye çeviri aşamasında 5 aşamalı teknik kullanılmıştır. Bu aşamalar, ilk çeviri, ilk çeviriyi değerlendirme, geri çeviri, geri çeviriyi değerlendirme ve uzman görüşü olarak sıralanmaktadır (Brislin, Lonner ve Thorndike, 1973). Tüm ölçekler öncelikle 2 İngiliz Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi tarafından Türkçe diline çevrilmiştir. Türkçe diline çevrilen bu ölçekler 3 adet konunun uzmanı/alan uzmanı tarafından değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirmede ölçek maddelerinin katılımcılar tarafından anlaşılabilirliği ve maddelerin kültürel uyumluluğu incelenmiştir. Alan uzmanlarının değerlendirdiği Türkçe ölçekler, 2 İngiliz Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi tarafından tekrar İngilizce diline çevrilmiştir. Elde edilen İngilizce ölçekler, ölçeklerin orijinal haliyle karşılaştırılmıştır. En son olarak ise tüm ölçekler 2 uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri

sonrasında ölçeklerin son hali ortaya çıkmış ve bu çalışmada kullanılması kararlaştırılmıştır (Çetin ve Basım, 2012).

Bu çalışmada ele alınan tüm ölçekler (Lin ve Wang, 2020) tarafından ileri sürülmüştür. Lin ve Wang (2020)’a göre mahremiyet riski ölçek maddeleri (Pavlou, Liang ve Xue, 2007) ve (Yin, Cheng ve Zhu, 2011) ana kaynaklarından, bağlılık ölçek maddeleri (Garbarino ve Johnson, 1999) ve (Liang, Ho, Li ve Turban, 2011) ana kaynaklarından, sosyal bağlar ölçek maddeleri (Chai vd., 2011) ana kaynağından, öznel normlar (Taylor ve Todd, 1995) ana kaynağından, bilgi paylaşma niyeti (Venkatesh, Thong ve Xu, 2012) ana kaynağından ve tutum (Fishbein, 1963) ana kaynağından elde edilmiştir.

Tablo 1. Ölçek Maddeleri

Sosyal paylaşım sitelerinin hakkında çok fazla kişisel bilgi toplamasından endişe duyarım.	MAHREMİYET RİSKİ
Sosyal paylaşım sitelerinin hakkında topladıkları kişisel bilgilerin gizlilikleri/mahremiyetleri konusunda endişe duyarım.	
Sosyal paylaşım sitelerinin gizliliğimi/mahremiyetimi iyi bir şekilde koruduğundan şüphelenirim.	
Sosyal paylaşım sitelerinde, yabancı üçüncü şahısların kişisel bilgilerimi ele geçireceğinden endişe duyarım.	
Sosyal paylaşım sitelerinde üyeliklerimin olmasından gurur duyarım.	BAĞLILIK
Sosyal paylaşım sitelerine ait olduğumu hissediyorum.	
Sosyal paylaşım sitelerinin uzun vadede başarılı olmalarını önemsiyorum.	
Sosyal paylaşım sitelerindeki kişilerle yakın ilişkiler kurarım.	SOSYAL BAĞLAR
Sosyal paylaşım sitelerindeki kişilerle karşılıklı etkileşim kurarken çok zaman harcarım.	
Sosyal paylaşım sitelerindeki bazı üyeleri kişisel olarak da tanırım.	
Sosyal paylaşım sitelerindeki kişilerle sık sık iletişim kurarım.	
Yakın arkadaşlarım sosyal paylaşım sitelerinde paylaşım yapmam gerektiğini düşünürler.	ÖZNEL NORMATLAR
Ailem sosyal paylaşım sitelerinde paylaşım yapmam gerektiğini düşünür.	
Önem verdiğim kişiler sosyal paylaşım sitelerinde paylaşım yapmam gerektiğini düşünürler.	
Gelecekte de sosyal paylaşım sitelerinde paylaşım yapmaya devam etme niyetindeyim.	BİLGİ PAYLAŞMA NİYETİ
Sosyal paylaşım sitelerinde sıklıkla paylaşım yapmaya devam etmeyi planlıyorum.	
Günlük yaşamım içinde her zaman sosyal paylaşım sitelerinde paylaşım yapmayı deneyeceğim.	
Paylaşım yapmak kötüdür/iyidir.	TUTUM
Paylaşım yapmak aptalcadır/akıllıcadır.	
Paylaşım yapmak hoş değildir/hoştur.	
Paylaşım yapmayı severim/sevmem.	

3.3. Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Çalışmada veri toplama amacıyla anket yöntemi kullanılmıştır. Anketin uygulanabilirliği için Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvurulmuş ve 21.10.2020/4 tarih ve numarası ile etik kurul onayı alınmıştır. Anket formu ile bireylerin sosyal ağlardaki mahremiyet riskleri, sosyal ağlarda kurmuş oldukları sosyal bağları, sosyal ağlara ilişkin bağlılıkları, sosyal ağlarda bilgi paylaşmaya yönelik tutumları, sosyal ağlarda bilgi paylaşma niyetleri ve birey için önem arz eden kişilerin bireyin sosyal ağlarda paylaşım yapmasına yönelik düşünceleri (öznel normlar) araştırılmıştır. Anket formu, Google Formlar aracılığı ile oluşturulmuş ve katılımcıların anketi çevrimiçi olarak tamamlaması istenmiştir. Örneklemde elde edilen veriler doğrultusunda öncelikle katılımcılara ait demografik özellikler ortaya konulmuş ve ölçüklerin öngörülen yapılarının toplanan veri ile desteklenip desteklenmediği belirlemek için AMOS 20 programı ile doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. DFA analizinden sonra ölçükler arasında yapısal eşitlik modeli (YEM) kurularak ölçükler arasındaki nedensel ilişkiler incelenmiştir. Son olarak, araştırma ölçüm modelinin ölçüm denklik testleri yapılmış ve ölçüm denkliği bulunduktan sonra çoklu grup analizi ile araştırma modelinin kadın ve erkek gruplarda nasıl farklılaştığı araştırılmıştır.

3.4. Araştırmanın Ana kütlesi ve Örneklemi

Digital in 2020, (2020) raporuna göre Türkiye'de 54.000.000 adet sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. Bu çalışmanın ana kütlesi Türkiye'de sosyal paylaşım sitelerinde paylaşımda bulunan (bilgi paylaşan) bireylerdir. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)'a göre ana kütle sayısı 1.000.000'dan fazla olduğunda ve $\pm 0,05$ örnekleme hatası ile analiz sonucu elde edilmek istenildiğinde ulaşılması gereken anket sayısı en az 384'dür.

Bu araştırmanın örnekleme kolayda örnekleme metodu ile elde edilmiştir. Araştırmada yer alan anket tamamen çevrimiçi olarak dağıtılmıştır. Tüm sorular katılımcılar tarafından cevaplanması zorunlu olarak işaretlenmiş dolayısıyla eksik anket elde edilmemiştir. Araştırmada 402 adet katılımcıya ulaşılmıştır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)'a göre bu sayının gerçekleştirilecek tüm analizler için yeterli miktarda olduğu söylenebilmektedir.

4. Bulgular

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılara ait demografik özellikler 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların demografik özellikleri

Cinsiyet	Frekans	%
Erkek	133	33,1
Kadın	269	66,9
Toplam	402	100

Tablo 3. Model Karşılaştırma

Modeller	χ^2	df	χ^2/df	CFI	SRMR	RMSEA	Model karşılaştırma	ΔX^2	Δdf
1. SosyalBağlar3 maddesi çıkarıldığında	381,467	155	2,461	0,963	0,04	0,06	-	-	-
2. SosyalBağlar3 maddesi çıkarılmadığında	513,568	174	2,952	0,947	0,05	0,07	132,101	19	19

Eğitim	İlköğretim	7	1,7
	Lise	64	15,9
	Yüksekokul	35	8,7
	Lisans	263	65,4
	Lisansüstü	33	8,3
Toplam	402	100	
Yaş	18-25	218	54,2
	26-33	101	25,1
	34-41	55	13,7
	42-49	16	4
	50+	12	3
Toplam	402	100	
Cep Telefonu Kullanma	Her gün	401	99,8
	Her hafta	0	0
	Her ay	1	0,2
	Toplam	402	100

4.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi, Birleşim-Ayrışım Geçerlilikleri ve Korelasyonlar

“Doğrulayıcı faktör analizi (DFA); önceden geliştirilmiş, önceki araştırmalarda kullanılmış veya kuramsal dayaya bulunan bir ölçeğin ya da modelin doğruluğunu toplanan veri ile teyit etmek için tercih edilmektedir” (Gürbüz, 2019). Bu bölümde ölçüm modeli (araştırmada yer alan tüm ölçükler) bir bütün olarak analize dahil edilmiştir. Kline (2016)'a göre (aktaran Kılıç ve Koyuncu, 2017, s. 417) “DFA çalışmalarında en azından χ^2 , serbestlik derecesi, p-manidarlık değeri, Hata Kareleri Ortalamalarının Karekökü (Root Mean Square Error Of Approximation-RMSEA) ve %90 güven aralığı, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index-CFI) ve Artık Kareler Ortalamasının Standartlaştırılmış Karekökü (Standardized Root Mean Square Residual-SRMR) değerleri raporlanmalıdır”.

Bu araştırmada verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle maksimum olabilirlik yöntemi kullanılmıştır. DFA sonucunda uyum iyiliği değerleri (χ^2 [174, N=402] =513,568; $p<0,01$; $\chi^2/sd= 2,952$; CFI=0,947; RMSEA=0,07; SRMR=0,05) olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre uyum iyiliği değerlerinin kabul edilen sınırlar içinde olduğu görülmektedir. Ancak sosyal bağlar ölçeğine ait bir maddenin (sosyal bağlar3) standardize regresyon değerinin sınır değerinin biraz üstünde bir değer aldığı (β (sosyal bağlar3)=0,6>0,5) ve bu değer diğer maddelerin standardize regresyon değerlerinin arasında oldukça düşük olduğu görülmüştür. Daha iyi uyum değerlerine ulaşabilmek için “sosyal bağlar3” maddesi model dışında bırakılmış ve analiz yinelenmiştir. Yinelenen DFA neticesinde elde edilen uyum iyiliği değerleri (χ^2 [155, N=402]=381,467; $p<0,01$; $\chi^2/sd= 2,461$; CFI=0,963; RMSEA=0,06; SRMR=0,04) olarak belirlenmiştir. Buna göre, son modelde ölçüklerin öngörülen yapılarının veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğu ifade edilebilmektedir. Tablo 3'de modellerin uyum iyiliği değerleri ve model karşılaştırma değerleri yer almaktadır.

Teoriye göre tabloda yer alan birinci modelin, ikinci modelden daha az faktörlü olması gerekmektedir. Bir diğer deyişle Model 1 df'si düşük olan model iken Model 2 ise df'si yüksek olan modeldir. Bu koşullar altında modeller Tablo 3'e yerleştirilmiştir. ΔX^2 değeri modellerin X^2 değerleri arasındaki farka işaret ederken, Δdf değeri modellerin df değerleri arasındaki farkı ifade etmektedir. Ki kare dağılımının sağ kuyruklu olasılık değeri [Kikaredağ(ΔX ; Δdf) < 0,1] olduğunda ise birinci modelin ikinci modelden daha iyi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buna göre Kikaredağ (132,101; 19) = 5,8307E-19 < 0,1 olduğundan Model1'in Model2'den daha iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

“DFA analizinden sonra ölçüm modelinin birleşim ve ayrışım geçerlilikleri incelenmiştir. Birleşim geçerliliği aynı

kavramsal yapıyı ölçen ölçüm araçlarının kendi aralarında en azından orta dereceli ilişkili olmasını; ayrışım geçerliliği ise ilgili ancak farklı kavramsal yapılar arasındaki ilişkinin düşük olmasını ifade etmektedir. DFA modelindeki ölçüklerin birleşim geçerliliğine sahip olabilmeleri için AVE>0,5, CR>0,7 ve CR>AVE olmalıdır” (Gürbüz, 2019). DFA modelindeki ölçüklerin ayrışım geçerliliğine sahip olabilmeleri için ise MSV<AVE, ASV<AVE olmalıdır. AVE ortalama açıklanan varyansı, CR birleşim yapı güvenirliliğini, MSV maksimum paylaşılan varyansın karesini, ASV paylaşılan varyansın karesinin ortalamasını ifade etmektedir. Cronbach Alpha Güvenirlilik Katsayısı her bir ölçüğün güvenirliliğini ifade ederken, korelasyonlar değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü göstermektedir.

Tablo 4. Ölçeklerin Birleşim-Ayrışım Geçerlilikleri, Cronbach Alpha Güvenirlilik Katsayısı ve Korelasyonlar

	CR	AVE	MSV	ASV	Cronbach alpha(α)	Bilgi Paylaşma Niyeti	Mahremiyet Riski	Bağlılık	Sosyal Bağlar	Tutum	Öznel Normlar
Bilgi Paylaşma Niyeti	0,905	0,761	0,578	0,373	0,901	1					
Mahremiyet Riski	0,946	0,814	0,031	0,016	0,946	-0,170**	1				
Bağlılık	0,830	0,621	0,585	0,365	0,826	0,679**	0,087	1			
Sosyal Bağlar	0,851	0,657	0,585	0,326	0,848	0,671**	0,123*	0,640**	1		
Tutum	0,893	0,677	0,243	0,113	0,892	0,447**	-0,120*	0,304**	0,276**	1	
Öznel Normlar	0,902	0,755	0,536	0,297	0,899	0,620**	0,084	0,649**	0,548**	0,259**	1

**0,01 anlamlılık seviyesine işaret etmektedir.

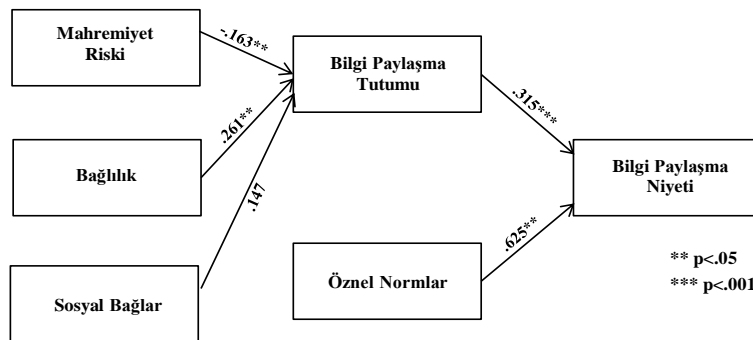
*0,05 anlamlılık seviyesine işaret etmektedir

Tablo 4'de tüm CR>0,7, AVE>0,5, CR>AVE, MSV<AVE, ASV<AVE ve her bir Cronbach alpha güvenirlilik katsayısının (α)>0,70 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ölçüm modelindeki tüm faktörlerin birleşim ve ayrışım geçerliliğine sahip oldukları ve yüksek güvenirliliğe sahip değişkenler oldukları söylenebilmektedir.

Tablo 4'te değişkenler arasındaki korelasyonlara (ilişkilere) de yer verilmiştir. Örneğin; mahremiyet riski ve sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşmaya yönelik tutum arasında negatif ve zayıf bir ilişki ($r=-0,120$), öznel normal ve sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma niyeti arasında pozitif ve güçlü bir ilişki bulunurken ($r=0,620$), bağlılık ve mahremiyet riski arasında ($r=0,087$, $p>0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

4.3. Yapısal Eşitlik Modeli

“Yapısal eşitlik modeli (YEM) analizlerinde değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı nedensel etkiler test edilmektedir. Bu tür modellerde, her bir örtük değişken kendisini oluşturan gözlenen değişkenler ile birlikte YEM analizine dâhil edilmektedir. Yapısal model temelli YEM analizlerinde, gözlenen değişkenlerin ölçüm hataları modele dâhil edilebildiğinden değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler klasik regresyon analizine göre daha güçlü ve güvenilir bir şekilde ortaya konulmaktadır” (Gürbüz, 2019: 94). Araştırmanın bu bölümünde değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri tespit edebilmek için yapısal eşitlik modeli oluşturulmuştur.



Şekil 2. Yapısal Modele Ait Standardize Yol Diyagramı

Şekil 2’de yer alan YEM sonuçlarına göre; mahremiyet riskinin sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma tutumu üzerindeki etkisinin anlamlı ve negatif ($\beta=-0,16$, $p<0,01$) ve bağlılığın sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma tutumu üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif ($\beta=0,26$, $p<0,01$) olduğu bulunmuştur. Ancak sosyal bağların sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma tutumu üzerindeki etkisi ise anlamlı bulunmamıştır ($\beta=0,14$, $p=0,13>0,05$). Ek olarak, bilgi paylaşma tutumunun bilgi paylaşma niyeti üzerindeki

etkisi anlamlı ve pozitif ($\beta=0,31$, $p<0,01$) iken, öznel normların bilgi paylaşma niyeti üzerindeki etkisi ise anlamlı ve pozitif olarak bulunmuştur ($\beta=0,62$, $p<0,01$). Bu bilgiler ışığında H1a, H2a, H4a ve H5a hipotezleri desteklenirken, H3a hipotezi reddedilmiştir. Ayrıca bilgi paylaşma tutumu ve öznel normlar değişkenleri, bilgi paylaşma niyeti değişkeninin varyansının %60’ını açıklanmaktadır. YEM analizine ilişkin tüm parametre değerleri Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5. Yem Analizine İlişkin Yol Değerleri

Yapısal Model			Standardize (B)	Standardize Olmayan (B)	Standart Hata	p
Tutum	<---	Mahremiyet Riski	-0,163	-0,118	0,037	0,001
Tutum	<---	Bağlılık	0,261	0,221	0,084	0,008
Tutum	<---	Sosyal Bağlar	0,147	0,124	0,083	0,135
Bilgi Paylaşma Niyeti	<---	Tutum	0,315	0,421	0,057	***
Bilgi Paylaşma Niyeti	<---	Öznel Normlar	0,625	0,567	0,042	**

4.4. Cinsiyetin Ölçüm Modeli Üzerindeki Rolü

Bilimsel çalışmalarda aynı ölçüm aracı kullanılarak farklı grupların bir takım özellikleri karşılaştırılmak istenebilmektedir. Ancak bazen aynı ölçüm aracında yer alan maddeler farklı gruplar için farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Böyle bir durumda gruplar arasındaki farklılıklar grupların kendilerine has özelliklerinden değil ölçüm aracının niteliğinden kaynaklanmaktadır. O halde bir kavram gruplar arasında karşılaştırılmadan önce, farklılığın ölçüm aracının niteliğinden mi yoksa grupların özelliklerinden mi kaynaklandığının tespit edilmesi gerekmektedir (Gürbüz, 2019, s. 161). Buna göre çoklu grup karşılaştırmaları yapılmadan önce ölçüm denkliği sağlanmalıdır (Cheung ve Rensvold, 2002). Ölçüm denkliği testinin aşamaları; yapısal denklik (configural invariance), metrik/zayıf denklik (metric/weak/pattern invariance), ölçek denkliği/güçlü değişmezlik (scalar/strong invariance), katı denklik (residual/strict invariance) olarak sıralanabilmektedir.

Yapısal denklik bir ölçeğin faktör yapısının gruplar arasında benzer olup olmadığını göstermektedir. Yapısal denkliğin tespit edilmesi için çoklu gruplu DFA analizi yapılmaktadır. Gerçekleştirilen DFA analizi sonucunda uyum iyiliği indeks değerleri eşik değerler içinde ise yapısal denklik sağlanmış demektir.

Metrik denklik, bir ölçüm aracındaki faktörleri oluşturan maddelerin faktör yüklerinin gruplar arasında eşdeğer olmasıdır. Yapısal model ve metrik denkliği modeli kendi aralarında $\Delta\chi^2$ ve ΔCFI testleri ile karşılaştırılmaktadır. $\Delta\chi^2$ farklılık testinin anlamsız olması ($\Delta\chi^2$ ait $p>0,05$) ya da iki model arasındaki CFI farkının 0,01’den küçük olması ($\Delta CFI<0,01$) durumunda metrik denkliği sağlanmış demektir.

Ölçek denkliği faktörlerdeki madde sabitlerinin gruplar arasında eşdeğer olup olmadığını ifade eder. Metrik model ve ölçek denkliği modeli kendi aralarında $\Delta\chi^2$ ve ΔCFI testleri ile karşılaştırılmaktadır. $\Delta\chi^2$ farklılık testinin anlamsız olması ($\Delta\chi^2$ ait $p>0,05$) ya da iki model arasındaki CFI farkının 0,01’den küçük olması ($\Delta CFI<0,01$) durumunda ölçek denkliği sağlanmış demektir.

Katı denklik, maddelere ait hata varyanslarının eş değer olup olmadığını ifade eder. Katı denklik türü ölçüm denkliği türleri içinde en katı olanıdır ve çoğunlukla raporlanmamaktadır.

Son yıllarda yapılan çalışmalarda ölçüm denklik testlerinde $\Delta\chi^2$ farklılık testinin büyük örneklerde taraflı sonuçlar verdiği ve bu nedenle güvenilir olmadığı ve $\Delta\chi^2$ farklılık testi yerine ΔCFI farklılık testini kullanılmasının daha uygun olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Kline (2011) ve Hair vd. (2009)’a göre grup karşılaştırmalarında ölçmenin en az metrik denklik modeli seviyesinde karşılanması gerekmektedir.

Tablo 6’da yapısal denklik, metrik denklik, ölçek denkliği ve katı denkliğin kontrolüne dair $\Delta\chi^2$ ve ΔCFI farklılık testleri yer almaktadır. $\Delta\chi^2$ farklılık testi sonucuna göre yapısal ve metrik denkliğin sağlanmış olduğu, ΔCFI farklılık testine göre ise yapısal, metrik ve ölçek denkliğinin sağlanmış olduğu görülmektedir. O halde her iki farklılık testine göre de en az metrik denklik seviyesinde denklik sağlandığı ve ölçüm denkliğinin elde edildiği söylenebilmektedir. Ölçüm denkliği sağlanan bir ölçüm aracındaki gruplar arasındaki farklılıkların tespit edilebilmesi için çoklu grup analizinin (multi-group analysis) yapılması gerekmektedir.

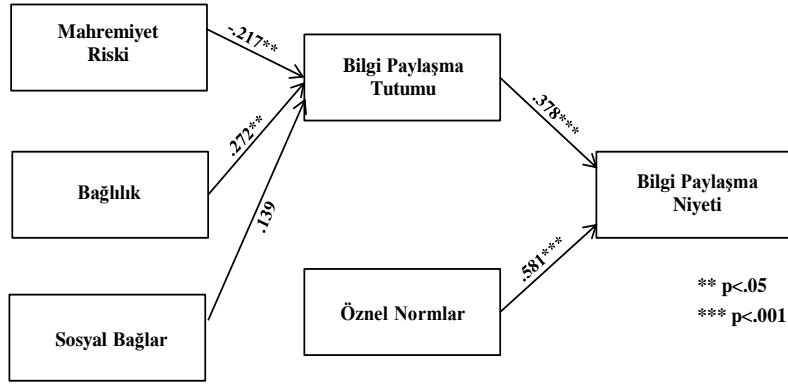
Ölçüm denkliği koşulları sağlandıktan sonra cinsiyetin öngörülen ilişkiler üzerindeki etkisini test etmek için IBM AMOS 20 Programı kullanılarak çoklu grup analizi gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada ilk olarak örneklem kadın (269 kişi) ve erkek (133 kişi) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Kadın grubunun standardize yol diyagramı Şekil 3’te yer almaktadır.

Kadınlar için mahremiyet riski, bilgi paylaşma tutumunu anlamlı ve negatif ($\beta=-0,217$, $p<0,01$), bağlılık bilgi paylaşma tutumunu anlamlı ve pozitif ($\beta=0,272$, $p<0,01$) etkilemektedir. Bunun yanında sosyal bağlar, bilgi paylaşma tutumunu anlamlı olarak etkilememektedir ($\beta=0,139$, $p>0,05$). Bilgi paylaşma tutumu ($\beta=0,378$, $p<0,01$) ve öznel normlar ($\beta=0,581$, $p<0,01$) sırasıyla bilgi paylaşma niyetini anlamlı ve pozitif etkilemektedir. Erkek grubunun standardize yol diyagramı şekil 4’te yer almaktadır.

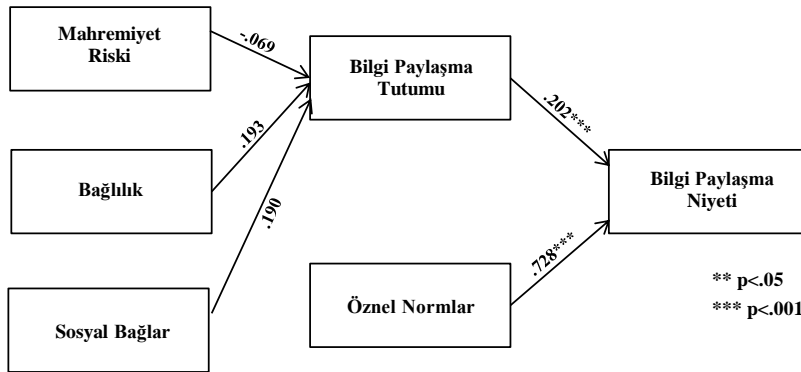
Tablo 6. $\Delta\chi^2$ ve CFI farklılık testleri

Modeller	χ^2 (df)	χ^2/df	CFI	RMSEA	Model Karşılaştırma	
					$\Delta\chi^2$ (Δdf)	ΔCFI
1.Yapısal Denklik	676,358 (318)	2,127	0,943	0,053	-	-
2.Metrik Denklik	687,95 (332)	2,072	0,943	0,052	2 vs. 1	11,593 (14)
3A. Ölçek Denkliği ^a	718,35 (352)	2,041	0,942	0,051	3A vs. 2	30,4 (20)
3B. Ölçek Denkliği ^b	741,703 (367)	2,021	0,940	0,051	3B vs. 2	53,752* (35)
Katı Denklik	863,605 (389)	2,22	0,924	0,055	4 vs. 3B	145,255* (37)

*p<0.05



Şekil 3. Kadın Grubunun Standardize Yol Diyagramı



Şekil 4. Erkek Grubunun Standardize Yol Diyagramı

Erkekler için mahremiyet riski ($\beta=-0,069$, $p>0,05$), bağlılık ($\beta=0,193$, $p>0,05$) ve sosyal bağlar ($\beta=0,190$, $p>0,05$) sırasıyla bilgi paylaşma tutumunu anlamlı olarak etkilememektedir. Bilgi paylaşma tutumu ($\beta=0,202$, $p<0,01$) ve öznel normlar ($\beta=0,728$, $p<0,01$) ise sırasıyla bilgi paylaşma niyetini anlamlı ve pozitif etkilemektedir.

Analizin son aşamasında kadın ve erkek grupları arasındaki bu farklılıkların anlamlılıklarının test edilmesi gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak ikili parametre karşılaştırma (pairwise parameter comparison) tablosu incelenecektir. Bu tabloda, kadın grubuna ve erkek grubuna ait yol katsayıları arasındaki farklılığa ilişkin kritik Z değerleri araştırılmıştır. Kritik $|Z|$ değeri 1,96'dan büyük olduğunda gruplar arası farklılığın anlamlı olduğu söylenebilmektedir (Gürbüz, 2019, s. 159). Tablo 7'de ikili parametre karşılaştırmalarına yer verilmiştir.

Tablo 7. İkili Parametre Karşılaştırma Tablosu

	k1	k2	k3	k4	k5
e1	1,470	-2,109	-1,235	-5,885	-7,277
e2	2,498	-0,519	0,168	-2,631	-3,037
e3	2,548	-0,571	0,133	-2,771	-3,214
e4	4,187	0,075	0,842	-2,333	-2,875
e5	8,923	2,653	3,417	0,986	0,839

Tablo7'de kadın grubuna ait yol katsayıları (k1, k2, k3, k4, k5) ve erkek grubuna (e1, e2, e3, e4, e5) ait yol katsayıları gösterilmektedir. k1 ve e1 sırasıyla kadın ve erkekler için "mahremiyet riski--->tutum" ilişkisine; k2 ve e2 sırasıyla kadın ve erkekler için "bağlılık--->tutum" ilişkisine; k3 ve e3 sırasıyla kadın ve erkekler için "sosyal bağlar--->tutum" ilişkisine; k4 ve e4 sırasıyla kadın ve erkekler için "tutum-->bilgi paylaşma niyeti" ilişkisine ve son olarak k5 ve e5

sırasıyla kadın ve erkekler için “öznel normlar--->bilgi paylaşma niyeti” ilişkisine işaret etmektedir.

Tablo 7’ye göre yalnızca k4 ve e4’ün kesişim noktası olan 2,333 değerinin 1,96 değerinden büyük olduğu ve dolayısıyla yalnızca “tutum--->bilgi paylaşma niyeti” ilişkisinin kadın ve erkekler için anlamlı olarak farklılaştığı söylenebilmektedir. O halde yalnızca kadın gruplarında ($\beta=0,378$, $p<0,01$) tutumun bilgi paylaşma niyetini erkeklerden ($\beta=0,202$, $p<0,01$) daha fazla etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer ilişkilerin ise kadın ve erkek grupları arasında anlamlı olarak fark yaratmadığı bulunmuştur. Buna göre; yalnızca H4b hipotezleri desteklenmiş, H1b, H2b, H3b ve H5b hipotezi reddedilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Sosyal paylaşım siteleri; kullanıcıların diğer kullanıcılarla etkileşim kurabildikleri ve çeşitli içerikleri paylaşabildikleri alanlardır. Sosyal paylaşım sitelerinde kullanıcılar genellikle durum güncellemesi, fotoğraf, video, yorum, deneyim veya reklam paylaşımı vb. gibi farklı türlerde bilgi paylaşımında bulunmaktadırlar. Sosyal roller teorisine (Eagly ve Carli, 1981) göre toplumsal roller açısından farklı özelliklere sahip olan kadın ve erkeklerin davranışları birbirinden farklılık göstermektedir. Benzer şekilde kadın ve erkek gruplarının çevrimiçi ortamlardaki davranışlarının da farklılık göstereceği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada sosyal paylaşım sitelerinde bireylerin bilgi paylaşma niyetine etki eden faktörlerin neler olduğu ve bu davranışa etki eden faktörlerin kadınlar ve erkekler için nasıl farklılaştığı araştırılmıştır. Bu amaçla bu çalışmada sırasıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA), yapısal eşitlik modeli (YEM) analizi, ölçüm denklik testi ve çoklu grup analizi (ÇGA) gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Sosyal paylaşım sitelerinde kullanıcıların bilgilerinin kullanıcıların izni olmadan başka gruplarla paylaşılmasına dair riskler mevcut olduğunda olduğunda, kullanıcılar bilgi paylaşma davranışına yönelik negatif bir tutum geliştirmektedirler. O halde sosyal paylaşım siteleri kullanıcı verilerinin izin verilmediği takdirde başka gruplarla paylaşılmayacağına dair taahhütlerini yalın bir şekilde kullanıcılara ilettiklerinde; mahremiyetlerine yönelik herhangi bir tehlike hissetmeyen kullanıcılar bilgi paylaşma davranışına yönelik pozitif bir tutum geliştirecekler ve ileride de bilgi paylaşma niyetinde bulunacaklardır.

Kullanıcıların mensubu oldukları sosyal paylaşım sitesine bağlılık hissetmeleri bu alanda bilgi paylaşma davranışına yönelik pozitif bir tutum geliştirmelerine yol açmıştır. Buna göre; bir sosyal paylaşım sitesi kullanıcılara aitlik hissi yaşatabildiğinde kullanıcılar paylaşma hazır hale gelecektir. Sosyal paylaşım siteleri kullanıcıların orada olmaktan gurur duymalarına yol açarak paylaşımlarını arttırmalarına imkân tanınmalıdır.

Kullanıcıların yakın sosyal çevreleri kullanıcıların sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma davranışını onayladıklarında, söz konusu kullanıcıların bu alanlarda bilgi paylaşma niyetine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. O halde sosyal paylaşım siteleri bilgi paylaşmanın tüm kullanıcılar tarafından normal, onaylanır ve tercih edilir hale gelmesini sağlamalıdır. Sosyal paylaşım

siteleri kullanıcı sayısını arttırarak bu amaca yaklaşabilmektedirler.

Kullanıcılar sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma davranışına yönelik olumlu fikirlere sahip olduklarında, bu ağlarda bilgi paylaşma niyetine sahip olmaktadır. Buna göre paylaşılan bilgi miktarını arttırmak isteyen sosyal paylaşım siteleri kullanıcıların mahremiyet risklerini azaltarak ve bu alanlara bağlı hissetmeleri sağlayarak kullanıcıların pozitif tutum geliştirmelerini sağlamalı ve pozitif tutuma yol açan diğer farklı faktörleri de araştırmalıdır.

Sosyal paylaşım sitelerinde kullanıcıların birbirleriyle çeşitli düzeylerde ilişkilere sahip olmaları bu alanlarda bilgi paylaşma davranışına yönelik tutumlarını etkilememektedir. Bu durumda sosyal paylaşım sitelerinin kullanıcıların bilgi paylaşımlarını arttırmak için kullanıcılar arası ilişkilerin artmasını sağlayan tasarım özellikleri eklemelerine gerek yoktur.

Tutumun bilgi paylaşma niyeti üzerindeki güçlü etkisi kadın ve erkek gruplarında değişkenlik göstermektedir. Kadın grupları tutumlardan erkeklerle göre daha fazla etkilenmektedir. Kadın gruplarının sürece, erkek gruplarının ise sonuç odaklı kişilik özellikleri düşünüldüğünde erkek gruplarının tutumlara kadın gruplarına göre daha az önem göstererek doğrudan davranışı gerçekleştirmeye odaklanacağı; kadın gruplarında ise sürece yönelik tutumların davranış üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak; tutum ve bilgi paylaşma niyeti arasındaki nedensel ilişki dışında diğer tüm neden-sonuç ilişkilerinde kadın ve erkek grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Buna göre kullanıcıların sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma niyeti incelenirken cinsiyet farklılıkları gözlemlenmeden kullanıcıların tamamı bir bütün olarak değerlendirilmelidir.

Sosyal paylaşım siteleri sosyal ağlarda yer alan kullanıcıların artmasını, kullanıcıların daha fazla bilgi paylaşmasını ve dolayısıyla kullanıcılar hakkında daha fazla veriye ulaşmayı dilemektedirler. Elde edilen veriler genellikle kullanıcıların zevk, ortalama gelir, yaş, cinsiyet vb. gibi özelliklerini ortaya koymaktadır. Kadın ve erkek gruplarına ait verileri iyi bir şekilde analiz edebilen sosyal paylaşım siteleri bu verileri çeşitli taraflarla paylaşarak karlarını arttırabilmektedirler. Bu nedenle kullanıcıların sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşmaya yönelik motivasyonların tespit edilmesi ve kadın ve erkek gruplarında bilgi paylaşma niyetinin nasıl farklılaştığı sosyal paylaşım siteleriyle işbirliği yapan işletmeler için kritik önem taşımaktadır.

Bu çalışmada kullanıcıların sosyal paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma niyetine etki eden az sayıda bileşenin ele alınması çalışmanın kısıtlarından biri olarak nitelendirilebilmektedir. Ayrıca sosyal ağlarda bilgi paylaşma konseptinin kişisel bilgi paylaşımı, fotoğraf veya yorum paylaşımı vb. şeklinde sınırlandırılmaması çalışmanın bir diğer kısıtı olarak ele alınabilmektedir. Arpacı, Baloğlu ve Kesici (2019) ve Arpacı (2019)’a göre yaş, gelir, eğitim durumu, farklı ülke katılımcıları gibi bireysel ve kültürel farklılıkların kullanıcıların çevrimiçi davranışları üzerinde etkisi bulunmaktadır. İlerideki çalışmalarda farklı bireysel ve kültürel özelliklerin dikkate alınarak kullanıcıların sosyal

paylaşım sitelerinde bilgi paylaşma niyetlerinin araştırılması tavsiye edilmektedir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akdeniz İİBF Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Tarih: 21/10/2020

No: 16

Kaynakça

Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211.

Arpaci, I., Baloğlu, M., & Kesici, Ş. (2019). A multi-group analysis of the effects of individual differences in mindfulness on nomophobia. *Information Development*, 35(2), 333–341.

Arpaci, I. (2019). Culture and nomophobia: The role of vertical versus horizontal collectivism in predicting nomophobia. *Information Development*, 35(1), 96–106.

Arpaci, Ibrahim. (2020). The Influence of Social Interactions and Subjective Norms on Social Media Postings. *Journal of Information and Knowledge Management*, 19(3), 1–10. <https://doi.org/10.1142/S0219649220500239>

Baker, R. K., & White, K. M. (2010). Predicting adolescents' use of social networking sites from an extended theory of planned behaviour perspective. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1591–1597. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.06.006>

Bilgihan, A., & Kandampully, J. (2014). Generation Y's dining information seeking and sharing behavior on social networking sites An exploratory study. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26(3), 349–366. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-11-2012-0220>

Bolton, R. N., Parasuraman, A., Hoefnagels, A., Migchels, N., Kabadayi, Gruber, T., Loureiro, Y. K., Solnet, D. (2013). Understanding Generation Y and their use of social media: A review and research agenda. *Journal of Service Management*, 24(3), 245–267. <https://doi.org/10.1108/09564231311326987>

Brislin, R. W., Lonner, W. J., & Thorndike, R. M. (1973). *Cross-cultural research methods* (Vol. 11). New York: J. Wiley.

Çetin, F., & Basım, H. N. (2012). Örgütsel Psikolojik Sermaye: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 121–137.

Chai, S., Das, S., & Rao, H. (2011). Factors affecting bloggers' knowledge sharing: An investigation across gender. *Journal of Management Information Systems*, 28(3), 309–342. <https://doi.org/10.2753/MIS0742-1222280309>

Chai, S., & Kim, M. (2012). A socio-technical approach to knowledge contribution behavior: An empirical investigation of social networking sites users. *International Journal of Information Management*, 32(2), 118–126. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2011.07.004>

Cheikh-Ammar, M., & Barki, H. (2016). The Influence of Social Presence, Social Exchange and Feedback Features on SNS Continuous Use: The Facebook Context. *Journal of Organizational and End User Computing*, 28(2), 33–52. <https://doi.org/10.4018/JOEUC.2016040103>

Cheung, G. W., & Rensvold, R. B. (2002). Structural Equation Modeling Evaluating Goodness-of-Fit Indexes for Testing Measurement Invariance. *Structural Equation Modeling*, 9(2), 233–255. https://doi.org/10.1207/S15328007SEM0902_5

Choi, J. H. (2015). *Putting The Social Into Social Network Sites: A Knowledge Sharing Perspective* (Doctoral Thesis). University of Colorado, Colorado.

Craig Van Slyke, Shim, J. T., Johnson, R., & Jiang, J. (2006). Concern for Information Privacy and Online Consumer Purchasing. *Journal of the*

Association for Information Systems, 7(6), 415–444. <https://doi.org/10.17705/1jais.00092>

Dwyer, P. D., Gilkeson, J. H., & List, J. A. (2002). Gender differences in revealed risk taking: Evidence from mutual fund investors. *Economics Letters*, 76(2), 151–158. [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(02\)00045-9](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(02)00045-9)

Eagly, A. H., & Carli, L. L. (1981). Sex of researchers and sex-typed communications as determinants of sex differences in influenceability: A meta-analysis of social influence studies. *Psychological Bulletin*, 90(1), 1.

Ellison, N. B., Steinfield, C., & Lampe, C. (2007). The Benefits of Facebook "Friends:." Social Capital and College Students' Use of Online Social Network Sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4), 1143–1168. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00367.x>

Fishbein, M. (1963). An investigation of the relationships between beliefs about an object and the attitude toward that object. *Human Relations*, 16(3), 233–239.

Fishbein, Martin & Ajzen, I. (1977). Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research. *Philosophy and Rhetoric*, 10(2), 177–188.

Gürbüz, S. (2019). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gustafson, P. E. (1998). Gender differences in risk perception: Theoretical and methodological perspectives. *Risk Analysis*, 18(6), 805–811. <https://doi.org/10.1023/B:RIAN.0000005926.03250.c0>

Gvili, Y., Levy, S., & Levy, S. (2021). Consumer engagement in sharing brand-related information on social commerce: the roles of culture and experience. *Journal of Marketing Communications*, 27(1), 53–68. <https://doi.org/10.1080/13527266.2019.1633552>

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2009). *Multivariate Data Analysis* (Seventh). New York: Prentice Hall.

Hajli, N., & Lin, X. (2016). Exploring the Security of Information Sharing on Social Networking Sites: The Role of Perceived Control of Information. *Journal of Business Ethics*, 133, 111–123. <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2346-x>

Hansen, J. M., Saridakis, G., & Benson, V. (2018). Computers in Human Behavior Risk, trust, and the interaction of perceived ease of use and behavioral control in predicting consumers' use of social media for transactions. *Computers in Human Behavior*, 80, 197–206. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.11.010>

Hargittai, E., & Hsieh, Y. P. (2010). Predictors and consequences of differentiated practices on social network sites. *Communication & Society*, 13(4), 515–536. <https://doi.org/10.1080/13691181003639866>

Ho, S. C., Ting, P. H., Bau, D. Y., & Wei, C. C. (2011). Knowledge-sharing intention in a virtual community: A study of participants in the Chinese wikipedia. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(9), 541–545. <https://doi.org/10.1089/cyber.2010.0106>

Hong, Y., Wan, M., & Li, Z. (2021). Understanding the health information sharing behavior of social media users: An empirical study on WeChat. *Journal of Organizational and End User Computing*, 33(5), 1–24. <https://doi.org/10.4018/JOEUC.20210901.0a9>

Ifinedo, P. (2017). Examining students' intention to continue using blogs for learning: Perspectives from technology acceptance, motivational, and social-cognitive frameworks. *Computers in Human Behavior*, 72, 189–199. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.049>

Jin, X. (2016). *Information Sharing in the Era of Social Media Information Sharing* (Master Thesis). University of Jyväskylä, Finland.

Kang, M. (2014). Understanding Public Engagement: Conceptualizing and Measuring its Influence on Supportive Behavioral Intentions. *Journal of Public Relations Research*, 26(5), 399–416. <https://doi.org/10.1080/1062726X.2014.956107>

Karnowski, V., Leonhard, L., & Sophie Kümpel, A. (2017). Why Users Share the News: A Theory of Reasoned Action-Based Study on the Antecedents of News-Sharing Behavior. *Communication Research Reports*, 35(3), 91–100. <https://doi.org/10.1080/08824096.2017.1379984>

Kayes, I., & Iamnitich, A. (2017). Privacy and security in online social networks: A survey. *Online Social Networks and Media*, 3–4, 1–21. <https://doi.org/10.1016/j.osnem.2017.09.001>

Kılıç, A. F., ve Koyuncu, İ. (2017). *Ölçek uyarlama çalışmalarının yapı*

- geçerliği açısından incelenmesi. Pegem Atıf İndeksi, 415-438.
- Kim, H. S., Cho, K. M., & Kim, M. (2021). Information-Sharing Behaviors Among Sports Fans Using #Hashtags. *Communication & Sport*, 9(4), 646–669. <https://doi.org/10.1177/2167479519878466>
- Kim, J., Lee, C., & Elias, T. (2015). Factors affecting information sharing in social networking sites amongst university students. *Online Information Review*, 39(3), 290–309. <https://doi.org/10.1108/OIR-01-2015-0022>
- Kline, R. B. (2016). Principle and practice of structural equation modelling (4. Baskı). New York, NY: The Guilford Press.
- Ku, Y. C., Chen, R., & Zhang, H. (2013). Why do users continue using social networking sites? An exploratory study of members in the United States and Taiwan. *Information and Management*, 50(7), 571–581. <https://doi.org/10.1016/j.im.2013.07.011>
- Lee, Jae-rock. (2020). Understanding factors affecting users' social media continuance. *Journal of the Korea Convergence Society*, 11(7), 145–150.
- Lee, Junghyo, Kim, J., & Young, J. (2020). The adoption of virtual reality devices: The technology acceptance model integrating enjoyment, social interaction, and strength of the social ties. *Telematics and Informatics*, 39(June 2018), 37–48. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2018.12.006>
- Li, K., Cheng, L., & Teng, C. (2020). Voluntary sharing and mandatory provision: Private information disclosure on social networking sites. *Information Processing and Management*, 57(1), 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2019.102128>
- Liang, T.-P., Ho, Y.-T., Li, Y.-W., & Turban, E. (2011). What drives social commerce: The role of social support and relationship quality. *International Journal of Electronic Commerce*, 16(2), 69–90.
- Lin, C. A., & Kim, T. (2016). Predicting user response to sponsored advertising on social media via the technology acceptance model. *Computers in Human Behavior*, 64, 710–718. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.07.027>
- Lin, H. C., Chen, Y. J., Chen, C. C., & Ho, W. H. (2018). Expectations of social networking site users who share and acquire health-related information. *Computers and Electrical Engineering*, 69, 808–814. <https://doi.org/10.1016/j.compeleceng.2018.02.014>
- Lin, H. F. (2008). Determinants of successful virtual communities: Contributions from system characteristics and social factors. *Information and Management*, 45(8), 522–527. <https://doi.org/10.1016/j.im.2008.08.002>
- Lin, X., Featherman, M., & Sarker, S. (2013). Information Sharing in the Context of Social Media: An Application of the Theory of Reasoned Action and Social Capital Theory. In *SIGHCI 2013 Proceedings* (p. 17). Retrieved from <http://aisel.aisnet.org/sighci2013%0Ahttp://aisel.aisnet.org/sighci2013/17>
- Lin, X. & Hajli, M. (2013). Information Sharing on Social Networking Sites: the role of perceived control of information and gender. In *Pre-ICIS Workshop on Information Security and Privacy (SIGSEC)*, 1–20.
- Lin, X., Li, Y., Califf, C. B., & Featherman, M. (2013). Can social role theory explain gender differences in Facebook usage? In *Proceedings of the Annual Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 690–699). IEEE. <https://doi.org/10.1109/HICSS.2013.125>
- Lin, X., Sarker, S., & Featherman, M. (2019). Users' Psychological Perceptions of Information Sharing in the Context of Social Media: A Comprehensive Model Users' Psychological Perceptions of Information. *International Journal of Electronic Commerce*, 23(4), 453–491. <https://doi.org/10.1080/10864415.2019.1655210>
- Lin, X., & Wang, X. (2020). Examining gender differences in people's information-sharing decisions on social networking sites. *International Journal of Information Management*, 50, 45–56. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.05.004>
- Lu, H.-P., Chuan-Chuan Lin, J., Hsiao, K.-L., & Cheng, L.-T. (2010). Information sharing behaviour on blogs in Taiwan: Effects of interactivities and gender differences. *Journal of Information Science*, 36(3), 401–416. <https://doi.org/10.1177/0165551510363631>
- Lyu, J., & Kim, J. (2020). Antecedents of Social Media-Induced Retail Commerce Activities: Impact of Brand-Consumer Relationships and Psychological Sense of Community. *Journal of Interactive Advertising*, 20(2), 119–132. <https://doi.org/10.1080/15252019.2020.1769513>
- Magnuson, M. J., & Dundes, L. (2008). Gender Differences in “Social Portraits” Reflected in MySpace Profiles. *CyberPsychology & Behavior*, 11(2), 239–241. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0089>
- Marsden, P. V & Campbell, K. E. (1984). Measuring Tie Strength. *Social Forces*, 63(2), 482–501.
- Riaz, M., & Sherani. (2021). Investigation of information sharing via multiple social media platforms: a comparison of Facebook and WeChat adoption. *Quality and Quantity*, 55(5), 1751–1773. <https://doi.org/10.1007/s11135-020-01079-2>
- Ridings, C. M., & Gefen, D. (2006). Virtual Community Attraction: Why People Hang Out Online. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10(1), 00–00. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2004.tb00229.x>
- Salehan, M., Kim, D. J., & Koo, C. (2018). A study of the effect of social trust, trust in social networking services, and sharing attitude, on two dimensions of personal information sharing behavior. *The Journal of Supercomputing*, 74(8), 3596–3619. <https://doi.org/10.1007/s11227-016-1790-z>
- Sheikh, I., Ahmed, Y., Arabi Idid, S., Zeti, & Ahmad, A. (2018). News Consumption through SNS Platforms: Extended Motivational Model. *Media Watch*, 9(1), 18–36. <https://doi.org/10.15655/mw/2018/v9i1/49280>
- Social, W. are. (2020). Digital in 2020. Retrieved from <https://wearesocial.com/digital-2020>
- Steffes, E. M., & Burgee, L. E. (2009). Social ties and online word of mouth. *Internet Research*, 19(1), 42–59. <https://doi.org/10.1108/10662240910927812>
- Taylor, S., & Todd, P. (1995). Assessing IT Usage: The Role of Prior Experience. *MIS Quarterly*, 19(4), 561–570.
- Trauth, E. M. (2013). The role of theory in gender and information systems research. *Information and Organization*, 23(4), 277–293.
- Venkatesh, V., Thong, J. Y. L., & Xu, X. (2012). Consumer Acceptance and Use of Information Technology: Extending the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology. *MIS Quarterly*, 36(1), 157–178.
- Wang, X. W., Cao, Y. M., & Park, C. (2019). The relationships among community experience, community commitment, brand attitude, and purchase intention in social media. *International Journal of Information Management*, 49(October 2018), 475–488. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.07.018>
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Anatolia Akademik Yayıncılık.
- Zhang, L., Mattila, A. S., & Cranage, D. A. (2011). Become a Fan: A Conceptual Model for Social Media Marketing. In *16th Annual Graduate Education and Graduate Student Research Conference in Hospitality and Tourism* (pp. 1–12).
- Zhao, S. (2006). Do Internet Users Have More Social Ties? A Call for Differentiated Analyses of Internet Use. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(3), 844–862. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2006.00038.x>



Küresel İklim Değişikliğinin Arktik Okyanusu'na Jeopolitik Etkisi

Geopolitical Impact of Global Climate Change on the Arctic Ocean

Tolga ÖZTÜRK^a, Furkan GÜRSOY^b

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	5 Ocak 2022
Kabul	12 Nisan 2022
Yayın	15 Nisan 2022
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

İklim Değişikliği,
Arktik Okyanusu,
Kenar Kuşak Teorisi,
Jeopolitik.

ÖZ

Sanayi Devrimi neticesinde insanlığın enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yeraltındaki fosil yakıtlar kullanmasıyla dünya yeni bir döneme girmiştir. Günümüzde yaşadığımız ve hayatın hemen hemen her alanında etkilerini gözlemlediğimiz iklim krizine yol açan başlıca faktörlerden birisi olan bu olgu, üretim biçimlerinden tüketime, tüketimden lojistiğe hayatın dinamiklerinin tüm yapı taşlarını etkileyip dünyanın yeni gereksinimlere uyum sağlamasını zorunlu hale getirmektedir. Geçmişten bugüne kadar insanlığın çağlar boyu ortak değeri olan doğayı korumak ve sürdürülebilir kılmak için iklime uyum sağlama süreci, kapitalizmin doğayı tahrip etmesi ve bu konuda farkındalığın artması ile yeni bir boyut kazanmaktadır. Yeni sürecin ekonomik ve sosyolojik boyutu kadar jeopolitik etkilerinin olması da kaçınılmaz bir gerçekliktir. Söz konusu jeopolitik etkiler hayata olduğu kadar kuramlara da yeni bir boyut kazandırma ve revizyon ihtiyacı doğurmuştur. Bu gerçekliğin yeni dönemde Dünya lojistik rotalarına, limanlarına ve stratejik bölgelerine yeni bir boyut kazandıracağı değerlendirilebilir. Nicholas John Spykman, Dünyada hegemon güç olabilmek için Avrasya'nın kontrolünün mecburiliğini öne sürmektedir. Bu çalışma, Spykman'ın Kenar Kuşak kuramı söyleminin, öngörülen iklim değişikliğinin bir sonucu olarak coğrafyanın değişime uğramayacağı sabit verisinin aksine, değişime uğrayarak farklı bir boyuta evrileceği değerlendirmesinde bulunmaktadır. Arktik bölgesinde buzulların erimesiyle birlikte hem Spykman'ın belirttiği kuram özelinde yaşanabilecek olağanüstü değişimler hem de Avrasya'nın kuzey bölgesinde ekonomik, demografik, siyasi değişimler incelenecektir.

ARTICLE INFO

Article History	
Received	5 January 2022
Accepted	12 April 2022
Available Online	15 April 2022
Article Type	Research Article

Keywords

Climate Change,
Arctic Ocean,
Rimland Theory,
Geopolitics.

ABSTRACT

As a result of the industrial revolution, the world has entered a new era with the use of hydrocarbons to meet the energy needs of humanity. This phenomenon, which is one of the main factors leading to the climate crisis that we live in today and that we observe in almost every aspect of life, has made it necessary to adapt to the requirements of the new World by affecting all of the dynamics of life, from production forms to consumption, from consumption to logistics.

The climatic adaptation process to protect and sustain nature, which has been the common value of humanity for ages, has emerged with the awareness that capitalism destroys nature. It is an inevitable reality that the new process will have geopolitical effects as well as its economic and sociological dimensions. The geopolitical effects in question necessitated a new dimension and revision not only to life but also to theories. It can be evaluated that this reality will add a new dimension to the world's logistics routes, ports and strategic regions in the new period. Nicholas John Spykman argued that the control of Eurasia is imperative in order to be a hegemonic power in the world. This study evaluates that Nicholas Spykman's Rimland theory discourse will evolve into a different dimension by changing, contrary to the fixed data that geography will not change as a result of predicted climate change. With the melting of the glaciers in the Arctic region, both the extraordinary changes that may occur in the theory specified by Spykman and the economic, demographic and political changes in the northern region of Eurasia will be examined.

✉ Sorumlu Yazar/Corresponding Author

^a Dr. Öğretim Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İİSBF, Antalya, **E-Posta:** tolga.ozturk@alanya.edu.tr, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-8236-0389>

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Antalya, **E-Posta:** furkaang60@gmail.com, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3621-1080>

▲ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Akdeniz İİBF Dergisi sorumlu değildir.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

It is predicted that the climate crisis will change the dynamics in different fields with the consequences it has already caused on the planet. Influence of geography within these dynamics, which will evolve from modes of production to consumption patterns and habits, will bring along strategic transformation. With this foresight, the melting of glaciers in the Arctic region, which is one of the most visible phenomena caused by the climate crisis, makes it inevitable to change almost all dynamics in Eurasia. With the opening of the Arctic Sea to maritime trade, geostrategy will gain a new dimension with the new route, the current transportation distance to the Asian and Russian coasts will be shortened, and it will create profit opportunities from time and fuel. The effects of the climate crisis on N. Spykman's Rimland Theory from a geopolitical point of view, as a result of the melting of glaciers, allowing the opening of a new commercial route in the Arctic Region, has been examined as a basic problem.

Research Questions

The main question of the study is how will the geopolitical effect of climate change on the Arctic Region be and how will this affect N. Spykman's theory? How will the efforts to create a new route from the Arctic Region, which we foresee that climate change will lead to and which have been tried and invested by some states for a while, affect the Eurasian strategy? How will geopolitical theories, in which geography was treated as unchangeable in the past, undergo a transformation with climate change, especially with the concept of changing geography? To what extent will the change in phenomena of strategic importance for states such as Eurasia's population density, urbanization zones, trade routes, and energy activities take place? Answers to these questions will be sought in the context of the impact of climate change on the geopolitical theory created by N. Spykman about a century ago.

Literature Review

The issue of the geopolitical impact of climate change on the North Pole, which we discussed and examined in the article, has been brought into a whole by making use of climate and geopolitical studies. All scientific research and article sources that we use in the bibliography section seem to be two separate disciplines. As we have seen in our literature review, although there are many climate and geopolitical studies, we have not found any study on the subject we are dealing with. Theoretically, the fact that we are dealing with the Climate Crisis with the Rimland Theory both highlights two different fields of study and positions our work at a point that is unique and distinguishes it from the others.

Methodology

The methodology of our research is qualitative analysis. Qualitative Analysis is a method frequently used in social sciences and especially in the discipline of International Relations. The theoretical dimension of our study is N. Spykman's Edge Belt Theory, and at the same time, the theory in question is questioned together with the effects of the global climate crisis. In this context, the theory used in the study also formed the methodology of the study in a

situation that was questioned with the effects of the other variable, namely the climate crisis.

Results and Conclusion

In our study, the causes of the global climate crisis, the situation it transformed as a result of these reasons, its current situation, the possible effects of the climate crisis on the North Pole in the light of possible future developments were examined. It is predicted that the possible effects of the climate crisis on the North Pole will lead to the melting of the glaciers in the future, along with the increase in energy, logistics and urbanization activities in the region, and in this context, a demographic density will occur in the region. Therefore, it can be said that this situation will mean that the strategic importance of the north of Eurasia will increase. Due to the Climate Crisis, it can be predicted that economic activities will increase much faster in the Arctic Region in the future, without the need for icebreaker ships. When this situation is considered in the context of the Rimland Theory created by Spykman at the beginning of the 20th century, it will have extraordinary results. Spykman, in his Rimland Theory, determined the Eurasian continent as the most important land part of the world and determined the southern region of this continent as the most important strategic place. In this context, in the 20th century, the US foreign policy implemented Spykman's geopolitical theory and achieved success against the USSR in the competition in the Bipolar World by applying the containment policy. However, the Arctic region, which was almost unusable strategically in the 20th century, is on its way to being usable with the effect of the Climate Crisis. Therefore, the situation that Spykman stated for the south of Eurasia will now be valid for the north in the near future. This situation will even mean that the importance of the south will decrease relatively, because it will provide a transportation advantage due to the shape of the world and the short distance to the North Pole region. As a result, with the effect of global climate change, Spykman's Rimland theory will lose its validity with the extraordinary situation in the geography, and even the strategies implemented by the hegemonic powers for a century may change radically.

1. Giriş

Yaşadığımız gezegende iklim değişiklikleri ya da dalgalanmaları doğal döngülerin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Öyle ki bu değişimler insandan ve hatta canlılıktan bağımsız, bin yıllara yayılan değişimlerdir. Dünya'da gerçekleşen atmosferik ve jeolojik hareketler bütünü iklim olgusunun sonucudur. Atmosferik ve jeolojik hareketler iklimsel değişimin doğal sebeplerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu durum şu anlama gelir; jeolojik hareketler ve bunlarla ilişkili ya da bağımsız atmosferik hareketler sonucunda iklimsel değişimler meydana gelir ve bu olgu gezegenin ve yine diğer jeolojik ve atmosferik faaliyetler gerçekleşen diğer gezegenlerin döngülerinden biridir. İklim değişimlerini tetikleyen birçok doğal ve yapay sebep olabilir. Dünya, Güneş etrafındaki yörüngesinde eliptik bir rota izlemektedir. Dünya'nın izlediği bu yörünge düz bir rotaya sahip olmadığı için rota üzerinde gerçekleştirilen hareket bütünü sonucunda farklı açılar oluşmaktadır. Dünya Güneş arasında gerçekleşen bu farklı açılar yıllara göre güneş ışınını alma derecesini etkilemektedir. Güneş üzerinde gerçekleşen manyetik ve nükleer faaliyetler de Dünya atmosferini doğrudan

etkilemektedir. Bu verilerle birlikte Dünya üzerinde gerçekleşen atmosferik, biyolojik, jeolojik ve kimyasal diğer tüm değişimler bir bütün olarak ve binlerce yıla yayılarak iklimi etkileyen ve değişimini besleyen doğal faktörler olarak konumlanmaktadır (Türkeş, 2008, s. 2).

İnsanlar ve yine insanların sebep olduğu antropojenik (insan kaynaklı) faaliyetler ise iklim değişiminin yapay faktörleri olarak konumlanmaktadır. İnsanlığın Sanayi Devriminin de katkısıyla artan nüfusa cevap üretmek ve arzı karşılamak için sürekli revize ettiği ve geliştirip dönüştürdüğü üretim biçimleri yapay faktör olarak iklimsel değişimi etkilemektedir. Örneğin yer altına sıkışmış fosil yakıtları çıkarıp enerji başta olmak üzere ekonomik sektörlerde ürün elde etmek için kullanmak, havaya salınan gazların atmosferde su buharı, Karbondioksit, Metan, Azot dioksit, Kloroflorokarbon gazlarının birikmesine sebebiyet vermektedir. Bu birikim Dünya atmosferi üzerine adeta bir örtü işlevi görmektedir. Bunun sonucu ise yerküreye sıcaklık ortalamalarının yükselmesi ve ısınma olarak yansımaktadır (Demir, 2009, s. 2).

İklim, coğrafyanın belirleyici unsurları arasında en fazla öne çıkan unsurlardan birisini oluşturmaktadır (Karnıbüyük, 2019, s.6). İklim, bir coğrafyada yaşayan tüm canlıları doğrudan sosyal, ekonomik ve politik açılarından etkilemektedir. Hava şartlarından ötürü yaşamsal ihtiyaçlar coğrafyalar arasında farklılıklar göstermektedir. İklimin daha sert ve soğuk olduğu ülkelerde yaşamsal ihtiyaçlar, daha sıcak ve daha az şiddetli hava olaylarının görüldüğü ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Nüfusun yoğunlaştığı alanlar, kentsel yaşam ihtiyaçları, çevresel düzen ve yapılar iklim etmeninden doğrudan etkilenmektedir. Aynı zamanda bu değişkene üretim alanları da doğrudan bağlıdır. Ülkelerin iklimleri o ülkede yetişecek tarım ürünlerini ve aynı zamanda üretim alanlarını da belirlemektedir. Ülkelerin ekonomilerini, sosyal ve politik dinamiklerini bu denli etkileyen iklim olgusu, uluslararası siyasetlerine, güvenlik politikalarına, buldukları bölgede özelinde ve hatta küresel boyutta da etkili olmaktadır (Spykman, 1938a, s. 29-31). İlerleyen tarihsel süreçte değişen iklim dinamikleri, ülkelerin iklimsel özelliklerini değiştirmiştir ve değiştirmeye devam etmektedir. Deniz seviyelerinde görülen artış, yaşam alanlarını etkilemiş, etkilediği alanlarda canlıları göçe zorlamıştır. Deniz seviyesiyle aynı seviyede ve yeterli yüksekliği bulunmayan kıyılara sahip olan ülkeler deniz yükselmesine bağlı yaşam alanlarından mahrum kalma durumuyla karşı karşıya kalmışlardır (Vural, 2018 s, 12-15). Devam eden süreçte de su seviyelerindeki yükselmelerin devam edeceği öngörülerini birçok ülke için güvenliklerini tehdit eden unsur olarak görülmektedir. Risk altındaki ülkeler ekonomik ve sosyal sıkıntılarla karşı karşıya bulunmaktadır (Doğan & Tüzer, 2011, s. 6-7). İklim değişikliği sonuçlarının ülkelerin bugünlerini bu kadar etkilemesi ve gelecekte de etkilemeye farklı boyutlarda devam edeceği öngörülerini IPCC raporlarında gözlemlenebilmektedir (Ipcc.ch/report/ar6/wg2/, 2021). Yaşadığımız iklim değişikliği ve onun sebebiyet verdiği sonuçlar doğrultusunda yaşanan coğrafi değişiklikler, uluslararası ilişkilerin ve siyasetin jeopolitik boyutta iklimsel değişikliklere paralel değişim ve dönüşümlere uğrayacağı çıkarımını yapmamıza imkân tanımaktadır.

Nicholas Spykman Klasik Realist kuramın kurucuları arasında kabul edilmektedir. Spykman'ın kaleme aldığı Kenar Kuşak Teorisi ülkelerin içinde buldukları politik durumun coğrafi konumu ve topoğrafyasıyla doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. (Spykman, 1938a, s. 29). Ülkelerin coğrafi olarak konumlandığı yerler esasında ülkelerin ekonomik ve politik durumlarının belirleyici etmenlerinden bir tanesidir. Örnekeleyecek olursak bir ülkenin bulunduğu bölge savaş bölgesiyse bu durum ülkenin ekonomik ve politik durumunu etkileyecektir. Bu etkiden dolayı ülkelerin hegemon güç konumunda olma ihtimalleri oldukça azalacak ve hatta böyle bir durum söz konusu olmayacaktır. Yine ülkelerin topoğrafik yapıları hegemon güç olma özelinde çok elzem bir yerde konumlanmaktadır (Spykman, 1938b, s. 31). Ülkelerin sınırları içerisinde var olan yer şekilleri ulaşımı, erişimi, ticaret imkânlarını, lojistiği ve tedarik faaliyetlerini de doğrudan etkilemeleri sebebi ile topoğrafyanın ülkeler adına önemi ve etkileri bu etmenlerle birlikte incelendiğinde bütünlüklü bir biçimde görülebilmektedir. Ülke coğrafyasının ülkelerin dış politikasına doğrudan etkisi bulunmaktadır. Spykman bunları kara ülkesi, deniz ülkesi, hem kara hem deniz ülkesi olarak ayırmıştır. Bu ayrımların, ülkelerin savunma stratejilerini konumlarına göre belirlemeleri gerektiğini ve bunun da hegemon güç olmak için elzem olduğunu vurgulamaktadır. Ülkelerin iklim koşulları ve yayıldıkları topraklardaki büyüklüğü de hegemon güç olmanın elzem koşulları arasında yer alır. Tüm bunları betimlerken Dünyada hegemon güç olabilmek için Avrasya'nın kontrolünün mecburiliğini öne sürmüştür. Avrasya nüfus, coğrafi alan büyüklüğü ve ekonomik boyutlardan vazgeçilmez bir yerde ele alınmıştır. Yıllardır süren deniz ticaret yollarının, büyük limanların Avrasya sınırlarında yoğunlaşması da Spykman'ı bugüne kadar destekler niteliktedir.

Simon Dalby sanayi devriminden sonraki süreçte insanlığın Dünya dinamiklerine doğrudan etkin rol oynar pozisyona evrildiğini iddia etmektedir. Bu iddia ile beraber insanların kazanmış oldukları güç Dünyayı etkileyen diğer doğal dinamik güçlere baskın gelebilmektedir. Dalby'e göre hali hazırdaki bu durum geleneksel jeopolitik kuramını Antroposenin yeni koşullarında boşa düşürmüş ve geçerliliğini yitirmesine sebep olmuştur (Dalby, 2014, s. 3-5). Çünkü geleneksel jeopolitik kuram dönüşen Dünya dinamiklerini açıklamak için yetersiz kalmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte gelişen ve dönüşen insani güç diğer tüm doğal güçlere baskın gelmiştir. (Erçandırılı, 2021, s. 8). Sanayi Devriminin iklim değişikliği üzerindeki etkisi de daha önce tarihte hiç görülmemeyen derecede fazla ve yıkıcı olmuştur. Bu bağlamda, 21. Yüzyılda ise iklim değişikliğinin hızlanan etkileri coğrafya üzerinde yeni bir başlangıca kapı aralamaktadır. Küresel ısınmaya bağlı olarak ortaya çıkan iklim değişikliği süreci, buzulları da etkisi altına almıştır. Bu etki sonucunda buzul kütleleri buz halini koruyabilmek için gereksinim duyduğu sıcaklığı bulamadığı için hızla erimeye başlamıştır. Eriyen bu buz kütlelerinin tabii ki canlı yaşamına ekolojik ve sosyal etkileri olmasının yanında bir de insanlığa ekonomik ve politik etkileri de olacağı aşikar olarak görülebilir. Söz konusu değişikliklerin de en belirgin olarak görüleceği yerlerin başında buzlarla kaplı Arktik Bölge gelmektedir. Arktik Bölge, hali hazırda yerleşime ve yoğun lojistik trafiğine uygun bir coğrafya değildir. Gemi geçişleri buzkıran gibi

teknik ekipmanlar aracılığıyla çok yavaş gerçekleşmektedir. Bu sebepten ötürü tercih edilen bir ticaret yolu değildir. Fakat Arktik buzullarında gözlenen erime ilerleyen dönemde Arktik Denizi'nde yeni bir ticaret rotasının açılma olasılığının çok uzak olmadığını göstermektedir. IPCC'nin (Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (İngilizce: Intergovernmental Panel on Climate Change)) 1.5 raporu incelendiğinde 2040 yılına gelindiğinde ortalama sıcaklık sanayi öncesinin yaklaşık 1.5 derece üzerinde olacağı öngörülmektedir. (Ipcc.ch/sr15/, 2018). Bu artan sıcaklık halinin Arktik Bölgesi'nin jeopolitiğini doğrudan etkilemesi ve ileride stratejik olarak değerli yeni büyük kentlerin ve ticaret merkezlerinin bu bölgede yükselebileceğini öngörmek mümkün gözükmemektedir. Buradan hareketle çalışmada, Nicholas Spykman'ın ele aldığı ve hayata geçirdiği Kenar Kuşak Teorisi'nin iklim değişikliği sürecinde kısmen geçerliliğini yitireceği öne sürülmektedir.

2. Jeopolitiğin Kuramsal Gelişimi ve Kenar Kuşak Yaklaşımı

Kendi içerisinde birçok farklı ekolü, düşünce yapısını ve düşünce okulunu barındıran jeopolitik kavramı anlam itibarıyla eski Yunan düşünürleri tarafından kullanılan bir olgu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin nerede konumlandıklarıyla ve bu konumlanma halinin sonuçlarıyla ilgilenen, bunları inceleyen düşünürlerin yolları jeopolitikte keşilmiştir. Jeopolitik, siyaset biliminin politika ve jeolojik konum arasında var olan ilişkinin açıklanmasını sağlayan yönünü oluşturmaktadır. Jeopolitik, coğrafya ve politika anlamlarını karşılayan kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır ve kelime kökeni Yunancaya dayanmaktadır. Siyaset bilimi ile coğrafya bilimlerinin birlikte çalışabildiği bir alan olan jeopolitik öz itibarıyla coğrafya ve coğrafi konum özelliklerinin mevcut politikalara etkisini betimlemektedir (Yılmaz, 2012, s. 1). Sanayi Devrimi ile devam eden süreçte hâsıl olan küreselleşme ile birlikte coğrafya ve siyaset bilimi dönüşen dünya ile eş zamanlı olarak büyük oranda gelişim ve dönüşüm göstermiştir. 1800'lü yılların sonlarında teori haline dönüşmüştür. Sanayi Devrimi sonrası yaşanan teknolojik ve bilimsel ilerlemelerin hayatın tüm dinamiklerinde kendini göstermesinin bir sonucu olarak ekonomik ve sosyolojik kalkınma hali devletlerarasında dünya hâkimiyeti mücadelesini beraberinde getirmiştir. Tüm bu gelişmeleri ise doğrudan etkileyen en önemli faktörlerin başında coğrafyanın geldiği söylenebilir. Bu bağlamda söz konusu bu gelişmelerle birlikte modernleşen coğrafyanın beraberinde Jeopolitik disiplini ortaya çıkmıştır (İşcan, 2004, s. 4-8).

Jeopolitiğin henüz evrensel olarak tüm ilgili kesimlerce kabul gören tek bir tanımı bulunmamaktadır. Öyle ki ilk ortaya çıkışında ve sonraki süreçlerde kendi özelinde farklı ekoller ve düşünce okulları ortaya çıkmıştır. Coğrafyacılar ve siyaset bilimciler arasında her ne kadar ortak tanım hususunda birlik söz konusu olmamıştır, bu bağlamda birçok farklı tanımı yapılmaktadır. Jeopolitik; coğrafi koşul ve değişkenlerden çıkarım yaparak uluslararası ve yerel politikaları açıklamayı, anlamsal zemine oturtmayı ve önceden tahvil ve tahmin etmeyi hedeflemektedir. Politik hattın belirlenmesi amacıyla bir devletin veya aynı bölgede bulunan devletlerin jeopolitiğinin özelliklerinden temellenerek güç merkezlerini ve güç dengesini ayrıca

ileriye yönelik programlarını ve bu programlardaki hedefe ulaşma süreçlerini inceleyen politik analiz metodu olarak da açıklanabilir (Atay, 2016, s. 3). Jeopolitiğin özü olarak belirttiğimiz unsurlar değişen unsurlar, değişmeyen unsurlar ve zaman olarak tarif edilip sıralanabilmektedir. Değişmeyen unsurlar ülkelerin coğrafi konumları, coğrafi karakterleri ve arazilerinin fiziki yapılarıdır. Değişen unsurlar mevcut sosyo-kültürel durumları, ekonomi-politik değerleri, mevcut siyasi durumları, askeri güç ve nitelikleridir (Yılmaz, 2013, s. 4). Tüm bu inceleme ve analiz süreci coğrafi şart ve konumu baz alınarak gerçekleşmektedir. Jeopolitik; politik süreçler bütününe coğrafya ile ilgisini yansıtmaktadır. Jeopolitik değerlendirme süreci salt politik zemin üzerinden değil, aynı zamanda ekonomi ve askeri strateji alanlarıyla doğrudan ilişki kurmasıyla özgün bir kuramsal çerçeve olarak değerlendirilebilmektedir.

Jeopolitik kendi içerisinde de farklı mikro alanlara ayrılmıştır. Bu alanları jeostrateji, jeoekonomi ve jeokültür olarak sıralayabiliriz. Jeokültür özelinde kültür çevrelerinin ve buradan oluşan kültür coğrafyalarının değerlendirmeleri, kültür çevreleri ve unsurlarının ilişkilerinin araştırmaları yapılmaktadır (Atay, 2016, s. 3) Dünya aktörleri arasında bir değişim olmayacak dahi olsa gelecek dönemlerde hegemon olma mücadeleleri ve küresel politik hattın çatışma alanlarının revizyona uğraması öngörülen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Jeostrateji ise ülkelerin coğrafi unsurları, dağlık alanları, varsa kıta sahanlıkları gibi topoğrafik özelliklerini temel alarak stratejisini coğrafi gerekçe ve koşullarından yola çıkarak örme çabası olarak açıklanabilir. Jeostrateji ülkelerin ticaret yolları, stratejik konum ve bölgeler, nehirler, göller, adalar gibi doğal kaynak ve oluşumların bütününden çıkar sağlaması üzerine çalışmaktadır. Jeostrateji ülkelerin coğrafi politik rotalarının hedefi olarak da belirtilmektedir (Retaille, 2002, s. 18). Jeoekonomi ise ülke ekonomilerinin ve coğrafyalarının aralarındaki ilişkiyi inceleyen jeopolitik dalıdır. Sermaye kaynaklarının ülke ve bölgelerce kullanım niteliklerini aynı zamanda da verimi artırmak için gereken koşulları araştıran bir ekonomik ve politik disiplindir. Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) küreselleşen dünya ekonomi-politiğinin jeoekonomik açıdan örneklerini oluşturmaktadır. Topoğrafya ve coğrafi konumun ticari sonuçları olarak da açıklanabilmektedir (İnan, 2011, s. 20)

Sanayi Devriminden itibaren ortaya çıkıp 1800'lü yılların sonlarında teori haline geldiği süreçte kendi kuramsal dinamikleri içerisinde farklı ülkelerde farklı jeopolitik ekoller ortaya çıkmıştır. Her bir ekol esasında kendi ülkelerinin iç dinamikleri, sosyolojik yapıları ve entelektüel birikimleri ile doğrudan uyum içerisindeyler. Alman Friedrich Ratzel'in "Politische Geographie (Politik Coğrafya)" adıyla 1897 yılında yayınladığı eseri çağdaş jeopolitiğin çıkış kaynağı yani başlangıcı olarak bilinmektedir (Yılmaz, 2013, s. 3).

Alman ekolü birikimleriyle birlikte esasında Alman Jeopolitik Ekolü'nün de temel yapı taşlarını oluşturmuştur. Devletin coğrafi politik dinamiklerini organizmalara benzeten fikir yapılarıyla kendisini öne çıkarmaktadır. Devletin her organizma gibi kendi gelişim süreç ve dinamikleri vardır ve bu bağlamda büyüme ve

yayımla/genişleme isteği gerçekleşmektedir. Ülkelere hasıl olan bu taleplere yol gösterici olarak 7 başlıkta bir prensipler bütünü ele almış, saha genişliği üzerine öngörü ve tahliller yapmıştır (İlhan, 1985, s. 11). Friedeich Ratzel dünya sınırlarının geçici birer işaretten fazla bir anlama gelmediğini ve sadece belirli bir zaman aralığının süreci olduğunu iddia etmektedir. Ratzel'e göre hegemonya günün sonunda sadece büyük bir mücadele verecek birkaç büyük devletin olacaktır. Çünkü daha güçlü hale gelecek olan söz konusu bu devletlerin diğer sınır mücadelesi veren küçük devletleri kendi potaları içinde eriteceğini öne sürmektedir (Ratzel,1897, s. 76) Ratzel, 1930'lu yıllar Nazi Almanya'sının revizyonist ve yayımlacı politikalarına da ilham kaynağı olan jeopolitik ekol olarak önümüze çıkmaktadır (İşcan, 2004, s. 10).

Devletin politik ve coğrafi unsurlarını canlı bir organizmaya benzeten Alman ekolüne tepki olarak da Fransız ekolü ortaya çıkmıştır. Öyle ki devleti ve bahsi geçen unsurlarını "kültürel ve ulusal varlık" olarak tarif etmektedir. Paul Vidal de La Blanche coğrafi olay ve unsurların bir akış içerisinde olduğunu ve bu akıştan hareketle dönüşüp değiştiğini bu bağlamda da ülkelerin karşılıklı temaslarının önemini altını çizmektedir (.

Kendisini "Kara Hakimiyet Teorisini" hegemon olmanın ön koşulu olarak açıkladığı teoriyle diğerlerinden ayıran İngiliz Ekolü, teoriden çok pratik çalışmalara zaman ayırmaya yönelmiştir. Bu kuramın temsilcisi olarak anılan Sir Halford Mackinder yer kürenin tek bir kara parçasından oluştuğunu iddia etmektedir. Rusya'nın bulunduğu kara parçasına Heartland (kalpgah) adını vermiştir. Bu bölgenin dışında kalan Asya, Avrupa ve diğer kıtaları Dünya Adası olarak isimlendirilmiştir. Bu kıta isimlendirmelerinden hareketle, Doğu Avrupa'yı elinde tutan Heartland'a, Hearlatland'ı elinde tutan Dünya Adasına, Dünya Adasına egemen olan da dünyaya egemen olur formülünü ortaya koymuştur (Yılmaz, 2013, s. 9)

"Kara Hakimiyet Teorisinin" farklı bir versiyonu diyebileceğimiz "Deniz Hakimiyet Teorisi" Amerikan Ekolünü oluşturmaktadır. Kendisinin de Deniz Harp Okulundan, askeri geçmişi olan Amiral Alfred Thayer Mahan 1890 yılında yazdığı "Deniz Kuvvetlerinin Tarihe Etkisi" ile ekolle özdeşleşen "Deniz Hakimiyet Teorisinin" esaslarını ve yapı taşlarını ortaya koymuştur. Mahan, İngiliz Deniz Kuvvetlerinin tarihi incelemelerini yapmış ve ortaya koyduğu çalışmalarını bu zeminden temellendirmiştir (Mahan, 1890, s.28-81). Sanayi Devrimi sonrası yapılan keşifler ve gelişen ekonomik ilişki ağlarıyla dünyaya ham madde ihtiyacı hâsıl olmuş, deniz yollarının önemi daha da artmıştır. Bunun sonucunda İpek Yolu önemini yitirmiş, deniz yolları trafiği artmıştır. Mahan tarafından ortaya koyulan "Denizlere hâkim olan dünyaya hâkim olur" teorisi buraya dayandırmaktadır (Emeklier & Ergül, 2010, s. 6).

Amerikan ekolü jeostratejiyi çalışmalarına somut ve nitelikli bir biçimde uygulayarak kullanmıştır. Jeopolitiği küresel boyutta ele alıp çıkarların stratejik yönetimiyle ilgilenmektedir. Amerikan jeopolitik ekolünün gelişme süreci 1893 – 1943 yılları arasında Nicholas J. Spykman'ın da arasında bulunduğu bir grup coğrafya-strateji uzmanı ile başlamaktadır. "Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi" ve "Barışın Coğrafyası" isimli eserleri Amerikan ulusal güvenlik ve dış politika temellerini ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2013, s. 10). Yaptığı inceleme ve değerlendirmeler

sonucunda ele aldığı Kenar Kuşak ve Deniz Hâkimiyet teorileri Amerika dış politikasında etkinliğini hala sürdüren teorilerdir. Ülkelerin sınırları içerisinde bulunan yer şekilleri tüm politik ve ekonomik durumlarını etkilemektedir. Ülkelerin coğrafyalarının, ülkelerin dış politikalarına da doğrudan etkileri bulunduğunu savunmaktadır. Bunları kara ülkesi, deniz ülkesi, hem kara hem deniz ülkesi olarak ayırmıştır. Bu ayrımların ülkelerin savunma stratejilerine yön verdiğini vurgulamaktadır. Bir ülkenin kara ve denizlerle arasındaki ilişki ülke karakterini, politik, sosyolojik ve ekonomik çıkarlarını belirlemektedir (Spykman, 1938b, s. 220-223).

Kenar Kuşak Nicholas J. Spykman tarafından geliştirilmiş ve çeşitli dönemlerde Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) dış politikasına yön vermiş teori olarak bilinmektedir. Spykman, Kenar Kuşak teorisinde temelde Dünyayı iki bölüme ayırmaktadır. İç kenar ve dış kenar hilal olarak tarif ettiği bu bölümlerde merkezi Avrupa ve Sibirya olarak konumlandırıp iç kenar hilal olarak Balkanlar bölgesinden Çin'e kadar belirttiği bölgeyi tarif etmektedir. Bu bölgelerin dışında kalan ABD'den Japonya'ya kadar içerisine Avusturalya ve Afrika kıtalarını da alan hattı dış kenar hattı olarak adlandırmaktadır. Spykman'ın bu tarife göre yaptığı hegemon güç olma formülü ise şöyledir; "iç kenar diye tarif edilen hatta hâkimiyet sağlayan Avrasya'ya, Avrasya'ya hâkim olan ise Dünyaya hâkim olur." Harita 1'de bu hatlar gösterilmektedir.



Harita 1. Kenar Kuşak Teorisi

Kaynak: (Spykman, 1944, s.52).

Nicholas J. Spykman jeopolitik açıdan ülkelerin uluslararası ve iç politikalarında temel belirleyici unsur olarak coğrafyayı ele almaktadır. Fakat coğrafya unsurunu derinleştirip ülkelerin iklim, coğrafi konum, sınırlar, yüzey alanı genişliği ve topoğrafya özelliklerinin hegemon güç olma koşullarını doğrudan etkilediğinin altını çizmektedir. Bu durum 20. Yüzyılda ABD ve Rusya arasında gerçekleşen iki kutuplu dünya faktörünün coğrafi temelini oluşturmuştur (İzol, 2020, s. 2).

Jeopolitik, uluslararası ilişkiler alanında politikaları analiz etmek, açıklamak ve öngörebilmek adına farklı dinamikleri ve değişkenleri kullanmaktadır. Bu değişkenler, iklim, coğrafi konum, yapı ve küresel değerlerin çizdiği sınırlar, uluslararası politikaları analiz etme sürecinde kullanmak adına dikkate alınan veriler olarak sıralanmaktadır (Yılmaz, 2012, s. 3). İklim olgusu ülkelerin enerji kullanımı, üretim faktörleri ve savunma faktörlerinin yanında kullanılabilirliği avantajlı liman ve ticari ulaşım hatlarına kadar birçok ekonomik, askeri ve politik durumlarının belirleyicisi konumundadır. Öyle ki kullanıma uygun olmayan ticaret yolları, mevsimsel olumsuzluklardan dolayı kullanılması mümkün olmayan liman ve denizler ülkelerin

sınırlılıkları içinde değerlendirilmektedir (Spykman, 1938a, s. 31).

İklim esasında coğrafi konumla da doğru orantılıdır. Spykman, coğrafi konumun ülkeler ve politikaları için önemini vurgulamıştır. Konum olarak ülkelerin bulunduğu paraleller, ülkelerin güneşlenme sürelerini, enerji üretim ve tüketim miktarlarını ve iklimle ilişkili kaynaklarını belirlemede ve etkilemektedir. Fakat Spykman coğrafi konumun önemini sadece bu sebeplerden değil aynı zamanda ülkelerin bölgesel konumunun ve yüzey alanı genişliğinin de ele alınarak açıklanması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Spykman'a göre coğrafi yüzey alanının büyüklüğü, küçük yüzölçümüne sahip olan ülkelere göre avantajlı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Çünkü toprak genişliği büyük olan ülkeler doğal kaynak bulma açısından daha fazla avantaja sahip olacak, nüfusu sayesinde bir nüfus gücü oluşturabilecek bu sayede de ekonomik ve toplam gücünde fark yaratacak avantajları elinde bulundurabileceklerdir. Dolayısıyla, büyük yüz ölçüme sahip ülkeler dolaylı ve doğrudan etkenlerle ekonomik ve toplam güç açısından büyük avantajlar elde edeceklerdir (Spykman, 1944, s. 52). Ülkelerin coğrafi genişlik ve özellikleri aynı zamanda askeri stratejilerinin de belirleyici unsurlarından birisini oluşturmaktadır. Buradan hareketle sınır genişliği ülkelerin hegemon güç olma çabalarının niteliğini belirleyen bir unsur olarak değerlendirilebilmektedir (Spykman, 1938b, s. 31-37).

Diğer taraftan hegemon güç olma talebinde ülkelerin sadece kendi özellikleri, konumları ve nitelikleriyle değil aynı oranda buldukları bölgelerin içinde buldukları politik havadan doğrudan etkilendiği de Spykman tarafından vurgulanmaktadır. Spykman'a göre bir ülkenin bulunduğu bölgede yoğun çatışma, savaş ve istikrarsızlık halleri ülkelerin hegemon güç olabilme olasılığını olumsuz anlamda etkilemektedir. Çünkü bölgede bir yerde yaşanan bütün süreçler doğrudan veya dolaylı olarak mutlaka bölgedeki tüm ülkeleri etkilemektedir. Günümüzden örnek verecek olursak; Ortadoğu'daki savaş halleri tüm bölgenin hatta Avrupa'nın bile bir göç dalgasıyla karşı karşıya gelmesine sebep olmakta ve yakındaki diğer ülkelerin sınır güvenliklerini tehdit etmektedir. Birçok jeopolitik çalışan siyaset bilimci ve coğrafyacının ortak kanaati olan Avrasya'nın önemi Spykman tarafından da vurgulanmaktadır. Öyle ki Avrasya en büyük kıta olmasının yanında nüfus ve yer altı kaynakları bakımından da dünyanın en büyük ve en önemli kara parçasıdır. Spykman'a göre hegemon güç olmak için nüfus yoğunluğunun ve ticaret yollarının büyük bir bölümünü içinde barındıran kuzey yarım kürede bulunmak gerekmektedir. Bu olgulardan hareketle ülkelerin içinde yer aldıkları bölgelerin önemi anlaşılabilir. (Spykman, 1938a, s. 39)

Ülkelerin buldukları konum coğrafi özelliklerini de belirlemektedir. Ülke sınırlarının çizdiği geometrik şekil ve coğrafi koşullar dolayısı ile bir ülkenin hali hazırda sahip olduğu sınırlar içinde kalan toprak parçasının her metrekaresine kadar ulaşılabilir olması ülkelerin savunma strateji ve planlamalarında etkin rol oynamaktadır. Bu durum esasında ülkelerin sahip oldukları toprak parçalarının üzerindeki egemenliklerinin söz konusu topraklar üzerindeki kontrolleri ile doğru orantılı olduğunu bize göstermektedir. Spykman coğrafyanın ülkelerin dış

politikasına etkisini üç farklı başlıkta incelemektedir. Kara, deniz (ada), hem kara hem deniz (amfibik) olarak sınıflandırılan ülkeler her bir sınıfta farklı özellikler göstermektedirler (Spykman, 1938b, s. 220-223). Öyle ki her bir özellik ülkelerin odak noktalarını belirlemede, buradan hareketle politik hamleleri ortaya çıkarmaktadır. Örneğin denize kıyısı bulunmayan kara ülkeleri sadece hava ve kara savunma sistemlerini geliştirebilirlerse bununla yetinebileceklerdir. Spykman bu ülkelerin savunma özelinde işi en kolay ülkeler olarak tarif etmektedir. Deniz (ada) ülkeleri ise savunması özelinde avantaj olarak öne çıkan ülkeler olarak belirtilmiş, fakat coğrafi konum olarak nerede bulduklarının önemli olduğu vurgulanmıştır. Savunma stratejilerini deniz kuvvetlerine yoğunlaşarak kurguladıkları koşulda yeterli askeri seviyelere ulaşabileceklerdir. Hem kara hem deniz ülkeleri ise savunması en zor ülkeleri oluşturmaktadır. Spykman'a göre dünyada çoğunluğu bu ülkeler oluşturmaktadır. Bu ülkeler savunma stratejilerini hem kara hem de deniz kuvvetlerini düşünerek kurgulamak zorundadırlar (Spykman, 1938b, s. 217).

Kenar kuşak teorisi, Avrasya'nın yüzey alanı büyüklüğü ve bu durumun getirdiği doğal kaynak zenginliği, nüfus gücü, ticaret yollarının yoğunluğu vb. nitelikleriyle kıtanın vazgeçilmezliği üzerinde durmaktadır. Öyle ki Spykman hegemon güç olacak devletin mutlaka Avrasya'ya egemen olması gerektiğinin altını çizerek vurgulamaktadır. Bir ülkenin hegemon güç olma olasılığını coğrafi konumu, topoğrafyası, nüfusu gibi etmenlerin doğrudan etkilediğini açıklamaktadır. Buradan hareketle de ABD'nin hegemonya için belirttiği Kenar Kuşak bölgesine ya doğrudan ya da dolaylı hâkim olması gerektiğini belirtmektedir. 20. yüzyılda ABD'nin SSCB'ye karşı uyguladığı ve başarıya ulaştığı "çevreleme politikası"nın tam anlamıyla Kenar Kuşak bölgesinin ABD'nin müttefikleriyle kontrol etmesi esasına dayanarak uygulandığı görülmektedir. Dolayısıyla Spykman'ın belirttiği Kenar Kuşak kuramının da işlerliğine somut olarak tanık olunduğu söylenebilir. Buna karşın 21. yüzyılda yaşanan iklim değişikliği ile birlikte Spykman'ın "değişmez" olarak ele aldığı coğrafya etkeninin değiştiğini gözlemlemekteyiz. Spykman'ın kuramı ortaya koyduğu dönemden günümüze kadar olan Antroposen döneminde coğrafyanın hızlı yıkımı ile eleştirel jeopolitik kuramcılarının da tespitlerinin beklenmedik bir yerden, iklim değişiminden kaynaklandığını söylemek mümkün olacaktır. İnsanoğlu coğrafyanın hiçbir zaman değişmeyeceğini düşünmüştür, fakat Antroposen dönemi ile birlikte gelen değişim, bilhassa 21. Yüzyılda o kadar hızlı bir hal almıştır ki, her yıl Kutup bölgelerindeki buzulların erimesiyle coğrafi değişim kısa aralıklarla gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda jeopolitiğin "değişmezi" coğrafyayı değiştiren iklim değişikliğine değinmek yerinde olacaktır.

3. İklim Değişikliği ve Etkileri

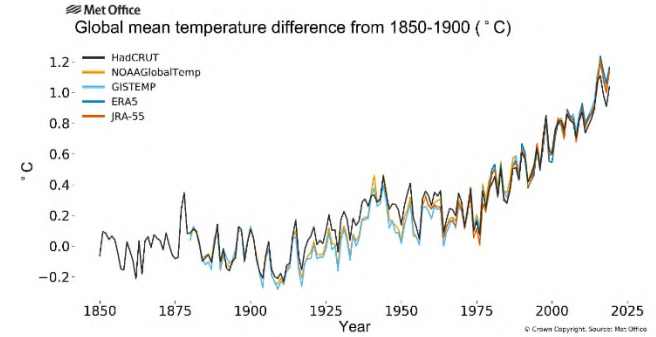
Günümüzde yaşanan iklim değişikliği sorunu atmosferde karbondioksit (CO₂), metan (CH₄), kloroflorokarbon (CFC), ozon (O₃), Nitroz Oksit (N₂O), Hidroflorür karbonlar (HFCs), Perfloro karbonlar (PFCs), Sülfürhekza florid (SF₆) gibi sera gazlarının oranının insan kaynaklı salımlar nedeniyle aşırı artışın sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerküreden (litosfer) salınan uzun dalgalı yer ısınımının bir bölümü, atmosfer tarafından emilir ve sonra

tekrar salınır. Doğal sera gazları bu özelliği ile yerkürenin doğal sıcaklık dengesini sağlamakta büyük rol oynayan etmenlerden birini oluşturmaktadır. Bu sayede Dünya canlı yaşamı için elverişli sıcaklığa sahip olmaktadır. Ancak bahsi geçen sera gazlarında (CO₂, CH₄, CFC, O₃, N₂O, HFCs, PFCs, SF₆) meydana gelen aşırı artış yerkürenin normalden daha fazla ısınmasına sebebiyet vermektedir. Bu artışın kaynağı ise, %49 enerji kullanımı, %24 endüstri, %14 ormansızlaşma, %13 tarımsal faaliyetlerdir. Bu antropojenik faaliyetler sonucu artan sera gazı salımları sıcaklık artışı ile birlikte yağış, nem, hava hareketleri vb. iklim özelliklerini değiştirirken aşırı hava olaylarını da beraberinde getirir. Bu da ekosistem ve canlılar için potansiyel tehlike oluşturan “küresel iklim değişikliği” olarak karşımıza çıkar (Demir, 2009, s. 3).

Genel olarak küresel iklim değişikliğinin ve bu değişikliğin iklim krizi olarak nitelenebileceği evreye gelmesinin ortalama sıcaklıklarda görülen artışla doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Bu bağlantı da yine doğrusal olarak sera gazı etkilerinde görülen artışla ilişkilidir. Küresel ısınmanın dönüm noktası olarak tarif ettiğimiz 1800 yıllarının sonlarında başlayan bu ısınma hali yaklaşık 100 yıl sonra yani 1980’lerden itibaren daha da belirgin bir niteliğe kavuşmuştur. Öyle ki bugünden baktığımızda kriz doğrudan hissedilebilir boyuta evrilmiş, bu evrim sonucunda da insanlık her yıl yapılan ölçümler doğrultusunda bir önceki yıllara göre sıcaklık rekorlarına şahit olmuştur. Grafik 1’de bulunan veriler incelendiğinde 1800’li yılların ortalarından 1900’lü yılların başlarına kadar olan 50 yıllık zaman aralığına kıyasla 2018 yılında sıcaklıklarda 0.98°C artış olduğu kaydedilmiştir. Grafik verilerine ek olarak IPCC İklim Değişikliği Yaygın, Hızlı ve Yoğunlaşıyor isimli raporu iklimde görülen değişikliklerin önemli bir kısmı binlerce yıl telafisi olmayan bir boyuta ulaşmıştır. Raporda insan faaliyetleri sonucunda sürekli artan hava sıcaklıkları ortalaması, önümüzdeki 20 yılda da devam ederek kritik 1,5°C’ye ulaşır ve hatta aşmasını öngörüyor. IPCC’nin 2018 yılında yayınladığı 1,5°C Küresel Isınma isimli raporuna da atıflarda bulunulan bu raporda da 1850-1900’den günümüze kadar gelen zaman aralığında hava sıcaklığının 1.1°C arttığının altı çizilmektedir (Ipcc.ch/2021/8/09/, 2021). Grafik 1’de bulunan tablo IPCC’nin bu raporuyla birlikte okunduğu zaman birbirlerinin gösterdikleri verileri doğruladığı görülmektedir. 2019 yılı için hazırlanmış İklim Durumu Raporu beş ve on senelik zaman aralıklarında kendi döneminde kaydedilen sıcaklıkların zirvesini işaret etmektedir. Devam eden süreçte de geçen her yıl bir önceki yılın sıcaklık ortalamaları rekorunu kırıyor olması, esasında biriken sera gazlarının yoğunluğunun ve ciddiyetinin göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Ipcc.ch/report/2019, 2019).

Grafik 1’de Dünya Meteoroloji Örgütü’nün yayınladığı 170 yıllık ortalama sıcaklık verilerini görülmektedir. Grafikte toplam beş kurumun veri setlerini kullanan WMO ortalama sıcaklık değişimlerinin analiz sonuçlarını tek bir grafikte toplamış, ortalama sıcaklık değişiminin hava analizi yapan uluslararası kurumların analizlerinde neredeyse aynı sonuçları verdiğini göstermektedir (Public.wmo.int, 2019). IPCC’nin 1.5 Derece Küresel Isınma Özel raporunda da altını çizdiği ortalama sıcaklıklardaki artış, bu grafikte de gözlemlenebilmektedir (Ipcc.ch/sr15/, 2018). IPCC tarafından yapılan projeksiyon

çalışmaları da Grafik 1’de bulunan verileri destekler nitelikte karşımıza çıkmaktadır. Sera gazları diye tariflediğimiz, gazların emisyonlarındaki artış ve atmosferde kapladığı ve tutunduğu ppm ölçeğindeki yük miktarı ile sıcaklık ortalamaları arasında doğrusal bir bağlantı olduğu görülmektedir.



Grafik 1. 1850-1900 (°C) Yılları Arasındaki Küresel Ortalama Sıcaklık Farkı

HadCRUT: Küresel sıcaklık ortalamalarının veri elde edilemeyen bölgeler haricinde hesaplamalar yapan analiz yöntemi (Metoffice.gov.uk).

NOAAGlobalTemp: Birleştirilmiş Kara Okyanusu Küresel Yüzey Sıcaklığı Analizi (Ncei.noaa.gov).

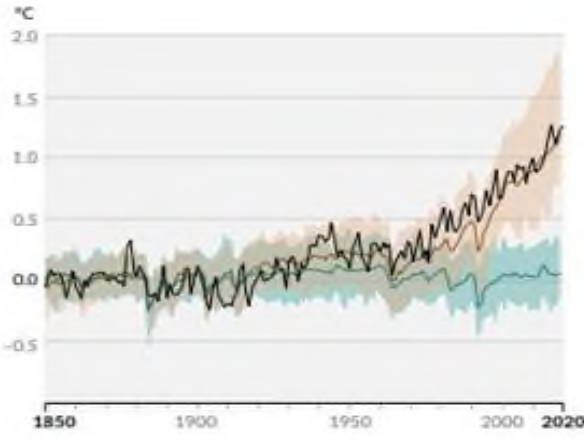
GISTEMP: NASA’ya ait ve NASA’nın yaptığı yüzey sıcaklığı analizi (data.giss.nasa.gov).

ERA5: Avrupa Orta Menzilli Hava Tahminleri Merkezi (ECMWF)’in kullandığı hava tahmin yöntemi (ecmwf.int).

JRA-55: Ulusal Atmosferik Araştırma Merkezi (NCAR) tarafında kullanılan hava analiz yöntemi (jra.kishou.go.jp)

Kaynak: (Public.wmo.int, 2019).

Grafik 2’de IPCC tarafından 2021’de yayımlanan Altıncı Değerlendirme Raporu verileriyle simüle edilen 1850 ile 2020 arasındaki 170 senede görülen değişiklikler gözlemlenmektedir. Grafikte görülen siyah çizgi küresel yüzey sıcaklığını temsil etmektedir. 1950 yılına kadar yatay ilerlediğini görebildiğimiz küresel yüzey sıcaklığı 1950 yılından itibaren düzenli olarak yıllarla beraber artarak devam etmiştir. Kahverengi çizgiler sıcaklığın hem insanlığın hem de doğanın faaliyetlerine sıcaklığın gösterdiği tepkiyi ifade etmektedir. Yüzey sıcaklıklarıyla arasında doğrusal bir bağlantı olduğu göze çarpmaktadır. Sıcaklıklar yukarı yönlü hareket ettiklerinde insanlığın ve doğanın tepkileri de aynı doğrultuda artmakta, sıcaklık düştüğünde de azalmaktadır. Yeşil çizgi ise doğal etmenleri ifade etmektedir. Burada doğal etmenlere konu olan değişkenler, güneş ve volkanik aktiviteler. Yeşil çizgiyi incelediğimizde gördüğümüz paralellik yüzey sıcaklıklarının artmasındaki etmenlerin kahverengi çizgiyle paralel olma nedeninin doğal faaliyetlerden ziyade antropolojik nedenlerle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Yeşil ve kahverengi gölgeler ise simülasyon tarafından yeşil gölgenin olması gerekeni kahverengi gölgenin ise olan seviyeleri tarif ettiği aralıklardır. Buradan da iklim değişikliği sürecinin ne boyutta olduğu görülebilmektedir (Ipcc.ch/report/ar6/wg1, 2021).



Grafik 2. 1850- 2020 arasında Küresel Yüzey Sıcaklığındaki Gözlemlenen Ortalama Değişim

Kaynak: (Ipcc.ch/report/ar6/wg1, 2021).

3.1. İklim Değişikliğinin Nedenleri

İklim öz olarak uzun yıllar içerisinde tarihsel süreçte kendi kendine doğal olarak evrilen ve dönüşen bir dinamiğe sahiptir. Kendi dinamikleri içerisinde hiçbir yapay etkenin olmadığı bir süreç iklimin doğası gereği var olan döngülerle değişimlere yol açmaktadır. Dünya tarihi boyunca gezegende buzul çağlarının yaşanması da buraya örnek teşkil eder niteliktedir. İklim bir bütün olarak karmaşık ve disiplinler arası bir olgudur. Öyle ki iklim incelemeleri yapabilmek için birden fazla metod, kaynak, bilimsel araştırma ve gözlem teknikleri kullanılmaktadır. Bunun sebebi iklimin yer küre hareketleriyle, hava olaylarıyla, astronomiyle, kimyasal reaksiyonlarla ve bunların sonuçlarıyla doğrudan ilişkisi bulunmasıdır (Climatechange.boun.edu.tr). Bu ilişki biçimi tarihsel süreçte doğal olarak oluşmuştur. Hali hazırda yaşadığımız süreçte iklim değişikliğinin varlığını kimi çevreler kabul ederken kimi çevreler ise iklimsel değişimin dünyanın doğal döngüsü içinde olduğunu ileri sürmektedirler. Her ne kadar bilim çevrelerince iklim değişikliği konusunda ortak bir kabul söz konusu olsa da, bazı çevrelerden farklı iddialar ve bulgular ortaya atılmaktadır. Bu iddiaları ele almak gerekirse şu şekilde sıralamak mümkündür (Özel, Kılıç, 2006, s. 6)

- Kabul eden çevreler: gezegene hâsıl olan ve gözlenebilen bir küresel ısınmanın varlığı söz konusudur. Bu küresel ısınma krizini türlü insani faaliyetler tetiklemekte ve derinleştirmektedir. Eğer küresel çapta nitelikli önlemler alınmaz ve bu şekilde devam ederse geleceği geri dönüşü zor felaketler silsilesi beklenmektedir (Türkeş, 2008, s. 11).
- Kabul eden fakat kriz olarak nitelemeyen çevreler: ısınma kaynaklı küresel iklim krizi reddedilemeyecek bir gerçektir. Fakat bu krizin sebebi beşerî (insan faaliyetleri kaynaklı) sebepler değil de aksine doğal sebepler (atmosferik, biyolojik, jeolojik, kimyasal) döngüsünün sonucu olarak meydana gelmektedir. Beşerî faaliyetlerin bu döngü içerisinde etkisi sayılmayacak kadar az niteliktedir (Uluocak, 2002, s. 107).
- Tam tersi olduğunu savunan çevreler: Dünya üzerinde yaşadığımız iklim krizinin aslı ısınmadan değil aşırı soğumadan kaynaklanmaktadır. Dünya

yeni bir buzul çağının eşliğinde yeni bir felaketle karşı karşıyadır (Cavalheiro, vd., 2021, s. 4- 5).

- Yeterli veri olmadığını iddia eden çevreler (iklim inkarcıları): Dünya üzerinde yaşanan iklim hareketleri küresel ısınma ismini verebileceğimiz nitelikte veriler sunmamaktadır (Brulle, 2020, s. 4-6).
- Kabul eden fakat olumlayan çevreler: Hali hazırda iklim krizinin mevcudiyeti kabul edilmektedir ve bu ısınma hali insan yaşamı adına olumlu şeyler doğuracaktır. Bu görüş özellikle bitkisel habitatın sıcaklıkların artması sebebiyle daha geniş yaşam alanları bulabileceğini buradan hareketle geniş bir alanda daha fazla ürün yetiştirilebileceğini savunmaktadırlar. Artan karbondioksit bitki örtüsüne olumlu etkilerle beraber tarımsal verimin artmasına, hastalıkların da azalmasına sebep olacaktır (Batan, Toprak, 2015, s. 7)

Yukarıda belirttiğimiz üzere iklim değişikliği özelinde farklı görüşler bulunuyor olsa da bilim dünyası iklim değişikliği hususunda hemfikirdir. Ayrıca Birleşmiş Milletlerin WMO (World Meteorological Organization) ve UNEP (UN Environment Programme) örgütleri tarafından 1988 senesinde Cenevre’de kurulup faaliyete başlayan IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) o günden bu yana iklim değişikliğinin risklerini değerlendirmektedir. IPCC amaç itibarıyla araştırma yapmak veya iklim takibi yapma yükümlülüğünde değil Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesinin (BMİDÇK) uygulanmasına yönelik konulara dair özel raporlar yayını yapmak amacıyla hayata geçirilmiş bir paneldir (Ipcc.ch/about/). Günümüzde de çalışmalarına ve periyodik raporlar yayımlamaya devam eden IPCC’nin iklim çalışmaları ve bilimsel verileriyle birlikte iklim krizin sanılanın aksine çok daha derin olduğunu gözler önüne sermektedir. İklim krizini gözlem altında tutmak adına 1860 yılından bu yana yaklaşık 161 yıldır dünyanın farklı birçok noktalarında iklim rejimlerine ilişkin ölçümler yapıp kayıt altına alınmaktadır. Hali hazırda kayıtlı tutulan bu veriler sıcaklık değişimlerini de içerdiği için geçen yıllar arasında farklılaşan ortalamaların da gözlemlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu verilerle 1860-2000 tarihleri arasında geçen 140 yıllık zaman aralığında sıcaklıkta yaklaşık 0.5-0.7 arasında değişim olduğu görülmektedir (Ipcc.ch/sr15/, 2018). 1940 ila 1960 yılları arasında kuzey yarı kürede ısı düşüşü tespit edilmiş olsa dahi verilerde 19. yüzyıldan itibaren sıcaklık ölçümlerinde artış olduğu gözlenmektedir (Sağlam, Düzgüneş, & Balık, 2008, s. 1-2). 1880 – 2011 yılları arasında yaşanmış en sıcak on üç yılın on biri 2001 – 2011 yılları arasında denk düşmektedir. Bu olgu doğrudan iklim krizine sebep olan etmenlerin sanayileşmeyle doğru orantılı olarak yığılması sonucuyla etkilerinin daha fazla hissedilebilir olduğunu gözler önüne sermektedir (Özel, Kılıç, 2006, s. 8)

İklim değişikliği hakkında konu özelinde çalışan bilim insanları çok sayıda farklı görüşler belirtmiş olsalar da IPCC’nin çalışmaları sonucunda ortaya koyduğu veriler, İklimsel Değişimin varlığını ve bu varlığın antropojenik olduğunu kanıtlar niteliktedir (Ipcc.ch/report/ar6/wg1/, 2021). 1750’li yıllar itibarıyla Sanayi Devrimi’nin başlaması sonucunda iklim değişikliğine insan etkisinin ciddi anlamda görülmesinin yanında, sadece üretim biçimleri değil aynı zamanda insanların yaşam biçimleri de

iklimsel değişimleri ve küresel ısınmayı tetikleyecek şekilde değişmiştir. Nüfus artışı, kentleşme, enerji ihtiyacı, tarım ve hayvancılık, madencilik, ulaşım ve atıklar gibi daha da örneklerinin artabileceği değişimler, çevresel bozulmanın insan kaynaklı yani yapay etmenlerini oluşturmaktadır. Artan nüfusun kentlere sığması için gerekli olan alanların açılması, kentlerin doğrudan ormanlık alanlara doğru genişlemesini getirmiştir. Bu gereklilik aynı zamanda kentlerin enerji ve diğer ihtiyaçlarını karşılayabilmek için temiz su elektrik vb. gibi üretim alanları için de geçerlilik göstermektedir (Öztürk, 2021, s. 9). Öyle ki kent yaşamını ve kentlileri besleyecek kaynakları inşa etmek için kullanılan çimento dahi sera gazı salımını çevresel açıdan artıran olgulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentler ve o kentlerde yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan uygulamalar ve kent politikalarının yanında yine buralarda yaşayan insanların doğal ihtiyaçları için tarımın ve hayvancılığın artan nüfusa yetebilmesi adına üretimde revizyonlar gerçekleştirilmiştir. Üretim tekniklerinde teknolojinin de gelişmesiyle ve makine kullanımının yaygınlaşması, insanlığın atmosfere salımına sebep olduğu sera gazlarının artmasına etkiye bulunmaktadır (Özdemir, Özkan, & Mert, 2020, s. 2).

Tarım ve hayvancılık, iklim ile kısır bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde kalmaktadır. Öyle ki tarım ve hayvancılık faaliyetleri iklim değişikliğini tetikleyen etmenlerden biriyken öte yandan iklimsel değişimler tarım ve hayvancılık sektörünün üretim faaliyetlerini etkilemekte, üretimin düşmesine neden olmaktadır. Hayvancılık karbon salımını artırıp ve diğer sektörel salımlara da sebebiyet verirken, iklimsel değişimler ve olağan üstü hava olayları tarımsal ürün verimliliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Çiftçiler ise düşen üretimi telafi edebilmek uğruna daha fazla kimyasal kullanmakta ve daha fazla enerji tüketmektedir. Bu döngü devam ettikçe de toprak kirliliği, vahşi su kullanımı ve sera gazı salımı artmakta, bunların sonucunda da yine üretimde verimlilik ve sürdürülebilirlik olumsuz yönde etkilenmektedir. Tarımın insanlığın var olduğu süreçten günümüze kadar uzanan binlerce yıllık tarihsel süreci bulunmaktadır. Başlangıcı avcı ve toplayıcılık dönemi olarak baz alınan tarım, ilerleyen süreçte toplumsal ve siyasal değişim ve dönüşümlerle birlikte farklı evre ve biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. İnsanların makine icatları, deneyimleri ve uzmanlaşma süreçleri tarımsal evreleri ve tarım yapma biçimlerini değiştirip dönüştürmüştür (Doğan, Arslan, Berkman, 2015, s. 2-3). Tarihsel süreç içerisinde, Sanayi Devrimi ve makineleşmeden de faydalanarak tarımsal üretim artmış, bu artış insan ömrünün uzamasını, hayvanların evcilleştirip kullanılmasını, çiftliklerde besi imkânlarının mümkün hale gelmesini ve tüm bunların sonucu olarak da nüfusun artmasını etkilemiştir. Artan nüfus ve tarımsal ürünlerin ticari faaliyetlerde kullanılması sonucu meta haline gelmesi ve hayvancılık faaliyetlerinin ticarileşmesi, tarımsal üretim alanlarının günden güne genişlemesine neden olmuştur. Amazon Ormanları üzerinde ormansızlaştırma faaliyetlerinin yüzde 91'lik bölümüne tarım sektörü sebebiyet vermektedir (Çokuysal, 2021, s.271). Bu olgu pek tabii ormansızlaşmaya, ormanlık arazilerin tarım ya da konut arazilerine dönüştürülmesine yol açmakta, karbon döngüsü elemanlarından olan ormanın zarar görmesi de karbon döngüsünü sekteye uğratmaktadır. Beşerî unsur olarak insan faaliyetlerinden bir tanesi olan tarım, insan faaliyetleri

kaynaklı metan salımının %50'sine ve diazot monoksitin salımının ise %70'ine sebebiyet vermektedir. Bu verilerle birlikte insan kaynaklı karbondioksit salımının da %5'lik kısmı yine tarımsal faaliyetlerin sonucunda oluşmaktadır (Köknaoğlu & Akunal, 2010, s. 2).

Tarımsal üretim sadece insanlar için değil aynı zamanda hayvan yemi üretimi için de gereklidir. Hayvancılık içerisinde et, et ürünleri, süt, süt ürünleri ve kümes hayvancılığı sektörlerini bulunduran geniş bir sektördür. Bu öylesine geniş bir sektördür ki tarımsal üretim alanlarının %80'lik bir kısmı hayvancılık sektörünün ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ayrılmıştır. Su kaynaklarının sadece %8'lik kısmı insanlar tarafından kullanılmaktayken yaklaşık olarak %70'lik kısmı hayvancılık endüstrisinde kullanılmaktadır (Polat, Tuncel, 2021, s. 3-4). National Institute for Space Research (Uzay Araştırmaları Enstitüsü) uydu görüntüleri verilerine dayanarak, ormansızlaştırılan alanların yaklaşık %62'si kadar bir alana tekabül eden kısmın otlak olarak kullanılması maksadıyla sığırlar için ayrıldığını ortaya koymaktadır. Ormansızlaştırılan alanın otlak için kullanılmayan kalan kısımlarının sadece %5 kadarlık bir bölümünde ekim faaliyetleri sürdürülmektedir. Geriye kalan alanların da %21 kadarına tekabül eden kısmı yeniden ormanlaşması için kullanımına son verilmiştir (Chemnitz, C., Stiftung, B., H., Becheva, S., 2014, s. 46). Hayvanlar için ayrılan besi alanları haricinde, hayvanların yaşamlarının sürdürülebilirliği adına yem bitkilerine çokça ihtiyaç duyulmaktadır. Çiftlikler bu ihtiyacı giderebilmek için, örneğin yem bitkisi olarak kullandıkları soyanın yetiştiriciliğini yapmak adına ayrılan alanlar da aynı ormansızlaştırma sürecinin bir sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Food and Agriculture Organization'ın (Gıda ve Tarım Örgütü-FAO) 2010 yılında yayınladığı veriler küresel sığır yetiştiriciliğinin tek başına altı gigaton (6.000.000.000 ton) sera gazı salımını yaptığını ortaya koymaktadır (Fao.org, 2010). Bu miktar 2010 yılından bu yana yaşanan nüfus artışını ve ona bağlı olarak hayvan nüfusunun da arttığını göz önünde bulundurduğumuzda, miktar bakımından günümüzde çok daha fazla sera gazı salımına tekabül ettiği öngörülebilmektedir. Aynı zamanda büyükbaş hayvanların kendi başlarına ürettiği metan gazı oranı mevcut karbondioksit salımından çok daha büyük bir paya sahip ve çok daha zararlı bir yapıda önümüze çıkmaktadır (Koyuncu, Akgün, 2017, s. 3). İnsan kaynaklı faaliyetler sonucunda salınan metan gazının %37'si ek olarak yine aynı sebepten salınan diazot monoksit gazının da %65 kadarlık bir bölümünden tek başına hayvancılık faaliyetleri sorumludur (Şahin & Avcıoğlu, 2016, s. 3). Hayvansal ürünlerin üretimi kadar üretilen ürünlerin tüketiciye ulaşımı için de kullanılan enerji sonucunda ortaya çıkan sera gazı ve ortaya çıkan bu sera gazlarının salımı hayvancılık sektörünün sadece üretim aşamasında değil aynı zamanda tüketimi için gerekli lojistik aşamasında da iklim değişikliğini besleyen bir yerde konumlanmaktadır.

Yine FAO araştırma sonuçlarının verilerini incelediğimizde hayvan yemi özelinde tarımı yapılan ürünler örnek olarak soya, mısır gibi besi bitkilerinin yetiştirilebilmesi için kullanılan su ve ilaçların fazlalığı esasında hayvancılığın sebep olduğu doğa tahribatının da göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Bunların yanında çiftliklerin aşırı su kullanım oranları, tedarik için lojistikte kullanılan petrol, çiftliklerin enerji tüketim miktarlarının fazlalığı gibi

sıralayabileceğimiz sera gazı salınımını artıran etmenler küresel iklim değişikliğini tetiklemektedir (Fao.org, 2010).. Gıda üretim faaliyetleri ve tedarik zinciri bütününe sonucunda insan faaliyetleri kaynaklı sera gazı salınımının yüzde 25 ila 30'u sadece tarımsal faaliyet ve tedarik zinciri sebepleriyle meydana gelmektedir. Bu salımın en büyük paydasını hayvancılık faaliyetleri oluşturmaktadır (Akyüz, 2019. s.4). Çeşitli çalışmaların da bize gösterdiği üzere insanoglu yaşamını bu üretim biçimleriyle sürdürdüğü takdirde, iklim değişikliğine etki etmeye ve yaşanan krizi derinleştirmeye devam edeceği öngörülebilmektedir.

3.2. İklim Değişikliğinin Mevcut ve Beklenen Etkileri

Küresel iklim değişikliğinin kriz boyutlarına ulaşması neticesiyle mevcut somut etkileri artık insan gözüyle gözlemlenebilir boyuta ulaşmıştır. Öyle ki yaşadığımız son dönemlerin kısa vadeli zaman aralığında tüm gezegen canlıları, okyanus ve kıtaların doğal sistemleri topyekûn bu krizin etkisi altına girmiştir. Birçok farklı bölgede iklim rejimlerinin ve hava olaylarının bu denli terse dönmüş olması kar ve buzul kütlelerinin günden güne erimesi hidrolojik çevrim (su döngüsü) perspektifinde kullanılabilir su kaynaklarının miktarında ve niteliğinde azalmaya, diğer taraftan da okyanus ekosistemlerinde bozulmaya neden olmakta; canlı yaşamına uygun olmayan koşulların ortaya çıkmasıyla yıkıcı bir ekolojik dönüşüm gözlemlenebilmektedir (Demirbaş & Aydın, 2020, s. 9). Bu tabi ki sadece hidrosfer ekosistemleriyle sınırlı değildir. Litosfer (taş küre) üzerinde yaşam ve ekosistem aynı düzeyde etkilenmekte ve aynı tehlikeli öngörülerle karşı karşıya bir durumun içerisinde bulunmaktadır. Türler arası etkileşim, türlerin soylarının devamı, canlı yaşamının sürdürülebilirliği için elzem olan hava sıcaklık dereceleri, yaşam alanları, hava ve zamanları, kış uykusuna yatan türlerin kış uykusuna hazırlanma ve uyku dönemi gibi hayata ve canlılığa dair birçok olgu iklim kriziyle değişmektedir. Biyoçeşitliliğin azalması sonucunda ortaya çıkan bu değişim ve dönüşümler aynı zamanda içerdiği tehlike ve risklerle birlikte daha büyük riskleri tetikleyebilmektedir. Farklı bölgeler, farklı ürünler incelendiğinde iklim değişikliğinin tarımsal üretim niteliğine ve ürün verimliliğine verdiği zararlar insanlık için gıda krizi gibi farklı bir tehlikeye de kapı aralamaktadır. Bu olguyla da beraber görülen canlı yaşamının topyekûn bu kadar etkilenmesi hali yüzleşilmesi gereken hayati bir gerçekliktir (Kahriman, 2020, s. 16).

Bu gerçekliği daha nitelikli tarifleyebilmek adına son zamanlarda iklim değişiklikleri neticesiyle hâsıl olan aşırı hava olayları örnek verilebilmektedir. Sıcak hava dalgaları ve sonucunda ölçülen yeni sıcaklık rekorları, ani yağışlar, seller, yağışların azlığı, kuraklık, orman yangınları, hortumlar ve tayfunların şiddetinin artması gibi aşırı diye nitelediğimiz hava olayları iklim krizinin hangi boyutta olduğuna dair daha nicel ve nitel bilgileri gözler önüne sermektedir. Olağanüstü hava olayları, ekosistemlerin doğal döngülerindeki aksaklıklar ve bozulmalar, gıda ve su krizleri, hastalıklar ve sonucunda ölümlerdeki artış, dünya üzerinde süren yaşamın ne boyutta tehlike ve problemler silsileleriyle karşı karşıya olduğunun göstergesi olarak önümüze çıkmaktadır.

Artan nüfus ve azalan kaynaklar birçok bilim insanının gelecek tasvirlerinin kıyamet senaryosu benzeri hale

gelmesine sebebiyet vermektedir. Çünkü artan nüfus aynı zamanda artan kaynak talebi anlamına gelmektedir. Fakat hali hazırda dünyanın içerisinde bulunduğu durum bu talebi karşılamaya yetecek nitelikte değildir. 1972 yılında 17 kişilik bir araştırma ekibinin temsiliyetini üstlenen Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jørgen'dir. Randers ve William W. Behrens kaleme aldıkları Limits To Growth isimli raporlarında gerçekleştirdikleri simülasyon neticesinde de nüfus ve kaynak tüketimi sonuçlarını elde etmişlerdir. Elde ettikleri verileri 3 ana sonuca ulaştırmışlardır (William, 1972, s. 23-24). Bu sonuçları özetlemek gerekirse şöyle sıralamak mümkündür;

1. Nüfus, üretim, tüketim ve bunların sonucu diye niteleyebileceğimiz kirlilik bu hızla devam ederse içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda doyum seviyesine ulaşacak ve bu süreç kontrol edilemez düşüşlerle sonuçlanacaktır.
2. Bu büyüme eğilimini dönüştürmek ve sürdürülebilir bir ekonomi modeline geçilip insanlara eşit imkânlar sunan bir model tasarlanabilir.
3. İnsanlık birinci seçeneğe yerine ikinci seçeneği seçer ve bunu ne kadar erken bir vadede gerçekleştirirse başarılı olma olasılığı bir o kadar artacaktır (William, 1972, s.24).

Artan nüfus geçtiğimiz yüzyılda üç katına çıkarken, toplam nüfusun su talebi yedi kat artmıştır. Azalan yağmur miktarı karasal alanların %25'ini çölleşme gerçekliği ile karşı karşıya getirmektedir. İnsan etkileri sebebiyle 1950 yılından bu yana ekime uygun arazilerin %35 kadarı artık tarımsal amaçlarla kullanılamamaktadır (Demirbaş & Aydın, 2020, s. 6). Tarımsal faaliyetlere uygun toprakların kaybı gıda güvenliği ve sürdürülebilirliğini riske atmaktadır (Aksay, Ketenoğlu, Kurt, 2005, s. 9)

Dünya üzerinde hem bir gösterge hem de bir sonuç olarak tarif edilebilecek buzullardaki erime denizlerin yükselmesi sonucunda sel baskınları, kıyı erozyonları ve kıyı şeridi kentlerin sular altında kalma tehlikeleri ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum tek başına kıyı kentleri ve sakinlerini değil aynı zamanda tüm dünyayı etkilemektedir. Bu bölgelerden başlayan göç hareketleri tüm dünya halklarını ve ülkeleri etkileyecek nitelikte olacaktır. Aynı zamanda ada devletlerinin ve irtifası düşük devletlerin Dünya Atlasından silinmeleri çok uzak bir gelecek senaryosu olarak görünmemektedir (Kadioğlu, 2008, s. 22)

İklim değişiminin hali hazırdaki hızı baz alınarak yapılan incelemeler mevcut deniz suyu seviyesinde yaklaşık %300'lük bir yükselmenin gerçekleşmesini öngörmektedir. Amerika Birleşik Devletleri Deniz Kuvvetleri tarafından kayıt altına alınan sonar veriler Kuzey Buz Denizi'nin üzerini kaplayan buzul kalınlığında 30 yıllık süreçte belirgin bir incelmeye olduğunu ve 1978 yılından itibaren yapılan uydu gözlemleri her 10 yılda yüzey alanında yaklaşık %2.7'lik kısmına tekabül edecek alanda daralma gerçekleştiğini göstermektedir (Taner, 2011, s. 2). Örneğin Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin deniz suyu seviyesinde 60 cm kadarlık bir artış yaşandığı takdirde yaklaşık 25.000 kilometrekarelik bir toprak kaybı yaşaması öngörülmektedir. Bangladeş gibi alçak irtifalı deltalarından oluşan ülkelerin büyük bir yıkıma uğraması ve sular altında kalması olası bölgeler nedeniyle toprak bütünlüğünün tehlikeye düşmesi diğer öngörülerden birini oluşturmaktadır (Karaman & Gökalp, 2010, s. 4).

Buzullardaki erimenin bir başka etkisi de IPCC tarafından yayımlanan İklim Değişikliği ve Arazi Özel Raporuna göre, deniz suyu seviyelerinde beklenen yükselmeye ek olarak, deniz suyuna karışan soğuk suyun okyanus akıntıları ve sürekli rüzgar üzerinde yarattığı değişimle birlikte tayfun gibi aşırı hava olaylarının çok daha şiddetli ve sık bir şekilde meydana geleceği öngörülmektedir (Ipcc.ch/srccel/, 2019) . Bu öngörü sular altında kalmayan kara parçalarının doğa olaylarının sonucuyla yaşanabilirlik ve toprak verimliliği açılarından nitelik kaybına sebebiyet verecek buradan hareketle gerçekleşecek çölleşme ile birlikte, üzerinde yaşanabilecek kara parçası yüzey alanında büyük bir daralma gerçekleşecektir. Dünya üzerinde hayatını idame ettiren insanların %40'lık bir kısmı 2050 yılı itibarıyla su kıtlığı yaşanan havzalarda hayatını sürdürmekten mahrum kalması yine başka senaryolarca öngörülen durumlardan bir tanesini oluşturmaktadır (Demirbaş & Aydın, 2020, s. 7).

IPCC 1996 yılında yayınladığı İkinci Değerlendirme Raporunda 2100 yılına kadar 2 derecelik bir artış olacağını öngörmüştür. Deniz suyu seviyeleri için de aynı raporda 2100 yılına kadar 15 cm ile 95 cm arasında bir yükselme öngörülmüştür (Türkeş, Sümer, & Çetiner, 2000, s. 12-13).

4. Arktik Okyanusu'nun İklim Değişikliği ile Birlikte Dönüşen Dinamikleri ve Jeopolitiği

Küresel iklim değişikliği birçok nedenden ötürü meydana geldiği gibi kendisi de farklı sonuçlara sebep olmaktadır. Bir bakıma insan kaynaklı edilgen bir yapı olarak ele alabileceğimiz iklim değişikliği, yine başta doğa ve insanı doğrudan etkileyecek (etken) bir unsur olarak da değerlendirilmelidir. Bu etkili değişimlerden bir tanesi de Kuzey Kutbu'nda (Arktik) görülmektedir. Arktik Bölgesi Kuzey Amerika, Asya ve Avrupa kıtalarının kuzeyde birbirlerine en yakınlaştığı bölge olması gibi bir niteliğe de sahiptir. Arktik bölgesi 8 adet ülkeye ev sahipliği yapmaktadır. Bu ülkeler Danimarka, Amerika Birleşik Devletleri, İzlanda, Kanada, Finlandiya, Rusya, İsveç ve Norveç olarak sıralanmaktadır. Bu ülkelerden İzlanda, Finlandiya ve İsveç'in Arktik Okyanusuna doğrudan bir kıyısı bulunmamaktadır. Bu sebeple bu üç ülkenin dışında kalan diğer beş ülke Arktik Beşlisi'ni oluşturmaktadır. Fakat bu üç ülkenin Arktik okyanusuna kıyısı olmamasına rağmen Arktik Konseyi içerisinde yer almaktadırlar (Arcticportal.org). Arktik Konseyi resmi olarak 1996 yılında Kuzey Kutbu devletleri ve halklarının ortaklaşarak sürdürülebilirlik, çevre ve kalkınma amaçları etrafında koordinasyon ve etkileşim amacı güden hükümetler arası forum niteliğinde kurulmuştur. Konsey içinde bulunan sekiz devletle birlikte 6 daimi katılımcı, 6 çalışma grubu, 38 adet de gözlemci bulunmaktadır. Daimi katılımcılar Arktik halklarından, çalışma grupları Arktik Konseyi'nin oluşturduğu çeşitli amaçlarla ilgilenen gruplardan, gözlemciler ise bölgeye kıyısı veya sınırı olmayan devler, sivil toplum örgütleri ve hükümetler ve parlamentolar arası kuruluşlardan oluşmaktadır (Arctic-council.org). Diğer yandan Arktik Okyanusu üzerinde altı adet deniz yolu ulaşım rotası bulundurmaktadır. Bahsi geçen bu altı rota Kuzeydoğu Geçidi (KDG), Kuzey Deniz Yolu (KDY), Arktik Köprüsü (AK), Transpolar Deniz Yolu (TDY) ve Kuzeybarı Geçidi (KGB) şeklinde sıralanmaktadır. Bu rotaların içinden KDY konumunun verdiği avantajla özellikle petrol ürünleri taşımacılığı için sağladığı büyük

avantaj sayesinde kendisini öne çıkarmaktadır (Özan, 2021, s.5).



Harita 2. Arktik Deniz Yolları ve Münhasır Ekonomik Bölgeleri

Kaynak: Arctic Portal, Kuzey Deniz Rota Bilgi Ofisi (Arcticportal.org/maps/)

Gezegenin sahip olduğu geometrik şeklinin de etkisiyle ısınma sürecinden en fazla etkilenen bölgeleri de kutuplar oluşturmaktadır. Fakat burada Kuzey Kutbu kendisini Güney Kutbundan ayıran bir niteliğe sahiptir. Güney Kutbu bir kara parçası iken, Kuzey Kutbunda bir kara parçası bulunmamakta, deniz yüzeyinde büyük bir buz külesinden oluşmaktadır. Bu yüzden Kuzey Kutbu buzullarının erimesi deniz seviyesinde bir artış gerçekleştirmezken, Güney Kutbu buzullarının erimesi deniz seviyesini artırmaktadır (Climatechange.boun.edu.tr). Arktik Okyanusu'nu kaplayan buzul yüzeyinin erimesi, düşen güneş ışınlarının daha fazla soğurulmasına sebep olmaktadır. Ortaya çıkan bu durum ise ısınmayı beslemekte ve süreci bir çıkmaza sokmaktadır. Arktik Okyanusu kaplayan buzul örtü geçtiğimiz son altmış yılda üçte ikiye tekabül eden bir boyutta küçülmüştür (Türkeş, 2008, s. 8-9). Kalan üçte birlik buz külesinin ise yaklaşık yüzde yetmişlik kısmını sadece mevsimsel buz oluşturmaktadır. Bu mevsimsel buzlar özellikleri gereği sene içerisinde oluşup daha sonra eriyen buz küleleridir. Bu veriler esasen önümüzdeki yıllarda özellikle kuzey yarı kürede yaz dönemine denk düşen zaman aralığında Arktik Okyanusu'nun buzul yüzeyine sahip olamayacağını göstermektedir (Ipcc.ch/srocc/). Yine aynı zaman aralığı içinde kış döneminde oluşan buzul yüzeyinin çok daha kırılkan ve ince bir yapıya sahip olacağı öngörülmektedir (Tutan, Arpalier, 2020, s. 5). 1978 yılından bu yana süregelen uydu görüntüleri ve ABD Deniz Birlikleri'nin sonar verileri Arktik Denizde geçen otuz senelik zaman diliminde on yılda bir yaklaşık yüzde üçlük bir alanın eridiğini göstermektedir (Türkeş, 2000, s. 9).

Yapılan inceleme ve gözlemlerin verileri ele alındığında yaklaşık 2100 yılında Arktik Denizin buzullarını tamamen kaybedeceği öngörülmektedir. Küresel ölçekli etkileri olan iklim değişikliği unsurunun olumsuz

etkilerinden farklı olarak Arktik Bölgesi özelinde yarattığı olumsuz sonuçlar bölgede bulunan doğal kaynaklara erişim imkânını artıracak için ilgili çevrelere doğrudan bir avantaj sağlamaktadır. Bu durum esasında bölgenin ulaşılabilirlik düzeyini ve imkânlarını olumlu yönde etkileme potansiyeliyle doğrudan ilgilidir. Bu mevcut hal diğer bir açıdan da ülkelerin Arktik Denizine olan ilgisini artırmaktadır (Tutan, Arpalier, 2020, s. 6)

İklim değişiminin gelecek dönemlerde şekil vereceği ekonomik, politik ve jeopolitik olgular incelemelerin ve araştırmaların detaylandırılması ve artırılmasıyla birlikte daha öngörülebilir bir hal almaktadır. Arktik bölge devlet yönetimleri, şirketler ve ilgili başkaca kurum ve kuruluşlar tarafından mercek altına alınırken, deniz ticaret hattının avantaj ve dezavantaj tahlil ve öngörülerini ile planlamalar yapılmaya çalışılmaktadır. Avrupa'dan Japonya'ya hareket eden bir yük gemisi, Süveyş Kanalı üzerinden yolculuk ettiği mesafe yaklaşık olarak 21.000 kilometrelik bir yolculuğa tekabül etmektedir. Aynı yolculuk Arktik Okyanusu kullanılarak kat edildiğinde yaklaşık olarak 7.000 kilometrelik bir kazanım sağlamaktadır. 14.000 kilometreye düşen yolculuk, zaman ve yakıt tüketimine üçte bir oranında kazanım sağlamaktadır. Bu maddi kazanımın yanında Arktik rotası kullanımının Ortadoğu ve Afrika'daki güvenlik istikrarının olmadığı coğrafyalara kıyasla daha güvenli bir ticaret rotası olarak da tercih edilme sebeplerini artırmaktadır (Yılmaz, Çiftçi, 2013, s. 6-7). Bölgenin yakında gelecekte sezonluk, daha ileri süreçlerde ise sürekli olarak kullanıma ve gemi seferlerine uygun bir hal alması beklenmekte, bu beklenti doğrultusunda da gerekli yatırım ve hazırlıklar yapılmaktadır (Yılmaz, Çiftçi, 2013, s. 6). Düşük maliyetle daha kısa zamanda daha güvenli şekilde ticaret yapılabilir olması ilgili bütün odakların bölgeye ilgisini artırmaktadır.

Ulaşımın imkânlı hale gelmesi lojistiğin, bölgede mevcut bulunan kaynaklara ulaşımın, ticaretin ve turizmin farklı bir alternatifte kavuşacağı gerçeği bölgeyi odak noktası haline getirmektedir. Doğacak olan yeni fırsat potansiyelleri ekonomi politikanın da dinamiklerinde dönüşüme yol açacak niteliktedir. Günümüzde kuzey yarım kürenin kış mevsimi süresince Arktik Okyanusu buzla kaplanıyor olsa da yaz mevsimi süresince buzulların ulaşım elverişli hale gelebilecek seviyede erimesinden kaynaklanan lojistik şirketlerinin ve devletlerin ileriye yönelik planlamalarında hatırı sayılır bir yer kaplamaktadır. Arktik Okyanusu buzullarının erimesi neticesinde devletler tarafından ilgi odağı konumuna gelmesi esasen Arktik üzerinden şekillenecek rotaların daha karlı olmasından kaynaklanmaktadır. Hem sefer zamanı olarak hem mesafe olarak hem de bu avantajlardan hareketle daha az yakıt, daha az iş gücü anlamına gelmektedir. Bu mevcut durum, hem sebebi olan iklim krizinin buzulları eritmesi sebebiyle, hem de beraberinde yeni bir lojistik hat ve rekabet alanı oluşturması nedeniyle Arktik ülkelerinin ve Arktik ülkesi olmayan ülkelerin ilgilendiği bir coğrafya haline almıştır (Akpınar, 2017, s. 5-6).

Avrupa Birliği (AB) hali hazırda Arktik politikası adını verdiği bir politik gündeme sahiptir. AB, yeni sefer ve liman rotaları açma, gemi trafiğini Arktik Okyanusu'nda artırmak için çeşitli girişim ve yatırımlar yapmaktadır. Rusya bölgeye dair politik hamlelerini hammadde ve kaynaklara ulaşım, stratejik ticaret yollarına hâkim olma, bölgenin

stratejik konumunun ülke güvenliği için önemi ve bilimsel birikim bilgi ve işbirliği zeminlerinin oluşması üzerine kurgulamaktadır (Macar, Oğuz, 2021, s. 15). 2019 yılında Dışişleri Bakanının Arktik Konseyinde açıkça ifade biçimde Amerika bölgeyi bir rekabet alanı olarak tarif ederek, bölgenin sunacağı yeni imkân ve fırsatlardan pay almayı hedeflemektedir. Dolayısıyla Rusya ile de aralarındaki rekabet hali bu politik hattan temellenmektedir (Çalık, 2021, s. 8). Çin ise Arktik bölgesine dair politik stratejilerini "Çin Rüyası" ve "Kuşak ve Yol" kuramlarından temellendirerek kurgulamaktadır. Yayınladıkları Beyaz Kitap isimli belgeyle de stratejilerini belgelemiştir. Kendini Arktik bölgesine dâhil etme niyetiyle hareket ediyor olsa da hâlihazırda bölge ülkeleri Çin'e olabildiğince mesafeli kalmayı tercih etmektedirler (Korkmaz, 2021, s. 13). Arktik deniz rotası Kanada, Amerika, Rusya ve Avrupa ülkeleri arasındaki deniz ticaret yollarının deniz mili cinsinden uzaklıklarını hatırı sayılır şekilde azaltacaktır. Bunun yanında 21. yüzyılın ilk yarısından itibaren Asya-Avrupa kıtaları arasında deniz yolu kullanılarak gerçekleştirilen ticaretin onda bir oranında Arktik Denizi üzerinden gerçekleşmesi beklenmektedir (Tutan, Arpalier, 2020, s. 17). Arktik Okyanusu'nda geçtiğimiz son 10 senede gözlemlenen gemi trafiği artışından hareketle iklim krizi sebebi ile değişen coğrafik dinamiklerin, ilgililerin bölgeye lojistik faaliyetleri anlamında odağının artacağı öngörülmektedir. İklim değişikliği sonuçlarının simülasyonlarından Arktik Okyanusu'ndaki gemi rotalarının ilerleyen süreçte buzulların erimesiyle birlikte artacağı sonuçları çıkmaktadır (Cantürk, Atvur, 2021, s. 6-7).

Nicholas Spykman ülkelerin dış politikalarının etkileyici unsurunu coğrafyaya dayandırmakta ve buradan hareketle coğrafyaya bağlı değişkenlerin altını çizmektedir. Kenar Kuşak Teorisinde Spykman Avrasya'ya hâkimiyet üzerinden hegemon güç olmayı kurgulamaktadır. Bu teori esasında Avrasya kıtasının coğrafi konumu, yüzey alanı genişliği, nüfus çokluğu, ulaşım dinamikleri, yüzey alanıyla orantılı doğal kaynakların çokluğu gibi etmenlere dayanmaktadır. İklim değişikliğinin Dünya'yı sürüklediği yeni dinamiklerin ise gelecek dönemde özellikle deniz ticareti boyutuyla yeni ticari limanların, yeni deniz ticaret rotalarının ve yeni liman kentlerinin oluşmasına sebebiyet vermesi beklenmektedir. Belirli alanlarda yığılan nüfus yoğunluklarının da dönüşen dinamiklerle birlikte yeni limanlara doğru kayması kaçınılmaz olarak beklenmektedir. Rusya'nın SSCB'den bu yana uzun zamandır Arktik Denizi üzerinde denemeler ve yatırımlar yapması da bu beklentiye doğrulamaktadır. SSCB döneminden bu yana Rusya, Arktik Denizi'nden taşınan kargo yükü sayısını yaklaşık beş kat arttırmıştır. İklim değişikliğinin etkileri en az Rusya'nın bölgeye ve bölgedeki deniz yollarına yaptığı yatırımlar kadar etkili olmuştur. Arktik bölgesi devletlerin salt yeni lojistik rotalara hâkimiyet amaçlarından oluşmamaktadır. Bir diğer önemli husus ise iklim değişikliğinin sebep olduğu buzul erimeleri bölgede yapılan enerji ve maden kaynağı arayış çalışmalarını da niteliksel anlamda etkileyecek, bölgede yapılan arama çalışmaları artacaktır. Örneğin USGS'nin (Amerika Birleşik Devletleri Jeopolitik Araştırma Kurumu) 2008 yılında bölgede yaptığı araştırma çalışmalarından elde ettiği verilerle Arktik bölgesinde petrol, doğalgaz ve doğalgaz sıvısı rezervleri keşfedilmiştir. Bu rezervlerin hacimleri sırasıyla 90 milyar varil petrol, 48

trilyon metre küp doğalgaz ve 44 milyar varil doğalgaz sıvısı olduğu tespit edilmiştir. Bu rezervler Dünya’da bulunan toplam rezerv hacimlerinin petrol özelinde yüzde 6’lık doğalgaz özelinde ise yüzde 25’lik bir kısmına tekabül etmektedir (Kavas, 2019 s. 4-5). Doğal kaynaklarında yanında değerli metal maden rezervlerinin de bulunduğu bilinen bölgede, elmas, demir, nikel, altın, çinko, gümüş gibi madenlerin rezervleri bulunmaktadır (Demirkılınc, Pehlivanlı, 2016, s. 6). Arktik kaynaklarının varlığı ülkelerin Arktik planlarını da doğrudan etkilemektedir. Örneğin Rusya orta vadede petrol üretim faaliyetlerinin yaklaşık %25’ini Arktik sınırları içerisindeki kıyı şeridi üzerinde bulunan rezervlerden karşılamayı hedeflemektedir. Bölgedeki gelişmelere kayıtsız kalmayan devletler de bu olgudan hareketle pozisyon alma gayretine girmekte, buradan hareketle de Arktik’te derinlikli bir kaynak rekabeti öngörüsü yapılabilmektedir (Cantürk, Atvur, 2021, s.22). Bu durum beraberinde bölge özelinde yeni tartışmaları da doğurmaktadır. Bölgede hali hazırda artan ve artışı devam edecek deniz trafiğinden kaynaklanan çevre ve güvenlik konuları üzerinde, yeni uluslararası düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Hali hazırda özellikle Rusya ve ABD tarafından yoğunlaşan doğal kaynak taramalarının yanında Çin de Grönland’la birlikte bölgedeki sürece dâhil olma girişimi içerisinde (Korkmaz, 2021, s. 12-13). Çin Arktik bölgesinde Grönland’ın oynadığı rolün öneminin bilincinde olduğu için Grönland hükümetiyle dirsek teması içinde olmayı ihmal etmemektedir. 2016 yılında ABD’den kalmış eski bir üssü satın almaya çabalamış, yine 2018 yılında da Grönland’a yapılacak havalimanı ihalesine girmiş ve kazanmıştır. Fakat iki girişimde Danimarka hükümetinin güvenlik kaygıları sebebiyle iptal edilmiştir. Bu girişimlerle birlikte Grönland’da ondan fazla maden araştırması faaliyetinde bulunmaktadır (Çalık, 2021, s. 24-25). Grönland Hükümeti ise özellikle petrol şirketlerinin arama ve çıkarma operasyonlarına yönelik endişe beslemekte buradan hareketle Danimarka’nın yasal düzenleme taleplerine destek vermektedir (Yılmaz, Çiftçi, 2013, s.13)..

Yaşanan bu gelişimlerden yola çıkarak Arktik Bölgesinin uzak olmayan bir gelecekte “Yeni Ortadoğu” olması ihtimal dâhilinde değerlendirilebilir. Bu değerlendirme bölgede bulunan maden ve enerji kaynaklarının paylaşımı ve bu paylaşımın sonuçları bağlamında yapılmaktadır. İlerleyen dönemde iklimsel değişimle birlikte değişen Kuzey Kutbu ve buraya yapılan yatırımlar, dönüşen dinamiklerle beraber yeni stratejik limanlara, yeni stratejik ticaret hatlarına, yeni mega kentlere evrilecektir. Bu evrimin Avrasya’nın da tüm dinamiklerini alt üst etmesi kaçınılmaz bir unsur olarak önümüze çıkmaktadır. Önümüze çıkan bu öngörüden hareketle Nicholas J. Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisi dönüşen Dünya ile birlikte geçerliliğini Avrasya boyutunda yitirmektedir. Bu değerlendirmenin nedeni Spykman zamanında Avrasya kıtasının kullanılabilir ve önemli deniz rotası kısmının yalnızca güney bölgesi olduğundan kaynaklanmaktadır. Spykman zamanında yapılan bu değerlendirme 20. yüzyıl boyunca başta ABD’nin SSCB’ye karşı uyguladığı çevreleme politikası olmak üzere olumlu sonuçlar vererek doğrulanmıştır. Fakat iklim değişikliği ve Arktik Okyanusundaki buzulların erimesi ile birlikte Avrasya’nın güneyindeki jeopolitik cazibenin kaybolacağı ve bunun Avrasya’nın kuzeyi için geçerli olacağı söylenebilir.

5. Sonuç

Sanayi Devrimi’nden sonra ekonomi politığın yeni boyutlara evrildiği gözlenmektedir. Buharlı makineler ve ardı sıra devam eden teknolojik gelişmeler üretimin hızını ve miktarını artırmıştır. Ticaret yollarında da kullanılmaya başlanan makineler sayesinde ticari faaliyetlerin hacminde, verimliliğinde ve hızında tıpkı üretimde olduğu gibi artış gözlenmiştir. Artan üretim ve lojistik faaliyetleriyle birlikte Dünya ekonomi politikası yeni kavramlarla karşılaşmış, literatüre yeni tartışmalar eklenmiştir. Yaşanan bu süreçle birlikte feodalizmin kapitalizme dönüşümü ve üretim araçlarının mülkiyetinin, özünde çok da el değiştirmeden yeni bir forma dönüşmesi insanlık kadar yeryüzünde üzerinde yaşayan tüm canlılar için de yeni bir Dünya’nın eşliğini aşmanın tam anlamıyla özeti oluşturmaktadır. Bu sürecin ardından lojistik ve tedarik zincirleri dinamiklerinin sürekli gelişiminden kaynaklı, üretim tüm dünyaya yayılma kaygısı gütmeye başlamıştır. Bu kaygıdan ötürü geliştirilen pazarlama ve lojistik faaliyetlerinin ihtiyacı daha fazla ürün olmakta, ürün ihtiyacı da daha fazla doğal kaynak tüketimiyle birlikte gerçekleştirilmektedir. Üretim sürecinde kullanılan enerji için tüketilen fosil yakıtlar, üretim sonucu ortaya çıkan atıklar düzensiz ve kontrolsüz bir süreç içinde devam etmektedir. Bu durumda ortaya çıkan doğa tahribatı ekosistemin döngüsünü etkilemekte, karbon salımı Dünya’nın atmosferinde sera gazı birikmesine sebebiyet vermektedir.. Tüm bunların sonucunda da Dünya büyük bir iklim krizinin içine girmiştir. İklim değişiminin etkilerini inceleyip raporlayan kurumların ele aldığı veriler de incelediğinde iklim krizinin tarihsel gelişim süreçleri gözlemlenebilmektedir. Okyanus ve kara buzullarında tedirgin edici boyutta erime ve yüzeysel alanlarında azalma, tatlı su kaynaklarında kuruma ya da su seviyelerinde azalma, nehirlerin debilerinde düşüş, yer altı su kaynaklarının yıllar geçtikçe derinlere doğru inmesi sıcaklıkların artışının sonuçları olarak sıralanmaktadır.

İklim değişikliği Dünya üzerinde yaşayan tüm canlıların hayatlarını etkilerken jeolojik değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Bunlardan birisi kutup bölgelerinde bulunan buzulların erimesidir. Eriyen buzullar esasında şu ana kadar da hayatın akışında etkileri gözlemlenebilmektedir. Kayıtlara geçen olağan olmayan aşırı hava olaylarının buzul erimeleriyle arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bilim insanları tarafından yapılan öngörüler gelecek dönemlerde eriyen buzulların insan ve kent yaşamına doğrudan etki edeceğini göstermektedir. Eriyen buzulların sebep olacağı deniz seviyesindeki artış kent yaşamını doğrudan etkileyecek, ilerleyen dönemde iklim kaynaklı göç kavramıyla tüm Dünya karşı karşıya kalacaktır. Buzulların erimesi bir taraftan da yenilik olarak değerlendirilmektedir. Buradan hareketle, devletler yenilenen dinamiklere uygun olarak konumlanma gayretine girmektedirler. Bu gayret yeni jeopolitik zeminleri oluşturmaktadır.

Nicholas J. Spykman Avrasya üzerinden kurduğu Kenar Kuşak Teorisiyle hegemon güç olmanın tarifini yüzey alanının büyüklüğü, nüfusun burada yoğunlaşması ve nüfusun artmasıyla birlikte ekonomik faaliyetlerin de Avrasya’da merkezileşmesi üzerinden yapmaktadır. Spykman, Kenar Kuşak Teorisini kaleme alırken iklim değişikliği kavramı henüz Dünyanın gündeminde olan bir

husus değildi. Spykman kuramında coğrafya kavramı, değişmeyen sabit veri olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında antropojenik sebeplerle artan karbon salımı ve bunun sonucu olarak küresel ısınmanın artışı gezegen üzerinde var olan birçok dinamiği değiştirmiştir. Yaşam alanlarının iklimsel sebeplerle canlı yaşamına elverişsiz hale dönüşmesi, sel baskınları, aşırı sıcaklık ve kuraklıkla birlikte gelişecek verimsiz tarım alanları gibi olgular insan yaşamının ve bununla birlikte devletlerin hatta sınırların da değişimi kaçınılmaz olarak belirginleşmektedir. Değişen iklim dinamikleri Dünya bütünü ve beraberinde coğrafyaları da etkilemektedir. Gelecek süreçte devam etmesi öngörülen iklim krizi kaynaklı değişimler farklı coğrafyaları daha da derinden etkilemeye devam edecektir. Buradan da jeopolitik kuramında değişmez sabit veri olarak kabul edilen coğrafyanın da değişebileceği çıkarımı yapılabilir. Yani Spykman'ın Kenar Kuşak kuramının Avrasya'nın güney bölgesi için söyledikleri yakın gelecekte kuzey bölgesi için geçerli olacaktır.

İklim kriziyle birlikte eriyen buzullar özellikle Arktik Okyanusu buzullarının erimesi yeni jeopolitiğin temellerini oluşturmaktadır. Bugüne kadar ulaşım ve araştırma imkânsızlıkları sebebiyle buzulların altında var olduğu öngörülen doğal kaynaklara erişilememiştir. Fakat Arktik deniz yüzeyini kaplayan buzul kütesinin erimesi, yer yer incilmesi ve alanının da küçülmesiyle birlikte Arktik'in devletlerin ve şirketlerin gündemlerine ön sıralardan girmesi beklenmektedir. Gelecek dönemde olağanüstü bir olguyla karşılaşılabilir ve iklim krizinin çözümü ile ilgili de doğrudan etkili bir politik hedefler bütünü ortaya konulamazsa yeni dönemin ticaret merkezi, doğal kaynak araştırma ve çıkarma merkezinin Kuzey Kutup Bölgesi olması öngörülmektedir. Yeni iş imkânlarının ve ticaretin artacağı Arktik Bölgesi nüfus yoğunluğunun da artacağı bir bölge olacaktır. İklim değişimiyle artan hava sıcaklıkları bölgede de sıcaklıkların artmasıyla beraber insan yaşamının konforunu artıracak bir etken olacaktır. Tüm bu olgulardan hareketle iklim değişimi ile beraber dönüşen Dünya dinamikleri Avrasya üzerinde birçok olgunun değişip dönüşmesine sebebiyet verecektir. Buradan hareketle Kenar Kuşak Teorisi gibi 20. yüzyıl ABD stratejisine yön vermiş bir kuramın dahi önümüzdeki yıllarda geçerliliğini yitirmesi kaçınılmaz olarak öngörülebilir. Bu bağlamda yaşanan iklim krizinin tahmin edilenin bile ötesinde ciddi boyutta olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Arktik bölgesindeki buzulların erimesi ile Spykman'ın 20. Yüzyılda oluşturduğu ve bir asırdan fazla ABD'nin dış politikasına yön verdiği kuramı iklim değişikliği ile birlikte geçerliliğini yitirme ile karşı karşıyadır. Bu durum Arktik bölgesi özelinde genel olarak ekonomik canlanmaya neden olacağını ve stratejik olarak bölgenin öneminin artacağını bize göstermektedir. Fakat Arktik bölgesi haricinde dünyanın büyük bölümü için ise iklim değişikliği gayet olumsuz sonuçları beraberinde getirecektir. Okyanus sularının yükselmesi, yaşanacak kuraklık, gıdaya erişimin zorlaşması, büyük göç dalgalarıyla karşılaşılması gibi muhtemel sonuçlar insanlığın büyük bölümü için muazzam bir risk olarak görülmelidir. Bu bağlamda yalnızca Arktik bölgesinde yaşanabilecek canlanma, toplamda yaşanacak yıkımın yanında çok ufak boyutta kalacağından, insanlığın zararının

hem ekonomik hem stratejik olarak öngörülemez şekilde fazla olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- 2019 Concludes A Decade Of Exceptional Global Heat And High-impact Weather. <https://public.wmo.int/en/media/press-release/2019-concludes-decade-of-exceptional-global-heat-and-high-impact-weather> (Erişim tarihi: 21.10.2021).
- Akpınar, B., G. (2017). Uluslararası Hukuk Çerçevesinden Arktik Güvenliği Politikalarının Analizi: Rusya ve ABD Örneği. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(2), 83-118.
- Aksay, C. S., Ketenoğlu, O., Latif, K. (2005). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Dergisi*, 1(25), 29-42.
- Akyüz, A. (2019). Yaşamsal Bilinmezlik: İklim Krizi ve Gıda (A Vital Obscurity: Climate Crisis and Food). *Toplum Ve Hekim Dergisi*, 34(5), 348-355.
- Atay, S. Ö. (2016). Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem (Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 144-155.
- Batan, M., & Toprak, Z. F. (2015). Küresel İklim Değişikliğinin Olumlu Etkileri Ve Bu Etkilerin İklim Değişikliğine Uyum Kapsamında Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, 6(2), 93-102.
- Brulle, R., J. (2020). Denialism: organized opposition to climate change action in the United States, pp. 328 - 341 in David Konisky (Ed.) *Handbook of Environmental Policy*. Edward Elgar Publishing, Northampton MA.
- Cantürk, İ. U., Atvur, S. (2021). Arktik Bölgede Çevresel Bozulma, Strateji ve Rekabet: Çevresel Güvenlik Bağlamında Bir Değerlendirme. *International Journal of Politics and Security*, 3(1 (Arktik Özel Sayısı)), 180-217.
- Cavalheiro, L., Wagner, T., Steinig, S., Bottini, C., Dummann, W., Esegue, O., ... & Erba, E. (2021). Impact of global cooling on Early Cretaceous high pCO₂ world during the Weissert Event. *Nature communications*, 12(1), 1-11.
- Chemnitz, C., Stiftung, B., H., Becheva, S. (2014) *Meat Atlas (Et Atlası) (Çev. Cana U. ve Çağrı E.)*. Thomas Fatheuer Yağmur Ormanlarındaki Çiftlikler ss. 46-47 İstanbul.
- Çalık, A. G. (2021). Arktik Bölgesinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve İkili Anlaşmazlıklar. *International Journal of Politics and Security*, 3(1 (Arktik Özel Sayısı)), 99-128.
- Çokuyal, B. (2021). Tarım ve Gıda Etiğinin Konuşulmayan Alanı: Hayvan Sömürüsü, 3. *Uluslararası Tarım ve Gıda Etiği Kongresi Kongre Kitabı Book of Proceedings*, 269-275.
- Dalby, S. (2014). Rethinking geopolitics: Climate security in the Anthropocene. *Global Policy*, 5(1), 1-9.
- Demir, A. (2009). Küresel İklim Değişikliğinin Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Kaynakları Üzerine Etkisi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 1(2), 37-54.
- Demirbaş, M., Aydın, R. (2020). 21. Yüzyılın En Büyük Tehdidi: Küresel İklim Değişikliği. *Ecological Life Sciences*, 15(4), 163-179.
- Demirkılınc, S., Pehlivanlı, R. (2016). Kuzey Kutup Bölgesi'ndeki İşbirliğinde Arktika Konseyi'nin Rolü. 2. *Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi Kongre Kitabı*, 246-265.
- Doğan, S., Tüzer, M. (2011). Küresel İklim Değişikliği ve Potansiyel Etkileri. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 21-34.
- Doğan, Z., Arslan, S., Berkman, A. (2015). Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.
- Emekler, B., Ergül, N. (2010). Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik. *Bilge Strateji*, 2(3), 59-85.
- Erçandurlu, Y. (2021). Antroposen, Posthümanizm ve Uluslararası İlişkiler Kuramının Ekoloji Taahhüdünün Tarihsel Materyalist Eleştirisi. *Uluslararası İlişkiler/International Relations*, 18(71), 87-107.
- Gleam 2.0 - Assessment of greenhouse gas emissions and mitigation potential <https://www.fao.org/gleam/results/en/> (Erişim tarihi: 18.11.2021).

- <https://arcticportal.org/arctic-governance/arctic-council> (Erişim tarihi: 19.03.2022).
- <https://arcticportal.org/maps/download/maps-shipping/2796-arctic-sea-routes-and-eezs> (Erişim tarihi: 19.03.2022)
- <https://arctic-council.org/> (Erişim tarihi: 19.03.2022).
- <http://climatechange.boun.edu.tr/buzullar-deniz-seviyesini-ne-kadar-yukseltecek/> (Erişim tarihi: 05.12. 2021).
- <https://data.giss.nasa.gov/gistemp/> (Erişim tarihi: 18.03.2022).
- https://jra.kishou.go.jp/JRA-55/index_en.html (Erişim tarihi: 18.03.2022).
- <https://www.ecmwf.int/en/forecasts/datasets/reanalysis-datasets/era5> (Erişim tarihi: 18.03.2022).
- <https://www.ipcc.ch/2021/08/09/ar6-wg1-20210809-pr/> (Erişim tarihi: 17.03.2022).
- <https://www.ipcc.ch/about/> (Erişim tarihi: 24.12.2021).
- <https://www.ipcc.ch/report/2019-refinement-to-the-2006-ipcc-guidelines-for-national-greenhouse-gas-inventories/> (Erişim tarihi: 18.03.2022).
- https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Chapter_03.pdf (Erişim tarihi: 17.3.2022).
- https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_SPM_final.pdf (Erişim tarihi: 17.3.2022).
- https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_FinalDraft_TechnicalSummary.pdf (Erişim tarihi: 17.03.2022).
- <https://www.ipcc.ch/sr15/chapter/chapter-1/> (Erişim tarihi: 26.12.2021).
- <https://www.ipcc.ch/sr15/chapter/chapter-3/> (Erişim tarihi:26.12.2021).
- <https://www.ipcc.ch/srccl/> (Erişim tarihi: 25.12.2021).
- <https://www.ipcc.ch/srocc/> (Erişim tarihi: 26.12.2021).
- <https://www.metoffice.gov.uk/hadobs/hadcrut5/> (Erişim tarihi: 17.3.2022).
- <https://www.ncei.noaa.gov/products/land-based-station/noaa-global-temp> (Erişim tarihi: 17.3.2022).
- İlhan, S. (1985). Jeopolitik ve Tarihle İlişkileri. *Belleten*, 49 (195), 607-624 .
- İnan, Ş. (2011). Dünyada ve Türkiye’de Jeoekonomi Çalışmaları ve Jeoekonomi Öğretimi. *Bilge Strateji*, 3(4), 79-116.
- İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), 47-79.
- İzol, R. (2020). Abd-Rusya-Çin Ekseninde Enerji Güvenliğinin Uluslararası Sistemdeki Artan Önemi: Ortadoğu Petrolleri Örneği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (1), 92.
- Kadıoğlu, M. (2008). Küresel İklim Değişimi ve Etik, s.393-424, TMMOB İklim Değişimi Sempozyumu, 13-14 Mart, 2008 Ankara.
- Kahriman, E. H. (2020) Küresel İklim Değişikliğinin Olumlu ve Olumsuz Dışsallıkları Üzerine Bir Değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, (118), 101-131.
- Karaman, S. Gökalp, Z. (2010). Küresel Isınma ve İklim Değişikliğinin Su Kaynakları Üzerine Etkileri. *International Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 3(1), 59-66.
- Karnıbüyük, M. (2019). İklim, Coğrafi Konum, Yer Şekilleri Ve Denizlerin Siyasal Coğrafya Üzerindeki Etkileri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 167-185.
- Kavas, A. Y. (2019). Soğuk Savaş Sonrası Arktika Bölgesi Jeopolitiği ve Bölgesel İş Birliği Potansiyeli. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 19, 25-44.
- Korkmaz, H. (2021) "Kuşak ve Yol Girişimi Bağlamında Çin'in Arktik Politikası". *International Journal of Politics and Security* 3 244-262.
- Koyuncu, M., Akgün, H. (2018). Çiftlik Hayvanları ve Küresel İklim Değişikliği Arasındaki Etkileşim. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 32(1), 151-164.
- Köknaçoğlu, H., & Akünal, T. (2010). Küresel Isınmada Hayvancılığın Payı ve Zooteknist Olarak Bizim Rolümüz. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 67-75.
- Macar, O., D., Oğuz, B. K. (2021). Tarihten Bugüne Rusya'nın Arktik Politikaları: Değişimler ve Süreklilikler. *International Journal of Politics and Security*, 3(1 (Arktik Özel Sayısı)), 336-362.
- Mahan, T. A. (1890). , *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, Boston, Little-Brown.
- Özan, Ö. (2021). Arktik'te Silahlanma Yarışı: Rusya ve Nato.. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(24), 417-433.
- Özdemir, S. Özkan, K., Ahmet, M. (2020). Ekolojik Bakış Açısı İle İklim Değişimi Senaryoları. *Biyolojik Çeşitlilik ve Koruma*, 13(3), 361-371.
- Özel, M., Kılıç, S. (2006) Küresel Bir Sorun Olarak İklim Değişikliği ve İklim Politikaları. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (34), 137-169.
- Öztürk, B.N. (2021). The Environmentalist Movement in the World and Environmental Studies in the Marketing Literature. *Journal of Marketing and Consumer Behaviour in Emerging Markets*, 1 (12), 38-39.
- Polat, H., Tuncel, N., Y. (2021). Sürdürülebilir Et Üretimi. *Gıda*, 46(1), 134-151.
- Ratzel, F. (1897). *Politische Geography*, R. Oldenbourg. (Munich).
- Retailé, D. (2002). Tarihte Jeopolitik. *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel Sayısı*, KİÇ, 8 (4), 22-39.
- Sağlam, E., Naciye, E., Düzgüneş, E., Balık, İ. (2008). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *Su Ürünleri Dergisi*, 25(1), 89-94.
- Spykman, J. N. (1938a). "Geography and Foreign Policy, I", *The American Political Science Review*, 32 (1), 28-50.
- Spykman, J. N. (1938b). "Geography and Foreign Policy, II", *The American Political Science Review*, 32 (2), 213-236.
- Spykman, J. N. (1944). "The Geography of the Peace", San Diego: Harcourt Brace Press.
- Şahin, G., & Avcıoğlu, A., O. (2016). Tarımsal üretimde sera gazları ve karbon ayak izi. *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi*, 12(3), 157-162.
- Taner, C. A. (2011). İklim Değişikliği Nedeni ile Kuzey Buz Deniz Buzulları Erimesi Perspektifleri., *Fizik Mühendisleri Odası*. <https://www.fmo.org.tr/wp-content/uploads/2011/07/Kuzey-Kutbu-K%C3%BCresel-Is%C4%B1nma-ve-%C4%B0klim-De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi-Nedeni-ile-Kuzey-Buz-Denizi-Buzullar%C4%B1-Erimesi-Perspektifleri.pdf> (Erişim tarihi: 26.10.2021).
- Tutan, E. V., Arpalter, S. (2020). Uluslararası İlişkilerde Yeni Rekabet Alanı Olarak Arktik. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8(1), 21-59.
- Türkeş, M. (2000). Hava, İklim, Şiddetli Hava Olayları ve Küresel Isınma. TC Başbakanlık Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 187-205.
- Türkeş, M. (2008). Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler. *İklim Değişikliği ve Çevre*, 1(1), 26-37.
- Türkeş, M., Sümer, U. M., Çetiner, G. (2000). Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri. Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları (13 Nisan 2000, İstanbul Sanayi Odası), 7-24, ÇKÖK Gn. Md., Ankara.
- Uluocak, Ugur (2002), "Küresel Isınma", *Atlas*, S:107.
- Vural, C. (2018). Küresel iklim değişikliği ve güvenlik. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 57-85.
- William, W. (1972). Büyümenin Sınırları; Roma Kulübü'nün İnsanlığın Zor Durumuna İlişkin Projesi İçin Bir Rapor . *New York: Evren Kütüphane*. ISBN'si 0876631650.
- Yılmaz, N., Çiftçi, A. (2013). Arktika Bölgesi'nin Siyasal Önemi ve Siyasal ve Hukuksal Statüsünün Karşılaştırılması Değerlendirilmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 1-16.
- Yılmaz, S. (2012). Jeopolitik ve Jeostrateji. *ed.) Ümit Özdağ*, 21, 577-612. Kripto Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, S. (2013). Jeopolitik ve Strateji. *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, Yıl, 8, 74-77.

Giriş

Dergi orijinal ampirik ve ampirik olmayan araştırmaya dayalı makalelerle özel sayılar için yazılmış çalışmalara yer vermektedir. Özel sayılara katkı veren yazarlar ilgili sayıya makale gönderdiklerini belirtmelidir.

Makale sunumu için kontrol listesi

Makalenizi sunarken aşağıdakilerin olduğuna emin olun:

- Birden fazla yazar varsa bir tanesi iletişim kurulacak yazar olarak belirtilmeli ve bu yazarın e-posta ve posta adresi bulunmalıdır.
- Makalenin:
 - anahtar kelimeleri olmalıdır,
 - tüm şekil vb.nin başlıkları olmalıdır,
 - tüm tablolarının başlık, tanım ve dipnotları olmalıdır,
 - tüm tablo ve şekillerinde renk önemliyse belirtilmelidir.
- Diğer önemli noktalar:
 - makalenin dil ve gramer kontrolü yapılmalıdır,
 - tüm atıflar Kaynakçada yer almalı, Kaynakçada yer alan her kaynağa metin içerisinde atıf verilmelidir,
 - fikri mülkiyet ihlali olmaması için gereken tüm durumlarda tüm izinlerin alınmış olması gereklidir,
 - çıkar çatışmasının varlığı veya yokluğu mutlaka belirtilmelidir,
 - Dergi'nin ihtiyaç duyması halinde bir hakem listesi verilmelidir.

Başlamadan Önce

Yayın Etik Kuralları

2020 yılından itibaren Sosyal Bilimler dahil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için "Etik Kurul Onayı" alınmış olmalıdır. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgilere (kurul adı, tarih ve sayı no) çalışmanın yöntem bölümünde ve ayrıca makalenin sonunda yer verilmelidir.

Yazarlık

Makale metninde listelenen tüm yazarlar, deneysel tasarıma ve uygulanmasına ya da verilerin analizi ve yorumlanmasına önemli katkıda bulunmuş olmalıdır. Yazarların tümü, makale metninin taslağında ve gözden geçirme safhalarından herhangi birinde yer almış olmalı ve nihai versiyonu okumuş ve onaylamış olmalıdır. Makale metninin yazılmasına büyük katkıda bulunan herkes yazar olarak listelenmelidir (örn. "birinin yerine yazma" Dergi tarafından yasaklanmıştır). Deneye ya da makalenin yazımına daha az oranda katkıda bulunan diğer kişilere teşekkür bölümünde yer verilmelidir. Makale metninin ilk hali sunulduktan sonra yazımında yapılan herhangi bir değişikliğin (yazarın yazım düzeni de dahil olmak üzere) tüm yazarlar tarafından yazılı olarak onaylanması gerekir.

Yazarlık ve “Şemsiye” Grupları

Çok sayıda büyük ölçekli işbirliği çalışmaları, tüm katılımcıları temsil eden bir grup adı altında organize edilmektedir. Tüm makale metinlerinde en az bir kişi yazar olarak adlandırılmış olmalıdır. Verilere kaynaklık eden şemsiye grubuna teşekkür etmek isteyen yazarlar öncelikle makalenin yazarını/yazarlarını listelemeli ve bunu 'GRUP ADINA' şeklinde sürdürmelidir. Gerekirse, katılımcıların isimleri Teşekkür bölümünde listelenebilir.

Orijinallik

Makale metnini dergiye göndermeniz onun orijinal bir makale ve yayınlanmamış bir eser olduğu ve başka herhangi bir yerde incelenmemekte olduğu anlamına gelmektedir. Yazarın kendi eserinin çoğaltılması da dahil olmak üzere uygun bir atıf yapılmadan kısmen veya tamamen yapılan intihal, dergi tarafından tolare edilmez. Dergiye sunulan makale metinleri, özgünlük açısından intihal karşıtı yazılım kullanarak kontrol edilmektedir.

Çıkar Çatışmaları

Gönderim noktasında her bir yazar, rapor edilen çalışmada, sonuçlarda, yansımalarda ya da belirtilen görüşlerde dolaylı veya dolaysız herhangi mali çıkar veya bağlantıları veya ilgili yazarlara ya da ilişkili bölümlere ya da kuruluşlara, kişisel ilişkilere ya da doğrudan akademik rekabete yönelik ilgili ticari kaynaklar veya diğer finansman kaynakları dahil olmak üzere yanlılık sorusunu doğurabilecek diğer durumları açığa vurmalıdır. Çatışan çıkar veya bağlantıyı bildirmeniz gerekir gerekmediğini değerlendirirken lütfen şu çıkar çatışması testini değerlendirmeye alın: Sizi ya da yardımcı yazarlarınızdan herhangi birini utandıracak yayınlanmasından sonra ortaya çıkacak ve bildirmediğiniz herhangi bir düzenleme var mı?

Makalenin yayınlanması halinde, ilgili Çıkar Çatışması bilgisi yayınlanmış bir bildiriye bir ifade ile bildirilecektir.

Çıkar Beyanı

Tüm yazarlar, çalışmalarını uygunsuz şekilde etkileyebilecek (önyargılı) diğer kişi veya kuruluşlarla olan finansal ve kişisel ilişkilerini net olarak açıklamalıdır. Potansiyel çıkar çatışması örnekleri olarak istihdam, danışmanlıklar, hisse senedi sahipliği, hizmet karşılığı ödenen ücretler, ücretli bilirkişi tanıklığı, patent başvuruları / kayıtları, hibe ya da diğer fon kaynakları sayılabilir. Yazarlar, herhangi bir çıkarını başlık sayfası dosyasındaki çıkar beyanı özetinde açığa vurmaya zorundadır. Şayet beyan edecek bir çıkar yoksa, lütfen şu şekilde belirtin: 'Çıkar beyanları: Yok'. Makalenin kabul edilmesi durumunda, bu özet beyan nihai olarak yayınlanacaktır.

Başvuru Beyanı ve Teyit

Bir makalenin sunulması, söz konusu eserin daha önce yayınlanmadığını (bir özet, yayınlanmış bir ders notu veya akademik tez hariç), başka bir yerde yayınlanmak üzere incelenmemekte olduğu, yayınlanmasının tüm yazarlar tarafından onaylandığını, ayrıca yürütüldüğü yerde sorumlu makamlar tarafından çalışmanın zımni veya açıkça teyit edildiği, neticede şayet kabul edilirse, telif hakkı sahibinin yazılı izni olmadan elektronik ortamda da dâhil olmak üzere, aynı içerik ve formatta, İngilizce veya başka bir dilde yayınlanmayacağı anlamına gelmektedir. Özgünlüğünü doğrulamak için makaleniz Turnitin programı kullanılarak kontrol edilebilir.

Dergi yayın kurulu, intihal politikası açısından aşağıdaki kuralları benimsemiştir:

- Benzerlik oranı %15'den fazla olan makaleler değerlendirilmeye alınmadan reddedilir.
- Sadece benzerlik oranı %15 ve altındaki makaleler inceleme sürecine alınır.
- Yukarıda belirtilen kurallar, Dergi'ye makale yükleyen tüm yazarlar tarafından kabul edilmiş demektir.

Kapsayıcı Dil Kullanımı

Kapsayıcı dil, çeşitliliği kabul etmek, tüm insanlara saygı göstermek, farklılıklara duyarlı olmak ve eşit fırsatları teşvik etmek demektir. Makaleler, herhangi bir okuyucunun inançları veya vecibeleri hakkında hiçbir varsayımda bulunmamalı, bir bireyin ırk, cinsiyet, kültür veya başka herhangi bir özellik nedeniyle diğerine üstün olduğu manasına gelebilecek hiçbir şey içermemeli, neticede kapsayıcı bir dil kullanılmalıdır. Yazarlar, örneğin cinsiyet ayrımcılığı içerebilecek “bay” veya “bayan” ifadeleri yerine “bay/bayan” ifadesi şeklinde kullanarak (İng. 'he' or 'she', 'his' or 'her' yerine 'he or

she', 'his/her'); ayrıca cinsiyete ilişkin önyargı ve klişe algılar içermeyen meslek ve mensubiyet (İng.' 'chairman' yerine 'chairperson'; 'stewardess' yerine 'flight attendant') “bilim adamı” yerine “bilim insanı” gibi ifadeleri kullanmak durumundadır.

Yazarlığa Dair Değişiklikler

Yazarların, makalelerini göndermeden önce yazarların listesini ve sırasını dikkatlice göz önünde bulundurmaları ve orijinal başvuru sırasında yazarların kesin listesini sunmaları beklenir. Yazar listesindeki yazar adlarının eklenmesi, çıkarılması veya yeniden düzenlenmesi, yalnızca makale kabul edilmeden önce ve sadece Dergi Editörü tarafından onaylanması durumunda yapılmalıdır. Böyle bir değişiklik talep etmek için Editör, ilgili yazardan şunları almış olmalıdır: (a) yazar listesindeki değişimin nedeni (b) tüm yazarlardan eklenmeyi, isminin çıkarılması veya yeniden düzenlemeyi kabul ettiğine ilişkin yazılı onay (e-posta, mektup). Yazarların eklenmesi veya çıkarılması durumunda, bu değişiklik, eklenen veya ismi çıkarılan yazarın onayını kapsar. Sadece istisnai durumlarda Editör, yazının kabul edilmesinden sonra yazarların eklenmesini, çıkarılmasını veya yeniden düzenlenmesini dikkate alacaktır. Editör söz konusu isteği değerlendirirken, makalenin yayınlanması süreci askıya alınacaktır. Şayet makale zaten çevrimiçi olarak yayınlanmışsa, Editör tarafından onaylanan herhangi bir talep, baskı düzeltilmesi ile neticelenecektir.

Etik Beyan Formu

Makale başvuru esnasında bütün yazarlar tarafından “Etik Beyan Formu” imzalanmalı ve taratıldıktan sonra sisteme yüklenmelidir.

Telif Hakkı

Bir makalenin kabulü üzerine yazarlardan “Telif Hakkı Devir Formu” doldurmaları istenecektir.

Telif Hakkı Devir Beyanı

İşbu altında imzası bulunanlar, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi'ne telif hakkı kapsamındaki tüm haklarını ve yukarıdaki çalışmaya dâhil olabilecek tüm hakları ve çalışmayı esas alarak imza edenler tarafından Dergi'ye sunulan tüm gözden geçirilmiş, genişletilmiş veya türetilen çalışmanın haklarını devrettiğini beyan ederler. Her imza sahibi, çalışmanın orijinal olduğunu ve çalışmanın yazarı olduğunu; çalışmanın metin içeriğini, rakamları, verileri veya başkalarının çalışmalarından elde ettiği diğer materyalleri kapsamaması halinde, gereken herhangi bir izni almış olduğunu teyit eder.

Bu makalenin telif hakkı Akdeniz İİBF dergisine devredilmiştir. Telif hakkı devri, Dergi'nin teknik yayınlarını tüm dünyaya dağıtması; bunu, basılı kopya, mikrofiş, mikrofilm ve elektronik medya gibi çeşitli yollarla gerçekleştirmesini kapsar. Ayrıca, dergi eseri özet haline getirerek, toplu eserlere, veri tabanlarına ve benzer yayınlara dâhil edilmek üzere, yayınları ve ilgili makaleleri özetleyip çevirebilir.

Dergi, teknik yayınlarını tüm dünyaya dağıtır ve yayınlarına sunulan materyalin bu yayınların okur kitlesine uygun bir şekilde ulaşmasını temin etmek arzusundadır. Yazarlar, Çalışmalarının orijinalliğini, yazarlıklarını, yazar sorumluluklarını ve yazara dair suiistimalleri kapsayan hükümler de dâhil olmak üzere, Dergi'nin taleplerini yerine getirmek durumundadır.

Gizlilik Beyanı

Bu dergi sitesine giriş yapılan isimler ve e-posta adresleri, yalnızca bu derginin belirtilen amaçları kapsamında kullanılacak, ayrıca başka hiçbir amaç için veya herhangi başka bir tarafça kullanılmayacaktır.

Finansman Kaynağının Rolü

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için kimin maddi destek sağladığı, varsa sponsorun rolü; eserlerin çalışma tasarımında; veri toplama, analiz etme ve yorumlamada; raporun yazılmasında ve makaleyi yayına sunma kararında kimlerin rolü olduğunu kısaca tanımlamanız

gerekmektedir. Şayet Finansman kaynaklarının temininde bu türden bir dâhil olma durumu yoksa, o da ayrıca belirtilmelidir.

Açık Erişim

Bu dergide hakemler tarafından incelenerek dâhil olan her araştırma makalesi, açık erişim şeklinde yayımlanacaktır. Buna göre, ilgili makaleye yayımlanmasından hemen sonra, sadece ticari olmayan amaçlarla kolayca okunabilen bir formatta, internet üzerinden kalıcı olarak evrensel ve serbestçe erişilebilecek demektir. Yazara açık erişim için mahsup edilen herhangi bir yayın ücreti yoktur. Kullanıcılar, aşağıdaki şartlarda ticari olmayan amaçlar için makalelere erişebilir, indirebilir, kopyalayabilir, tercüme edebilir, metin ve verilere ulaşabilir:

- Uygun bir bibliyografik alıntı şekli (örneğin yazar (lar), dergi, makale başlığı, cilt, sayı, sayfa numaraları, DOI ve DergiPark'ta yayınlanan nihai versiyonun bağlantısı) kullanarak makaleyi alıntılama.
- Makalenin bütünlüğünü korumak.
- Diğer kullanıcılar açısından söz konusu makaleyle nelerin yapılabileceği ve yapılamayacağına net olması için, telif hakkı bildirimlerini, ilgili şartlar ve koşullara dair bağlantıları muhafaza etmek.
- Makalede yer alan ve bir üçüncü tarafa ait olarak tanımlanan herhangi bir içeriğin, üçüncü tarafın yeniden kullanımını telif hakkı politikalarına uygun olmasını temin etmek.

Yazarlar, Yayın Etiği Kurulu (COPE) ve Uluslararası Tıp Dergisi Editörleri Kurulu (ICMJE) tarafından belirlenen yayın etiği hususundaki yüksek standartları gözetmek durumundadır. Verilerin sahteciliği veya türetilmesi, yazarın kendi eserinin uygun şekilde alıntı yapılmadan kopyalanması ve eserin yanlış kullanılması da dâhil olmak üzere intihal kapsamındakiler, kabul edilemez uygulamalardır. Her türlü etik suiistimal vakası, çok ciddiye alınacak ve COPE kuralları gereğince değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

Hakemler için Etik Kurallar

- Yazı, uzmanlık alanınızla ilgili olmalıdır. Yalnızca kaliteli bir inceleme sunabilecekseniz, ilgili yazıyı kabul edin.
- Potansiyel bir çıkar çatışmanız varsa, yanıtınızda editöre bilgi vermelisiniz.
- Hakemlik ve gözden geçirme işlemi çok fazla iş yükü olabileceğinden, yeterli zaman ayırabileceğinizden emin olun.
- Karar vermeden önce, son teslim tarihine yetiştirebileceğinizden emin olun.
- Davetler en kısa sürede cevaplandırılmalıdır. Geç gelen davet yanıtları hakemlik inceleme sürecini yavaşlatmaktadır.
- Daveti reddederseniz, alternatif hakemler için öneride bulununuz.
- Size sunulan materyal gizlidir; bu, editörden izin almadan ilgili materyalin diğer taraflarla paylaşılması anlamına gelir.
- İncelemenize ilişkin hiçbir bilgi, editöre ve yazarlara hakem değerlendirmesi konusunda bilgi vermeden, hiç kimseye paylaşılamaz, gizlidir.

Editörler için Etik Kurallar

- Editörler, dergiye gönderilen makalelerden hangi eserin yayımlanacağına, söz konusu çalışmanın geçerliliğine, araştırmacılara ve okurlara olan önemine, hakemlerin yorumlarına ve bu gibi yasal şartlara göre karar vermekten sorumludur. Editörler dergiye gönderilen çalışmaların, intihal sorunu olması, akademik özgünlüklerinin yetersiz olması gibi nedenlerle dergi politikalarına uygun olmadığını düşünürlerse hakemlere göndermeden reddedebilirler. Editörler dergiye gönderilen çalışmaların dergi politikalarına uygun olduğunu, akademik özgünlüklerinin ve kalitelerinin iyi olduğunu düşünürse hakemlere göndermeden yayımlanmak üzere kabul edebilirler. Ayrıca çalışmalarında uzman en az iki hakeme gönderebilirler.
- Editörler, makale önerisini sunan yazar/ların ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken, uyruk, veya politik görüşlerini dikkate almazlar. Düzeltme ya da yayımlama kararına dergi editör kurulu dışında diğer kurumlar etki edemez.

- Editörler gönderilen bir yazıyla ilgili bilgileri, sorumlu yazar, hakemler ve yayın kurulu dışında başka herhangi biriyle paylaşmazlar.
- Editörler ve yayın kurulu üyeleri, yazarların açık yazılı izni olmaksızın kendi araştırma amaçları için sunulan bir makalede sunulan yayınlanmamış bilgileri kullanmazlar.

Yazı Gönderme - Yazar Kuralları

Makaleler Dergi'nin <http://dergipark.gov.tr/auuibfd> adresi aracılığıyla yüklenmeli ve gönderilmelidir. Başlık sayfası (Bu bölüm, makalenin başlığı, yazarların adları, bağlı oldukları kurum ve unvan, adresleri, teyitleri veya referansları, fon sağlayan kuruluşlarla ilgili bilgileri ve Çıkar Beyanı formu ve başvuran yazarın e-posta adresi de dâhil olmak üzere tüm bilgileri içermelidir. Ayrıca yazar / yazarların kısa Özgeçmişleri (CV) ve ORCID CV bilgileri başlık sayfasında yer almalıdır.), ana metin (Makalenin ana metni (referanslar, şekiller, tablolar ve diğer teyitler de dâhil) yazarların isimleri veya bağlantılı olduğu kurumlar gibi herhangi bir tanımlayıcı bilgiyi içermemelidir.), dekont (ödeme makbuzu makale başvuru ücretinin ödendiğine dair banka dekontudur) ve telif hakkı devir formu (bu form her bir yazar için ayrı ayrı doldurulup imzalanmalıdır. Yazarlar imzaladıktan sonra tarayıcı yardımıyla tarayıp yükleyebilirler) ayrı dosyalar halinde yüklenmelidir.

Yazıların Dergi kapsamında dikkate alınabilmesi için aşağıdaki hesaba 150 TL (Türk Lirası) aktarılması gerekir: İş Bankası "I.I.B.F. Dergisi" IBAN: TR390006400000162020432141. Reddedilen makalelerin başvuru ücreti geri ödenmez. Herhangi bir şekilde reddedilen makalelerin yeniden başvurularının kabul edilmesi için tekrar başvuru ücreti ödenmelidir.

Sonuç olarak başvuru için sisteme yüklenmesi gereken dosyalar aşağıdaki gibidir:

ÖNEMLİ: BAŞVURU YAPMADAN ÖNCE ÇALIŞMANIZIN TURNİTİN RAPORUNU KONTROL EDİNİZ (BUNU YAPARKEN DE TURNİTİNDE ÇALIŞMANIZI DEPOYA KAYDETMEYİNİZ). BENZERLİK ORANI %15'İN ÜZERİNDE OLAN BAŞVURULAR DEĞERLENDİRİLMEMEYE ALINMADAN REDDEDİLMEKTEDİR.

1) Başlık sayfası (Sıralı yazar isimleri, yazarların ORCID numaraları, e-mail adresleri ve kurum bilgileri, sorumlu yazar belirtilmeli ve sorumlu yazarın telefon vs. tüm iletişim bilgileri olmalıdır).

2) Telif hakkı devir formu (Her yazar ayrı ayrı doldurup imzalamalıdır).

3) Etik beyan formu (Her yazar ayrı ayrı doldurup imzalamalıdır. Ek dosya seçeneği ile yükleyiniz)

4) Banka Dekontu (Ek dosya seçeneği ile yükleyiniz).

5) Yazarlara ait ad, soyad, iletişim bilgisi gibi hiçbir bilgi olmayan tam metin dosyası.

Yazılar, Dergi'nin değerlendirme sürecinde iken önceden yayınlanmamış olmalıdır, ayrıca herhangi başka bir yerde yayın olarak inceleme sürecinde bulunmamalıdır.

Çift-kör Hakem İncelemesi

Bu Dergi, çift-kör inceleme kullanır, dolayısıyla, yazarların kimlikleri inceleme yapan hakemlerden gizlenir, ayrıca bunun tam tersi hakemler için de geçerlidir. Tüm dâhil edilen makaleler bilimsel nitelik değerlendirmesi için genellikle en az iki bağımsız uzman hakeme gönderilir. Editör, makalelerin kabul veya reddedilmesine ilişkin nihai karardan sorumludur. Editörün kararı nihaidir. Bu süreci kolaylaştırmak için lütfen aşağıdakileri ayrı ayrı olarak ekleyin:

Başlık sayfası (yazar detayları ile birlikte): Bu bölüm, yazarların adları, bağlı oldukları kurum ve unvan, adresleri, teyitleri veya referansları, fon sağlayan kuruluşlarla ilgili bilgileri ve Çıkar Beyanı formu ve başvuran yazarın e-posta adresi de dâhil olmak üzere tüm bilgileri içermelidir. Ayrıca yazar / yazarların kısa Özgeçmişleri (CV) ve ORCID CV bilgileri başlık sayfasında yer almalıdır.

Kör Okunmalı Yazı (yazar bilgileri olmayan): Makalenin ana metni (referanslar, şekiller, tablolar ve diğer teyitler de dâhil) yazarların isimleri veya bağlantılı olduğu kurumlar gibi herhangi bir tanımlayıcı bilgiyi içermemelidir.

Kelime işlem yazılımının kullanımı

- * Dosyanın, kullanılan kelime işlemcisinin ulusal dil formatında kaydedilmesi önemlidir.
- * Metinler tek sütun formatında olmalıdır.
- * Metnin düzeni mümkün olduğunca basit tutulmalıdır.
- * Tablo hazırlarken, bir tablo ızgarası kullanıyorsanız, her bir tablo için yalnızca tek bir tablo ızgarası kullanın, her satır için ayrı tablo ızgara formatı kullanmayın. Izgara kullanılmıyorsa, sütunları hizalamak için boşlukları değil, sekmeleri kullanın.
- * Tablolar ve şekiller, yazının ana gövdesinde başlıklarla birlikte gösterilebilir.
- * Gereksiz hatalardan kaçınmak için kelime işlemcinizin 'yazım denetimi' ve 'dilbilgisi denetimi' işlevlerini kullanmanız kesinlikle önerilir.

Ekler

Birden fazla ek varsa, A, B vb. şeklinde tanımlanmalıdır. Metin içindeki formül ve denklem ekleri için sonraki ayrı bölüme de ek halinde numaralandırma verilmelidir: Denk. (A.1), Denk. (A.2), vb. ; Denk. (B.1) vb. Benzer şekilde tablolar ve şekiller için de: Tablo A.1; Şekil A.1, vb.

Lütfen matematik denklemlerini görüntü olarak değil, düzenlenebilir metin (kelime işlemcisinin denklem düzenleyicisini kullanarak) şeklinde gönderin. Art arda, metinden ayrı olarak gösterilmesi gereken denklemleri (metinde açıkça belirtilmişse) numaralandırın.

Dipnotlar

Dipnotlar az ve uygun miktarda kullanılmalıdır. Makalenin tümü boyunca bunları sırayla numaralandırın. Birçok kelime işlemci metnin içine dipnotlar ekleyebilmektedir ve bu özellik de kullanılabilir. Aksi takdirde, lütfen dipnotların metindeki konumunu belirtiniz ve dipnotları makale sonunda ayrı olarak listeleyiniz. Referans listesine dipnot eklemeyiniz.

Renkli Resimler

Lütfen resimlerin kabul edilebilir bir formatta (TIFF veya JPEG), (EPS veya PDF) veya (MS Office dosyaları); ve doğru çözünürlükte olduğundan emin olun.

Şekiller

Her şeklin üstünde bir başlık olduğundan emin olun. Başlığı ayrı olarak verin, şeklin etrafına veya içine iliştilmiş olmamalıdır. Metin içindeki görünümüne göre art arda şekilleri numaralandırın ve şekil gövdesinin altına ilgili bir not yerleştirin.

Tablolar

Lütfen tabloları resim olarak değil, düzenlenebilir metin olarak sunun. Başlığı metnin üstüne koyun ve metin görünümüne uygun olarak tabloları art arda numaralandırın, ayrıca tablo notlarını tablo gövdesinin altına yerleştirin. Tablo boyutu, sayfa boyutuna göre ayarlanmalıdır. Tablolar dikey veya yatay olarak yerleştirilebilir, ancak sayfa portre formatında olmalıdır.

Özet

İlk sayfada yazının başlığı, anahtar kelimeler, Jel kodları ve özet metni (200 kelimeyi aşmamalıdır) hem Türkçe hem de İngilizce olarak yazılmış olmalıdır.

İngilizce Genişletilmiş Özet

Dergimiz Editör Kurulu 2021 yılından itibaren Türkçe dilinde yayınlanacak makaleleri genişletilmiş İngilizce özet (Extended Summary) ile yayınlama kararı almıştır. Genişletilmiş Özet, makalelerin dergimize ilk başvurusu esnasında talep edilecektir. İngilizce genişletilmiş özet bölümünü makalenin Öz ve ABSTRACT bölümlerinden hemen sonra Giriş bölümünden hemen önce en az 750, en çok 1500 kelime olacak şekilde yazınız. Genişletilmiş özet metninde, çalışmanın amacı, kavramsal çerçevesi, içerdiği araştırmanın yöntemi, varsa modeli, bulgu ve sonuçlarına aşağıda açıklandığı

şekliyle yer vermelisiniz. İngilizce özeti akademik bir dil kullanarak yazmalısınız. İngilizce özetinizin dilinden dolayı makaleniz editör kurulu tarafından ya da hakemler tarafından reddedilebilecektir. İngilizce genişletilmiş özet şu başlıklar altında ilgili içerikler dikkate alınarak yazılmalıdır:

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

Kısa bir giriş yaptıktan sonra çalışmanızın amacını detaylıca belirtiniz.

Research Questions

Çalışmanıza temel olan araştırma sorularını, varsa hipotezlerinizi açıkça belirtiniz. Çalışmanızın literatüre nasıl katkı yaptığını, hangi bağlamda özgün bir çalışma olduğunu açıklayınız.

Literature Review

Konuyla ilgili literatür hakkında bilgi veriniz. Bu bölümün sonunda çalışmanızın bahsettiğiniz literatürle olan benzerlikleri ya da farklılıklarını tartışıp farkını ortaya koyunuz.

Methodology

Çalışmanızda kullandığınız bilimsel yöntem (nicel/nitel/karma, popülasyon, örneklem, veri kaynağı, model, tahmin yöntemi, etik kurul onayı vs.) hakkında bilgi veriniz.

Results and Conclusions

Çalışmanızın bulgularını tartışınız. Sonuçların diğer çalışmalardan farklılıklarını, benzerliklerini belirtiniz. Tüm sonuçlardan varsa politika önerilerinizi, literatüre olan katkınızı açıklayınız ve varsa çalışmaya ait kısıtlarınızı ve sonraki çalışmalar için önerilerinizi yazınız.

Yukarıdaki başlıklar, örnek sunma ve yol gösterme amaçlıdır. Eğer çalışmanız yukarıdaki başlıklara göre açık ve ayrıntılı bir şekilde özetlenemiyorsa ya da daha farklı bir tarzda çok daha açık bir şekilde makalenizi özetleyeceğinizi düşünüyorsanız, kendi alt başlıklarınızla Genişletilmiş Özetinizi organize edebilirsiniz. Genişletilmiş İngilizce Özet bölümündeki başlıklara numara vermeyiniz.

Ana Metin

1. Makale MS Word formatında ve A4 sayfa yapısına uyumlu hazırlanmalıdır. Metin içi yazım stili Times New Roman 10 punto olarak ayarlanmalıdır. Paragraflar arasında üstten ve alttan 6nk boşluk bırakılmalıdır. Ayrıca tüm Word sayfasında tek satır aralığı kullanılmalıdır ve sayfalar numaralandırılmalıdır.

2. Kenar boşlukları (cm)

Üst= 2 Alt =1.5

Sol =1.5 Sağ =1.5

3. Tüm başlıklar (makale başlık ve alt-başlıkları, tablo, şekil, vs.) Times New Roman 11 karakter tipi ile yazılmalı, hepsi koyu, tüm kelimelerin ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Ana başlık 13 punto ile yazılmalıdır. Paragraf öncesi ve sonrasında 6nk boşluk verilmeli ve satır araları tek olmalıdır. Makalenin Türkçe ve İngilizce adı yatay olarak ortalanmalı, diğer tüm metinler iki yana yaslanmalıdır.

4. İngilizce ve Türkçe özet yazılırken Times New Roman 10 karakter tipi kullanılmalı; Anahtar Kelimeler ve Jel Kodları Times New Roman 10, yatık ve koyu karakter tipi olmalıdır.

5. Dipnotlar için Times New Roman 9 karakter tipi kullanılmalıdır.

6. Giriş ve Sonuç bölümleri dışında numaralandırma 1., 1.1., 1.1.a. ... 2. şeklinde olmalıdır.

7. Ana metin yazılırken Times New Roman 10 karakter tipi kullanılmalı ve her paragrafın ilk satırı soldan 0.5 cm içeriden başlamalıdır.

8. Tüm sayfalar dikey (portrait) olarak kullanılmalıdır.

9. Kaynakça yeni bir sayfadan başlamalıdır.

10. Makaleler 30 sayfayı geçmemelidir.

11. Atıflar metin içinde verilmeli, dipnot olarak verilmemelidir ve aşağıdaki örneklerde verildiği gibi olmalıdır (yazarın soyadı, yayın yılı, sayfa numarası sırası korunmalıdır).

Örnekler

“... these findings are encouraging (Giddens, 2007:119).”

“...(Harvey, 1989a:18-25; 1989b:78-79; 1989c:13-56).”

Birden fazla yazar varsa: “...(Savcı et al. 1972:21-27).”

Birden fazla yazara aynı anda atıf varsa: “...(Poulantzas, 1979:136-138; Althusser, 1961:34, Gramsci, 1945:132).”

Kaynakça

Kaynakça sadece makalede atıf verilen kaynaklardan oluşmalıdır. Dergimiz kaynak göstermede APA (American Psychological Association) Style 6th Edition stilini kullanmaktadır. Yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıca dergimiz kaynak gösterilen makalelerin DOI bilgisinin kaynakçaya eklenmesini önermektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>.

Kitaplar

Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford.

Harvey, D. (1989a). *Urbanization of Capital*, Blackwell, Oxford.

Mitchell, T.R., & Larson, J.R. (1987). *People in Organizations*. McGraw-Hill, New York.

McAdam, D., Tarrow, S., & Tilly, C. (2001). *Dynamics of Contention*. Cambridge University Press, Cambridge.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2005). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)*. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Özveren, E. (2003). Türkiye’de Yaygın İktisat: Nereden Nereye?. *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar*. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.

Freire, P. (1991). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.

Bilimsel Dergilerde Makaleler

Ulucak, R. (2018). İktisatta Çevreci Dönüşüm: Ekolojik Makro İktisat. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (51), 127-149. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.402928>

Fearon, J. D., & Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, Insurgency, and Civil War. *American Political Science Review*, 97(01), 75. doi: 10.1017/S0003055403000534

Mert, M., Bölük, G., & Çağlar, A. E. (2019). Interrelationships among foreign direct investments, renewable energy, and CO 2 emissions for different European country groups: a panel ARDL approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(21), 21495-21510. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-05415-4>.

Editöryal Kitaplarda Bölüm ve Makaleler

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan*. Hill Yayınları, İstanbul, 689-713.

Yayınlanmamış Tezler

Özgül, S. (2009). *Türkiye’de Basın ve Demokrasi İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Kongre Raporları

Baydar, G. (2013). Gençlerin gündelik yaşamında sosyal medya. *Yeni Medya Çalışmaları I. Ulusal Kongresi Kongre Kitabı*. 7-8 Mayıs 2013, Kocaeli, 132-142.

Deniz, S. (1997). Divan Şiirinde Güzelin Saç Şekli. *Türk Kültüründe Ayrıntılar: Saç Düzenlemesi Uluslararası Konferansı*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi. 8-9 Aralık 1997, İstanbul.

Gazete Makaleleri

“Arap ülkelerinden Yemen’e hava saldırısı”, X, 26.03.2015.

Ansiklopedi veya Sözlükler

Sadie, S. (Ed). (1980). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Macmillan, London.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. (10. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ersoy, O. Kağıt ve Kağıtçılık. *Türk Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, XXI, 112-115.

Röportajlar

Güllü, A. (19 Aralık 2012). Ferruh Bozbeyli ile söyleşi. Ferruh Bozbeyli’nin Evi, Ankara.

İnternet Siteleri

Uyar, T., Bankanız sizi gözetliyor olabilir mi?.
<http://www.tevfikuyar.com/2015/blog/gunluk/bankaniz-sizigozetliyor-olabilir-mi.html>
(Erişim tarihi:20.01.2015).

Raporlar

Devlet Planlama Teşkilatı (2004). *Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 2681)*. DPT. Ankara.

Seminerler

Lawrence, E. (24-25 Ekim 1983). “Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Piyasası ve Bankaların Fonksiyonu”. *Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri*. Çeşme, 33-37.

Broşürler

Türk Psikologlar Derneği. (Yıl). Deprem Psikolojik Sonuçlarını Hafifletme. 4. Baskı [Broşür].

YAZILARIN DEĞERLENDİRİLME SÜRECİ

Makaleler

AKDENİZ İİBF Dergisi'ne gönderilen yazıların yazarları ve bu yazıları değerlendiren hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur. Dergiye gönderilen ve Editör Kurul tarafından hakemlere gönderilmeye değer bulunan makale türündeki yazılar, Hakem Kurulunda yer alan en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Editör ve Yayın Kurulu tarafından gerek duyulduğunda hakem sayısı artırılabilir. Hakemler, yazıları bilimsel katkı, çalışma sorunsalının ele alınış biçimi, ilgili literatürden yararlanma düzeyi, bilimsel makale hazırlama düzenine uygunluk, (varsa) alan araştırmasında kullanılan yöntem ve bulguları ile önemli buldukları diğer unsurlar açısından değerlendirerek yazılı görüşlerini Editör Kurula iletirler.

Editör Kurul, hakemlerin görüşlerinin birer kopyasını yazar(lar)a gönderir. Hakemler tarafından talep edilen düzeltmeler, yazar(lar) tarafından Editör Kurulun uygun gördüğü süre içinde tamamlandığında, yazı yeniden hakemlerin görüşüne sunulur. Hakemler açısından yayımlanabilir aşamasına gelen tüm yazılar için son değerlendirme, Yayın Kurulu tarafından yapılır. Yayımlanabilir kararı verildikten sonra yazı yayım sırasına alınır ve nihai aşama yazar(lar)a bildirilir. Yazısı yayım sırasına alındığı bilgisini alan yazar(lar)ın, Telif Formu'nu doldurup Dergi Editörlüğü'ne ulaştırması gereklidir. Aksi durumda ilgili yazı yayımlanamaz. Ardışık iki sayıda aynı yazara ait makalelere yer verilmez.

Kitap Tanıtım ve Eleştirileri, Örnek Olay İncelemeleri, Raporlar, Bilimsel etkinlikler hakkında Haberler vb.

Dergide, kitap tanıtım ve eleştirileri, yayım duyuru ve özetleri, önceden yazılmış bir makaleye getirilen ekler, eleştiri ve yorumlar, yanıtlar ve yanıtla yanıtlar da yer alabilir. Ayrıca konferans, kongre gibi toplantılar ve diğer bilimsel etkinlikler hakkında haberlerin yanısıra, örnek olay incelemeleri ve raporlar da yayımlanabilir. Bu tür yazıların dergide yayımlanması ile ilgili karar, Editör Kurulu önerisi ile Yayın Kurulu tarafından verilir.

Önemli Not: Dergiye gönderilen tüm yazılar önce Editör Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır. Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi kapsamında yer alması öngörölmüş konular ile doğrudan ilişkili olmayan ya da bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, Editör Kurulu veya Yayın Kurulu tarafından hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bu kurullar yazılarla ilgili değişiklik önerileri yapabilirler.

AUTHOR GUIDELINES

e-ISSN 2667-7229

Yıl/Year: Mayıs 2022

Cilt/Volume: 22

Sayı/Number: 1

Introduction

The Journal gives place to writings on original empirical and non-empirical research, on specific review articles or literature surveys, special issue papers as well as on conference notes, case studies. Authors contributing to special issues should ensure that they select the special issue article type from this list.

Submission checklist

Ensure that the following items are present

- One author has been chosen as the corresponding author with contact details:
 - e-mail address
 - full postal address
- Manuscript:
 - include keywords
 - all figures (include relevant captions)
 - all tables (including titles, description, footnotes)
 - ensure all figure and table citations in the text match the files provided
 - indicate clearly if color should be used for any figures in print
- Further considerations:
 - manuscript has been 'spell checked' and 'grammar checked'
 - all references mentioned in the Reference List are cited in the text, and vice versa
 - permission has been obtained for use of copyrighted material from other sources (including the Internet)
 - a competing interests statement is provided, even if the authors have no competing interests to declare
 - referee suggestions and contact details provided, based on journal requirements

Before You Begin**Ethics in publishing***Authorship*

All authors listed on the manuscript should have contributed significantly to the experimental design, its implementation, or analysis and interpretation of the data. All authors should have been involved in the writing of the manuscript at draft and any revision stages, and have read and approved the final version. Anyone who made major contributions to the writing of the manuscript should be listed as an author (e.g. "ghost writing" is prohibited by the Journal). Any other individuals who made less substantive contributions to the experiment or the writing of the manuscript should be listed in the acknowledgement section. Any change in authorship (including author order) after the initial manuscript submission must be approved in writing by all authors.

Authorship and "Umbrella" groups

Many large collaborative studies are organized under a group name which represents all the participants. All articles must have at least one named individual as author. Authors who wish to acknowledge the umbrella group from which the data originate should first list the author(s) of the article and follow this with 'on behalf of the GROUP NAME'. If necessary the names of the participants may be listed in the Acknowledgements section.

Originality

By submitting your manuscript to the journal it is understood that this it is an original manuscript and is unpublished work and is not under consideration elsewhere. Plagiarism, including duplicate publication of the author's own work, in whole or in part without proper citation is not tolerated by the journal. Manuscripts submitted to the journal are checked for originality using anti-plagiarism software.

Conflicts of interest

At the point of submission, each author should reveal any financial interests or connections, direct or indirect, or other situations that might raise the question of bias in the work reported or the conclusions, implications, or opinions stated – including pertinent commercial or other sources of funding for the individual author(s) or for the associated department(s) or organization(s), personal relationships, or direct academic competition. When considering whether you should declare a conflicting interest or connection please consider the conflict of interest test: Is there any arrangement that would embarrass you or any of your co-authors if it was to emerge after publication and you had not declared it?

If the manuscript is published, relevant Conflict of Interest information will be communicated in a statement in the published paper.

Declaration of interest

All authors must disclose any financial and personal relationships with other people or organizations that could inappropriately influence (bias) their work. Examples of potential competing interests include employment, consultancies, stock ownership, honoraria, paid expert testimony, patent applications/registrations, and grants or other funding. Authors must disclose any interests in a summary declaration of interest statement in the title page file. If there are no interests to declare then please state this: 'Declarations of interest: none'. This summary statement will be ultimately published if the article is accepted.

Submission declaration and verification

Submission of an article implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract, a published lecture or academic thesis), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright holder. To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Crossref Similarity Check and/or by using a software such as Turnitin.

The editorial board of Akdeniz İİBF journal complies with the following rules for plagiarism policy:

- Articles with a similarity rate of more than 15% are rejected.
- Only articles with a similarity rate $\leq 15\%$ are taken into the review process.
- The above mentioned rules are accepted by all authors who have uploaded articles to the Akdeniz İİBF journal.

Use of inclusive language

Inclusive language acknowledges diversity, conveys respect to all people, is sensitive to differences, and promotes equal opportunities. Articles should make no assumptions about the beliefs or commitments of any reader, should contain nothing which might imply that one individual is superior to another on the grounds of race, sex, culture or any other characteristic, and should use inclusive language throughout. Authors should ensure that writing is free from bias, for instance by using 'he or she', 'his/her' instead of 'he' or 'his', and by making use of job titles that are free of stereotyping (e.g. 'chairperson' instead of 'chairman' and 'flight attendant' instead of 'stewardess').

Changes to authorship

Authors are expected to consider carefully the list and order of authors before submitting their manuscript and provide the definitive list of authors at the time of the original submission. Any addition, deletion or rearrangement of author names in the authorship list should be made only before the manuscript has been accepted and only if approved by the Journal Editor. To request such a change, the Editor must receive the following from the corresponding author: (a) the reason for the change in author list and (b) written confirmation (e-mail, letter) from all authors that they agree with the addition, removal or rearrangement. In the case of addition or removal of authors, this includes confirmation from the author being added or removed. Only in exceptional circumstances will the Editor consider the addition, deletion or rearrangement of authors after the manuscript has been accepted. While the Editor considers the request, publication of the manuscript will be suspended. If the manuscript has already been published in an online issue, any requests approved by the Editor will result in a corrigendum.

Ethics Statement Form An "[Ethical Declaration Form](#)" must be signed by all authors during the article application and uploaded to the system after being scanned.

Copyright

Upon acceptance of an article, authors will be asked to complete a "[Copyright Transfer Form](#)"

Copyright Transfer Statement

The undersigned hereby assigns to the Akdeniz İİBF journal all rights under copyright that may exist in and to the above Work, and any revised or expanded derivative works submitted to the JEAS by the undersigned based on the Work. The undersigned hereby warrants that the Work is original and that he/she is the author of the Work; to the extent the Work incorporates text passages, figures, data or other material from the works of others, the undersigned has obtained any necessary permission.

The copyright to this article is transferred to the Akdeniz İİBF journal. The copyright transfer covers that the Akdeniz İİBF journal distributes its technical publications throughout the world and does so by various means such as hard copy, microfiche, microfilm, and electronic media. It also abstracts and may translate its publications, and articles contained therein, for inclusion in various compendiums, collective works, databases and similar publications.

The Akdeniz İİBF journal distributes its technical publications throughout the world and wants to ensure that the material submitted to its publications is properly available to the readership of those publications. Authors must ensure that their Work meets the requirements of the Akdeniz İİBF journal, including provisions covering originality, authorship, author responsibilities and author misconduct.

Privacy Statement

The names and email addresses entered in this journal site will be used exclusively for the stated purposes of this journal and will not be made available for any other purpose or to any other party.

Role of the funding source

You are requested to identify who provided financial support for the conduct of the research and/or preparation of the article and to briefly describe the role of the sponsor(s), if any, in study design; in the collection, analysis and interpretation of data; in the writing of the report; and in the decision to

submit the article for publication. If the funding source(s) had no such involvement then this should be stated.

Open access

Every peer-reviewed research article appearing in this journal will be published open access. This means that the article is universally and freely accessible via the internet in perpetuity, in an easily readable format immediately after publication but only for non-commercial purposes. The author does not have any publication charges for open access. Users may access, download, copy, translate, text and data the articles for non-commercial purposes provided that users:

- Cite the article using an appropriate bibliographic citation (i.e. author(s), journal, article title, volume, issue, page numbers, DOI and the link to the definitive published version on DergiPark).
- Maintain the integrity of the article.
- Retain copyright notices and links to these terms and conditions so it is clear to other users what can and cannot be done with the article.
- Ensure that, for any content in the article that is identified as belonging to a third party, any re-use complies with the copyright policies of that third party.

Authors should observe high standards with respect to publication ethics as set out by the [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) and [International Committee of Medical Journal Editors \(ICMJE\)](#). Falsification or fabrication of data, plagiarism, including duplicate publication of the authors' own work without proper citation, and misappropriation of the work are all unacceptable practices. Any cases of ethical misconduct are treated very seriously and will be dealt with in accordance with the COPE guidelines.

Ethical Guidelines for Peer Reviewers

- The manuscript must be related to your area of expertise. Only accept if you can provide a high quality review.
- If you have a potential conflict of interest, you must inform the editor when you respond.
- Make sure you can allocate enough time since reviewing process can be a lot of work.
- Before you commit, make sure you will be able to meet the deadline.
- Invitations must be replied as soon as possible. Late invitation responses decelerate the review process.
- If you decline the invitation, suggest for alternative reviewers.
- The material you receive is confidential, which means that it is not to be shared with other parties without getting authorization from the editor.
- Any information regarding your review also cannot be shared with anyone without informing the editor and the author(s) as peer review is confidential.

Ethical Guidelines for Editors

- Editors are responsible for deciding which of the articles submitted to the journal should be published. The validation of the work in question and its importance to researchers and readers must always drive such decisions. Editors may reject manuscripts submitted to the journal without sending them to the reviewers if they think that the manuscripts are not in compliance with the journal policies due to the reasons of plagiarism, lack of academic originality. If Editors agree that the manuscripts submitted to the journal are in compliance with the journal policies and that their academic originality and quality are good enough for the publication, they may accept the manuscripts for publication without sending them to the reviewers. Furthermore, Editors can also send manuscripts to at least two reviewers who are experts in their field to make a decision for publication.
- Editors should evaluate manuscripts for their intellectual content without regard to the author's race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship or political philosophy. Other institutions, other than the journal editor board, cannot influence the revision or publishing decision.

- The Editor-in-Chief and editorial staff must not disclose any information about a submitted manuscript to anyone other than the corresponding author, reviewers, potential reviewers, other editorial advisers or the publisher, as appropriate.
- Unpublished materials disclosed in a submitted manuscript must not be used in the editor's and editorial staff's own research without the expressed written consent of the author. Privileged information or ideas obtained through peer review must be kept confidential and not used for personal advantage.

Submission-Author Guidelines

Articles should be uploaded and submitted through <https://dergipark.org.tr/en/pub/aiiibfd> address of the Journal. The title page, main body, copyright transfer form (signed by each author) and receipt of payment should be uploaded in separate files.

In order for manuscripts to be considered for Akdeniz İİBF Journal, **50\$** (Dollar) should be wired to the following account: İş Bankası "I.I.B.F. Dergisi" IBAN: TR960006400000262020077060. Receipt of payment should be uploaded during the manuscript submission as additional file. Submission fee for rejected manuscripts is not refundable. Resubmission fee will be paid for resubmitted manuscripts that have been rejected in any way.

Manuscripts should be unpublished and not under consideration for publication elsewhere while it is under evaluation process of the Akdeniz İİBF journal.

Double-blind Peer review

This Journal uses double-blind review, which means the identities of the authors are concealed from the reviewers, and vice versa. All contributions are typically sent to a minimum of two independent expert reviewers to assess the scientific quality of the paper. The Editor is responsible for the final decision regarding acceptance or rejection of articles. The Editor's decision is final. To facilitate this, please include the following separately:

Title page (with author details): This should include the title, authors' names, affiliations, addresses, acknowledgements, information regarding funding bodies and any Declaration of Interest statement, and a complete address for the corresponding author including an e-mail address. In addition author/s' short cv.'s and ORCID ID's should be on the title page.

Blinded manuscript (no author details): The main body of the paper (including the references, figures, tables and any acknowledgements) should not include any identifying information, such as the authors' names or affiliations.

Use of word processing software

- *It is important that the file be saved in the native format of the word processor used.
- *The text should be in single-column format.
- *Keep the layout of the text as simple as possible.
- *When preparing tables, if you are using a table grid, use only one grid for each individual table and not a grid for each row. If no grid is used, use tabs, not spaces, to align columns.
- *Tables and figures may be presented with captions within the main body of the manuscript.
- *To avoid unnecessary errors you are strongly advised to use the 'spell-check' and 'grammar-check' functions of your word processor.

Appendices

If there is more than one appendix, they should be identified as A, B, etc. Formulae and equations in appendices should be given separate numbering: Eq. (A.1), Eq. (A.2), etc.; in a subsequent appendix, Eq. (B.1) and so on. Similarly for tables and figures: Table A.1; Fig. A.1, etc.

Please submit math equations as editable text (use equation editor of the word processor) and not as images. Number consecutively any equations that have to be displayed separately from the text (if referred to explicitly in the text).

Footnotes

Footnotes should be used sparingly. Number them consecutively throughout the article. Many word processors can build footnotes into the text, and this feature may be used. Otherwise, please indicate the position of footnotes in the text and list the footnotes themselves separately at the end of the article. Do not include footnotes in the Reference list.

Color artwork

Please make sure that artwork files are in an acceptable format (TIFF (or JPEG), EPS (or PDF), or MS Office files) and with the correct resolution.

Figures

Ensure that each figure has a title on top. Supply title separately, not attached to the figure or in the figure. Number figures consecutively in accordance with their appearance in the text and place any notes below the figure body.

Tables

Please submit tables as editable text and not as images. Put the title on top and number tables consecutively in accordance with their appearance in the text and place any table notes below the table body. Table size should be adjusted accordingly with the page size. Tables can be positioned vertical or horizontal but page should be in portrait format.

Abstract

In the first page, there should be the manuscript's title, key words, Jel codes and its abstract (not exceeding 200 words).

Main body

1. The article should be prepared in MS Word format and compatible with A4 page structure. The text style should be set to Times New Roman 10 points. There should be 6nk space between top and bottom between paragraphs. In addition, single line spacing should be used on the entire Word page and the pages should be numbered.
2. Page margins (cm)

Top= 2	Bottom = 1.5
Left = 1.5	Right = 1.5
3. In all titles (including article title, section main and sub-titles, tables, figures etc.) use Times New Roman (size 11) font, in bold, first letters are in capital, 6nk before and after paragraph, single space. The main title should be written in 13 font size. Article title in Turkish and in English should be centered, the rest should be justified.
4. Abstract in English and Turkish should use size 10 Times New Roman font, first line of the paragraph should use 0.5 cm indent from left. Keywords and Jel codes should be written in Times New Roman 10 in italics and bold.
5. Footnotes should be in Times New Roman size 9.
6. Except Introduction and Conclusion other sections, sub-sections should be numbered as in: 1., 1.1., 1.1.a. ... 2. etc.

7. Main text should be written in Garamond size 11 o) first line of the paragraph should use 0.5 cm indent from left.
8. All pages should be in portrait format.
9. References should start from a new page.
10. Articles should not exceed 30 pages.
11. Citations should be made through opening parentheses in the text, not through footnotes, and the following order should be used in the parentheses: Last name(s) of Author(s), year of publication, page number(s).

Examples

“... these findings are encouraging (Giddens, 2007:119).”

“...(Harvey, 1989a:18-25; 1989b:78-79; 1989c:13-56).”

in the case of more than two authors: “...(Savcı et al. 1972:21-27).”

If the references are made to more than one authors at the same time: “...(Poulantzas, 1979:136-138; Althusser, 1961:34, Gramsci, 1945:132).”

References

Bibliography should include only the works which are cited in the text. Our journal uses the APA 6 style to cite. Authors should follow the spelling rules and format specified in the American Psychological Society Publication Guide published by the American Psychological Association. In addition, our journal suggests that DOI information of the cited articles should be included in the bibliography. For detailed information, see: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>.

Books

Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford.

Harvey, D. (1989a). *Urbanization of Capital*, Blackwell, Oxford.

Mitchell, T.R., & Larson, J.R. (1987). *People in Organizations*. McGraw-Hill, New York.

McAdam, D., Tarrow, S., & Tilly, C. (2001). *Dynamics of Contention*. Cambridge University Press, Cambridge.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2005). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)*. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Özveren, E. (2003). Türkiye’de Yaygın İktisat: Nereden Nereye?. *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar*. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.

Freire, P. (1991). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.

Papers

Ulucak, R. (2018). İktisatta Çevreci Dönüşüm: Ekolojik Makro İktisat. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (51), 127-149. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.402928>

Fearon, J. D., & Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, Insurgency, and Civil War. *American Political Science Review*, 97(01), 75. doi: 10.1017/S0003055403000534

Mert, M., Bölük, G., & Çağlar, A. E. (2019). Interrelationships among foreign direct investments, renewable energy, and CO 2 emissions for different European country groups: a panel ARDL approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(21), 21495-21510. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-05415-4>.

Book Chapters

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya alışmalarında Kamusal Alan Kavramı. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan*. Hill Yayınları, İstanbul, 689-713.

Unpublished Thesis

Özgöl, S. (2009). *Türkiye’de Basın ve Demokrasi İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Proceedings

Baydar, G. (2013). Gençlerin gündelik yaşamında sosyal medya. *Yeni Medya alışmaları I. Ulusal Kongresi Kongre Kitabı*. 7-8 Mayıs 2013, Kocaeli, 132-142.

Deniz, S. (1997). Divan Şiirinde Güzelin Sa Şekli. *Türk Kültüründe Ayrıntılar: Sa Düzenlemesi Uluslararası Konferansı*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi. 8-9 Aralık 1997, İstanbul.

EVALUATION PROCESS FOR MANUSCRIPTS

Articles

Akdeniz İİBF journal conducts ‘double blind review’ policy in which both the authors’ names of manuscripts sent to the journal and referees who evaluate these manuscripts are concealed. Manuscripts, which are sent to the journal, and are found worth passing on to the Editorial Board in the first month, are evaluated by at least two referees from the Referee Board in the next 6 weeks. If it is found necessary by the Editorial and the Publishing Board, the number of referees may be increased. Referees send their written remarks to the Editorial Board by assessing manuscripts according to scientific contribution, the way in which problematic of the topic is taken, citation of relevant literature, compatibility with the criteria of preparing a scientific article, (if possible) methods that are used in a field study and related data, and other criteria to which they attach importance.

The Editorial Board sends a copy of written remarks from referees to the author(s). Corrections suggested by referees are made by the author(s) within the next 6 weeks, and the manuscript is resent to referees to have referees’ opinion (following 2 weeks). The Publishing Board has the last word on all manuscripts which are considered for publication by referees. After being deemed publishable, manuscripts are put on the publication schedule of the journal; and the authors are notified of the final decision. Authors, which are notified that their manuscripts have been put on the publication schedule, are required to fill out the Copyright Transfer Form, and to sent it to the Journal Editorial Staff. Otherwise, manuscripts in question are not published.

Book Reviews and Evaluations, Case Studies, Reports, Stories about Scientific Activities etc.

Book reviews and evaluations, publication announcements and abstracts, post-scripts, evaluations, and remarks on an article written previously, relevant answers and replies to these answers may also take part in the Journal. In addition, along with case studies and reports, stories about scientific activities such as conferences and congresses may also be published. Manuscripts of this sort are published in the Journal by the consent of the Editorial Board.

Important Note: All manuscripts, which are sent to the Journal, are previewed by the Editorial Board. Manuscripts, which are irrelevant to the topic predetermined for Akdeniz İİBF Journal, or manuscripts, which fail to meet the scientific criteria for an article’s content and form, are refused by the desk before the referee review process begins, or else the Editorial Board may make recommendations for changes in manuscripts.